Digitized by Google

Digitized by Google

SEX. IVLII FRONTINI
DE
AQVAEDVCTIBVS
VRBIS ROMAE
COMMENTARIVS

Antiquæ fidei reſtitutus, atque explicatus

OPERA ET STVDIO

IOANNIS POLENI.

PATAVII CIƆIƆCCXXII.

Apud Ioannem Manfrè.

Superiorum Permiſſu, & Privilegio.

1.7.415

Digitized by Google

Digitized by Google

Illuſtriſsimis & Excellentiſsimis Viris

REI LITTERARIAE MODERATORIBVS

CAROLO RVZINO
Equiti, atque AEdis D. Marci Procuratori,

FRANCISCO SVPERANTIO
AEdis D. Marci Procuratori,

IO. PETRO PASCHALICO,

TOTIQVE TRIVMVIRVM LITTERARIORVM
ORDINI AMPLISSIMO

Ioannes Polenus S. P. D.

SEXTI Iulii Frontini Commentarius de Aquaductibus Vrbis Romæ, quem VOBIS offero, VIRI AMPLISSIMI, tum propter claritatem Authoris, tum propter materiæ magnificentiam meretur quidem, ut benigne excipiatur. Fuit enim Frontinus Vir &

Digitized by Google

rerum publicarum adminiſtratione ; & ſapientia , & amore in patriam , & litterarum tutela præclarus : cum vero ſimilibus de cauſsis VOS *quoque mirabiliter excellatis ; fieri non poteſt , quin ex ea , quæ in Nobiliſsimis Viris plurimum valet , dignitatum , morumque ſimilitudine , Frontinum noſtrum ametis . Commentarius autem ipſe de Aquæductibus , hoc eſt de operibus , quæ inter maxime admiranda Romanæ Reipublicæ jure meritoque habita ſunt , ſatis haud dubie faciet animis veſtris , illuſtria & magna quæque adamantibus . Vtinam vero is ego eſſem , qui Authore , & Opere hoc dignas annotationes adjicere potuiſſem : & quemadmodum in hujuſmodi ſtudia , mathematicis ſane cognata , proclivis ſemper plurimum fui , ita ingenium propenſioni meæ reſpondiſſet . Quod unum potui , non peperci diligentiæ , non labori aſſiduo , qualis prorſus requirebatur in re graviſsima , variiſque difficultatibus implicita , & perobſcura ; nimirum ut depravata loca reſtituerem , magnam quamdam lacunam ex certis*

ratio-

Digitized by Google

ratiociniis explerem, totumque Commentarium explicarem: in qua ut incumberem, præter materiam, illa etiam argenteæ ætatis elegantia me excitabat vehementer. Namque is Commentarius concinnitate ſtili multis illius ætatis Libris nihil concedit; etſi omnibus fortuna concedere debuerit. Quandoquidem reliqui omnes ejus temporis Libri Explanatores invenerunt illuſtres, qui diligentes emendationes explicationeſque in eoſdem contulere: verum Frontini Commentarius paucas, eaſque aut nimis breves, aut nimis (detur vero venia) oſcitanter ſcriptas, annotationes ſortitus eſt. Neque modo pauca ad illuſtrationem Operis Frontiniani pertinentia commentati ſunt Viri Eruditi; verum etiam, calamitate neſcio qua, non ea omnia, quibus Eruditorum deſudavit induſtria, prodiere. Illa enim deſideratur, quæ lucis plurimum Commentario Frontini afferre potuiſſet Gallica Interpretatio: de qua doctiſſimus Vir Io. Baptiſta du Hamel hæc ſcripſit in Regiæ Scientiarum Academiæ Hiſtoria ann. 1685. „ Cum

D. de

„ *D. de Louvois per D. Thevenot poſtulaſſet ab*
„ *Academia, ut eum Iulii Frontini Librum Gallice*
„ *redderet, qui de aquæ ductibus inſcribitur, &*
„ *perobſcurus ſemper viſus eſt, plures ex Academia*
„ *volumen inter ſe partiti brevi temporis ſpatio illud*
„ *ſunt interpretati. Tum ſuum quiſque laborem in*
„ *medium contulit, & Domino Sedileau earum re-*
„ *rum admodum perito quidquid fuit elaboratum,*
„ *ut expoliret & cum exemplaribus interpretationes*
„ *conferret, traditum eſt. Quod quidem operis non*
„ *inutile fortaſſis, nec indignum publica luce futurum*
„ *eſt* „. *Sive tamen immatura D. Sedileau morte, ſive aliqua alia de cauſſa, Illuſtrium illorum Academicorum labores vulgati haudquaquam fuere. In hac igitur tanta auxiliorum inopia quid mea induſtria præſtare potuerit, nec ſcio; nec, ſi ſcirem, dicere auderem. Vtcúmque eſt, ſi lucubrationes hæ meæ excitaverint alios ad optima ſuper eodem Commentario proferenda; ſi illam, quæ ſuſceptis rei litterariæ juvandæ cauſſa laboribus denegari non ſolet,*

gra-

gratiam collegero ; ſi VOS præſertim, VIRI AMPLISSIMI, tum optimam meam benemerendi de illiuſmodi Diſciplinis voluntatem, tum hoc teſtimonium meæ erga VOS obſervantiæ & cultus æqui bonique feceritis ; laboris mei fructum uberrimum mihi profecto videbor eſſe conſecutus. Valete.

Patavii. V. Kal. Sept. CIƆ IƆ CCXXII.

NOI

NOI REFFORMATORI
Dello Studio di Padova.

HAvendo veduto per la Fede di reviſione, & approbatione del P. F. Tomaſo Maria Gennari Inquiſitore, nel Libro intitolato; *Sexti Iulii Frontini de Aquæductibus Vrbis Romæ Commentarius antiquæ fidei reſtitutus, atque explicatus opera & ſtudio Ioannis Poleni*; non v'eſſer coſa alcuna contro la Santa Fede Cattolica, & parimente per atteſtato del Segretario Noſtro niente contro Prencipi, e buoni coſtumi, concedemo licenza a Gio: Manfrè Stampatore, che poſſi eſſer ſtampato, oſſervando gli ordini in materia di Stampe, & preſentando le ſolite copie alle Publiche Librarie di Venetia, & di Padova.

Dat. 16. Settembre 1719.

(Alviſe Piſani Kav. Proc. Ref.
(Gio: Pietro Paſqualigo Ref.
(Michiel Moroſini Ref.

Agoſtino Gadaldini Segr.

Digitized by Google

IOANNIS POLENI
AD
SEX. IVLII FRONTINI
COMMENTARIVM
DE AQVAEDVCTIBVS VRBIS ROMAE
PROLEGOMENA.

C A P V T I.

Sex. Iulii Frontini Vita per Conſules diſtincta.

IVlia Gens, in Patriciam Majorum Gentium, ac Plebejam diviſa, 1.
plures habuit Familias, ſeu cognomenta. Patriciæ quidem cognomina fuere Cæſarum, Iulorum, Libonum, Mentonum: Plebejæ vero quæ cognomina fuerint, non æque certe conſtitui poteſt; cum de multis hujuſce Familiæ Viris, num Patricii fuerint, an Plebeji, monumentorum inopia incertum faciat. Illud tamen veriſimillimum reor, Iulios, qui Veſpaſiano Imperatore ac poſterioribus temporibus floruere, ex antiquis Patriciis nequaquam fuiſſe; cum jam (teſte Tacito in *Annal.* Lib. X. Cap. 25.) vel Claudii tempore pauci jam eſſent reliqui Familiarum, quas Romulus Majorum, & L. Brutus Minorum Gentium appellaverant: quamobrem Claudius Cæſar in numerum Patriciorum adſcivit vetuſtiſſimum quemque e Senatu, aut quibus clari parentes fuerant. Morem vero hunc ſecuti etiam alii Imperatores, ac Veſpaſianus (eodem Tacito in *Agricola* Cap. 9. referente) Iulium Agricolam, præter ceteros, inter Patricios cooptavit. Quod cum notaverit Antonius Auguſtinus in Opere *de Gentibus Familiiſque Romanorum*, ubi Iulios Conſules, etiam ſuffectos, poſt Caligulam ad Maximinum Imperatorem enumerat; miror ſane, Iulium Frontinum noſtrum fuiſſe ibi prætermiſſum. Quod vero Fulvius Vrſinus, Richarduſque Strcinnius in ejuſdem argumenti Operibus nihil de Iulio Frontino noſtro dixerint, mirandum non eſt; cum ad Trajani tempora hi non deſcenderint.

Porro ex iis, quæ paullo ante dixi, conjicio, Iulium Frontinum non fuiſſe 2.

ex veteri Patricia Familia ; fuiſſe tamen Patricium; nimirum ex iis, qui aut ipſi, aut ipſorum parentes inter Patricios ab Imperatoribus fuerant adſciti. Cum enim diſerte in Commentario *de Aquæductibus* (Art. 1.) teſtetur , *Officium Aquarum adminiſtratum ſemper per Principes Civitatis Viros* , ipſe vero id Officium adminiſtraverit , atque ideo vel hoc nomine liqueat, eum inter Civitatis Principes fuiſſe; obtinuiſſe quoque locum inter Patricios , credibile prorſus eſt . Num vero Iulii Frontini Vrbs Roma patria fuerit , an alia regione (ut Iulius Agricola Forojulienſium Colonia , Tacito teſte) ortus, non conjiciam : nihil enim uſquam, unde conjecturas probabiles ordiri poſſem, inveni.

3. Nunc antequam annos propono , monebo , me in numerandis ab Vrbe Condita annis ſecuturum in vita hac ſcribenda ſupputationem Varronis , ut notiorem. Quod ſi ab annis, qui proponentur, duos detrahes, habebis annos ſecundum Frontinianam ſupputationem, quæ in Annotationibus ad ipſum Frontini Commentarium neceſſario ſequenda fuit.

ANNO AERAE VVLG. CHR. LXX. VRBIS CONDITAE DCCCXXIII.
T. FLAVIO VESPASIANO AVGVSTO II. T. FLAVIO CAESARE. COSS.

4. Vt patria, ita quoque in obſcuro ſunt res a Frontino geſtæ uſque ad Præturam. Quod enim primum de Frontino memoratur id eſt, ab eo Vrbano Prætore Senatum fuiſſe vocatum. En verba Taciti , qui poſtquam in *Hiſtoriarum* Lib. IIII. Cap. 38. narraverat, Veſpaſianum iterum, ac Titum abſentes conſulatum iniiſſe, in Cap. 39. ita pergit; *Kal. Ianuariis in Senatu, quem Iulius Frontinus Prætor Vrbanus vocaverat, Legatis exercitibuſque , ac Regibus laudes grateſque decreta. Et Tertio Iuliano Prætura , tamquam tranſgredientem in partes Veſpaſiani legionem deſeruiſſet , ablata, ut in Plotium Griphum transferretur. Hormo dignitas equeſtris data. Et mox , ejurante Frontino, Cæſar Domitianus Præturam cepit*. Ejuraviſſe autem Frontinum exiſtimo, ut Domitiano gratum faceret, qui non modo honorem Præturæ Vrbanæ , ſed *honorem* (ut Suetonius in ejus Vita Cap. 1. ſcribit) *Prætura Vrbana cum poteſtate conſulari ſuſcepit*. Credibile etiam eſt, ſtuduiſſe Frontinum, ut hoc facto Imperatorem ipſum Veſpaſianum Domitiani patrem demereretur. Hunc vero Frontinum noſtrum fuiſſe, qui *de Aquæductibus* ſcripſit, neminem inveni, qui negaret.

5. Stephanus Vinandus Pighius (ad annum ultimum Lib. XVIII. *Annalium Romanorum*) ſuſpicatur , ſuperiore anno Præturam geſſiſſe Frontinum , cum *Kal. Ianuariis* citati a nobis anni, *poſteaquam ipſe Senatum (aberant enim novi Conſules Veſpaſianus, & Titus) convocaſſet, abdicaverit*: pergitque Pighius ita ; *alioquin vix uno die Prætorem fuiſſe dicendum erit , niſi forſan ante Kal. Ianuarias novi Prætores Magiſtratum tunc inibant ; quod nuſquam hactenus legi*. Sed, ubi Taciti verba conſidero, non poſſum non facere cum iis , qui rentur , Frontinum ante legitimum tempus depoſuiſſe Magiſtratum ; quod non contigiſſet, ſi in ſuperiorem annum incidiſſet ejus Prætura.

ANNO CHR. LXXIIII. V. C. DCCCXXVII.
T. FLAVIO VESPASIANO AVG. V. T. FLAVIO CAESARE III. COSS.

6. Hoc anno, aut circa hunc annum , Conſulem Suffectum fuiſſe Frontinum, conjicio . Rationem conjecturæ ut explicem, pro certo ponam , Frontinum Conſulem fuiſſe, cum eum *conſularem Virum* Ælianus, in Præfatione Operis *de inſtruendis aciebus* perſpicue nominet . Tum veriſimillimum eſſe ajo , eum

in

Digitized by Google

in Britanniam iviſſe imperio proconſulari, & conſulatu jam functum; nam ferme omnes, qui cum imperio in eam Provinciam mittebantur, conſulares erant, prætereaque Frontinus eo tempore (ut paullo infra dicemus) miſſus fuit, quo tempore viro forti, atque prædito dignitate auctoritateque opus erat in ea regione. Deinde pono, credibile eſſe, Frontinum profectum fuiſſe in Britanniam anno V. C. 828 (ut mox exponam) quamobrem probabile fit, eum anno ante geſſiſſe conſulatum; quemadmodum conſtat contigiſſe Iulio Agricolæ Frontini ſucceſſori, qui ad Britanniam regendam profectus eſt anno conſulatum ipſius inſecuto. Adde, hoc anno V. C. 827. non alium reperiri Suffectum Conſulem præter Cæſarem Domitianum, cui collega Frontinus noſter eſſe potuit.

ANNO CHR. LXXV. V. C. DCCCXXVIII.

T. FLAVIO VESPASIANO AVG. VI. T. FLAVIO CAESARE IIII. COSS.

Hoc anno, conjicio, Frontinum in Britanniam miſſum. Vnus autem Tacitus eſt, ex cujus ſcriptis conjecturam facere poſſimus. Is in *Vita Agricolæ* Cap. 17. hæc habet; *& cum Cerialis quidem alterius ſucceſſoris curam, famamque obruiſſet, ſuſtinuit quoque molem Iulius Frontinus, vir magnus, quantum licebat, validamque, & pugnacem Silurum gentem armis ſubegit, ſuper virtutem hoſtium locorum quoque difficultates eluctatus*. Ex his ergo colligendum videtur & Cerialem rexiſſe Britanniam, & Ceriali ſucceſſorem datum fuiſſe, cujus fama obruta geſtorum præceſſoris memoria, & huic Cerialis ſucceſſori ſubſtitutum fuiſſe Frontinum: cui deinde ſucceſſiſſe Iulium Agricolam, ea, quæ paullo infra citatum locum Tacitus ſubjicit, aperte commonſtrant. Porro doctis Viris probabile fit, Cerialem iviſſe in Britanniam anno V. C. 824. Agricolam vero anno V. C. 831. Fateor tamen non deeſſe, qui libentius in annum 832 profectionem Agricolæ rejiciant; ſed habita ratione eorum, quæ in *Hiſt.* Lib. V. & in *Agricolæ Vita* Tacitus habet, primis illis (ſi quid judico) eſt aſſentiendum. Itaque Cerialis, ejus ſucceſſor, & Frontinus ſeptem annis Britanniam rexere: cumque probabile ſit, ejus, cujus parum felix imperium fuit, brevius etiam tempus fuiſſe, tres anni Frontini imperio adſignari poſſe videntur; atque ideo ejus imperii initium in annum V. C. 828. poſſe referri. 7.

Quod ſi quis dicat, hujuſmodi diviſionem certam non eſſe, nihil quidem repugnabo: dummodo ne illud negetur, ex ea probabiliſſimum fieri, ſaltem circa illum annum (nimirum vel anno ante, vel anno poſt) Frontinum in Britanniam iviſſe. 8.

Marcus autem Zuerius Boxhornius, & plerique Interpretum in citato Cornelii Taciti loco anxie inquirunt, quo referantur verba illa, *quantum licebat*: ego vero facio cum Boxhornio, qui ad præcedentia verba, *ſuſtinuit quoque molem*, ea referenda contendit. Quaſdam enim alias interpretationes, quamvis honorificentiores geſtis Frontini noſtri, quod eas minus probabiles exiſtimo, miſſas facio. 9.

ANNO CHR. LXXVIII. V. C. DCCCXXXI.

L. CEIONIO COMMODO. D. NOVIO PRISCO. COSS.

His Conſulibus, cum Agricola (ut paullo ante diximus) Britanniæ regimen ſuſceperit, credibile eſt, Frontinum reverſum fuiſſe Romam, ſubacta jam proximis ſuperioribus annis in Britannia Silurum gente, incolente regionem, 10.

quæ nunc principatus VValliæ pars eſt, & novis hodie nominibus (ut ſcribit Michael Virdungus in ſua ad citatum locum Taciti nota) *Herefordſchire*, *Radnorſchire*, *Brecnocſchire*, *Monmutſchire*, *Glamorgenſchire* appellatur.

11. Credibile quoque eſt, circa hæc tempora Frontinum admoviſſe manum ſcribendis Libris, qui *Strategematum*, ſive *de ſolertibus Ducum factis & dictis* inſcribuntur. Nam in Commentario *de Aquæductibus* (Art. 2.) profitetur, ſe alios Libros, præter ipſum *de Aquæductibus* Commentarium, *poſt experimenta & uſum* compoſuiſſe. Nonne itaque probabile ſit, poſt experimenta & uſum rerum in bello geſto adverſus Silurum gentem Libros ad bella omnino pertinentes cœpiſſe ſcribere?

ANNO CHR. LXXXIIII. V. C. DCCCXXXVII.
IMPERATORE DOMITIANO AVG. X. C. OPPIO SABINO. COSS.

12. Hoc anno *Strategematum* Libros Frontinum edidiſſe, exiſtimo. Cum enim in Libris hiſce quinquies Domitianus nominetur, ſemperque Germanici belli mentio fiat, atque Germanici titulus ipſi Domitiano ſæpe addatur, nihil autem legatur in iiſdem Libris, quod ad poſteriora bella, præſertim Dacica, a Domitiano geſta pertineat; videtur quidem probabiliſſimum, hoſce Libros fuiſſe editos poſt Domitiani e Germania reditum, ac poſt confirmatum ei Germanici titulum, quod (ut docti Viri colligunt) anno V. C. 837. contigiſſe, credendum eſt.

13. Falluntur autem Raphael Volaterranus (in *Comment. Vrb.* Lib. XVI. quo loco de Iuliis agit) & qui eum ſunt ſecuti, reputantes, quattuor *Strategematum* Libros Trajano fuiſſe inſcriptos. Quo enim modo id poſſet evinci? quo modo perſuaderi poſſet, Frontinum inſcripſiſſe Trajano Libros, in quibus Trajani nulla, Domitiani autem honorificentiſſima mentio? Domitiani, inquam, cujus nomen Frontinus in Commentario *de Aquæductibus*, edito Trajani tempore, ne inter Conſules quidem ponere voluit, ut poſt Panvinium animadvertimus in Nota 27. Art. 102.

14. Sed ante hoſce *Strategematum* Libros (quanto tamen ante incertum) Frontinus noſter Libros, nunc deperditos, de Scientia militari ediderat: quod ex verbis, *quibus Strategematum* Libros exorditur, liquere contendit Gerardus Ioannes Voſſius (*de Hiſtor. Lat.* Lib. III. quo loco agit de Sex. Iulio Frontino) & recte quidem contendit. Sunt autem ea verba hujuſmodi. *Cum ad aſtruendam rei militaris ſcientiam, unus ex numero ſtudioſorum ejus acceſſerim, eique deſtinationi, quantum cura noſtra valuit, ſatis feciſſe viſus ſim; deberi adhuc inſtituta arbitror opera, ut ſolertia ducum facta* &c. Neque ſane conferenti Libri primi exordium cum exordio quarti Libri dubium eſſe poterit, quin *fruſtra ſit doctiſſimus Stevvechius* (utor Voſſii verbis citato in loco) *cum ſuſpicatur, Librum, qui quartus vocatur, eſſe opus de re militari*: & ante Voſſium hoc idem animadverterat Sixtus Arcerius in ſuis ad AElianum Notis pag. 98. Porro Vegetius quoque in Lib. I. *de Re Militari* Cap. 8. fidem fecit, Frontinum Libros *de Re Militari* ſcripſiſſe: habet enim; *quæ Cato ille Cenſorius de diſciplina militari ſcripſit, quæ Cornelius Celſus, quæ Frontinus perſtringenda duxerunt* &c.

15. Non modo autem Romanæ, verum etiam Græcæ militaris Diſciplinæ peritus erat Frontinus noſter, teſte AEliano, qui in *Tactica* ſuæ *Proœmio ad Adrianum Imperatorem* (ut de Græco in Latinum vertit Sixtus Arcerius) ita ſcripſit; *At poſteaquam cum Deo patre tuo Nerva ſuper eo contuli, ac Formiis tranſe-*

Digitized by Google

tranſactis aliquot diebus apud Frontinum, e clariſſimis Conſularibus virum, quique peritia bellica laudem aſportavit, collatis cum eo quoque ſermonibus comperi, non minore illum ſtudio teneri diſciplina Græcis uſitata; cœpi non amplius, quod de conſcribendis Tacticis conceperam vilipendere. Cave autem hoc in loco a Franciſci Robortelli interpretatione, in qua hæc, inter cetera, habentur; *commoratus fui apud Frontinum, qui unus eſt inter conſulares illuſtres*; ubi verbum *eſt* nos in ſuſpicionem poſſet inducere, num Adriani tempore viveret Frontinus noſter: at cum AEliani locum græce *ex optimo codice mediceo* emendatiſſimum dederit Iacobus Gronovius (in *Theſaur. Antiq. Græc.* Tomo III. pag. d d d d) vel ex eo aperte liquet, verbum illud *eſt* vi veluti quadam fuiſſe intruſum.

Incertum autem pariter remanet, quo tempore Frontinus ediderit opus 16.
(id quoque nunc deperditum) *de Tactica Homeri tempore uſitata*, de quo Opere idem AElianus in Tactica Cap. 1. ita ſcribit; *Ac de Tactica Homeri tempore uſitata legi Scriptores, Stratoclem, Hermiam, ac Frontinum, virum noſtro tempore Conſularem*. Credibile tamen fit, hoſce Libros Frontinum, rerum potiente Domitiano, ſcripſiſſe; quo tempore probabile eſt, multum otii habuiſſe.

Nam circa annum ſupra commemoratum V. C. 837. atque etiam per re- 17.
liqua Domitiani tempora, maximam partem, abſuiſſe Roma Frontinum, credibile arbitror: ut dum frueretur quiete & otio (hæc enim ab aſſentatoribus Domitiani commendata Agricolæ viro ſimili Frontino noſtro apud Tacitum legimus: ita etiam, Domitiano regnante, Tacitum ipſum Roma abſuiſſe *tædio temporum* autumat Lipſius in Taciti vita) ut, inquam, dum frueretur Frontinus quiete & otio, ſibi caveret a Domitiano, cujus aures verberabat fortium virorum fama. Hoc autem in ſeceſſu Frontinus aliquando ſecum habuit (ut opinor) Valerium Martialem poetam, qui Libri X. Epigramma 58. orditur hiſce verſibus:

Anxuris æquorei placidos, Frontine, receſſus,
Et propius Bajas, littoreamque domum;
Et quod inhumana cancro fervente cicada
Non novere nemus, flumineoſque lacus;
Dum colui, doctas tecum celebrare vacabat
Pieridas, nunc nos maxima Roma terit.

Vnde etiam liquere poteſt, Frontinum non abhorruiſſe ab amœnioribus ſtudiis, & fuiſſe ex iis, qui Martialem foverunt, atque amaverunt; quod oſtendimus etiam in Nota 1. Art. 88.

Vt ut vero credibile eſt, Domitiani tempore ſeceſſiſſe Frontinum, ſatis 18.
tamen conſtat ex C. Plinii Cæcilii Epiſtolis, illum Roma prorſus non caruiſſe: quandoquidem in Epiſtola 1. Lib. V. de cauſſa Curiani filii a matre exhæredati verba faciens Plinius (qui unus erat ex inſtitutis hæredibus) hæc habet; *adhibui in conſilium duos, quos tunc civitas noſtra ſpectatiſſimos habuit, Correlium, & Frontinum*. Id autem Domitiano rerum potiente contigiſſe, ex citata Epiſtola poteſt evinci: in qua Plinius ſcribit; *Cohæredes mei componere, & tranſigere cupiebant; non diffidentia cauſſæ, ſed metu temporum. Verebantur, quod videbant multis accidiſſe, ne ex centumvirali judicio capitis rei exirent*. Qui metus ad Domitiani tempora proculdubio referri debet.

Ex diligentia vero, atque cura in recenſendis Lege atque Senatuſconſultis 19.
in Commentario *de Aquaductibus*, & ex citato loco Plinii colligere licet,
Iuris

Digitized by Google

Iuris quoque peritum fuiſſe Frontinum noſtrum. Quid autem velint Cuſpinianus, & Catanæus, qui de Frontino tradidere hæc; *Summus Iuriſconſultus Secundo interdum reſpondit*, niſi id totum elici poſſe credant ex ſupra allatis Plinii verbis, haud facile liquet: certe Petrus Scriverius hunc eundem citatorum Authorum locum reſpiciens (ſub initium Editionis Operum Frontini, quam ipſe adornavit) ſcribit, *quid uterque velit, magis ſuſpicari poſſum, quam intelligere*. Quod vero Hieronymus Magius in *Miſcellaneorum* Lib. IIII. Cap. 2. Iulium Frontinum appellet *maximum Geometram*; id non pertinet ad nos: ibi enim Magius verba facit de Frontino authore Operis de *Re Agraria*, qui a Frontino noſtro diverſus fuit, ut ſuo loco oſtendetur. Ceterum quæ perſpecta haberet in Aquarum Fluentium Doctrina Frontinus noſter, & ſparſim indicavimus variis in Notis, & conjuncta expoſuimus in Nota 1. IIII. Art. 113.

ANNO CHR. LXXXXVII. V. C. DCCCL.
IMPERATORE NERVA AVG. III. L. VERGINIO RVFO III. COSS.

20. Hoc anno (quo integro Nerva regnavit) Frontinum fuiſſe iterum Conſulem opinor. Porro de ſecundo Frontini Conſulatu dubitandum non videtur: nam Martialis in Epigram. 48. Lib. X. (in quo *convivium parat*) hos verſus inter ceteros habet:

De Nomentana vinum ſine fæce lagena,
Quæ bis Frontino Conſule prima fuit.

Quoniam vero credibile prorſus eſt, ut mox oſtendetur, Frontinum fuiſſe unum ex duobus, qui fuere Conſules III. cum Trajano III. & quoniam ii, qui Conſules III. cum Trajano III. fuere, ſecundum conſulatum cum Nerva geſſerant (id aperte teſtante Plinio in Panegyrico hiſce verbis; *uterque nuper conſulatum alterum geſſerat a Patre tuo datum*) iccirco, ſecundum Frontini Conſulatum rejiciendum in citatum annum, opinor.

21. Hoc autem eodem anno factus fuit Frontinus noſter Curator Aquarum (quod ad finem vergente ejus conſulatu contingere potuit; Nerva honores honoribus addente) ut ipſe Frontinus in Art. 102. perſpicue aſſerit; *Imperatore Nerva III. & Verginio Rufo III. coss. ad nos Cura Aquarum tranſlata eſt*.

22. Ac ſtatim quidem Commentarium *de Aquaductibus* ſcribere Frontinus cœpit; in ipſo enim Commentarii (ut ita dicam) limine, Art. 1. hæc habet; *ſitque mihi nunc ab Nerva Auguſto neſcio diligentiore, an amantiore Reipublicæ Imperatore Aquarum injunctum Officium*; & Art. 2. *ſed, cum* hic Commentarius *inter initia adminiſtrationis meæ ſcriptus ſit*. Commentarium tamen, quem hoc anno ſcribere cœpit, Nerva vita functo perſecutus eſt, & abſolvit, ut ſuo loco aperte demonſtrabo. Præterea vero crediderim, ferme ſtatim poſt ſuſceptam Aquarum curam cœpiſſe Frontinum Aquarum copiam diſtributionemque metiri; ut indicavi etiam in Nota 1. Art. 87.

ANNO CHR. C. V. C. DCCCLIII.
IMPERATORE TRAIANO AVG. III. SEX. IVLIO FRONTINO COSS.

23. Collegam Trajani in tertio Conſulatu fuiſſe Frontinum, pluribus doctiſque rationibus Henricus Noris in *Conſulari Epiſtola* pag. 59. erudite defendit. At Antonius Pagi in *Critica in Annales Baronii* Tom. I. pag. 94. Noriſium a priore ſententia receſſiſſe ſcribit; contenditque, Trajani Collegam Frontonem eſſe habendum. Ego, quamquam in Noriſii verba ferme juraveram,

tanti

tanti tamen, quanti eſt facienda, faciebam Pagii authoritatem; ac verebar, ne propenſione in eum, cujus Librum commentandum ſuſceperam, transverſus agerer: itaque rogavi Ioannem Baptiſtam Morgagnum in noſtro hoc Gymnaſio Primarium Anatomes Profeſſorem doctiſſimum, celeberrimumque, cui meam hanc Frontini Editionem multum debere profiteor, rogavi (inquam) ut pro ſua erga me benevolentia, atque amicitia gravioribus ſtudiis detraheret aliquid, & ad amœniora ſtudia hæc, in quibus etiam vehementer excellit, diverteret, aperiretque mihi ſuam de propoſita controverſia ſententiam, unde reliquis novum beneficium accederet. En vero quæ ille benigne reſpondit.

IO. BAPTISTA MORGAGNVS

Doctiſſimo, Ornatiſſimoque Viro

IOANNI POLENO

Rei Mathematicæ Profeſſori Celeberrimo

S. P. D.

„ ETſi tuæ me litteræ invenerunt nihil minus, quam Faſtos cogitantem; 24.
„ morem tamen geſſi: Falloppium, & Euſtachium depoſui; Noriſium,
„ & Pagium in manus ſumpſi. Ille in Epiſtola Conſulari, ubi quærit, anno
„ *ÆRæ Chriſt.* 100. Fronto, an Frontinus Trajani III. Conſulis Collega fue-
„ rit ordinarius, cum plura quæ infra memorabuntur, erudite, ut ſolet, in
„ medium affert, tum vero ut ad Frontinum potius inclinem, duabus effi-
„ cit rationibus. Quarum altera a Faſtorum auctoritate, altera autem eſt a
„ veterum Scriptorum teſtimoniis petita. Primum videlicet ut fatetur, Proſ-
„ peri Faſtos, ſed omnium vitioſiſſimos, itemque Caſſiodori, ſed Proſperum
„ deſcribentis, habere *Frontonem*; ita oſtendit, Faſtos Anonymi apud Cuſpi-
„ nianum, qui omnium quidem procul dubio ſunt optimi, habere *Fronti-*
„ *num*. Deinde etſi paullo ante agnoverat, Proſperi ſuffragatorem videri Dio-
„ nem, cum de Frontone Conſule, rerum potiente Nerva, mentionem fa-
„ ciat; propterea quia is quo de quærimus, Conſul, Plinio in Panegyrico
„ auctore, *nuper conſulatum alterum geſſerat* a Nerva *datum*; viciſſim tamen
„ producit qui vel clarius illi Cuſpiniani Anonymo ſuffragetur, Martialem
„ ſcilicet; de cujus quidem teſtimonii vi mox videbimus.
„ Pagius autem in *Crit. Baron.* & Frontonem ipſe retinet, & docet, *No-* 25.
„ *riſium nuper ad ſe ſcripſiſſe, M. Iulium Frontonem probabilius Collegam Tra-*
„ *jani poni*. Vir omnino fuit Noriſius non modo dignitate, atque eruditio-
„ ne, verum etiam moribus eminentiſſimus, quod intelligere plane licet vel
„ ex iſta ingenua mutatione ſententiæ. Attamen quod ne ipſe quidem fecit,
„ ut majorem ſui, quam veri rationem haberet, non puto ab reliquis eſſe
„ faciendum; ſed novæ ipſius ſententiæ rationes eo animo eſſe excutiendas,
„ ut ſi firmæ ſint, hæc probetur; ſin contra, prior illa retineatur. Excutien-
„ di autem labor ipſe quidem meus; firmæ vero, an infirmæ ſint, tuum,
„ Vir Doctiſſime, erit judicium, præſertim quando Scriptores nobiliſſimi Pa-
„ gius, & Tillemontius firmas jam videntur exiſtimaſſe.

Princi-

Digitized by Google

26. „ Principio illud eſt animadvertendum, prioris ſententiæ rationem primam
„ non modo a Noriſio, ut par erat, infirmatam non eſſe, ſed ne memora-
„ tam quidem; credo, quia facilius confirmari poterat, quam infirmari.
„ Nam ut in Faſtis Idatianis (quod Noriſius minime ignoravit) ſcriptum
„ legimus: *Trajano III. & Pontino*; ita proclive admodum eſt aliis ex Fa-
„ ſtis ſuſpicari, iſtud *Pontini* nomen forte eſſe mendoſum, ac legendum eſ-
„ ſe *Frontino*. Id enim ſcripturæ vitium an facilius in *Frontino*, quam in
„ *Frontone* ſcribendo oriri potuerit, etſi Tillemontius in medio relinquit,
„ haud tamen difficile eſt exiſtimare.

27. „ Sed quam Noriſius rationem non attigit, hanc, ſi tibi videtur, in præ-
„ ſentia ſeponamus: quas vero ad Pagium ſcripſit, eas omnes ex ordine at-
„ tendamus. *Dio*, inquit, *in Nerva Frontonem tunc conſulem nominat*. Non
„ modo hoc Noriſius cum ſcripſit Epiſtolam Conſularem, ut ſupra oſtendi-
„ mus, non ignorabat, ſed ne illud quidem, Cuſpinianum vero *Frontinum*
„ in Dione legendum putaſſe. Et ſane in Italorum nominibus perſæpe, &
„ facile a Græcis Auctoribus, vel certe librariis peccatum eſſe, cum alii ani-
„ madverterunt; tum præſertim Robortellus admonuit, Plutarchum in Po-
„ plicola Λαέρτην (Κλάραν potius, vel Λάρον, ut notavit Sigonius) ſcripſiſſe
„ pro *Lartem*; in Cicerone autem Clodiam illam *Quadrantariam* vocaſſe
„ Κυαδραντίαν: a Dionyſio quoque A. Verginium appellatum eſſe Μοντανόν,
„ quem Latini dicebant *Cælimontanum*. Quid multis opus eſt? In ipſis de
„ quibus loquimur, *Frontini*, & *Frontonis* nominibus permutandis lapſos eſ-
„ ſe librarios AEliani Tactica deſcribentes, facile eſt ex Sixti Arcerii in hæc
„ Notis intelligere. Cum enim primum, idque recte, ſcripſiſſent τῷ Φροντίνῳ,
„ alio deinde in loco perperam ſcripſere τῷ Φρόντωνι: quos ille cum repre-
„ hendere debuiſſet, in alium ſe errorem abripere paſſus eſt, ut unum at-
„ que eundem eſſe Virum, crederet, quem AElianus, Martialis, Dio modo
„ Frontinum, alias Frontonem vocaſſent. Sed facilior nimirum fuit Arcerius
„ in iis quos diſtinguere oportebat, confundendis, velut ibidem cum illum
„ quoque Frontinum, qui in Galeni libro ultimo Remediorum κατὰ τόπους ſe-
„ mel, atque iterum nominatur, eundem ac noſtrum eſſe, cenſuit, haud
„ animadvertens, Heram Medicum, cujus verba de Frontino iſchiadico pro-
„ fert Galenus, *natum eſſe ante Andromachum*, quod Galenus ſupra in VI.
„ libro teſtatur: qui quidem Andromachus, ſi dubites, ille ſenior fuerit,
„ *inter Neronis*, ut idem Galenus alibi docet, *Medicos primus*, an ejus fi-
„ lius; id unum præſtiterit attendiſſe, Cornelium quoque Celſum Heræ me-
„ dicamenta bis memoraſſe.

28. „ Verum nos Frontonem ponamus in Dione quidem eſſe legendum, &
„ quando Noriſius illi hujus teſtimonio plus ponderis ineſſe, poſtea cre-
„ didit; quale demum ſit, videamus. Etſi totus is locus ejuſmodi eſt, ut
„ nonnulla habeat quæ aliter ab aliis intelligi poſſint; id tamen perſpicuum
„ eſt, Frontonem conſulem inter ea memorari, quæ, ut Plinius ad Quadra-
„ tum ſcribit, *primis diebus reddita libertatis* acciderunt, & prius certe,
„ quam Nerva ipſe cum Virginio Rufo conſul narretur; ut permirum omni-
„ no eſſet, Panvinium in Commentariis in Faſtos ſuis, ſcripſiſſe, Fronto-
„ nem a Dione conſulem *anno poſt occiſum Domitianum fuiſſe referri*, niſi &
„ id, & alia quæ ibidem peccat, facile eſſent in tanto & Scriptore, &
„ Opere excuſanda. De ea re nullum certe verbum apud Dionem, multo-
„ que minus quod ille Frontonis Conſulatus *ex Kal. Iul.* inceperit ejus de
quo

Tx
8 a
1.7 4 1 5
Digitized by Google

Digitized by Google

„ quo modo dictum eſt, anni: qui quidem dies illuxit præterlapſo jam me-
„ dio dominationis Nervæ tempore; non inter hujus initia ; inter quæ ini-
„ tia, video Tillemontium quoque ipſum agnoſcere, Frontonem conſulem a
„ Dione memorari . Quorſum hæc? inquies . Nondum eo dico, quod ve-
„ lim, Caſſiodori *Chronicon*, alioqui, ut dictum eſt, vitioſiſſimum, in eo ve-
„ rum eſſe, quod Domitianum occiſum tradit Frontone conſule ſic, ut hic con-
„ ſulatum ſub Nerva quidem potuerit gerere ; non tamen a Nerva *datum* .
„ Sed eo dico, ut illud certe alterum intelligatur: qui inter initia dominatus
„ Nervæ conſul fuerit, de illo accipienda minus videri, quæ de eo, de quo
„ quærimus , Trajani Collega Plinius pariter in Paneg. indicavit : ita *nuper*
„ conſulatum a Nerva datum geſſiſſe, ut *adhuc oculis paulo ante dimiſſi faſces*
„ *oberrarent &c.* itemque illa : *modo prætextam exuerat*, *modo lictores abire*
„ *juſſerat*, *modo gratulantes amici receſſerant* : qui enim convenit *modo* , &
„ *paulo ante*, ſi interceſſerat plane triennium?
„ Et rationem quidem primam ſatis excuſſimus petitam ex teſtimonio Dio- 29.
„ nis, vel potius (ut verum loquamur) Ioannis Xiphilini , qui ſæculo XI.
„ in epitomen contraxit Dionem. Nunc alteram videamus. Fronto, inquit,
„ *erat Conſul II*. Hoc vero aut demonſtrandum, aut non attingendum omni-
„ no fuerat. Quantum enim ex ſæpius laudato Panegyrico certum eſt , eum
„ quo de quæritur, Collegam Trajani, *conſulatum alterum* antea geſſiſſe; tan-
„ tum inter omnes liquet, neminem adhuc id oſtendere potuiſſe de Fronto-
„ ne; poſſe autem omnes de Frontino, & verbis quidem Auctoris, non uno ,
„ imo non decem fere poſt ſæculis ſcribentis, ſed illis ipſis temporibus Ro-
„ mæ viventis, ſcribentiſque, Martialis. Nam hic diſerte *bis Frontinum con-*
„ *ſulem* , neque ita pridem fuiſſe , clariſſime indicat in eo Libro (X.) cujus
„ nonnulla Epigrammata anno 98. ſcripta eſſe, conſtat ; ut hinc Noriſius in
„ Epiſtola Conſulari illud quoque alterum erui poſſe, crediderit, Frontinum
„ Conſulem II. fuiſſe ſub Nerva. Verum ego quod, ob alias cauſas, non ſi-
„ ne controverſia inferri, oſtendique poſſet, remitto; illud autem quod ne-
„ gari non poteſt , urgeo : Frontonem bis Conſulem fuiſſe , nullius veteris
„ Auctoris fide probari ; Frontinum bis Conſulem fuiſſe , æqualis Scriptoris
„ teſtimonio præclariſſimo demonſtrari.
„ Iam vero tertiam Noriſii rationem examinemus . Fronto , inquit, *erat* 30.
„ *vir togatus*, *non vero militaris* , *qualis Frontinus fuit* . Nimirum hic quo-
„ que ad Panegyricum Plinii reſpexit , qui de utroque in hunc annum Col-
„ lega Trajani verba faciens, ſic ipſum alloquitur : Tertii Conſulatus decus
„ *bellorum ſociis olim*, *periculorum conſortibus* , *parce tamen tribuebatur* , *quod*
„ *tu ſingularibus viris* , *ac de te quidem bene ac fortiter præſtitiſti* , *ſed in toga*
„ *meritis* : *utriuſque cura* , *utriuſque vigilantia obſtrictus es*, *Cæſar*: itemque in-
„ fra : *nempe enim hi ſunt*, *quos Senatus cum publicis ſumptibus minuendis opti-*
„ *mum quemque præficeret* , *elegit quidem primos* . Ego tamen non video ,
„ quid tandem ex his omnibus non conveniat Frontino . Nam quod bellica
„ laude plurimis ante annis floruerat , & Silurum gentem ſubegerat ; num
„ propterea inſequentibus , ſuos inter cives pacis artibus viciſſim excellere ,
„ & poſtremis denique annis , cura, ac vigilantia ſua bene , ac fortiter de
„ Trajano mereri non potuit in toga ? Non opinor , cum Plinius ad Seve-
„ rum ſcripſit, ſe in Curiani cauſa *adhibuiſſe in conſilium duos quos tunc civi-*
„ *tas ſpectatiſſimos habuit* , *Corellium* , *& Frontinum* , & ex eorum ſententia
„ judicaſſe ; vel cum ad Arrianum , *ſucceſſiſſe* ſe in Auguratu *Iulio Frontino*,

*** *principi*

Digitized by Google

„ *principi viro*; non, inquam, opinor, tunc ſpectatiſſimum, & principem virum
„ in ſago dixit, ſed in toga. Quid verbis opus eſt? Procuratio Aquarum,
„ res *adminiſtrata per principes ſemper civitatis viros*, Officiumne erat, quod
„ non a togato, ſed a militari omnino homine gereretur? Non contra vel
„ ipſa Curatorum Tabula, a te, Vir Eruditiſſime, ut tot aliæ in tua iſta
„ eximia Frontini editione, & diligenter concinnata, & docte illuſtrata, in-
„ ter Curatores fuiſſe, oſtendit, qui Legum peritia, ſtudiiſque civilibus prin-
„ cipem in civitate locum erant aſſecuti? Hinc autem Aquarum Procuratio-
„ nem *ad uſum, tum ad ſalubritatem, atque etiam ad ſecuritatem Urbis per-*
„ *tinentem*, certe Frontinus, utpote ſibi a Nerva injunctam, jam fere bien-
„ nium geſſerat ſub Imperatore Trajano, eaque fide, ac ſolicitudine geſſe-
„ rat, qua ex ipſius Commentario intelligitur, ut cum innumeras fraudes vel
„ *per offenſas* retexiſſet, magnoque cum Reipublicæ emolumento ſuſtuliſſet,
„ videatur, ſi quis alius, tunc dignus fuiſſe, ut & a Senatu publicis ſum-
„ ptibus minuendis in primis præficeretur, & cura ac vigilantia ſua bene ac
„ fortiter in toga de Trajano meritus diceretur. Certe Trajano tantundem a
„ Frontone tunc præſtitum fuiſſe in toga, non conſtat.

51. „ Quod ſi iſtud Plinii elogium Frontino ob eam cauſam non conveniret,
„ quod olim militari munere functus eſſet; fortaſſe ne Frontoni quidem poſ-
„ ſet ob eandem cauſam convenire. Neque enim hic, pro quo diſputant,
„ Fronto ille eſt M. Cornelius Fronto, Rhetor nobiliſſimus, quem haud ſe-
„ mel Gellius, Capitolinus, Xiphilinus, nonnunquam etiam Eumenius, Ma-
„ crobius, Auſonius, Hieronymus, aliique laudarunt, ut Catanæus, Panvi-
„ nius, atque alii paſſim exiſtimabant, quorum opinionem ab Noriſio in E-
„ piſtola Conſulari, & a Tillemontio in Not. VIII. in *Trajanum* firmiſſimis
„ argumentis convulſam video. Neque item eſt Fronto Catius, Orator in
„ Epiſtolis Plinii laudatus, quem Catanæus, & Panvinius eundem ac prio-
„ rem credebant; Tillemontius autem ne conſularem quidem ejuſmodi vi-
„ rum, ſed celebrem dumtaxat cauſarum patronum exiſtimat; ego vero non
„ eum certe, quem quærimus, Conſulem fuiſſe, puto propterea quia cum
„ in Senatu pro Mario Priſco cauſam dixit, eo ipſo tempore Conſul fuiſſet,
„ ut ex alia Plinii Epiſtola ad Arrianum (11, Lib. II.) proclive eſt intelligere;
„ non fuiſſe tamen, ex Plinii ſilentio apparet, qui in ea Epiſtola cum Iu-
„ lium Ferocem, & Cornutum Tertullum ita nominet, ut *Conſulis deſignati*
„ titulum ſingulorum nomini adjungat, multo minus videtur fuiſſe in Fron-
„ tone Catio nominando Conſulis titulum prætériturus. Eſt ergo is pro quo
„ propugnant adverſus hominem clariſſimum, a Tacito, Plinio, Martiale,
„ AEliano celebratum, ac inter principes civitatis viros per ea tempora ne-
„ mini ignotum, Frontinum, Fronto quidam, a Plinio in nulla, quod ſciam,
„ ex tot Epiſtolis nominatus, a Martiale autem, & Tacito (nam de AElia-
„ no dictum eſt ſupra) vel non memoratus; quod vix de ſummo Viro, &
„ RI. ut contendunt, Conſule credibile eſt; vel ita memoratus, ut milita-
„ rem hominem contra atque ponitur, fuiſſe, conſtet. Nam Martialis in Li-
„ bri I. Epigrammate 56. ad Frontonem ſcripto, ſic ipſum, laudans allo-
„ quitur:

„ *Clarum militiæ, Fronto, togæque decus:*

„ quem quidem hunc ipſum eſſe poſſe quo de agitur, M. Iulium Frontonem,
„ in ſæpius laudata Epiſtola ſuſpicatur Noriſius. Cornelius autem Tacitus in
„ I. Hiſtor. hæc ſcribit: *Exauctorati per eos dies* (Galbæ ſcilicet extremos)

Tri-

Digitized by Google

„ *Tribuni, e prætorio Antonius Taurus, & Antonius Naſo: ex urbanis cohortibus AEmylius Pacenſis: e vigiliis Iulius Fronto*: itemque in proximo Libro: „ *Vinctus* (a Vitellianis) *præfectus caſtrorum Iulius Gratus, tanquam fratri* „ *apud Othonem militanti proditionem ageret, cum fratrem ejus Iulium Frontonem tribunum Othoniani ſub eodem crimine vinxiſſent*. Et Raderus quidem, „ a quo primus de duobus hiſce locis producitur, non dubitavit, illum ipſum „ Iulium Frontonem, & eum ad quem ſcripſit Martialis, & hunc III. ut putant, Conſulem, unum eundemque fuiſſe: ſed & Iuvenalem in I. Satyra de „ hoc eodem locutum eſſe, cenſuit: quibus fere omnibus in rebus & præeuntem habuit Calderinum, & adſtipulantes Farnabium, atque Schrevelium. Quid? quod non alium eſſe illum quoque credidit, quem Joſephus libro VII. de Bello Iudaico inter Titi Duces, Conſiliarios, Amicos „ bis memoravit, Frontonem. Verum ego, ut Titi Libertum (ſic enim „ idem Ioſephus altero in loco vocat) ad conſulatum provectum eſſe, animum inducere non poſſum ut credam; ita ſuperiora illa reliqua ſatis eſſe „ puto, ut intelligatur, iſtum quo de ajunt, Frontonem vel obſcurum apud „ æquales fere omnes Scriptores fuiſſe, vel in militaribus etiam officiis contra atque urgent, fuiſſe verſatum.

„ Qua in re oſtendenda eam ob cauſam longior fui, quod quidqnid deinde Pagius ait, ad ſe ſcripſiſſe Noriſium, non eo pertinet, ut Frontonem „ illo præſertim ipſo, quo quærimus, tempore fuiſſe Conſulem, ſed ut togatum fuiſſe virum, non militarem, credamus. *In Lib.* inquit, 48. *Digeſt. L.* „ 5. *De pœnis recitatur reſcriptum Trajani ad Iulium Frontonem. Ejus filius* „ *fuit Præfectus claſſis ſub Hadriano, Gruteri pag.* 573. Ad quæ ne illud quidem dicam, Catanæum, qui jam olim (*in Plin. Epiſt. cit.*) verba illa legis animadverterat, ſic legiſſe: *Divus Adrianus Iulio Frontoni reſcripſit*, „ quod ego quoque in nonnullis vidi editionibus, cum aliæ tamen, eæque „ (ut verum fatear) laudatiores habeant, *Divus Trajanus*. Neque item dicam, cautius Tillemontium facere, qui Iulium Frontonem claſſis præfectum, prioris filium non affirmat fuiſſe, ſed tantummodo eſſe potuiſſe. „ Hæc, inquam, atque alia præterea omittam. Nam quanquam id, quod „ minime planum faciunt, ultro concederem, Frontonem, de quo ſermo „ eſt, ſic ſemper in toga floruiſſe, ut nullam unquam militaris officii partem „ attigiſſet; non tamen propterea ſequeretur, in Frontinum quoque non cadere laudes iſtas, quæ in Plinii Panegyrico illi, de quo quærimus, Conſuli tribuuntur: velut antea probatum eſt. 32.

„ Quam ob cauſam de illa pariter Inſcriptione apud Gruterum (*pag. CIC.* „ 1.) a Tillemontio (ſed tamen poſt Noriſium in Conſulari Epiſtola) animadverſa nihil adjiciam, niſi hoc unum: non apparere ex eo lapide, M. „ Iulium Frontonem IIIIVirum viis curandis fuiſſe anno 103. quod Tillemontius affirmat. Quod enim Trajanus ibi COS. V. ſcribatur, hinc illud „ tantum effici poteſt, non ante annum 103. Inſcriptionem inciſam eſſe: in „ quo tamen repugnat adſcripta TRIBVNIC. POTEST. V. quæ annum deſignat 102. vel etiam duos menſes ultimos anni 101. Itaque mirum non „ eſt, Reineſium legiſſe TRIBVNIC. POTEST. VIII. i. e. A. V. 858. ut in „ altera Gruteri Editione indicatur, vel potius, ut in Syntagmate illius invenio, TRIB. POT. VIIII. A. V. 855. Veruntamen ut hoc in anno 855. „ apertiſſimum Typographi errorem omittam; reſpondet enim A. Chr. 102. „ cum reſpondere debeat A. 105. vel 106., certe ſi exemplari ſtandum eſt, 33.

 quod

„ quod emendatum ex Gudii, qui bis contulerat, codice in memorata Gru-
„ teri Editione habemus ; non poſt numerum V. qui extremum ſiniſtrum
„ occupat marginem , ſed potius ante, cum juſto aliquanto majus interval-
„ lum inter POTEST. & V. relinquatur, videtur eſſe ſupplendi locus . Ac-
„ cedit cognomen PARTHICI , quod in hoc etiam lapide adſcribi , non
„ animadvertit Reineſius, mox docens, Trajano haud ante Tribun. Poteſta-
„ tem XII. tributum eſſe, in hoc quoque a Fabretto reprehenſus (*de Colu-*
„ *mna Trai. c. 9.*) negante, *in ullo vel marmore, vel nummo non ſuſpecto ti-*
„ *tulum* PARTHICI *ante* XIX. *Trib.* (Trajani) *Pot. reperiri*. Quam ego li-
„ tem hic quidem non faciam meam, ut neque illam alteram , V. Trajani
„ Conſulatum non in 103. (quod Tillemontio , & pleriſque aliis paulo an-
„ te negare nolui) ſed in annum, ut Fabrettus contendit , 104. incidiſſe .
„ Hæc eo tantummodo attigi, ut intelligeretur , quænam aut ſuſpiciones in
„ iſtum lapidem , aut dubitationes in iſtum annum poſſint cadere 103. qui
„ illo dicitur indicari ; præſertim cum ipſe Tillemontius alio in loco ponat,
„ anno primum 107. Parthici cognomen Trajanum mereri potuiſſe, quod ſi-
„ bi anno demum 115. magis magiſque confirmavit. Quid? quod idem Til-
„ lemontius alibi cenſuit, ad annum uſque 111. iſtius lapidis tempus poſſe
„ produci . Et mihi quidem omnia , quæ hic memoravimus, reputanti ſic
„ omnino viſum eſt , aut PARTHICI cognomen eſſe inducendum , augen-
„ dumque numerum Tribun. Poteſt. aut ſi retinere illud liceat ſic tamen, ut
„ hic maxime augeatur ; neque Gruteri exemplar , ut oſtenſum eſt, neque
„ notam COS. V. ullo modo pati ut ultra XV. augere poſſimus : quod ſi
„ fiat; non annus 103. ſed poſtremi duo menſes anni 111. indicabuntur. Poſt
„ quorum; non amplius ; duorum menſium intervallum cum Trajanus Con-
„ ſulatum inierit VI. hinc eſt, ut minus illa me moveant , quæ Virum Eru-
„ ditiſſimum Ioannem Maſſonium permoverunt , ut hoc in lapide non mo-
„ do Trib. Poteſtatis , quam ipſe quoque XV. legendam exiſtimat, ſed et-
„ iam Conſulatus numerum cenſeret eſſe mutandum , & pro V. legendum
„ VI. Verum hæc ἐν παρόδῳ.

34. „ Iam enim ſupra ſatis mihi præſtitiſſe videor, quod receperam, ut Nori-
„ ſii rationes excuterem . Quæ tamen firmæ, an infirmæ ſint, tu, Vir Do-
„ ctiſſime, pro eo quo polles, acri judicio exiſtimabis ; ego vel firmiſſimas
„ exiſtimanti pro eo, quo unice moveor , veri ſtudio facile aſſentiar . Hoc
„ enim veri ſtudium ita mihi animos addidit ad Summorum Virorum huic
„ tertio Frontini Conſulatui adverſantium rationes agitandas , ut tamen ipſe
„ qui eſſem, & qui contra illi , non obliviſcerer . Idem veri ſtudium ne il-
„ lud quidem diſſimulare me, ſinit, quod altera ex parte nunc demum ve-
„ nit in mentem , videlicet tertio iſti Frontini Conſulatui obſtare facile poſ-
„ ſe illud idem Martialis Epigramma , quo demonſtratur ſecundus . Verſus
„ enim extremi quatuor haud obſcure videntur oſtendere , Epigramma non-
„ dum reddita libertate, id eſt Domitiano adhuc rerum potiente , ſcriptum
„ fuiſſe, & quod conſequitur , alterum Frontino Conſulatum ab Nerva qui-
„ dem, ut oporteret, datum non eſſe. *Accedent*, inquit Martialis,

Accedent ſine felle joci, nec mane timenda
Libertas: & nil quod tacuiſſe velis.
De Praſino conviva meus, Venetoque loquatur,
Nec facient quemquam pocula noſtra reum.

„ Permirum eſt , in hac controverſia neminem , quod ſciam , verſus hoſce
atten-

Digitized by Google

„ attendiſſe, qui illam videlicet de altero Frontini Conſulatu mentionem, & „ continuo quidem, ſequuntur; niſi forte in aliam omnino partem accipien- „ dos crediderunt, ut Poeta hoc diceret: ſub civili, mitique Nervarum im- „ perio jam non eſſe timendam, ut ſuperiore tempore ſub Domitiano, ſer- „ monum ac jocorum libertatem vel in ipſam Venetam, Praſinamve Factio- „ nem. Huc autem pertinet, quod *de Factionibus aurigatorum, & ſtudiis Prin-* „ *cipis* in hunc locum adnotavit Farnabius: *periculoſum erat ſub Nerone, Vi-* „ *tellio, & Domitiano iis favere, a quibus alieni Principes. Praſinæ autem, &* „ *Venetæ maxime favebant.* Eodemque trahere fortaſſe quis malit ultima ver- „ ba explicationis Raderi: *nullus erit, qui noſtros jocos inſidioſe excipiat, &* „ *deferat ad Cæſarem, noſque reos faciat, ut Domitiani temporibus contingebat.* „ Sed quanquam in priorem illam interpretationem propenſiorem eſſe me, „ fateor; tu tamen, Vir Præſtantiſſime, hoc etiam diſpicies, & quid ſit ve- „ ri ſimilius, conſtitues. Vale, & me, quod facis, redama.

Patavii XIII. Kal. Quinctiles. CIƆIƆCCXII.

Hoc autem eodem anno Commentarium de *Aquaductibus* a Frontino edi- tum, opinor. In ejus Commentarii Art. 88. 89. 92. 93. 94. plura utilia Aquæ- ductibus ipſis, & Privatis aquam recipientibus enarrantur (ut animadverti- mus etiam in Notis 1. Art. 87. & 5. Art. 93.) quæ ipſi Trajano accepta refe- renda, Frontinus commonſtrat; atque inter cetera de Trajano moliente Anio- nis novi aquam reddere puriorem verba facit, additque; purior hæc Anio- nis novi aqua *veniet in locum deformis illius ac turbidæ, novum authorem, Imperatorem Cæſarem Nervam Trajanum Auguſtum, præſcribente titulo:* quæ ſane verba, Frontinum (ut ut is quidem cœperit ſub Nerva ſcribere) per- rexiſſe ſub Trajano Librum *de Aquaductibus* commentari, manifeſte adeo com- monſtrant, ut non poſſim non mirari, Fabrettum (in Diſſertationibus *de Aquis, & Aquaductibus*, Num. 345.) tribuiſſe Nervæ Patri quædam, quæ Nervæ Filio, nimirum Trajano, tribui debent, atque affirmaviſſe tum in ci- tato Num. tum in Num. 105. Frontinum opus ſuum *de Aquaductibus* Nervæ illi nuncupaviſſe. 35.

Quod ſi nunc attendamus ea, quæ (ut paullo ſupra diximus) Trajanus circa Aquas præſtitit, ac Frontinus enarrat; ſatis comperiemus, non ante citatum V. C. annum 853. editum fuiſſe hunc *de Aquaductibus* Com- mentarium: non enim credibile eſt, eum a Frontino edi potuiſſe eodem ſta- tim anno, quo Romam advenit Trajanus; Trajanus autem Imperator non- niſi anno ſuperiore V. C. 852. Romam venit. Quo vero tempore abfuit Ro- ma Trajanus, reor, Frontinum noſtrum in diligenti Aquarum examine per- rexiſſe: quamvis enim metitus fuerat copiam diſtributionemque eo tempore (id autem paucorum menſium fuiſſe credimus) quo ſub Nerva Aquarum curam geſſerat, quædam tamen ſub Trajano egit; ut, cauſſa exempli, illud, quod narrat in Art. 74. *uniuſcujuſque* Aquæ *copiam, quæ ſupra ſcripta eſt, to- ta deinceps æſtate durantem exploravi.* 36.

Cum itaque Commentarius hic editus fuerit anno V. C. 853. Strategema- tum autem Libri editi fuerint anno V. C. 837. ſequitur, ut inter haſce Edi- tiones anni ſexdecim interceſſerint. Quod temporis intervallum variare qui- dem potuit Authoris ſtilum; non tamen tantum eſt, ut det locum ſuſpicioni, duo hæc Opera diverſis Authoribus eſſe tribuenda. 37.

AN-

ANNO CHR. CI. V. C. DCCCLIIII.
IMPERATORE TRAIANO AVG. IIII. SEX. ARTICVLEIO PAETO COSS.

38. Num forte Aſiæ Proconſul fuerit hoc anno Frontinus noſter, antequam propono; de Frontini nummo nonnulla dicam, oportet. Iacobus Sponius in *Miſcellaneis Erudita Antiquitatis* pertinentem ad Frontinum exhibet nummum: ex quo, ſimilitudine accurate ſervata, deſumta eſt noſtra nummi figura in Tab. S: noſtri autem nummi diameter ad diametrum nummi ejuſdem apud Sponium, habet rationem eandem, ac denarius numerus ad quaternarium. Sed ex iis, quæ de propoſito nummo Sponius tradidit, ſubjiciamus hæc:

39. „ ΦΡΟΝΤΕΙΝΟϹ ΑΝΘΥπατος, ideſt, *Frontinus Proconſul a Smyrneis ſub* „ *Præfectura* cujuſdam *Myrti*, hocce nummo honoratus eſt, inſolito aliis Pro- „ conſulibus honore. Nonnullorum enim nummos videmus a Provinciis cu- „ ſos, ſed ſolo nomine inſignitos, non vero capite, quod Cæſarum Princi- „ pumque jus erat. Quamobrem putabat Gallandius noſter, qui nummum „ Smyrnæ reperit, non Frontini caput eſſe, ſed Iovis apud Smyrnæos culti. „ Verum fortaſſe non erravero, ſi ipſiuſmet Proconſulis eſſe affirmaverim. „ Deinde vero addit Sponius rationes, propter quas id poſſet affirmari, concludens tamen hiſce verbis; „ ſed quia hæ rationes non admodum validæ ſunt, „ ſitne Iovis, vel Frontini facies, adhuc ſub judice lis ſit „. At, genuinum eſſe nummum, vel ex eo colligi poſſe exiſtimo; quod Author Anonymus, qui Librum edidit ſub hoc titulo, *Numiſmatum Antiquorum Sylloge ex Cimeliarchio Authoris* (*Londini*. 1708) alium exhibet illi Sponii ſimilem nummum.

40. Iacobus Facciolatus, vir doctiſſimus, & de præclaris omnibus artibus, ac latina lingua optime meritus, cum de hac re ſermonem haberemus, animadvertit, Adrianum primum ex Rom. Imperatoribus barbam alere cœpiſſe; cujus deinde exemplum principes ceteri, & tractu temporis privati quoque ſecuti ſunt. Quamobrem Frontinus noſter, qui circa medium Trajani principatum vita exceſſit, is non videtur eſſe poſſe, cujus caput barbatum exhibetur. Sed quando Iacobus Gronovius (in *Theſauro Antiq. Græc.* Tom. III. pag. d d d d) certe majorum gentium antiquarius, voluit, caput nummo hoc exhibitum illius eſſe Frontini, de quo AElianus verba fecit, ille autem Frontinus noſter eſt; nolui prætermittere, quin illud caput (cujuſcumque ſit) deſcriptioni vitæ Frontini præfigerem.

41. Ceterum, ſi Frontino noſtro nummus ille eſſet tribuendus, lubens crederem, eum hoc anno Proconſulatum Aſiæ geſſiſſe. Nam regnante Domitiano, imperii anxio, conſcientia timido, ſuſpicioſoque, credibile non eſſet, tributum fuiſſe Frontino tantum, atque inſolitum honorem. Regnante vero Trajano, prioribus annis ante annum hunc, Romæ in Aquarum cura manſiſſe Frontinum, ex ipſo *de Aquaductibus* Commentario ſatis liquet. Ergo credendum eſſet, poſt tertium Conſulatum miſſum fuiſſe Frontinum ad regimen honorificentiſſimum, atque nulli ſecundum, ſcilicet ad Aſiæ Proconſulatum; Smyrnæ etenim, ubi nummus eſt percuſſus, Vrbs in Aſiæ Provincia erat.

ANNO CHR. CVI. V. C. DCCCLVIIII.
L. CEIONIO COMMODO. L. TVTIO CEREALI. COSS.

42. Non ante hunc annum vita exceſſiſſe Frontinum, opinor. In Epiſtola quidem 8. Lib. IIII. Plinius ſcribit, ſe ſucceſſiſſe in Auguratu *Iulio Frontino*, princi-

principi viro. Auguratum autem Plinius a Trajano petierat in Epiſtola, quæ octava eſt decimi Libri; unde liquet, Trajano regnante, Frontinum obiiſſe: nam Auguratus non adimebatur viventi, ut in ſuperius citata Epiſtola Plinius affirmat, & Antiquarii omnes ad unum conſentiunt; ſi ſciremus quo anno Plinius creatus fuerit Augur, ſciremus quidem etiam, quo anno Frontinus mortuus ſit. Ioannes Maſſon in *Plinii Vita*, autumat, Plinium inter Augures fuiſſe cooptatum anno V. C. 856. ſed quia Maſſon in eam ſententiam fertur ob nonnulla verba ex Libro de *Agrorum Qualitate* deſumta, qui Liber haud dubie Frontino noſtro tribui non poteſt (ut, ubi agetur de Libris a Frontino noſtro ſcriptis, demonſtrabitur) iccirco cauſſam conjecturæ Viri, ceteroquin eruditiſſimi, probare non poſſum.

Itaque ingreſſus ſum ad conjiciendum iter diverſum. Scribit Plinius in ſu- 43.
perius citata Epiſtola; *utinam, ut Sacerdotium, idem & Conſulatum multo etiam juvenior, quam ille* (nimirum M. Tullius Cicero, de quo ſupra ſermo fuerat) *ſum conſecutus*; *ita ſenex* &c. Cicero autem creatus fuerat Conſul anno ætatis 43. Augur anno ætatis 54. (ut perſpicue oſtendit Franciſcus Fabricius in *Ciceronis Vita*) Atqui ſi Plinius factus fuiſſet Augur, aut eo ætatis anno, quo creatus fuerat Conſul Cicero, aut ante eum annum; credibile ſane eſt, Plinium, gloriæ profecto cupidum, hoc in loco id notaturum fuiſſe; igitur cum id non notaverit, veriſimile fit, Plinium poſt annum ætatis ſuæ 43 Augurem factum fuiſſe; ideoque in nullum ante hunc annum V. C. 859. quo (ut ex citato Ioannis Maſſon Opere prorſus liquet) Plinius quadrageſimumquartum ætatis annum explevit, cooptationem ejus in Augurum Collegium, &, ut conſequitur, mortem Frontini referre poſſumus. Ex conſideratione tamen Epiſtolarum Plinii facile crediderim, neque multo poſt hunc annum Frontini obitum contigiſſe.

Illud quidem notatu dignum exiſtimarunt Antiqui, nimirum Frontinum ſi- 44.
bi fieri monumentum vetuiſſe: vetuerat autem (ut liquet ex Epiſtola mox citanda) verbis hiſce; *Impenſa monumenti ſupervacua eſt*; *memoria noſtri durabit, ſi vitam meruimus*. Itaque invenimus apud Plinium (in Epiſt. 19. Lib. VIIII) a Rufone Frontinum noſtrum fuiſſe laudatum, reprehenſumque Virginium Rufum, qui juſſerat, ſepulcro ſuo inſcribi duos hoſce verſus:

Hic ſitus eſt Rufus, pulſo qui Vindice quondam,
Imperium aſſeruit, non ſibi, ſed Patriæ.

Cui Rufoni Plinius reſpondens, utrumque, & Frontinum ſcilicet, & Rufum laudat: *meo quidem* (ſcribit) *judicio neuter culpandus, quorum uterque ad gloriam pari cupiditate, diverſo itinere contendit: alter dum expetit debitos titulos: alter, dum mavult videri contempſiſſe*.

Hæc habui, quæ de Frontini vita aut colligerem, aut conjicerem. Notitias 45.
omnes hauſi ex ipſis fontibus; horum autem plures mihi indicaverunt ii, qui de Frontino ſcripſere. Porro Ioannes Cuſpinianus in Commentariis *de Conſulibus Romanorum* ad annum V. C. 823. multa pertinentia ad Frontini vitam congeſſit: quæ ſumma fide deſcripſit Ioannes Maria Catanæus in Notis ad Plinii Epiſt. 8. Lib. IIII. Neque tamen aut Cuſpinianum nominavit Catanæus, aut alteruter loca, unde notitiæ illæ hauriendæ, commonſtravit. Quod tamen hi non præſtitere, præſtitit Petrus Scriverius ſub initium Editionis Operum Frontini, quam ipſe adornavit, ubi Catanæi narrationi commentarium veluti quemdam ſubjecit. Nonnulla etiam de Frontino habet Gerardus Ioannes Voſſius de *Hiſtoricis Latinis* Lib. III. Nonnulla Thomas pope

Blount

Blount in *Cenſura Celebriorum Authorum* ad annum Chriſti 85. Sed ordinate magis, quam priores in colligendis notitiis fecerant, vitam Frontini ſcripſit Nanius Tillemontius in eximia ſua *Hiſtoria Imperatorum* poſt Imperatoris Trajani vitam. Nos hæc omnia diligenter expendimus, aliaque conquiſimus, & per Conſules digeſſimus, ſecuti exemplum Franciſci Fabricii, atque Ioannis Maſſon: quorum ille Ciceronis vitam, hic inter ceteras Plinii vitam (de qua ſupra verba fecimus) hoc eodem ordine digeſſere.

CAPUT II.

De Libris a Frontino ſcriptis.

1. PLures Libri ſunt, qui ſub Frontini nomine circumferuntur: nos in præſentia recenſebimus ſingulos, inquirentes quæ opera ad Frontinum noſtrum, ſcriptorem *Commentarii de Aquæductibus*, ſpectent; & quæ huic tribui minime debeant. Ordiemur ab eo Libro, cui quidam hunc præfigunt titulum; *Sex. Iulii Frontini V. C. de Re Agraria Liber:* alii vero hunc; *Iulii Frontini de Agrorum Qualitate*. De cuius tamen Operis conditore non melius dici poteſt, quam dictum eſt a Goeſio in *Notis in Rei Agrariæ Authores*; ubi celebrem illum Frontinum noſtrum non eſſe habendum pro Libri propoſiti Scriptore, contendit. *Nam Scriptor*, inquit, *cum hæc emitteret, tyronem ſe fuiſſe, & ſcribendi novum, operis initio fatetur. Tempus autem illud fuit, „ cum Imperator victoria Daciam reſeravit „. Qui Imperator fuit Domitianus, qui de Dacis triumphavit; poſt quem Trajanus, victo Rege Decembalo, Daciam fecit provinciam, ut tradit Euſebius in Chronicis. At e Tacito conſtat, jam Veſpaſiano iterum, & Tito Conſulibus Frontinum* celebrem illum *Romæ Præturam geſſiſſe* (quod oſtendimus in Frontini Vita ad annum V. C. 823.) *non ergo ille ſub Domitiano „ primum ſedulitatis impendium „ aut „ Celſo „, aut cuiquam alii obtulit. Atque magis hanc meam opinionem confirmat, quod hæc in Manuſcriptis adſcribi videam partim M. Iunio Nypſo, partim etiam, ut eſt in Manuſcripto, Domno Gerberto, Papæ & Philoſopho.*

2. Sequitur Fragmentum *de Limitibus*; de quo ita Goeſius; *Fragmentum hoc legitur in Manuſcripto ſub nomine „ Hygini de Limitibus „; in alio ſub „ Iulii Frontini Siculi „. Petrus Scriverius ex ſuo Manuſcripto præfixit nomen Sexti Iulii Frontini V. C.* Nullum tamen in ſua Editione accuratiſſimus Goeſius Authoris nomen huic Fragmento præfixit; quod ſi alicui Frontino ſit tribuendum, certe Authori illi, qui *de Re Agraria* alium Librum ſcripſerat, potius, quam Frontino noſtro, tribuendum eſſe videtur.

3. Idem prorſus dicam de perexiguo alio Fragmento, quod inter varios Authores *de Limitibus* exſtat, habetque præfixum titulum; *ex Libro Frontini ſecundo*. Hoc enim quoque Authori illi *de Limitibus* adſcribendum plane eſt.

4. Venio ad duo illa Fragmenta Librorum *de Coloniis*, quæ Frontino noſtro adtribui haud dubie non poſſunt; cum in utroque nominetur *Imperator Adrianus:* Frontinus autem noſter fato functus eſt (ut jam in Cap. I. Sect. 42. oſtendimus) antequam rerum potiretur Adrianus.

5. Reſtant Strategematum Libri, quos Frontini noſtri eſſe reor; fateor tamen non deeſſe qui dubitent, permoti ab iis, quas faciunt conjecturas; conjecturas inquam, nullum enim ſatis firmum afferunt argumentum. Porro neque video cur dubitare debeamus, num ii, quos habemus, Strategematum

Libri

Libri *Epitoma* potius Librorum Frontini ſint, ut dubitare viſus eſt Caſpar Barthius in *Adverſariorum Commentariorum* Lib. LX. Et quod affert Samuel Tennullius in eruditiſſima Præfatione ſua ad ipſos Strategematum Libros, vix, aut ne vix quidem roboris ullius eſſe videtur. Nimirum quærit ille, num Strategematum Author Frontinus ille ſit, de quo Tacitus in Vita Agricolæ agit, (agit autem Tacitus de Frontino noſtro) reſpondetque, *non puto; nam Britannorum, quos dicitur deviciſſe, nullam mentionem habet in Strategematibus*: ſed ex ipſo *de Aquæductibus* Commentario ſatis conſtat, Frontinum a geſtis ſuis enarrandis abſtinuiſſe: idque cordi multo magis illi eſſe debuit in Libro edito regnante Domitiano, Imperatore ſcilicet egregiis aliorum geſtis vehementiſſime invidente.

Verum, ut in negotio hoc caute me gererem, Virum doctiſſimum cele- 6.
berrimumque Ioannem Gratianum Primarium in hoc Gymnaſio Philoſophiæ
Profeſſorem conſului; quippe quem non philoſophicarum modo diſputatio-
num, ſed hujuſcemodi quoque rerum judicem peritiſſimum ſciebam eſſe. Il-
le vero benigne, ut aſſolet, id dedit reſponſum, quod ſubjeci.

IOANNES GRATIANVS

Viro Doctiſſimo, Clariſſimoque

IOANNI POLENO

In Gymnaſio Patavino Matheſeos Profeſſori Eximio

S. P. D.

» QVæris a me, Vir eruditiſſime, putem ne ego duos fuiſſe Frontinos, 7.
» quorum alter de Strategematis, de Aquæductibus alter ſcripſerit, an
» vero unus & idem operis utriuſque auctor ſit. Equidem haud exiſtima-
» rem operæ eſſe ſententiam dicere poſt Criticorum graviſſimorum hac de
» re prolata judicia, niſi permoveret voluntas tua, quæ apud me valere
» ſemper plurimum debet. Quando igitur, quod in quæſtionibus iſtiuſmodi
» eſſe præcipuum adminiculum ſolet, comparatio temporum nihil adjuvat,
» ſatis enim conſtat pene ſynchronos hos libros ortu eſſe; videtur ratio
» omnis dubitandi petenda a forma ipſa locutionis, quæ utrobique eſt ad-
» hibita. Effecit hæc, ut quidam ſuſpicarentur non eundem eſſe Frontinum,
» qui libros Strategematicos, & de Aquæductibus conſcripſerit. Ac negari
» non poteſt, diſcrimen aliquod χαρακτῆρος intercedere, recteque videri Cl.
» Rubenio puriorem & emendatiorem in Libro Aquæductuum ſermonem
» eſſe, quam in Strategematis. Verum attente ſcripta hæc inter ſe compo-
» nentibus diſſimilitudo tanta non apparet, ut propterea Frontinos duos fa-
» cere ſit neceſſe; cum præſertim hujus in Scriptore uno diſſimilitudinis ra-
» tio probabilis afferri poſſit. Strategemata enim ex ſcriptoribus aliis aliiſque
» tum Latinis tum Græcis conquiſivit; neque proinde mirum eſt minus ele-
» ganter multa enarraſſe, quæ a minus elegantibus tranſtulit in libros ſuos.
» Cur autem in deſcribendis Aquæductibus ſit oratio caſtigatior, non per-
» peram affirmes factum inde, quod Aquarum Curator a Nerva Auguſto
» creatus, habere potuerit quaſi promptuarium lectiſſimæ phraſeos ex tabulis,
» & monumentis magiſtratus ejus, indeque petere verba propria, genuinas

Digitized by Google

„ nomenclaturas, ſyntaxeis legitimas, coloremque ſermonis ad germa-
„ nam latinitatem proxime accedentis. Quamquam ne illud quidem dederis
„ omnino, putiorem, & emendatiorem in Aquæductuum libro ſermonem
„ eſſe. Nam ut in his non una occurrunt, in quibus ſatis cernitur lapſa la-
„ tinitas, propriaque ejus Sæculi, in quo ſcribebat; ita in Strategematicis
„ crebro admodum ea legere eſt, quæ gravitate & nitore certare cum illis
„ poſſint, quæ ſcripta optimo ævo latinitatis ad nos pervenerunt. Non diſ-
„ ſimulaverim, videri plus aliquanto eſſe diſcriminis inter præfationes utriuſ-
„ que operis; cum quæ præfiguntur Strategematis, non ſolum ſæculi vitium,
„ ſed etiam, ſi fas eſt dicere, levitatem quaſi quandam ſcribentis oſtendant.
„ At qui inducam in animum credere non eundem eſſe Frontinum, ob non
„ ſervatam ubique diligentiam & curam eandem præfandi? cum præſertim
„ Strategemata collegerit non neceſſitate oſſicii, aut cauſa quæ ſimilis neceſ-
„ ſitati eſſet, ſed ut amans militarium rerum animo obſecundaret ſuo, idque
„ cum junior eſſet (nam in Britannia primum militavit) contra vero cura-
„ tionem Aquarum ſuſceperit jam Conſularis; quam a Nerva demandatam
„ putavit ſibi gloriæ eſſe, quippe, ut ipſe ait, adminiſtrari ſemper ſolitam a
„ principibus Civitatis Viris: ut quia magnitudo, atque amplitudo muneris
„ præcipuam ſolertiam poſtulabat, voluerit Imperatori eam teſtari ſcripto
„ edito, quo callentiſſimum ſe oſtenderet eorum omnium, quæ ad Aquædu-
„ ctus pertinerent. Eo opinor in præfando etiam graviorem fuiſſe, limatio-
„ remque. Hæc habui, Vir eximie, quæ tibi interroganti reſponderem. Tu,
„ qua doctrina es, expendes, cenſebiſque judicio tuo. Vale.

Patavii v. Non. Quinct. CIƆIƆCCXXI.

8. Plura tamen opera ſcripſiſſe Frontinum noſtrum, credibile eſt. Vegetius quidem in Lib. II. *de Re Militari* Cap. 3. hæc habet; *Nam unius ætatis ſunt, quæ fortiter fiunt, quæ vero pro utilitate Reipublicæ ſcribuntur, æterna ſunt. Idem fecerunt alii complures, ſed præcipue Frontinus, Divo Trajano ab ejuſmodi comprobatus induſtria*: hinc plura pro Reipublicæ utilitate Frontinum litteris mandaviſſe, conjicere poſſumus. Adde autem majoris roboris probationem ex iis verbis, quæ Frontinus ipſe in Art. 2. Commentarii *de Aquaductibus* ſcripſit; *in aliis autem Libris, quos poſt experimenta, & uſum compoſui* &c. quibus ſane verbis opera plura indicantur. At, fato invidente, multa interciderunt; quæ tamen ignotum eſt; ſi excipias Libros *de Re Militari*, atque opus *de Tactica Homeri tempore uſitata*, de quibus diximus in Cap. I. Sect. 14. & 16.

9. Locus vero hic eſſet recenſendi fuſius errores eorum, qui ſive ex præjudicata aliqua opinione, ſive ex incuria varios Frontinos pro uno dumtaxat habuere; & eorum etiam, qui nomina Frontinorum perperam cum Frontonum nominibus confuderunt: ita, cauſſa exempli, Iacobus Gaddius in Tom. I. *de Scriptoribus non Eccleſiaſticis* pag. 193. ſcripſit hæc, *Frontinus Alexandro Severo Cæſari ad res componendas fuit adjumento*; inde vero huic eidem Frontino *Libros Strategematum* tribuit: & Lucianus in Opere *de conſcribenda Hiſtoria* animadvertit, fuiſſe qui eodem pacto, ac Græci, Romanorum nomina efferret, & *Phrontin diceret Frontonem*. Sed quoniam laudatus Morgagnus noſter in Epiſtola ſuperius poſita, quæcumque ex hoc genere ad ejus argumentum ſpectabant, eſt optime perſecutus; iccirco hic eadem non iterabimus.

CA-

XV
18 a

Digitized by Google

T
Incipit plogus iulii frontini in libro de aque ductu urbis romae
Cum omnis res ab imperatore delegata intentiorem exigat curam · et me seu naturalis
sollicitudo · seu fides sedula non ad diligentiam modo · uerum ad amorem quoque
commisse rei instigent · sitque nunc michi ab nerua augusto nescio diligentiore
an amantiore rei publice imperatore aquarum iniunctum officium ad usum · tum ad
salubritatem atque etiam securitatem urbis pertinens administratum per principes semper
ciuitatis nostre uiros · primum ac potissimum existimo · sicut in ceteris negotiis in
stitueram nosse · quod suscepi · Neque enim ullum omnis actus certius fundamentum
crediderim · aut aliter que facienda · queque uitanda sint posse decerni · aliudue
tam indecorum tolerabili uiro quam delegatum officium · ex adiutorum agere preceptis ·
EXEMPLVM . SCRIPTVRAE.
VETVSTI. FRONTINIANI. CODICIS.
EX. BIBLIOTHECA . CASSINENSI.

CAPVT III.

De Codicibus, ideſt de exemplaribus manu deſcriptis Commentarii de Aquaductibus.

NVnc quando ſatis (ut opinor) oſtenſum eſt, duo tantum Opera Fronti- 1.
ni noſtri ſupereſſe; & de eorum altero Strategemata complectente in præſentia rerum plura dicere non vacat, ad alterum me convertam, ad ipſum ſcilicet Commentarium *de Aquaductibus*: atque principio de Codicibus agam. Ejus Commentarii unicum antiquum *Codicem barbarica vaſtationi* (ut Raphaelis Fabretti verbis utar) *ſuperſtitem* habemus. Codicem hunc, ut collegi ex eruditiſſimis Commentariis de Poggii vita præfixis ejuſdem Poggii Florentinæ Hiſtoriæ editæ illuſtratæque a Ioanne Baptiſta Recanato Patricio Veneto, cujus eximii Viri numquam a me ſine laudis præfatione mentio facienda eſt; Codicem, inquam, hunc *Poggius eruit e latebris Montis Caſſini, ut narrat in deſcriptione ruinarum Vrbis Romæ, quo in Monaſterio ad hæc uſque tempora*, teſte *Mabillonio Viro diligentiſſimo*, *idem ille Codex aſſervatur, quem Poggius invenit, & unde cetera exempla ducta ſunt*. Ipſa autem Ioannis Mabillonii verba, ex Tom. I. ejus *Italici Muſei* pag. 123. deſumta, afferre huc liceat, quæ ſunt hujuſmodi; *& Frontini Librum de Aquaductibus* latini Codices Bibliothecæ Monaſterii Caſſinenſis *continent*. *Hoc Caſſinenſi Codice uſus eſt Poggius ad vulgandum prædictum Frontini Librum; quem, quia deficiente edito conferre nobis non licuit, integrum deſcripſimus. Manus ad ſcribendum, & ſe ipſum totum in noſtros uſus impendit pius & cordatiſſimus Domnus Eraſmus a Cajeta*; ſive Abbas Eraſmus Gattola, ſi eum nunc a dignitate, quam eximiis meritis eſt conſecutus, & a gentilitio nomine appelles.

Intercedente autem Viro Summo (cujus paullo poſt vita functi non ſine 2.
ingenti deſiderio recordor) Io. Maria Lanciſio, ab eodem Abbate Gattola exemplum habui Codicis illius Caſſinenſis deſcriptum diligentiſſime. Pro ea vero, qua præditus eſt Abbas ille humanitate, mihi deinde præſtitit ſummo ſtudio quæcumque ſum ab eo ſciſcitatus. Inter hæc illud in primis commemorabo, me, poſtquam omnia Commentarii loca tum in Codicum exemplis, tum in editis Libris expenderam, ad eum miſiſſe ſingula verba ipſius Commentarii, quæ difficiliora eſſe videbantur; cum vero ipſa verba in Caſſinenſi Codice, ductuum litterarum ratione ſedulo habita, tanta cura iterum examinaſſe, ut ſi meis ipſis oculis id feciſſem, rantundem nequiviſſem ſperare. Omnibus autem Libris typis æneis deſcriptis Codex ille plurimum præſtat: quamobrem facile credo, pro primis ejuſmodi editionibus adhibitos fuiſſe Codices, tum a Librariis imperitis veteris ſcribendi rationis, tum forte non ex illo ipſo Codice, ſed ex aliis exemplaribus, creſcentibus in unaquaque deſcriptione erroribus, exſcriptos. Non negaverim, vel illum Codicem collatum cum autographo Commentario Frontini, ſi quis Deus hunc in medium afferret, mendoſum viſum iri; ſed plane ajo, ex iis, quos habere poſſumus libris, eum ceteris omnibus antecellere. Is autem Codex membranaceus eſt, ea forma, quam *in quarto* appellant: exterius recenti manu ſignatus eſt numero 361. In Tabula T exemplum illius ſcripturæ exhibui, quod Codicis initio ſimillimum eſt, reſpondenteque forma, ductu, & magnitudine litteræ litteris, verſibus verſus; ac ut in exemplo, ita in Codice quoque primus verſus minio ſcriptus eſt: idque exemplum appoſui, *ut erudito ſæculi genio morem gererem*, imitarerque diligentiam, qua in communicandis Orbi

Digitized by Google

erudito, atque Chriſtiano Caſſiodorii Complexionibus nuper uſus eſt Marchio Scipio Maffejus, quem honoris cauſſa nomino.

3. Ceterum, *nulla in Codice vox* (verba ſunt ex Epiſtola ad me data ab ante laudato Abbate Gattola) *inſignis alicujus rei littera majuſcula ſcripta eſt, atque ubi virgula eſſe deberent, puncta ſemper adhibita; ita ut nullum ſit inter puncta finalia, & virgulas diſcrimen: initiales tamen littera cujuſque periodi ſemper ſunt majuſcula. Intercapedines*, ſive lacunæ, *punctis in exemplo quod ad te miſi ſignata, reperiuntur quidem in Codice, ſed ita, ut nullos unquam exaratos in iis fuiſſe characteres evidentiſſime appareat. Characteres in hoc Codice haud quidem valde lectu difficiles eſſent; verum maxime attriti ſunt, & fere albeſcentes. Pauca admodum reperiuntur in Codice voces notis compendioſis ſcripta, praterquam in prapoſitionibus, & nominibus relativis; atque numeri fere ſemper integris vocibus exarantur, praterquam in menſuris recenſendis* ubi Fiſtularum omnium diametri, perimetri, atque capacitates exponuntur.

4. Ex litterarum autem forma ductibuſque Codicem vel ſub finem decimitertii, vel ſub initium decimiquarti ſæculi fuiſſe ſcriptum, ſatis apparet. Qui vero hujus Commentarii ſit in Codice titulus, in ipſa Tabula T diſtincte viſitur. Neminem tamen futurum, opinor, qui neget, verba illa, *incipit prologus*, Frontino minime eſſe tribuenda. At fortaſſe neque verbum *Aquaductus* ipſi Frontino tribui poteſt, cum eo verbo nuſquam in Commentario ſuo Frontinus ſit uſus. Ego quidem id verbum in Libri titulo adhibui, ſecutus alios; ſed ferme pœnitet. Ex eodem autem Codicis titulo ſatis perſpicuum fieri poſſe exiſtimo, cur prætermiſerim poſt Frontini nomen verba illa, *Viri Conſularis*, quæ in Codice deſunt: quæ tamen alias etiam ob cauſſas haud dubie omittenda eſſe viderentur. Præterea vel ex eo verbo, *Libro*, quod legitur in Codicis titulo, credibile fit, Frontini Commentarium non fuiſſe in duos Libros diſtinctum. Etſi enim in Caſſinenſi Codice verba illa (Art. 64.) *Perſecutus ea, qua de Modulis* &c. a prioribus videntur eſſe diviſa, videnturque ante illa addita eſſe abſoluti unius Libri indicia; hanc tamen additionem eidem authori, qui etiam principio addiderat verba, *incipit Prologus*, tribuendam putaverim. Porro alibi quoque (ut in Art. 23.) recenſet Frontinus ea, quæ ante fuerat *perſecutus*, neque tamen novum Librum exorditur. Adde, neque Vrbinatem Codicem, de quo paullo infra dicam, neque veteres editiones, neque editionem Scriverii ejuſmodi diviſione diſtingui. Et quod caput eſt, de hoc ipſo Libro verba faciens Frontinus in Art. 2. & 3. eum utrobique Commentarium, non Commentarios appellat: cum ceteroquin opus Strategematum, quod in plures Libros diviſum eſt, exordiens ſcribat, Strategemata *expeditis amplectar Commentariis*. Propter hæc verbum, *Commentarius*, in titulo præfixum a me eſt; dubius tamen fui, num ponerem potius id verbum, *Liber*.

5. Tranſeo ad alios Codices. Romæ in Vaticana Bibliotheca hic Commentarius *de Aquaductibus* exſtat in Codice 4498, & in Bibliotheca Vaticano-Vrbinate idem Commentarius exſtat in Codice 1150. Vterque Codex membraneus eſt, uterque nitide ſcriptus, uterque paullo poſt medium ſæculum decimumquintum exaratus eſſe videtur: fortaſſis adhuc vivente Caſſinenſis Codicis inventore Poggio, qui vita exceſſit anno 1459. Vrbinas tamen alteri illi valde præſtat: ille enim videtur per partes deſcriptus; parteſque perturbato ordine inter ſe conjunctæ ſunt: plurimis etiam ſcatet mendis, ut pro certo habeam, non ex ipſo Caſſinenſi Codice, ſed ex alio mendoſo exemplari fuiſſe deſcriptum, noviſque erroribus inquinatum. At Codex

Vrbi-

Digitized by Google

Vrbinas cum Caſſinenſi Codice ferme ubique mire conſentit, editiſque Libris in difficilibus locis multo eſt emendatior. Ad calcem hujus Codicis appoſitæ ſunt figuræ fiſtularum, ab homine tamen hujuſmodi rerum imperito, ut oſtendimus in Nota 1. II. Art. 39. Codicum horum exempla habui ab Ioſepho Denghien diligenter exſcripta, quæ etiam cum ipſis Codicibus diligentiſſime contulit Vir doctiſſimus Io. Antonius Vrſatus Celeberrimi Sertorii Vrſati Equitis nepos & imago; qui tunc degebat Romæ, nunc in Patavino hoc Gymnaſio Sacros Libros interpretatur.

6. Sed antequam Caput hoc abſolvo, non prætermittam monere, una cum Frontini Commentario in Caſſinenſi Codice alia opera contineri ab uno eodemque Librario exarata. Ex his autem duo commemorabo: nimirum Vegetii Libros, quorum primus eſt mutilus: & Fragmentum Libri quarti Varronis *de Lingua Latina*, in quo nomina plurium locorum Vrbis Romæ recenſentur. Hujus exemplum ante laudato, amiciſſimoque Viro Io. Baptiſtæ Morgagno dedi: ipſe vero quod in eo notabilius invenit, continuo in Epiſtolam conjecit, privatim quidem ad me datam; ſed dignam omnino, quam ſinat aliquando cum omnibus communicari.

CAPVT IIII.

De Editionibus Commentarii de Aquaductibus: ideſt de exemplaribus typis aneis exaratis.

**** 1. AD calcem Vitruvii in Editione, quæ anni, loci, & Typographi indicio deſtituitur, exſtat Frontini Commentarius de Aquæductibus, præfixo titulo hoc; *Sexti Iulii Frontini Viri Conſularis de Aquis, qua in Vrbem influunt, Libellus mirabilis.* (fol.) Hujus autem Editionis Mich. Maittaire in eruditis ſuis *Annalibus Typographicis*, ut tempus quamproxime indicaret, verba hæc de nuncupatoria Libri Epiſtola deſcripſit:

Raphaeli Riario Cardinali Sanctaque Romana Eccleſia Camerario
Io. Sulpitius Fœlicitatem.

2. *Quicquid cura, ſtudii, vigiliarum, & opera in emendando, & vulgando Victruvio, poſui tua dedico amplitudini — cui — Victruvium in deliciis haberi intelligo. — Tu primus Tragœdia, quam nos juventutem excitandi gratia & agere & cantare primi hoc avo docuimus (nam ejus actionem jam multis ſaculis Roma non viderat) in medio Foro pulpitum ad quinque pedum altitudinem erectum pulcherrime exornaſti — Sixtus Pon. Max. compluribus ſacris adibus inſtauratis pontem refecit, vias direxit, & ſtravit — Innocentius vero ad illum & Paullum ſuperandum erectus omnia praclara & popularia cogitat* &c. *Nunc Theatrum quin vel inſtaures, vel novum conſtruas, cave ne differas* &c. *Interim vero noſtrum hoc munuſculum quaſo ne aſperneris. Vale.*

3. Poſt hæc autem Sulpitii verba ita concludit Maittaire, cui plane eſt adſtipulandum; *Innocentius VIII. qui hic nominatur, poſt Paullum II. & Sixtum IIII Sedem Romanam tenuit ab anno* 1484. *uſque ad* 1492. *Intra illud igitur intervallum hanc oportet Editionem prodiiſſe.*

4. Nunc addam, in hac Editione ad calcem Libri *de Aquaductibus* legi hujuſmodi verba; *Libellum hunc de Aquaductibus, cum eſſet mendoſiſſimus, Pomponius, & Sulpitius tanto ſtudio ſic emendarunt, ut perpaucorum in eo locorum correctio deſideretur. Perquam rara ſunt qua Librarius corrupit, aut pratermiſit. — In ſpatiis in ordine paſſim relictis, ubinam aliquando verba, aliquando*

qui-

Digitized by Google

quinariarum, & fiſtularum figura deſint, facile quiſque poterit judicare. Vale candide Lector; & ſi quis ingratus eſſe voluerit, librum ſuum depromat, & cum hoc cigno noctuam conferat. Hanc principem editionem eſſe reor.

1496. *L.* (M.) *Vitruvii Pollionis de Architectura Libri X. Sex. Iulii Frontini de Aqua-* 5.
ductibus Liber unus. Angeli Policiani Opuſculum, quod Panepiſtemon inſcribitur. Angeli Policiani in priora analytica Prælectio. Cui titulus eſt Lamia. Florentiæ. Sine Typographi nomine. (fol.) Editio hæc ex priore Editione deſcripta eſt, ſi unum, aut alterum locum excipias: exemplum unum dedi in Nota 4. Art. 124.

1497. *Cleonida* (ſive Euclidis, ut nuperis quibuſdam Scriptoribus placuit) *Harmo-* 6.
nicum Introductorium: interprete Georgio Valla. L. (M.) *Vitruvii Pollionis de Architectura Libri X. Sex. Iulii Frontini de Aquaductibus Liber unus. Angeli Policiani Opuſculum quod Panepiſtemon inſcribitur. Angeli Policiani in priora analytica Prælectio. Cui titulus eſt Lamia. Venetiis. Per Simonem Papienſem dictum Bevilaquam.* (fol.) Editio hæc ex Florentina (ſi excipias *Cleonida Harmonicum* anni ſuperioris deſcripta fuit.

**** Præter recenſitas, Editionem aliam reperiri priorem Editione Iocundi, de qua 7.
mox dicam, pro certo habeo. Nam Opſopœus in ſuis Notis aliquando Iocundi Editionem, ſæpiſſime vero *Editionem veterem* citat: hujus autem *veteris Editionis* loca quidem pleraque eodem modo leguntur, ac in tribus Editionibus, quas ſupra poſuimus: nonnulla tamen loca ejuſmodi ſunt, ut cum reſpondentibus locis trium noſtrarum veterum Editionum haudquaquam conſentiant; *veteremque* illam Opſopœi *Editionem* a tribus noſtris diverſam fuiſſe perſuadeant.

1513. *Vitruvius iterum* (iterum, nam cura Iocundi Vitruvius editus fuerat Venetiis 8.
1511: at in ea Editione Frontinus adjectus non eſt) *& Frontinus a Iocundo reviſi, repurgatique quantum ex collatione licuit. Florentiæ. Sumptibus Philippi de Giunta.* (12.) Ante Frontini Librum legitur Epiſtola hæc:

„ IVLIANO MEDICAE FRATER

„ IO. IOCVNDVS S.P.D.

„ IVlium Frontinum de aquæductibus optime Iuliane, Vitruviano codici 9.
„ adjiciendum judicavi, materia ejuſdem diſciplinæ exigente, quem cum „ uno duntaxat exemplari contuli. Cui tamen quantum additum, quantumque „ in melius reformatus ſit, ex collatione impreſſorum, quos nunc uſque „ bibliopolæ circuntulerunt, explorari poterit, non quod me exiſtimem il„lum, ſeu etiam Vitruvium ad integrum redegiſſe, ſed utroſque tamen minus „ dilaceratos, pluribuſque ſcaturiginibus repurgatos protuliſſe. Quarum reli„quiæ ſi poſt me alius quis fidelioribus exemplaribus, & ea diligentia at„que judicio, quæ in hujuſmodi cura opus eſſe noſcuntur, uſus fuerit, for„ſan eos ita emundabit, ut qui legerit ipſum Vittuvium vel etiam Fronti„num, ſua quemque profitentem ſe audire cenſeat. Ego pro virili mea feci „ quod potui, alii in iis, vel aliis, quorum nobis reliquiæ conſtant, tan„tundem ſi fecerint conferendo, & ex collatione rimoſa & cicatricoſa ſen„ſibus & verbis autorum perceptis, recto judicio faciendo, lingua reſti„tuetur & doctrina priſcorum. Vale.

Hæc Editio, ut ut plures lectiones a Codicum lectionibus differentes, plu- 10.
reſque errores contineat, prioribus tamen valde præſtat. Videtur autem ex allatæ Epiſtolæ verbis hiſce, *cum uno duntaxat exemplari contuli*, Codex aliquis indicari: forte vidit Iocundus eam quoque *veterem Editionem*, quam habebat Opſopœus, & ſingulas reliquas: videtur enim contuliſſe omnes, quando ſpondet, Editionis ſuæ præſtantiam poſſe apparere *ex collatione impreſſorum*.

Certe

Digitized by Google

Certe præter tres illas noſtras veteres Editiones, exemplar aliud Iocundus vidit: nam in ſua Editione verba quædam poſuit, quæ germana ſunt, leguntur que in Caſſinenſi Codice, at in ſingulis illis tribus Editionibus deſiderantur: de verbis illis dictum eſt in Nota 9. Art. 129.

Eadem autem æneorum typorum compoſitione, qua Typographi uſi fuerant ad efficienda exemplaria Commentarii *de Aquæductibus* adjiciendi ad calcem Vitruvii, alia quædam exemplaria ejuſdem Commentarii ſeparatim excuderunt: quod ex comparatione evidentiſſime apparet. Huic ſeparato Libello hujuſmodi titulum præfixere; *Iulius Frontinus de Aquæductibus a Iocundo nuper reviſus iterum*; *&*, *quantum ex collatione licuit*, *repurgatus*. Poſtremas tamen huic pagellas non adjunxerunt, quibus errata, annus editionis, locus, & Typographi nomen continebantur. Libelli vero titulum ita confictum fuiſſe, ut ipſe Liber fieret vendibilior, nemo non videt. 11.

1522. *M. Vitruvii de Architectura Libri decem nuper maxima diligentia caſtigati atque excuſi*, *additis Iulii Frontini de Aquæductibus Libris propter materiæ affinitatem*. *Florentiæ*. *Per Hæredes Philippi Iuntæ*. (12.) In hac Editione (quæ ex Editione anni 1513 deſcripta fuit) Epiſtola Iocundi, ſupra a nobis relata, deſideratur: at errata, quæ recenſita erant in ea Editione ad calcem, in hac ſuis in locis fuere emendata. 12.

1523. *M. Vitruvii de Architectura Libri decem*, *ſumma diligentia recogniti*, *atque excuſi*. *Cum nonnullis figuris ſub hoc ſigno * poſitis*, *numquam antea impreſſis*. *Additis Iulii Frontini de Aquæductibus Libris*, *propter materiæ affinitatem*. Sine loci, & Typographi indicio: ex typorum tamen figura hæc quoque Editio Florentina eſſe videtur. (12.) Deſcripta fuit Editio hæc ex priore Editione anni 1522, ne typographicis quidem illius erroribus emendatis. Dumtaxat novæ quædam figuræ Vitruvii Libris inſertæ. 13.

1530. *Fragmenta vetuſtiſſimorum Authorum* (pleraque tamen ſunt commentitia) *ſummo ſtudio ac diligentia nunc recognita*. *Baſileæ*. *Apud Io. Beb*. (4.) Frontini Commentarius de Aquæductibus, qui exſtat ad pag. 60, ex Florentinis Editionibus (ſi perpaucas mutationes excipias) deſcriptus eſt. Adduntur in hac Editione ad oras paginarum nonnulla verba ex contextu deſumta, quaſi indicis cauſſa. Ceterum Ioannes ille Bebelius nimis depravatum id Frontini opus eſſe rebatur: in Præfatione etenim ad Lectorem hæc habet; *Annixi autem ſumus*, *quantum per rei tum difficultatem*, *tum temporis longinquitatem licuit*, *ut quam emendatiſſima* (Fragmenta illa) *in manus tuas venirent*: *quamvis in Frontino id pejuſcule ſucceſſerit*, *adeo ut ne quidem nobis ipſi ſatisfecerimus*; *id tamen quod mirum non eſt in Authore tam depravato*, *nullo nobis fretis exemplo vetuſtiore*, *ut ſi jam ipſe reviviſcat*, *ſit Delium natatorem habiturus in votis*. 14.

1543. *M. Vitruvii de Architectura Libri decem*. *Adjecimus etiam*, *propter argumenti conformitatem*, *Sexti Iulii Frontini de Aquæductibus Vrbis Romæ Libellum*. *Item ex Libro Nicolai Cuſani Card. de Staticis Experimentis fragmentum*. *Argentorati*. *In officina Knoblochiana per Georgium Macharopiœum*. (4.) Editio hæc ex Editione Iocundi (ſi unam, aut alteram mutationem a Macharopiœo inductam excipias) deſcripta fuit. 15.

1550. *M. Vitruvii Pollionis de Architectura Libri X*, *locis quamplurimis hac Editione emendati*. Adjunctis nunc primum *Gulielmi Philandri caſtigationibus*, *atque annotationibus in eoſdem*. *Vna cum Lib. II. Sex. Iulii Frontini de Aquæductibus Vrbis Romæ*, *&* *Nicolai Cuſani Dialogo de Staticis Experimentis*. *Argentorati*. *Ex officina Knoblochiana per Georgium Macharopiœum*. (4.) In hac Editione emen- 16.

emendatior Vitruvius eſt, at Frontinus ſimilis prorſus illi ſuperioris Editionis.

1588. *Onuphrii Panvinii Reipublica Romana Commentariorum Libri tres. Acceſſerunt in hac Editione Sex. Iulii Frontini Commentarii de Aquaductibus, & Coloniis: itemque alia veterum Scriptorum — Pariſiis. Apud AEgidium, & Nicolaum Gillios.* (8.) Ad calcem hujuſce Editionis exſtant *Nota quadam Ioannis Opſopœi*, qui forte præfuit huic Editioni. Certe ille, qui præfuit, ad hanc ornandam varias ex prioribus Editionibus contulit diligenter. Liceat autem hic animadvertere, Commentariorum Libros illos Panvinii anno 1597. Francofurti (fol) a VVechelii Hæredibus fuiſſe recuſos: in hac tamen VVecheliana Editione Commentariorum Frontini de Aquæductibus fruſtra requiri. 17.

1607. *Fl. Vegetii aliorumque aliquot Veterum de Re Militari Libri. Accedunt Frontini Strategematibus ejuſdem Authoris alia Opuſcula. Omnia emendatius, quadam nunc primum edita a Petro Scriverio.* &c. *Ex Officina Plantiniana Raphelengii.* (Antuerpiæ. 4.) Petrus Scriverius omnium primus cuncta Opera, ſub nomine Frontini circumferri ſolita, collegit; deque opera ſua atque ſtudio ſub initium Voluminis præfatus eſt ita; *reliquos etiam Scriptores bellicos recenſendi impetum cepi: & in his pracipue Frontinum. In quo qui ante me laborarunt membranis nullis adjuti Conjectanea tantum, & leves Notas ediderunt. Mihi vero ea felicitas obtigit, ut Authorem illum ex ſeptem manuſcriptis Codicibus, facta eorum cum editis diligenti comparatione, emendare licuerit. Quibus hercules ducibus, locis quamplurimis medicinam feci. Sed & perſanata nonnulla noſtropte ingenio, uti videre eſt in ora: ibi enim emendationes, ſive Notas exhibere, quam ſeorſim dare malui; ut parcerem labori tuo.* 18.

Commentarius de Aquæductibus exſtat ad pag. 97. Hujus contextus a contextu Editionis anni 1588. tum differt in eo, quod emendationes aliquæ ab Opſopœo in Notis poſitæ relatæ in contextum fuere a Scriverio, tum differt etiam, quod loca quædam (perpauca tamen) ex ingenio ſuo mutavit ipſe Scriverius. Ceterum in nulla præcedente Commentarii de Aquæductibus Editione Senatuſconſulta, & Lex characteribus Romanis edita fuere, ut in hac edita ſunt (quod facere didiciſſe videtur Scriverius ex Barnabæ Briſſonii Libris *de Formulis*; in quos ex Frontino Senatuſconſulta, & Legem Briſſonius tranſtulerat) primum etiam in hac Editione ad calcem ipſius Commentarii ſubjectæ fuere *Leges, ſive Conſtitutiones Imperiales de Aquaductibus.* 19.

1661. *Sex.* Iulii *Frontini Viri Conſularis, qua exſtant. Robertus Keuchenius, S. F. Notis, & Emendationibus illuſtravit. Amſtelodami. Ex Officina Ioannis a VVaeſberge.* (8.) Opera, quæ ſub Frontini nomine circumferuntur, omnia, & quæ ad eadem Opera Scriverius adjecerat, ex Scriverii volumine, de quo paullo ſupra verba fecimus, deſumſit Keuchenius: feſtinanter tamen; namque nonnulla loca depravata ex incuria operarum haudquaquam emendata fuere. Perpauca autem ſunt a Keuchenio mutata; qui Notulas adſcriptas ad oram Scriverianæ Editionis Commentarii de Aquæductibus (Commentarius hic in Keuchenii Editione exſtat ad pag. 219.) pagellis ſingulis ſubjecit; addiditque (pag. 369.) in Commentarium Notas, quas ipſe conſcripſerat. 20.

1697. *Theſaurus Antiquitatum Romanarum congeſtus a Ioanne Georgio Gravio. Tomus Quartus. Trajecti ad Rhenum. Apud Franciſcum Halmam. Et Lugduni Batavorum. Apud Petrum Vander Aa.* (fol.) In hoc Volumine poſt pag. 1624. *exſtat Sex. Iulii Frontini de Aquaductibus Vrbis Roma Commentarius.* Ex Keuchenii Editione deſcripta eſt Editio hæc; neque in hac deſideratur quicquam eorum, quæ, ceu ad illuſtrationem Commentarii de Aquæductibus pertinentia, in Editione illa reperiuntur. Illud autem hic adjiciam, a Grævio 21.

in citata Præfatione ſcribi; *Tanto lubentius Frontinum recudi juſſi, quod in paucorum manibus eſſet extra has oras, & a multis in Italia deſiderari eum acceperim*. At ille Grævii Theſaurus multis hercle Frontini Editionibus rarior nunc eſt.

Has autem omnes Editiones hactenus recenſitas (excepta illa una vetere, quam Opſopœum habuiſſe exiſtimo) omnes, inquam, Editiones haſce expendi, atque inter ſeſe quam potui diligentiſſime comparavi. 22.

CAPUT V.

De Scriptoribus rerum ad Aquaductus pertinentium.

QUæ de Aquæductibus apud varios Authores ſcripta reperiuntur; ad tria veluti ſumma genera poſſunt adduci. Ac primum, quædam referri queunt ad aquas per ruſtica prædia ductas; de quibus verba feci in Nota 8. II. Art. 99. Iureconſulti autem de his ſæpius agunt, ubi Aquæductus nominant: ſed hæ res ad inſtitutum noſtrum minime faciunt: nec magis pertinent quædam alia ab Iureconſultis tradita, quæ ab nonnullis eruditis referuntur ad Aquæductus; puta quæ Iacobus Cujacius in *Obſervationum*, & *Emendationum* Lib. XVI. Cap. 17. habet *de Dioptra, Specu, atque Cuniculo*. 1.

Venio ad genus alterum, ad quod ea poſſunt adduci, quibus continentur præcepta librandi, ducendive aquas, aut ædificandi Aquæductus, aut conſtituendi eorundem partes. De quibus ſane rebus egit Vitruvius in Lib. VIII. *de Architectura* Cap. 6. & 7. pluraque addidere ii, qui Vitruvii Libros illuſtravere; præſertim Guilielmus Philander, Daniel Barbarus, & Claudius Perraultius: nonnulla etiam in Plinii *Naturali Hiſtoria* ſunt, ut in Lib. XXXI. Cap. 6. nonnulla etiam apud Palladium Lib. VIIII. *de Re Ruſtica* Tit. 11. & 12. Ac præter veteres illos, ſcripſere de Aquæductuum Architectura Leo Baptiſta Alberti Lib. X. *de Re AEdificatoria* Cap. 7. Vincentius Scamotius in Opere, cui titulus, *Idea della Architettura*, Lib. III. Cap. 27. atque nonnulli etiam alii de Architectura Scriptores. Sed ad rem noſtram ea tantum pertinent, quæ ad Architecturam Aquæductuum exſtantium in Urbe Frontini tempore, & de quibus egit Frontinus ipſe, referri queunt. Cavendum enim eſt diligenter (& circa Architecturam Aquæductuum, & profecto circa res quoque alias) ne ad Frontini tempora, aut ad interpretationem ejus Commentarii faciendam transducantur ea, quæ nova poſterioribus temporibus aut facta fuere, aut inventa. 2.

Demum ad genus tertium referri poſſunt ea ſcripta, quibus Romanorum Opera veſtigantur, exponuntur, illuſtranturque. De Aquæductibus (qui ſane inter Romanorum opera magnificentiſſima numerantur) ſcripſere, Raphael Volaterranus in *Commentariorum Urbanorum* Lib. VI ferme ſub initium: Flavius Blondus Lib. II. *Romæ Inſtauratæ*: Bartholomæus Marlianus in *Topographia Urbis Romæ* Lib. IIII. Cap. 10. huic autem Marliani Operi ſubjectæ fuere Notulæ quædam Fulvii Urſini; nulla tamen exſtat ad Caput, quod citavi: Onuphrius Panvinius ſparſim in Libro, cui titulum fecit, *Antiquæ Urbis Imago*: Lucius Faunus ſparſim in Libris *de Antiquitatibus Urbis Romæ*: Aldus Manutius Paulli F. in Lib. I. *de Quæſitis per Epiſtolam* Num. II. ubi agit *de Aquis in Urbem Romam olim influentibus* (ſunt qui ad hoc Manutii opuſculum indicandum citent *Lampadis Artium* Gruterianæ Tom. IIII. pag. 181. ibi enim eſt deſcriptum) Iuſtus Lipſius *de Magnitudine Romana* Lib. III. Cap. 11. Guido Pancirolus in *Deſcriptione Urbis Romæ*, ubi proponit *Epilogum* 3.

rerum inſignium Vrbis: Georgius Fabricius in Opuſculo, cui titulus *Roma*, Cap. 17. Ioannes Roſinus in *Antiquitatum Romanarum* (adjecta ſunt a Thoma Dempſtero Paralipomena) Lib. I. Cap. 14. Andreas Baccius *de Thermis* Lib. VII. Cap. 4. Alexander Donatus in *Roma Veteri ac Recenti* Lib. III. Cap. 18. Famianus Nardinus in Opere, cui titulus, *Roma Antica*, Lib. VIII. Cap. 4. Raphael Fabrettus in tribus Diſſertationibus *de Aquis & Aquaductibus Veteris Romæ*: Io. Georgius Grævius in Præfatione ad Tom. IIII. *Theſauri Antiquitatum Romanarum*: Bernardus de Montfaucon in Tomo IIII. Operis, cui latine (editum enim eſt Gallice & Latine) titulum fecit, *Antiquitas Explicatione, & Schematibus illuſtrata*, pag. 198 - 202. Adde Io. Albertum Fabricium, & Samuelem Pitiſcum, quorum ille in *Bibliotheca Antiquaria* multos illuſtres rerum Antiquarum Scriptores recenſuit; hic in *Lexico Romanarum Antiquitatum* plurima illuſtrium Scriptorum earundem Antiquitatum loca indicavit.

4. En itaque quos diligenter vidi Authores: neque ſane alios, quos in manibus habui, minorum gentium Antiquarios recenſere vacat. Lubens etiam prætermitto animadverſiones, quæ ſubjici hoc loco poſſent. Cur enim inculcem illud Fabretti (in Num. 14.) affirmantis, ſe in Aldi Opuſculo *nil, præter macerrimam Frontini Epitomen, mendis inſuper ſcatentem, & alias quaſdam ex Plinio quiſquilias appoſitas cum nauſea vidiſſe*; cur, inquam, id afferam? ſi quicumque oculis non lippis illud opuſculum legat, per ſe id certe ſit percepturus. Cur, de quibuſdam aliis nonnullorum Authorum locis ſimilia etiam dici poſſe, adjiciam? ſi, quid ſentiendum de locis illis, uno veritatis ſtudio urgente, jam in Notis expoſitum eſſe videatur. Cur plagia enumerem? ſi hæc cuicumque, variorum Authorum loca comparanti, ſeſe ſint oblatura.

5. Quod ſi hæc perſequerer, atque deinde laudes debitas recte eruditeque ſcriptis adjicerem, nimius profecto eſſem. Illud tamen prætermittere non poſſum, quod pertinet ad Diſſertationes *de Aquaductibus* Raphaelis Fabretti; quippe quia mihi haud mediocre lumen attulere: etſi enim Fabrettus illuſtrare Frontini Commentarium ſibi non propoſuerat; attamen, cum res multas ex reliquiis antiquitatis ſumma cura veſtigatas, incredibili diligentia menſuris definitas, bono in lumine collocaverit, ope earundem facilius deinde fuit etiam quædam a Frontino tradita exponere, atque illuſtrare. Sane ille ſuppeditavit nonnullas Figuras ſingulari fide delineatas, quas ſi non habuiſſemus ab illo, comparare tamen nobis ad inſtitutum noſtrum debuiſſemus. Grævius quidem in jam citata Præfatione ita ſcribit; *vides quam pulchre ſequantur Raphaelis Fabretti Viri ampliſſimi, qui cum maxime Romam ingenii fama illuſtrat, & de quo plura Reſp. litteraria in dies ſibi promittit, in primis ineditarum Inſcriptionum volumen cum ejus Commentariis, quod expectamus cupidiſſime, tres de Aquis, & Aquaductibus Veteris Romæ Diſſertationes*: quod Belgæ eruditiſſimi perhonorificum de Fabretto judicium præ aliorum judiciis proponendum eſſe, prudens exiſtimavi.

CAPUT VI.

De iis, qui operam dedere, ut Frontini Commentarium de Aquaductibus illuſtrarent.

1. MArlianus in Topographia Vrbis Romæ Lib. IIII. Cap. 10. poſtquam nonnulla de Aquis præfatus eſt, ſubdit; *Quæ etſi Frontinus ſatis abunde declaravit; tamen, quia is alicubi truncatus eſt, & mendoſus, nonnullis errori-*

erroribus ſublatis, quæ utiliora &c. *conferre placuit*. Vt verum tamen fatear, comparatione locorum inſtituta, nullas emendationes in citato Capite inveni. Neque ſane plura præſtitit Aldus Manutius Paulli F. cujus Opuſculum *de Aquis in Vrbem Romam olim influentibus*, jam in præcedente Capite a nobis etiam citatum, nominat Andreas Schottus (in Notis ad Cap. 24. Sex. Aurelii Victoris *de Viris Illuſtribus*) additque idem Schottus; *Vtinam* Manutius *Frontinum*, *ut pollicetur*, *nobis det emendatiorem*: numquam tamen dedit. Neſcio enim quonam fato contigerit, ut plures voluerint opera ſua adhibitis ex Frontini Commentario *de Aquaductibus* locis illuſtrare, ipſos autem Frontini locos aut vix, aut ne vix quidem expenderint: quorum tamen locorum plures, nonniſi aliarum etiam partium Commentarii habita ratione, expendi recte potuiſſent. Quid, quod Criticorum principes illuſtrationem locorum propoſiti Commentarii negligere, ſeu effugere viſi quodammodo ſunt? Porro in ſpiſſis illis ſeptem voluminibus *Theſauri Critici* Gruteriani, *in quibus infiniti* Veterum Authorum *loci ſupplentur*, *corriguntur*, *illuſtrantur*, & in quæ Sabellici, Pii, Robortelli, Sigonii, Gyraldi, Pithœi, Mureti, Magii, Manutii, Iunii, Modii, aliorumque eruditiſſimorum Hominum critica opera ſunt congeſta, vix tamen unius, aut alterius loci Commentarii *de Aquaductibus* explanatio reperitur: quis vero credat, in eruditiſſimis illis triginta & octo Libris *Variarum Lectionum* Petri Victorii ne unum quidem citati Operis Frontini illuſtrari? ac plura quidem hujuſce generis exempla addere poſſem, ſed abſtineo; video enim, me incaute eo divertiſſe, ut, dum propoſueram verba facere de iis, qui incubuere in citati Commentarii illuſtrationem, contra fecerim de iis, qui Commentarium ipſum minime illuſtraverunt.

Redeo itaque in viam; ac primum dico de Ioanne Opſopœo, qui primus omnium Frontini Commentario Notas adjecit. Hæ paucæ ſunt, ac breves, & pleræque ceu variæ Lectiones haberi queunt: at nonnulla optima continent; quæ, ubi opus fuit, opportunis iis locis animadverti. Neque tamen integras Notas ipſas Frontini Commentario adjicere prætermiſi; tum quia Editio Notas illas continens rara admodum eſt; tum quia magis in propatulo exſtare volui, quid datum fuerit aliis ante me, & mihi quoque, per Notas illas proficere. Eas vero, ut & Leges, Notaſque etiam aliorum Authorum, ſine ulla mutatione, ac quales apud Authores leguntur, deſcribi volui: itaque earundem ratio nulla a me exigi poterit. 2.

Opſopœus autem ſingulis Notis ſuis non præfixit ſingula verba illa contextus, ad quæ Notæ ipſæ referebantur. Vt ille fecerat, ita nos quoque fecimus, ubicumque verba editionis noſtræ cum verbis editionis Opſopœi conſentiebant: ubi vero differentiam aliquam invenimus, ibi primum intra hæc [ ] Parentheſis ſigna poſuimus verba, quæ in noſtra editione leguntur; deinde intra hæc alia ( ) Parentheſis ſigna incluſimus reſpondentia verba ex Opſopœi editione deprompta. 3.

Modo ex his liquere facile poteſt, qua ratione verba pertinentia ad ipſum Frontini Commentarium Notis Scriverii, & Keuchenii, ac variis Scaligeri Lectionibus præfixerimus: de quibus ſingulis jam ex ordine dicendum eſt. 4.

Petrus Scriverius ad oram ſuæ editionis Notas adjecit, aut ſi mavis Notulas, ſeu Varias Lectiones; nam ferme omnes Lectiones ſunt variantes: ac, ſi operæ pretium foret, unde pleraſque hauſerit Scriverius, oſtendere poſſem: habeo etiam pro certo, litteras quaſdam a Scriverio poſitas pro compendiariis notis eſſe habendas: cauſſa exempli ad verba (pag. 17. ver. 1.) *Iungitur ei* &c. habet, *Alias* „ *Iungitur e. a. A. v. i. c. h. Torquatianorum* 5.

Digitized by Google

„ *Alſietinæ Auguſtæ ramus ab milliario ....*„; nempe recognoſcenda ſunt verba hæc; *Iungitur ei ad Anionem veterem in confinio hortorum Torquatianorum* &c. De nonnullis tamen variis Lectionibus ab eo poſitis mihi non tam liquido conſtitit; & quidem una etiam aut altera ab aliquo manuſcripto Codice deſumta eſſe videtur. Vbi autem de manuſcriptis ſermo incidit, duo ſunt, quæ minime prætermittere debemus: primum ſcilicet, *ſeptem* illos manuſcriptos Codices, de quibus in Præfatione ſua Scriverius verba fecit (ut videre eſt in ſuperiore Cap. IIII. Sect. 18.) non omnes, ceu continentes Commentarium *de Aquaductibus* eſſe reputandos: ea enim in Scriverii Notis mihi videor videre indicia, propter quæ credere debeam, unum dumtaxat (ſi aliquem habuit) manuſcriptum Codicem Commentarii *de Aquaductibus* Scriverium habuiſſe; eumque notæ vix melioris, quam Libri editi ſint; ut ex comparatione ejus editionis cum editionibus aliis liquere poteſt. Deinde non prætermittam, adſtipulandum haud eſſe Scriverio in citata Præfatione ſcribenti, *qui ante me laboraverunt membranis nullis adjuti* fuerunt; videtur enim Iocundus Codice aliquo manuſcripto fuiſſe uſus; ut ſupra in Cap. IIII. Sectione decima oſtendi.

6. Poſt hæc autem animadvertere præſtat, in Scriverii editione inter ea, quæ ad oram adſcripta ſunt, non ſemel reperiri verba hæc, *Vide Notas*; quæ certe verba ad ipſius Scriverii Notas referri non poſſunt, poſſunt autem ad Notas Opſopœi; pro ſingulis etenim illis locis, quibus Scriverius adpoſuit, *Vide Notas*, Opſopœus Notam ſcripſerat. Illud quoque animadvertendum eſt diligenter, variis in locis, in quibus Scriveriana editio a prioribus differt, adpoſita eſſe ad oram verba hæc, *Ita legendum*; quos ſane locos Scriverium emendaviſſe ſecundum Notas Opſopœi, plane comperi. Itaque miror, cur Scriverius, ubi poſt citatam Præfationem nominat eos, per quos profecerat, Opſopœum prætermiſerit; & magis miror, cur Opſopœi Notas editioni ſuæ non ſubjecerit. Ego quidem, Scriverium ipſum Notas alias ſcripſiſſe uberiores, comprehendenteſque etiam Opſopœi Notas, haſque, fato aliquo adverſante, intercidiſſe, facile crederem; niſi viderentur contrarium perſuadere ea Præfationis ejus verba; *ibi enim*, videlicet *in ora*, *emendationes ſive notas exhibere*, *quam ſeorſim dare malui*. Præterea vero mirandum eſt, ad oram Legum (de quibus in ſequente Sectione dicam) de Aquæductibus, quas primus Frontini Commentario Scriverius adjecit, tum legi illud, *Vide Notas*, tum etiam legi verba hæc, *Varietatem lectionis*, *& quomodo legendum*, *vide in Notis*: neque tamen Legibus Notas ullas, ad ea loca pertinentes, eſſe ſubjectas: quin etiam nonnullæ ex iis, quæ ad oram eſſe debebant, fruſtra quæruntur; plures enim ſunt aſteriſci (ut ajunt) in contextu, quam in margine Notæ. Quæ cum ita ſe habeant, tum ſuſpicandum eſt, Scriverium editioni Authorum, quos conjunxerat, & emendaverat præſentem non fuiſſe; tum profecto dicendum, vel eas citationes, de quibus paullo ſupra diximus, fuiſſe in Scriverii Editionem intruſas, vel in hac Editione bene multa deſiderari. Vtcumque eſt, eas quæ habentur, Scriverii Notas, operæ pretium me facturum exiſtimavi, ſi editioni meæ adjicerem: ita illud quoque conſequetur, ut, ſi quis eas cum Opſopœi Notis conferre velit, veritatem eorum, quæ paullo ſupra animadverti, oculis habeat ſubjectam fidelibus.

7. Nunc reſtat, ut dicam *de Legibus*, *ſive Conſtitutionibus de Aquaductibus tam Romæ Veteris*, *quam novæ Vrbis*, *ſcilicet Conſtantinopolitanæ*, in hac Scriverii editione (ut ſæpius dictum eſt) primum Frontini Commentario adjectis: quæ tamen minus facere videntur ad illuſtrationem ejuſdem Commentarii

ſcripti

Digitized by Google

ſcripti & ante multos annos, & de Aquis influentibus dumtaxat Vrbem Romam; ut fuſius animadverſum eſt in Nota 8. II. Art. 99. At quoniam in nonnullis editionibus hæ Leges reperiuntur, faciendum non exiſtimavi, ut in hac noſtra editione deeſſent.

Tranſeo ad Ioſephum Scaligerum. Sciebam in Bibliotheca publica Vniverſitatis Lugduno-Batavæ aſſervari editionem Vitruvii & Frontini, anni 1522; 8.
cui quædam adſcripſerat Scaliger. Eorum, quæ ſcripta erant ad oram Frontini, exemplum ad me miſit Hermannus Boerhaave, Vir ut doctrina celeberrimus, ita humanitate præſtantiſſimus; idemque ad me ſcripſit, *conſueviſſe Scaligerum mire graciles minutaſque ſcribere litteras, inde edax horum tempus effeciſſe, ut notulæ illæ haud ſatis alicubi appareant*: ex poſt Scriverii Notas, ut ederentur, curavi. Conjectando autem, ut credo, Notas illas ſcripſit Scaliger, quæ cum nihil aliud, niſi mutationes paucorum verborum (ut noſtris in Notis haud ſemel animadvertimus) contineant, Variæ Lectiones nuncupari quodammodo poſſunt.

Quid vero de Roberto Keuchenio in hoc poſtremo loco dicam, neſcio. 9.
Fabrettus alicubi (in Num. 281.) interpretationem Keuchenii *monſtrum* (nolo autem acerbiora in Keuchenium eodem loco ſcripta referre) *interpretationis* appellat. Contra Grævius editionem, Notaſque Keuchenii aliis præferendas, inferendaſque in Theſaurum Romanarum Antiquitatum exiſtimavit. Vt verum tamen fatear, plurima a Keuchenio oſcitanter fuiſſe poſita, atque ſcripta, negari non poteſt. Deſcripſit is Scriverii editionem, Scriveriique Notas puras putaſque (ſi unam aut alteram, & paucas Briſſonii citationes excipias) ceu varias lectiones paginis ſuæ editionis ſubjecit: ac minime advertens, Scriverium reſpexiſſe ad Opſopœi Notas; &, quod caput eſt, citationes cum Notis haudquaquam conſentire (ut in Sect. 6. hujuſce Capitis oſtenſum eſt) tum fidenter tranſcripſit verba illa Scriverii; *Ita legendum*; tum illa, *Vide Notas*: ex quorum deſcriptione tantæ ſane negligentiæ indicium apparet; ut, quomodo Keuchenium excuſem, non inveniam. Commentarium autem Frontini in Libros duos, ſecus ac Scriverius fecerat, diviſit Keuchenius. Sed quod attinet ad Notas, quas hic de ſuo addidit; nemo eas (ſi quid judico) expendet, quin fateatur, in earum plurimis res (detur vero venia) vel falſas, vel ineptas contineri, ut variis in locis opportune oſtendi. *Scriptum* vero neſcio quod, *ſcriptum codicem*, & *veteres ſchedas* nominat Keuchenius in Notis; ſed profecto, ex iis fructum ullum percepiſſe Keuchenium, non conſtat. Haud tamen prætermiſi, quin alicubi, ſi boni aliquid ex Keuchenii Notis ad rem faceret, indicarem. Verum eas integras poſt Scaligeri Notas ſubjeci; non modo ut quilibet facilius de Notis iiſdem judicium ferre poſſet; verum etiam ut eorum, quæ ſparſim in ſingulis Frontini Commentarii editionibus reperiuntur, nihil poſſet in hac noſtra editione deſiderari.

CAPVT VII.

De tota ratione operæ in hoc Commentario emendando illuſtrandoque adhibita.

AB extremis Libri partibus, iiſdemque haud majoris momenti, quæſo liceat ordiri; atque præfari pauca de Indicibus, quos ad Libri calcem 1.
adjeci. Quod itaque ad *Vocabulorum Indicem* pertinet; eum addidi, quoniam ejuſmo-

ejuſmodi Indices in Libris ad uſum Ser. Delphini editis haud levi in pretio jure meritoque ſemper habiti ſunt: prætermiſi tamen monoſyllabas particulas ferme omnes, voceſque relativi *qui*, *quæ*, *quod*: hujuſmodi enim vocabulis onerari potius, quam ditari Indices, experientia didici, & a Viris doctis accepi. Simili de cauſſa nomina clariſſimorum Authorum, qui plurimi ſane, argumento inſtitutoque meo ſic poſtulante, in Prolegomenis & Annotationibus citantur, in adjecto *Rerum præcipuarum Indice* (quamvis pene invitus) prætermiſi: ſatis enim ad ejuſdem Indicis inſtitutionem viſum fuit Authores illos indicare, in quorum locis vel emendandis, vel explicandis, aliquid præſtare conati ſumus. Poſt hæc vero ex occaſione quædam hic de Benedicti Millini Indice adjungam: de quo Fabrettus in Num. 16. alias citati *de Aquis & Aquæductibus* Operis hæc ſcribit; *In hac aliiſque Frontini nuncupationibus, Indicem M. S. Benedicti Millini, jam per omnes Vrbanos codices diffuſum, uti diligentiſſimum, & copioſiſſimum ſequimur*. Is tamen neque Romæ in Bibliothecis Codicum refertiſſimis, neque inter Millini Libros, neque inter Libros Fabretti ab eis, qui ut gratum mihi facerent, conquiſivere, inventus eſt. Verum, cum nihil aliud continuiſſe videatur, niſi Commentarii Frontiniani quamdam in Articulos diviſionem, hancque haud multum diverſam (ut ex ipſo Fabretto colligere eſt) ab ea, quam ego inſtitui; his de cauſſis, me illo Indice æquo animo carere poſſe, plane exiſtimavi. Sed hæc hactenus: nunc pergamus ad res momenti quidem majoris; nimirum ad emendationes.

2. Corrupta Authorum loca aut ex conjectura, aut ex veterum Librorum, qui manuſcripti ſunt, vel impreſſi, ſcriptione emendantur; ut recte quidem & ratione animadvertit Franciſcus Robortellus in ſua *de Arte corrigendi Antiquorum Libros* Diſputatione. Quod autem attinet ad conjecturas, iis parciſſime utendum ratus, nihil quicquam in emendando, niſi urgente neceſſitate, ex conjectura mutavi, aut ſupplevi. Neque ſane putabam, loca omnia obſcura ceu vitiata eſſe habenda; obſcuritatem enim ex ipſo Authorum ſtilo aliquando proficiſci, dubitari non poteſt: neque vero propoſitæ rei veritatem potius, quam Frontini de re eadem ſententiam, ſequi volui (ut etiam in Nota 5. IIII. Art. 73. dictum eſt) cum verborum Frontini explicatio id profecto eſſet, quod proponebatur. Hinc ſententias ſingulas, rerumque, quibus de agebatur, naturam diligenter expendi, ut de verbis dubiis conjicerem. Vbi tamen dubia verba inſolentia, atque nova eſſe videbantur, malui ea prætermittere; ut feci, cauſſa exempli, in verbis *ſtagnino*, & *Pupula* (vide Notas 28. Art. 7. & 1. Art. 24.) ad horum enim vel probandam ſinceritatem, vel emendationem tentandam, nullam ſatis probabilem conjecturam inveni. Nonnullis autem in locis mendorum origines licuit inquirere; ut in variis numerorum mutationibus ortis ex eo, quod iidem numeri aliquando verbis integris ſcripti, aliquando Romanis litteris deſignati fuerint, & in depravatione notarum repræſentantium partes Aſſis (de quibus rebus plura in Notis 1. V. XV. Art. 79. ac 6. I. II. Art. 26.) & etiam alibi: quæ ſane originis mendorum conſideratio haud exiguam opem affert conjecturis. Huc etiam ſpectat (ut non ſemel obſervavimus) ratio ductuum litterarum, quibus dubia verba componuntur, diligenter habenda: interdum enim accidit, ut integrum aliquod verbum mutatione unius litteræ diverſam induat ſignificationem. Ceterum me liberius geſſi in caſibus, ut loquuntur, relativorum *qui*, *quæ*, *quod*: ea enim relativa in Codicibus, vetuſtiſque editionibus plerumque deſignata viſuntur littera *q* cum addita aliqua nota; quæ nota, pluribus caſibus communis, neque caſus ipſos determinat, neque adimit libertatem

reſti-

reſtituendi ex conjectura eos, qui cum veritate conſentire maxime videantur.

Vt tamen principio indicavi, conjecturis parce uſus, quam maxime fieri potuit, Codices ſecutus ſum: ut ex variis lectionibus, quas in Notis diligenter poſui, ſatis eſt manifeſtum. Vbi vero in Caſſinenſi Codice, & in Vrbinate conſentientes lectiones inveni, quod ſæpiſſime accidit, eas præſertim adhibui: mihi enim facile perſuaſi Caſſinenſis Codicis exemplo illi, quo utebar, maxima quidem diligentia atque cura tum deſcripto, tum iterum collato, fidem in primis eſſe habendam; proxime vero Codici Vrbinati (huic autem exemplum meum tam ſimile eſt, quam ovum ovo) illi nimirum, qui magna & ipſe fuit diligentia exſcriptus: quamobrem ab utroque conſentiente, niſi firmiſſima ratio aliqua in contrarium cogeret, recedere minime licere, exiſtimavi. Quod ſi diſſenſum aliquem inter eos Codices offendi, ferme ſemper Codicis Caſſinenſis lectiones lectionibus alterius hujuſce prætuli, & vix unus aut alter locus eſt, in quo ad Vrbinatem potius acceſſerim ob eas rationes, quas habes in Notis. 3.

Inter Libros autem æneis typis deſcriptos ante ceteros principem Editionem expendi. Pluries in ea ex collatione inveni a Codicibus variantes lectiones, quarum tamen pleraſque non notavi, tum quia ejus Editionis fides ubique præſtans non eſt (ut ut alicubi cum Codicibus magis, quam poſteriores Editiones conſentiat) tum quia nolui operi jam ſatis ſuperque prolixo acceſſionem hanc quoque fieri. Sed ubi collationes aliquæ utilitatem afferre poſſe viſæ ſunt, ab eis non abſtinui. Potiſſimum vero citata a me eſt Editio Iocundi; quippe quæ præcedentibus multo melior, ſubſequentibus vero quaſi exemplar ubique ferme extiterit. Hac tamen Editione ita ſum uſus, ut in differentiis inter ipſam, atque Codices, hos præſertim attenderim; niſi ubi paucis in locis, iiſque emendatione plane indigentibus, magna veriſimilitudo lectionis a Iocundo poſitæ contrarium perſuaſit: ceteroquin præeuntem aliquem, ſi fieri potuiſſet, ſemper proſequi placuiſſet magis, quam ingredi diverſam viam. Nunc autem reſtat, ut moneam, me alicubi ſcripſiſſe, *Iocundus de ſuo addidit*, aut ſimilia verba; quod tamen caute intelligi velim, cum fieri potuerit, ut in Codice (Codice enim uſum fuiſſe Iocundum, dixi jam in Cap. IIII. Sect. 10.) additiones illas, ſive mutationes invenerit. Ita ubi ſcripſi, *Editiones, quæ Iocundi Editionem præceſſere*, eas, quas vidi, indicatas velim haberi; & eam excipi, de qua in Cap. 4 Sect. 7. dixi. 4.

Quoniam vero, ut ſuperius innui, jam nimium creverant noſtræ Annotationes; iccirco variis in locis differentias momenti levioris inter Codices, & editos Libros, notare prætermiſi; ſive illæ conſiſterent in diphthongis, ſive in quibuſdam verborum deſinentiis alias ſatis claris, ſive in ſimilibus rebus, ſive etiam in aliqua tranſpoſitione verborum: in quibus quoque, ubi potui, Codicibus ipſis adhæſi. Porro fides Codicum ita apud me valuit; ut, ſiquando mihi ab iiſdem recedenti ſcrupuli aliquid remanſit, appoſitas aut meas, aut aliorum emendationes in contextu typis diverſæ ſcripturæ exarari curaverim; ut vel ex forma litterarum ea verba perſpicue diſtinguerentur. 5.

In Annotationibus autem ad res pertinentibus, ut feceram in emendatione verborum, diligentiſſime attendi (quod Ioannes Clericus recte & ſapienter in eximiis ſuis *Criticæ Artis* præceptis, Vol. I. pag. m. 286. univerſim inculcat) ut res, de quibus agit Scriptor noſter, mihi notæ plane eſſent, atque perſpectæ: ad quas ſane cognoſcendas, fateor, haud parum conferre potuiſſe ea ſtudia, quibus ſemper plurimum ſum delectatus. Neque id prætermiſi, de quo alibi non ſemel dixi, ne ſcilicet in Inſcriptionibus, Legibus, aliiſ- 6.

aliiſque ſcriptis vel multo ante, vel poſt Frontini tempora, incaute Frontini ævo affigerem ea, quæ ævo illi minime convenirent. Atque ubi Authorum loca citata ab aliis inveni, ipſe diligenter cum Authorum operibus eadem loca contuli, qui labor, contra ac principio putaviſſem, profecto ſæpe utilis evaſit. In iis vero rebus, quarum mentio apud unum Frontinum reperitur, ut in quorundam Conſulum nominibus, ac tempore magiſtratus eorundem ſecundum rationem a Frontino noſtro adhibitam in annis ab Vrbe Condita computandis, non nimis fiſus ſum aliorum authoritati, ſed rationes facientes ad rem, de qua agebatur, conquiſivi. Et, ut conſtaret de quibuſdam antiquis locis, de nonnullis Officiis, deque ſimilibus rebus a Frontino indicatis, addidi horum ſeu explicationes, ſeu deſcriptiones. Quod ſi quis forte dicat, & in Lexicis & apud Antiquarios hujuſmodi res jam plus ſatis explicatas eſſe, atque deſcriptas; hunc rogabo, ut attendere velit, neque omnia jam tradita fuiſſe, neque ab aliis eo fine, ut ad Authoris noſtri illuſtrationem applicarentur; quod tamen facere in animo mihi fuit.

7. Illud quidem magis vereor, ne nimis longus in commentando fuiſſe, & ne minutas interſerendo notas *fluctus in ſimpulo* (ut in proverbio eſt) alicubi *moviſſe*, videar. Neque enim ignoro, eos in ſcribendo excellere, qui verbis paucis multa complectuntur; nimiamque diligentiam obſcuræ diligentiæ loco haberi, viderique *ambitionis* (ut Manutius in Libro *de Legibus* pag. m. 257. contendit) *ineptæ ſpeciem præſeferre*. Sed velim animadverti, Frontinum multis de rebus ſcripſiſſe, quæ a nemine ea tempeſtate ignorabantur; nunc vero, niſi aut eruantur ex antiquis Scriptoribus, & ex Antiquariis, aut deficientibus apud illos notitiis veſtigentur perquiranturque conjecturis, ignorentur neceſſe ſit. Hinc quædam Annotationes in diſſertationum veluti formam coaluere; ut etiam quædam aliæ in quibus, cum de ſupputationibus ageretur, harum principia atque rationes ex neceſſitate debuerunt afferri. Divertendum etiam aliquando a propoſitis rebus neceſſario fuit, ut in nonnullas aliorum obſervationes animadverteretur. At cur plura congero? quaſi ſpem capiam, fore ut nihil culpandum poſſit remanere; vel Lectores benevolos, ut ab iiſdem quæſo, optimam, quam habui voluntatem, æqui bonique conſulturos eſſe deſperem.

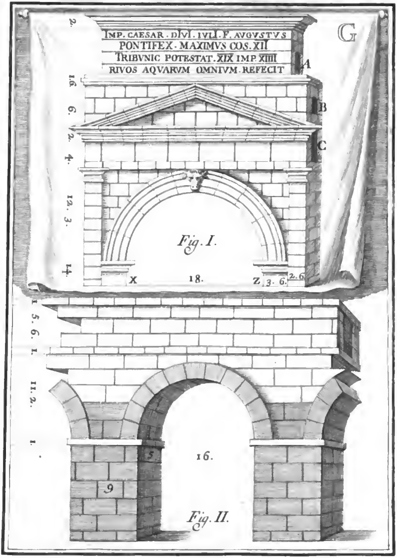
F I N I S.

SEX.

XXIII

32 a

Digitized by Google

Digitized by Google

SEX. IVLII FRONTINI

DE

AQVAEDVCTIBVS

VRBIS ROMAE

COMMENTARIVS.

CVM omnis res ab Imperatore delegata intentiorem exigat curam; & me ſeu naturalis ſollicitudo, ſeu fides ſedula non ad diligentiam modo, verum ad amorem quoque commiſſæ rei inſtigent; ſitque mihi nunc [1] ab Nerva Auguſto, [2] neſcio diligentiore, an amantiore Reipublicæ Imperatore, Aqua-

1. *ab Nerva Auguſto*] Fuit hic Nerva Cocceius: nam infra in Art. 102 ita ipſe Frontinus ſcribit; *Imperatore Nerva III. & Virginio Rufo III. COSS. ad nos* Aquarum *cura tranſlata eſt*. Itaque, cum totum eum annum, quo Ordinarii Conſules fuere Nerva III. & Rufus III. idem Nerva Cocceius Imperator vixerit, haud dubium eſſe poteſt, quin ab Nerva Cocceio Aquarum Officium Frontino noſtro fuerit iniunctum.

2. *neſcio diligentiore, an amantiore Reipublicæ Imperatore*] Verbum illud *diligentiore* non

[3] Aquarum iniunctum Officium, [4] ad uſum, [5] tum ad ſalubritatem, [6] atque etiam ad ſecuritatem Vrbis pertinens, [7] adminiſtratum per principes ſemper Civitatis noſtræ Viros; primum ac potiſſimum exiſtimo, ſicut in ceteris negotiis inſtitueram, noſſe quod ſuſcepi. ¶ [1] Neque enim ullum omnis actus certius

¶ Art. 2.

funda-

non ad amorem pertinere, ſed ad diligentiam, ad ſolertiam conjicio; cum ſubſequens verbum *amantiore* ad amorem certe pertineat. Et quidem conjecturæ huic favent verba Frontini, qui paullo ſupra dixerat; *ſe inſtigari non ad diligentiam modo, verum ad amorem*; ſi hæc quidem verba cum ſuperioribus conjungantur.

3. *Aquarum iniunctum Officium*] Aquarum ſcilicet Curator factus fuerat Frontinus, ut ipſe perſpicue infra in Art. 102 ita affirmat; *Cum rem produxerimus ad initium Curatorum, non eſt alienum ſubjungere, qui poſt Meſſalam huic Officio ad Nos uſque præfuerint.*

4. *ad uſum*] Ita habet Codex Caſſinenſis: alii Codices, & Libri editi habent; *tum ad uſum*. Multiplex autem erat aquarum uſus, ut Frontinus ipſe varios uſus pro Privatis, pro Caſtris, pro Muneribus, pro Lacubus, pro Operibus publicis infra enumerat: atque adeo Curator hiſce omnibus uſibus præerat.

5. *tum ad ſalubritatem*] Quam conducere Hominum ſanitati aquarum puritas queat, nemo ignorat. Sed ſalubres Vrbi cum dicebantur Ductuum aquæ; præſertim dicebantur propterea quod aquæ, abluendo Vrbis immundicias, aeris puritatem juvabant. Huc ſpectant quæ Frontinus, de providentia Imperatoris Nervæ Trajani verba faciens, infra in Art. 88 poſuit; *Ne pereuntes quidem aquæ otioſæ ſunt: nam immunditiarum facies, impurior ſpiritus, & cauſſæ gravioris Cæli, quibus apud Veteres Vrbis infamis aer fuit, ſunt remotæ.* Ad ipſam ergo ſalubritatem, ut Imperator, ſic Curator Aquarum tenebatur reſpicere.

6. *atque etiam ad ſecuritatem*] Aquam conferre *ad* Vrbis *ſecuritatem* dici poteſt primum ea de cauſſa, quod aqua ad extinguenda ædificiorum incendia plurimum valet. Quo reſpexiſſe Frontinum noſtrum, veriſimillimum eſt, cum infra in Art. 117 ſcripſit; opus fuiſſe, ut Servi omnes in Vrbe urgerent opera, *in primis ad ſubitos caſus* (hos autem ſubitos caſus incendia præſertim fuiſſe, opinor) *ut ex compluribus Regionibus, in quas neceſſitas incubuerit, converti poſſet præſidium aquarum abundantius*. Frequentia autem per ea tempora fuiſſe Romæ incendia, liquere poteſt vel ex Satyra tertia Iuvenalis, qui certe Frontino aut æqualis fuit, aut ferme æqualis.

II. Deinde *ad ſecuritatem* Vrbium illud pertinet, ne deſint res vitæ ſuſtentandæ neceſſariæ (harum autem nulli ſecunda aqua eſt) his enim deficientibus, nequeunt exinde Vrbes diu ab hoſtibus defendi. Neque deſunt ſane exempla civitatum, quæ ob aquæ inopiam ſe dedere hoſtibus coactæ fuerint. Quin Romam ipſam cum obſiderent Gothi, ut narrat Procopius Lib. II. de Bello Gothico, conati ſunt eos, de quibus verba hic fiunt (præſertim, ut reor, ſubterraneos; facillime enim poterant aquæ ſupra terram averti) aquarum Ductus diſturbare, ut Vrbis ſecuritatem minuerent. Credibile autem fit, puteos aquæ puræ, & fontes non ſatis fuiſſe iis temporibus, quibus Romanus Populus numeroſiſſimus erat.

7. *adminiſtratum per principes*] Per eos ſcilicet, qui magna pollebant auctoritate, aut in majoribus Magiſtratibus verſati fuerant. Omnes autem Curatores infra in Art. 102. a primo ad ſe uſque Frontinus enumerat.

¶ Art. 2.

1. *Neque enim ullum &c. aut aliter quæ facienda, quæque vitanda ſint, poſſe decerni*]

Vt

Digitized by Google

fundamentum crediderim, aut aliter quæ facienda, quæque vitanda ſint, poſſe decerni, [2] aliudve tam indecorum tolerabili Viro; quam delegatum Officium ex Adjutorum agere præceptis (quod fieri neceſſe eſt, [3] quotiens imperitia præceſſit, *& Adjutorum decrevit* uſum) quorum etſi neceſſariæ partes; [4] ſunt ad miniſterium tamen ut manus quædam, & inſtrumentum agentis. Quapropter ea, quæ ad univerſam rem pertinentia, contrahere potui, more jam per multa mihi Officia ſervato, in ordinem, & velut [5] in *unum* corpus deducta, in hunc Commentarium contu-

---

Vt nos edidimus, ita Codex Caſſinenſis: at in Editione Iocundi pro his verbis; *aut aliter quæ facienda &c.* ſunt hæc; *quam quæ facienda, quæque vitanda ſint poſſe decernere.* Satis tamen perſpicue apparet (ſi attendantur ſuperiora verba; *noſſe quod ſuſcepi*) præſtare eam Codicis lectionem, ac Frontini verborum ſententiam hanc eſſe: *neque enim crediderim ullum fundamentum omnis actus certius* eſſe cognitione rei agendæ, ſeu ſuſceptæ; *aut aliter*, quam eadem illa cognitione *poſſe decerni quæ facienda, quæque vitanda ſint.*

2. *aliudve tam indecorum tolerabili Viro*] Ita Codices Caſſinenſis, & Vrbinas: Editio princeps habet; *Nam quid vere tam indecorum Viro, & intolerabile*: Editio Iocundi; *Nam quid Viro tam indecorum & intolerabile*: itaque (ni peſſime fallor) perſpicuum eſt, in Editionibus quædam ex ingenio fuiſſe mutata. Ego vero malui a Codicibus non recedere: puto enim adhuc ſubaudiendum eſſe illud, *neque crediderim*, ut ſententia hæc ſit; *neque crediderim*, *aliud* quidpiam eſſe *Viro tolerabili tam indecorum, quam &c.* Præterea reliqui verba *tolerabili Viro*; nam nimia mutatio videbatur ea, quæ fiebat, ut verbum *tolerabili* in verbum *intolerabile* poſſet transmutari. Puto, Frontinum intellexiſſe, pro *Viro tolerabili*, Virum præditum mediocri virtute ac habilitate ad agendum; qui licet excellens non eſſet, tolerari tamen poſſet.

3. *quotiens imperitia præceſſit*, & Adjutorum decrevit *uſum*, *quorum etſi neceſſaria partes*] In Codice Caſſinenſi, & ferme eodem modo in Codice Vrbinate legitur, *quotiens imperitia p̃ co ſit ei adi....arua decurrit, uſum quorum, etſi neceſſariæ partes &c.* Vt emendaverim, palam eſt. Sane videntur pauciora mutata, & ſententia melior, quam ſit in Editione Iocundi, ubi legitur; *quotiens imperitia præceſſit ejus, cui decernitur, uſus quorum &c.* qua in lectione fragmentum *adi.... arua* prætermittitur; *uſum* vertitur in *uſus*; & quid ſit id, quod decernitur non apparet. At ſi quis forte dicat *decernitur officium*: reſpondebo, id mihi non apparere.

4. *ſunt ad miniſterium tamen ut manus quædam, & inſtrumentum agentis*] Ita habent Codices Caſſinenſis, & Vrbinas, Editioque princeps: at Editio Iocundi habet; *ſunt, tamen ad miniſterium ut manus quadam & inſtrumentum agentis, eſſe debent*: verba autem hæc, *eſſe debent*, reor, vi fuiſſe intruſa.

5. *In* unum *corpus*] Codex Caſſinenſis; *in hunc corpus*: particulam *hunc* mutandam putavi in hanc *unum*; quia hæc dictio *in unum corpus* viſa eſt ad rem propoſitam ſignificandam aptior: neque valde credibile ſit, particulam *hunc* (ideſt *hoc*) a Frontino fuiſſe poſitam, cum ſtatim ſequatur; *in hunc Commentarium*. Editio Iocundi prætermittit cunctas particulas, & habet; *in corpus.*

conſuli, quem pro forma adminiſtrationis reſpicere poſſem. [6] In aliis autem Libris, quos poſt experimenta & uſum compoſui, Succedentium res acta eſt: hujus Commentarii fortaſſis pertinebit & ad Succeſſorem utilitas, ſed, cum inter initia adminiſtrationis meæ ſcriptus ſit, in primis ad meam inſtitutionem regulamque proficiet.

¶ Art. 3. ¶ Ac, ne quid ad totius rei pertinens notitiam prætermiſiſſe videar, nomina primum Aquarum, quæ in Vrbem Romam influunt [1] ponam; tum per quos quæque earum, & [2] quibus Con-

---

6. *In aliis autem Libris, quos poſt experimenta & uſum compoſui, Succedentium res acta eſt, hujus Commentarii fortaſſis &c.*] Ita Codices omnes, & Editio princeps. Non nego, ſententiam aliquid obſcuritatis habere, non poſſum tamen Iocundi mutationes, quæ certe fuere ex ingenio, ſequi: in ejus editione ſic legitur; *in aliis autem Libris, quos poſt experimenta & uſum compoſui antecedentium res acta eſt, in hoc vero & inſequentium, cujus fortaſſe &c.* Profecto, ſi Frontinus dixiſſet *actam a ſe rem antecedentium*, quid opus fuiſſet, ut commemoraret, ſe *ſcripſiſſe poſt experimenta & uſum?* At ubi citata verba cum ſubſequentibus verbis conferuntur, rectaque ponitur (ut poſita eſt in noſtro contextu) interpunctio; multum quidem aufertur obſcuritatis ſententiæ, quæ talis ſit: *in aliis Libris, quos compoſui, Succedentium* utilitati conſultum eſt: *ſed hujus Commentarii utilitas*, ut ut *ad Succeſſorem* poſſit pertinere, cum tamen Commentarius hic *inter initia adminiſtrationis meæ ſcriptus* ſit, equidem in primis *ad meam inſtructionem regulamque* pertinebit.

¶ Art. 3. 1. *ponam*] Keuchenius narrat, ſe legiſſe, pro *ponam*, *promam*: ſed illud magis placere, quod conſentiat cum iis, quæ habet Frontinus infra (Art. 64.) *Perſecutus ea, quæ de modulis diei fuit neceſſarium, nunc ponam quemadmodum quæque aquarum &c.* Adde, in Codicibus Caſſinenſi, & Vrbinate legi, *ponam*.

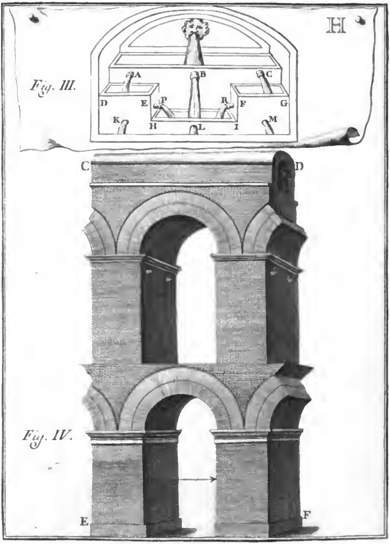
2. *quibus Conſulibus, & quoto poſt Vrbem Conditam anno*] In numerandis ab Vrbe Condita annis & olim diſſenſere Viri Docti, & diſſentiunt hoc tempore: itaque non omnes, cum annum aliquem ab Vrbe Condita deſignant, ex iiſdem Conſulibus ipſum nominant. Cur varii diverſas rationes ſequantur, variæ cauſſæ ſunt. Porro Auctores, qui non conveniunt inter ſe, uſque ad quingenteſimum ferme annum V. C. non ſemper uno eodemque conſtanti annorum numero in ordinandis iiſdem Collegiis Conſulum differunt: ſed aliquando differunt uno, aliquando duobus, aliquando tribus, aut quattuor annis: at ab eo quingenteſimo anno (ut animadvertit Carolus Sigonius in erudititiſſimis Commentariis in ſuos Faſtos, & Triumphos, pag. m. 14.) hæc conſtans inter diſſentientes Auctores controverſia invenitur *quod alii alios uno, alii duobus, alii tribus, alii quattuor annis antecedant, aut ſubſequantur.*

II. Qua vero Frontinus noſter ratione unumquemque poſt Conditam Romam annum cum Collegio Conſulum (hoc eſt cum binis illis Conſulibus, qui eo anno fuerint in dignitate) conjungeret, ſubobſcurum primo viſum mihi fuit; propterea quia conſulens Faſtos, facile comperiebam, Doctos Viros prolatis annis Frontinianis curaviſſe potius, ut illuſtrarent aliquo modo proprios Conſulares Faſtos, quam ut ex propriis Faſtis Chronologiam Frontini illuſtrarent. Quapropter aſſeveranter ſtatuere nolui quam Vrbis Conditæ Epocham ſecutus Frontinus ſit (etſi conjecturam de ea ponam infra in Nota ad verba; *anno poſt Vrbem Conditam* DCCXVIII. Art. 9.)

Pro-

4a

Digitized by Google

Digitized by Google

Conſulibus, & quoto poſt Vrbem Conditam anno, [3] perducta ſit; deinde quibus ex locis, & [4] a quoto *millia-*

Propter hæc itaque aliis rationibus (ut ſuis locis conſtabit) tentavi, eum veſtigare qui annorum numeri in Libris recte poſiti ſint; tum vero inquirere, ut poſſent illi emendari, qui eſſent depravati.

3. *perducta ſit*] Codices Caſſinenſis, & Vrbinas; *perducta ſint*: Editio Iocundi; *perductæ ſint*.

4. *a quoto* milliario *cæpiſſet*] Codex Caſſinenſis; *a quoto cæpiſſe*: Codex Vrbinas; *a quoto cæpiſſent*: Editio Iocundi; *a quoto milliario duci cæpiſſent*: nos illud *duci*, ceu minus neceſſarium, non addidimus; ut verbum *milliario*, tamquam omnino neceſſarium, addidimus, credentes a Frontino poſitum periiſſe. Nunc autem, ut cognoſci poſſit quanta ea eſſet, ſecundum Vias, ab Vrbe diſtantia, ex qua ducebantur aquæ, & quanta ductus cujuſque longitudo, & alia id genus; ſcire juvat, quæ eſſet eo tempore Milliarii longitudo. Quoniam vero id ex millibus Paſſibus conſtabat, ſinguli vero Paſſus ex Pedibus quinque; ex nota Pedis longitudine reliqua etiam innoteſcunt. Variæ admodum fuere ante hæc tempora ſententiæ de longitudine antiqui Romani Pedis: & hac in re definienda quidam etiam docti Viri (quorum errores recenſere nihil intereſt) lapſi ſunt. Verum inter Celeberrimos recentiores, qui, perſpectis antiquorum ſententiis, noviſque obſervationibus habitis, in hac re diligentius fuere verſati, nominandi ſunt Ioannes Dominicus Caſſinus, Raphael Fabrettus, & Philippus de la Hire.

II. Caſſinus igitur in Commentariis Regiæ Scientiarum Academiæ anno 1702. ſcriptis (pag. 15.) plura argumenta docte attulit ad probandum, Pedis Romani antiqui, ejuſdemque uſurpati in nonnullis menſuris recenſitis in Strabonis Geographia, atque in Itinerario Antonini (quod Itinerarium etſi variis Autoribus tribuitur, vix tamen aliquis eſt, qui idem valde antiquum non reputet) Pedis, inquam, Romani antiqui longitudinem eam eſſe habendam, quæ Pedis Regii Pariſienſis (menſuræ genus eſt ubique notiſſimum) contineat Pollices undecim, & vigeſimamquintam Pollicis partem.

III. Raphael Fabrettus multa de Pedis Romani antiqui magnitudine diſſerit, Capitolinumque pedem pro vero antiquo agnoſcit, in aureo Libro de Aquis & Aquæductibus, a Num. 122 ad Num. 132; ex quo, ut fiet manifeſtum, quædam ſumus transducturi in rem noſtram; ſervaturi etiam in Figuris, ab eo deſumtis (facilitatis cauſſa) ejus menſuras. Vt ergo cognoſcerem, quæ ratio inter Pedem a Fabretto uſurpatum, & Pedem Regium Pariſienſem intereſſet; hunc contuli cum menſuris Ioannis Baptiſtæ Villalpandi, & Ioannis Baptiſtæ Riccioli ea ratione, quam ipſe Fabrettus in Num. 131. indicavit, prætereaque contuli cum menſura latitudinis X Z (*Fig. I.*) *Arcus recentis Portæ S. Laurentii*, cujus figuram exhibuit idem Fabrettus, citati Operis pag. 4, definiens latitudinem X Z Pedum 18; quam latitudinem X Z Amicus Romæ degens, virga adhibita in quattuor ... edes Regios ac ſubtilius etiam diviſa, ſolerter metitus eſt. Factis autem hiſce collationibus, inveni; Pedem Romanum antiquum, a Fabretto poſitum, continere Pollices decem, & circiter totidem Lineas: nimirum ab undecim Pollicibus Pedis Regii Pariſienſis deficere duabus circiter Lineis.

IIII. At de la Hire in Commentariis Regiæ Scientiarum Academiæ anno 1714 ſcriptis, pag. m. 394, pluribus uſus eſt argumentis (quæ præſertim deſumſit ex veterum ædificiorum menſuris) ut evinceret, Pedem Romanum antiquum longitudine fuiſſe omnino æqualem Pollicibus undecim Pedis Regii Pariſienſis. Quoniam vero ſæpe tutum eſt, extrema non amplecti; iccirco, inter illam a Caſſino definitam, illamque a Fabretto traditam, longitudo quodammodo media Pollicum unde-

milliario cœpiſſet; quantum [5] ſubterraneo rivo, quantum [6] ſubſtructione, quantum [7] opere arcuato; [8] poſtea altitudinem cujuſque, [9] modulorumque rationem, &

---

undecim pro vera longitudine Pedis Romani antiqui aſſumi poſſe videtur.

V. Ceterum illud etiam hoc loco monendum eſt: me ſequi eam ſententiam, qua pro certo ponitur, diſtantias ab Vrbe (quæ ut notæ fierent, ſingula milliaria dimenſa diligenter, lapideis columnis diſtinguebantur) a veteribus Portis metiri Romanos conſueviſſe.

5. *ſubterraneo rivo*] Subterraneus rivus eſt canalis ſub terra effoſſus, & cujus etiam pars ſuperior terra contegitur: quod per ſe perſpicuum oppido eſt, neque indiget declaratione. Si indigeret, præſto eſſet Frontinus noſter, qui infra in Art. 121 habet; *minus injuriæ ſubjacent ſubterranea, nec gelicidiis, nec caloribus expoſita*: ibi enim cum loquatur de ductibus, id indicio eſt manifeſtiſſimo, etiam ſubterraneos rivos terra fuiſſe protectos: quod & per ſe, ut jam innuimus, vox *ſubterraneo* addita *rivo* declarat.

6. *ſubſtructione*] Vox hæc *ſubſtructio* proprie ſignificare videtur ædificiorum partem infimam, ſub terræ ſuperficie ſtructam. Ex Vitruvii Lib. VI. Cap. 11 id ſatis colligitur, ſic enim ſcribit; *maxima autem eſſe debet cura ſubſtructionum, quod in his infinita vitia ſolet facere terræ congeſtio*. Daniel autem Barbarus in doctiſſimis ſuis Commentariis ad Vitruvium (Lib. II. cap. 8 ſub initium) hæc ſtatuit; *ſubſtructio fundamentorum, ſtructura frontium, inſtructio eſt partium mediarum*. At a Frontino noſtro ſumitur ſubſtructio pro muro, & quocumque alio ſolido opere ſtructo, etiam ſupra terram, præſertim ad ſuſtinendos canales, per quos aqua ducebatur.

7. *opere arcuato*] Opus arcuatum eſt quod fornices pilis ſuffultos habet, neque ſolidum eſt, ſcilicet non undequaque ſolidum. Vt vero facilius voces quædam intelligantur, lubet hic figura (*Fig. IV.*) ex Fabretti Operis citati pag. 8 deſumta rem illuſtrare. De arcuato opere Ductus Aquæ Alexandrinæ ille in Num. 6 ita ſcribit: *Opus undique lateritium apparet, expolita laterum facie, & exacte ad lineam diſpoſitis ordinibus. Pilæ quadratæ octo pedum craſſitiem implent. Diſtantia Pilarum, ſive Arcuum apertura, eſt ubique pedum XII. præterquam in ultima valle verſus fontes, ubi X, ac ſemis; unica ubi demiſſiores, duplici vero in altioribus laterum bipedalium ſerie efformati. Quo vero major operi ſoliditas accederet, eminentiorem ex iſtis arcubus fornicem alium inferius curvatum habent, quo pilæ inter ſe colligentur, neve immenſo hiatu fatiſcant. Specus menſuram, retractiones, ornamenta, mutulos, ac cetera minutiora, adjecta exhibet delineatio, quæ opus Vrbi propinquius repræſentat*. In hac pars CDEF refert Opus Arcuatum. Quædam opera, efformata ex una tantum Arcuum ſerie, ea ſunt, quæ repræſentantur in Figura (*Fig. II.*) ex Fabretti itidem pag. 17 deſumta.

II. Specus autem (quamvis proprie ſignificat idem, ac ſpelunca) ſumitur pro canali, per quem aqua ducitur. Sic Vitruvius in Lib. VIII. Cap. 7; *ſin autem medii montes erunt inter mœnia & caput fontis, ſic erit faciendum, ut ſpecus fodiatur ſub terram*: præcipit etenim, ut ſubterraneus canalis fiat, quo perforetur mons, eundemque canalem *ſpecum* appellat. Præterea ſpecus dicitur via, ſeu rivus ille fornice contectus, qui ſupra ſubſtructiones, aut ſupra arcus ſuperſtruitur, ut aqua per ipſum duci queat. Quemadmodum in Figura (*Fig. IV.*) *Specus* eſt B *latus ped. II. & ſemis*, altus uſque *ad curvaturam Fornicis pedes IIII. & ſemis. Fornix ipſe ped. I. unc. IIII. Latera hinc inde craſſa pedes II. unc. III.*

III. Specuum etiam nomine veniſſe aliquando cuncta Aquæductuum opera ſupra terram, probabile eſſe poteſt; ut infra oſtendemus ad verba, ET. CIRCA. RIVOS. Art. 127.

8. *poſtea altitudinem*] Satis per ſe perſpicuum eſt; altitudinem cujuſque aquæ, de qua ſe dicturum pollicetur Frontinus, nullam aliam eſſe, niſi eam, quæ Libræ refer-

Digitized by Google

& ab illis [10] erogationes; quantum extra Vrbem [11] quantum intra Vrbem unicuique [12] Regioni, [13] pro ſuo modo, unaquæque Aquarum ſerviat; quot [14] Caſtella [15] pu-

refertur. Vbi enim, Art. 18, incipit de hac altitudine verba facere, incipit verbis hiſce; *Aquæ omnes diverſa Libra in Vrbem proveniunt*: ubi deſinit de eadem altitudine dicere, hæc in Art. 23 habet; *Quoniam Auctores cujuſque Aquæ, & ætates, præterea ordines & longitudines rivorum, & ordinem Libræ perſecutus ſum &c.* Quid autem Libra ſit, dicam ſuſius infra (ad verba, *diverſa in Vrbem Libra*, Art. 18) Quam turpiter autem hallucinatus ſit in ſua Nota ad citata verba Keuchenius, qui hanc altitudinem, ceu *altitudinem ſubterraneorum meatuum & fornicum* ſumere viſus eſt, ſi quis ſcire cupit; is conſulat Fabrettum, ad Num. 281, a quo ſatis jam, immo fortaſſe nimis, Keuchenius vapulavit.

9. *modulorumque rationem, & ab illis erogationes*] Ita ferme Editio princeps, & Editio Iocundi; quas, in ſenſu ſatis claro, hic ſum ſecutus. Codex Caſſinenſis; *modulorumque erogationes habiles factæ ſint*: Codex Vrbinas; *modulorumque rationem habilis erogationes*.

II. Modulorum vocabulo Frontinus intelligit fiſtulam quandam, efficientem veluti primam partem fiſtulæ recipientis aquam; quæ pars lumine ſuo, ideſt capacitate ſua, determinet quantitatem aquæ per ipſam fiſtulam derivandæ. Atque ideo conſtitutum erat, modulos habere capacitatem tantam, quanta, pro ratione impetratæ aquæ, impetrata fuerat. Hæc fiſtulæ pars, ut ex iis, quæ mox dicemus, patebit, ænea (ſaltem plerumque) erat, & appellabatur Calix: idque diſerte Frontinus ipſe infra in Art. 36 docet; *Eſt autem*, inquit, *Calix Modulus æneus, qui Rivo, vel Caſtello induitur; huic fiſtulæ applicantur* (ſeu, cum hac fiſtula, quæ Calix dicitur, fiſtulæ continuantur) *longitudo ejus habere debet digitos non minus duodecim; lumen, ideſt capacitas, quanta impetrata fuerit*. Videntur autem Moduli ſic dicti, quaſi eſſent parvi Modi, ſeu parvæ Menſuræ: quin vox Modulus aliquando pro ipſa Menſuræ voce uſurpatur. Notum illud Horatii Epiſtol. Lib. I. Epiſt. 7.

Metiri ſe quemque ſuo modulo, ac pede, verum eſt.

10. *erogationes*] ſunt ipſæ aquarum a fiſtulis eductiones; nam idem ferme eſt, aquam erogare, ac aquam certa cum menſura diſtribuere.

11. *quantum intra Vrbem unicuique Regioni, pro ſuo modo, unaquæque Aquarum ſerviat*] Ita Codex Caſſinenſis, niſi quod verbum *intra* ſupplevimus: id enim ita neceſſarium videbatur, ut fidenter ipſum repoſuerimus. In Codice Vrbinate verba hæc valde depravata ſunt. In Editione Iocundi ita legitur; *quantum intra, quiſque modus cuique regioni pro modulo ſuo unaquæque aquarum ſerviat*. Sed præſtare viſa eſt lectio Codicis Caſſinenſis, & clarior eſſe: nam quid in Iocundi Editione illud *quiſque modus*?

12. *Regioni*] *Regio* (ut ait Onuphrius Panvinius in Libro, cui titulus, *Vrbs Roma*, pag. m. 163) *a Rege derivatur; quod, priuſquam Provinciæ fierent, Regiones ſub Regibus eſſent, atque ab iis regebantur: poſtea ab earum ſimilitudine, majores in Vrbe partes, Regiones appellari cœptæ*. Eæ ſingulæ in Vicos, ut in membra minora, dividebantur: & erant, quo ævo Frontinus ſcripſit, Regiones numero quattuordecim.

13. *pro ſuo modo*] Ita Codex Caſſinenſis, ut ſupra diximus: ita etiam alii Codices, & princeps Editio. Non, *pro ſuo modulo*, ut in Editione Iocundi. Significatur autem pro ſua copia, pro menſura ſuæ quantitatis.

14. *Caſtella*] Caſtellorum Aquarum quæ eſſet vera figura non omnes eadem ratione definiunt Auctores; & pleræque ex ædificiorum reliquiis illis, quæ Caſtellorum Aquarum a nonnullis eſſe putantur, eorundem reliquiæ minime eſſe ab aliis cenſentur. Illud profecto certum eſt, nonnullos noluiſſe, nonnullos etiam neſciviſſe

[15] publica , [16] privataque ſint ; & ex his quantum publi-

viſſe diſtinguere inter Caſtella , limarias Piſcinas , & Puteos (de his autem infra erit dicendi locus) præterea vero Caſtella varia obtinuiſſe figuras varias , prout vel unam , vel plures Aquas reciperent ; quas diverſis modis in alia Caſtella , aut in loca alia tranſmittere deberent . Quoniam vero aqua ex Caſtellis diviſa effluebat , Priſcis *Dividiculorum* vocabulo Caſtella nuncupabantur . Vniverſe iccirco dicam , fuiſſe Aquarum Caſtella ad inſtar earum munitionum clauſarum muris , quæ Caſtella dicuntur ; unde nomen ad hæc, de quibus loquimur, translatum: hæc itaque ex rivo , aut ex ſpecu , aut ex fiſtulis aquam recipiebant ; quare ab aliquibus (inter quos Guilielmus Philander in ſuis Annotationibus in Vitruvium ad Lib. VIII. Cap. 7. & Bartholomæus Marlianus in Topographia Vrbis Romæ Lib. IIII. Cap. 10. ſunt nominandi) *Receptacula* dicta ſunt. Guilielmus Budæus in Annotationibus in Pandectas pag. m. 106. Caſtella definit ; *Derivacula quædam laxiora , certis ſpatiis emodulata , ex quibus per fiſtulas aqua in varia loca diſtribuitur.*

15. *publica*] Publici Caſtelli nomine id ſignificatur Caſtellum , in quod influit aqua ex publicis rivo , ſpecu , aut fiſtula . Porro videtur ſolis publicis Caſtellis poſſe convenire definitio , quam tradit Baldus in Lexico Vitruviano . *Caſtellum* , ſcribit, *Aquæ Conceptaculum eſt , unde ex Aquæductu diſtribuenda eſt publicitus per Vrbem aqua . Hoc fere ex Vlpiano Pandect. Lib. 43. de aqua cotid. L. I.* Caſtelli publici mentionem fecit Vitruvius in Lib. VIII. cap. 7, cujus verba Daniel Barbarus , in ſuis ad Vitruvium Commentariis , ſic explicat : ubi aqua ad mœnia ſit perducta , efficiendum eſt Caſtellum , ideſt amplum Receptaculum , quod aquam ſuſcipit : cui Receptaculo tria alia Receptacula ſunt conjungenda (hæc Immiſſaria dicuntur) unde poſtea erogatur aqua . Ab his per fiſtulas ſic erogari debet aqua , ut quæ profluit a medio Immiſſario derivetur in omnes lacus , & ſalientes ; quæ ex altero in balneas ; quæ ex tertio in privatas domos (Hæc autem Barbari explicatio Caſtello , quem deſcripſit Vitruvius , quanto congruat exactius explicatione illa ejuſdem Caſtelli a Ioanne Georgio Grævio tradita in Præfatione ad Tom. IIII. Theſauri Antiquitatum Romanarum , Viri docti , ſed ſimul hujuſcemodi rerum periti , judicent) Ceterum ſi ex hoc , aut alio publico Caſtello ad uſus publicos aqua erogata inducebatur in alia Caſtella , ut ex ipſis divideretur ad varia loca : hæc quoque alia Caſtella appellabantur Publica .

II. Poſt hæc lubet Vitruviani Caſtelli figuram & explicationem ex Perraultii Commentariis (pag. 265. E.) in Vitruvii Libros transferre huc , de Gallico in Latinum converſam . Itaque ſit Caſtellum (*Fig. III.*) A B C inſtructum tribus fiſtulis A , B , & C , quæ diſtribuant æqualiter aquam tribus receptaculis D E , HI , & FG , quorum primum D E aquam ad balneas tranſmittat per fiſtulam K , tertium F G tranſmittat in domos privatas per fiſtulam M , medium vero H I tranſmittat ad omnes lacus & ſalientes per fiſtulam L : & , cum aqua in Caſtello A B C ſolito magis abundaverit, ipſa altius intumeſcet in receptaculis D E & F G ; quare , primo D E , & tertio F G habentibus fiſtulas P , & R collocatas ſupra eas K & M , tranſmittentes aquam ad balneas & ad domos privatas , aquæ altius pertingenti patebit aditus per ipſas fiſtulas P , & R in receptaculum medium ; poteritque hæc aqua miſceri cum aqua , quam idem receptaculum medium recipiebat eodem modo , ac alia receptacula recipiebant a Caſtello A B C . Propter materiæ cognationem hæc haud dubie poni debebant : ceterum præſtabit animadvertere , a Vitruvii ævo ad ævum Frontini noſtri quædam in Architectura aquarum Ductuum , Caſtellorumque fuiſſe mutata . Ideoque videtur Grævius (in Præfatione ad Tom. IIII. Antiq. Rom.) nimis confidenter citatum Vitruvii locum ita protuliſſe , quaſi ex eo de Caſtellorum omnium ſtructura conſtaret : ſed & quædam alia de Caſtellis ita feſtinanter ſcripta ibidem ſunt , ut ſi diligentius expendantur , recipi haud facile queant . Quod vero ibidem Grævius aſſerit , a Vitruvio *mœnia vocari Vrbis ædificia* ; id veriſimilius videtur.

16. priva-

Digitized by Google

[17] publicis Operibus, quantum [18] Muneribus (ita enim cultiores [19] appellant) quantum [20] Lacubus, quan-

---

16. *privataque*] Caſtella privata illa erant, quæ ex publicis Caſtellis aquam recipiebant, aquam ſcilicet deinde in privatos ſolummodo uſus per fiſtulas dividendam. Quod ſi quis Privatus Caſtellum proprium haberet; id Caſtellum, Privati proprium, dicebatur domeſticum, ſive privatum Caſtellum. Monere autem debeo, Frontinum polliceri, ſe dicturum, *quot Caſtella publica, privataque ſint*, collective (ut ajunt) nuſquam etenim illa ab hiſce diſtinguit, aut illorum numerum ab horum numero ſeparatum commonſtrat.

17. *publicis Operibus*] Quæ intra Vrbem erogabatur aqua, erogabatur (ut conſtat manifeſte ex iis, quæ habentur infra in Art. 78 partim nomine Cæſaris, partim Vſibus privatis, partim Vſibus publicis: Vſus autem publici ad quattuor rerum ſpecies pertinebant; ad Caſtra, ad Opera publica, ad Munera, ad Lacus. Vſus ergo publici quaſi genus, Opera publica quaſi ſpecies ſub eo contenta, debent haberi.

II. Quæ vero Opera publica hic indicet Frontinus, haud poſſumus undequaque conſtituere. Prætoria, Aquæductus, Portus, Theatra, ac id genus alia, publica Opera dici a pluribus conſueverunt; ſed hæc non ſignificari a Frontino ſatis manifeſtum eſt: veriſimillimum autem ſit, ſignificari loca, in quibus Operarii aqua uſuri eſſent. Certe hæc duo Opera, Balnearum, & Fullonicorum publica erant. Nam Frontinus infra, in Art. 94, de aqua caduca verba faciens, habet: *& hæc ipſa* antiquitus *non in alium uſum, quam in Balnearum, aut Fullonicorum dabatur* Privatis: paullo autem inferius, Art. 95, de hac eadem aqua, *quam Privati ducebant*, affirmat, eam ipſam *ad Vſum publicum* pertinuiſſe: quod nequiviſſet affirmari, niſi Opera Balnearum & Fullonicorum, pro quibus Privati aquam ducebant, fuiſſent publicorum Vſuum genere contenta, dicique potuiſſent publica Opera. His itaque Opera etiam Coriariorum, & ſimilia addi poſſe, conjicio.

18. *Muneribus*] Munerum vocabulo nominabantur aliquando ſpectacula; doni etenim cujuſdam loco erant: idque inter alios teſtatur Tertullianus (de Spect. Cap. 12) Hac ratione a nobis vox hæc eſt accipienda, ut ſubaudiamus loca aquam continentia, in quibus aliqua munera, aliqua ſcilicet ſpectacula edebantur; taleſque præſertim erant Naumachiæ. In hæc autem loca, ne aqua deeſſet, aliquid aquæ ex Aquarum ductibus continenter fuiſſe immiſſum credibile eſt. Spectacula tamen vocabulo munerum non fuiſſe vulgo appellata, indicat Frontinus noſter; cum poſt vocem *muneribus* ſubdit; *ita enim cultiores appellant*. Quidam conjunxerunt ambas voces ſpectaculum & munus: ut Suetonius in Domitiano, Cap. 4; *Congiarium Populo nummorum trecenorum ter dedit: atque inter ſpectacula muneris largiſſimum epulum*. Num etiam Ludi ſpectaculorum & munerum nomine veniant, ſunt qui dubitent: ſed hæc ad nos minus pertinent. Quid Frontinus ſignificare voluerit, ex dictis primo loco ſatis intelligi poſſe videtur.

19. *appellant*] Codices, & Editio Iocundi habent; *appellantur*. Sed mendi ſublatio tam manifeſta erat, quam neceſſaria.

20. *Lacubus*] Vbique in Codice Caſſinenſi, ubi hoc verbum occurrit, legitur *lacibus*. Ex Varrone conſtat, Lacum dici (ut habet Barthius in Adverſ. pag. 98.) ubicumque aqua continetur. Quare cum iis facio, qui putant, Lacus in Vrbe fuiſſe alveos, in quibus aquæ ex Aquæductibus reciperentur, ut uſui eſſent jumentorum potui, lotionibus, extinguendis incendiis, aliiſque ſimilibus commodis. Haud tamen aſſentiri queo Marliano in Topographia Vrbis Romæ Lib. IIII. Cap. 10, & Philandro, in Annotationibus in Vitruvium ad Lib. VIII. Cap. 7, qui ſcripſere; præterea ex Lacubus *balnearum*, *fullonum*, *coriariorum*, *aliorumque opificum* neceſſitatibus ſatisfactum fuiſſe, poſtremum hortos fuiſſe irrigatos. Credibile enim eſſe,

B ad

quantum [21] nomine Cæſaris, quantum Privatorum uſui beneficio Principis detur; [22] quod jus tuendarum ſit earum; quæ id ſanciant pœnæ [23] ex Lege, [24] Senatuſconſultis, & [25] Mandatis Principum irro-

---

ad balneas, fullones, coriarios, aliaque publica Opera, aquam propriam diſtincte fuiſſe aſſignatam, ſupra in Nota 17 hujuſce Art. oſtenſum eſt.

II. Ingens autem fuit Lacuum in Vrbe numerus; Barthiuſque putat, loco citato, excreviſſe ad nongentos: certe Plinius narrat (Hiſt. Nat. Lib. XXXVI. Cap. 15) unum Agrippam in AEdilitate ſua Lacus ſeptingentos feciſſe. Quidam inſigniores fuere Lacus, ut Lacus Paſtoris in Regione III, cujus tamen aquam ex fonte proveniſſe quidam autumant; Lacus Promethei in Regione V, quem veterem Naumachiam quidam credidere; Lacus Veſpaſiani in Regione I, a Veſpaſiano, qui eum fieri voluerat, nominatus. Ceterum cum Antiquorum nemo perſpicue litteris mandaverit quid Lacus ſint, ſequar eam, quam ſupra poſui, definitionem.

21. *nomine Cæſaris*] In Codice Caſſinenſi legitur; *nomine Iulii Cæſaris*: ſed cum infra ſæpe Frontinus dicat *nomine Cæſaris*, numquam vero *nomine Iulii Cæſaris*; illud *Iulii* prætermittendum, ut alii fecerunt, exiſtimavi. Conjicio autem erogationem *nomine Cæſaris* fuiſſe in ea commoda, in eos uſus, in ea loca, in quæ ad arbitrium ſuum vellent Cæſares.

22. *quod jus tuendarum ſit earum; quæ id ſanciant pœnæ ex Lege, Senatuſconſultis, & Mandatis Principum irrogatæ*] In Codice Caſſinenſi legitur; *quod jus tuendarum, quæ ſit earum quæ id ſanciant pœna, elige Senatuſconſulto, & Mandatis Principum irrogatæ*: eodemque ferme modo in Codice Vrbinate: in Editionis autem Iocundi Emendationibus ad calcem poſitis ita legitur; *quod jus tuendarum ſit earum, qua contumaces afficiantur pœna, ex lege Senatuſconſultis, & mandatis principum irrogata*. Hæc tamen pejor lectio eſt: in quam verbum *contumaces* vi ac violentia intruſum plane videtur. Itaque lectio Codicis Caſſinenſis, quoad ejus fieri potuit, adhibita a me eſt. Viſum autem fuit perſpicuum, dici potuiſſe a Frontino, *pœnæ irrogatæ*; cum Horatius (Satyrarum Lib. I. Satyra 3.) habeat

Regula, peccatis quæ pœnas irroget æquas.

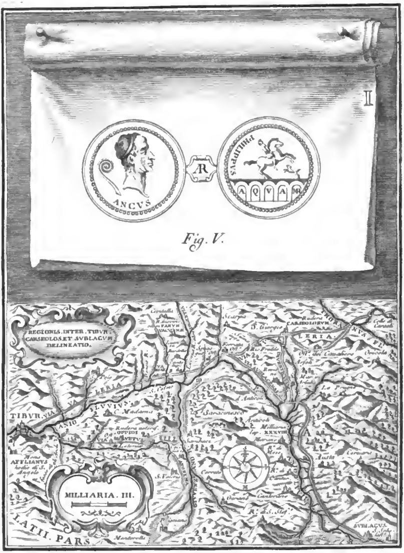
Deinde, *pœnæ id ſanciant*, ideſt firment, tutum reddant, dici potuiſſe non dubitavi. At particulam *quæ* poſt verbum *tuendarum*, nihil ad rem faciens, atque intruſa (ut credibile eſt) incuria Librarii attendentis proximam particulam *quæ*, delevi. Quibus ita conſtitutis, non viſa eſt amplius adeo obſcura ſententia propoſita, quam ſic interpretor: *quod jus ſit tuendarum earum, quæ pœnæ irrogatæ ex Lege, Senatuſconſultis, & Mandatis Principum id* jus *ſanciant*, ideſt tutum reddant, firmentque.

23. *ex Lege*] Legum, ut videre eſt apud Iureconſultos, plures ſunt diviſiones; ideoque ſignificationes plures etiam ſunt vocis hujuſce *Lex*. At hoc in loco Lex ſumitur ſecundum ſignificationem veram hujuſce vocis apud Romanos, & ſignificat quod Populus Romanus, ferente uno ex Majoribus Magiſtratibus, conſtituebat. Taliſque eſt ea, de qua Frontinus noſter infra in Art. 128 verba facit; & quam deinde ſubjicit.

24. *Senatuſconſultis*] Quidam, antequam explicant quid Senatuſconſultum ſit, nituntur, ut differentiam tradant aliquam inter Senatuſconſultum, & Decretum Senatus; ſed nil certi apparet in hujuſcemodi differentiis: quare ſatius puto pro re noſtra, adſtipulari iis, qui definiunt, Senatuſconſultum eſſe id, quod Senatus decernit.

25. *Mandatis Principum*] Mandata Principum ab Iano Vincentio Gravina (in Libro, cui titulus, de Ortu & Progreſſu Iuris Civilis pag. 119) definiuntur: *monita & præ-*

Digitized by Google

II
ANCVS
Æ
PHILIPPVS
AQVAM
REGIONIS . INTER . TIBVR . CARSEOLOS . ET SVBLACVM DELINEATIO.
TIBVR
ANIO
MILLIARIA . III.
LATII . PARS
CARSEOLORVM
LERIA
SVBLACVS
Fig. V.

irrogatæ. ¶ Ab Vrbe Condita per annos CCCCXXXXI [1] contenti fuerunt Romani uſu aquarum, quas aut ex Tiberi, aut ex puteis, aut ex fontibus hauriebant. ¶ Art. 4.

---

præcepta, quæ Rectoribus Provinciarum, aliiſque Magiſtratibus Reipublicæ, vel Provinciæ recte adminiſtrandæ, civiliſque diſciplinæ regendæ, palam, vel arcano litteris dabantur. Credibile autem eſt, Leges, & Senatuſconſulta ſtatim obligaviſſe omnes: Mandata vero Principum tunc obligaviſſe omnes, cum ii, quibus data fuerant Mandata, quid juſſiſſet Princeps, promulgabant.

1. *contenti fuerunt Romani*] Videtur Frontinus hoc loco innuere, ante annum V. C. 441 nullum Aquæductum in Vrbe extitiſſe. Non omnes tamen qui de Aquæductibus verba fecere, id ſibi perſuaſiſſe videntur. *Ait Paullus Iuriſconſultus* (ut indicat Keuchenius in ſua ad hunc locum Nota) in Lege *Si per publicum* V. ff. tit. *Ne quid in loco publico, vel itinere fiat*; ait, inquam, *ſi per publicum locum rivus aquæductus privato nocebit, erit privato actio ex lege XII. Tabularum, ut de noxa domino caveatur.* Hinc ab aliquibus arrepta anſa dicendi, diu ante annum V. C. 441 leges pertinentes ad Aquæductus conditas fuiſſe, ideoque credendum etiam, exſtitiſſe Aquæductus ante illum annum. Sed minimi momenti hæc eſt conjectura: tum quia in reliquiis legum XII. Tabularum, quæ ad noſtra tempora pervenerunt, ne verbulum quidem de Aquæductibus reperitur: tum quia veriſimillimum eſt, *actionem fuiſſe privato ex lege XII. Tabularum, quæ noxæ domino*, univerſali quadam ratione, non peculiariter pro Aquæductibus cautum eſſe: ut alia argumenta contra eam conjecturam prætermittam. ¶ Art. 4.

II. At in hac re Frontino videtur adverſari etiam C. Plinii Secundi auctoritas; qui in Natur. Hiſt. Lib. XXXI. Cap. 3, de Marcia Aqua verba faciens, hæc habet; *primus eam in Vrbem ducere auſpicatus eſt Ancus Marcius unus ex Regibus; poſtea Q. Marcius Rex in Prætura.* Id *evidentiſſimum eſſe*, etiam *ex Dionyſio Halicarnaſſeo*, aſſerit Keuchenius in citata Nota, in qua tamen minime indicat Dionyſii locum, qui nuſquam eſt: equidem in Dionyſii Antiquitatum Romanarum Lib. III. quæ geſſerit in Republica Ancus Marcius Rex, invenies; at inter ea nihil prorſus de Aqua Marcia reperies. Sed redeo ad Plinium, qui, loco citato, originem Aquæ Marciæ eſſe *in ultimis montibus Pelignorum* affirmat; Peligni autem Populi Anco Regi minime parebant; & quidem *Romanum Imperium* (ut obſervat ex Sex. Ruffo Panvinius in Libro, qui inſcribitur *Imperium Romanum*, pag. m. 14) *primorum Conſulum anno non amplius quam ad XVIII. ab Vrbe lapidem, cum finitimæ circum Civitates premerent, ſe extendit*: quare Anci Regis (poſt cujus ævum, ante primos Conſules, aliqua ditioni Romanorum acceſſio facta fuit) regnum erat anguſtiſſimum. Hincque, ex valde diſſita alienaque regione Ancum aquam ducere fuiſſe auſpicatum, haud veriſimile fit pluribus Viris doctis, quibus non aſſentiri non poſſumus. Atque inter hos, Fabrettus, in Num. 237, ut indicet cauſſam erroris, in quem Plinius inciderit, nummi (*Fig. V.*) argentei exhibet figuram; deinde hæc adjicit: *hujus nummi apud Plinium authoritatem ita invaluiſſe puto, ut Ancum, quem in regale gentilitatis cum eo communis decus in altera parte Philippus reddidit, hinc forſan (nec aliunde profecto, quia merito hoc vix perſuaſibile reputat P. Donatus Lib. III. Cap. 18) hinc, inquam, Aquæductus averſa parte ſignati Ancum Authorem Plinius conjecerit.* Hactenus ille. Video tamen, fieri potuiſſe; ut Ancus etiam ex aliena regione auſpicatus fuerit aquam ducere, populis regionis illius vel ob fœdus aliquod, vel ob aliquod tributum, vel ob aliam cauſſam permittentibus: ſed non video, ut eo tempore, ea (ut Florus ait) imperii infantia, Ancus moliri potuerit id opus; quod ſane ingens habitum fuit etiam Q. Marcii Regis tempore, hoc eſt, imperio ipſa juventa, ac quadam robuſta maturitate florente. Quæ cum ita ſe habeant, & cum alia contra Frontini

bant. Fontium memoria [2] cum ſanctitate adhuc exſtat, & colitur: [3] ſalubritatem enim ægris corporibus afferre creduntur, ſicut [4] C. *Ammaranius* Apollinaris meminit. Nunc autem in Vrbem influunt Aquæ Appia, [5] Anio vetus, [6] Marcia, Tepula, Iulia, Virgo, [7] Alſi-

ſententiam ab aliquibus allata, minimi ſint momenti; concludendum puto, nullo modo eſſe a Frontino diſſentiendum.

2. *cum ſanctitate adhuc exſtat & colitur*] Teſtimonia Auctorum, qui de ſanctitate & cultu fontium verba fecere, omnibus (quos viderim) diligentius collegit Ioannes Chifletius in Libello cui titulus; *Aqua Virgo fons Romæ* &c. *ex Gemma annulari*. Quo in Libello Vir eruditus ſcribit, *aquas in ipſo ortu fuiſſe adoratas, illiſque ſtatuas & Sacella erecta, ut Virgini ex hac* (nimirum ex ea, de qua agebat) *Gemma liquet*. Porro creditum fuiſſe, Aquarum, quæ ducebantur in Vrbem, fontes ſanctitate ſua præditos, ſatis aperte declarat Tacitus in Annalium libro XIIII. Cap. 22, his verbis: *Iiſdem diebus nimia luxus cupido infamiam & periculum Neroni attulit, quia fontem Aquæ Marciæ ad Vrbem deductæ nando inceſſerat: videbaturque potus ſacros, & ceremoniam loci corpore toto polluiſſe. Secutaque anceps valetudo iram Deum affirmavit.*

II. Hoc tempore quattuor fontes aquarum naſcentium Romæ commendat in Diſſertatione de Nativis Romani Cæli qualitatibus, Cap. 8 Io. Maria Lanciſius.

3. *ſalubritatem enim ægris corporibus*] Particula *enim*, ſi quid judico, ſatis indicat, hiſce verbis a Frontino cauſſam afferri, cur fontes cum ſanctitate colerentur; propterea ſcilicet quod in ipſis quidpiam ſupra Naturæ vires ineſſe crediderunt Antiqui, cum viderent mirandos ſane effectus ab aquis fontium poſſe produci. Quod ſi Naturali Philoſophiæ addicti magis fuiſſent, percepiſſent facilius qua ratione (ut, qui ſcite docteque de Thermis egere, oſtenderunt) ſecundum ipſam naturam fontium aquæ ſint medicatæ, valeantque corporibus ægris ſalutem afferre. Adeo verum eſt, etiam tollendæ ſuperſtitioni Phyſicam Scientiam conducere poſſe.

4. *C.* Ammaranius *Apollinaris*] Codex Caſſinenſis; *cammaras & Apollinaris*: Codex Vrbinas; *Camaras Apollinaris*. Editiones princeps, & Iocundi; *C. Ammaranus Apollinaris*. Ego quoque *C.* tanquam notam prænominis diviſi ab *ammaras*; atque loco *ammaras &*, poſui *Amaranius*, nulla enim ſeſe obtulit melior nominis conjectura. Addam, me de hoc Apollinari nihil certi apud veteres Auctores inveniſſe.

5. *Anio vetus*] Ita Codices, & Libri typis æneis deſcripti, ſive (ut ajunt) editi. Aqua nuncupata *Anio vetus* a flumine Anione, a quo derivabatur, nomen ſortita eſt. Id flumen a quibuſdam antiquis Scriptoribus dictum fuit *Anien*, unde *Anienis*, *Anieni*, & ſic in reliquis caſibus: at a quibuſdam aliis dictum fuit *Anio*, unde *Anionis*, *Anioni*, & eadem ratione in caſibus reliquis. Quin probati Scriptores, quibus nominativus *Anio* fuit, deinde nomen per *e* flectentes, *Anienis*, *Anieni*, atque ita etiam caſus reliquos ſcripſere: ita ferente uſu, ut ur analogia adverſari videretur. Ego tamen ſecutus ſum Codices Caſſinenſem, & Vrbinatem; in quibus legitur *Anio*, *Anionis*, *Anioni*, & ſic porro.

6. *Marcia*] *Martia*, per litteram *t*, in Frontini Libris editis legitur, & in Codice Vrbinate: ſed *Marcia*, per litteram *c*, legitur in Codice Caſſinenſi, & legi debet. Nam a *Marcio*, quo a nomine Aquæ nomen derivatum eſt, *Marcia* provenire debet, non *Martia*; quin dilucide idem apparet in Inſcriptionibus, quæ a Fabretto (pag. 20. & 132.) & ab aliis referuntur. Vnam huc tranſtuli.

D . M
TIMBRAEO . AVG. L
CASTELLARIO
AQVAE . MARCIAE
CLAVDIA . DYNAME
MARITO . OPTVMO

7. *Alſi-*

Digitized by Google

[7] Alſietina, quæ eadem vocatur Auguſta, Claudia, Anio novus. ¶ [1] M. Valerio Maximo, P. Decio [2] Mu- ¶ Art. 5.

---

7. *Alſietina*] Hujuſce Aquæ nomen deeſt in Codice Caſſinenſi; ac ubi eſſe deberet, lacuna eſt. Dubitari tamen non poteſt, quin in Codice Vrbinate, & in Editione Iocundi recte ſuppletum lacunæ fuerit, poſito nomine hoc, *Alſietina*.

1. *M. Valerio Maximo &c.*] Totus hic locus in Codice Caſſinenſi ita eſt; *M. Valerius Maximus, P. Decio Mure Conſulibus, Anno poſt initium Samnitici belli viceſimo, aqua Appia in Vrbem inducta eſt, Appio Claudio Craſſo Cenſore, cui poſtea ...... fuit cognomen .... & viam Appiam .... Capena uſque a .... Capuam munienda curavit.* Hoc autem in Codice numerus annorum poſt Samniticum bellum alio in loco, ac in Editione Iocundi eſt; ita etiam verba *Aqua Appia* alio in loco poſita ſunt; quin verbum illud *Aqua* in Editione Iocundi prætermiſſum eſt. Quod vero ad lacunas attinet, earum tres ſuppletæ ſunt in Codice Vrbinate (& quidem, ut videtur, apposite) ſic; *cui poſtea .... fuit cognomen, qui & Viam Appiam a Porta Capena uſque ad urbem Capuam muniendam curavit.* Prima vero lacuna repleri haud dubie ſic debet; *cui poſtea Cæco fuit cognomen*. Eadem verba, quibus hæ lacunæ repletæ ſunt, etiam in Editione Iocundi leguntur. ¶ Art. 5.

II. Porro ille, qui hanc aquam duxit, ille idem Appius fuit, qui primus Cæci cognomen habuit; quemadmodum perſpicue Cicero protulit in Oratione pro M. Cælio, in qua induxit Appium illum Cæcum loquentem cum Clodia, dicentemque (præter cetera) *ideo aquam adduxi? ut ea tu inceſte uterere? ideo viam munivi? ut eam tu alienis viris comitata celebrares?* Præterea vero idem diſerte Livius in Lib. VIIII. Cap. 29 teſtatur; qui narrat, eundem Appium annos aliquot poſt Cenſuram cæcum redditum fuiſſe, quod *eodem auctore Potitia gens, cujus ad Aram Maximam Herculis familiare ſacerdotium fuerat, ſervos publicos, miniſterii delegandi cauſſa, ſolennia ejus ſacri docuerat.* Diodorus tamen Siculus *narrat, ipſum ſimulaſſe* (ut habet Stephanus Vinandus Pighius in Annal. Rom. Vol. I. pag. 362) *cæcitatem, & domi manſiſſe, ut invidiam Senatus effugeret, omnibus ob pravam lectionem exoſus.* Vtcumque vero ſit de cæcitate, certiſſimum eſt; huic Appio, qui Cenſuram egit anno V. C. 441 fuiſſe cognomen Cæco; & huic tribuendam eſſe Aquæ perductionem. Quæ diligenter attendi, cum viderem, Ioannem Harduinum non in eadem eſſe ſententia. En quæ ille protulit in Notis ad Plinii Librum XXXV. Tom. V. pag. 316; *Appius Claudius Cæcus, Appii Claudii, qui primo Cæcus cognominatus eſt, Abnepos, Cenſor anno CCCCL. P. Sempronio Sopho, P. Sulpicio Saverrione Conſulibus, aquam adduxit, quam & ſuo prænomine Appiam, ut Scriptores plerique appellant, vel e nomine Claudiam, ut Caſſiodorus & alii, nuncupavit. Livium vide Lib. IX. Vetus inſcriptio apud Gruterum.*

APPIVS. CLAVDIVS
C. F. CAECVS
VIAM. APPIAM. STRAVIT
ET. AQVAM. IN
VRBEM. ADDVXIT

Hæc Harduinus: ſed in his, quæ de Abnepote Appii primo Cæci cognominati, quæ de Cenſore anni CCCCL dicuntur, falſa ſunt, ut ſatis ex iis, quæ ſupra diximus, & ex probatis omnibus Faſtis conſtare poteſt. Verum doctiſſimus Vir aliis locis (propter quæ meritus eſt optime de Plinio) intentus, hæc & quædam alia minus animadvertit: neque enim illi res iſtas, aut ſimiles animadvertenti veritas ignota eſſe potuiſſet.

III. Nunc venio ad annum, quo hi Conſules magiſtratum geſſere. Itaque, ſi Romani per annos 441 Aquæductibus caruere (ut jam ſupra dictum) prima vero Aqua inducta fuit his Conſulibus, credibile eſt, hoc Conſulum Collegium a Frontino referri in annum V. C. 441, quo certe adhuc, dum aqua ducebatur, Aquæductibus Romani non utebantur. Id etiam clarius fiet, cum inferius de Ser. Sulpi-

[2] Mure coſs. [3] anno poſt initium Samnitici belli XXXI, Aqua Appia inducta eſt ab [4] Appio Claudio Craſſo Cenſore, cui poſtea Cæco fuit [5] cognomen, *qui* & Viam Appiam *a Porta* Capena, uſque [6] ad *Vrbem* Capuam [7] muniendam curavit. Collegam habuit [8] C. Plautium, cui ob inquiſitas ejus aquæ venas [9] Veno-

---

Sulpicio Galba, & L. Aurelio Cotta coſs. verba faciemus.

2. *Mure*] Ita omnes Codices & Editio Princeps. In Libris editis legebatur *Murena*; ſed lectio illa præſtat: nam in Capitolinis fragmentis ſuperſunt horum Conſulum nomina integra, quæ ita leguntur;

M. VALERIVS. M. F. M. N. MAXIMVS. P. DECIVS. P. F. Q. N. MVS.

Præterea, ut animadvertitur in Indice ad Annales Romanorum Stephani Vinandi Pighii, *Murenæ* cognomentum in Abloniis, Liciniis, ac Varronibus invenitur; *Muris* autem in Deciis. Adde etiam, Panvinium, Sigoniumque (in Commentariis in Conſulares ſuos Faſtos) cognomentum *Mus* huic Decio adjungendum cognoviſſe.

3. *anno poſt initium Samnitici belli XXXI.*] In Codicibus, & in Libris editis exſtat numerus *XX*: quidam vellent ſubſtitui *XXX*: nos putavimus XXXI eſſe reponendum. Nam ortum Samniticum bellum eſt Marco Valerio M. F. M. N. Corvo III. & A. Cornelio P. F. A. N. Coſſo Aruina coſs. poſt hos vero Conſules anno trigeſimo primo (ut ex accuratis Faſtis omnibus conſtat) Conſules fuere ante nominati M. Valerius Maximus & P. Decius Mus; ergo annus V. C. 441 fuit annus XXXI. poſt initium Samnitici belli.

4. *Appio Claudio Craſſo Cenſore*] Ioannes Opſopœus animadvertit, Eutropium Lib. II. Hiſt. Rom. ſcribere; T. Veturio, & Sp. Poſthumio coſs. aquam Claudiam (nomen dedit aquæ ipſi Eutropius non a prænomine Appii, ſed a nomine Claudii) ab Appio Claudio Cenſore inductam eſſe; qui bello Samnitico bis Conſules fuiſſe reperiuntur, primum anno belli X. iterum XXIII. ſed in noſtro Authore tutius eſſe annorum ab initio Samnitici belli numerum explere (quod ſupra feci) quam Conſulum nomina mutare, ratus ſum: quod Opſopœus etiam monuerat.

5. *cognomen*] Putavere multi, ſecuti Diomedem, Priſcianum, & quoſdam alios Grammaticos, agnomen eſſe quod quarto loco ponitur, & extrinſecus cognominibus adjici ſolet ex aliqua ratione, vel virtute, vel corporis nota quæſitum. Contra horum opinationem afferuntur, loca aliqua illuſtrium quorundam ex antiquis Scriptoribus; qui etiam quarto loco poſitum, cognomen, non agnomen appellavere. Hoc autem ex Frontino exemplum illis adjici poſſet, ſi Appio Claudio Craſſo cognomen Cæco primis temporibus poſitum quarto loco credatur: ſin vero loco cognominis *Craſſi* putetur ſubſtitutum, hic etiam animadvertatur mutatio cognominum.

6. *ad urbem Capuam*] Hæc via Capuam uſque munita fuit ab Appio, cum ulterius non extenderetur Romanum Imperium; deinde vero ab alio (ſed quis fuerit in obſcuro eſt) Brunduſium uſque producta. Strabo in Lib. V. Rerum Geographicarum pag. m. 161 ſcribit; *viam Appiam Terracinæ Mare primum attingere, & Brunduſium uſque ſtratam eſſe.*

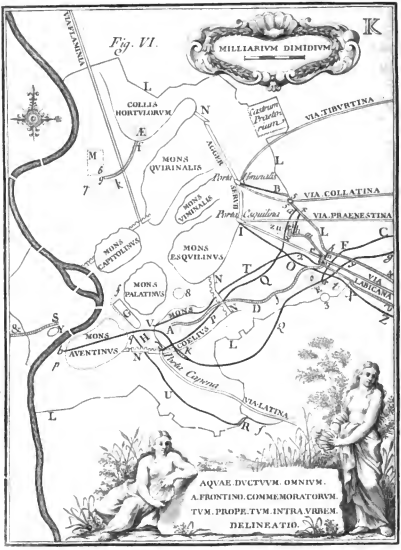
7. *muniendam*] munire vias, ut ex tritis exemplis conſtat, idem eſt ac ſubſtruere, lapidibus ſternere.

8. *C. Plautium*] Codex Caſſinenſis, & Codex Vrbinas habent; *C. Plautum*. Etſi vero Libri Frontiniani editi dant Appio Collegam in Cenſura *C. Fabium*; non dubi-

Digitized by Google

14a

Digitized by Google

Digitized by Google

[9] Venocis cognomen datum eſt. [10] Sed quia is intra annum & ſex menſes, deceptus a Collega [11] tamquam id idem facturo, [12] abdicavit ſe Cenſura, [13] nomen Aquæ ad Appii tantum honorem pertinuit: qui multis tergiverſationibus extraxiſſe Cenſuram traditur, donec & [14] Viam, & hujus Aquæ ductum conſummaret. Concipitur Appia in Agro Lucullano, [15] Via

---

dubitavimus tamen *C. Plautium* eſſe reponendum. Præter enim quamquod in Livii Libris Appio C. Plautius Collega adſcriptus reperitur, illud etiam accedit, in Fragmentis Capitolinorum marmorum (ut habet Panvinius in Appendice Commentariorum in Faſtos ſuos Conſulares pag. 41) hujuſce Cenſorum Paris ſupereſſe nomina hæc, ita ſcripta;

CENSS. AP. CLAVDIVS. C.F.AP.N. CAECVS. C.PLAVTIVS. C.F.C.N. QVI. IN. HOC. HONORE. VENOX. APPELLATVS. EST.

9. *Venocis cognomen*] Id nomen *Venox* derivatum eſt a *vena*: ut Frontinus quoque noſter commonſtrat dum ſcribit: *Venocis cognomen datum eſt* C. Plautio *ob inquiſitas* Appiæ *Aquæ venas*. Conſentit autem locus hic cum iis, quæ legi in Fragmentis Capitolinorum Marmorum, modo oſtendi.

10. *Sed quia is*] Ita Codices Caſſinenſis, & Vrbinas.

11. *tanquam id idem*] Codices Caſſinenſis, & Vrbinas habent; *ibidem*: Editio Iocundi; *idem*. Cum dicatur *id ipſum* a Cicerone; etiam *id idem*, propter analogiam quandam, dici potuiſſe, ratus ſum.

12. *abdicavit ſe Cenſura*] Ita Codices Caſſinenſis, & Vrbinas: Editio Iocundi; *abdicavit ſe a cenſura*. Cauſſam, cur Cenſura ſe abdicaverit Plautius ita affert Livius in Lib. VIIII. Cap. 29; *Cenſura clara eo anno Appii Claudii, & C. Plautii fuit: memoriæ tamen felicioris ad Poſteros nomen Appii, quod viam munivit, & aquam in Vrbem duxit; eaque unus perfecit: quia ob infamem, atque invidioſam Senatus lectionem verecundia victus Collega, Magiſtratu ſe abdicaverat. Appius jam inde antiquitus inſitam pertinaciam familiæ gerendo, ſolus Cenſuram obtinuit.*

13. *nomen Aquæ ad Appii tantum honorem pertinuit*] Animadverti debet, ut Fabrettus in Num. 236 animadvertit, non a nomine Claudio, ſed a prænomine Appio fuiſſe Aquam nuncupatam. Id tamen, ſi vocis hujus *prænomen* vim præciſe attendamus. Ceterum ſi nomen, non tanquam nomen gentilitium, ſed generatim ſumatur; tunc dici poterit, fuiſſe nuncupatum a nomine id, quod reapſe a Prænomine nuncupatur. Caſſiodorus quidem in Chronico hæc habet; *M. Valerius & P. Decius. His coss. per Ap. Claudium Cenſorem via facta, & aqua inducta eſt, quæ ipſius nomine nuncupatur.* Via autem ab omnibus haud dubie dicebatur Appia: quare, ſi dixit Caſſiodorus, Viam Appiam de ipſius Appii nomine nuncupatam; idem etiam de Aqua intelligendum eſt; fuiſſe ſcilicet Aquam nuncupatam de Appii nomine (generatim ſumto pro prænomine) Quæ cum ita ſe habeant, plane non video, cur affirmari poſſit, ut quidam ſine hæſitatione ulla affirmant, a Caſſiodoro Aquam, ab Ap. Claudio inductam, Claudiam fuiſſe appellatam.

14. *Viam, & hujus Aquæ ductum conſummaret.*] Cum ſcribat Frontinus noſter *hujus Aquæ*, & particulam *hujus* cum voce *Aquæ* conjungat; ſatis credibile fit, noluiſſe Frontinum ex duabus hiſce vocibus *aqua* & *ductum* unam vocem componere: neque vero in hoc ejus Commentario vox *Aquaductus*, tamquam una ex compoſitione reſultans, reperitur.

15. *Via*

[15] Via Præneſtina, [16] inter milliarium VII & VIII; [17] Diverticulo ſiniſtrorſus paſſuum DCCLXXX. Ductus ejus habet longitudinem a capite uſque [18] ad Salinas, qui locus eſt [19] ad Portam Trigeminam, paſſuum XI millium CLXXXX; [20] *ſub terram* paſſuum XI millium CXXX; [21] ſupra terram ſubſtructione & arcuatione [22] proxime ad Portam Capenam [23] paſſuum LX. [24] Iungi-

---

15. *Via Præneſtina*) Hæc & aliæ, quas Frontinus nominat, Viæ erant Militares: hoc eſt, quæ exitum ad Mare, aut in Vrbes, aut in Flumina publica, aut ad aliam Viam Militarem haberent.

16. *inter milliarium VII. & VIII.*] Codices Caſſinenſis, & Vrbinas habent ita; *intra milliarium ſeptimum & octavum*: Libri vero editi habent; *inter milliarium VI, & VIII.* Præſtat tamen Codicum lectio; tum quia aſſignantur ubique fines inter milliaria, quæ continua ſunt; tum quia Fabrettus diligentiſſimus veſtigator originum Aquarum, quæ ducebantur Romam, ſcribit in Num. 15; *Appia inter milliarium VII. & VIII. Viæ Præneſtinæ ſiniſtrorſus concipiebatur*.

17. *Diverticulo*] Diverticula, teſte Servio, appellabantur ſemitæ tranſverſæ, quæ erant a latere alicujus Viæ Militaris.

18. *ad Salinas*] Hæ Salinæ (namque Oſtienſes Salinæ aliæ fuere) habendæ ſunt pro ædificio non longe a Tiberis ripa, in quo Sal e navibus deportatum aſſervabatur, ut quibuſdam placet: & ubi Sal venale etiam erat, ut placet aliis. Fuiſſe id prope Portam Trigeminam conſtat ex Frontino noſtro; *ad Salinas*, ſcribit, *qui locus eſt ad Portam Trigeminam*. Fuiſſe vero intra Vrbem conſtat ex Livio (Lib. IIII. Cap. 47) narrante hæc; *Romæ fœdum incendium per duas noctes, ac diem unum tenuit: ſolo æquata omnia inter Salinas, & Portam Carmentalem*.

19. *ad Portam Trigeminam*] De loco Portæ Trigeminæ varii varia dicunt. Fabrettus tamen, ac alii docti Viri, *inter Aventinum, & Tiberim* eam ponunt. In Figura noſtra (*Fig. VI.*) deſignatur littera *p*. Quare Salinæ, quæ erant intra Vrbem proxime ad Portam Trigeminam *p*, videntur ubi *b* ponendæ. Ibique ferme etiam Publicii clivus, quem eo loco fuiſſe, infra demonſtrabimus.

20. ſub terram] Codices Caſſinenſis & Vrbinas; *ſuper ſitum*: Editio Iocundi; *ſubterraneo rivo*. Ea, quæ infra ſcribuntur a Frontino, ſane indicant, corrigendum eſſe ſic, *ſub terram*, ut feci: ſubdit enim Frontinus *ſupra terram*; cui dictioni hanc *ſub terram* oppoſitam fuiſſe, credibile eſt.

21. *ſupra terram ſubſtructione & arcuatione proxime ad Portam*] Codices Caſſinenſis, & Vrbinas ita habent; *ſupra terram ſubſtructio & arcuatura proximum Portam*: Editio Iocundi; *ſubſtructione & ſupra terram opere arcuato proxime ad portam*: ſed locus hic haud bene a Iocundo emendatus fuit; ut conferenti locum ipſum cum verbis Codicum, & cum ſimilibus locis aliis, liquere profecto poterit.

22. *proxime ad Portam Capenam*] Cum conſtet, aliquam Aquam fuiſſe ductam ſupra fornicem Portæ Capenæ, hæc Frontini verba plane oſtendunt, ut animadvertit Fabrettus, Num. 49, eam Aquam non fuiſſe Appiam. Namque, ſi fuiſſet Appia Frontinus ſupra Portam, non *proxime ad Portam* ſcripſiſſet. Fuit vero ea Aqua Marcia, quemadmodum infra apparebit. Igitur Appiæ ductum (*Figura VI.*) non pervenientem ad Portam Capenam, ſed intrantem per mœnia (ubi littera K indicat ſubſtructionem, arcuationemque paſſuum LX.) proxime ad Portam ipſam delineavimus, repræſentavimuſque partem Ductus Appiæ prope Vrbem, & partem intra Vrbem, ea ratione; quam indicant litteræ *g y s Q K b*.

23 *paſſuum*

34 Iungitur ei ad Spem veterem in confinio Hortorum

23. *paſſuum LX.*] credibile eſt, hunc & præcedentes numeros recte ſe habere; namque inter ſe conſentiunt. Tota Ductus longitudo dicitur paſſuum 11190, quæ dividitur in partes duas; altera paſſuum 11130 eſt rivus ſub terram; altera paſſuum 60 eſt ſubſtructio & arcuatio; quæ duæ partes numerum reſtituunt 11190: hæc autem, ob inferius dicenda, notare oportuit.

24. *Iungitur ei ad Spem veterem &c.*] Ventum eſt ad unum ex inquinatiſſimis locis: ut enim purgare ſtuduerimus ac reſtituere, per partes oſtendemus. Et primum in Codice Caſſinenſi ita legitur; *Iungitur ei ads.....em veterem*: in Codice Vrbinate; *Ingitur ei ad anien ecr veterem*: in Editione Iocundi; *Iungitur ei ad anionem veterem*; hancque poſteriores ſecutæ ſunt. Hæ lectiones mihi difficillimos ſcrupulos injecerant; verum poſtea diligentius attendens ea, quæ infra in Art. 65 ſcribuntur a Frontino, viſa eſt prodire certa atque perſpicua emendatio. Ibi etenim Frontinus, de hoc ipſiſſimo loco verba faciens, habet; *Ad Gemellas tamen, qui locus intra Spem veterem, ubi Appia jungitur cum ramo Auguſtæ*. Si itaque Appia jungebatur intra Spem veterem, omnino perſpicuum videtur, fuiſſe hic ſcriptum, Appia *jungitur ad* (quæ particula *ad*, hoc in loco, idem atque particula intra, ſignificare poteſt) *Spem veterem*. Vide etiam infra Notam 2 Art. 65.

II. At ubi eſſet hic locus, cui nomen Spei veteri, haud facile dictu, viſum eſt. Id vero etiam difficilius, qua ratione explicari poſſent quæcumque a Frontino de diverſis Aquis tunc dicuntur, cum Spes Vetus nominatur. Ad eum etenim Spei Veteris locum ſeptem Aquæ, Anio novus, Claudia, Iulia, Tepula, Marcia, Anio Vetus, Appia, ut res dicendæ commonſtrabunt apertiſſime, perveniebant. Panvinius in eo Libro, cui titulus *Vrbs Roma*, pag. m. 176, *deſcribens*, ut ipſe ait, *cum Sex. Ruffo & P. Victore Vrbis Regiones*, recenſet Spem veterem in Regione V. inter Figlinas (loca ſcilicet ad terras argilloſas in duritiem excoquendas) ſic, ut vides

Figlinæ
Puticuli, alias Puticulæ in Eſquiliis.
Spes Vetus.

Sed unde Panvinius notitiam hanc hauſerit, non inveni: nempe Sex. Ruffus, & P. Victor in deſcriptione Regionis V. nihil omnino habent de Spe veteri. Quamvis autem non dubito, a Panvinio id alicubi repertum; plura tamen faciunt, ut hoc in loco id non inveniam, quod inquiro.

III. Alexander Donatus in Opere, quod inſcribitur *Roma Vetus ac Recens &c.* Lib. III. Cap. 23 hæc habet; *Vbi vero fuerint Horti Spei veteris Heliogabali aliquot in locis indicat Frontinus*: in Art. 20, ,, *partem tamen ſui Claudia prius in arcus, qui vocantur Neroniani, ad Spem veterem transfert*: ,, & in Art. 21, ,, *Rectus vero ductus ſecundum Spem veterem veniens intra Portam Exquilinam in altos rivos per Vrbem deducitur* ,,. *Ex quibus locis deducitur, Spem veterem ad Portam Næviam, nunc majorem, fuiſſe; ubi incipiunt Arcus Neroniani, & tranſeuntes ab Exquiliis in Cælium montem ad templum S. Stephani terminantur. Iam vero quod ſpectat ad nomen ab aliquo Spei antiquo Delubro derivatum eſt: quod indicant hæc Lampridii verba* ,, : *ſeceſſit* ,, *Heliogabalus* ,, *ad Hortos Spei veteris contra novum Hominem vota concipiens* ,, : *juſſerat enim occidi conſobrinum Alexandrum, ideoque ad Spei Delubrum contendit, quaſi ſperaret factum iri quod juſſerat, reique proſperum ſucceſſum precaretur. A Templo autem ad Hortos ſe tranſtulit, ut aurigandi certamen inſtrueret. Fuere quidem & alia in Vrbe Spei Templa.* Hæc ille. Porro AEdium Spei mentionem quidam ex antiquis Scriptoribus fecere: ſed ad rem noſtram illud omnino pertinet, quod P. Victor in Regione VII. ponit *Templum Novum Spei*; quare ex verbo *Novum*, fuiſſe etiam Vetus Templum Spei, oſtenditur; ex quo Hortorum, vicinorumque locorum denominatio. Immo

vero etiam locum, ubi eſſet Vetus Spei Templum, cognoſci poſſe exiſtimo ex verbis Dionyſii Halicarnaſſei (Antiquit. Rom. Lib. VIIII.) quibus narratur, cum Etruſcis, qui occupato Ianiculo Tiberim deinde tranſierant, pugnatum *primum ad Spei Fanum, octavo ab Vrbe Stadio*: quam pugnam refert etiam Livius in Lib. II. cap. 51 ſcribens; pugnatum fuiſſe *ad Spei æquo Marte, iterum ad Portam Collinam*. Pugnata autem fuit ea pugna C. Horatio, T. Menenio coss. anno V. C. 277 ſecundum computationem Dionyſii; 276 ſecundum Livii computationem: quare ex notis hiſce temporis haud ſpernendum argumentum habetur, id Templum optimo quidem jure, poſterioribus temporibus, Spei Veteris Templum potuiſſe appellari: præterea ex eo intervallo ſtadiorum octo manifeſtum fit, quanto intervallo diſtiterit a veteri viciniore Vrbis Porta id Templum Spei. Itaque Templum Veteris Spei in Figura (*Fig. VI.*) poſui ubi littera *ε*. Primum, quia locus, ubi Claudia incipiebat *transferre*, ut ſcribit Frontinus in Art. 20, *partem sui in Arcus Neronianos*, exſtantibus ibi ad hunc diem inſignibus principii eorum Arcuum ruinis, notus eſt; denotaturque ex littera a: quæ translatio aquæ Claudiæ in Arcus Neronianos cum fieret *ad Spem Veterem* (ut teſtatur Frontinus citato in loco) non poterat Templum *ε* Spei Veteris procul poni ab ipſo loco a. Secundum, ſtatui id Templum in loco *ε*; ut a Porta Exquilina (magis, quam Portæ aliæ, vicina principio a Neronianorum Arcuum, atque ideo etiam magis vicina Templo *ε*) diſtaret circiter ſtadiis VIII; quare ea ſervaretur ab Vrbe diſtantia, quam eidem Templo tribuit Dionyſius.

IIII. Neque me movit illa modica diſtantia inter a, atque *ε*: his enim verbis *ad Spem Veterem* indicari parvam quandam veluti regionem prope id Templum, prorſus credidi. Namque, ſi Lampridius nominat (verbis ante citatis) *Hortos Spei Veteris*, jam tractus ille integer ab Hortis occupatus a Spe Veteri nomen accipiebat: præterea Frontinus Arcuum Neronianorum originem ad ſiniſtram adeuntibus Vrbem Romam Via Labicana ponit *ad Spem Veterem*, ut diximus; & ponit etiam, in Art. 19, *ad Spem Veterem* locum, ubi *pars Iuliæ excipiebatur*, cum tamen Iulia eſſet ad dexteram Labicanæ Viæ: aliæ inſuper rationes idem ſuadent. Itaque dedi Spei Veteri tractum illum, qui litteris n *y*, Templo *ε*, & litteris o E continetur: nimirum tractum contentum litteris n o E *ε y*.

V. Expenſis accuratioribus Vrbis Romæ Topographiis, atque inter ſe collatis; Montes ac Mœnia cum vetera, tum recentiora Vrbis a Fabretti jam laudato Opere pag. 140 deſumſi. His autem partes ad rem noſtram propius pertinentes, conferendo Antiquorum Scriptorum verba in primiſque Frontini noſtri, adjecimus. Id vero in ponendis omnibus Aquis ſic ſum executus; ut curaverim, minime impediri narrationum a Frontino factarum explicationes. Quam rem ſane arduam expertus ſum, magniſque difficultatibus involutam, & quam nonniſi multo opere potuerim explicare: ut facile intelliget qui omnia Frontini loca ad rem hanc pertinentia attendat, atque conferat inter ſeſe. Facilitatis autem comparandæ cauſſa, ac ut curæ noſtræ ſub unum veluti aſpectum cadant, earundem partium, quæ in *Figura VI.* repræſentantur, deſcriptionem quaſi compendio quodam ſubjicimus.

N N N N. Vetera Mœnia Vrbis Romæ.

L L L L L. Recentiora Mœnia Vrbis Romæ.

ε. Templum Spei Veteris. De ejus loco dicitur in Nota hac 24 II. III.

o E. Bini Horti; quorum alii pro Hortis Torquatianis habendi; alii pro Hortis, quorum periit nomen, poſitis *in confinio Torquatianorum*. De his Frontinus in hoc eodem Art. 5.

3. Amphitheatrum Statilii Tauri.

n o E *ε y*. Tractus omnis his litteris deſignatus contentuſque, Spei Veteris vocabulo appellabatur. De hoc Tractu agitur iſta in Nota 24 IIII.

C F s. Pars Auguſtæ Rami, quæ prope Vrbem conjungebatur cum Appia ad s; ut dicitur in Nota 26 III. hujus Art.

s. Locus

s. Locus, cui erat cognomen *Gemellarnm*: de quo Frontinus in hoc eodem Art.

g y s Q K b. Pars Ductus Appiæ prope Vrbem, ejuſdemque Appiæ intra Vrbem Ductus: de quo Ductu verba fiunt in Nota 22 hujuſce Art.

p. Locus, prope quem fuit Porta Trigemina; ut oſtenditur in Nota 19 hujus Art.

4 b 5 B c. Rivi Aquarum Iuliæ, Tepulæ, & Marciæ; qui ſuper eoſdem arcus ferebantur uſque ad B: exinde mergebantur infra terram, & emergebant ubi c ad Portam Viminalem: de his & in Frontini Art. 19: & in Nota 7. II. III. IIII. Art. 19.

5 5. Locus, ubi unus ex iis arcubus, ſuper quos ferebantur Iulia, Tepula, & Marcia, qui erat ornatior reliquis ab Auguſto exſtructus (cujus ſuperiorem partem exhibuimus *Fig. I.* Tab. G) Et ibi, ut credibile eſt, Aquæ illæ trajiciebant Viam Collatiani. De hoc verba fiunt in Nota 7. III. Art. 19.

7 a m h. Arcus, ſuper quos ferebantur Aquæ Claudia, & Anio novus; qui finiebantur ad 1 x *poſt Hortos Pallantianos*: ut habet Frontinus in Art. 20.

c a. Ichnographia, ſive planta, ut ajunt, eorum arcuum (hos exhibuimus *Fig. VII.* Tab. L) Aquarum Claudiæ, & Anionis novi, ſuper quos hæ Aquæ trajiciebant Viam Labicanam; atque ideo magis ampli, magiſque magnifici Arcus erant: qui enim ex Romanis *Aquas vel duxerunt* (utar verbis Fabretti in Num. 252) *vel reſtituerunt, ubi ad Vias pervenerant, ad illarum ornatum, neve illæ anguſtarentur, præcipuo inſignique opere Arcus ampliabant, ut Claudius ad Labicanam*. De iiſdem Arcubus plura ſunt in Nota 7. II. Art. 13.

x i. Ichnographia, ſive planta Caſtelli, ad quod finiebantur arcus Aquarum Claudiæ & Anionis novi. Caſtelli hujuſce majorem ichnographiam exhibuimus *Fig. XIV*: atque de eodem plura habentur in Nota 2. Art. 20.

z u. Horti Pallantiani. De his verba fiunt in Notis, 9 Art. 19, & 2 IIII. Art. 20.

Z X O I. Rectus Ductus Anionis Veteris *ſecundum*, ut Frontinus ſcribit in Art. 21 *Spem veterem t veniens intra Portam Exquilinam* &c.

a j D A. Arcus Neroniani, in quos *Claudia*, ut habet Frontinus in Art. 20, *partem ſui ad Spem veterem* (prope a) *transferebat. Ii directi per Cœlium montem juxta Templum Divi Claudii terminabantur* (ad A)

A. Templum Divi Claudii. De hoc Templo in Nota 5. Art. 20.

n 2 T V. Ductus, quo *pars Iuliæ, ad Spem veterem excepta Caſtellis Cœlii montis diffundebatur*. Frontinus in Art. 19.

h x. Rivus, per quem ad Iuliam (ubi x) transferebantur quinariæ CLXII., deductæ ex Claudia (ubi h) *poſt Hortos Pallantianos*. De hoc in Nota 5 Art. 69.

a r. Rivus, per quem aqua excepta ex rivo Marciæ deferebatur in locum r poſt Hortos Pallantianos, ubi erat principium Rivi Herculanei; in hunc autem ſe dejiciebat illa aqua: ut habetur in Nota 11 Art. 19.

r Q P d. Rivus Herculaneus, in quem pars Marciæ poſt Hortos Pallantianos dejiciebat ſe. Ejus pars Q d dirigebatur per Cœlium montem, & finiebatur in d ſupra Portam Capenam. De hoc & in Frontini Art. 19; & in Nota 12 Art. 19.

ſ R U 9. Specus Octavianus, per quem pars aquæ Anionis veteris deferebatur. Frontinus in Art. 21.

9 f. Linea, ſecundum quam per fiſtulas aqua Specus Octaviani perduci in Regionem Viæ Novæ, proximumque in tractum poterat. De hac directione agitur in Nota 3. Art. 21.

H. Horti Aſiniani. De his verba fiunt in Nota 3. II. Art. 21.

G. Circus Maximns.

8. Amphitheatrum Veſpaſiani.

Y. Naumachia Auguſti.

& S. Poſtremi arcuum Ductus Aquæ Alſietinæ, qui in S poſt Naumachiam finiebantur. De Naumachia Auguſti, & de hiſce arcubus dicitur in Nota 4 Art. 22.

Æ. Horti Lucillani: de quibus in Nota 1. Art. 22.

M 6. Septa, in quibus Pop. Rom. ſuffragia ferebat; quorum frons, ut credibile eſt, ſecundum lineam 6 poſita, reſpondebat Flaminiæ Viæ. De his, de Templis, Pantheon & Divi Ignatii, de arcubus Aquæ Virginis agitur in Nota 2 Art 22.

rum [25] Torquatianorum, & .... [26] Ramus Auguſtæ [27] ab *Auguſto* in ſupplementum ejus additus, [28] *impo-*

---

9 f. Arcus Aquæ Virginis, qui habebant initium in f *ſub Hortis Lucilianis* Æ, finiebanturque ubi 9, *ſecundum Septorum frontem* 6. Frontinus in Art. 21.

7. Pantheon: Templum a M. Agrippa exſtructum.

k. Templum, recens ædificatum, Divo Ignatio ſacrum.

25. *Torquatianorum & ....*] Codex Caſſinenſis; *in confinio Hortorum Torquati anoſ & .... norum*: Codex Vrbinas; *in confinio hortorum Torquatianorum & ...... norum*: Editio Iocundi; *in confinio hortorum Torquatianorum*. Ex eo fragmento .....*norum*, quod in Codicibus legitur, viſum mihi fuit, perſpicue declarari; alios Hortos, præter Torquatianos, fuiſſe nominatos. Ex omnibus autem antiquis Romanis Hortis, quorum nomina ad ſeram hanc ætatem pervenere, nullos reperi, qui ad hunc locum pertinere proprie viderentur. Itaque in Figura (*Fig. VI.*) binos Hortos poſui *o*, & E, *in* quorum *confinio* Auguſtæ ramus CFs, & Appiæ pars *gy*s conjungerentur in s, ut paullo infra dicetur. Quapropter eorundem Hortorum *o*, & E, alii habendi ſunt pro Hortis Torquatianis; alii pro Hortis, quorum periit nomen.

26. *Ramus Auguſtæ*] Codices omnes habent; *ramum Auguſtæ*: Libri editi; *Alſietinæ Auguſtæ ramum*, alii *ramus*. Aquæ fluentis ramus ea aqua dicitur, quæ primo per proprium alveum fluens, inde alveum ſuum conjungit cum alveo alterius aquæ, & huic alteri commiſcetur. Poteſt autem ramus originem habere vel propriam, vel ab alia aqua. Ramus, de quo hic ſermo eſt, ab alia aqua non provenit: duæ enim Aquæ ſunt, quas Auguſtas Frontinus appellat (neque vero nuncupatas Auguſtas ab aliis Scriptoribus hoc loco attendere oportet) ſed illarum neutra huc pertinet. Vna etenim illarum eſt Alſietina, de qua ſupra in Art. 4 dixit; *Alſietina, quæ eadem vocatur Auguſta*; ſed hæc, quæ trans Tiberim ex Alſietino Lacu in Tranſtiberinam Regionem ducebatur, nullo modo Appiæ ex oppoſita plaga ductæ conjungi poterat.

II. Altera Aqua, quæ infra in Art. 12 Auguſta a Frontino dicitur, ea eſt, quam in ſupplementum Marciæ Auguſtus duxerat ad rivum uſque Marciæ, cujus erat longitudo paſſuum 800; concipiebatur hæc proxime a milliario 37: quis itaque putet ex hac Ramum perductum in Appiam, cujus origo totis 28 milliaribus Vrbi vicinior? Propter hæc de propoſito Ramo dicendum eſt, legi in editis Libris ita, *Alſietinæ Auguſtæ ramus*, ita (inquam) legi, *ex gloſſemate quod in Frontini textum irrepſit*; ut indicavit Famianus Nardinus in Lib. VIII. Cap. 4 ſui Operis, cui, de Italica in Latinam Linguam tranſlato fecit titulum; *Roma Vetus*: magiſque perſpicue ſcripſit Fabrettus in Num. 356.

III. Ergo habuit hic Ramus Auguſtæ propriam originem, quam etiam Frontinus paullo infra deſcribit. Quod ſi alia argumenta deeſſent, vel id unum rem totam conficeret, quod cum infra, poſt Art. 64, Frontinus ſingularum aquarum menſuras demonſtret, ex nullius tamen aquæ menſura detrahit id, quod menſura Auguſtæ Rami facile invenire potuiſſet; ſi hæc aqua, non a propriis fontibus, ſed a rivo alterius aquæ fuiſſet deducta. Sic ergo propoſitus locus intelligendus videtur eo modo, ac ſi, pro *Auguſtæ Ramus*, dixiſſet Frontinus, *Ramus aquæ, quæ Auguſta dicitur*. In figura (*Fig. VI.*) hujuſce Rami prope Vrbem pars, quæ conjungebatur cum Appia *gy*s *Q*K*b* ad s, eſt CFs.

27. *ab* Auguſto *in ſupplementum ejus additus*] Codices Caſſinenſis, & Vrbinas; *Ab a....... in ſupplementum ejus additum*. Editio Iocundi *ab milliario .... in ſupplementum ejus additum*. Sed hanc poſtremam lectionem mittendam prorſus exiſtimavi; ſi enim Aquæ Ramo nomen erat *Auguſtæ*, ex initiali littera *a*, quæ poſt parti-

[28] *impoſito cognomine reſpondenti* Gemellarum. [29] Hic Via Præneſtina ad milliarium VI. Diverticulo ſiniſtrorſus paſſuum DCCCCLXXX, proxime [30] Viam Collatiam accipit fontem, cujus Ductus uſque ad Gemellas efficit rivo ſubterraneo paſſuum VI millia CCCLXXX. [31] Incipit diſtribui Appia ſub Publicii clivo ad

---

particulam *Ab* in Codicibus legitur, aperte indicatur; Auguſtum, ex cujus nomine appellabatur Ramus, Ramum junxiſſe. Ideo emendavi; *ab Auguſto* &c.

28. impoſito cognomine reſpondenti *Gemellarum*] Codex Caſſinenſis habet; .... *Tocco nomen* .... *denti Gemellorum* : Codex Vrbinas; .... *to cognomine* .... *denti gemellorum*: Editio Iocundi .... *to cognomen decem Gemellorum*. Ordine inverſo hunc locum (quam optime potui) emendavi. Pro *Gemellorum* poſui *Gemellarum* : nam ſubaudiri *aquarum*, manifeſtum eſt: & in aliis etiam locis, ubi de eo loco verba Frontinus facit, *ad Gemellas* legitur, tum in Codicibus, tum in Libris editis. Illud vero *decem*, quod in Libris editis reperitur, prorſus reſpui; neque enim ulla ratio viſa eſt inter geminas aquas in unum coeuntes, & numerum *decem Gemellarum*. Subſtitui itaque *reſpondenti*, cujus vocis pars poſtrema *denti* jam in Codicibus legebatur: nam pro *cognomine reſpondenti*, cognomen Gemellarum geminis aquis proportione reſpondere, ſeu convenire, intelligi poſſe ratus ſum. Locum *Gemellarum* (*Fig. VI.*) littera s deſignat. Demum deerat participium; ſupplevi participio hoc, *impoſito*; nempe cognomen imponere Latini dixere; & ultima ſyllaba *to* in Codicibus legebatur. Clariora in depravatiſſimo loco, incipiente a verbo *Iungitur*, neque vidi, nequedum video.

29. *Hic*] ideſt, Hic Ramus Auguſtæ.

30. *Viam Collatiam*] Multi ſunt, qui Viam hanc nominantes, eam nominant *Viam Collatinam*: & quidem, ut Via ferens Præneſte Præneſtina, Via ferens Tibur Tiburtina, dicebatur, ita Via hæc, ferens Collatiam, *Collatina* dicenda videretur. At quoniam & in Codicibus, & in editis Libris cum hoc in loco, tum alibi legitur *Via Collatia*, iccirco eodem a me etiam modo ſcribendum eſſe, putavi.

31. *Incipit diſtribui Appia ſub Publicii clivo*] Codex Caſſinenſis; *Incipit diſtribui* .... *uno publicu cilvo*: Codex Vrbinas; *Incipit diſtribui Anio imo Publicii alvo*: Editio Iocundi; *Incipit diſtribui vetus Anio vico publicii*. Vt obſcuri hujuſce loci emendationis rationem oſtendam, non proferam (quod fieri facile poſſet) Anionem veterem, de quo infra continuo Frontinus loquitur, minime diſtribui incœpiſſe *ad ſalinas*: ſed quid pro certo habeam, ſcriptum hic fuiſſe, ſtatim commonſtrabo. Scribit Frontinus infra in Art. 22; *Rivus Appiæ ſub Cœlio monte & Aventino actus emergit, ut diximus, infra Clivum Publicii*. Ergo pars extrema K*b* (*Fig. VI.*) Rivi Appiæ, ducta per Cœlium, emergebat ultra Aventinum in *b*, ubi ſalinas fuiſſe oſtendimus ante; atque ubi Publicii clivum fuiſſe mox oſtendemus: ſic illa, quæ diſtribui eo loco incipiebat aqua, Appia erat haud dubie. Præterea Frontinus ibidem affirmat, ſe dixiſſe (*ut diximus*) *Appiæ Rivum emergere infra clivum Publicii*, quod ſi hic de Appia ſermo non eſſet, nuſpiam mehercle dictum reperiretur id, quod a ſe dictum Frontinus verbis illis, *ut diximus*, affirmat: poſita autem *Appia* Aqua, omnia bene cohærent.

II. Attendens itaque Codicem Caſſinenſem, pro *uno*, poſui *ſub*; pro *Publicu alvo*, poſui *Publicii clivo*; quæ verba potuere faciliter a Librariis transformari. Porro hujuſcemodi emendationem efflagitare viſa ſunt inferiora illa ex Articulo 22 citata jam Frontini verba: *Rivus Appiæ* &c. Erat autem locus, dictus *clivus Publicii*, conti-

ad Portam Trigeminam, qui locus appellatur Salinæ. ¶ Art. 6. ¶ Poſt annos XXXX, quam Appia perducta eſt, [1] anno ab Vrbe Condita CCCCLXXXI, [2] Man. Curius Dentatus, qui Cenſuram cum L. Papyrio Curſore geſſit, [3] Anionis, qui nunc dicitur vetus, aquam perducendam in Vrbem [4] ex munubiis de Pyr-

---

contiguus loco, qui dicebatur *Salinæ*, ut hæc eadem Frontini verba commonſtrant: *ſub Publicii clivo ad Portam Trigeminam, qui locus appellatur Salinæ.*

III. Suborta, fateor, mihi erat quædam ſpecies dubitationis; num, loco *clivi Publicii*, clivi *Publici legendum* eſſet: namque *clivum Publicum* in regione, quæ dicebatur Aventinus, nominat P. Victor. Nulla tamen ratio viſa eſt, cur in illis viciniis etiam clivus, qui Publicii diceretur, exiſtere non potuerit.

¶ Art. 6. 1. *anno ab Vrbe condita CCCCLXXXI.*] Codex Caſſinenſis; *anno ab Vrbe condita quatringenteſimo octogeſimo uno*. Codex Vrbinas, & Libri editi habent; *CCCCLXXXIX;* ſed in his error eſt. Si enim hæc Aqua perducta fuit *poſt annos 40, quam Appia perducta fuerat;* Appiæ vero perductio pertinuit ad annum V. C. 441, ſequitur, ut hæc alia Aqua ducta fuerit anno V. C. 481; ad quem annum (non quidem ad annum 489) recte pertinere poſſunt Conſules, quos nominat Frontinus, Spur. Garbilius, & L. Papirius. Idque etiam manifeſtius apparebit, cum infra dicetur de Ser. Sulpitio Galba, & L. Aurelio Cotta coss.

2. *Man. Curius Dentatus*] Haud dubie credo, hunc Manium Curium, qui Aquam de manubiis Pyrrhi locavit perducendam, eundem illum fuiſſe, qui de Samnitibus, Sabinis, & Pyrrho triumphaverat. Licet enim Cicero in Libro, qui inſcribitur *Cato Major*, aſſirmet, hunc Curium in vita ruſtica *conſumſiſſe extremum* tempus ætatis; fieri tamen potuit, ut hoc anno Cenſuram geſſerit: quemadmodum *a villa* (eodem Cicerone ibidem narrante) *in Senatum accerſebantur & Curius & ceteri Senes;* ita etiam ad cenſuram gerendam Curius potuit a villa advocari.

II. De hoc Manio Curio Dentato Sextus Aurelius Victor in Libro, cui titulum fecit *de Viris Illuſtribus*, Cap. 33, hæc habet; *Aquam Anienem de manubiis Hoſtium in Vrbem induxit*. Quæ verba ſi momento ſuo ponderes, animadvertere facile poteris, cautius ſcripſiſſe Frontinum noſtrum: quoniam enim Ductum Anionis inchoavit Curius, perfecit Fulvius, haudquaquam ſcripſit Frontinus, Curium induxiſſe; ſed inducendam locaviſſe: nam hæc verba abſolutionem perfectam operis non commonſtrant. Illud tamen in Sexto Victore pejus eſt, quod pene ſtatim, nimirum Capite ſequenti, de Appio Claudio Cæco verba faciens habet; *Aquam Anienem* in Vrbem induxit; quod falſiſſimum eſt. Si quis vero hunc errorem Librariis imputare velit (quod facere noluit Andreas Schottus) non repugno.

3. *Anionis, qui nunc dicitur vetus*] Aquam hanc Anionem ex Anionis Fluminis nomine fuiſſe appellatam, liquet ex iis, quæ Frontinus habet infra in Art. 90, ubi de Aquis Anione vetere, & Anione novo haud dubie verba faciens, ait, eas minus permanere limpidas; *nam ſumuntur ex Flumine;* ideſt ex Flumine Anione. Quo ex Flumine quando una tantum Aquà ducebatur, ea nuncupabatur Anio; at poſtquam ex eodem Flumine excepta alia Aqua in alium Ductum immiſſa fuit, illa cœpit Anio vetus dici, hæc Anio novus; ut earum vel in nomine proderetur differentia. Hanc autem nominum Anionum, *Veteris*, & *Novi* differentiam tradit ipſe Frontinus infra in Art. 13.

4. *ex manubiis*] Manubiæ, ut Nonius ſcripſit, erant pecuniæ ex præda vendita redactæ. Vſus ergo eſt Curius pecuniis redactis ex præda, quam de Pirrho ceperat.

5. *loca-*

Digitized by Google

Pyrrho captis [5] locavit, [6] Spurio Carvilio, L. Papirio [7] coſs. iterum . Poſt biennium deinde actum eſt in Senatu de conſummando ejus Aquæ opere [8] .... [9] Tum ex Senatuſconſulto Duumviri

5. *locavit*] Ita Codices Caſſinenſis, & Vrbinas: in Editione Iocundi legitur ; *curavit*. Illa tamen lectio plurimum præſtat, ut videbimus infra. Hic autem verbum *locare* ſignificat, aliquid alicui faciendum tribuere, conſtituta mercede . Ita Cicero in Verrina III. *Quod opus HS . DLX. millibus faciendum locaſti*.

6. *Spurio Carvilio*] Ita Codex Caſſinenſis : atque etiam a Pighio , & a Sigonio in Faſtis hi Conſules ita recenſentur ; *L. Papirius Curſor II. Sp. Carvilius Maximus II.* Primum Conſulatum jam geſſerant anno V. C. 460. Recte vero monet Pighius, in Vol. I. pag. 445 , L. Papirium , Dentati in Cenſura Collegam , non eundem cum L. Papirio Conſule hujus anni eſſe exiſtimandum ; *inuſitatum namque tunc fuit, ut qui Conſul, idem Cenſor ſimul eſſet.*

7. *coſs. iterum . Poſt biennium*] Codex Caſſinenſis habet ; *Conſulibus , Iterum poſt biennium*: Codex Vrbinas , & Libri editi ; *coſs. Item poſt biennium* . Sed Opſopœus recte animadverterat, indicari oportuiſſe, hunc Conſulatum fuiſſe ſecundum utriuſque Conſulis: potuit autem indicari , ſi loco verbi *item* (quod in Libris editis ante verba illa *poſt biennium* obſcuritatem parit) verbum *iterum* reponatur ea interpunctionis ratione, qua a nobis factum eſt . Atque emendatio hæc ex Faſtis, ut in Nota ſuperiore expoſuimus, & ex Caſſinenſi Codice perſpicue confirmatur .

8. ....] Multa, utcumque, tranſgreſſus periculoſa loca , ad lacunam iſtam conſiſtere coactus omnino ſum ; ratus , ſatius eſſe nihil ponere, quam incertiſſima venditare ; cum nullus plane ſit , neque interpretationi , neque conjecturæ , neque divinationi locus . In Codice etenim Caſſinenſi legitur ; *Ireſent ...... nocumi .... prætor*: in Codice Vrbinate vero legitur ; *ireſent ....*, & nihil aliud : indicio manifeſto , authorem illius Codicis (qui non deſcribere modo, ſed ſupplere etiam , ubi potuiſſet , nitebatur) de hoc loco deſperaviſſe. Editio princeps habet ; *poſt annum nonum Minutius Prætor edidit* : Editio Iocundi : ...... *poſt annum nonum Minutius Prætor edidit* ......: quædam aliæ Editiones ; *itaque poſt annum nonum Minutius Prætor edidit edictum* . Sed particula *itaque* plane impropria eſt: neque enim ex iis, quæ Frontinus ante dixerat, illa fieri poteſt conſecutio *poſt annum* &c.. Illa autem omnium Editionum verba, *poſt annum nonum*, unde hauriri potuerint , non video : atque inſuper credibile minime eſt , rem tandiu, nimirum poſt duos annos , adhuc novem alios , jacuiſſe . Quod vero ad verba, *Minutius Prætor*, attinet ; forte verbum *Prætor* male legitur ; nomen vero *Minutius* nihil certi, immo dicam, nihil probabilis habere, opinor . Nulla ſane mihi apparent ejus veſtigia ; neque apud alios antiquos Scriptores hujus Minutii Prætoris mentio ulla. Pighius in Vol. II. pag. 20, ad annum V. C. CDXCII refert hunc Prætorem: *ſe quaſi collexiſſe* (ſcribens) Prætorem hunc *ex mutilo , & valde mendoſo Frontini loco*: ſed, ſi quid judico, Codicibus recte attentis, nihil quidquam vel de anno, vel de Prætore, vel de Prætoris nomine colligi poteſt. Quare mittenda etiam Pighii conjectura hæc alia; Curium ſcilicet, *qui intra V diem , qui erat Duumvir creatus deceſſit*, eodem V. C. anno CDXCII deceſſiſſe. Hac tamen , ut fecimus, facta lacuna , nihilominus & quæ præcedunt verba intelligi poſſunt , & quæ ſequuntur: quod in ea jactura alicui ſolatio eſt.

9. *Tum ex Senatuſconſulto*] Codex Caſſinenſis, *tum ex ....ulto*: Codex Vrbinas ; *tum ex.....tus.....ulto*. Libri editi eo modo, ut nos etiam ſcripſimus : de hac enim lectione, propterea quod ſupra Frontinus dixit, *actum in Senatu*, & fragmenta verborum conſentiunt, haudquaquam videtur dubitandum.

10. *creati*

viri Aquæ perducendæ [10] creati ſunt, Curius *qui eam* locaverat, & Fulvius Flaccus. Curius intra quintum diem, quam erat Duumvir creatus, deceſſit: gloria perductæ pertinuit ad Fulvium. Concipitur Anio vetus ſupra Tibur [11] xx milliario extra [12] Portam ......

10. *creati ſunt, Curius,* qui eam *locaverat, & Fulvius Flaccus.*] Codex Caſſinenſis habet; *ati ſunt Curi ......, locaverat, & Fulvius Flaccus*: Codex Vrbinas; *creati ſunt Curius ...... locaverat & Fulvius Flaccus*: Editio Iocundi, *creati Curius, & Fulvius Flaccus locaverant*: itaque, ſecundum poſtremam hanc lectionem, progignitur hæc ſententia, Tum Duumviri creati Aquæ perducendæ locaverant, plane inſulſa. Lectionem Codicis Caſſinenſis ſecutus, replevi lacunam illam his verbis; *qui eam*; animadvertens, Frontinum ſupra ſcripſiſſe; *Curius Aquam perducendam locavit*. Namque credibile eſt, Frontinum ad oſtendendum, eundem hunc eſſe Curium, de quo ſupra ſcripſerat, ſcripſiſſe hoc loco, *Curius, qui eam locaverat*. Id profecto videtur mihi, plane veriſimile eſſe, & totam ſententiam recte perficere.

11. *XX milliario*] Diſtantiam hanc dicemuſne fuiſſe ab Vrbe Roma? cum diſtantias originum reliquorum omnium Ductuum Frontinus poſuerit ab Vrbe Roma. Quod ſi ita ſentiamus; quoniam ipſum Tibur (erat autem Tibur urbs Latii) diſtabat, ut infra oſtendetur, ab Vrbe Roma XX milliariis; iccirco vel præcedentia illa verba, *ſupra Tibur*, ſic intelligi debent, ut ſignificent proxime ultra collem, in quo Tibur erat; vel arguendum eſt, deeſſe aliquam notam in numero XX. ut pro eo aut XXI. aut XXII. aut alius numerus ſit legendus: hancque poſteriorem conjecturam libentius ſequerer.

II. Sed forte diſtantia, citatis verbis indicata, habenda eſt pro ea, quæ inter Tibur, & eum locum *ſupra Tibur*, ubi concipiebatur Anio vetus, intererat: neque enim XX. milliarium diſtantia deſignatur ſecundum Militarem Viam, ut diſtantiæ originum reliquorum omnium Ductuum a Frontino ſecundum Militares Vias ſunt deſcriptæ. Itaque, ſi in hac ſententia ſimus, in numero *XX.* mendum ſubeſſe credendum eſt; propterea quod, Anionem veterem originem habuiſſe milliariis XXXX. ab Vrbe remotam (ita enim quadraginta milliaria diſtantia ab Vrbe ad Tibur, & diſtantia a Tibure ad caput Anionis veteris efficerent) credibile non fit. Nam Anionem veterem, humilem Aquam, habuiſſe originem multo infra caput Anionis novi, altioris Aquæ, quod diſtabat ab Vrbe milliariis XXXXIII. veriſimile eſt. Ergo ſi propter id, ex milliariis XXXXIII. plura ſubtrahas milliaria, & ex reſiduo ſubtrahas XX. illa milliaria diſtantiæ inter Vrbem, & Tibur; profecto *XX.* milliaria pro diſtantia inter Tibur, & caput Anionis veteris remanere non poſſunt. Hæc de citato numero proponenda ratus ſum; judicent Viri docti, cui parti adhærendum: me, neutram aſſumere pro certa, non auſum, fateor.

12. *Portam ....*] Codex Caſſinenſis habet; *portam RRa..nam*: Codex Vrbinas; *portam RRa.nam*: Libri editi; *portam Raranam*. Cum nullum principium haberem, ex quo de hujuſce Portæ nomine conjicerem, & cum ob ea, quæ dixi in ſuperiore Nota, dubitarem, num Porta hæc eſſet Vrbis Romæ an vero Tiburis (etſi in hanc partem tantillum propendeo) lacunam eſſe relinquendam ratus ſum. Nardinus Lib. VIII. cap. 4, locum hunc referens ſcribit; *extra Portam Romanam*; ſed ſi Porta hæc Vrbis Romæ erat, *Romana* eſſe non poterat; Porta enim *Romana* in Vrbe, teſte Varrone in Lib. IIII de Ling. Lat. cap. 4, *habebat gradus in navalia ad Volupiæ Sacellum*: quid vero hic locus ad deſignandam diſtantiam inter Vrbem, & Tibur? Quod ſi Porta hæc Tiburis erat; *Romana* Tiburis Porta Frontino noſtro citra Tibur, non vero *ſupra Tibur*, eſſe debuit.

13. *par-*

........., ubi [13] partem *dat* [14] in Tiburtium uſum: Ductus ejus habet longitudinem, [15] ita exigente libra-

---

13. *partem* dat] Codex Caſſinenſis; *partem .... in Tiburtiu uſu*: Editio Iocundi; *partim in tiburtinum diſtribuitur uſum*. Sed ratus ſum, melius eſſe *partem* relinquere, quam ſubſtituere *partim*: ita etiam verbum *dat*, ubi lacuna erat, poſui; ne deberem alibi ponere *diſtribuitur*.

14. *in Tiburtium uſum*] Codex Caſſinenſis; *Tiburtiu*: Codex Vrbinas; *Tiburtium* (& etiam infra, Art. LXVI, in utroque Codice legitur; *in proprium Ductum Tiburtium*) Editio Iocundi; *Tiburtinum*. Scripſi *Tiburtium*; nam dicebatur a Latinis Tiburtis, Tiburte, quod erat ex Tibure, urbe Latii in confinio Sabinorum: ratuſque ſum ita ſcribi, quaſi ſcriberetur, in Tiburtium Incolarum uſum: in eorum enim uſum pars aquæ Ductus Anionis veteris dabatur. Rationem autem, cur in Tiburis uſum non ſcripſerit Frontinus, hanc eſſe reor; quod Tibur urbs magnam partem in collis dorſo extructa recipere aquam Anionis non poterat: Tiburtes vero incolæ in villis, ac prædiis poterant. Si quis mallet, ſcribi *Tiburtum*, quoniam non deſunt exempla hujus poſitionis in genitivo majoris numeri, per me licet.

15. *ita exigente libramento*] Libramentum apud Antiquos, qui de arte aquarum ducendarum ſcripſere, videtur ſignificare menſuram declivitatis plani, ſuper quod aqua ducitur. Sic Plinius in Lib. XXXI, Cap. 6, *Libramentum aquæ in centenos pedes ſicilici minimum erit*. Vitruvins in Lib. VIII, Cap. 7, *Si canalibus*, fiat deductio, *ſtructura fiat quam ſolidiſſima, ſolumque rivi libramenta habeat faſtigiata*: ſcilicet, ut recte explicatur, poſitiones non æquilibres, ſed initio quidem altiores, quam in fine; uno verbo, declives. De differentia autem inter *Libramentum*, & *Libram* dicemus inferius ad verba, *diverſa in Vrbem Libræ*, Art. 18.

II. Nunc venio ad citata verba, *ita exigente Libramento*. Quoniam Ductus Anionis veteris longior erat, quam capitis ipſius ab Vrbe diſtantia (quod etiam in reliquis Aquis contingebat) reddit hoc in loco Frontinus noſter rationem hujuſce differentiæ; aitque, ita factum fuiſſe, quia *ita exigeret libramentum*: ſatis enim evidens eſt, propter colles & valles, impeditum aliquibus in locis fuiſſe *Libramentum* Aquis perducendis neceſſarium: proptereaque opus fuiſſe, longiore itinere ducere Aquas per ea loca, in quibus rivorum Ductui commoda declivitas dari poſſet.

III. Sed nolo hoc loco prætermittere opinationem Flaminii Vaccæ, qui explicare ſategit, cur longiore ob flexus itinere Aquas perducerent Romani. In Diario ſuo Italico Bernardus de Montfaucon ſchedam, inter ceteras (omnes autem ſchedæ ſunt etiam ad calcem Editionis Librorum Famiani Nardini, quæ prodiit Romæ 1704) ejuſdem Flaminii Vaccæ profert, pag. 149, in qua Flaminius de quodam Aquæductu, cujus partem pertinuiſſe ad Thermas Antoninianas conjicit, verba faciens, hæc habet; *An dicatur flexus* (qui obſervantur in Aquæductibus) *procedere ex impedimento ædificiorum? Hæc ſane ratio valere nequit, dum in agro parem ſinuoſitatem videmus, ubi ædificia non erant: æſtimarem, id propterea factum antiquitus, ne impetus aquæ ductum læderet, & parietes labefactaret: ad hæc, aquæ flexibus hujuſmodi purgabantur.* Et hæc eadem etiam in Libros ſuos *Antiquitatum Schematibus illuſtratarum* tranſtulit idem Montfaucon. Sed Vacca non animadverterat, eam fuiſſe rivorum Aquæductuum ſoliditatem, ut a paullo majore aquæ velocitate haud poſſet labefactari. Non ignoro, Vitruvium in Lib. VIII. Cap. 7 ita ſcripſiſſe; *vehemens ſpiritus in aquæductione ſolet naſci, ita ut etiam ſaxa perrumpat, niſi primum leniter & parce a capite aqua immittatur*: ſed ibi Vitruvius de aquæductione per *tubulos* verba facit, non de ea per rivos ſolido opere conſtructos: quod ſi Vitruvius ab eo ſpiritu *etiam ſaxa perrumpi* dicit, quis non videat, hyperbole quadam id efferri ad eam vim exaggerandam? eam tamen vim a capite Aquarum, non ubique. Sed ut ad Vaccam redeamus;

libramento [16] paſſuum XXXXIII millium: [17] ex eo rivus eſt ſubterraneus paſſuum XXXXII millium DCCLXXVIIII: ſubſtructio ſupra terram paſſuum CCXXI.

¶ Art. 7. ¶ [1] Poſt annos CXXVII, [2] ideſt anno ab Vrbe Condita DCVIII, Ser. Sulpitio Galba cum L. Aurelio Cotta COSS. [3] cum

Appiæ

---

ea, de qua ille verba facit, purgatio aquæ, in retardatione a flexibus orta, ipſos Ductuum rivos inquinabat obcæcabatque, contra ac Romani voluiſſent; qui aquas purgari in Piſcinis volebant, non autem in Rivis. Porro, cum hæ cauſſæ vix aut ne vix quidem faciant ad rem, illud reliquum eſt, ut ſtatuatur; flexus fuiſſe efformatos, præſertim quoniam *ita exigerent libramenta*. Vide infra Notam 5. III. Art. 106.

16. *paſſuum XXXXIII millium*] Ita Codices Caſſinenſis, & Vibinas, ac Editio Iocundi (non ita omnes editiones) & quidem recte, ut infra conſtabit.

17. *ex eo rivus eſt ſubterraneus paſſuum XXXXII millium DCCLXXVIIII: ſubſtructio ſupra terram paſſuum CCXXI.*] Ita in Caſſinenſi, & in Vrbinate Codice legitur, & in utroque recte: nam illi duo numeri *42779, 221* in unam ſummam collecti reſtituunt numerum 43000 longitudinis totius Ductus. Editio Iocundi perperam habet; pro primo numero *42297*; pro ſecundo *702*. Hic autem animadverti poteſt, ſubſtructionis ſupra terram mentionem a Frontino fieri, non autem operis arcuati: quare fit veriſimillimum, caruiſſe hunc Aquæductum opere arcuato. Et hanc fortaſſe ob cauſſam Fabrettus, Num. 17, aſſeveravit *carentiam in Aniene vetere omnis prorſus operis arcuati*.

¶ Art. 7. 1. *Poſt annos CXXVII*] Sic in Codice Caſſinenſi, & in Vrbinate: in Editione Iocundi, aliiſque legitur; *Vigeſimo primo anno poſt annos CXXVII*. Omiſi autem illa verba *Vigeſimo primo anno*, utpote quæ deſunt in Codicibus, & quæ nihil ad rem faciunt; immo ſententiam falſam reddunt: nam, ſcribere *anno vigeſimo primo poſt annos CXXVII*, idem eſt, ac ſcribere poſt annos CXLVII: ea vero, quæ deinde narrat Frontinus, non poſt annos 147, ſed poſt annos 127 acta fuere; ut ex ipſis Conſulum nominibus luculentiſſime apparet. Peſſime itaque ea verba legebantur, ex errore Librariorum; qui, cum ſcriptum eſſet *paſſuum CCXXI*, numerum *XXI* repetiere, atque, addita voce *anno*, ſic verbis perperam expreſſerunt numerum; *Vigeſimo primo anno*.

2. *ideſt anno ab Vrbe Condita DCVIII*] Ita Codices, & Libri Editi. Si annos 127 colligas cum annis 481, habebis annum V. C. 608, quem Frontinus ponit ſcribens; *ideſt anno ab Vrbe condita 608, Ser. Sulpitio Galba cum* (particula enim *cum*; non particula *&*, legitur in Codicibus) *L. Aurelio Cotta coss.*: concludo itaque, hos Conſules tribui a Frontino huic anno. Quare manifeſtum eſt, etiam primum Conſulum Collegium, ideſt M. Valerium Maximum, P. Decium Murem, recte tribui, ut jam fecimus, anno 441; atque etiam Spurium Garbilium, & L. Papirium anno 481: ſicque omnes numeros recte definiri. Nam ex 608 ſi ſubtrahas 127 remanent 481, ex his ſi ſubtrahas 40 remanent 441: qui conſenſus numerorum videtur declarare, nullum mendum (excepto eo per ſe manifeſto, quo ponebantur anni 489 pro 481) nullum, inquam, mendum in hos annorum numeros irrepſiſſe.

3. *cum Appiæ, Anioniſque Ductus vetuſtate quaſſati*] Ita Codices, & editi Libri. Plinius etiam conſentit; namque in Hiſt. Nat. Lib. XXXVI. Cap. 15, de eo, qui Aquam Marciam perduxit, hæc habet; *Is juſſus a Senatu aquarum, Appiæ, Anienis, tegula ductus reficere, novam &c.*: quæ Plinii verba ita, ut ſcripſimus, leguntur in Editione Ienſſoniana anni 1473; & in Editione procurata ab Epiſcopo Alerienſi corrigente Librum una cum Theodoro Gaza Romæ 1470; & in Editione Aldina anni 1537. In Editione autem principe confecta a Ioanne Spirenſi locus admodum

depra-

Digitized by Google

Appiæ Anioniſque Ductus vetuſtate quaſſati, [4] Privatorum etiam fraudibus interciperentur, [5] datum eſt a Sena-

---

depravatus eſt, legitur enim; *juſſus a Senatu aquarum amoeis segule ductus reficere, novam &c.*

II. At vereor, ne hoc in loco depravatæ ſint etiam poſtremæ nobiliores Editiones; illa Elziviriana; illa cum variorum notis; illa ab Harduino illuſtrata; in quibus legitur; *Is juſſus a Senatu aquarum Appiæ, Anienis, Tepulæ, ductus reficere, novam &c.* Quam etenim improprie ſubſtitutum fuerit, loco verbi *tegula* nomen illud *Tepula* Aquæ, vel ex eo liquet; quod Marcia ducta fuit anno V. C. 608, Tepula vero anno V. C. 627. Quis igitur dicat, authorem Marciæ, anno 608, juſſum fuiſſe a Senatu reficere Ductus non modo Appiæ, & Anienis, verum etiam Tepulæ, quando hæc Tepula demum anno 627 fuit perducta? Longe itaque melius (ni peſſime fallor) habet illa lectio: *Appiæ, Anienis ductus reficere tegula*; ideſt Aquæductus, jam propter ruinam ſupremarum partium patentes, tegulis in priſtinum ſtatum reſtituere.

4. *Privatorum etiam fraudibus*] Nam Privati, perforatis aut fiſtulis, aut rivorum lateribus, furtim aquam in proprios uſus derivabant, ſicque fraude aquam intercipiebant. Hujuſcemodi fraudes eo quoque tempore, quo Frontinus ſcripſit admittebant non tantum Privati, ſed etiam Aquarii; Frontino ipſo teſte, qui infra in Art. 75 de imminuta aquæ copia verba faciens, ita ſcripſit; *cujus rei* (nimirum imminutæ aquæ copiæ) *cauſſa eſt fraus Aquariorum, quos aquas ex publicis Ductibus in Privatorum uſum derivare deprehendimus. Sed & plerique Poſſeſſorum &c.*

5. *datum eſt a Senatu negotium Marcio*] In Codice Caſſinenſi legitur; *datum eſt a Senatu negotium Marco*: in Codice Vrbinate legitur; *datum eſt a Senatu negotium Marcotio*: in Editione principe, in Editione Iocundi, & in aliis legitur; *datum eſt a Senatu negotium M. Titio*. Cur autem *Marcio* ſubſtituerim, duæ potiſſimum rationes fecere. Prima, quod in Caſſinenſi Codice verba, quæ paullo infra habentur, ſic leguntur; *in hæc opera Marcio decretum &c.* Præterea aliquanto inferius (in hoc eodem Art.) cum verba fiant de hoc ipſo Aquæ Marciæ ductore, leguntur tam in Caſſinenſi Codice, quam in Codice Vrbinate, verba hæc; *ſed utroque tempore viciſſe gratiam Q. Marcii Regis*: & in principe editione; *ſed utraque tempore viciſſe gratiam Q. Martii Regis*. Cum itaque in Codicibus *Marcii* nomen invenerim pluries, *Titii* numquam, ac etiam in principe Editione *Marcii* nomen aliquando invenerim, ſatius viſum fuit pro *Marco*, vel *Marcotio*, vel *M. Titio* reponere *Marcio*; quando hæc minima mutatio fuit; ceteroquin & tres, & majores factæ fuiſſent mutationes, ſi ubique repoſitum fuiſſet nomen *M. Titii*, ut in Editione Iocundi, aliiſque perperam factum fuerat.

II. Ratio autem altera hæc eſt. Non conſentiebat, juxta Iocundi Editionem, in nomine hujuſce Prætoris Frontinus cum Plinio; qui diſſenſus, haudquaquam prætermittendus, Viris quibuſdam doctiſſimis negotium faceſſiſſe videtur; neque tamen eum ſuſtulere. Vt ergo eum tollerem, operam dedi: etſi enim, ubi diſſentiant Frontinus Pliniuſque, ego a partibus Frontini libenter ſto; ubi tamen fieri poſſit, tollendo diſſenſum, libentius facio cum utroque. Plinius itaque, in Hiſt. Nat. Lib. XXXI. Cap. 3 (is Plinii locus male citatur a Fabretto in Num. 236) agens de Aqua Marcia ita ſcribit; *Primus eam in Vrbem ducere auſpicatus eſt Ancus Marcius unus e Regibus; poſtea Q. Marcius Rex in Pretura*: & in Lib. XXXVI. Cap. 15; *Sed dicantur vera æſtimatione invicta miracula, qua Q. Marcius Rex fecit. Is juſſus a Senatu aquarum Appiæ & Anienis tegula ductus reficere, novam a nomine ſuo appellatam cuniculis per montem actis intra Præturæ ſuæ tempus adduxit.* Ex quibus liquet, pro Marcii nomine facere auctoritatem Plinii; qui, utcumque in vetuſtiſſima Anci Regis perductione

a Senatu negotium Marcio, qui tum [6] Prætor inter cives & peregrinos jus dicebat, eorum Ductuum refici-

Aquæ Marciæ deſcribenda aliquid humani paſſus eſſe viſus ſit (ut ſupra in Nota 1 II. Art. 4 oſtendimus) de ea tamen Q. Marcii Regis longe minus antiqua perductione certiora ſcire potuit. Accedit Plutarchi auctoritas, qui in Cn. Marcio Coriolano hæc ſcripſit; *Publius* (ſive *Lucius*, cum Publii prænomen inter Marcios antiquos non invenerit Pighius, ut teſtatur in Vol. III. pag. 50 in fine, atque ideo locum Plutarchi emendandum putet) *quoque, & Q. Marcii fuerunt, qui maximum atque pulcherrimum aquæductum Romæ fecerunt*. Quæ cum ita ſe habeant, ſatis perſpicuum eſt, *Marcii* nomen, ut fecimus, fuiſſe reponendum: neque duos Prætores, qui duxerint Aquam Marciam, alterum M. Titium, alterum Q. Marcium agnoſcendos, ut ut in hanc ſententiam Pighius, in loco paullo ſupra citato, propenſus fuiſſe videatur.

III. Quod vero attinet ad nummum illum, de quo in nota paullo ante citata, verba feci; puto, eum non ad Q. Marcium Regem Aquæ authorem primum pertinere, ſed ad poſteriorem aliquem alium ejuſdem Gentis Virum, qui Aquæductum eundem reſtaurari curaverit. Nam in Gente Marcia fuere (præter ceteras) Familiæ tum Regum, tum Philipporum: quare, ſi in nummo *Philippus* legitur, non longe abeſt a vero, eum nummum ad aliquem ex Philipporum Familia pertinuiſſe, non ad Q. Marcium Regem, qui ex diverſa erat, nempe ex Regum Familia. Propter hæc non poſſum in hac re non adſtipulari Pighio, qui in Vol. III. pag. 238 de Cenſoribus *L. Marcio Philippo, & M. Perpenna* verba faciens, ad annum V. C. *667*. (ſecundum ejus numerandi annos ab V.C. rationem) hæc habet; *Inter Opera publica L. Marcium* Philippum *Cenſorem aqua Marcia ductum bello ſociali diſturbatum reſtauraſſe nos docent denarii argentei, qui extant cum ejus nomine & facie* (facies in noſtro nummo, num L. Marcii, ut Pighius dicit; an vero potius Anci fuerit, alii viderint) *cum equite in aquæ ductu. Quorum imagines & Golzianis in faſtis, Lector, videre poteris.*

IIII. Ceterum neſcio, quonam fato adverſante, de Aquæ Marciæ authore falſiſſimas res etiam Viri docti tradiderint: quod ratus ſum indicandum, ne ipſorum auctoritas videretur ea, quæ hactenus conſtituta ſunt, infirmare. Dalechampius ad citatum Plinii locum, Lib. XXXVI. Cap. 15, *quæ Q. Marcius Rex fecit, &c.* notat (ut in Editione Plinii cum Variorum notis videre eſt) notat, inquam, hæc; *Proconſul is bello Mithridatico cum tribus legionibus in Ciliciam, & Lycaoniam miſſus eſt: bello Catilinario Feſſulis pro Republica exercitum coegit: Gallos ſub alpibus ſitos vicit: Coloniam Narbonem Marcium deduxit: Saluſtius, Dion, Eutropius: Aquam Marciam, de qua hic, adduxit.* Num ille igitur, qui coegit exercitum bello Catilinario, potuerat Aquam adducere anno V. C. 608? quaſi plures non extiterint Quincti Marcii Reges, qui diverſis temporibus geſſerint res diverſas. At Duiatius in Livio ad uſum Ser. Delphini edito, ad ea verba Libri IX. Cap. 29; *&*, Appius, *aquam in Vrbem duxit*, hæc notat; *Primus hic Appius Claudius arcuato opere aquam in Vrbem perduxiſſe traditur, quam ex Aniene duxit* (aqua Claudia ex Aniene?) *eam ab auctore aquam Claudiam dixere* (minime, nam dixere Appiam) *fontem hunc, ſeu aquæ ductum vetuſtate corruptum Q. Marcius Rex, Senatus juſſu, an. V. 608 refecit: unde poſt aqua Marcia eſt appellata:* hanc vero Aquæ ab Appio ductæ tranſmutationem in Marciam qui pluribus refutet, neceſſe eſt non intelligat, quam perſpicue falſa ſit.

6. *Prætor inter cives & peregrinos jus dicebat*] Num bini fuerint in Vrbe, ut ante; an ſeni, Galba, & Cotta coss. eſſe cœperint Prætores, Pighius dubitat (an dicam ſenos fuiſſe affirmat?) in Vol. II. pag. 466. Nos quæſtione hac omiſſa, id unum animadvertemus, Prætores Vrbanos eos fuiſſe appellatos, qui jus dicerent inter cives, & cives; Prætores vero Peregrinos, qui inter cives, & peregrinos, vel

Digitized by Google

ficiendorum, & [7] vindicandorum. [8] Et quoniam incrementum Vrbis exigere videbatur ampliorem modum aquæ, eidem mandatum a Senatu eſt, [9] ut curaret quatenus alias aquas, quas poſſet, in Vrbem [10] perduceret *per ampliores* Ductus . *Rivis hic , & opere ſupra terram , in Capitolium eam Aquam* duxit , [11] cui

vel etiam inter peregrinos, & peregrinos jus dicerent . Quanam itaque ex hiſce Marcius Prætura fungeretur, hoc loco Frontinus noſter enarrat.

7. *vindicandorum*] Hoc eſt retinendæ in ipſis Ductibus aquæ , fraudibus Privatorum ante interceptæ.

8. *& quoniam incrementum Vrbis exigere videbatur ampliorem modum aquæ*] Circa tempus, quo prima Aqua, Appia ſcilicet , perducta fuit, cenſa fuere Civium millia CCL. Circa vero tempus, quo perducebatur Marcia, cenſa fuerunt Civium millia CCCXXVIII , & amplius : ut retulit in *Variarum Obſervationum* Libro Iſaacus Voſſius. Quantum itaque creviſſet Civium numerus apparet. Inſuper credibile fit, Servorum, Exterorumque hominum numerum magis etiam, quam numerus Civium creverat , pro rata portione creviſſe . Quamobrem mirum non eſt , ſi incrementum Vrbis ampliorem aquæ modum exigere videretur.

9. *ut curaret quatenus alias aquas, quas poſſet , in Vrbem perduceret*] Ita Codices Caſſinenſis, & Vrbinas : in Editionibus autem principe , & Iocundi deeſt particula *quas*.

10. *perduceret* per ampliores *ductus* . Rivis hic , & opere ſupra terram, in Capitolium eam Aquam *duxit*] Legitur in Codice Caſſinenſi ita; *perduceret .... ores ductus rei .... tertia millio briorum .... duxit* : in Codice Vrbinate legitur ita ; *perduceret .... ores ductus rey .... tertio miliario briorum .... duxit* : in Editione principe ita ; *perduceret : Ampliores ductus Reip. cauſſa III milliario fabrorum duxit* : in Editione Iocundi ita ; *perduceret .... ampliores ductus .... reipu. cauſa tertio milliario ...... fabrorum duxit*. Ego autem ex iis, quæ viſæ magis probabiles ſunt, conjecturis locum hunc ſcripſi. Primum itaque opinatus ſum , recte verbum *ampliores* loco fragmenti *ores* fuiſſe repoſitum ; nam agebatur præſertim de augenda aquæ copia , & ampliores ductus pertinere debebant ad novam aquam : quare ſcripſi *perduceret per ampliores ductus* . Pro *rei .... tertia* poſui *Rivis hic* (Marcius) *& opere ſupra terram* ; ratus etenim ſum veriſimile , hiſce verbis cœpiſſe Frontinum narrationem perductionis aquæ a Marcio factæ . Neque enim verba illa *Reipu. cauſſa* , quæ in editis libris reperiuntur, viſa fuere propria . Nam etſi ea, quæ fiebant , pertinebant aliquo modo ad Reip. utilitatem : proprie tamen ad utilitatem Vrbis Romæ ſpectabant, non ad totum Imperium : nec quemadmodum *Reip. cauſſa* fiebant bella ; ita etiam *Reip. cauſſa* aqua illa perducebatur . Loco igitur verbi , ſeu fragmenti *rei* , quod legitur in Codice Caſſinenſi poſui *Rivis*; ſupplevi lacunam verbis , *hic & opere ſupra*, quæ notis compendiariis in anguſtum redacta eſſe poterant ; &, loco verbi *tertia*, *terram* poſui.

11. Loco autem *millio briorum* poſui *in Capitolium* . Quid enim *tertio millio* , vel *tertio milliario* cum hac narratione ? certe mihi probabile fit , Frontinum hic non ſcripſiſſe a quoto milliario perduxerit Aquam Marcius , ſed potius ſcripſiſſe quo eam perduxerit. Nam quod hic a Frontino narratur, videtur veluti propoſitio quædam eorum, quæ fuſius infra deſcribuntur a verbis *Legimus apud Feneſtellam* ad verba *aquam perductam*: infra vero concluditur , aquam fuiſſe perductam *in Capitolium* ;

ergo

[11] cui ab Authore Marciæ nomen eſt. Legimus apud [12] Feneſtellam, in hæc opera Marcio decretum [13] ſeſtertium *IIII & octogies*: ſed quoniam [14] ad conſum-

---

ergo veriſimile eſt, etiam in ipſa propoſitione hoc idem fuiſſe narratum. In lacuna ante verbum *duxit* poſui hæc verba, *eam Aquam*; quæ videntur quaſi indicari a ſubſequentibus verbis, *cui ab Authore Marciæ nomen eſt*; ſatis enim bene cohærere viſa fuit tota ſententia: *hic* (Marcius) *eam aquam duxit, cui ab Authore Marciæ nomen eſt*. Verba *fabrorum opera* placere non poterant: quandoquidem de perductione aliarum Aquarum Frontinus ſcribens, ne verbum quidem unum facit de fabris, de ſervis, de lapicidis, quibus omnibus aliiſque operis in Aquis ceteris ducendis, æque ac in Marcia, opus fuit.

11. *cui ab Authore*] Hoc eſt a Marcio, qui eam perduxerat.

12. *Feneſtellam*] Is Feneſtella credendus eſt ille L. Feneſtella, qui *vixit ſub Auguſto, & obiit noviſſimo Tiberii Cæſaris principatu, ut ait Plinius; vel ut Euſebius, Cumis deceſſit ſub Auguſto*: ſcripſitque Annales, ac alia opera: cujus Fragmenta extant inter Fragmenta Hiſtoricorum veterum; quæ, cum Notis A. Popmæ inſignis Fragmentorum collectoris, reperiuntur ad calcem præſtantis editionis C. Criſpi Saluſtii, adornatæ ab Ioſepho Vaſſe, Cantabrigiæ 1710. In ea tamen, omnium optima collectione (in qua Fragmenta operum L. Feneſtellæ incipiunt a pag. 272 Partis ſecundæ) nihil eſt, quod rem noſtram illuſtret: immo hujuſce loci, in cujus explicatione verſamur, mentio nulla. Nihil ergo afferre poſſumus. Ceterum putamus, minime pertinere ad hunc locum notitiam Pſeudo Feneſtellæ (vere Andreæ Fiochi Florentini) qui Libellum de Magiſtratibus ſcripſit.

13. *ſeſtertium* IIII & octogies] Codex Caſſinenſis habet; *ſeſtertium mine octingente*: Codex Vrbinas habet; *ſeſtertium nunc octingente*: Editio Iocundi habet; *ſeſtertium IIII., & octingenties*: Editio princeps; *ſeſtertium mille & octingenties*: quæ ſumma, ſi nihil ſubaudiretur, ob parvitatem huc non conveniret; ſubaudiri autem millia, quaſi diceretur *ſeſtertium mille & octingenties millia*, non poteſt, nam mille millia Latini haudquaquam dixere: at ſubaudiri centena millia, quaſi diceretur *ſeſtertium mille & octingenties centena millia*, vel (pro *mille &* legendo *millies*) quaſi diceretur *ſeſtertium millies octingenties centena millia*, omnino non poteſt; nam, hac ratione, ſumma nimio plus magna evaderet.

II. Antequam vero progrediamur ulterius, præſtabit animadvertere, Ductum Aquæ Marciæ fuiſſe paſſuum 60 millium, & ex iis opere ſupra terram paſſuum 7463: (quod tamen opus ſupra terram, etſi alicubi mutatum, & forte parte aliqua auctum poſt Q. Marcii tempora fuiſſe, ex refectionibus, de quibus certi ſumus, veriſimile fiat; nulla tamen ratio eſt, propter quam credendum ſit, multo minus principio fuiſſe) Ductum vero Aquæ Claudiæ inchoatum a Caligula, perfectum a Claudio fuiſſe paſſuum 46 millium, opere ſupra terram paſſuum 10 millium 81. Nunc, ſi horum Ductuum opera inter ſe conferantur, liquebit ſummam impenſarum pro Claudiæ Ductu majorem ponendam eſſe, quam fuerit ea ſumma, quæ fuit Marcio adſignata: nam Aqua Claudia ducta fuit eo tempore; quo, cum major eſſet in Vrbe pecuniæ copia, impenſius etiam venibant res neceſſariæ ad ædificandum; atque totum id Claudii opus excelſum fuit, ornatum, magnificentiſſimum, longioriſque ſupra terram ſtructuræ. Contra vero, tum credibile eſt, Marcio pecuniam non ſuffeciſſe; ut in ſequente Nota dicetur: tum certum eſt ex eadem pecunia etiam veteres Ductus fuiſſe reficiendos; ſcripſit enim Frontinus ſupra in hoc eodem Art. datum fuiſſe Marcio *negotium eorum Ductuum* Appiæ Anioniſque *reficiendorum*. Quæ cum ita ſe habeant, ſatis quidem apparet; magnam, fuiſse non tamen immodicam differentiam inter pecuniam impenſam pro Aqua Claudia ducenda,

&

ſummandum negotium non ſufficiebat, [15] ſpatium Præturæ in annum alterum eſt prorogatum. [16] Eo tempore Decemviri, dum [17] aliis ex cauſſis Libros Sibyllinos inſpiciunt, inveniſſe dicuntur, non eſſe Aquam Marciam,

---

& pecuniam Marciò adſignatam. Erogatæ autem in Claudii opus pecuniæ ſummam litteris mandavit Plinius in Lib. XXXVI. Cap. 15, quæ ab Harduino (Vide Plinii editi in uſum Ser. Delphini Tom. V. pag. 317) ita legitur; *ſeſtertium quinquagies quinquies & quingenties centena millia*. Huic vero ut adſtipuler faciunt & gravis modus, quo rem narrat ipſe Plinius, & Claudii Imperatoris ſumptuoſa magnificentia, & ipſa operis excelſa magnitudo, & aliæ rationes.

III. His quaſi in anteceſſum animadverſis, venio nunc ad Editiones, quæ habent; *ſeſtertium IIII & octingenta* ſive *octingenties*. Si millia ſubaudias; ſeſtertium IIII & octingenta millia exiguam nimis ſummam efficient: ſi ſubaudias centena millia; ſumma erit major illa, quam Claudius impendit, ideoque multo major, quam ut credi poſſit. Propter hæc igitur, primum reor, legendum quidem, ſeſtertium *IIII*: nam illud mille primæ editionis provenire potuit ex eo, quod aliquando quattuor unitates, ruditer ſcriptæ, pro millenario ſumtæ fuerint; cum numerus millenarius, corrupta jam antiqua ſcribendi ratione, deſignaretur littera M, habente pariter quattuor crura. Deinde conjicio, pro *octingenta*, ſeu *octingenties*, eſſe legendum *octogies*; facillime etenim contingere potuit, ut hoc pro illo vocabulo Librarii ex errore ſubſtituerint. Itaque puto, fuiſſe decretum Marcio *ſeſtertium IIII & octogies*; hoc eſt ſeſtertium IIII & octogies centena millia: quæ ſumma reſpondet (æquando unum ſeſtertium quinque venetis denariis, & denarios ducentos uni argenteo Nummo Philippeo, ut fert hodierna apud nos æſtimatio) Philippeis 210000.

14. *ad conſummandum negotium non ſufficiebat*] Id opinor, tum de tempore, tum vero de pecunia eſſe intelligendum. De tempore; nam Prætura in alterum annum prorogata: de pecunia; namque, cum poſt pecuniæ mentionem continuo dicatur *non ſufficiebat*, credibile eſt, etiam pecuniam defeciſſe; de cujus deinde ſupplemento vel nihil dixerit Feneſtella, vel nihil voluerit Frontinus huc transferre. Ita Plinius de tempore, quo prorogata Marcio fuit Prætura, nullam mentionem fecit ubi, in Lib. XXXXVI. Cap. 15, de Marcia Aqua a Q. Marcio perducta ita ſcribens; *Marcius Aquam novam a nomine ſuo appellatam cuniculis per montes actis intra Præturæ ſuæ tempus adduxit*; ne unum quidem verbum facit de Præturæ ejus prorogatione.

15. *ſpatium Præturæ in annum alterum eſt prorogatum*] Ita Codices Vrbinas, & Caſſinenſis; niſi quod, loco verbi *ſpatium*, legitur *ſtatium*. Hæc vero, quam ſecuti ſumus, lectio præſtare videtur Librorum editorum lectioni. Porro Editio Iocundi, aliæque ita habent; *ſtatuit Senatus præturam in alterum annum prorogari*.

16. *Eo tempore Decemviri*] Ita Codex Caſſinenſis: Codex Vrbinas, & Iocundi Editio habent; *Eodem tempore Decemviri*. Decemviri, quos Frontinus hoc loco nominat, *Sacrorum* dicebantur, ut ab aliis Decemviris diſtinguerentur; erantque Sibyllinorum Librorum Cuſtodes.

17. *aliis ex cauſſis*] Cauſſæ, propter quas Sibyllinorum Cuſtodes Libros Sibyllinos præſertim inſpiciebant, erant peſtilentiæ, atque prodigia. Quæ vero a Frontino cauſſæ non afferuntur, prodigia fuiſſe credibile eſt. Equidem a Decemviris Sibyllinos Libros fuiſſe inſpectos Ap. Claudio Pulcro, & Q. Cæcilio Metello coss. fit vero ſimillimum, propterea quod horum Conſulum (qui Galbæ & Cottæ ſucceſſere) Magiſtratus incidit in alterum annum prorogatæ Marcii Præturæ; immo Frontinus

ciam, ſed Anionem [18] (de hoc enim conſtantius traditur) in Capitolium perducendam ; [19] deque ea re [20] in Senatu a Lepido pro Collegio verba faciente, actum Appio Claudio, Q. Cæcilio coss. [21] eandemque poſt annum III a L. Lentulo retractatam [22] C. Lælio, Q. Servilio coss. [23] ſed utroque tempore viciſſe gratiam Marcii Regis ; atque ita eſſe in Capitolium Aquam

tinus hoc idem videtur aperte ſignificare dum hos Conſules paullo infra nominat. Iulius vero Obſequens in Libro, cui *de Prodigiis* titulus eſt, poſito pro temporis nota conſulatu Claudii, & Cæcilii, hæc habet; *Amiterni puer tribus pedibus natus. Cauræ (Ceræ* legit Schefferus, Perizonius *Cære) ſanguinis rivi e terra fluxerunt. Cum a Salaſſis illata eſſet clades Romanis, Decemviri pronunciaverunt, ſe inveniſſe in Sibyllinis, quoties bellum Galli illaturi eſſent, ſacrificari in eorum finibus oportere.*

18. *(de hoc enim conſtantius traditur)*] Videtur indicari, non omnes tradidiſſe, eam Aquam, quæ erat ducenda in Capitolium fuiſſe Anionem, de Anione tamen pleroſque tradidiſſe: atque ideo hanc magis conſtantem traditionem habendam.

19. *deque ea re*] Hoc eſt de quæſtione, num Aqua Anio loco Marciæ in Capitolium ducenda eſſet.

20. *in Senatu a Lepido pro Collegio verba faciente*] In omnibus Codicibus, & Libris editis legitur; *pro Collega*. Stephanus Vinandus Pighius, in Annal. Vol. II. pag. 471, ait; ſibi probari, Lepidum fuiſse Prætorem Vrbanum; qui pro Decemviris verba fecerit; conjiciens mendoſe legi *pro Collega*, cum *pro Collegio* (pro Collegio ſcilicet Decemvirorum) legendum eſſet. Autumat etiam, Lepidum Prætorem, abſentibus Conſulibus, ad Senatum retuliſſe de hac Aqua. Nos ſecuti ſumus eam emendationem: ſed nos ea ratio præſertim movit; quod Frontinus infra ſcribit, *viciſſe gratiam Marcii Regis*; idque ubi ſcribit, aperte indicat, aliquos fuiſſe Marcio adverſatos: itaque narrari a Frontino quinam fuerint adverſati Marcio, ideſt quinam *pro Collegio* Decemvirum verba fecerint, credibile magis eſt, quam narrari, qui verba fecerint pro Marcio: nam pro Marcio verba facta fuiſſe a Collega (ab alio Prætore) dicendum eſſet, ſi legeretur, ut legebatur, *pro Collega*.
II. Ceterum, quem Magiſtratum Lepidus, Claudio, & Cæcilio coss. gereret, non conſtituam: id unum addam; credibile fieri, Prætorem peregrinum (quem non nominat Pighius) hujuſce anni ab illis Conſulibus denominati fuiſſe ipſum Marcium Regem, cui in hunc alterum annum erat Prætura prorogata.

21. *eandemque poſt annum tertium a L. Lentulo retractatam*] Eadem quæſtio, num Aqua Anio loco Marciæ ducenda in Capitolium eſſet, retractata fuit. Num vero Lentulus Prætor eo tempore fuerit, non auſim aſſerere · neque enim id Frontinus dixit, neque veterem Authorem alium, qui de hac re verba fecerit, inveni: plane tamen exiſtimo, Lentulum quoque pro Collegio verba feciſſe. Pighius autem, qui ponit, hunc Lentulum, propoſitæ controverſiæ tempore, Vrbani Prætoris munere functum fuiſſe, hanc notitiam ex eodem citato Frontini loco haurire voluiſſe videtur.

22. *C. Lælio, Q. Servilio coss.*] Hi Conſules C. Lælius C. F. C. N. Sapiens. Q. Servilius Cn. F. Cn. N. Cæpio, qui ita a Pighio, & a Sigonio in Faſtis nominantur, magiſtratum geſſerunt anno (ſecundum Frontinianam rationem) V. C. 612; ut ex iis, quæ de Frontiniana computandi annos ratione dicentur paullo infra in Nota 4 Art. 9, & ex Anonymi Conſularibus Faſtis liquere poteſt.

23. *ſed utroque tempore viciſſe gratiam Marcii Regis*] Ita Codices omnes: Editio prin-

Aquam perductam. [24] Concipitur Marcia, Via Valeria, [25] ad milliarium XXXVI, Diverticulo euntibus ab Vrbe

princeps habet; *viciſſe gratiam Q. Marcii Regis*: Editio autem Iocundi habet; *viciſſe gratiam M. Titii*: ſed præſtant priores illæ lectiones, ut ſupra ad verba, *datum eſt a Senatu negotium Marcio*, fuſe oſtendimus. Narrat igitur hoc loco Frontinus, utroque tempore, quo de Aqua ducenda in Capitolium quæſtio agitata fuit, viciſſe (non dicit id, quod æquum juſtumque) gratiam Marcii Regis; ideſt benevolentiam & favorem, quibus Marcium Regem Senatores proſecuti ſunt: ſic neutro tempore fuiſſe impeditum, quin Aqua Marcia in Capitolium dirigeretur, & tandem perduceretur.

24. *Concipitur Marcia, Via Valeria*] In deſignanda ſingularum Aquarum (ſi veterem Anionem excipias) origine, proponit Frontinus Viam aliquam Militarem, per quam proxime ad ipſam originem perveniatur. At opinor, de Aquæ Marciæ origine præſtari id dupliciter: primum ubi narratur quantum, ſecundum Viam Valeriam & Diverticulum ab hac Via in Sublacenſem Viam, ab Vrbe diſtaret Marciæ Aquæ origo: deinde ubi diſtantia pariter originis Aquæ ejuſdem ab Vrbe ſecundum Viam Sublacenſem deſcribitur. Quod quaſi in anteceſſum putavi monendum, cum tota hæc periodus valde obſcura eſſe videatur.

II. Locus autem me admonet, ut referam, quæ de Aquæ Marciæ origine habet Plinius, qui in Lib. XXXI, Cap. 3 ita ſcribit; Oritur Marcia Aqua *a Fonte Piconia* (*Pitonia* mallet Harduinus) *in ultimis Pelignorum montibus, tranſit Marſos, & Fucinum Lacum, Romam non dubie petens*. Quare a Plinio videtur Statius (Lib. I. Syl. de Bal. Etr.) mutuatus illud

...... Marſaſque nives, & frigora ducens
Marcia ....

Adverſus quam Plinii narrationem Holſtenius (cui Fabrettus, Num. 222 ſubſcribit) *hanc*, ſcribit, *fabulam non alio loco habendam exiſtimo, quam quo occultos amantis Alphei meatus*. Hæc quidem videntur duriuſcule ſcripta: attamen fateri debeo, me haud videre, qua ratione ea Plinii narratio defendi queat.

25. *ad milliarium XXXVI, Diverticulo*] In Libris editis legitur; *ad milliarium XXXIII*. At Fabrettus recte monuit in Num. 159, *ad milliarium XXXVI* eſſe reponendum: *& Frontini numerum XXXIII junctis in imo priorum unitatum apicibus, ſic XXXVI, pluribus ſuadentibus eſſe emendandum*. Vt vero ea, quæ me maxime movit, a Fabretto allata vero ſimillima ratio intelligeretur facilius; curavi, ut REGIONIS INTER TIBVR CARSEOLOS ET SVBLACVM DELINEATIO haberetur in Tabula, quæ notatur littera I; quam regionem Fabrettus attente diligentiſſimeque peragravit, ac ſumma fide deſcripſit in ſæpe laudati Operis pag. *66*. In ea Delineatione viſuntur, Via Valeria, Via Sublacenſis, Diverticulum a Via Valeria in Sublacenſem: illas autem Vias, ac illud Diverticulum factis tam certis conjecturis recognovit Fabrettus, ut omnino probabile ſit; illum antiquas Vias, antiquumque Diverticulum, de quibus Frontinus noſter loquitur, inveniſſe.

II. Nunc venio ad ea ipſa, quibus Fabrettus probat, indicatum a Frontino Diverticulum a Via Valeria in Sublacenſem ad XXXVI lapidem eſſe reponendum. Primum itaque ſtatuit, Tibur diſtare ab Vrbe milliariis XX: hæc etenim diſtantia in Antonini Itinerario reperitur; hæc aſſumitur a Martiale in iis verſibus ad Fauſtinum (Lib. IIII. Epig. 57)

Tu colis Argivi Regnum, Fauſtine, Coloni,
Quo te bis decimus ducit ab Vrbe lapis.

Deinde narrat in Num. 160, ut nota ipſi fuerit inter Tibur, & Diverticuli initium diſtantia XVI milliariorum; *cujus*, ſcribit, *menſuram rotario inſtrumento ad Ciſium applicito viæ collegimus; quæ quamvis non omnino ad amuſſim mathematicam conſiſtat; parum*

Digitized by Google

Vrbe Roma dextrorſus millium paſſuum III: [26] Sublacenſi autem [27] (quæ ſub Nerone Principe primum ſtrata eſt) ad milliarium *XXXVI* ſiniſtrorſus [28] intra paſſuum CC .... ſtatim ....
colore

---

tamen, nec quid, quod ad rem faciat, a vero aberrantem expertus ſum. Quare ſi colligantur XX illa milliaria diſtantiæ Tiburis ab Vrbe cum hiſce milliariis XVI, diſtantiæ (ſecundum Viam Valeriam) Tiburis a Diverticulo, prodibunt milliaria XXXVI, quæ ad Frontini contextum emendandum reponi debent.

III. Hanc Notam (ut & quaſdam alias) ſcripſeram priuſquam Codicum exemplaria haberem. Poſt autem inveni in Codicibus Caſſinenſi, & Vrbinate ſcribi; *ad milliarium trigeſimum ſextum*. Verum, etſi videbatur hoc loco fides Codicum ſatis eſſe poſſe, nolui tamen rationem præclaram Fabretti, jam ſcriptam, præterire.

26. *Sublacenſi autem*] Codices Caſſinenſis, & Vrbinas habent; *millia paſſuum trium, Sublacenſi autem*: Editio Iocundi habet; *millia paſſuum trium villa ſublacenſi atque:* ſed in hac Editione; inque aliis, quæ hanc ſecutæ ſunt, verbum illud *villa* perperam inſertum. Origo erroris ex eo manavit (ut opinor) quod in Editione principe habetur *millia paſſuum VI, Sublacenſi:* quare cum ex milliariorum numero *III* factus eſſet numerus *VI*, deinde interpoſuerunt ternarium; & loco numeri *VI*, legerunt Vi; ex verbo autem vi (quoniam villam ſublacenſem Nero habebat) verbum *villam* efformavere. At quantum particula *autem* præſtet particulæ *atque*, eſt per ſe manifeſtum. Codicum igitur lectionem ſecutus omnino ſum. Quod vero ad ipſa Frontini verba interpretanda ſpectat, opinor; Frontino non ſatis fuiſſe, oſtendere ſecundum Viam Valeriam originem Aquæ Marciæ (omnium Aquarum optimæ) ſed idem iterum efficere voluiſſe etiam ſecundum aliam Viam (ut ſupra in Nota 24 hujuſce Art. indicavi) ideſt, ſecundum Viam Sublacenſem: atque reor, hoc etiam in loco ſubaudiri verba illa; *Concipitur Marcia*; quaſi ſcriptum ſic eſſet; Concipitur Marcia, Via Sublacenſi ad milliarium trigeſimumſextum ſiniſtrorſus &c.

II. Fateor autem, in Codicibus, & Libris editis legi; *ad milliarium trigeſimum octavum*, non *ad milliarium trigeſimum ſextum*. Sed Diverticulum, quod directum in Sublacenſem a milliario XXXVI Viæ Valeriæ, erat longitudine milliariorum trium, pervenire haud poterat ad XXXVIII milliarium ipſius Viæ Sublacenſis; ut ex ſola obſervatione REGIONIS, delineatæ in Tab. I, ſatis fit manifeſtum. Præterquamquod, ſi Marcia originem habuiſſet *Via Sublacenſi ad milliarium XXXVIII ſiniſtrorſus intra paſſuum ducentorum &c.*: quando etiam Claudia, ut infra in Art. 14 Frontinus ſcribit, concipiebatur *Via Sublacenſi ad milliarium XXXVIII Diverticulo ſiniſtrorſus intra paſſus CCC*, jam origines Marciæ & Claudiæ quam proximæ fuiſſent, quod propter diverſa Ductuum itinera, aliaſque rationes, credibile non eſt. Quare, cum in jam dicta mentione Viæ Sublacenſis, nihil mihi probabilius eſſet, quam deſignari Viam illam ad indicandam Marciæ originem; numerum (qui facillime vitiari potuerat) emendandum, vertendumque in XXXVI, opinatus ſum.

27. (*quæ ſub Nerone Principe primum ſtrata eſt*)] Ita Codices Caſſinenſis, & Vrbinas: in Editione Iocundi deſunt particula *quæ*, & verbum *eſt*. Hæc autem de munitione Viæ Sublacenſis dicta, per parentheſim dicta eſſe videntur, ad id tantum, ut hinc notior fieret Via illa Sublacenſis.

28. *intra paſſuum cc .... ſtatim .... colore perviridi*] Codex Caſſinenſis habet; *intra paſſuum ducentorum fontin...... ſub ... .bus petrei .... ſtatim .... ſtagy uno .... colore perviridi*: Codex Vrbinas; *intra paſſuum ducentorum fontiu .... ſub .... bus prete .... ſtatim*

colore perviridi. [29] Ductus ejus habet longitudinem a capite ad Vrbem paſſuum LX millium & MDCCX & ſemis: rivo ſubterraneo paſſuum LIIII millium CCXXXXVII ſemis: opere ſupra terram paſſuum VII millium CCCCLXIII; [30] *ex* eo longius ab Vrbe [31] pluribus locis per P. R. vallis opere arcuato paſſuum CCCCLXIII; propius Vrbem a VII milliario, ſubſtructione paſſuum DXXVIII; reliquo opere arcuato paſſuum VI millium CCCCLXXII. Cn.

---

tim .... ſtagnimo .... colore priviridi: Editio Iocundi; *intra ſpacium paſſuum ducentorum finita ſubſtructionibus pene ſtatim ſtagnino colore perviridi*: Scaliger autem in Variis Lectionibus mallet, pro *ſtagnino*, legi *ſignino*. Sed ut verba, illa quæ in Iocundi Editione ſunt, cum Codicum ſcriptura, pluribus hiante lacunis, conſerri queant, non video. Quin, etiamſi recipere vellem quæ a Iocundo repoſita ſunt, ea (ut verum fatear) neſcirem explicare: quæ enim ibi a Iocundo leguntur, conceptioni Aquæ Marciæ applicare omnino neſcio. Itaque ſatius duxi, rem, ad quam nec pervenire, neque etiam accedere poteram, intentatam præterire, lacunaſque deſperatorum verborum loco relinquere.

29. *Ductus ejus habet longitudinem &c.*] in numeris pertinentibus ad hunc Ductum ſecutus ſum Codicem Caſſinenſem (excepto numero 6473; quem, perexigua facta mutatione, converti in 6472: re ita exigente) qui numeri inter ſe comparati conſentiunt: non ita vero numeri in editis Libris, qui ſunt prorſus depravati. Ductus integer a capite ad Vrbem erat paſſuum 61710 cum dimidio. At Rivus ſubterraneus erat paſſuum 54247 cum dimidio; & opus ſupra terram paſſuum 7463; qui duo numeri in unam ſummam collecti dant numerum 61710 cum dimidio; eſtque hic, ut oportet, æqualis numero exprimenti longitudinem integram Ductus. Præterea, opus arcuatum longius ab Vrbe erat paſſuum 463; propius Vrbem ſubſtructio erat paſſuum 528; reliquum opus arcuatum paſſuum 6472; qui tres numeri in unam ſummam collecti dant numerum 7463, qui prorſus æqualis eſt, ut oportet, numero exprimenti longitudinem integri operis ſupra terram. Hujuſcemodi comparationibus, ad examinandos ſimiles inferiores numeros, uſus ſum: etſi, vitandæ prolixitatis nimiæ cauſſa, ſingulas comparationes non referam.

30. ex *eo*] Codex Vrbinas, & Editio Iocundi habent dumtaxat, *eo*. In Codice Caſſinenſi legitur pariter ſolum, *eo*; ſed lacuna voculæ *eo* antepoſita eſt: quam lacunam replendam particula *ex*, ratus fui. Namque hoc loco Frontinus partes operis ſupra terram recenſet; & quæ *ex eo* longius ab Vrbe diſtarent, quæ propius eſſent, quæ conſtarent ſubſtructione, enarrat. Addidique particulam *ex* facilius, quoniam infra in ſimilibus deſcriptionibus hæ voculæ, *ex eo*, ſæpe reperiuntur.

31. *pluribus locis per P. R. vallis opere arcuato*] Codex Caſſinenſis habet; *pluribus locis P. R. vallis opere arcuato*: Codex Vrbinas; *pluribus locis per p. r. vallis opere arcuato*: Editio Iocundi, quam aliæ ſecutæ ſunt; *pluribus locis pr vatis & publicis &. D. vallis opere arcuato*. Hujuſce autem poſtremæ lectionis verba *privatis & publicis*, quæ deſunt in Codicibus, minime admittenda exiſtimavi: littera illa, *.D.* quid ſignificaret, omnino non percepi. Itaque ſecutus ſum Codicem Vrbinatem, nonniſi tamen in particula *per* a Caſſinenſi Codice diſcrepantem. Verbum autem *vallis* aſſumſi tamquam accuſativum multitudinis; qui, cum genitivus exit in *ium*, exit aliquando in *is*. Et quemadmodum (notante Gellio Lib. XIII. Cap. 20)

¶ Art. 8. ¶ [1] Cn. Servilius Cæpio, & L. Caſſius Longinus, qui Ravilla appellatus eſt, Cenſores, [2] anno poſt Vrbem Conditam DCXXVII, [3] M. Plautio *Hypſæo*, Fulvio Flacco coss. [4] Aquam, quæ vocatur Tepula, [5] ex Agro Lucul-

---

Virgilius aliquando *Vrbis*, pro *Vrbes*, dixit; ita Frontinus fortaſſe ſcripſit *vallis*, pro *valles*. Nam Frontinum, qui prius poſuit hæc verba *pluribus locis*, deinde voluiſſe ſubſequentibus verbis *per Populi Romani valles* (aut *vallis*) explicare quænam eſſent ea loca, credibile eſt. Et quoniam de opere arcuato Frontinus verba facit, quod opus ad trajiciendas valles præſertim comparabatur; iccirco videtur hinc probabilior reddi conjectura, ut ſcriptum fuerit a Frontino, *per Populi Romani valles* (aut *vallis*).

¶ Art. 8. 1. *Cn. Servilius Cæpio &c.*] In Codicibus *Scypio*, non *Cæpio* ſcriptum videtur: quoniam tamen in Servilia Gente *Cæpio* illuſtre cognomen fuit, & quoniam adeſt Velleii teſtimonium, ſatis perſpicuum fit, *Cæpio* eſſe legendum. De his autem Cenſoribus mentio fit etiam a M. Tullio Cicerone, in Lib. III. Accuſationis in C. Verrem, paullo ante Libri finem, his verbis; *corriguntur leges cenſoriæ: quod enim video in multis veteribus legibus; Cn. Domitius, L. Metellus; L. Caſſius, Cn. Servilius addiderunt &c.* Nominat eos etiam C. Vellejus Paterculus Hiſtoriarum Lib. II. Cap. 10. *Perſequamur*, ait, *notam ſeveritatem Cenſorum Caſſii Longini, Cæpioniſque*. Neque tamen Cicero, neque Paterculus indicavere *Ravillæ* cognomen, quod a Frontino litteris mandatum fuit. Quin etiam fortaſſe periiſſet ſine Frontini Libro annus, quo hi Cenſores Magiſtratum geſſerunt: ipſum etenim annum ex hoc Frontini loco ſumſiſſe videntur ii, qui Faſtos Magiſtratuum Romanorum ex veteribus Authoribus collegere.

2. *anno poſt Vrbem Conditam DCXXVII.*] Ita Codices, & Libri editi: qui conſenſus, ob inferius dicenda, notandus eſt.

3. *M. Plautio* Hypſæo, *Fulvio Flacco coss.*] Poſuerat Frontinus Conſules anni 608 Ser. Sulpitium Galbam, & L. Aurelium Cottam; quare inter eos & hos Conſules debuerunt intereſſe Conſulum Collegia 18. Collegia autem 18 ponunt Faſti, Authore Anonymo (quos Henricus Noris, non ſine eximia laudis præfatione, edidit in calce eruditiſſimi Libri, cui titulum fecit, *Annus & Epochæ Syromacedonum*) tum vero in tempore magiſtratus illorum Conſulum, tum in iſtorum tempore, Frontinus duobus annis ab annis Anonymi deficit. Hæc vero utriuſque Collegii, & ſequentis (ut infra dicemus) convenientia mihi perſuaſit, nihil eſſe mutandum; & numerum, qui annum V. C. 627 exprimit, recte, juxta Frontinianam annos computandi rationem, ſe habere.

II. Quod vero ad cognomen, *Hypſæo*, attinet: Codex Caſſinenſis habet; *Hypſaponi*: Codex Vrbinas, & Editio Iocundi; *Hypſapone*. Sed in Variis Scaligeri Lectionibus, & in Pighii, atque Sigonii Conſularibus Faſtis cognomen hujuſce Conſulis legitur *Hypſæus*: & quod me magis movit, ex Livio, Lib. XXXVII. Cap. 47, conſtat, in *Plautia* Gente fuiſſe *Hypſæorum* Familiam; conſentitque Anonymus in ſuis Faſtis, qui huic Conſuli tribuit cognomen *Hypſæo*. Quamobrem in eam ſententiam ivi, ut crederem in Frontini Libro id cognomen ex incuria Librariorum fuiſſe corruptum, legendumque, ut ſcripſi: ivi tamen (fateor) in eam ſententiam cunctanter; tum quia ægre a Codicibus recedebam; tum quia animadvertebam, in eadem illa Gente extitiſſe cognomina *Venno* & *Venox*; unde ſuſpicabar fieri etiam potuiſſe, ut extiterint cognomina *Hypſæus*, & *Hypſapo*.

4. *Aquam, quæ vocatur Tepula*] Vt credibile eſt, a voce *tremor* adjectivum *tremulus a um* proveniſſe; ita quoque probabile fit, a voce *tepor* manaſſe adjectivum *tepulus a um*: quo ſignificentur res tepore aliquo præditæ, aut ſaltem non admodum frigidæ. Itaque conjicio, aquam Ductus modo propoſiti non admodum frigidam fuiſſe, atque ideo *Tepulæ* vocabulo nuncupatam.

5. ex

Digitized by Google

Lucullano, quem quidam Tuſculanum credunt, Romam, [6] & in Capitolium adducendam curaverunt. Tepula concipitur Via Latina [7] ad x milliarium, Diverticulo euntibus ab Roma dextrorſus millium paſſuum [8] II; *atque* inde *rivo* ſuo in Vrbem [1] perducebatur. ¶ *Poſtea* M. Agrippa [2] AEdilis poſt primum conſu- ¶ Art. 9.

5. *ex Agro Lucullano, quem quidam Tuſculanum credunt*] Ita Codices, & Libri editi. Porro, hunc Agrum Lucullanum in ſpatium patuiſſe plurium millium paſſuum, ex eo colligo, quod ſupra in Art. 5 Frontinus habet; *Concipitur Appia in Agro* Lucullano *Via Præneſtina inter milliarium VII, & VIII*: hoc autem in loco habet, ductam fuiſſe ex eodem Agro Tepulam, quæ concipiebatur Via Latina ad X milliarium: inſuper ſubdit infra in Art. 10, Aquam Virginem, quæ concipiebatur *Via Collatia, in Agro Lucullano* fuiſſe collectam. Hinc itaque manifeſtum eſt; Agrum Lucullanum longitudine III circiter paſſuum millium patuiſſe; latitudine vero ſaltem ſpatia inter Collatinam Viam, ac Latinam æquaviſſe. Cum autem vox hæc *Ager* pluribus prædita ſit ſignificationibus; quas inter, aliquando Territorium alicujus Vrbis ſignificet; aliquando partem aliquam ipſius Territorii, quæ privatim ab aliquo poſſidetur: reor hunc Agrum poſtrema hac ſignificatione fuiſſe aſſumtum; dictumque Lucullanum tamquam ſi totus ad Lucullum, qui magnificam Villam, & prædia plurima habuit in locis illis, pertinuiſſet. Num vero magnus ille Ager reapſe pertinuerit totus ad Lucullum; an vero nomen Luculli longe lateque ſe extenderit, definire non auſim. Quin tamen primum illud probabile mihi fiat, etſi Lucullum ditiſſimum fuiſſe conſtat, valde impediunt cum Agri adeo vicini Vrbi Romæ magnitudo, tum etiam aliæ villæ, quas Lucullus in aliis locis, præſertim contra Puteolos, poſſedit.

II. Quid vero poſtrema illa verba ſignificent, *quem quidam Tuſculanum credunt*, vix video. Niſi ſententia ſit hæc: quem Agrum Lucullanum aliquando fuiſſe partem Agri Tuſculani, quidam credunt. Id enim vicinitas Tuſculi poteſt ſuadere. Profecto res haud indigna eſt, quam conſiderent qui Chorographiæ veteris Latii emendandæ operam navant.

6. *& in Capitolium*] Non ergo amplius curæ alicui erat, ut in Capitolium Anio, non alia Aqua perduceretur; quemadmodum curæ fuerat cum Marcia ducta eſt.

7. *ad X. milliarium*] Ita Codices: Editiones habent; *ad XI. milliarium*.

8. *II*; atque *inde* rivo *ſuo in Vrbem perducebatur*]; Codices Caſſinenſis, & Vrbinas habent ita; *duum ...... inde ...... ſuo in Vrbem perducebatur*: Editio Iocundi habet; *duum inde rivo ſuo in Vrbem perducebatur*. Quare ex duobus Codicum lacunis ſupplevi ultimam verbo *rivo*, quod recte & ad rem poſitum viſum eſt: ſupplevi autem primam particula *atque*, viſa etenim ibi eſt appoſita conjunctio. Supplementum tamen hoc ex conjectura appoſui; illud ex conjectura admiſi.

1. *perducebatur*. Poſtea *M. Agrippa*] Codex Caſſinenſis; *perducebatur poſt ...... Agrippa*: Codex Vrbinas; *perducebatur poſt. M. Agrippa*: Libri editi; *perducebatur Iuliæ poſt mixta*: *Nam Agrippa*. Ratus vero ſum, verba illa *Iuliæ poſt mixta* fuiſſe intruſa; commixtio enim Aquæ utriuſque narratur infra melius, atque opportunius: inde factum etiam fuit, ut particula *nam* interponeretur, qua copularentur ſententiæ. Satius ideo exiſtimavi ſequi Codicem Vrbinatem; in quo, littera *M.* prænominis Agrippæ, lacuna Codicis Caſſinenſis rectiſſime ſuppleri videtur. Mutavi dumtaxat particulam *poſt* in *Poſtea*, perſuadente eam perexiguam additionem & ipſa particulæ ſignificatione; & ſono verborum, propter illam, quæ mox ſubſequitur alia parti- ¶ Art. 9.

conſulatum, [3] Imperatore Cæſare Auguſto II, L. Volcatio COSS. [4] anno poſt Vrbem Conditam DCCXVIIII, ad

particula *poſt*; & lacuna ſtatim ultra verbum *poſt* in Caſſinenſi Codice, qua in lacuna poſtremam partem particulæ *Poſtea* periiſſe, credibile eſt.

2. *AEdilis poſt primum Conſulatum*] AEdilitas curulis non erat ex Majoribus Magiſtratibus, Conſulatus autem ex Majoribus erat: quamvis autem aliquis alius, præter Agrippam, minorem Magiſtratum poſt Majorem geſſerit; id tamen raro contigit; iccirco res a Frontino notata eſt. Geſſit AEdilitatem Agrippa munificentia & liberalitate incredibili, *ut Pop. Romanum ſibi, & ſuo Cæſari conciliaret*; quod Pighius in Vol. III. pag. 498, recte animadvertit: at quod idem Pighius, nominans ibidem Frontinum, qui mentionem fecerat de Agrippæ AEdilitate, jubet, Frontini narrationi addi *quas Aquas* (Agrippa) *induxerit*; id minime probari poteſt: nihil enim ejuſmodi propoſita in Frontini narratione deſideratur.

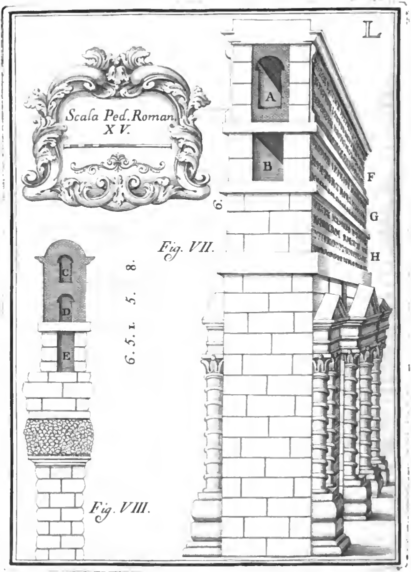
3. *Imperatore Cæſare Auguſto II, L. Volcatio coss.*] Codex Caſſinenſis habet; *Imperatore Cæſare Auguſto* II. *L. Volcatio*: Codex Vrbinas habet; *Imperatore Cæſare Auguſto N. L. Volcatio*: Editio Iocundi, & pleræque aliæ habent; *Imperatore Cæſare Auguſto, M. Lælio Volcatio coss.*. Error ex eo ortus, quod Caſſinenſis Codicis duæ litteræ II recte indicantes ſecundum Auguſti conſulatum, lectæ perperam fuere pro littera *n* (ut in Vrbinatis Codicis deſcriptione etiam contigerat) fuitque eadem littera *N* in *M* transformata, ac aſſumta tamquam Conſulis prænomen: littera vero L. (quæ prænomen *Lucium* ſignificabat) tamquam nota nominis hujuſce, *Lælius*, aſſumta: itaque, *M. Lælio Volcatio*, poſuit perperam Iocundus, & poſt ipſum, tum aliarum editionum curatores, tum qui his ſunt adſtipulati, falſum id nomen aſſumſere. Porro hujuſce Volcatii prænomen fuiſſe L., & Codices, & Dio evincunt: idem ponitur in Panvinii Faſtis, & in Petri Appiani Tabulis, eodem Panvinio teſte. Cognomen vero ei fuiſſe *Tullo*, Dio habet: atque in Faſtis Anonymi ab Henrico Noris editis, nomina horum Conſulum ita leguntur; *Auguſto II. & Tullo*. Præterea ipſius Dionis auctoritate (qui hos Conſules nominat Libro XLIX.) confirmatur; magnificam AEdilitatem Agrippæ Conſularis in annum prædictum horum Conſulum incidiſſe.

4. *anno poſt Vrbem Conditam DCCXVIIII.*] Ita Codices, & Libri editi. Inter coss. M. Plautium Hypſæum, Fulvium Flaccum, & coss. Imperatorem Cæſarem Auguſtum II, L. Volcatium Tullum (juxta numerum hunc 719 a Frontino poſitum, & numerum annorum V. C. 627 ſuperius item a Frontino adſignatum) intereſſe debuerunt Collegia Conſulum 91: totidem vero interſunt inter eoſdem Conſulatus in egregiis modo citatis Faſtis Anonymi ab Henrico Noris editis. Itaque etiam hoc loco numerus annorum V. C. 719 duobus annis deficit a numero annorum V. C. 721, quem hiſce Conſulibus Auguſto II, & Tullo adſignat Anonymus.

II. Quæ cum ita ſint, in Nota hac, in Nota 2 Art. 7, & in Notis 2 & 3 Art. 8, tria habemus Conſulum Collegia poſt annum ab V. C. quingenteſimum (poſt quem conſtantem eſſe inter Authores diſſenſum, diximus jam in Nota 2 Art. 3) quibus Collegiis anni reſpondentes, ſumti ut in Codicibus Libriſque editis Frontini leguntur, duobus ſemper annis deficiunt ab annis iis, qui ab Anonymo iiſdem illis Collegiis adſcribuntur: ut in appoſita Tabella videre eſt.

CONSVLVM COLLEGIA.	anni deſumti ex Frontino.	anni deſumti ex Anonymo.
Ser. Sulpitius Galba. L. Aurelius Cotta.	608.	610.
M. Plautius Hypſæus. Ful. Flaccus.	627.	629.
Imperat. Cæſ. Auguſtus. II. L. Volcatius Tullus.	719.	721.

Quare

Digitized by Google

ad milliarium ab Vrbe XII, via Latina, euntibus ab Roma dextrorſus [5] millium paſſuum duum, [6] alterius proprias vires collegit, [7] & Tepulæ rivum intercepit, [8] acquiſitæque ab inventore [9] nomen Iuliæ [10] da-

Quare propter hanc differentiarum conſtantem quantitatem, jam ter obſervatam, reor, annum 719 recte eſſe indicatum: reor etiam, reliquos annorum numeros, infra hoſce poſitos, depravate ſcriptos, ſic emendari oportere; ut duobus ſolidis annis, annorum Frontinianorum numerus a numero annorum citati jam Anonymi deficiat: Quod vero attinet ad Epocham Vrbis Conditæ, etſi Anonymus primos Conſules Brutum, & Collatinum refert in annum V. C. 246, qui ſecundum Varronianam Epocham in annum 245 referuntur; ex plurimis tamen aliis Conſulum Collegiis videtur Varronianam Epocham ſequi: idque ſi ita fuit, atque ſi Frontinus etiam in Epocha ſua duobus annis defecit ab Epocha Anonymi; profecto Epocha a Frontino adhibita duobus annis, quam Varroniana Epocha tardior fuit, & quæ referretur in annum primum Olympiadis ſeptimæ; quo anno plures ſane ex antiquis, & ex recentioribus doctis Viris Vrbem Conditam fuiſſe credidere. Et quidem Antonius Pagius in Prolegomenis ad Diſſertationem Hypaticam, Art. XV. ſcripſit, *a Frontino Vrbis conditum duobus annis tardius conſignari, ita & duos annos minus, quam Varro numeret, ſemper numerare*. Verum quoniam Noriſius in Epiſtola Conſulari, pag. 27, adverſatur Pagii ſententiæ, & nihil de Frontiniana Epocha determinat, ſed rem ponit his verbis, ceu dubiam, *quamvis Frontinus diverſam a Varroniana Epocham forte uſurpavit*; & quoniam nihil proprie de Epocha ipſa a Frontino uſurpata in ejus Libris reperitur, rem in medio relinquam. Vbi enim ſatis (ut arbitror) rationem, qua Frontinus, poſt quingenteſimum, annos ab V. C. computavit, oſtendi; eas conjecturas, quaſi corollarii loco, de Frontiniana Epocha attuliſſe, ſufficiet.

III. Demum, id moneam, oportet; quotieſcumque infra ponam numerum aliquem annorum ab V. C. (qui excedat quingenteſimum annum) nec quidpiam de Epocha, aut de alicujus Authoris ratione computandi annos ab V. C. adjiciam; intelligam annos ſumtos ſecundum Frontinianam rationem, deficienteſque duobus annis ab annis Anonymi.

5. *millium paſſuum duum*] Ita Codices: Editio Iocundi, & pleræque habent; *millium paſſuum XII*: quantus vero error ineſſet in eo numero *XII* millium paſſuum numerandorum in Diverticulo diſtante ab Vrbe tantum 12 milliariis; conſideranti vel leviter rem, poſitioneſque Viarum, manifeſtiſſimum erit.

6. *alterius proprias vires collegit*] Ita Codex Vrbinas, & Editio princeps: Codex vero Caſſinenſis habet; *alterius quæ proprias vires collegit*. Editio Iocundi habet; *alteriuſque proprias vires collegit*. Sed poſteriores has lectiones ſequi non potui propter explicationis earundem difficultatem; atque hoc loco (particulam enim *quæ* habui pro intruſa in Caſſinenſem Codicem) Vrbinatem Codicem præferre coactus ſum: plane exiſtimans, propoſitorum verborum ſententiam eſſe reputandam hanc; M. Agrippa alterius aquæ proprias vires (ideſt, alterius aquæ rivulos ſparſim fluentes) in unum rivum corrivavit.

7. *& Tepulæ rivum intercepit*] Hoc eſt avertit a priore Ductu, id agens, ut hanc Tepulam illi alteri Aquæ, cujus *vires collegerat*, adjungeret.

8. *acquiſitæque*] Verbum acquirere hoc loco ſignificat, aquas ex ſcaturiginibus ſuis in Ductus derivare. Sic idem videtur ſignificari tum his verbis, *aquæ acquiſitæ*; tum his verbis, *aquæ ex pluribus ſcaturiginibus in unum Ductum derivatæ*. Eadem ferme ſignificatione ſcribit infra, in Art. 10, Aquam Virginem *venire cum pluribus aliis acquiſitionibus*: in Art. quoque 69, Aquam Iuliam *ex pluribus acquiſitionibus* conſtare, ſcribit.

9. *nomen*

[10] datum eſt: [11] ita tamen diviſa erogatione, ut maneret Tepulæ appellatio. Ductus Iuliæ efficit longitudinem paſſuum XV millium CCCCXXVI: [12] *ſcilicet* opere ſupra terram paſſuum VII millium; ex eo in proximis Vrbis locis a VII milliario ſubſtructione paſſuum DXXVIII: reliquo opere arcuato paſſuum VI millium CCCCLXXII. Præter caput Iuliæ transfluit Aqua, quæ vocatur Crabra; Hanc Agrippa [13] omiſit, [14] ſeu quia impro-

9. *nomen Iuliæ*] Huic Aquæ ab Inventore, nimirum ab Agrippa, qui eam partim invenit, partim derivavit, nomen impoſitum fuit. Voluit autem Agrippa, eam Aquam in Auguſti honorem *Iuliam* nuncupari. Auguſtus enim, qui ante adoptionem C. Octavius dicebatur, poſt adoptionem C. Iulius Cæſar appellatus eſt. Neque profecto perſuadere mihi poſſum, in honorem (ut quidam ſcribunt) Iuliæ filiæ Cæſaris, quam duxit in uxorem Agrippa, hoc nomen Aquæ fuiſſe datum; cum conſtet, hanc prius Marcello fuiſſe nuptam, Agrippæ vero peperiſſe C. Cæſarem anno V. C. 732: atque ideo probabile mihi non eſt, anno V. C. 719 jam fuiſſe illi uxorem, & ab ipſius uxoris nomine Agrippam Aquæ nomen *Iuliæ* indidiſſe.

10. *datum eſt*] Ita Codices.

11. *ita tamen diviſa erogatione*] Ex iis, quæ de Aquis Tepula, & Iulia narrat Frontinus noſter, ſatis perſpicuum eſt, rem hac ratione ſe habuiſſe. Omnes Aquarum venæ pertinentes ad Tepulam & Iuliam collectæ per unum eundemque rivum uſque ad VII ab Vrbe milliarium ducebantur, ibique in Piſcinam, ideſt in receptaculum (de quo infra) incidebant. In ea vero Aquæ Iuliæ Piſcina ad emittendam Aquam duo erant oſtia, alterum ſuperius, alterum inferius: per hæc itaque oſtia aqua Piſcinæ erogabatur ingrediens rivos ipſis oſtiis reſpondentes, & per eoſdem Romam verſus fluens. Nunc igitur animadvertamus oportet; cunctæ illi aquæ fluenti conjunctim ante Piſcinam fuiſſe nomen Iuliæ; deinde ſic diviſam fuiſſe erogationem, ut aqua ex Piſcina Iuliæ per oſtium ſuperius effluens Iuliæ nomen retineret, aquæ autem effluenti per oſtium inferius maneret ea, quam ante conjunctionem cum Iulia habuerat, Tepulæ appellatio. Quod vero hæc Aqua Tepula dicta inciperet erogari e Piſcina Iuliæ, liquet ex iis, quæ Frontinus infra, Art. 68, habet; *Caput ergo ejus* (nimirum Tepulæ) *obſervandum eſt a Piſcina Iuliæ*. Quid itaque evidentius, quam erogationem Tepulæ, habentis caput in Piſcina Iuliæ, in Piſcina Iuliæ originem habuiſſe?

II. Specus autem, per quos deferebantur hæ Aquæ Iulia & Tepula, necnon etiam alia Aqua, ideſt Marcia, a ſeptimo circiter ab Vrbe milliario, eodem ſupra terram opere ſuſtinebantur: eratque ſuperior Iuliæ ſpecus, medius ſpecus Tepulæ, infimus Marciæ. Horum ſectio tranſverſa, facta ex plano ad perpendiculum, exhibita fuit a Fabretto ad Num. 30, ut in *Fig. VIII.* videre eſt. Sunt autem in Figura C ſectio ſpecus Iuliæ, D ſectio ſpecus Tepulæ, E ſectio ſpecus Marciæ.

12. ſcilicet] In Editionibus ante illam Iocundi locus hic totus eſt depravatus; in illa Iocundi nullum eſt particulæ *ſcilicet* veſtigium: in Codicibus autem Caſſinenſi & Vrbinate viſitur poſt numerum CCCCXXVI Nota hæc .S. quam a Viro doctiſſimo pro Nota particulæ *ſcilicet* ſumptam inveni. Fateor tamen, me dubitaviſſe, num pro Nota verbi *Semis* potius eſſet accipienda: nam etiam in longitudine Ductus Marciæ (Art. 7) poſt numeros indicantes longitudinem, reperitur Semis; appareteque, ibi habitam fuiſſe rationem dimidii paſſus.

13. *omiſit*] Ita Codex Caſſinenſis: verum Codex Vrbinas & Editio Iocundi habent

Digitized by Google

improbaverat, ſive quia Tuſculanis poſſeſſoribus relinquendam credebat: ea namque eſt [15] quam omnes villæ *tractus* ejus [16] per vicem in dies moduloſque certos diſpenſatam accipiunt. [17] Sed, non eadem moderatione, [18] Aquarii noſtri [19] partem *maximam* ejus ſem-

habent; *emiſit*. Illa tamen lectio præſtare videtur: cum verbum *omiſit*, hoc loco recte ſignificet id; non corrivavit in Iuliæ Ductum. Quamvis Agrippa in eundem Iuliæ Ductum ipſam quoque Crabram, præter caput Iuliæ transfluentem, corrivare potuiſſet. Autumat Fabrettus, hanc Aquam Crabram poſtea *particulari rivo* (verba ejus ſunt in Num. 269) *quem & hodie occupat, Romam perductam fuiſſe*. Hæc autem Crabra Aqua, quoniam omiſſa fuerat, Damnata etiam dicta eſt: atque deinde non defuere qui, Crabram & Damnatam duas Aquas eſſe putarent. Id vero perperam factum, ſcripſit Fabrettus in Num. 274, affirmans, *Victorem Crabræ nomen omiſiſſe, quia Damnatam, ut re ipſa non diverſam retinuerit*: prætermittere tamen nequeo, in Panviniana Victoris editione (Pariſiis 1588) ex optimo Codice deſumta, ut Panvinius ipſe fidem fecit, Aquam utramque reperiri.

14. *ſeu quia improbaverat*] Ita Codices: Editio Iocundi habet; *ſeu quia uſum improbaverat*: ſed verbum illud, *uſum*, prætermiſi. Quid enim vetat, quin ſubaudiamus eam aquam; ac ſi ſcriptum fuiſſet; *ſeu quia* improbaverat eam aquam?

15. *quam omnes villæ* tractus *ejus*] Ita Codex Vrbinas, & Editio Iocundi: in Codice autem Caſſinenſi verbum *tractus* compendioſa ſcriptura exhibetur ita, ut valde dubitari etiam poſſit, num *circuitus* legendum ſit: attamen ſequi malui vulgatam lectionem eorum, qui legerunt *tractus*.

16. *per vicem in dies, moduloſque certos diſpenſatam*] Animadvertit Fabrettus referens citata verba in Num. 273, fieri potuiſſe, ut ita forſan ſimilis diſpenſationis modo, diviſionibus per modulos ſpatiaque temporis æqualia vel inæqualia, etiam apud Vrbem aqua diſpertiretur.

17. *Sed non eadem moderatione Aquarii noſtri*] Ita Codices: in pluribus vero Editionibus, ex interpunctione vitiata, verba illa *ſed non eadem moderatione* referebantur ad Tuſculanos Poſſeſſores: referri autem vere debent ad Aquarios, qui Aquam Crabram Tuſculanis Poſſeſſoribus non relinquebant *eadem moderatione*, ac eam reliquerat iiſdem Agrippa.

18. *Aquarii*] Quod *Aquariorum* munus eſſet Frontinus in ſuo Libro nuſpiam definit. Manilius videtur hanc vocem *Aquarii* ſumere tamquam exprimentem artifices omnes, quorum opera ad aquas pertineant. *Aquarii* etenim *Sideris* indolem exponens, hos fudit verſus in Lib. IIII.

Ille quoque inflexa fontem qui projicit urna,
Cognatas tribuit juvenilis Aquarius artes.
Cernere ſub terris undas, inducere terris,
Ipſaque converſis aſpergere fluctibus aſtra;
Litoribuſque novis per luxum ludere ponto;
Et varios fabricare lacus, & flumina ficta,
Et peregrinantes domibus ſuſpendere rivos.
Mille ſub hoc habitant artes, quas temperat unda,
Quæ per aquas veniunt operum, ponteſque ſequuntur.

Sed a nobis limitari debet hujus vocis ſignificatio, ut pertineat tantum ad Homines Aquarum Ductibus, & aquis ab hiſce derivatis, addictos.

II. Hujuſcemodi Aquariorum duplex genus. Vnum privatorum; & hi erant Servi, qui aquam in privatas domos portabant, vel ex Aquarum Ductibus in privatas

F domos

ſemper in ſupplementum Iuliæ adjudicaverunt: [20] nec ut Iuliam augerent, [21] quam hauriebant largiendo,

compen-

---

domos immiſſam variis adhibebant miniſteriis. Sed hos indicare Aquarios privatos ad rem noſtram vix pertinet. Vt ne vix quidem pertinet recenſere privatorum Aquariorum flagitioſa miniſteria: cur etenim narrem, hos pro amoris internunciis fuiſſe adhibitos? ut habet Titus Popma de Operis Servorum. Qui Popma, *Aquarios a Frontino in Libro de Aquæductibus etiam aquarum cuſtodes* appellari, aſſerit: ſed ubi id invenire potuerit in Libro, quem citat, non video. Aquarios autem publicos ſunt qui definiant pro iis, quos Tacitus Cuſtodes appellavit: ſed en Taciti in Annal. Lib. XV. Cap. 43 verba; *Iam aqua Privatorum licentia intercepta, quo largior & pluribus locis in publicum flueret; Cuſtodes, & ſubſidia reprimendis ignibus in propatulo quiſque haberet*. Quis vero, ſi hæc verba attenderit diligenter, affirmare poterit, hoc loco Aquarios a Tacito definiri? At Laurentius Pignorius in Commentario de Servis, ubi de aquaria familia loquitur, hæc habet; *In ea connumerabantur Aquarii, qui aquam publicam ex Caſtellis erogabant*. Idque forte ab Iureconſultis recepit: undecumque tamen habuerit, alia a nobis Frontinum ſequentibus quærenda eſt ſignificatio.

III. Quare cum hactenus dicta explicationi verborum Frontini ſatisfacere non videantur, veriſimile puto, a Frontino appellari Aquariorum nomine omnes Homines Familiarum, quæ Aquæductuum cauſſa paratæ erant; quodcunque tandem munus ſinguli haberent. Itaque puto, hoc Aquariorum nomine, tanquam genere, omnes diverſos Operarios, quos ſubinde nominat Frontinus contineri. Nam Frontinus Aquarios hoc loco appellat eos, qui aquam præterfluentem in Aquæductum derivare poterant, ac etiam fraude derivabant: hos autem extra Vrbem operatos fuiſſe, credibile eſt. Infra, in Art. 31, Aquarios dicit eos, qui quattuor illos modulos duodenariam, & vicenariam, & centenariam, & centenum vicenum novaverant: hos autem operam dediſſe determinandis erogationum menſuris, credibile eſt. Alibi, in Art. 114, nominat Aquarios eos, qui translatæ in novum Poſſeſſorem aquæ foramen novum Caſtello imponebant, vetus fraude relinquebant: quorum fuiſſe opus, Caſtellis calices fiſtulaſque aptare, credibile eſt. Alibi, in Art. 115, inter Aquarios ponit eum, qui fiſtulas latentes ſub ſilice convulnerabat, quem appellat *a punctis*. Atque hæc & alia Frontini verba mihi videntur aperte oſtendere, Aquariorum nomine ſignificari a Frontino omnes Servos, ad quos aliquid agere in Aquarum Ductibus jure pertinebat.

19. *partem* maximam *ejus ſemper in ſupplementum Iuliæ adjudicaverunt*] Codex Caſſinenſis ſic habet; *par .... ejus ſemper in ſublimentum Iul.æ, ud judicaverunt*: Codex Vrbinas ſic; *partem .... ejus ſemper in ſupplementum Iuliæ & vindicaverunt*: ac ut Codex Vrbinas, ita Editio Iocundi; niſi quod in hac deeſt particula *&*: in quibuſdam vero aliis Editionibus legitur; *partem maximam &c.* Ego expendens lectionem Caſſinenſis Codicis, pro *par* poſui *partem*, & aliam lacunam voce *maximam* ſupplevi ſecutus aliorum conjecturam. Atque mihi facile perſuaſi, partem hanc potuiſſe maximam reputari, nam hæc pars reddita Tuſculanis Poſſeſſoribus *inſolitam abundantiam* effecit, ut infra in hoc eodem Art. narratur. Deinde, loco verborum *ud judicaverunt* poſui *adjudicaverunt*: id enim cum lectione Caſſinenſis Codicis recte congruere viſum eſt. Porro verbum, *adjudico*, ad res etiam extra forum determinatas aliquando transferri, certum eſt. Hoc autem in loco verbum *adjudicaverunt* ironicam habet quodammodo ſignificationem; nec enim Aquarii cuiquam *adjudicare* aquam poterant. Quin hic, ubi non ſibi ipſis Aquarii aſſumebant aquam, ſed aliis dabant, adhiberi falſius videtur verbum *adjudico*, quam ſi verbum *vindico* adhiberetur.

20. *nec ut Iuliam*] Hoc loco particulam *nec* ſignificare *ſed non*, per ſe liquet.

21. *quam hauriebant largiendo compendii ſui gratia*] Minuebant Aquarii modum

Aquæ

compendii ſui gratia . [22] Excluſa ergo Crabra , [23] & tota juſſu Imperatoris reddita Tuſculanis , qui nunc forſitan non ſine admiratione eam ſumunt , [24] ignari cui cauſſæ inſolitam abundantiam debeant . Iulia autem , [25] revocatis derivationibus , per quas ſubripiebatur , modum ſuum , [26] quamvis notabili ſiccitate , ſervavit . [27] Eodem anno Agrippa Ductus Appiæ, Anionis, Marciæ

Aquæ Iuliæ largiendo , gratia compendii ſui : hoc eſt , cauſſa pecuniæ captæ ab iis , quibus aquam largiebantur : compendium enim hoc loco ſignificat lucrum . Inde fiebat , ut modum Iuliæ fraude imminutum , Crabræ inductione reſarcirent . Codices habent ; *complendi ſui gratia :* Editio Iocundi habet ; *compendii ſui gratia*: & ſane emendatio hæc, non una de cauſſa, appoſita viſa eſt.

22. *Excluſa ergo Crabra*] Ita Codices Caſſinenſis , & Vrbinas : Editio Iocundi ; *Excluſa ergo eſt Crabra*: Codex Vaticanus , & Editio princeps ; *Excluſa vero eſt Crabra* . Fateor , ultimam hanc lectionem valde perſpicuam viſam eſſe . Verbum tamen *eſt* prætermitti poterat , propterea quia ſuapte natura facile ſubauditur . Quod ad particulam *ergo* attinet ; etſi ſub initium periodi hujuſce Frontinus ex antedictis nihil deducit , cujus cauſſa particula *ergo* requiratur ; eam tamen particula *ergo* habere quodammodo poteſt hoc loco ſignificationem , quam habet cum ponitur pro *inquam* ; & rei jam dictæ repetendæ inſervit : iterum enim Frontinus hoc loco ſcribit, excluſam fuiſſe Crabram , cum paullo ſupra jam dixiſſet , hanc Crabram fuiſſe ab Agrippa omiſſam . Et propter hæc jure optimo licuit ſequi Codices Caſſinenſem , atque Vrbinatem .

23. *& tota juſſu Imperatoris reddita Tuſculanis*] Codices habent ; *& totam juſſu Imperatoris reddidit Tuſculanis* . Editio Iocundi habet verba , quæ nos quoque poſuimus : cum mendum in Codicibus videretur manifeſtum , neque ab ea perſpicua atque omnino probabili emendatione recedendum eſſet .

24. *ignari cui cauſſæ inſolitam abundantiam debeant*] Tuſculanos forſitan ignoraviſſe, unde ſibi ipſis major aquæ copia proveniret , eleganter hoc loco a Frontino fingitur , ut Imperatoris providentia commendetur ; quaſi hic beneficiis etiam neſcientes afficeret . Codices , & Editio princeps habent verba , quæ deſcripſimus : Editio vero Iocundi , & pleræque aliæ habent ; *ignari cujus cauſſa inſolitam abundantiam habeant* .

25. *revocatis derivationibus , per quas ſubripiebatur*] Pergit Frontinus loqui de iis , quæ emendaverat Imperator Trajanus . Hujus enim providentia (ut infra in Art. 87 habetur) *quidquid aut fraudibus Aquariorum intercipiebatur , aut inertia prævertebat , quaſi nova inventione fontium accrevit* . Hinc itaque factum etiam fuerat , ut Iuliæ derivationes revocarentur .

26. *quamvis notabili ſiccitate*] Siccitas hæc refertur ad anni tempeſtatem : ſcribit itaque Frontinus , Aquam Iuliam ſervaviſſe modum ſuum etiam notabili tempeſtatis anni ſiccitate ; quo tempore ſcaturigines ſæpe minorem aquæ copiam ſubminiſtrant .

27. *Eodem anno*] Nimirum anno , quo Agrippa magnificam illam ſuam geſſit AEdilitatem , de qua nonnulla indicavimus ſupra in Nota 2 hujuſce Art. Operum vero , quæ in AEdilitate ſua confecit Agrippa , meminit diligenter Plinius in Lib. XXXVI. Cap. 15 ; ubi , poſtquam dixit , ab Agrippa novam Aquam fuiſſe adjectam , pergit verba facere de Aquis ita ; *ceteris* , Aquis , *corrivatis atque emendatis* (idque conſentit cum illis Frontini verbis ; *Agrippa Ductus Appiæ , Anionis , Marciæ pene dilapſos reſtituit &c.*) *Lacus*

Digitized by Google

Marciæ pene dilapſos reſtituit, & ſingulari cura compluribus [28] ſalientibus aquis inſtruxit Vrbem. ¶ Idem
¶ Art. 10. cum jam [1] tertium Conſul fuiſſet, [2] C. Sentio, Q. Lucretio coss. [3] poſt annum XIII, quam Iuliam dedu-

DCC fecit: præterea Salientes CV; Caſtella CXXX: complura etiam cultu magnifica: operibus iis ſigna CCC aerea aut marmorea impoſuit, columnas ex marmore CCCC, eaque omnia annuo ſpatio; ideſt, ſpatio AEdilitatis. Hinc quoque colligere licet, fuiſſe plures Aquæductuum partes (Lacus autem, Salientes, Caſtella inter Aquæductuum partes poni poſſe, arbitramur) apprime ornatas. Præterea ibidem Plinius habet; Agrippam *in AEdilitatis ſuæ commemoratione adjeciſſe, & ludos undeſexaginta diebus factos, & gratuita præbita Balinea CLXX: quæ nunc* (Plinius exclamans ſubdit) *Romæ ad infinitum auxere numerum*. Certe P. Victor in Libro de Regionibus Vrbis Romæ ultra octingenta Balinea deſcribit.

II. Erant autem Balinea, ſive Balnea, loca in quibus lavabantur Homines, præſertim aut abſtergendarum ſordium, aut ſanitatis, aut voluptatis cauſſa. Quædam Balnea publica erant, quædam privata. Quædam habentia proprium nomen, puta Balineum Torquati, Balineum Vectii Bolani, Balineum Mamertini (quæ cum aliis a P. Victore, in Libro de Regionibus Vrbis Romæ, nominantur) quædam non ita. Quædam recipiebant aquam ex Aquarum Ductibus, quædam vero aliunde habebant. Sub Imperatoribus, Balineorum, horumque (ut maxime quiſque poſſet) exornandorum, magna Romanis cura fuit.

28. *ſalientibus aquis*] In Keuchenii ad hunc locum Nota, vox illa *aquis* (quæ ſingulis in Codicibus, ſingulisque in editis Libris reperitur) ſic refutatur; SALIENTIBVS AQVIS: *in omnibus ita videas expreſſum. Sed illud aquis abundans eſt, & ſuperfluum; nec, ut puto, Frontino ſcriptum*. Hæc quidem non protuliſſem; niſi plane crederem, vocem *ſaliens* eſſe purum putumque participium a verbo ſalio, quod eſt ſaltus edere. Quid itaque impedit, quin ſalientes dicantur aquæ, ſi rivi aut tubi, per quos fluunt, aut ex quibus effluunt, eas ſurſum dirigant?

II. At ille fortaſſe diceret, reperiri per ſe vocem *ſaliens* melioris generis; ſic Frontinum paullo infra, in Art. 11, habere; *in ſubſidium publicorum ſalientium*. Quid tamen ex his? cum, per ellipſim, dumtaxat ſaliens dicitur, ſubauditur rivus (fortaſſe poſſet ſubaudiri etiam tubus) quaſi diceretur ſaliens rivus. Qua ratione Virgilius ſalientem rivum dixit in Ecl. V.

.... quale per æſtum
Dulcis aquæ ſaliente ſitim reſtinguere rivo.

Salientes autem publici præſertim Lacubus inſerviebant. Præterea Salientes nuncupabantur etiam Tulliorum vocabulo; originem habente a verbo tollo, unde tetuli & tuli; propterea ſcilicet quia Salientes aquam in altum attollunt. Dicebantur etiam Silani, ex eo, ut quidam putant, quod tubi ejuſmodi erant in ſtatuis Silvanorum circa fontes; nam Silanus idem, quod Silvanus: ſed alii alias de origine hujuſce vocis ſententias ſequuntur; quæ omnes docte eruditeque expoſitæ, in Io. Baptiſtæ Morgagni Epiſtola prima in Aur. Cornelium Celſum, videri queunt.

¶ Art. 10. 1. *tertium Conſul fuiſſet*] Hunc tertium Conſulatum Agrippa geſſit anno V. C. 725.

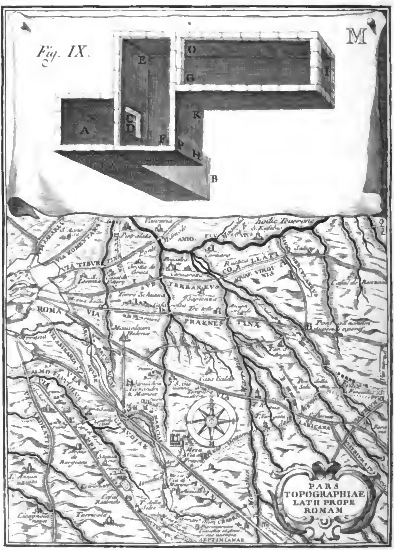
2. *C. Sentio, Q. Lucretio coss.*] In Codice Caſſinenſi prænomen Q. Lucretii deeſt: in Codice Vrbinate reperitur littera P.: in Editione Iocundi, & aliis legitur, *Sp.* Caſſiodorus in Chronico, Panvinius, Sigonius, Pighiuſque in Conſularibus Faſtis habent, Q. Hi vero Conſules Magiſtratum geſſerunt anno Vrbis Conditæ 733.

3. *poſt annum XIII*] Ita legitur in Codicibus, & editis Libris. Iulia perducta Romam

Digitized by Google

440.

Digitized by Google

Digitized by Google

deduxerat, [4] Virginem quoque in Agro Lucullano collectam Romam perduxit: [5] dies, quo primum in Vrbe reſponderit, V. Idus Iunias invenitur. [6] Virgo appellata eſt, quod quærentibus aquam militibus, puella virguncula venas quaſdam monſtravit; quas

Romani fuit anno V. C. 719, his adde ſolidos annos 13, & habebis annos 732: ergo annus 733, quo perducta fuit Aqua Virgo, primus fuit poſt decimumtertium ſolidum annum ab Iuliæ perductione. Fateor tamen, me ſuſpicatum vehementer fuiſſe, ſolidos annos non eſſe hic numerandos; & numerum XIIII, pro *XIII*, reſtitui oportere: ſed abſtinui a mutatione; ſuſpicionem indicaviſſe ſufficiet.

4. *Virginem quoque in Agro Lucullano &c.*] Ita Codices: Libri editi habent; *Virginem in agro quoque Lucullano &c.* Hoc loco Frontinus narrat, ab Agrippa Virginem Aquam perductam fuiſſe in Vrbem Romam plures annos poſtquam Iulia perducta fuerat; ideſt poſtquam ille geſſerat AEdilitatem. At Plinius, Cap. ante citato in Nota 27 Art. 9, refert deductionem hujuſce Aquæ ad ipſum AEdilitatis annum. Scribit enim; *Agrippa vero in AEdilitate ſua, adiecta Virgine Aqua*. Ego tamen a Frontino haudquaquam diſceſſurus ſum: namque cum ibi Plinius in eo ſit, ut exponat mirabilia, quæ in Ductibus Aquarum Romæ præſtitit in AEdilitate ſua Agrippa, facile contingere potuit; ut, dum res magnificas perſequeretur, rem aliam pariter magnificam, etiamſi ad illud tempus minime pertinentem, inconſulto induxerit. Quis vero credat, Frontinum, qui diem inquiſierat, ut ſtatim ſubdit, *Dies quo primum in Vrbem &c.*, deinde in anno indicando tam palmarem errorem erraviſſe?

5. *dies, quo primum in Vrbe reſponderit, V. Idus Iunias invenitur*] Codex Caſſinenſis habet; *die, quo primum in Vrbe reſponderit quinto Idus Iunias invenitur*: in Codice Vrbinate, & in Editionibus fere omnibus, pro *die* legitur *dies*. Locus hic valde difficilis viſus eſt. Exemplum tamen ex Cornelio Celſo (elegantiſſimo Scriptore, qui æqualis Frontino noſtro ferme fuit) ſuppeditat modum, quo locus hic ſatis feliciter explicetur. Scribit Celſus in Lib. IIII. Cap. 4; *Sæpe Fœminæ, quibus ſanguis per menſtrua non reſpondet, hunc expuunt*: ubi *non reſpondet*, profecto ſignificat, *non fluit*. Ergo propoſitus Frontini locus ita explicandus eſt: *dies, quo primum in Vrbe* (ideſt per eas Vrbis Regiones, quibus deſtinabatur) fluere cœpit Aqua Virgo, *invenitur* eſſe *V. Idus Iunias*. Itaque hic nihil aliud voluit Frontinus, niſi diem, quo primum uſui fuit opus abſolutum, litteris mandare: ut infra in Art. 13 narratur, Ductus, Claudiæ & Anionis novi, abſolutos fuiſſe a Claudio, dedicatoſque *Kalendis Auguſti*.

6. *Virgo appellata eſt*] Ita Codices Caſſinenſis, & Vrbinas: Editio Iocundi, aliæque habent dumtaxat; *Virgo appellata*: propterea quod (ut opinor) cum verbum invenitur præcedens verba, *Virgo appellata*, ad hæc ipſa verba perperam retuliſſent; deinde particulam *eſt*, quam redundantem crediderunt, omiſere. Præterire autem hoc loco non poſſum, a variis varias cauſſas nominis hujuſce Aquæ Virginis fuiſſe prolatas. Sunt qui dicant, Caſſiodorum affirmaviſſe, huic Aquæ a puritate nomen inditum: ſed id Caſſiodorus indicavit quidem, non præciſe affirmavit; en ipſius verba in Vari. Lib. VII. 6. *Currit Aqua Virgo ſub delectatione puriſſima, quæ ideo ſic appellata creditur, quod nullis ſordibus polluatur*. Plinius vero in Lib. XXXI. Cap. 3 ſcribit, eam appellatam *Virginem*, quia *juxta eſt Herculaneus rivus, quem refugiens* hæc ipſa aqua *Virginis nomen obtinuit*. Sed in hac re potior eſſe debet Frontini auctoritas: namque ab illis obiter, ab hoc autem conſulto Aquarum hiſtoria tractata eſt. Accedit teſtimonium picturæ, de qua continuo Frontinus ſcribit: & ſane eo uti, ſi opus eſſet, aptiſſime poſſemus ad illam nominis cauſſam a Frontino traditam confirmandam.

II. Dio

quas ſecuti qui foderant, ingentem aquæ modum invenerunt. AEdicula fonti appoſita [7] hanc originem pictura oſtendit. [8] Concipitur ergo Via Collatia ad milliarium VIII, paluſtribus locis; [9] ſignino circumjecto, continendarum ſcaturiginum cauſſa, [10] adjuva-

tur

II. Dio ſcripſit (ut Fabrettus animadvertit Num 354) in Libro LIIII ; *Aquam, quæ Virgo vocabatur, propriis ſumptibus* Agrippa *in Vrbem adduxit, Auguſtamque nominavit*. Recte tamen conjicit Fabrettus, *Dionem pro altero alterum, Virginem ſcilicet pro Appia* (hæc autem ramum habebat, per quem fluens dicebatur Auguſta, de quo ſupra Frontinus, in Art. 5) *quæ in eodemmet Agro Lucullano oriebatur, accepiſſe: dum Virginem in nomen Auguſtæ tranſiiſſe primus, ſoluſque dixit*. Porro & Auguſtæ Ramus, & Virgo, ut liquet ex Frontini verbis, in Art. 5 & in Art. 10, prope Collatiam Viam accipiebant fontem: altera ad milliarium VI, alterá ad VIII.

7. *hanc originem picturæ oſtendit*] Ita Codices : Editio Iocundi habet ; *hanc Virginem pictura oſtendit*. Andreas autem Fulvius in Lib. III. *de Antiquit. Vrbis* (ut refert Chifletius in Libello, cui titulus; *Aqua Virgo fons Romæ &c.*) legit ; *hanc Virginem pictam oſtendit*. At ſecutus ſum Codices: nam ſi concipiatur, in AEdiculæ parietibus fuiſſe pictos milites, & virgunculam venas monſtrantem ; ſimul concipietur, clariſſima eſſe verba illa; *hanc originem pictura oſtendit*.

8. *Concipitur ergo Via Collatia ad milliarium VIII.*] Plinius in Lib. XXXI. Cap. 3 ſcribit ; aqua Virgo adducitur *ab octavi lapidis diverticulo II. millium paſſuum Præneſtina Via*. Non tamen ideo a Plinio Frontinum diſſenſiſſe dicendum eſt: nimirum euntibus ab Vrbe Roma per Viam Collatiam (ſive Collatinam; unum idemque etenim nomen eſt) nulla Via dextrorſus erat vicinior Via Præneſtina ; ut videre eſt in PARTE TOPOGRAPHIAE LATII PROPE ROMAM, delineata in Tabula M; qua in parte Topographiæ viſitur utriuſque Viæ deſcriptio a Fabretto deſumta. Fontis autem Aquæ Virginis locus eſſe debet inter utramque Viam, ſed prope ad octavum lapidem Viæ Collatinæ in A, ferme ubi Diverticulum *duum millium paſſuum* A B, a Præneſtina in Collatinam, huic inſeritur.

II. Perinde vero eſt, ſive progrediens ab Vrbe Roma per Viam Collatinam proxime ad octavum milliarium perveniat ad A ; ſive per Viam Præneſtinam eat ad octavum milliarium, inde per Diverticulum *duum millium paſſuum* perveniat ad eundem locum A. Propter hæc itaque credibile ſit, Frontinum voluiſſe indicare fontem ſecundum Viam fonti proximam ; Plinium voluiſſe indicare ſecundum Viam præcipuam. Præneſtina énim, ut notat Fabrettus in Num. 319, latior erat quam Collatina. Secundum tamen varias Vias uterque unum eundemque fontem indicavit.

9. *Signino circumjecto*] Signinum opus fiebat ex teſtis tuſis cum calce commixtis: quæ teſtæ in regione Signinorum (hi fuere Italiæ Populi, ut in Lib. III. Cap. 5, quod inſcribitur, *Italia, Tiberis, Roma, Campania*, Plinius habet ; *Setini, Signini, Sueſſulani*) excellentes erant : hinc opus ſigninum dictum putat, inter ceteros, Baldus in Lexico Vitruviano. Id opus apud Antiquos laudabatur in pavimentis. Idem Plinius in Lib. XXXV. ad extremum Capitis 12. *Quid non excogitavit ars? fractis etiam teſtis utendo ſic, ut firmius durent tuſis calce addita, quæ vocant ſignina : quo etiam genere & pavimenta excogitavit*. Sed ad excipiendam etiam aquam (quod ad rem noſtram ſpectat) hujuſcemodi opus perutile erat : namque id permeare cum non poſſet, neque elabi aqua poterat. Vitruvius, prope ad finem ult. Cap. Lib. VIII, habet; *ſin autem loca dura erunt, aut in imum venæ penitus non fuerint, tunc ſigninis operibus ex teſtis, aut e ſuperioribus locis excipiendæ ſunt aquæ*.

10. *adjuvatur:*] Ita in Caſſinenſi Codice, in quo verbum *adjuvatur* refertur ad

verba

tur: [11] & cum pluribus aliis acquiſitionibus venit per longitudinem paſſuum XIIII millium CV: ex eo rivo ſubterraneo [12] paſſuum XII millium DCCCLXV: ſupra terram per paſſus MCCXXXX: ex eo ſubſtructione rivorum locis compluribus paſſuum DXXXX: opere arcuato paſſuum DCC: [13] acquiſitionum Ductus rivi ſubterranei efficiunt paſſus MCCCCV. ¶ Quæ ratio moverit Auguſtum, [1] pervidentiſſimum Principem, producendi Alſietinam Aquam, quæ vocatur Auguſta, non ſatis perſpicio, nullius gratiæ, immo [2] etiam parum ſalubrem, [3] & nuſquam in uſus Populi fluentem; niſi forte cum [4] opus Naumachiæ aggrederetur, [5] ne quid ¶ Art. II.

---

verba priora *ſignino circumiecto continendarum ſcaturiginum cauſſa*. At in Codice Vrbinate, & in Editione Iocundi verbum *adjuvatur* ad ea, quæ ſubſequuntur verba omnino refertur. Illo tamen modo clariorem fieri poſſe totam rem, exiſtimavi.

11. *& cum pluribus aliis acquiſitionibus venit*] Codex Caſſinenſis; *& compluribus aliis acquiſitionibus venit*: nihil facilius videtur, quam ut ex *cum pluribus* factum deinde fuerit *compluribus*: quare illa verba *cum pluribus* reponere, certa ex conjectura licere, claritas ipſa ſententiæ perſuaſit. Et quidem ſi, ut in Codice Vrbinate, & in Editione Iocundi, legatur; *continendarum ſcaturiginum cauſſa. Adjuvatur* (Editio Iocundi habet *Adjuvatus*) *ex compluribus aliis acquiſitionibus venit &c.* res tota potius fit obſcurior.

12. *paſſuum XII millium*] Codices perſpicue habent; *paſſuum decem millium duum*: aliorumque etiam numerorum ſumma probat numerum, quem poſuimus. In Editione Iocundi aliiſque perperam habetur; *paſſuum XI. millium*.

13. *acquiſitionum Ductus &c.*] Hoc loco indicatur, acquiſitionibus datum fuiſſe per rivos ſubterraneos peculiarem quendam Ductum; ut per eos rivos ad præcipuum Ductum Aquæ Virginis acquiſitiones ipſæ pervenirent.

1. *pervidentiſſimum*] Ita Codex Caſſinenſis: Codex Vrbinas, & Editio Iocundi habent; *providentiſſimum*. ¶ Art. II.

2. *etiam parum ſalubrem*] Ita Codices. Vide infra Notam 3 III. Art. 71.

3. *& nuſquam in uſus Populi fluentem*] Hoc eſt nullo loco in Caſtra, in Opera Publica, in Lacus aqua Alſietina erogabatur: in his enim omnibus fuiſſet aliquis Populi uſus. Præterea illud eſt animadvertendum, ſtatui a Frontino; nullo loco aquam Alſietinam fluxiſſe in uſus Populi aſſidue, ut fluebant aliæ aquæ: nihilo tamen minus, quamvis non flueret aſſidue, aliquando (ut inferius admonet ipſe Frontinus) contingebat, ut flueret; *ex neceſſitate in ſubſidium publicorum ſalientium*, quoties pontes reficiebantur. Ceterum hæc aqua in privatos uſus dabatur; ut identidem infra ipſe Frontinus narrat, partem hujus aquæ *hortis ſubjacentibus, & Privatorum uſibus ad irrigandum* conceſſam.

4. *opus Naumachiæ*] Naumachia, vox ex Græco derivata, pugnam navalem proprie ſignificat. Sumitur tamen, ſive pro ea pugna, quæ tamquam ſpectaculum populo repræſentabatur; ſive, idque frequentius, pro eo Lacu, in quo edebatur hujuſcemodi ſpectaculum. Primi Lacus pro Naumachiis fuere inornati; poſtea, rebus omnibus in delicias verſis, ornari etiam in Theatrorum formam cœpere Naumachiæ. Deinde pariter & in Circis edita talia ſpectacula, quod *Circenſium Navalium* nomen

quid ſalubrioribus Aquis detraheret, hanc proprio opere perduxit, & [6] quod Naumachiæ cœperat ſupereſſe, hortis ſubjacentibus & Privatorum uſibus ad irrigandum conceſſit. Solet tamen ex ea in Tranſtiberina Regione, [7] quotiens pontes reficiuntur, & a citeriore ripa aquæ ceſſant, ex neceſſitate in ſubſidium publicorum ſalientium dari. Concipitur [8] ex Lacu Alſietino, [9] Via Claudia, milliario XIIII, Diverticulo dextrorſus paſſuum VI millium D. Ductus ejus efficit longitudinem paſſuum XXII millium CLXXII; opere arcuato paſſuum CCCLVIII. ¶ Idem Auguſtus in ſupplementum Marciæ, [1] quotiens ſiccitates *egerent* auxilio

¶ Art. 12.

nomen ſatis probat. Ad haſce in Vrbe Naumachias dirigebatur pars aquæ per Ductus Vrbem influentis; ut in eas, cum opus eſſet, influeret. Naumachia Auguſti in Regione XIIII fuit; ſcilicet trans Tiberim; quod vel ipſe Ductus Aquæ totus trans Tiberim omnino evincit: fuit etiam inornata. Id vero ſcribit aperte Suetonius, in Auguſto Cap. 43; *Item navale* (edi curavit) *prælium circa Tiberim cavato ſolo*. De hac iterum ſermo erit infra in Nota 4 Art. 22.

5. *ne quid ſalubrioribus Aquis detraheret*] Lacus, in quo edenda navalis pugna, ſive Naumachia impleri aqua debebat. Ne itaque ad implendam Naumachiam ſalubribus aquis uteretur, ſicque eas imminueret, novo opere, novo ſcilicet Ductu aquam aliam pervidentiſſimus princeps Auguſtus in Naumachiam perduxit.

6. *quod Naumachiæ cœperat ſupereſſe, hortis ſubjacentibus*] Aqua Alſietina fluebat majori copia, quam opus eſſet ad implendam Naumachiam: itaque aliquid aquæ ſupererat. In Caſſinenſi Codice, pro verbo *ſubjacentibus*, ſcriptum videtur, *adjacentibus*: in Vrbinate Codice, & omnibus editis Libris legitur, *ſubjacentibus*.

7. *quotiens pontes reficiuntur, & a citeriore ripa aquæ ceſſant*] A citerioribus Vrbis Regionibus ex Aquis fere omnibus (ut colligi poteſt ex iis, quæ Frontinus infra ab Art. 70 ad 87 habet de Aquarum per Vrbis Regiones erogatione) derivatæ aliquæ partes per rivos, aut canales plumbeos exiſtentes ſuper pontes deferebantur trans Tiberim in XIIII. Regionem: coactæ, ut ego quoque cum Statio (Sylv. Lib. primo III.) loquar,

.... *audaci tranſcurrere Flumina plumbo*.

Igitur, cum reficiebantur pontes, atque ideo Aquarum e Roma trans Tiberim Ductus intercipiebantur, opus erat, ut Regionis tranſtiberinæ ſalientibus ex neceſſitate Alſietina Aqua ſuccurreret.

8. *ex Lacu Alſietino*] Erat hic Lacus in Etruria. Sed Vide Notam 1 Art. 71.

9. *Via Claudia, milliario XIIII*] Vide quæ de hac Via, & de hac diſtantia milliariorum quattuordecim, ſcripta ſunt in Nota 1 Art. 71.

¶ Art. 12. 1. *quotiens ſiccitates* egerent *auxilio*] Ita Iocundi Editio: Codices, & Editio princeps habent; *quotiens ſiccitates agerent, auxilio* &c. Sed viſa eſt prorſus amplectenda illa vel lectio, vel correctio Iocundi; voce *auxilio* cum verbo *egerent* recte conſentiente. Senſus autem eſt; non fuiſſe Auguſtam Aquam perductam, ut ſemper eſſet Marciæ in ſupplementum; ſed ut tunc eſſet, cum ob aliquam fontium ſiccitatem eſſet Marciæ rivus aquarum pauper.

2. *ab*

xilio, [2] aliam ejuſdem bonitatis opere ſubterraneo perduxit uſque ad Marciæ rivum, quæ [3] ab inventore appellatur Auguſta. Naſcitur ultra fontem Marciæ, cujus Ductus, donec Marciæ accedat, efficit paſſus DCCC. ¶ Poſt hos [1] C. Cæſar, qui Tiberio ¶ Art. 13. ſucceſſit, [2] cum parum & publicis uſibus & privatis voluptatibus ſeptem Ductus Aquarum ſufficere viderentur, altero Imperii ſui anno, [3] M. Aquillio Iuliano, P. Nonio Aſprenate COSS. [4] anno Vrbis Conditæ

DCC-

---

2. *aliam ejuſdem bonitatis*] Editio Iocundi habet; *aliam aquam ejuſdem bonitatis*: ſed verbum *aquam*, quod facile ſubauditur, & quod in Codicibus deeſt, prætermiſi.

3. *ab inventore*] Quoniam hæc aqua inventa fuit juſſu & auſpiciis Auguſti; iccirco ipſe Auguſtus dicitur ejuſdem aquæ *inventor*. Hæc tamen Aqua a Marcia, cui conjuncta erat, non ſic diſtinguebatur, ut pro duabus haberentur Marcia & hæc: nam hæc Marciæ immixta proprium amittebat nomen, unaque Marcia reputabatur.

1. *C. Cæſar*] C. Cæſar Caligula. ¶ Art.

2. *cum parum & publicis uſibus, & privatis voluptatibus*] Auctam multitudinem 13. Hominum habitantium Romam effeciſſe, ut ſeptem Ductus viderentur non ſufficere publicis uſibus, & privatis voluptatibus, credibile non eſt: neque enim credi poteſt, ab Auguſto ad Caligulam creviſſe Romæ Hominum numerum. Nam, etſi Iſaacus Voſſius animadvertit in Variarum Obſervationum Libro pag. 31, *clarum eſſe, civium qui Romæ verſarentur nullam apud Scriptores occurrere mentionem poſt receſſum Cæſaris* Dictatoris, *quo redacti fuere ad centum quinquaginta millium ſummam*, non tamen eſt veriſimile ſub miti Auguſti imperio pauciores fuiſſe aut cives aut ſervos, quam ſub duro Tiberii, & ſub immani Caligulæ imperio. Ex his mihi facile perſuadeo, tractu temporis ſimul cum luxu creviſſe & munera, & quædam publica opera aquis indigentia: atque in civibus etiam libidinem perducendi aquam in privatas domos creviſſe. Neque illud prætermitto, ab accuratiſſimo Frontino minime dici, ſeptem Ductus non ſuffeciſſe: ſed dici, Caligulæ viſos fuiſſe non ſufficere. Ac quidem Suetonius duos illos eoſdem Ductus a Caligula inchoatos, conſummatos vero a Claudio non dixit neceſſarios: nam, in Claudio, Cap. 20, referens Claudii opera publica (in his autem operibus publicis etiam duo illi Aquarum Ductus comprehendebantur) ſcripſit; *Opera magna potius, quam neceſſaria, quam multa perfecit*.

3. *M. Aquillio Iuliano*] Codex Caſſinenſis habet; *M. Aquila Iuliano*: Codex Vibinas habet; *M. Aquilia Iuliano*: Editio Iocundi; *M. Aquilio Iuliano*. Secutus ſum in hac emendatione Iocundum; quamvis ubi hoc Conſulum par nominatur inferius in Art. 102, reperiatur in utroque Codice nomen *Aquila*. Vt vero ita facerem, triplex ratio mihi perſuaſit. Prima, quod nomen Aquila, nec enim pro cognomine aſſumi poteſt, non deſinit in *ius* (aut ſaltem in *us*) quemadmodum Romanorum nomina, adhuc eo tempore, deſinebant: ut obſervaverunt in Libro de Antiquis Romanorum Nominibus Panvinius, & in Libro de Nominibus Romanorum Sigonius; qui etiam rationem, cur ita deſinerent, addiderunt. Secunda, quod erat Romæ Aquillia Gens, plebeja, conſularis: unde credibile ſit, ex ea Gente fuiſſe hunc Conſulem; &, pro *Aquillio*, Librarios ſcripſiſſe *Aquila*. Tertia, quod a Dione in ipſo contextu Libri LIX hic Conſul nominatur *M. Aquillius*.

4. *anno Vrbis Conditæ DCCLXXXVIIII*] Codices, & Editio Iocundi habent; *anno*

G *Vrbis*

DCCLXXXVIIII, [5] duos Ductus inchoavit: quod opus Claudius [6] magnificentiſſime conſummavit, [7] dedica-

Vrbis Conditæ ſeptingenteſimo nonageſimo. Sed, propter mox dicenda, multo credibilius eſt, numerum litteris aliquando ſic fuiſſe ſcriptum DCCLXXXIX; qui numerus, præterita nota illa I ab incuria Librariorum, mutari facile potuit in numerum DCCLXXXX; unde ſcriptum deinde fuerit perperam, *anno ſeptingenteſimo nonageſimo*. Hoc loco Frontinus non modo commonſtravit tempus appoſita nota Conſulum M. Aquillii, P. Nonii, & nota anni ab V. C.; verum appoſita etiam nota anni imperii Caligulæ, quem annum ſecundum fuiſſe narrat. Ex hac præſertim notitia anni ſecundi Imperii Caligulæ Pagius, in Prolegomenis, Art. XV, ad Diſſertationem Hypaticam, permotus ſic numerum 790, qui reperiebatur in Libris, emendat; ut pro eo ſubſtituat 789. Porro hic ſubſtitutus numerus etiam reperitur, ſi a numero V. C. 791, quem hiſce Conſulibus Anonymus adſignat, duo anni adimantur: quæ duorum annorum detractio in hujuſmodi dubiis mihi eſt (ut in Nota 4 Art. 9 expoſui) inſtar viæ ad optimas emendationes.

II. Non ſum quidem neſcius, contra Pagii ſententiam ſcripſiſſe Noriſium in Epiſtola Conſulari, atque defendiſſe, Conſulatum M. Aquillii Iuliani & P. Nonii Aſprenatis referendum eſſe ad V. C. annum 791: quod num recte fiat ſecundum Varronianam, aut aliam Epocham non diſputo; ſed illud plane ſtatuo, ſecundum Frontini Epocham annum illum poni minime poſſe. Quid enim? Frontinum, qui in aliis Conſulibus (certi temporis, poſt annum ſcilicet V. C. quingenteſimum) duobus annis ab Anonymo diſſenſit, in his Conſulibus cum Anonymo conſenſiſſe dicemus?

5. *duos Ductus*] Hi duo Ductus additi ſeptem illis prioribus novem Ductuum ſummam conficiebant. At Nardinus in Lib. VIII. Operis alias citati Cap. 4, ſibi objecit; Plinium, qui ſcripſit poſtquam hi duo Ductus facti fuerant, dumtaxat ſeptem Ductus numeraviſſe: nempe tradidiſſe, Lib. XXXVI. Cap. 15, *corrivatos ſeptem amnes ab Agrippa in AEdilitate*. Verum, ut cum Fabretto (Num. 264) loquar, excogitatæ a Nardino *hujus imaginariæ inter Plinium, & Frontinum diſcrepantiæ ſolutio in ſola diverſitate temporum conſiſtit: nam cum Plinius* non quid eſſet ſuis temporibus, ſed *factum Agrippæ recenſeat, bene VII tantum Aquas ab eo in Cloacas immiſſas refert, quia Claudia, & Anio novus nondum exſtabant, ſed longo poſt tempore additæ fuerunt*.

6. *magnificentiſſime conſummavit*] Plinius Lib. XXXVI. Cap. 15 AEdificiorum Vrbis Romæ mirabilia recenſens mentionem facit hujuſce Claudii operis, aitque victos fuiſſe antecedentes Aquarum Ductus; præterea impenſam (ut ſupra etiam diximus in Nota 13 II. Art. 7) ad id opus conficiendum ponit hanc; ſeſtertium quinquagies quinquies, & quingenties centena millia: quæ ſumma, ut fert hodierna æſtimatio tradita ad extremum citatæ Notæ, reſpondet Philippeis Nummis argenteis 1387500.

7. *dedicavitque*] Dedicare erat, aliquid ſplendidum ac magnificum primo fabricæ uſu publice exhibere iis, quorum gratia fabrica perfecta erat. Hic itaque a Frontino indicatur tempus, quo primum per Ductus a Claudio ædificatos aqua in uſus publicos privatoſque Hominum fuit perducta. Dedicantibus autem publica opera tributum erat inſcribere operibus nomen ſuum. Supereſt adhuc magnificum ædificium, cui ex utroque latere inhæret ſequens Inſcriptio, quatuor verſibus comprehenſa:

TI. CLAVDIVS. DRVSI. F. CAISAR. AVGVSTVS. GERMANICVS. PONTIF. MAXIM

TRIBVNICIA. POTESTATE. $\overline{\text{XII}}$. COS. $\overline{\text{V}}$. IMPERATOR. $\overline{\text{XXVII}}$. PATER. PATRIAE

AQVAM. CLAVDIAM. EX. FONTIBVS. QVI. VOCABANTVR. CAERVLEVS. ET. CVRTIVS. A. MILLIARIO. XXXXV

ITEM. ANIENEM. NOVAM. A. MILLIARIO. LXII. SVA. IMPENSA. IN. VRBEM. PERDVCENDAS. CVRAVIT

Cum

dicavitque, [8] Sulla & Titiano coss. [9] anno poſt Vrbem Conditam DCCCIII, Kalendis Auguſtis . Alteri nomen

---

Cum in hac, magni certe momenti, Inſcriptione aliquis numerus non eodem modo referatur a Scriptoribus ſingulis eam exhibentibus : rogavi per litteras de hiſce numeris Virum eruditiſſimum præſtantiſſimumque Romæ degentem ; qui numeris Inſcriptionis ipſius obſervatis reſpondit , nihil in numeris Gruterianæ poſtremæ Editionis, quam ſum ſecutus, eſſe mutandum.

II. Poſt hæc ex Fabretto ipſius AEdificii, ſive (ut alii appellant) Arcus, ad duas Aquas Claudiam & Anionem novam pertinentis imaginem (*Fig. VII.*) huc transfero, in qua

A repræſentat ſectionem ſpecus Anionis Novi;
B ſectionem ſpecus Claudiæ;
F locum Inſcriptionis Ti. Claudii Cæſaris paullo ante relatam;
G locum Inſcriptionis Veſpaſiani Cæſaris in harum Aquarum reſtitutione;
H locum Inſcriptionis Titi Cæſaris appoſitæ occaſione novæ reſtaurationis.

Huic autem Arcui ſuppoſita nunc eſt Porta , quæ Major appellatur : olim tamen , ſub hoc Aquæductu Portam non fuiſſe , locus indicat ; ſubjectam vero demum fuiſſe eo tempore , quo Vrbis muros a Gothis disjectos reſtituit Beliſarius , nonnulli Viri docti exiſtimant . De iis Arcubus vide etiam iterum (ſi lubet) Notam 24 V. Art. 5, ad litteras e — 2.

8. *Sulla & Titiano coss.*] Codex Caſſinenſis; *Sulla & Thiati*: Codex Vrbinas; *Sulla & Titiano*: Editio Iocundi; *Sulla & Tutiano*. Secutus autem ſum Codicem Vrbinatem, cum quo conſentientem etiam Pighium inveni . Nominantur autem a Pighio hi Conſules ita; *Fauſtus Cornelius Sulla*, *L. Salvius Otho Titianus* . Sed Ordinariine fuerint hi Conſules, quippe qui Kal. Ianuariis honorem inierint (ineuntes enim Magiſtratum Kalendis illis appellabantur Conſules Ordinarii ; & ex iiſdem , ante Auguſtorum tempora , ſemper nomen anno dabatur) an vero Suffecti ſint habendi (videlicet qui parte anni, poſt alios Conſules, Conſules fuerint) & nihilominus in eorum nomine ordinata ſit anni ſupradicti nominatio , quod factum per hoc & ſequens ſeculum affirmat poſt Onuphrium Panvinium Pagius , in medio relinquo : nullum etenim certum argumentum afferunt qui eos Ordinarios faciunt ; qui Suffectos nullum.

9. *anno poſt Vrbem Conditam DCCCIII.*] Codices Caſſinenſis , & Vrbinas habent ; *anno poſt Vrbem Conditam octingenteſimo ſexto* , *Kal. Auguſtis*: Editio Iocundi , & aliæ; *anno poſt Vrbem Conditam DCCC. Sexto Kalendarum Auguſtarum* . Quibus in Editionibus verbum *ſexto* perperam ad Kalendas ab Editoribus relatum effecit , ut annum dumtaxat octingenteſimum ponerent , qui pro vero haudquaquam haberi poteſt . Prorſus enim probabile eſt , duos illos Ductus a Claudio conſummatos dedicatoſque fuiſſe eo anno, quo poſita fuit Inſcriptio ante jam relata, in qua cum legatur *Tribunitia poteſtate XII*, ea nota excludit omnino annum 800: nam, habita ratione annorum Imperii C. Caligulæ poſt ſecundum Conſulatum, & Ti. Claudii uſque ad Tribunitiam poteſtatem XII, ſatis liquet , plures debuiſſe annos intereſſe , quam numerarentur, ſi hæc Poteſtas ad annum octingenteſimum referretur.

II. Non autem melius numerum reſtituere me poſſe exiſtimavi , quam methodo jam in Nota 4 Art. 9 recepta : ſcilicet ponendo annorum numerum biennio deficientem ab anno adſignato iis Conſulibus ab Anonymo , qui eos Sullam & Othonem nominat. Igitur, cum ab Anonymo adſignatus annus ſit V. C. 805 , ego 803 poſui : quem etiam numerum Pagius (in ſuæ Diſſertationis Articulo jam citato) eſſe reponendum ad Frontiniani hujuſce loci emendationem arbitratus eſt. Quod ſi Codicum lectionem attendamus: cum annus octingenteſimus tertius litteris

Digitized by Google

nomen, [10] quæ ex fontibus Cærulo & Curtio perducebatur, Claudiæ datum; [11] hæc bonitatis proxima eſt Marciæ. Altera, quoniam duæ Aniones [12] in Vrbem Aquæ fluere cœperant, ut facilius appellationibus dinoſcerentur, [13] Anio novus vocari cœpit; [14] alias omnes præcedit: priori Anioni cognomentum Veteri adjectum.

¶ Art. 14. ¶ [1] Claudia concipitur Via Sublacenſi, ad milliarium XXXVIII, Diverticulo ſiniſtrorſus intra paſſus CCC: ex fontibus duobus ampliſſimis & ſpeci-

---

ſcribi olim conſueverit ita; DCCCIII; mirum non eſt, ſi junctis imis apicibus primarum unitatum II, ex illis prodierit V; unde manaverit numerus DCCCVI: & poſtea annus *octingenteſimus ſextus* in Codices ſequioris ævi derivatus. Ex his liquet, quam adhibendam emendationem plane crediderim; & quam erroris cauſſam habendam, opinatus ſim.

10. *quæ*] In Codice Caſſinenſi legitur, *que*: in Codice Vrbinate, *quæ*: in Libris editis, *quod*. Sed iſtud *quod* ad nomen referri non poterat: nec tamquam adverbium aſſumi, cum nomen Claudiæ a fontibus Cæruleo, & Curtio non dependeat: quamobrem neceſſario *quæ* legendum eſſe putavi.

11. *hæc bonitatis proxima eſt Marciæ*] Ita Codices: Editio Iocundi habet; *hæc bonitate proxima Marciæ*.

12. *in Vrbem Aquæ*] Ita Codices.

13. *Anio Novus vocari cœpit &c.*] Vide Notam 3 Art. 6. Codex Vrbinas pro verbo *vocari*, habet *vocitari*.

14. *alias omnes præcedit. Priori Anioni cognomentum veteri adjectum*] Codices Caſſinenſis, & Vrbinas habent; *Alia omnis precedit* (Codex Vrbinas, *omnes præcedit*) *priori Anioni cognomento veteris adjectum*: Editio Iocundi, *& quod illas omnes præceſſerat prior Anio, cognomen ei veteris eſt adjectum*. Hæc ſane Iocundi correctio & nimis ampla viſa eſt, & minus vera: nimis ampla, quod plura verba, quæ deſunt in Codicibus, interferantur: minus vera, quod Anio Vetus non præcedebat *omnes* aquas; neque enim omnibus remotiorem habebat originem, neque erat omnibus antiquior. Quamobrem, ut a Codicum lectione minimum recederem, verba illa *alias omnes præcedit* cum prioribus verbis conjunxi, retulique ad Anionem Novum; cujus origo a milliario 42 alias omnes Aquas longinquitate præcedebat. Quemadmodum ergo poſt relatam cauſſam nominis Aquæ Claudiæ ſubdidit Frontinus; *hæc bonitatis proxima eſt Marciæ*; ita etiam poſt relatam cauſſam nominis Aquæ Anionis Novi ſubdere potuit; *alias* omnes (ſubaudi *hæc*) *præcedit*. Porro conjunctionem hanc, & explicationem eas haberi velim, quas emendationis (ejuſdemque a Codicibus parum recedentis) neceſſitas perſuaſit.

¶ Art. 14. 1. *Claudia concipitur &c.*] Marlianus in Topographiæ Vrbis Romæ Lib. IIII. Cap. 11 hæc habet; *Quod autem Frontinus ait, Claudiam concipi ad milliarium XXXVIII, Plinius vero a lapide XXXX, intelligendum puto; alterum diſtantiam capere ab eo fonte, qui ab Vrbe magis diſtaret: alterum ab eo loco, ubi ambo jungebantur*. Sed cum Fabrettus ſecundum Frontini noſtri diſtantias eos invenerit (vide in alias citato ejus Opere Num. 172, & 173) fontes, quos Claudiæ Aquæ fuiſſe veriſimillimum eſt, diſtantes ab invicem paſſus CXX, haud facile video, qua ratione compoſitio illa Marliani defendi queat. Melius fortaſſis dicemus; vel Plinium numero, ut ajunt, rotundo uti voluiſſe, cum id dumtaxat attenderet, ut magnam diſtantiam exhiberet;

vel

ſpecioſis, [2] Cærulo (qui [3] a ſimilitudine appellatus eſt) & Curtio. Accipit [4] & eum fontem, qui vocatur Albudinus, tantæ bonitatis, ut Marciæ quoque adjutorio, [5] quotiens opus eſt, ita ſufficiat, ut adjectione ſui nihil ex qualitate ejus mutet. Auguſtæ fons, quia Marciam ſibi ſufficere apparebat, in Claudiam deri-

vel mendum aliquod in Plinii contextum irrepſiſſe, ſcriptumque fuiſſe numerum XXXX, pro XXXXV: atque id mihi veriſimillimum eſt. Nam ſi conferas Claudii Inſcriptionem paullo ſupra poſitam, cum Plinii loco, in quo numerum XXXXV, pro XXXX repoſueris, tantam profecto ſimilitudinem inter Inſcriptionem, & Plinii locum eſſe intelliges; ut facile ſuſpiceris, Plinium ad eam Inſcriptionem reſpexiſſe, & hanc noſtram emendationem veriſimillimam putes. En autem verba Inſcriptionis, ad diſtantiam fontium pertinentia; *Claudius Aquam Claudiam ex fontibus, qui vocabantur Cæruleus, & Curtius perduxit a milliario XXXXV*: en Plinii verba, ad diſtantiam pariter fontium pertinentia; per *Aquarum Ductus Claudii, Curtius & Cæruleus fontes influxere a lapide XXXXV*.

II. Illud vero præterire hoc loco non poſſum, eundem Fabrettum de Fontibus Claudiæ, in Num. 179 (qui ſane magis, quam Num. 132 attendendus eſt) addidiſſe hæc; *locus noſtræ originis Marciæ, licet duobus, & ultra milliariis infra Claudiæ fontes &c.* Ergo etiam Fabretto in confeſſo fuit, Claudiæ fontes quam proximos Marciæ origini non fuiſſe: ergo id confirmatur, quod in Nota 26 II. Art. 7 ſcripſimus; credibile nobis non fieri, origines Marciæ & Claudiæ quam proximas fuiſſe.

2. *Cærulo*] Ita in Codicibus: Libri Editi habent *Cæruleoque*: ſed illa particula *que* plane redundat. Duo *ampliſſimi & ſpecioſi* fontes viſuntur hodie etiam ſtatim ſupra eum locum, ubi in DELINEATIONE REGIONIS INTER TIBVR &c. (Tab. I. ad pag. 11) eſt littera A: quos fuiſſe Claudiæ fontes (ideſt fuiſſe Cæruleum, & Curtium) veriſimillimum eſt, ut diximus in ſuperiore Nota ſecuti Fabrettum; qui tamen *uter Cæruleus, an Curtius fuerit*, in medio relinquit; atque male habet Holſtenium, quod Curtium & Cæruleum nominatim oſtenderit.

3. *a ſimilitudine appellatus*] Tam Cærulus, quam Cæruleus ſignificant unum eundemque colorem. Huic colori color aquæ accedit. Immo non deſunt exempla Poetarum, qui *Cærula* in plurali numero, pro Mari dixerint. Fieri autem potuit, ut aqua fontis Cæruli colorem habuerit ſolito ſimiliorem colori cæruleo: quare fons *Cærulus a ſimilitudine appellatus*.

4. *& eum fontem, qui vocatur Albudinus*] Vbi eſſet hic fons non indicat Frontinus: credibile tamen eſt, extitiſſe haud longe ab aliis; atque inter Marciam & Claudiam, ſi in utramque poterat derivari. Credibile vero etiam ſit, Albudinum fontem Curtio fonti propiorem fuiſſe, quam Cæruleo: quando Suetonius, in Claudio Cap. 20, Fontes Curtium, & Albudinum quaſi pro unico dumtaxat fonte deſcripſit, ita; *Claudiæ Aqua gelidos, & uberes fontes, quorum alteri Cæruleo, alteri Curtio & Albudino nomen eſt*, Claudius Imperator in Vrbem perduxit.

5. *quotiens opus eſt*] Ergo aliquando, ſcilicet cum opus erat, Albudini Fontis aqua influebat Marciæ rivum: aliquando non ita. Id contingere potuit duobus modis; vel ſtructura rivorum, ſtructura enim, ut in ſequente Nota oſtendemus, id fieri poterat; vel Aquariorum opera, qui aquam hanc quibuſdam de cauſſis in Marciam inducerent, deinde averterent. Idque potius crediderim; nam Frontinus non videtur ſtabilem ullam rivi derivationem indicare.

6. ut

derivatus eſt, manente nihilominus præſidiario in Marciam; [6] ut ita demum Claudiam Aquam adjuvaret Auguſta, ſi eam Ductus Marciæ non caperet. [7] Claudiæ Ductus habet longitudinem paſſuum XXXXVI millium CCCCVI. Ex eo rivo ſubterraneo paſſuum XXXVI millium CCXXX: opere ſupra terram paſſuum X millium CLXXVI; ex eo opere arcuato in ſuperiori parte pluribus locis, paſſuum III millium LXXVI. & prope Vrbem a VII milliario ſubſtructione rivorum per paſſus DCVIIII, opere arcuato paſſuum VI millium

CCCC-

---

6. *ut ita demum Claudiam Aquam*] Structuram, qua ædificatus erat rivus Auguſtæ ea ratione, ut Aqua Auguſta in rivum Marciæ ſemper influeret, ſi Marcia indigeret; ſi vero non, Claudiam Aquam influeret, atque adjuvaret, eam fuiſſe conjicio, quæ apposita Figura (*Fig. IX.*) repræſentatur, in qua

A B eſt rivus Aquæductus aquæ Marciæ, per quem hæc fluebat ſecundum directionem A B declivem:

E F ſectio poſtremæ partis Auguſtæ rivi altioris rivo Marciæ, qua poſtrema parte idem Auguſtæ rivus cum Marciæ rivo conjungebatur.

C D feneſtra, per quam patebat Auguſtæ aquæ in Marciam aditus:

K H P paries ejuſdem altitudinis atque Marciæ rivus, & ſuprema pars feneſtræ C D; quem quouſque non ſupergrediebatur (ubi G) aqua Auguſta, in nullum alium locum, niſi in Mareiæ rivum influere poterat:

G O I ea pars rivi Auguſtæ; qua ferebatur aqua in Claudiam; erat autem hæc pars prope originem ſuam orizontalis, ut ajunt; neque per eam fluere aqua poterat, niſi prius parietem K H P ſuperaret.

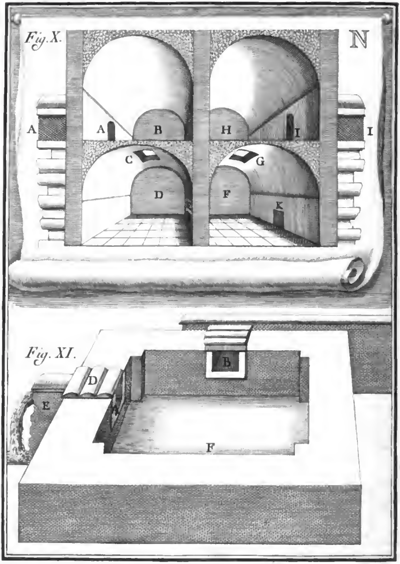
Quotiens itaque Marciæ Ductus haud erat plenus, Anguſtæ rivus, *præſidiarius in ipſam Marciam*, in Marciæ Ductum per feneſtram C D aquam ſuam inducebat: eum vero Mareiæ Ductus aqua plenus nequibat Auguſtam recipere, tunc Auguſta redundans ſuperanſque parietem K H P, atque adeo influens rivum G O I *ita demum Claudiam Aquam adjuvabat*.

7. *Claudiæ Ductus habet longitudinem paſſuum XXXXVI. millium &c.*] Codices Caſſinenſis, & Vrbinas, atque etiam Iocundi Editio tribuunt toti longitudini Ductus paſſus 46000: ex ea rivo ſubterraneo paſſus 36230, operi ſupra terram paſſus 10076 (hic numerus perſpicue legitur in Caſſinenſi Codice: at in Vrbinate, & in Editione Iocundi legitur 10081) ex hoc autem opere ſupra terram tribuunt operi arcuato in ſuperiori parte pluribus locis paſſus 3076; prope Vrbem ſubſtructioni paſſus 609, & operi arcuato paſſus 6491.

II. A poſtremis ordiendo, habeamus principio rationem operis ſupra terram. Id ex partibus tribus componebatur; ex opere arcuato in ſuperiore parte paſſuum 3076; ex ſubſtructione prope Vrbem paſſuum 609; ex opere arcuato prope Vrbem paſſuum 6491; in quarum partium numeris cum uterque Codex, & Iocundi Editio conſentiant, ſummam 10176 ex ipſis partibus factam habui pro vero numero paſſuum conveniente operi ſupra terram. Itaque ſi rivus ſubterraneus erat paſſuum 36230, opus vero ſupra terram paſſuum 10176; jam integri Ductus, ex rivo ſubterraneo ac opere ſupra terram compoſiti, longitudo erat paſſuum 46406.

En

Digitized by Google

Digitized by Google

En ratio, quam pro emendatione in hac re viſa fuit adhibenda. Mirum autem non eſt, ſi Ductus integer in Codicibus, & editis Libris ponitur paſſuum dumtaxat XXXXVI millium: facile etenim poſt numeri partem *XXXXVI millium*, quæ recte ſe habet, reliquam numeri partem *CCCCVI* omittere (ut etiam alibi evidentiſſime alia aliqua pars omiſſa fuit) Librariorum incuria potuit.

III. Sed antequam de Claudiæ Ductu dicere deſino, animadverto, reperiri poſſe aliquem, qui miretur; cur Frontinus concipi aquam Claudiam ex fontibus *Cæruleo*, & *Curtio Via Sublacenſi ad milliarium XXXVIII* affirmet, quando in Inſcriptione Claudii ſupra (Nota 7 Art. 13) allata perſpicue ſcriptum eſt, Claudium *curaviſſe perducendam aquam Claudiam in Vrbem ex fontibus, qui vocabantur Cæruleus & Curtius, A MILLIARIO XXXXV*. Qui ergo fieri potuit, ut fontes illi diſtarent ab Vrbe milliaribus 38 ſi Frontinum ſequaris, milliaribus vero 45 ſi Claudii Inſcriptionem attendas? Huic reſpondebo: Frontinum indicaviſſe originis Claudiæ ab Vrbe diſtantiam ſecundum longitudinem Viæ militaris: Claudium vero indicaviſſe eandem originem, ſed ſecundum longitudinem ipſius Ductus, quæ major erat; aſſentatoribus aulicis curantibus, ut magnitudo operis majori numero magnificentius deſcriberetur.

IIII. At ille inſtabit: qua ergo de cauſſa Frontinus longitudinem Ductus poſuit paſſuum 46406, cum eandem illam poſuerit dumtaxat paſſuum 45000 Claudius, quippe qui *a milliario XXXXV* ductam fuiſſe Aquam ſcriptum reliquerit in ſua Inſcriptione? Alteram hanc quæſtionem antequam dirimo, Inſcriptionem, quæ ſub illa Claudii jam relata, & alia Veſpaſiani (ut diximus Nota 7 II Art. 13) poſita eſt, ſubjicio; hæc quoque continetur verſibus quattuor:

IMP. T. CAESAR. DIVI. F. VESPASIANVS. AVGVSTVS. PONTIFEX. MAXIMVS. TRIBVNIC
POTESTATE. X. IMPERATOR. XVII. PATER. PATRIAE. CENSOR. COS. VIII
AQVAS.CVRTIAM.ET.CAERVLEAM.PERDVCTAS. A.DIVO.CLAVDIO.ET.POSTEA
A. DIVO. VESPASIANO. PATRE. SVO. VRBI. RESTITVTAS. CVM. A. CAPITE. AQVARVM. A. SOLO. VETVSTATE. DILAPSAE. ESSENT. NOVA. FORMA. REDVCENDAS. SVA. IMPENSA. CVRAVIT

Igitur liquido conſtat, Ductum Aquæ Claudiæ bis poſt Claudii tempora fuiſſe refectum, & eandem Aquam nova forma reductam. Quare facile fieri potuit, ut ſub Veſpaſiano, ac Tito Ductus Claudiæ refectus, longitudine auctus fuerit paſſibus 1406: atque hinc fieri etiam potuit, ut Frontinus (qui poſt Titi tempora Librum ſuum ſcripſit) eam Ductus longitudinem paſſuum 46406 tradiderit, quæ erat vera longitudo, quando ille Curatoris munere fungebatur: prætermiſſa illa longitudine Claudii, quæ poſt refectiones vera eſſe deſierat.

V. Tres autem hoc loco breves animadverſiones liceat apponere. Primum ergo noto, Aquam Claudiam præditam etiam fuiſſe nomine *Aquarum Curtiæ & Ceruleæ* (neque enim, hæc eſſe duo nomina, Claudiam atque Anionem deſignantia, mihi perſuadeo) Deinde noto, certiſſima conjectura manifeſtum fieri, ipſius quoque Anionis Ductum fuiſſe refectum; nam Ductus ejus quædam pars opere ſupra terram communi cum Claudiæ Ductu ſuſtentabatur; & reputaudum non eſt, ejus ſtabilitatem fuiſſe multo diuturniorem Claudiæ ſtabilitate. Cur vero Anionis novi refecti mentio non fiat, haud ſatis video; de ipſa tamen refectione dubitare minime poſſum. Demum obſervo, a tempore Aquæductuum inchoatorum a Caligula ad tempus refectionis, quam Titus fieri curavit, temporis ſpatium minus annis ſolidis 44 interfuiſſe: quare mirum ſane videtur, tam brevi ſpatio bis oportuiſſe Aquæductus illos refici; mirumque magis videtur, dici; *Aquas a ſolo vetuſtate dilapſas fuiſſe*. Hinc autem colligemus, vaſtas illas Aquæductuum moles fuiſſe conſervatu perdifficiles, Scriptores vero Inſcriptionum Imperatoribus aſſentari facile ſtuduiſſe.

I. ad

¶ Art. 15. CCCCLXXXXI. ¶ Anio novus Via Sublacenſi, ad milliarium [1] XXXXII in ſuo rivo excipitur ex flumine; quod, cum terras cultas circa ſe habeat ſoli pinguis, & inde ripas ſolutiores, etiam ſine pluviarum injuria limoſum & turbulentum fluit : ideoque a faucibus Ductus interpoſita eſt [2] Piſcina limaria, ubi inter

---

¶ Art. 15. 1. *ad milliarium XXXXII. in ſuo rivo excipitur ex flumine*] Quod Claudius in ſua Inſcriptione habet, Aquam *Anienem a milliario LXII in Vrbem* fuiſſe perductam, non de diſtantia ſecundum Vias, ſed de longitudine ipſius Ductus Anionis novi intelligas oportet, quemadmodum etiam de Claudiæ Ductu in Nota 7 III. Art. 14 dictum eſt.

2. *Piſcina limaria*] In Aquarum Ductibus Piſcina Limaria erat receptaculum, in quod excipiebantur aquæ; ac ibi, ut Frontinus infra in Art. 19, *quaſi reſpirante rivorum curſu* limum deponebant. Duo ſunt Piſcinarum Limariarum genera, quæ præ ceteris conſideranda opinor. Ad primum autem pertinere poteſt quædam Piſcina Aquæ Alexandrinæ; ad ſecundum Aquæ Virginis Piſcina in Vrbe. Vtriuſque deſcriptionem ex Authore fide & diligentia præſtantiſſimo, nimirum ex Fabretto, deſumtam, ſervatis pleriſque ejus verbis, huc transferendam eſſe neceſſario exiſtimavi.

II. Prima talis erat, qualis in Figura (*Fig. XI.*) exhibetur. Is autem erat uſus: ex Ductu ſuperno, cujus oſtium erat B, aqua per idem oſtium B in lacum B F ingrediens, ibi remiſſo aliquanto motu depurabatur; inde vero rurſus per A ingrediens Ductum D, & profluens verſus E, Romam verſus iter continuabat: ut habet Fabrettus ad Num. 7. In architectura autem hujuſce Piſcinæ illud primum animadverto, priſcos illos Architectos pro aquæ depuratione, ut ad quietem adduceretur aqua, curaviſſe; cognoviſſeque ad quietem plurimum poſſe conferre, ſi alicujus quantitatis aquæ velocitas in multo majorem quantitatem aquæ transferretur; propterea quod per majorem quantitatem diffuſa velocitas ubique minor fit, ac quaſi evaneſcit. Deinde obſervo, habitam fuiſſe ab illis rationem etiam directionis motus: neque enim oſtia B & A ex directo poſuere, ſed oſtium B direxere contra parietem ad F; ut motus intrantis aquæ non modo minueretur ex copia aquæ in Piſcina contentæ, ſed etiam ex adverſo pariete frangeretur: atque ut hac ratione recens adveniens aqua nanciſceretur tardius ad exeundum viam, interimque melius purgaretur.

III. Sed redeamus ad Fabrettum; nimirum ad deſcriptionem Piſcinæ generis alterius. Hanc ſcribit Fabrettus ſe delineaviſſe *citra menſurarum fidem*: utcumque tamen, perſpicue architectura Piſcinæ oſtenditur: atque in Figura (*Fig. X.*) eſt

A A Ductus Aquæ Virginis ſe exonerans in receptaculum B;
C Oſtium, per quod Aqua deſcendit in cellam ſubterraneam D;
E Porta, ex qua Aqua defertur in aliud receptaculum ſubterraneum F;
G Oſtium, per quod Aqua iterum aſſurgit ad receptaculum H, & Ductui II ſe reſtituit;
K Porta cataracta, ex qua limus, & purgamenta in Cloacam emittebantur.

Et hæc ex Fabretti Art. 228. Mihi autem liceat hoc in loco notare; hujus Piſcinæ Aquæ Virginis Architectos retuliſſe opus ad eos fines, quos attenderunt etiam Architecti in Piſcina Aquæ Alexandrinæ (quam etſi poſteriorem tempore, ſimplicitatis tamen cauſſa primam deſcripſi) Sed in Piſcina Aquæ Virginis illud artificium, quo factum fuit, ut aqua ex oſtio A ingreſſus pervenire non poſſet in oſtium I egreſſus, niſi deſcenderet per oſtium C, tranſiret per portam E, & aſcenderet per oſtium G; illud, inquam, artificium præſtantiſſimum eſt. Fieri etenim debuit neceſſa-

ter amnem & ſpecum conſiſteret & [3] liquaretur aqua. [4] Sic quoque, quotiens imbres ſuperveniunt, turbida pervenit in Vrbem. Iungitur ei [5] rivus Herculaneus, oriens eadem Via, [6] ad milliarium XXXVIII e regione fontium Claudiæ [7] trans flumen Viamque, natura puriſſimus, ſed mixtus gratiam ſplendoris ſui amittit. Ductus Anionis novi [8] efficit paſſuum LVIII millia

---

neceſſario, ut in ſubterraneis illis cellis valde purgaretur aqua; atque ut per oſtium G in ſuprema cellæ F parte perforatum aſcenderet pars aquæ levior & defæcatior egreſſura per oſtium I. Non prætereo, ex hae nos poſſe concipere quid Piſcinæ Contectæ fuerint (quarum aquæ ab aeris, pluviarumque injuriis utiliſſime defendebantur) ut contra ex illa primum deſcripta Piſcina apparet, quid Patentes Piſcinæ eſſent.

V. Quod vero attinet ad eam Piſcinam Anionis Novi, de qua loco ſupra citato verba facit Frontinus noſter, eam patentem fuiſſe opinor, & rudiori opere extructam: namque ea rivum Anionis non interſecabat, ſed erat propter amnem; nimirum poſita inter amnem ipſum & ſpecum, ut aqua a concepto motu quaſi reſpiraret.

3. *liquaretur*] Hoc eſt, ſubſidente limo, defæcaretur.

4. *Sic quoque &c.*] Locnm hunc ita interpretor; Etiamſi aqua in piſcina limaria aliquid turbidi relinquat, nihilominus quoties imbribus ſupervenientibus aqua valde turbida eſt, non ſic defæcatur in piſcina, ut in Vrbem tubida non perveniat.

5. *rivus Herculaneus*] Herculaneus idem ſignificat, ac pertinens ad Herculem. Cur vero hic rivus Herculaneus diceretur, memoriæ proditum non eſt; fortaſſe ejus fontes in vicinia erant loci alicujus ſacri Herculi. Rivus autem hoc loco ſumi debet, non ſecundum eam ſignificationem, quam obtinet, cum ad Ductus Aquarum refertur; ſed ut aqua a proprio ſuo fonte manans, atque excepta intra peculiarem aliquam foſſam, per quam fluat. Eodem modo ſumitur hæc vox a Plinio, ubi Lib. XXXI. Cap. 3 poſt adſignatam Virginis Aquæ originem, ait; *Iuxta eſt Herculaneus rivus, quem refugiens* (Aqua ab Agrippa ducta) *Virginis nomen obtinuit*. Sed hic rivus Herculaneus proximus Virginis origini, a Plinio nominatus, omnino diverſus eſt habendus ab eo fluente *e regione fontium Claudiæ*; de quo hoc loco loquitur Frontinus noſter.

6. *ad milliarium XXXVIII, e regione fontium Claudiæ*] Ita perſpicue Codex Caſſinenſis: at Codex Vrbinas habet; *ad milliarium XXXXIII*: & quot Codex Vrbinas, totidem milliaria habent etiam Editiones; perperam tamen. Nam ſupra in Art. 14 ſtatutum fuit, fontes Claudiæ fuiſſe ad milliarium XXXVIII. Cauſſa primi erroris videtur manaſſe ex eo, quod in vero numero XXXVIII mutata per facilem incuriam Librariorum nota V in notam X, ex numero XXXVIII effectus eſt falſus numerus XXXXIII.

7. *trans flumen Viamque*] Particulam *trans* refero ad fontes Claudiæ, qui cum eſſent (in Tabula, quæ notatur littera I ad pag. 11, videatur DELINEATIO REGIONIS INTER TIBVR &c.) ad partes, ubi littera A, ſi concipiatur, rivum Herculaneum tranſiviſſe per oppoſitum locum, ubi numerus XXXVIII, jam erit palam, cur diceretur, *e regione* (id eſt ex adverſo, ex oppoſito) *fontium Claudiæ trans flumen Viamque*. Accedit & illud, eos Claudiæ fontes fuiſſe *trans flumen Viamque*, vel ſi in explicanda particula *trans* ratio Vrbis Romæ haberetur, in qua Frontinus ſcribebat.

8. *efficit paſſuum LVIII millia DCC*] Cum hi paſſus 58700 dividantur in partes duas;

millia DCC: ex eo rivo ſubterraneo paſſuum XXXXVIIII millia CCC, opere ſupra terram paſſuum VIIII millia CCCC; & ex eo ſubſtructionibus aut opere arcuato [9] ſuperiore parte pluribus locis paſſuum II millia CCC, & propius Vrbem [10] a VII milliario ſubſtructione rivorum paſſuum DCVIIII, opere arcuato paſſuum VI millia CCCCLXXXXI. Hi ſunt arcus altiſſimi, ſublevati in quibuſdam locis CVIIII pedes.

¶ Art. 16. ¶ [1] Tot Aquarum tam multis neceſſariis molibus [2] Pyramides, [3] videlicet otioſas, [4] compares, aut cetera inertia, ſed fama

---

nimirum in rivum ſubterraneum paſſuum 49300, & in opus ſupra terram paſſuum 9400, qui duo numeri in unam ſummam collecti reſtituunt numerum 58700; dicendum eſt, cunctos illos tres numeros recte ſe habere. Accedit Codicum, atque editorum Librorum conſenſus integer. Quod vero in Claudii Inſcriptione ante relata ſcriptum ſit, Aquam Anionem novam *a milliario LXII* fuiſſe perductam, nil officit. Ductus enim longitudo (de longitudine autem Ductus & ibi & hoc loco ſermo eſt) potuit poſt Claudii tempora brevior fieri, aliquibus omiſſis circuitibus, & fortaſſe Aqua ex flumine paullo propius Vrbem excepta, quando bis reſectus fuit Ductus, ut ſupra in Nota 7 V. Art. 14 oſtendimus.

9. *ſuperiore parte pluribus locis paſſuum II millia CCC*] In Codice Caſſinenſi legitur paſſuum *duodecim millia trecentos*: In Codice Vrbinate, & in Libris editis legitur; paſſus *XII mille DCCC*. At ſi totum opus ſupra terram erat paſſuum *IX millium CCCC*, qui fieri deinde poterat, ut una ejus pars eſſet paſſuum XII millium & amplius? Delevi notam X & ſecundum Caſſinenſis Codicis verba retinui notas CCC itaque habui paſſus *II mille CCC*. Et quidem hic numerus 2300 conjunctus cum reliquis ſequentibus duobus numeris (in quibus Codex Caſſinenſis, & Iocundi Editio conſentiunt) ſubſtructionis paſſuum 609, & operis arcuati paſſuum 6491, reſtituit omnino, ut oportet, numerum 9400 totius operis ſupra terram; atque ita probat, tres hoſce numeros recte poſitos eſſe.

10. *a VII. milliario*] Aquæ Claudia, & Anio novus ſuper eoſdem arcus in Vrbem ferebantur: credibile autem eſt, a ſeptimo milliario una ubique ductas fuiſſe has Aquas; nam iiſdem ferme verbis opera utrique ſuppoſita deſcripſit Frontinus. De Claudia habet, in Art. 14, *a VII milliario* &c.: de Anione novo hic, *a VII milliario* &c. numeris paſſuum ſubſtructionis, & operis arcuati utrobique prorſus congruentibus.

¶ Art. 16. 1. *Tot aquarum tam multis neceſſariis molibus &c.*] Hæc periodus Parentheſis eſt: declinat enim Frontinus ab ipſa rivorum deſcriptione, ut Lectorem ad admirationem traducat. Tota autem periodus dici poteſt quidam Figurarum complexus.

2. *Pyramides*] Pyramides erant in Ægypto vaſtæ moles lapideæ, quæ ex baſi quadrata paullatim in acutum faſtigium deſinebant. Dicuntur fuiſſe Ægyptiorum Regum ſepulcra, quorum tam magnifice extruendorum Regibus *ea cauſſa*, teſte Plinio, Lib. XXXVI. Cap. 12, *traditur, ne pecuniam Succeſſoribus, aut Æmulis inſidiantibus præberent, aut ne Plebs eſſet otioſa*.

3. *videlicet otioſas*] Hoc loco particula *videlicet* ſignificat *certe*, & hic *uſum ſuum habet*, ut ſcripſit Laurentius Valla in Elegantiarum Lib. II. Cap. 60, *per amaritudinem quandam cum deriſu permixtam*.

4. *compares*] Ita Codices Vrbinas, & Caſſinenſis: at Libri editi habent *comparem*; addunt

Digitized by Google

faina celebrata Opera Græcorum? ¶ [1] Non alienum mihi viſum eſt longitudines quoque rivorum cujuſque Ductus [2] etiam per ſpecies operum complecti: nam cum maxima hujus Officii pars in tutela eorum ſit, ¶ Art. 17.

---

addunt etiam (idque recte, ut opinor) interrogationis notam. Ceterum præſtare videtur lectio illa Codicum, quippe quæ elegantior. Ad *Modum* enim, quem Grammatici *Potentialem* vocant, id verbum revocandum eſſe reor; ut, *compares*, ſignificet *poteriſne comparare?* Varia afferre poſſem exempla; at unum ex Horatii Arte Poetica ſufficiet, quod maxime facit ad rem noſtram. Scribit Horatius

Spectatum admiſſi riſum teneatis, Amici?

cujus verſus haud dubie ſignificatio hæc eſt: O Amici admiſſi ſpectatum, poteritiſne tenere riſum? Quare totam Frontini ſententiam interpretor ita: nunc o Lector, *cum tam multis & neceſſariis molibus tot Aquarum* poteriſne comparare *Pyramides certe otioſas, aut cetera opera inertia*, quæ a Græcis fuere celebrata? Si quis autem vellet (rejecta interrogatione) verbum *compares* præſens eſſe Conjunctivi Modi, quo Scriptores aliquando in imperando utuntur, opinatio hæc mihi quidem minus placeret.

II. At redeo ad Frontinum, qui, jure quidem meritoque, hoc loco Aquarum Ductuum magnificentiam, utilitatemque laudat. Idem graviſſimis verbis etiam infra in Art. 119 præſtat. *Ad tutelam*, ſcribit, *Ductuum, ſicut promiſeramus, divertimus, rem enixiore cura dignam, cum magnitudinis Romani Imperii id præcipuum ſit indicium*. Atque ante Frontinum Plinius poſtquam verba fecit de Claudia Aqua, hæc addit in Lib. XXXVI. cap. 15. *Quod ſi quis diligentius æſtimaverit aquarum abundantiam in publico balineis, piſcinis, domibus, euripis, hortis, ſuburbanis, villis, ſpatioque advenientis* (in hoc verbo *advenientis* mendum aliquod fortaſſe ſubeſt) *extructos arcus, montes perfoſſos, convalles æquatas, fatebitur, nihil magis mirandum fuiſſe in toto Orbe Terrarum*. Quin etiam poſt Frontinum non defuere qui Aquarum Ductus magnopere commendarent. Dionyſius, Lib. III. Hiſt. Rom. *mihi*, inquit, *ſane magnificentiſſima videntur, ex quibus maxime apparet amplitudo Romani Imperii, Aquæductus, Viæ Stratæ, Cloacæ*. Caſſiodorus, in Epiſt. 6 Lib. VII, de Roma ait; *Flumina, quaſi conſtructis montibus perducuntur, naturales credas alveos ſoliditates ſaxorum, quando tantus impetus Fluminis, tot ſeculis firmiter potuit ſuſtineri*. Quæ omnia poetice Rutilius in Itinerario, Lib. I. verſu 97.

Quid loquar aerio pendentes fornice rivos?
Qua vix imbriferas tolleret Iris aquas.
Hos potius dicas creviſſe in ſidera montes,
Tale gigantæum Græcia laudat opus.
Intercepta ſuis conduntur Flumina muris,
Conſumunt totos celſa lavacra lacus.

1. *Non alienum mihi viſum eſt &c.*] Oſtendens Frontinus breviter quid jam dictum ſit, parat tranſitionem ad id, quod conſequitur; nimirum ad narrandum, factas fuiſſe cura ſua Formas Aquæductuum. Sed vellet fortaſſe aliquis, ut hoc tranſitionis principium cum iis, quæ antea dicta fuerant, particulæ alicujus adminiculo fuiſſet arctius connexum. Verum id neceſſarium minime eſt: ac Frontinus haud ſemel id in tranſitionibus non obſervat; quod hic monuiſſe ſufficiat. ¶ Art. 17.

2. *etiam per ſpecies operum complecti*] Ita Codices: Editio princeps habet; *& proſpectus operum complecti*: Editio Iocundi; *& per ſpecies operum complecti*. Secutus ſum Codices; ſenſus autem hic eſt: longitudines non modo per menſuras paſſuum, ſed *etiam per ſpecies operum*, indicando ubi eſſent rivi, ubi ſubſtructiones, ubi arcus, *complecti*.

ſit, [3] ſcire Præpoſitum oportet, quæ majora impendia exigant. Noſtræ quidem ſolicitudini non ſuffecit ſingula [4] oculis ſubjeciſſe; [5] formas quoque Ductuum [6] facere curavimus, ex quibus apparet ubi valles, quantæque, [7] ubi flumina trajicerentur, ubi montium lateribus [8] ſpecus appliciti, majorem aſſiduamque [9] *perterendi*, ac muniendi ii exigant curam: hinc

---

3. *ſcire Præpoſitum oportet, quæ majora impendia exigant*] Ita Codex Vrbinas: Codex Caſſinenſis, & Editio Iocundi habent; *propoſitum*. Sed prætuli lectionem illam; id enim verbum *præpoſitum* videtur ad Aquarum Curatorem referri: ut ſupplendum ſit; Curatorem *præpoſitum* Aquis tuendis. Porro quædam opera, ut opera arcuata, exegiſſe majora impendia; quædam alia, ut rivi, exegiſſe minora impendia, varietateſque regionum, locorumque ad impendiorum ſummam aliquid pariter contuliſſe, per ſe eſt manifeſtum.

4. *oculis ſubjeciſſe*] Ideſt viſitaviſſe.

5. *formas*] Ita Codices: Editio Iocundi habet; *ſed formas*. Formæ, cum agitur de Aquæductibus; aliquando ſignificant fiſtulas, tubos, ſeu ſpecus, per quos aqua ducitur. Quin ipſe Frontinus infra in Art. 75 hanc vocem haud abſimili ſignificatione aſſumit, cum ait; *plerique poſſeſſorum fraude formas rivorum perforans*. Errat tamen vehementer Keuchenius (& ſi qui alii cum eo faciunt) putans, hoc etiam loco, huic voci talem ſignificationem eſſe tribuendam. Ne dicam, Keuchenium noviſſe Turnebi ſententiam, ſed maluiſſe, inventis frugibus, glande veſci. Turnebus enim in Adverſariorum Lib. V. Cap. 5 hæc habet; *Formæ ſunt interdum rerum aliquarum imagines, & deformationes, ac picturæ;* continuoque citat hunc, quem in manibus habemus Frontini locum. Fabrettus vero, Num. 219, cum Turnebo ferme convenit: namque ad hunc eundem Frontini locum pro *Forma intelligendum eſſe*, ſcribit, *veſtigium ſeu ichnographiam, recepta in re agraria locutione*. Quos doctiſſimos Viros ſi ſequamur, quid Frontinus ſignificare voluerit, ſatis quidem intelligemus.

II. Illud tamen ex horum conſideratione præterea venit in mentem, num Frontini *Formæ* fortaſſe fuerint ſolidæ Ductuum imagines, opera ſcilicet cælata atque coagmentata ex partibus variis: quemadmodum Architecti ex ligno & craſſioribus cartis extantem effingunt imaginem, futuri operis ſpecimen exhibentem.

6. *facere curavimus*] Subaudi Artifices, ac ſupple ita; *curavimus*, Artifices *facere* formas.

7. *ubi Flumina trajicerentur*] Diximus in Nota 7 Art. 11 per pontes fuiſſe aquas trans Tiberim perductas: idem indicat factum Frontinus, ut Aquæ trans minora Flumina ad Vrbem ducerentur; quod & pontibus, & altioribus arcubus, pro varia ſpecuum a terra elevatione, fieri potuit.

8. *ſpecus appliciti*] Ita Codices: Editio Iocundi habet; *ſpecus applicisi*, *quantoque*. Specus fodiebantur in montibus ſub terram, ut ex Vitruvio jam diximus in Nota 7 II. Art. 3: ſed ſpecus etiam erant viæ, ſeu canales, per quos ſupra ſubſtructiones, aut arcus aqua ferebatur, quemadmodum citato in loco notavimus. Itaque puto, hic ſumi ſpecus ſecundum hanc ultimam ſignificationem: namque ſpecus iſti, quoniam dicuntur appliciti lateribus montium, videntur non fuiſſe in montibus effoſſi: propterea vero credibile eſt, Frontinum indicare, montium lateribus applicitos ſpecus multa cura indigere. Equidem Frontinus infra in Art. 121 enumerans partes illas Ductuum, quæ facilius laborant, inter ipſas etiam *partes, quæ montium lateribus applicitæ ſunt*, recenſet.

9. perterendi, *ac muniendi ii exigant curam*] Ita Editio Iocundi: at Codices Caſſi-

hinc illa contingit utilitas, ut rem ſtatim veluti in conſpectu habere poſſimus, & deliberare tanquam aſſiſtentes. ¶ Omnes Aquæ [1] diverſa in Vrbem libra proveniunt: [2] inde fluunt quædam altioribus locis, ¶ Art. 18.

Caſſinenſis, & Vrbinas habent; *petendi, ac muniendi vi exigant curam*. Coactus vero ſum illam ſive lectionem, ſive emendationem Iocundi ſequi: non quod omnino placeret; ſed quod meliorem quærenti melior ſeſe (fateor) non obtulit. Verbum autem *perterendi* explico, ut ſignificet idem atque, commiauendi terendo: terendus enim erat in rivis limus, qui ex turbidis aquis ſeparatus, obduratuſque, & cruſtas efformans, aliquod aquarum motui afferebat impedimentum.

1. *diverſa in Vrbem libra*] Hujuſce vocis *Libræ* variæ ſunt ſignificationes. Mechanici ſæpe hac voce utuntur ad ſignificandum Inſtrumentum, quo exploratur altitudo unius loci collata cum altitudine alterius loci; & hujuſce inſtrumenti uſus dicitur *perlibratio*. Altitudo autem alicujus loci (ubi de libra, aut perlibratione agitur) ſumitur pro diſtantia ipſius loci a centro omnium gravium Orbis Terrarum. ¶ Art. 18.

II. Sæpe autem ad hanc ipſam altitudinem ſignificandam vocabulum *Libræ* uſurpatur; nimirum vocabulum inſtrumenti, quo vel æqualitas, vel differentia variarum altitudinum cognoſcuntur. Quando itaque duo loca eandem altitudinem habent, ea *ad Libram* (ſive etiam *ad Libellam*) eſſe dicuntur. Ita Vitruvius in Libro VIII. cap. 7 ſcribit; *nec ſubſtructum ad Libram factum*; quæ verba *ad Libram* Barbarus Italice ſic reddidit, *a livello*; Perraultius Gallice ſic, *a niveau*. Itaque ſi alicujus lineæ, aut ſuperficiei omnia puncta æqualiter a centro omnium gravium diſtent, talis linea, aut ſuperficies *ad Libram* dicetur; atque hæc *Libra* vera eſt. Quod ſi ſermo eſſet de recta aliqua linea rectos angulos faciente cum alia recta linea ad perpendiculum ducta, nimirum ducta ad centrum omnium gravium; ea recta linea *ad Libram* quidem dici poſſet, ſed *ad Libram apparentem*. Nos vero de hac in præſentia non agimus.

III. Aquæ autem, & omnium liquidorum ea eſt natura; ut, niſi a violento aliquo motu commoveantur, ſupremam ſemper ſuperficiem ſuam *ad libram* veram componant. Adde, eſſe Axioma ab iis, qui de perducendis aquis ſcripſere, plane receptum; aquam tantum aſcendere, quantum deſcendit: hincque facile colligi, aquam fluentem non poſſe aſcendere ad altitudinem majorem ea altitudine, ex qua fluit. Neque illo minus certum haberi debet id; nimirum aquam fluentem, & a tergo preſſam ab alia aqua fluente, eo magis premi, quo aqua a tergo premens altior eſt.

IIII. Itaque quod ad rem noſtram pertinet, Libra ſignificat vel inſtrumentum, quo altitudines explorantur; vel altitudines ipſas, ſive hæ ad ſuperficiem ſupremam aquæ, ſive ad planum, ſuper quod aqua ducitur, referantur. Hinc apparet differentia inter verbum *Libram*, & verbum *Libramentum*; id enim ſupra in Nota 15 Art. 6 definivimus, menſuram (ſeu quantitatem) declivitatis plani, ſuper quod aqua ducitur. Demum, ut veniamus ad ipſa Frontini verba, *Aquæ omnes diverſa in Vrbem Libra proveniunt*, perſpicuum per ſe eſt, hoc in loco Frontinum *Libræ* vocabulo Aquarum altitudinem ſignificare; ut Turnebus in Adverſariorum Libro V. Cap. 5, referens poſita modo Frontini verba haud obſcure ſcripſit; *Libra interdum altitudinem & faſtigium ſignificat, propter perlibrationem Aquarum*.

2. *inde fluunt quædam altioribus locis &c.*] Nam Aquæ, quarum Libra minor, aſcendere non poterant ad eam altitudinem, ad quam pervenire poterant Aquæ, quarum Libra major erat: ut ex iis, quæ in ſuperioris Notæ Sectione III poſuimus, evidenter colligi poteſt. Editio princeps habet ut ſcripſimus: Codices Caſſinenſis, & Vrbinas habent; *inde fiunt quædam altioribus locis*: Editio Iocundi, *inde fit, ut quædam alti-*

cis, & quædam [3] erigi in eminentiora non poſſunt: [4] nam & colles ſi ſint, propter frequentiam incendiorum [5] excreverunt rudere. [6] Quinque *autem Aquarum* altitudo in omnem partem Vrbis attollitur: [7] ſed ex his aliæ majori, aliæ leviori [8] preſſura coguntur.

---

altioribus locis ſerviant. Sed hæc lectio a verbo illo *ſerviant*, quod deeſt in Codicibus atque in principe Editione, mihi facta ſuſpecta eſt. Secutus itaque ſum Editionem principem ſatis conſentientem cum Codicibus: namque, pro verbo *ſinnt*, legendum eſſe haud abſimilis ſcripturæ verbum illud *fluunt*, quis, quæſo, dubitet?

3. *erigi in eminentiora non poſſunt*] Ita Codex Caſſinenſis: Editio Iocundi, pro verbo *erigi*, habet *eniti*.

4. *nam & colles ſi ſint*] Colles ſunt minores montes; & colles appellantur etiam loci ex terra leviter eminentes, ut ſeptem illi in Vrbe colles (Hi autem in Vrbe colles aliquando etiam montes, quamvis improprie, dicti fuere) Verum hoc loco Frontini ſententia eſſe talis videtur; *etſi* in Vrbe *colles ſint*, loca quidem facta non admodum eminentia a Natura; hæc tamen *propter frequentiam incendiorum* excreverunt rudere: ſic quædam Aquæ vim habere nequeunt, ut *in eminentiora* eorundem collium loca aſcendere poſſint.

5. *excreverunt rudere*] Ita Codices Caſſinenſis, & Vrbinas: Editio Iocundi; *ruderibus excreverunt*.

6. *Quinque* autem Aquarum *altitudo in omnem partem Vrbis attollitur*:] Codices Caſſinenſis, & Vrbinas; *Quinque ſunt duarum altitudo in omnem partem Vrbis attollitur*: Editio princeps; *Quinque ſunt ductuum altitudines in omnem partem Vrbis*: Editio Iocundi; *Quinque enim ſunt ductuum altitudines, quarum duæ in omnem partem Vrbis attolluntur*. Sed quod attinet ad hanc Iocundi lectionem, reor; ipſam adverſari iis, quæ ſequuntur: neque enim infra Frontinus duas Aquas ab aliis diſtinguit, ſed una eademque ratione quinque Aquarum, Anionis novi, Claudiæ, Iuliæ, Tepulæ, & Marciæ libras comparat, manifeſto indicio, non ſeparari ab aliis duas Aquas, quæ ſolæ in omnem partem Vrbis attollerentur. Quod ſi quis vellet, duas Aquas, Anionem, & Claudiam fuiſſe ſeparatim enumeratas, propterea quod (ut infra in Art. 86 dicitur) duæ illæ Aquæ cunctis XIIII Vrbis Regionibus ſerviebant, non autem cunctis Regionibus ſerviebant Marcia, Iulia, & Tepula: reſpondebo, harum trium Aquarum copiam fuiſſe minorem; & aliis etiam de cauſſis fieri potuiſſe, ut hæ tres Aquæ non diffunderentur per Regiones omnes, ut illæ duæ diffundebantur. Ceterum in omnes Vrbis Regiones diffundi potuiſſent etiam humiles Aquæ, cum in ſingulis Regionibus partes quædam humiles eſſent; quare confirmatur diffuſionem per Regiones plures pertinere proprie ad Aquarum copiam, non ad altitudinem.

II. Propter hæc, haud magna correctione adhibita, legendo *autem Aquarum*, pro *ſunt duarum*, Codices ſum ſecutus: ſic enim ſententia clara eſt, & ſubſequentibus verbis roboratur.

7. *ſed ex his aliæ majori, aliæ leviori preſſura coguntur*] Ita Codices: ita etiam (deficiente una particula *ex*) Editio princeps. Hinc ſatis perſpicuum fit, ſuperius de cunctis quinque Aquis, duabus minime exceptis, verba feciſſe Frontinum, qui hoc loco id dumtaxat pro differentia proponit: nimirum, ex quinque Aquis alias majori, alias leviori preſſura cogi. Superius vero mentionem Aquarum, non Ductuum factam fuiſſe, ſatis apparet; quia ſcribitur, *ex his aliæ majori, aliæ*

levio-

guntur. [9] Altiſſimus eſt Anio novus, proxima Claudia, tertium locum tenet Iulia, quartum Tepula, dehinc Marcia, [10] quæ capite etiam Claudiæ libram æquat. Sed Veteres [11] humiliore directura perduxerunt, [12] ſive nondum ad ſubtile explorata arte librandi;

---

leviori preſſura coguntur: neque enim hæc verba, quæ Aquis optime quadrant, poſſunt Ductibus ullo modo convenire.

II. Editio Iocundi habet; *ſed ex reliquis aliæ &c.*: ubi perſpicuum eſt, vocem *reliquis* fuiſſe perperam inſertam ex ea cauſſa, quod ſupra perperam duæ Aquæ fuerant a reliquis ſejunctæ: quaſi duæ illæ ſolæ in omnem partem Vrbis attollerentur; id enim ubi factum erat, ſeparatis duabus, aliæ appellari debebant reliquæ.

8. *preſſura*] Preſſura eſt actio premendi. Quoniam itaque ducebantur aquæ ab altioribus locis ad minus alta, fiebat, ut aqua (quemadmodum diximus in Nota I III. hujuſce Art.) premeretur a tergo ab alia aqua fluente: hujus autem eo major erat vis, quo major erat altitudo: quare pro majori, aut minori altitudine, major etiam aut levior preſſura. Hinc autem aqua, cujus libramentum majus erat (hoc eſt major declivitas plani, per quod ferebatur) cogebatur majori preſſura: a tergo enim adveniens aqua majorem habebat in premendo vim. Contrarium intelligendum eſt de minori libramento, in quo preſſura levior.

9. *Altiſſimus eſt Anio novus*] Ita Codices. In ſectionibus Ductuum exhibitis ſupra (*Fig. VII*, & *VIII* ad pag. *39*) apparet quæ ratio altitudinis eſſet quinque Ductuum Aquarum eo in loco, ubi nunc Porta Major. Deſcendendo itaque erat ſecundum altitudinem illarum Aquarum ordo hic; Anio Novus, Claudia, Iulia, Tepula, Marcia.

10. *quæ capite etiam Claudiæ libram æquat*] Id verum eſt, ſive fontes Marciæ, & Claudiæ in eadem altitudine eſſent; ſive fontes Marciæ, & rivus Claudiæ, ubi hic tranſibat e regione fontium Marciæ, in eadem altitudine exiſterent. Vtroque modo recte Fabrettus in Num. *179* diſputat adverſus Holſtenium, qui Marciæ fontem fonte Claudiæ *decem ſtadiis ſuperiorem in origine* perperam *fecerat*, *in decurſu Fluminis rapidiſſimi*.

11. *humiliore directura*] Hac voce *directura* uſus eſt etiam Vitruvius, Lib. VII. Cap. 3, ubi de tectorio opere verba faciens, ſcripſit; *quo fundatior erit ex arenato directura*. Videtur autem hæc vox adhiberi, cum ſecundum aliquam vel ſuperficiem, vel lineam opus aliquod dirigitur. Itaque puto, a Vitruvio *directuram ex arenato* appellari arenatum ipſum eatenus, quatenus dirigitur ſupra parietes. Frontinus vero ad Terræ ſuperficiem reſpexiſſe videtur. Videnturque hæc a Frontino aſſeri, ſumta occaſione ex eo, quod Marcia, *quæ a* capite Claudiæ libram æquabat, humiliore tamen, quam Claudia, libra in Vrbem perveniebat.

12. *ſive nondum ad ſubtile explorata arte librandi*] Ars librandi aquas, hoc eſt ars explorandi varias aquarum altitudines, ex duabus veluti principibus partibus conſtat: nimirum comparatione Inſtrumentorum, quæ ad Librarum genus adducuntur, & eorundem Inſtrumentorum uſu. Quænam hæc Inſtrumenta eſſent quæ Vitruvii tempore adhibebantur, ſatis conſtat ex Vitruvii ipſius ſexto Capite Libri VIII, quod inſcribitur; *De perductionibus, & librationibus aquarum, & inſtrumentis ad hunc uſum*. Num vero Frontini ævo, uno circiter poſt Vitruvii ævum ſæculo, melior adhuc reddita eſſet hæc ars, conjicere neſcio. Illud plane ſcio, nuperis temporibus circa artem hanc plura fuiſſe inventa, ut liquere poteſt, ex iis, quæ Picardus, & Deshayes (hic ſecutus eſt Hugenii inventa) in peculiaribus de hac re Libris,

Mariot-

di; ſeu quia ex induſtria infra terram Aquas mergebant, ne facile ab hoſtibus interciperentur, [13] cum frequentia adhuc contra Italicos bella gererentur. Iam tamen quibuſdam locis, ſicubi Ductus vetuſtate dilapſus eſt, [14] omiſſo circuitu ſubterraneo vallium, brevitatis cauſſa, ſubſtructionibus, arcuationibuſque [15] trajiciuntur. [16] Sextum tenet libræ locum Anio vetus,

---

Mariottus in Tomo ſecundo ejus Operum pag. 535, Gulielminus in Libro de Fluminum Natura, Coupletius in Commentariis Regiæ Scientiarum Academiæ ſcriptis anno 1699, aliique edidere.

II. Sed redeundo eo, unde diſceſſimus; eam *veterem librandi imperitiam* notavit Fabrettus (in Num. 180) *in ipſo Marciæ Ductu prope Vrbem, qui in loco, ubi ejus opus arcuatum incipit ad Viam Latinam V. circiter ab Vrbe lapide cum Ductu Claudiæ collatus, XX pedes ſub eo reperitur: & mox ad Portam Majorem totis pedibus* XXV (in Fabretti libro pro XXV legitur *V*; ſed ex errore Typographi, ut puto: nam ex ipſis menſuris, quæ viſuntur in Figuris Fabretti, hæ autem mihi ſunt *Fig. VII.* & *VIII* ad pag. 59, liquet XXV & ſemis eſſe ponendum: & fortaſſe aliquis etiam alius error in hoc loco eſt) *& ſemis, ni aliquid tantæ declinationi deſcenſus poſt Piſcinam contulerit, deprimitur*. Quare videretur Frontinus imperitiam hanc etiam illis, qui Marciam duxerunt tribuere voluiſſe. In medio tamen relinquo, an id revera voluerit Frontinus: an potius, ſumta ex Marcia occaſione (ut in ſuperiore Nota indicavi) imperitiam Veterum, qui duxere Appiam & Anionem veterem improbaverit; quemadmodum verbis continuo ſequentibus, certe egit dumtaxat de illorum induſtria mergendi Aquas infra terram ob metum Italicorum Hoſtium, ut mox oſtendam.

13. *cum frequentia adhuc &c.*] L. Florus in Proœmio Lib. I. Populum Romanum quaſi hominem conſiderans, de ætate ejus poſt infantiam hæc habet: *ſequens* (ætas) *a Bruto Collatinoque Conſulibus in Appium Claudium, Quintumque Fulvium Conſules* (hoc eſt uſque ad annum, ut ipſe ponit, ab V. C. CCCCL, paullo poſt primæ Aquæ, nimirum Appiæ, perductionem) *CC annos habet, quibus Italiam* (Populus Romanus) *ſubegit*. At id, quamvis falſum dici nequeat, non tamen impedit, quin longius producatur tempus a Frontino indicatum: cum revera, etiam poſt annum V. C. CCCCL, nempe uſque ad finem ſecundi Punici belli, prima (ut ita dicam) parte juventæ Romani Populi, *frequentia adhuc* contra Italicos, aut faventes Pœnis, aut aliis de cauſſis rebellantes, *bella gererentur*.

II. Quoniam vero ante belli Punici ſecundi finem duæ tantum Aquæ fuerant perductæ, Appia, & Anio vetus (tertia enim, quæ Marcia fuit, demum anno V.C. 608 duci cœpit) credibile mihi eſt, Frontinum ex Marcia Aqua occaſionem hujuſce animadverſionis arripuiſſe: at induſtriam mergendi Aquas infra terram ob metum Italicorum Hoſtium retuliſſe dumtaxat ad eos, qui primas illas duas Aquas perduxerunt.

14. *omiſſo circuitu ſubterraneo vallium*] Ita Codices: at Editio Iocundi habet *vallis*. cur tamen, non percipio. Scaliger in Variis Lectionibus reponit *vallium*. Primi illi ædificatores Ductuum raro ſupplebant vallium cavitates ſubſtructionibus, aut arcuatis operibus; ſed longiori itinere per circuitum editiorum marginum vallium ducebant rivos, quod fieri deinde noluerunt ii, qui refectiones partium vetuſtate dilapſarum curavere.

15. *trajiciuntur*] Supple verbo *Aquæ*: ſententia enim eſt; Aquæ trajiciuntur.

16. *Sextum tenet libræ locum*] Poſtquam Frontinus dixit de quinque Aquis, quæ in omnem partem Vrbis attollebantur, nunc ad ſcribendum de reliquis aggreditur.

17. ſuſ-

Digitized by Google

vetus, ſimiliter [17] ſuffecturus etiam altioribus locis Vrbis; [18] *ſi*, *ubi* vallium ſubmiſſarumque regionum conditio exigit, [19] ſubſtructionibus arcuationibuſque erigeretur. Sequitur hujus libram Virgo, deinde Appia, quæ cum ex urbano Agro perducerentur, non in tantum altitudinis erigi potuerunt. Omnibus humilior [20] Alſietina eſt, quæ Tranſtiberinæ Regioni, & [21] maxime

17. *ſuffecturus etiam altioribus locis*] Ita Codiees. Senſus eſt; Anio vetus poſſet etiam ad altiora loca perduci.

18. ſi, ubi] In Codicibus, & Editione Iocundi legitur *ſicubi*; at ſi ponatur *ſicubi*; deinde alia particula, puta *ut*, certe deſideratur; quemadmodum conſideranti patebit: ſatius itaque duxi, particulam *ſicubi* in duas dividere *ſi* & *ubi*, quibus conjunctis Librarii facillime *ſicubi* formare potuerunt.

19. *ſubſtructionibus arcuationibuſque erigeretur*] Codex Caſſinenſis habet; *ſubſtructionibus arcuationibus veteris erigeretur*: Codex Vrbinas; *ſubſtructionibus arcuationibuſque veteris erigentur*: Editio Iocundi; *ſubſtructionibus arcuationibuſque veteres exigentur*. Quamcumque ex his lectionibus adhibeas, cum patentem errorem in verbo *veteris*, ſeu *veteres* obſervas, tum nullam perfectam ſententiam aſſequi potes. Sane Io. Opſopœus ad hunc locum ita habet; *Mendum eſt in „ veteres exigantur „. In Petri Pithæi codice illud aſteriſco notatur, hoc in „ erigeretur „ vertitur*. Itaque exiſtimavi, vocem *veteris* expungendam eſſe; quæ facile ex aliqua tali nota, *Anionis veteris*, ad Marginem antiquiorum Codicum poſita in Textum ipſum Frontini irrepſiſſe videtur. Hac autem expunctione vocis *veteris*, & verbo *erigeretur*, fit tota ſententia rationi maxime conſona, atque perſpicua. Porro, Aquas erigi etiam alibi Frontinus dixit: ut mox infra dum ait; *non in tantum altitudinis erigi* (Aquæ Virgo & Appia) *potuerunt*.

20. *Alſietina eſt, quæ Tranſtiberinæ Regioni, & maxime jacentibus locis ſervit*] Quæ hoc loco habet Frontinus, videntur omnino contraria eſſe iis, quæ Frontinus ipſe profert infra in Art. 85 *Alſietinæ* (erogantur) *quinariæ 392. Hæc tota extra Vrbem conſumitur; nomine Cæſaris quinariæ 254: Privatis quinariæ 138*. Igitur, *ſi tota extra Vrbem conſumebatur*; quomodo poterat *Tranſtiberinæ Regioni*, quæ intra Vrbem erat, *ſervire*? Neque vero *Tranſtiberinam Regionem*, pro Agris trans Tiberim, habendam reor.

II. Vt tollamus diſſicultatem hanc, locumque explicemus, præſtabit animadvertere, Frontinum de menſuris Aquarum agentem in Art. 71 habere hæc; *Alſietinæ conceptionis modus nec in Commentariis aſcriptus eſt, nec in re præſenti certius inveniri potuit, cum ex Lacu Alſietino, & deinde circa Carejas ex Sabbatino, quantum Aquarii temperaverunt, habeat. Erogat quinarias 392*. Ex quibus liquet, duplicem (ut ita dicam) fuiſſe Alſietinæ Aquæ modum: fuiſſe alterum incertum, menſuraque minime determinatum, ſed tantum, *quantum Aquarii temperaverunt*: alterum determinatum, videlicet *quinariarum 392*. Ille indeterminatus ferebatur in Naumachiam, quæ erat in Tranſtiberina Regione, & in proxima humilia loca; quamobrem de eo verba Frontinus fecit, cum in hoc Art. ſcripſit; *Alſietina Tranſtiberinæ Regioni, & maxime jacentibus locis ſervit*. Ad modum vero determinatum, qui extra Vrbem diſpenſabatur, reſpexit Frontinus, cum agens de menſuris in Art. 85 ſcripſit; *Hæc tota extra Vrbem conſumitur*: cunctæ enim illæ quinariæ 392, quarum modus certus erat, extra Vrbem conſumebantur, non tota Aqua Alſietina. Hac ratione, ni peſſime fallor, conciliantur loca inter ſe, explicanturque.

21. *maxime jacentibus locis*] Ideſt maxime humilibus, & in quæ etiam humillima Aqua duci poterat. Codices Caſſinenſis, & Vrbinas ita habent, nimirum; *jacentibus locis*: Editio Iocundi; *ſubjacentibus locis*.

¶ Art. 19. xime jacentibus locis ſervit. ¶ [1] Ex his ſex, [2] Via Latina, intra VII milliarium [3] conteĉtis Piſcinis excipiuntur, ubi quaſi reſpirante rivorum curſu, limum deponunt: [4] modus quoque earum menſuris ibidem poſitis initur. [5] Vna autem earum Iulia, Marcia, Tepula (quæ intercepta, ſicut ſupra demonſtravimus, rivo Iuliæ acceſſerat, nunc a Piſcina ejuſdem Iuliæ modum accipit, ac proprio canali & nomine venit)

hæ

¶ Art. 19. 1. *ex his ſex*] Subaudi, Aquis hactenus deſcriptis. Codex Caſſinenſis ponit particulam *ſex*, quo loco a nobis quoque poſita eſt: Editio Iocundi eam ponit poſt verba *Via Latina*, ſic referri poſſet ad Piſcinas; ſed perperam referretur. Quæ vero fuerint ſex illæ Aquæ, niſi aliunde conſtaret evidenter, colligi poſſet ex illis verbis Frontini, quibus infra Art. 22 dicitur; *nec Virgo, nec Appia, nec Alſietina Conceptacula, ideſt Piſcinas habent*. Ergo Piſcinas habebant reliquæ ſex, Anio vetus, Marcia, Tepula, Iulia, Claudia, Anio novus.

2. *Via Latina*] Ideſt in confiniis Viæ Latinæ.

3. *conteĉtis Piſcinis*] Ita Codex Caſſinenſis: Codex Vibinas, & Editio Iocundi habent; *contentis Piſcinis*. Sed ubi Frontinus dixerat, *intra VII. milliarium*, vox *contentis* parum ſignificare viſa eſt; cum e contrario vox *conteĉtis* multum ſignificet; diſtinguit enim propoſitas haſce a patentibus Piſcinis, & partem perutilem architeĉturæ Piſcinarum illarum nobis notam facit. Cujuſdam conteĉtæ Piſcinæ figuram appoſuimus ad Notam 2 Art. 15.

4. *modus quoque earum*] His verbis indicat Frontinus, modum (hoc eſt copiam) aquarum determinari in iis Piſcinarum oſtiis, per quæ aqua ingrediebatur canales ad Vrbem perductos. Id tamen Frontinus iterum, infra in Art. 72 firmius aſſeverat; ibique erit de hac re plura dicendi locus.

5. *Vna autem earum Iulia, Marcia, Tepula (quæ intercepta, ſicut ſupra demonſtravimus, rivo Iuliæ acceſſerat, nunc a Piſcina ejuſdem Iuliæ modum accipit, ac proprio canali, & nomine venit) hæ tres a Piſcinis in eoſdem arcus recipiuntur*] Ita habent (ſi Parentheſis ſigna excipias) Codices Caſſinenſis, & Vibinas. Fateor, hic locus me admodum torſit: poſtquam vero cogitationem in omnem partem converti, ut nanciſcerer quid germanæ inveniendæ ſententiæ conduceret; ratus ſum implicita hæc verba non melius explicari poſſe, quam hac ratione. Primum verba illa, *quæ intercepta*, uſque ad verbum *venit*, quæ per parentheſim dicta profecto videntur, & ad unam Aquam Tepulam pertinent, notis parentheſi propriis a reliquis ſententiæ partibus ſeparavi. Equidem ea verba nullo modo aliis Aquis Iuliæ, & Marciæ, nominatis in propoſito loco, communia eſſe poterant. Quod vero attinet ad ipſius Parentheſis verba illa, *ſicut ſupra demonſtravimus*, ea referuntur ad prius dicta in Art. 9 de Iuliæ origine: Vide ibidem Notam 11.

II. Vbi illa verba ſeparata fuerunt, remanſere hæc; *Vna autem earum Iulia, Marcia, Tepula, hæ tres a Piſcinis in eoſdem arcus recipiuntur*. Quæ ita explico; *earum autem* (ſex Aquarum, quæ excipiebantur conteĉtis Piſcinis) *hæ tres Iulia, Marcia, Tepula, una* (ideſt ſimul) *a Piſcinis recipiuntur in eoſdem arcus*. Porro pronomen *hæ* neceſſarium fecit Parentheſis aliquanto longior, qui modus Latinis Scriptoribus familiare eſt.

III. Ceterum Editio Iocundi habet; *Vna autem Iulia, Marcia quoque, quæ Tepula intercepta, ſicut ſupra demonſtravimus, rivo Iuliæ acceſſerat, nunc a piſcina ejuſdem*

Iuliæ

hæ tres a Piſcinis in eoſdem arcus recipiuntur: [6] ſummus his eſt Iuliæ, inferior Tepulæ, deinde Marciæ, [7] quæ ad libram *collis* Viminalis .... ad Viminalem uſque Portam deveniunt; ibi rurſus emergunt. Prius tamen pars Iuliæ ad Spem vete-

Iuliæ modum accipit, ac proprio canali, & nomine venit, & a piſcinis in eoſdem arcus recipiuntur. Quæ lectio quam ſit mendoſa, atque falſa, vel ex eo liquere poteſt; quod, Marciam rivo Iuliæ acceſſiſſe, cum revera acceſſerit ei rivo Tepula, affirmetur. Præterea particulam *&*, quæ ſtat pro particulis *hæ tres*, vi intruſam fuiſſe propter ſuperiores errores, perſpicuum eſt.

6. *ſummus his eſt Iuliæ &c.*] Ordo ſecundum altitudinem trium horum Ductuum in *Figura VIII* ad pag. 39 videri iterum poteſt. Directio autem eorum Arcuum (quos fuiſſe, intrantibus Vrbem Romam, ad dexteram Viæ Labicanæ, inter omnes convenit) in *Fig. VI.* ad pag. 15 ibi repræſentatur, ubi ſunt notæ, & litteræ 4 *h* 5 B c.

7. *quæ ad libram* collis *Viminalis .... ad Viminalem uſque Portam deveniunt; ibi rurſus emergunt*] Codices Caſſinenſis, & Vrbinas habent; *quæ ad libram .... minalis, con .... ntea .... entes ad viminalem uſque portam deveniunt ibi rurſus emergunt*: Editio Iocundi habet; *quæ ad libram collis viminalis conjungitur intra ...... euntes ad viminalem uſque portam deveniunt, ubi rurſus emergunt*. Ego vero neque ſupplere omnes lacunas Codicum potui, neque omnia ſupplementa Iocundi recipere volui. Quod ſi oſtendero, cur ſupplere lacunas nequiverim; ſimul etiam, cur ſupplementa quædam admittere noluerim, facile apparebit. Fragmentum *minalis* eſſe vocis hujuſce *viminalis*, nullus dubitavi: & ſatis probabili conjectura credidi, vocem *collis* præiviſſe: *viminalis* enim proprie dicebatur *collis*; ut videre eſt in nomenclatura Regionis V. Vrbis, quæ appellabatur *Eſquilina cum Turri, & Colle Viminali*. Fragmentum *con* attinuiſſe ad aliquam vocem, qua conjunctio ſignificaretur, ſatis indicant verba integra ſubſequentia, *deveniunt*, & *emergunt*; namque hiſce verbis probatur, Aquas illas (ideſt Aquarum illarum rivos, neque enim Aquæ ipſæ confundebantur) una iviſſe. At quoniam verbum *conjungitur* nulla ratione recipi poteſt; iccirco, adverbium *conjunctim*, quod quadrare videtur, facere poſſe ad reſtituendum locum, conjicio. Verbum autem *emergunt* mihi ſuadet, ſcriptum a Frontino fuiſſe; *conjunctim infra terram euntes*: nam Aquas, quæ emergebant, fuiſſe prius merſas neceſſe eſt. Porro Frontinus ſimilia dixit alibi; ut inferius, in Art. 22, *Rivus Appiæ ſub Cælio monte & Aventino actus emergit &c.*: ubi manifeſtiſſimum eſt, emerſiſſe rivum, qui prius ſub terram actus fuerat.

II. Propter hæc conjicio, ita fuiſſe ſcriptum; *quæ ad libram collis viminalis conjunctim infra terram euntes ad Viminalem uſque Portam deveniunt; ibi rurſus emergunt*. Tres autem Rivos conjunctim infra terram euntes ad Portam Viminalem una linea, in *Figura VI.* ad pag. 15, ibi adumbravi, ubi B c. At modo allata verba antequam explico, illud pro certo aſſumo.

III. Aquarum Iuliæ, Tepulæ, & Marciæ rivos ſuper arcus fuiſſe perductos ad dexteram Viæ Labicanæ ubi notæ 4 *h* (ut indicavimus etiam in ſuperiore Nota) quod inter omnes convenit, prætereaque eoſdem arcus tranſiviſſe per eum locum, ubi numeri 5, 5; quod evidenter colligitur ex Arcu recentis Portæ S. Laurentii, cujus ichnographia occupat locum inter eos numeros 5, 5. Ille enim Arcus, cujus ſuperiorem partem delineatam dedimus *Fig. I.* ad pag. 5, & ſuper quem Aquas trajeciſſe Collatinam Viam credibile eſt; ille (inquam) arcus tres rivos, ſeu ſpecus ſupra ſe habebat, quos fuiſſe Aquarum Iuliæ, Tepulæ, ac Marciæ, colligitur ex

veterem [8] excepta Caſtellis Cælii montis diffunditur.
Marcia

rivorum poſitionibus, ac magnitudinibus. Erat autem (ut accuratiſſimus Fabrettus habet in Num. 78)

A *Specus Iuliæ:*
B *Specus Tepulæ humilior, quam alibi; ſed capacitas ſuppleta per ampliationem in latum.*
C *Specus Marciæ.*

IIII. Poſt hæc autem, quæ certa eſſe videntur, ulterius opinor; paullo ultra Arcum illum flexos fuiſſe Ductus verſus Portam Viminalem, atque ubi finiebatur (vide paullo ſupra citatam *Fig. VI*) ad B acclivitas collis Viminalis, indeque collis in planiciem veluti ſternebatur, per Ductus ſubterraneos B c ſub ea planicie latentes tres Aquas fuiſſe perductas: quæ, quoniam ſecundum planiciem ipſius collis Viminalis perducebantur, iccirco ductæ *ad libram collis Viminalis* dici potuere. Quæ ubi ita conceperimus, ſimul intelligemus cuncta verba, quæ explicanda ſuſceperamus; Aquæ Iulia, Tepula, & Marcia, *quæ ad libram collis Viminalis conjunctim infra terram euntes* ad Viminalem *uſque Portam deveniunt; ibi rurſus emergunt.*

V. Quæ cum ita ſe habere viderentur; certiora verba illa, *collis Viminalis*, poſui in contextu; quattuor vero hæc verba, *conjunctim infra terram euntes*, quorum ſententiam Frontinianam eſſe credibile quidem ſit, at verba ipſa haud ita certa ſunt, inſerere auſus non ſum. Illud tamen (haud levis in hac re momenti) ex propoſitæ ſententiæ integris verbis conſtitui poteſt, Aquam Iuliam (ſaltem Frontini tempore) ſuper arcus uſque ad Portam Viminalem non fuiſſe perductam. Verbum enim illud *emergunt*, nimis perſpicue oſtendit, tres illas Aquas, atque ideo etiam Iuliam, infra terram actas fuiſſe. Propter hæc haud temere pro veris imaginibus reputandi ſunt illi arcus Iuliæ, & etiam Tepulæ, ac Marciæ, qui in Topographiis Romæ Veteris a loco, ubi nunc Porta Major, ultra Portam Viminalem, & etiam alio perduci delineatione viſuntur.

VI. Emergentes autem rivos prope Portam Viminalem, quæ erat in medio Aggeris Tarquinii in V Regione, dediſſe partem aquæ illi V Regioni credibile eſt: & infra Art. 81, 82, 83, ubi agitur de partitione Aquarum per Vrbis Regiones, invenitur, ex diviſionibus ſingularum Aquarum Iuliæ, Marciæ, Tepulæ, aliquid ad V Regionem pertinuiſſe.

8. *excepta Caſtellis Cælii montis diffunditur*] Codices Caſſinenſis, & Vrbinas habent verba, quæ poſui: at Editio Iocundi, & aliæ habent; *Caſtellis CCLII montis uſibus diffunditur*. Numerus tamen ille Caſtellorum *CCLII* eſt omnino falſus: nam infra in Art. 83 ſcribitur, Iuliæ Caſtella fuiſſe *decem & ſeptem*: quin immo in univerſum numerus Caſtellorum pertinentium ad omnes Aquas non excedebat numerum *CCXXXXVII*, ut infra in Art. 78 luculenter exprimitur. Originem erroris videbis ſtatim, ſi ſcribas ſine diphthongo verbum *celii*, inde litteram *e* vertas in *c* (quod facillime contingit) ſic pro verbo *celii* legere poteris numerum *cclii*. Præterea verbum *uſibus* videtur vi inſertum; quod neque cum verbo *Caſtellis* ſatis poteſt congruere, neque in Codicibus reperitur.

II. Quomodo vero duceretur Iulia per Cælium montem antequam propono, animadverto; Frontinum infra in Art. 76 narrare, in montem Cælium & Aventinum fluxiſſe Aquas Iuliam, ac Marciam, priuſquam Claudia perduceretur; ſed, Claudia Aqua ſuper arcus Neronianos per Cælium ducta, *priores* Aquas Iuliam, ac Marciam, *non ampliatas ſed omiſſas fuiſſe: nulla enim Caſtella adjecerat Nero, ſed fuerat uſus* iiſdem Caſtellis priorum Aquarum. Hæc citato loco; præterea inferius in Art. 87 idem Frontinus verba faciens de partitione Aquarum reſtituta a Nerva Imperatore, ait; *Cælio & Aventino, in quos ſola Claudia per arcus neronianos ducebatur, &c. nunc plures Aquæ, & in primis Marcia reddita.*

III. Ex his autem colligo, verba, Iuliæ Aquæ pars *Caſtellis Cælii montis diffunditur*,

ad

Digitized by Google

Marcia autem parte ſui [9] poſt Hortos Pallantianos [10] in

ad Frontini tempus eſſe referenda, quo inter plures illas Aquas, reddita fuerat Cælio monti Aquæ Iuliæ pars: Ductus hanc partem recipiens ubi n in *Fig. VI.* ad pag. 15 ex rivo Iuliæ poſito ſuper arcus 4 *h* æ, ipſamque transferens ad Caſtella Cælii montis, eſt n 2 T V. Huic autem aliqua Caſtella Cælii montis tribui multiplici ratione potuere; aut diviſis Caſtellis, aliiſque Claudiæ relictis, aliis Iuliæ redditis; aut aliqua facta Caſtellis adjectione; aut receptis in unum idemque Caſtellum, ad id accommodatum, pluribus Aquis. At illa Caſtella, in quæ Iulia Aqua perveniebat, non exſtitiſſe in ſummo Cælii dorſo exiſtimo; quoniam neque ſuper arcus neronianos, neque opere ſupra terram, Iuliam perductam per Cælium fuiſſe invenio: quamobrem eam rivo (ſaltem maximam partem) ſubterraneo per regionem montis convenientem acto, inſigni tamen opere, ductam fuiſſe, reor. Ex his etiam, & ex Topographia Vrbis Romæ aperte liquet; non potuiſſe Caſtella Cælii montis eſſe proxima rivo Iuliæ, ut ab eodem immediate (ut ajunt) aquam reciperent: quandoquidem Iuliæ rivus ad Spem veterem per Eſquilias tranſibat. Ergo concipiendum eſt, Frontini ſententiam eſſe hanc: partem aquæ ex rivo Iuliæ fuiſſe exceptam, & per alium rivum fuiſſe ad montis Cælii Caſtella perductam, ab his autem Caſtellis diffuſam.

IIII. Quæ cum ita ſe habeant, propoſita Frontini verba interpretari poteris hac ratione: pars Aquæ Iuliæ *excepta* a *Caſtellis Cælii montis* (mediante rivo per quem perducitur ad Cælium) *diffunditur* inde ex iiſdem Caſtellis: vel ſic; pars Aquæ Iuliæ *excepta* (ideſt educta ex rivo Iuliæ, & perducta ad montem Cælium) *diffunditur* a *Caſtellis Cælii montis*. Sed utcumque verba inter ſe varie componas, ea eſſe debet, quam ante poſuimus, ſententia.

9. *poſt Hortos Pallantianos*] Hos Hortos eoſdem fuiſſe cum *Plancianis*, *vel Plantianis*, *mutantes ſcilicet cum Dominis nomen*, ut ſcripſit Alexander Donatus (Lib. III. *Romæ Veteris ac Recentis* Cap. 23) & quibuſdam aliis viſum eſt, non ego video, cur mihi debeam perſuadere. Equidem animadverti, a Rufo poni in V. Regione *Hortos Plancianos*; a Victore in eadem Regione *Hortos Plancianos*, *vel Plautianos*; a neutro *Hortos Pallantianos*: neque invenire potui, cur a Panvinio (in Libro, cui titulus *Vrbs Roma* pag. m. 177) in Regione V. Horti illi ſic poſiti fuerint; *Horti Plantiani*, *alias Planciani*, *alias Pallantiani*. Credibile tamen illud mihi fit; hos celebres *Hortos Pallantianos* olim pertinuiſſe ad Pallantem, divitiis & potentia celebrem Libertum Claudii Imperatoris, qui huic a rationibus erat, ac qui etiam Neronis imperio diu validus ſtetit.

II. Sed quæ animadverſio ad rem noſtram maxime pertinet, hæc eſt; hoſce Hortos extra mœnia fuiſſe; extra quidem mœnia, de quibus Frontinus noſter ſcripſit: de mœniis etenim, ſeu ædificiis, poſt ea tempora ulterius extructis verba hic non ſunt. Quamvis autem Nardinus (*Romæ Veteris* Lib. IIII. Cap. 2) ſcribit, *accuratius ſi de loco eorundem Hortorum loquamur, dici poteſt, hos intra mœnia fuiſſe*: contrarium tamen ponendum eſt. Neque enim ille locus ex citatis Frontini verbis (quæ etiam Nardinus citat) determinandus; ſed ex inferioribus ipſius Frontini verbis, qui in Art. 69 Aquæ Iuliæ modum exponens, hæc ſcripſit; *præterea accepit prope Vrbem poſt Hortos Pallantianos ex Claudia quinarias CLXII.* Ergo, ſi locus poſt Hortos Pallantianos erat prope Vrbem; manifeſtum eſt & ipſos Hortos, & terminos ipſorum extra Vrbem fuiſſe: neque enim loca illa, quæ intra mœnia ſunt, prope Vrbem eſſe dicuntur. Horti illi in *Figura VI* ſæpe citata deſignantur litteris z u ſic, ut ipſorum frons obverſa ad Vrbem eſſet prope z; ipſorum autem pars poſtica eſſet prope u: quare proxima loca ultra u, eſſe *poſt Hortos Pallantianos*, dicerentur. Cur vero eo potiſſimum in loco poſuerim ipſos Hortos, dicam paullo infra in Nota 2 IIII Art. 20.

10. *in*

Digitized by Google

[10] in rivum, qui vocatur Herculaneus, [11] dejicit ſe, per Cælium. [12] Ductus ipſius, montis uſibus nihil ut inferior ſubminiſtrans, finitur ſupra Portam Capenam.

---

10. *in rivum qui vocatur Herculaneus*] Hoc loco rivus aſſumitur tamquam canalis aquam ex Ductu recipiens. Ceterum cauſſa nominis hujuſce quoque rivi Herculanei ignota eſt: probabile tamen ſit (quod etiam de aliis rivis Herculaneis dictum) ex nomine alicujus templi, aut loci ſacri Deo Herculi, nomen huic rivo proveniſſe.

11. *dejicit ſe*] Hoc verbum *dejicit* ad vocem *in rivum* referri oportere exiſtimo; ut ſententia hæc ſit: Marciæ pars *dejicit ſe in rivum herculaneum*, qui ita dirigitur, ut *per Cælium montem tranſeat*. Animadvertendum tamen eſt; locum r (*Fig. VI*) *poſt Hortos Pallantianos* indicari, quia ibi Aquæ Marciæ pars, jam prius e ſuo rivo educta, in rivum Herculaneum *ſe* dejiciebat; non quia ibi ea Aquæ pars ex ſuo rivo educeretur. Namque directio rivorum Iuliæ, Tepulæ, & Marciæ poſitorum ſuper arcus erat ab loco *h* ad locum 5, 5, ad quem haud dubie perveniebant: ac altitudo loci r *poſt Hortos Pallantianos* tanta erat, ut opus nequaquam eſſet arcubus, ſuper quos in eum locum r deduceretur Aqua Marcia: quod dilucide patere ex iis poterit, quæ ex Fabretto referemus in Nota 2 I Art. 20. Vnde liquere etiam ſatis poteſt, arcus Iuliæ, Marciæ, & Tepulæ per locum r *poſt Hortos Pallantianos* non tranſiviſſe; niſi velimus, omnem illum tractum r *a x h* per hanc appellationem *poſt Hortos Pallantianos* fuiſſe indicatum.

II. Itaque reor, a rivo Marciæ poſito ſuper arcus 4 *h* 5 B deductum fuiſſe, opere ſupra & infra terram, rivum *a* r, ex quo in loco r *poſt Hortos Pallantianos* aqua *dejiceretur* in humiliorem (valde etenim humilis erat rivus Herculaneus, ut oſtendemus proxima Nota) in humiliorem, inquam, rivum Herculaneum, quem vel ob magnitudinem, vel ob ſpeciem operis, vel ob aliquam aliam diſtinctam cauſſam, diſtincte nominavit Frontinus noſter.

12. *Ductus ipſius, montis uſibus nihil ut inferior ſubminiſtrans, finitur ſupra Portam Capenam*] Plura hic ad contextus explicationem emendationemque animadverti debent. Principio, rivum Herculaneum in citata *Figura VI* delineavi ab littera r ad *d*; ut ejus initium eſſet in r *poſt Hortos Pallantianos*, finis in *d ſupra Portam Capenam* (hanc autem fuiſſe in loco, quem illi in Figura adſignavimus, Fabrettus ſequens Strabonem, Plinium, ac Dionyſium perſpicue probavit a Num. 45 ad 49) præterea eum rivum ita delineavi, ut directus verſus Cælium per ipſum Cælium montem parte ſui P *d* duceretur; ac ut tranſiret etiam per quædam humilia loca; liquet enim, fuiſſe humilem eum rivum, in quem aqua non ingrediebatur, ſed in quem *ſe dejiciebat*, ut ait Frontinus: cujus & hæc verba conſideres oportet; *Ductus* rivi Herculanei *montis uſibus nihil ut inferior ſubminiſtrans*; quæ pariter demonſtrant, rivum Herculaneum fuiſſe depreſſum, humilemque; ſcilicet quia & alicubi Ductus eſſet ſecundum partem humilem ipſius Vrbis (ut ad Q) & alicubi alte effoſſus (quemadmodum ad r, & P) ut accommodaretur libra ad humilia loca (puta ad Q) & ad humilem terminum, quo ducebatur; namque in humili loco erat Capena Porta, ſupra quam in *d* rivus hic Herculaneus finiebatur.

II. At inquiet fortaſſe aliquis, ea Frontini verba fuiſſe emendata a Philippo Rubenio in Electorum Lib. II. Cap. 35 ita; *ductus ipſius montis uſibus nihil, at inferioribus miniſtrans, finitur* &c. & hanc emendationem optimam eſſe, propterea quod ceteroquin non appareret, quomodo Ductus per Cælium actus poſſet inferior eſſe ipſo Cælio. Huic reſpondebo; verbi *finitur*, pro *initur*, perexiguam, neceſſariamque mutationem me amplexurum, ut infra dicam; at quod ad priora verba pertinet, ea in Codicibus Caſſinenſi, & Vrbinate, ac in Editione Iocundi ita legi;

montis

70a

Digitized by Google

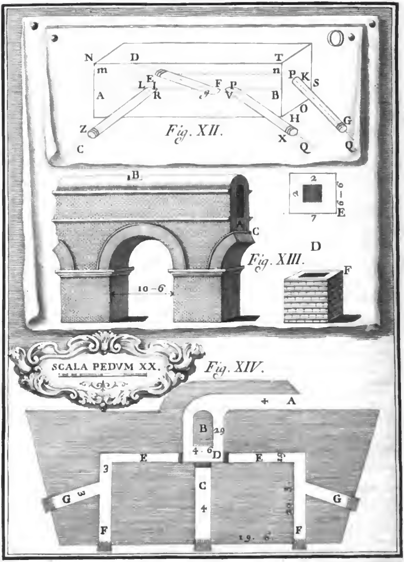

Fig. XII.

Fig. XIII.

Fig. XIV.

Digitized by Google

montis uſibus nihil, ut inferior, ſubminiſtrans, quæ ego quoque poſui: ab hac autem Rubenii emendatione vim quandam ipſi contextui inferri. Equidem perſuaſum habeo, citatum locum interpretandum eſſe ratione hac: Ductus Herculaneus erat inferior, quam ut poſſet in altiorem maximamque Cælii montis partem aquam dimittere.

III. Quod ſi quis objiciat, hanc interpretationem non fieri admodum credibilem, quoniam Marcia optime ſerviebat ipſi Cælio monti, ut Frontinus ipſe perſpicue affirmavit infra in Art. 87 a Nerva Imperatore Marciam fuiſſe Cælio redditam: is, qui ita dicet, rem difficiliorem objiciet. Huic tamen ſatisfacere poterimus animadvertendo, Aquas a principibus rivis in varias Vrbis partes fuiſſe perductas aut per inſignes rivos, aut per ignobiles rivulos, aut per canales, ac fiſtulas plumbeas: Frontinum vero ſeorſum egiſſe de inſignibus rivis (ut erat ille, quo excipiebatur *pars Iuliæ ad ſpem veterem*, de quo diximus in Nota 8 hujuſce Art. ut eſt hic Herculaneus) at de rivulorum, & canalium, fiſtularumque plumbearum perductionibus Frontinum verba diſtincte nequaquam feciſſe. His autem rebus, ac Frontini verbis rite perpenſis, probabile fit, *Marciam redditam* fuiſſe *Cælio* monti per canales fiſtulaſque, non per rivum Herculaneum: per hunc enim credibile eſt, delatam fuiſſe (ſaltem maximam partem) aquam uſque ad Portam Capenam, & inde aquam ipſam fiſtulis in uſum locorum ejuſdem libræ, ac erat ſuprema pars Capenæ Portæ fuiſſe deductam; ſimili ferme modo, quo fiebat finitis Ductibus Anionis novi & Claudiæ, de quibus paullo infra dicitur; *finiuntur* arcus eorum Ductuum Aquarum Anionis novi & Claudiæ *poſt Hortos Pallantianos, inde in uſum Vrbis fiſtulis deducuntur*.

IIII. Quod vero attinet ad eum rivum, per quem Marciæ Aquæ partem fuiſſe perductam, ſcribit Fabrettus ad Numerum 68 (cujus porro Numeri verborum ſententia obſcura mihi eſt) ſane opinor habendum eſſe eum rivum tamquam rivum deductum ab Herculanei latere, antequam Herculaneus finiretur. Ita etiam potuit fortaſſe fieri, ut pars aquæ Herculanei rivi transferretur in Aventinum: nam de Marcia (in citato Frontini Art. 87) habetur; *quibus* collibus *Marcia reddita a Cælio in Aventinum uſque perducitur*, ſed transferretur ea ratione, ut ante finem ipſius Herculanei rivi educeretur pars illa, ac per novum rivum ad latera Cælii perducta, inde opere ſupra terram ad Aventinum perduceretur: non autem, producto rivo Herculaneo, quem finitum fuiſſe ſupra Portam Capenam plane exiſtimo.

V. Nam quod attinet, ad verba *finitur ſupra Portam Capenam:* etſi in Codicibus, ac Editione Iocundi, pro *finitur*, legitur *initur*; quam lectionem etiam Fabrettus retinet, Num. 49, putans deeſſe verbum *modus* (ſed, bona venia Manium tanti Viri, dixerim; etiamſi verbum *modus* adderetur, nondum tamen ſententia perſpicua fieret) nihilo tamen minus hanc lectionem verbi *finitur* ſuaſere & Rubenii opinio, & multo magis loci circumſtantiæ, & Frontini inſtitutum declarandi fines terminoſque etiam derivatarum Aquarum: ad quod inſtitutum referendum eſt verbum illud, haud longe infra poſitum, *terminantur* arcus Neroniani juxta Templum Divi Claudii; & magis referendum ipſum verbum *finio* uſurpatum alibi a Frontino ſimilibus in locis, ut paullo infra *finiuntur arcus eorum*; & adhuc inferius *arcus Virginis finiuntur*: hæc (inquam) primum ſuaſere mihi, ut pro *initur*, *finitur* haud dubie legerem; atque deinde hoc idem mihi prorſus perſuaſit ille, qui emendationem iſtam conſequitur integer ſenſus. Quod vero attinet ad particulam *ſupra*, eam ita ſignificare, ut explicatum eſt, in primis perſuadet vetus Scholiaſtes Iuvenalis, qui ad Sat. III. verſum hunc

Subſtitis ad veteres arcus, madidamque Capenam

ita habet; *madidam ideo, quia ſupra eam Aquæductus eſt, quem nunc appellant arcum ſtillantem; primum enim uſque ibidem fuerant Portæ, quæ Porta Capena vocabatur*. Hoc idem, nimirum Aquæ Marciæ partem perveniſſe uſque ad ſuperiores partes Capenæ Portæ, ſuperque eam extitiſſe, probat item Fabrettus in Num. 49.

¶ Art. 20. penam. ¶ Anio novus & Claudia a Piſcinis in altiores arcus recipiuntur, ita [1] ut ſuperior ſit Anio. [2] Finiuntur arcus earum poſt Hortos Pallantianos, &

¶ Art. 20. 1. *ut ſuperior ſit Anio*] Ordo ſecundum altitudinem Ductuum Anionis novi & Claudiæ in *Figura VII* pertinente ad Notam 7 Art. 13, videri iterum poteſt.

2. *Finiuntur arcus eorum poſt Hortos Pallantianos*] Cum poſt hæc verba ſubjiciantur ſtatim hæc alia; *inde in uſum Vrbis fiſtulis deducuntur*; & cum ingens aquæ vis ſuper arcus iſtos per rivum Claudiæ, atque per rivum Anionis novi deferretur, mihi facile perſuaſi, ſubaudiendum eſſe, finitis arcubus, Aquas Claudiam, & Anionem immiſſas fuiſſe in Caſtellum, inde vero in uſum Vrbis fiſtulis deductas. Etſi enim Aquæ exiguæ (puta illa Herculanei rivi) poterant vel finito rivo, vel ante rivi finem integræ deduci per fiſtulas applicatas ipſi rivo: id tamen in copioſiſſimis Aquis, qualis Claudia, & novus Anio, factum fuiſſe vix credibile eſt. Ergo, ut invenirem locum, ubi finiebantur arcus Claudiæ, Anioniſque novi, quæſivi locum Caſtelli, ex quo per fiſtulas Aquæ illæ deducebantur: quod Caſtellum quoniam minime credidi fuiſſe paullo ultra eos arcus, in quibus nunc eſt Porta Major (neque enim pro perexiguo ſpatio, opere ſumptuoſiſſimo, Labicanam Viam tranſmiſiſſent; neque illius ſoli, ubi Porta Major, humilitas locum aptum præbebat) iccireo, ulterius veſtigationem perducendam ratus ſum. Non tamen diu quærendum fuit; plane etenim cognovi, hanc perquiſitionem perfectam fuiſſe a Fabretto, qui in Num. 39 hæc habet; *Alii arcus, qui ab eadem Porta Majori dextrorſum ad Caſtellum, ſive Emiſſarium, ut vocat Grut. pag. CCLXXIV, prope Fornicem Gallieni deſinunt, prorſus in eadem libra ſunt, ac jam dicti Neroniani: unde certum quoque eſt, reliquum Aquæ Claudiæ (ut bene Grut. ibidem advertit) ſive etiam Anienem Novam illi ſuperpoſitam devexiſſe; quæ duæ Aquæ ante Frontinum miſcebantur; ut ipſe ait* (in Art. 91) *& hunc eundem eſſe locum poſt Hortos Pallantianos, unde juxta verba Frontini in Art.* 20 (nimirum verba, quæ in hac Nota citavimus) *finitis Ductuum arcubus, & per quinque (ut dicemus) oſtia, immenſa Aquarum copia oſtentata, in uſum Vrbis fiſtulis deducebatur; nulla enim alia Aqua (cum hæ ſupremæ omnium fuerint) ad tantam altitudinem aſcendere poterat.* Nam Aquæ, ut in hoc Caſtellum influerent, non modo ad altitudinem plani, ſuper quod extructum erat idem Caſtellum, attollendæ erant; verum etiam ſupra altitudinem Arcuum ſuſtinentium rivos, per quos Aquæ in Caſtellum erant deferendæ.

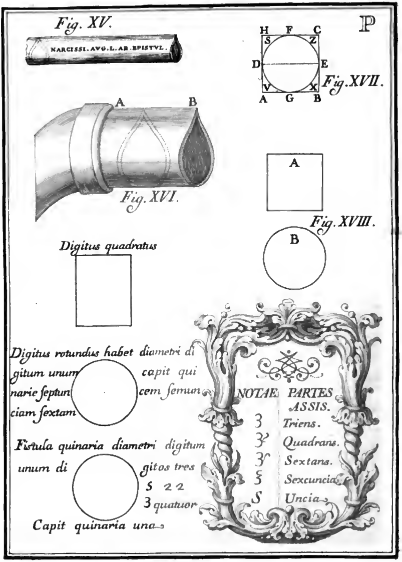
II. Caſtellum hoc tribuerat Nardinus Marciæ, Lib. IV. Cap. 2; ſed perperam, namque *in cacumen hujus Caſtelli evadere non valuiſſe* Marciam, Fabrettus, in Num. 41 ſatis probat. Panvinius in *Antiqua Vrbis Imagine*, ſeu in Romæ Topographia, idem Caſtellum tribuit Iuliæ; perperam tamen: namque, ut rationes alias prætermittam, certe tota Iulia huc pervenire non poterat: quis vero dicat id tantum Caſtellum ad partem Iuliæ pertinuiſſe? Caſtelli hujuſce Ienographiam ex ejuſdem Fabretti pag. 26 hic damus. Eſt autem in Tab. O *Fig. XIV*

A *Specus principalis Ductus, per quem Aqua ad Emiſſarium deferebatur.*
B *Murus objectus, ubi primum Aqua impacta, in duos alveos ſe dividebat:*
C *Oſtium medium, per quod Aqua e plano* D *aliquantum deſcendens emittebatur:*
E E *Specus laterales, per quos Aquæ portio rurſus in* F F G G *binis hinc inde oſtiis ſe dejiciebat.*

Et ad citatam hanc *Figuram XIV*. ſpectat Scala illa, Romanorum Pedum viginti, in eadem Tabula O.

III. Reor autem, ſupra hos Claudiæ ſpecus, quemadmodum ſupra rivum Claudiæ erat Anionis rivus, ita fuiſſe alios ſpecus pertinentes ad Anionem novum (qui aut in ruinis non appareant, aut deleti fuerint poſterioribus temporibus, ſi novus Anio

Digitized by Google

P
Fig. XV.
NARCISSI. AVG. L. AB. EPISTVL.
A
B
Fig. XVI.
H F C
S Z
D E
V X
A G B
Fig. XVII.
A
Fig. XVIII.
B
Digitus quadratus
Digitus rotundus habet diametri di
gitum unum capit qui
narie ſeptun cem ſemun
ciam ſextam
Fiſtula quinaria diametri digitum
unum di gitos tres
Ϛ 2 2
3 quatuor
Capit quinaria una
NOTAE PARTES ASSIS.
Triens.
Quadrans.
Sextans.
Sexcuncia.
Uncia.

& inde [3] in uſum Vrbis fiſtulis deducuntur : partem tamen

Anio prius, quam Claudia in uſu eſſe deſierit) Namque, ut paullo ſupra diximus, uterque rivus Claudiæ & Anionis in idem Caſtellum finiebatur. Præterea Frontinus alibi aperte affirmat, Anionem novum, quo tempore ipſe ſcribebat, fuiſſe a Claudia ſeparatum: ſcribit enim in Art. 91; *Novus Anio vitiabat ceteras*; & infra in Art. 92; *Omnes ergo Aquas diſcerni placuit*: Igitur pars Caſtelli, ex qua diſpenſabatur Anio, differebat ab ea, ex qua Claudia diſpenſabatur : deperdita vero jam ea Caſtelli parte ad Anionem pertinente, deſcriptam modo Caſtelli partem (quam Claudiæ Caſtellum appellare liceat) ad Claudiam ſolam pertinuiſſe, credibile omnino eſt. Id itaque Claudiæ Caſtellum, cujus Ichnographia in *Fig. VI.* ad pag. 15 deſignatur litteris *x* i, ſic conſtitui; ut diſtantias a mœnibus L L L indicatas a probatis Authoribus ſervarem: quo facto extra illa mœnia, de quibus verba Frontinus facit, id Caſtellum fuiſſe apparet; extra quidem, ſed tamen prope mœnia ipſa. Etſi vero Vitruvius in Lib. VIII. Cap. 7 ita jubet; *Cumque* (Ductus) *venerit ad mœnia efficiatur Caſtellum*, hoc tamen præceptum non impediebat, quin in aliqua exigua a mœnibus diſtantia (etiamſi mœnia pro Vrbis ædificiis ſumerentur, ut diximus in Nota 15 II. Art. 3) Caſtellum fieri poſſet : atque ipſe locus noſtri Caſtelli mœnibus vicini plane oſtendit, Vitruvii præceptum minime neglectum fuiſſe.

IIII. Poſt hæc ubi fuerint Horti Pallantiani (de quibus dictum eſt jam ſupra in Nota 9 Art. 19) dubitare minime poſſumus; ſi enim Caſtellum *x* i poſt Hortos Pallantianos erat, erant Horti z u ante ipſum Caſtellum in eo loco, ubi deſignantur ſic; ut fronte ipſorum ad Vrbem obverſa, loca ultra poſticam partem u, *poſt Hortos Pallantianos* dicerentur. Hinc Nardinus videtur perperam mandaviſſe litteris in Lib. IV. Cap. 2, hos Hortos non longe abfuiſſe a Porta Majori, atque AEde S. Crucis in Hyeroſolimis: namque id de loco *x* i haud videtur dici poſſe.

3. *in uſum Vrbis fiſtulis deducuntur*] Fiſtularum pro Aquæ Ductibus duplex erat genus. Aliæ etenim fiſtulæ determinabant quantitatem aquæ derivandæ (ut diximus in Nota 9 Art. 3, dicendumque erit etiam infra ad verbum *Calix* Art. 36) quæ erant æneæ, appellabanturque vel Calices, vel Moduli, vel pro varia capacitate nuncupabantur vocabulis Fiſtularum Quinariarum, Denariarum, Vicenariarum, & ſic deinceps. Aliæ erant fiſtulæ, quibus aqua ad loca deſtinata perducebatur; atque hæ fiebant ex plumbo. Igitur hujuſcemodi fiſtulis Aquas Claudiam, & Anionem novum in uſum Vrbis fuiſſe deductas, hoc loco Frontinus narrat.

II. Alexander Donatus in Lib. III. Cap. 18 plumbearum fiſtularum quaſdam figuras exhibet. Scribit autem; *cum Templi Ignatiani fundamenta egererentur, immanis e plumbo* (Vide *Fig. XVI.*) *fiſtula eſt inventa, quinquaginta palmos ſub terram defoſſa* (quam ad balneas Narciſſi Liberti pertinuiſſe autumat) *lato hiantique, qualis majorum bombardarum extrinſecus ſolet eſſe, tubo; nec omni ex parte tereti ac rotundo, ſed paullum acuminato, ut latius, qua fluebat in imo aqua, ſpatium eſſet.* Ego vero exiſtimo, talem figuram obtigiſſe parti A B fiſtulæ illius (ac ſimilibus illi) ex eo, quod efformata eſſet ex plumbea lamina plana in rotundum flexa, atque circumacta, convenientibus ſecundum lineam A B duabus laminæ extremitatibus : hæ vero extremitates propter eam, quæ viſitur, figuram congruere magis poterant, meliuſque *ſolidari tertiario* plumbo, ut Plinius ait; qui in Lib. XXXIIII. Cap. 17 de plumbo tertiario verba faciens ſubdit; *& hoc fiſtulæ ſolidantur*. Sed redeo ad Donatum : hic de egeſtione terræ eadem de cauſſa facta loquens, *fiſtulæ quoque*, ſcribit, *ibi plumbeæ in coni figuram fuſæ* (hæc lato quodam modo dicta ſunt : præſertim vero cave, ne hæc verba geometrice accipias, propterea quia coni figura immane diſtat ab earundem fiſtularum figura) *in quarum una* (*Fig. XV*) *fuſili opere legebatur inſcriptio* : NARCISSI. AVG. LIB. AB. EPISTVL.

III. Hæ fiſtulæ, quibus perducebatur aqua, parietes ſuos variæ habebant craſſitiei, prout

tamen ſui Claudia prius [4] in arcus, qui vocantur Neroniani, ad Spem veterem transfert. [5] Hi directi per Cælium montem, juxta Templum Divi Claudii terminantur. Modum quem acceperunt, [6] aut circa

ca

---

prout varia erat ipſarum capacitas: quando etenim hæc augebatur, major etiam parietum craſſities fiebat. Vitruvius in Lib. VIII. Cap 7 has præſcribit leges; *Fiſtulæ ne minus longæ pedum denum fundantur, quæ ſi centenariæ erunt, pondus habeant in ſingulas pondo MCC: ſi octogenariæ pondo DCCCCLX: ſi quinquagenariæ pondo DC: quadragenariæ pondo CCCCLXXX: tricenariæ pondo CCCLX: vicenariæ pondo CCXL: quinumdenum pondo CLXXX: denum pondo CXX: octonum pondo XCVI: quinariæ pondo LX.* Cui ferme adſtipulatur Plinius in Lib. XXXI. Cap. 6 ita; *Fiſtulas denum pedum longitudinis eſſe, legitimum eſt. Et ſi quinariæ erunt, ſexagena pondo pendere: ſi octonariæ, centena: ſi denariæ, centena vicena; ac deinde ad has portiones.* Palladius vero in Lib. VIIII de Re Ruſtica Tit. 12, ut legere eſt in Librorum Palladii Editionibus, Aldina anni 1514, Commeliniana anni 1595, pluribuſque aliis poſt Aldinam illam, nihil aliud feciſſe videtur in fiſtularum ponderibus proponendis; nihil, inquam, aliud, quam Vitruvii numeros deſcribere. Niſi quis forte mallet, numeros in antiquiſſimis Editionibus corruptos ad imitationem numerorum, quos Vitruvius poſuit, fuiſſe in poſterioribus Editionibus emendatos.

IIII. Sed in re hac nuperis temporibus multo doctius diligentiuſque fuere verſati Mariottus, & Romerius; ac nuperrime Iacobus Hermannus, cujus eximia doctrina, amicitiaque, ubicumque poſſim, eſt a me commendanda. Hic in Phoronomia ſua, pag. 143, rem univerſali quadam ratione expendens, id conſtituit Theorema: *Reſiſtentiæ, ſeu firmitates tuborum ſunt in compoſita ratione ex ratione tenacitatis materiæ unius ad tenacitatem materiæ alterius tubi, ex ratione craſſitiei ad craſſitiem, & denique ex altitudinis tubi unius ratione ad altitudinem alterius.* Fateor quidem in Ductuum Aquarum tubis, ſeu fiſtulis non ad perpendiculum poſitis, ſed ſecundum plana ferme horizontalia (ut ajunt) directis alia aliqua adhuc obſervatione opus eſſe; verum tum ex iis, quæ jam ſunt conſtituta, tum ex aliquo diligenti experimento, res olim in magna obſcuritate poſita, nunc tota multo melius perfici poterit, atque abſolvi.

4. *in arcus, qui vocantur Neroniani*] Hoc nomen habuere hi arcus, propterea quod a Nerone Imperatore extructi fuerunt. Hos etiam nuncupatos Cælimontanorum vocabulo autumat Fabrettus in Num. 33 propter quandam, quam exhibet, Inſcriptionem: quæ tamen cum Septimii Severi Imperatoris ſit, credibile fit, id nomen poſt Frontini ævum his arcubus inditum: non ergo, ut de eo plura dicamus, opus eſt.

5. *Hi directi per Cælium montem*] Horum arcuum tot exiſtunt adhuc ruinæ, ut ſatis certe ipſorum directio poſſit determinari: initium autem habebant in ſæpe citata *Fig. VI.* ad pag. 15, ubi a ad Spem veterem, ducebanturque per j D uſque in A, proxime ad recentem AEdem Sanctorum Ioannis & Paulli: nam eouſque reliquias arcuum perveniſſe teſtatur Nardinus in Lib. III. Cap. 7. Quod eſt indicio manifeſtiſſimo, Templum Sancti Stephani non fuiſſe Claudii Templum; cum, notante eodem Nardino, arcus Neroniani ultra idem Sancti Stephani Templum pervenirent: at *juxta*, non ultra, *Divi Claudii Templum arcus Neroniani terminabantur*, ut perſpicue hoc eodem loco Frontinus ſcribit. Quare Claudii Templum conſtituendum eſt prope AEdem Sanctorum Ioannis, & Paulli: nos poſuimus Templum ipſum prope litteram A; ut Neroniani arcus, per Cælium montem directi, *juxta* ipſum *Templum Divi Claudii* (quemadmodum narratur citatis modo Frontini verbis) *terminarentur*.

6. *aut circa ipſum montem &c.*] Codices habent dumtaxat *montem*: Editio Iocundi; *montem Cælium*. Cum altiſſimi eſſent hi arcus, & in ipſo montis dorſo

extru-

Digitized by Google

ca ipſum montem, aut in Palatium, Aventinumque, & Regionem Tranſtiberinam dimittunt. ¶ Anio vetus, [1] citra IIII milliarium … ………. a Latina in Lavicanam inter arcus trajicit: & ipſe Piſcinam habet; inde intra II milliarium partem dat [2] in ſpecum, qui vocatur Octavianus, & [3] pervenit in regionem viæ novæ ad Hortos Aſinianos ¶ Art. 21.

---

exſtructi, evidens eſt, delatam ſuper ipſos aquam potuiſſe per totum Cælium diffundi. Præterea, cum ipſorum arcuum termino A propiores eſſent duo montes Palatinus, & Aventinus (ut in citata modo Figura videre eſt) inde pars ejuſdem Aquæ *in Palatium Aventinumque*, ut Frontinus ſcribit, *dimittebatur*: ex Palatio autem, ac Aventino etiam ultra proximum Tiberim ſuper pontes ejuſdem Aquæ pars commode in Tranſtiberinam Regionem (ut ex hoc eodem Art. liquet factum fuiſſe) perducebatur.

1. *citra IIII milliarium ………… a Latina in Lavicanam inter arcus trajicit*] ¶ Art. 21. Codex Caſſinenſis; *citra quartum milliarium intratio vie, qui a Latina in Lavicanam inter arcus traicit*: ita etiam Codex Vrbinas; niſi quod, pro verbis *intratio vie*, habet *intra novie*. Editio Iocundi habet; *citra quartum milliarium intra no ….. vie qua a latina in lavicanam itur arcus trajicit*. Ego quidem verba *intratio vie* Codicis Caſſinenſis prætermiſi, relicta lacuna; mendum etenim ſenſum perturbans haud dubie continent: & quæ præciſe reponenda ſint verba, facile non apparet. Apparet tamen dilucide; verba, quæ deſiderantur, indicaviſſe locum, ubi Anio vetus trajiciebatur inter arcus; qui locus inter Vias Latinam, & Labicanam erat citra quartum ab Vrbe milliarium. Quare ab ea lacuna obſcuritas nulla provenit. Ceterum nolui particulam *inter* commutare in verbum *itur*, ut Iocundo placuit. Credibile etenim eſt, Veterem Anionem, a Tiburtino Agro ultra Labicanam poſito provenientem, inter arcus Claudiæ & Anionis novi, ſive etiam inter arcus Iuliæ, Tepulæ, ac Marciæ trajeciſſe. Præterea vero non videbatur particula *inter* certa ratione poſſe mutari; dum, quid in ipſa lacuna ſcriptum eſſet, ignoratur.

2. *in ſpecum, qui vocatur Octavianus*] Fortaſſe hic ſpecus nomen hujuſcemodi habuit ab Auguſto, cui, antequam per adoptionem tranſiret in Iuliam Familiam, Octavio nomen erat. Fabrettus partem cujuſdam ſpecus ſuo tempore a Foſſoribus detectam, ſpecus Octaviani partem fuiſſe in Num. 68 ſcribit: quod, etſi undequaque probatum non eſt, in delineatione tamen partis R U *q* ſpecus (*Fig. VI.*) ipſius non neglexmus: ut etiam non neglexmus obſervare partem illam, quæ & extra mœnia Vrbis recentiora, & in mœnibus ferme ipſis a Fabretto delineata eſt in Deſcriptione Partis Latii: illam vero partem in Figura noſtra deſignant litteræ *ſ* R.

3. *pervenit in regionem viæ novæ ad Hortos Aſinianos*] Hoc loco vox *regio* non ſignificat unam ex XIIII Vrbis Regionibus; ſed tractum adjacentem viæ novæ. Liquet tamen ex his, viam novam, a Frontino indicatam, fuiſſe in eadem Vrbis Regione ac Horti Aſiniani. Duæ vero, niſi etiam plures, fuerunt in Vrbe viæ novæ: altera fuit abuſque Tarquinii Priſci ætate, quæ Regionem Vrbis XII (hæc autem in Regione Horti Aſiniani erant, teſte P. Victore) non pertingebat, ut conſtat ex Scriptoribus antiquis, recentioribuſque: itaque hæc non ea eſſe poterat via nova a Frontino indicata, quæ in eadem cum Hortis Aſinianis Regione Vrbis eſſe debebat.

II. Altera tranſivit prope Thermas Antoninianas, fuitque in Regione XII; quamobrem hæc pro ea eſt habenda, de qua verba fecit Frontinus noſter. Etſi

nianos, unde per illum tractum diſtribuitur. [4] Rectus vero Ductus, [5] ſecundum Spem *veterem* veniens intra Portam Eſquilinam, in altos rivos per Vrbem deducitur. ¶ Art. 22. ¶ Nec Virgo, nec Appia, nec Alſietina [1] Conceptacula, id eſt Piſcinas, habent. Arcus Virginis initium habent [2] ſub Hortis Lucilianis, [3] fini-

vero hanc viam novam munivit Caracalla, & Frontinus diu ante Caracallæ tempora ſcripſit; credibile tamen eſt (ut recte Olaus Borrichius ad hunc Frontini locum reſpiciens, in Diſſertatione de *Antiqua Vrbis Romæ Facie* Cap. 14, animadvertit) *fuiſſe quidem illam viam novam ante Caracallam; ſed non ita munitam ædificiis, non ita ſuperbam cultu*. Quare attendens tum hæc, tum dicta ſuperius, delineavi (*in Fig. VI.* ad pag. 15) ipſius Ductus partem *ſ* R U *q*, quæ Regioni XII ſerviret, ut ſerviviſſe ſcriptum eſt infra in Art. 80, ac poterat aqua ducta per fiſtulas ſecundum lineam *q ſ* ſervire Regionibus VIII, & XIIII, ut ibidem dicitur; atque etiam aliorſum duci. Iiſdem vero attentis, attentoque Regionis plano Hortis apto, conſtitui Hortos Aſinianos ubi H: ei etenim loco, quæ ſcimus de Hortorum eorundem poſitione, ſatis conveniunt.

4. *Rectus vero Ductus &c.*] Ductus hic veteris Anionis deſignatur a nobis in Figura modo citata litteris Z X O I: ita enim tranſit ante frontem Templi *s* Spei veteris (ideſt *ſecundum Spem veterem*) atque pertingit ad *Portam Eſquilinam* in I; quemadmodum hoc loco a Frontino noſtro dicitur de hoc Ductu; hunc ſcilicet *ſecundum Spem Veterem venire intra Portam Eſquilinam* &c.

5. *ſecundum Spem* veterem] Ita Iocundi Editio: in Codicibus autem deeſt verbum *veterem*; ſed verbum illud *Spem*, & ſubſequentia verba, *intra Portam Eſquilinam*, commonſtrantia Ductum hunc certe haud longe a Spe veteri tranſiviſſe, mihi perſuaſerunt, emendationem Iocundi eſſe ſequendam.

¶ Art. 22. 1. *Conceptacula*] Ita habent perſpicue Codices: Editio princeps, & Editio Iocundi habent; *Conceptelas*: verum Codicum lectionem illam præſtare, plane ratus ſum.

2. *ſub Hortis Lucilianis*] Ita Codices Caſſinenſis, & Vrbinas: at Editio Iocundi habet pro verbo *Lucilianis* verbum *Lucullianis*. Vbi eſſenr hi Horti, Antiquorum neminem, qui tradiderir, inveni; quare ex cognito aliunde Hortorum loco illuſtrare hanc Frontini narrationem darum non eſt: contra tamen ex hac narratione de Hortorum loco conjicere licet. Vbi enim animadverterimus, vetera veſtigia Ductus Aquæ Virginis oſtendere, Ductum illum retendiſſe ad Hortulorum Collem; inde colligemus, arcus Virginis initium habuiſſe juxta declivitatem ipſius Collis: atque ideo initium eorundem arcuum in parte Collis ad intimum Vrbis maxime obverſa collocandum eſſe comperiemus circa locum, ubi littera f (vide ſæpe citatam *Fig. VI.* ad pag. 15) quo facto, ſupra id initium, ubi Æ, Hortos Lucilianos collocabimus. Nardinus in Lib. IV. Cap. 7 partem Collis Hortulorum Regioni IX. attribuit, ut Hortorum nominatorum hoc loco (nam ab eis in Figura, quam apponit, arcus Aquæ Virginis delineare incipit) quos ille non pro *Lucilianis*, ſed pro *Lucullianis* aſſumit, ut, inquam, horum Hortorum poſitio conſentiret cum Rufi atque Victoris deſcriptione; qui Rufus & Victor ponunt in IX Regione *Hortos Lucullanos*. Quid tamen vetat, quin credamus, Frontinum nominaviſſe Hortos ad aliquem Lucilium pertinentes, atque ideo *Lucilianos* nuncupatos? Ego ſane cum fidem Codicum ſequi volui; tum non ſum auſus adſtipulari Nardino; & propter hos Hortos Regionem IX in Collem uſque Hortulorum protrahere.

3. *fini-*

Digitized by Google

[3] finiuntur in campo Martio ſecundum frontem Septorum. [4] Rivus Appiæ ſub Cælio monte & Aventino actus emergit (ut diximus) infra clivum Publicii. [5] Alſietinæ Ductus poſt Naumachiam, cujus cauſſa videtur eſſe

3. *finiuntur in Campo Martio ſecundum frontem Septorum*] Septa hæc, a Frontino nominata, erant loca in Campo Martio, in quibus ſtans Populus Romanus ſuffragia ferre conſueverat. Olim ea loca erant tabulatis incluſa: dein lapidea extructa. Dio in Lib. LIII. hæc habet; *Agrippa quia nullam viam ſternendam ſuſceperat, Septa dedicavit. Septa locus eſt in Campo Martio. Eum ad habenda tributa Comitia Lepidus undiquaque porticibus circumductis ædificaverat; tabulis lapideis, & picturis a ſe exornatum Agrippa Septa Iulia ab Auguſto cognominavit*. Ab aliquibus tamen hæc Septa, vel quia ab Agrippa dedicata fuerant, vel quia erant in parte ſoli ab Auguſto dono dati Agrippæ, deinde dicta etiam fuere *Septa Agrippiana*: quod ſi quis vellet Septa Iulia ab Agrippianis non tantum nomine, ſed etiam reipſa diſtinguere; qua is certa ratione inniti poſſet, plane non video. Septa vero Agrippiana in Regione Vrbis IX a P. Victore ponuntur: qua tamen in Regionis parte fuerint, non omnino liquet, niſi ex ſupra allatis Frontini verbis inquiratur: id itaque ſimul faciemus, ſimul totum Frontini locum explicabimus.

II. Io. Vignolius in Diſſertatione *de Columna Imperatoris Antonini Pii*, pag. 17, hæc ſcribit; *quoties ex Donato Lib. III. Cap. 18, & ex Nardino Lib. IV. Cap. 9 tanquam res omnino comperta habeatur, quod iidem Aquæ Virginis arcus inter templum Sancti Ignatii & Pantheon terminabantur, jam non ultra ex eorundem quoque ſententia Septa proceſſiſſe fateri oportet*. Hanc autem ſententiam, cum Frontini verbis conſentientem, ſequendam arbitratus ſum, ideoque terminavi, ubi nota 9 in delineatione (*Fig. VI* ad pag. 15) terminavi, inquam, arcus pertinentes ad Ductum Aquæ Virginis inter Pantheon ubi numerus 7, & locum, ubi nunc eſt Templum Sancti Ignatii ad litteram *k*. Qua de cauſſa omnes arcus Aquæ Virginis inter f 9 delineavi, ac Septa poſui ubi ſunt M 6, tribuens frontem eorundem parti 6 obverſæ ad Viam Flaminiam: tribuens, inquam, ea ratione, ut *arcus Aquæ Virginis finirentur* in 9 *ſecundum Septorum* (quæ *in Campo Martio* erant) *frontem* 6. Particulam enim *ſecundum* accipio pro particula *prope*, ideoque finem arcuum prope Septorum frontem collocavi. Atque ita exhibentur omnia, quæ Frontini verbis continentur.

4. *Rivus Appiæ ſub Cælio monte &c.*] Aquæ enim Appiæ rivus; in citata *Figura VI*, *g y* s *Q* K *b*, ſub Cælio monte agebatur, inde ſub Aventino, atque emergebat in *b*, ubi erat Publicii clivus: quæ ſingula fuſius ſupra jam oſtendimus in Nota 31 Art. 5.

5. *Alſietinæ Ductus poſt Naumachiam, cujus cauſſa videtur eſſe factus, finitur.*] Ita Codex Caſſinenſis; niſi quod pro *Alſietinæ* habet *Alſi & vie*: & parum a Caſſinenſi differt Codex Vrbinas: Editio princeps habet; *alſietinæ & inde ductus naumachiam: nam ejus cauſſa videtur factus*: Editio Iocundi habet; *alſi inde eductum eſt in naumachiam, nam ejus cauſſa videtur factus*: quas Editionum lectiones, utpote obſcuras, ac depravatas, rejiciendas eſſe, atque illis Codicum lectionem præſtare, nemo non videt. In Codicibus tamen verbum illud *Alſietinæ* reſtituendum fuiſſe neceſſario, ſatis ſuperque ex eo demonſtratur, quod Frontinus poſtquam verba fecerat de octo aliis Aquarum Ductibus, certe hoc loco de reliquo Ductu, ſcilicet de Alſietinæ Ductu, aliquid adjicere debebat; atque ob id Alſietinam Aquam nominare. In *Fig.* autem *VI*, Y eſt Naumachia eo in loco poſita, in quo adſignando antiquitatum veſtigatores omnes conſentiunt: atque litteræ & S deſignant poſtremos arcuum Alſietinæ Ductus, qui in S *poſt Naumachiam finiebatur*.

1. *Quo-*

eſſe factus, finitur. ¶ Art. 23. ¶ [1] Quoniam Authores cujuſque Aquæ, & ætates, præterea ordines, & longitudines rivorum, & ordinem libræ perſecutus ſum; [2] non alieni .... modi mihi videtur etiam ſingula ſubjicere, & oſtendere quanta ſit copia, quæ publicis privatiſque non ſolum uſibus & auxiliis, verum etiam voluptatibus ſufficit, & per quot Caſtella, quibuſque Regionibus deducatur, quantum extra Vrbem, [3] quantum intra Vrbem, & ex eo quantum lacubus, quantum muneribus, quantum operibus publicis, quantum nomine Cæſaris, quantum privatis uſibus erogetur. Sed rationis exiſtimo, priuſquam nomina [4] Quinariarum, Centenariarumque, [5] & ceterorum Modulorum, per quos menſura conſtituta eſt, proferamus, & indicare quæ ſit eorum origo, [6] quæ vires, & quid [7] quæque appel-

---

¶ Art. 23. 1. *Quoniam Authores &c.*] Hoc loco Frontinus ea omnia, quæ ante dixerat, ſummatim recenſet; ac iterum ea, quæ dicturus eſt (juxta methodum jam ſupra in Art. 3 conſtitutam) ſummatim proponit: ut ſimul Lectoris memoriam excitet, ſimul aptam tranſitionem ad res novas deſcribendas ſibi comparet.

2. *non alieni ..... modi mihi videtur*] Codex Caſſinenſis habet; *non alieni aũ modi mihi videtur*: ſed litteræ *aũ*, quid ſignificarent, divinare nullo modo potui: & particulæ *aut*, *autem*, quæ indicari poſſe videbantur, haud conveniebant huic loco: ideo hic lacunam relinquere malui. Codex Vrbinas & Libri editi habent; *non alienum mihi videtur*: quod factum fuit, ut opinor, quia ſupra in Art. 17 Frontinus in loco ſimili ſimilem dictionem habet; *non alienum mihi viſum eſt &c.*

3. *quantum intra Vrbem*] Codex Caſſinenſis habet; *quantum in Vrbem*: ſed & quia ſubſequentia verba id poſtulare videntur, & quia ſæpe alibi in hoc eodem Frontini Libro hæ dictiones, *intra Vrbem*, & *extra Vrbem*, conjunguntur, ſecutus ſum ſine dubitatione eos, qui legunt, *quantum intra Vrbem*.

4. *Quinariarum*, *Centenariarumque*] Subaudiendum eſt Fiſtularum: per ellipſim enim Fiſtularum nomen prætermittitur. Quod autem Fiſtularum nomen ſubaudiendum ſit, ſatis declarant alia ipſius Frontini loca: ut ubi in Art. 25 ita ſcribit; *lamina plana quinque digitorum latitudinem habens, circumacta in rotundum, hunc fiſtulæ* (*quinariæ* ſcilicet, de ea enim loquebatur) *modulum efficiat*: & ubi in Art. 30 ſcribit; *in Vicenaria Fiſtula*.

5. *& ceterorum Modulorum*] Fiſtularum ſcilicet reliquarum, quæ adhibebantur tanquam menſuræ, & quæ *Modulorum* nomine veniebant.

6. *quæ vires*] Virium nomine Frontinus hoc loco intelligit capacitatem Modulorum. Vt, quo majorem aquæ copiam pro capacitate ſua emittere modulus poteſt, eo etiam vis major ipſius reputetur.

7. *quæque appellatio*] Ideſt, appellatio Moduli cujuſcumque. In Caſſinenſi Codice, pro *quæque* legitur *que*: ſed in Vrbinate legitur *quæque*: hancque lectionem prætermitti minime poſſe ratus ſum.

Digitized by Google

appellatio ſignificet; propoſitaque regula, ad quam [8] ratio eorum & initium computatur, oſtendere qua ratione diſcrepantia invenerim, & quam emendandi viam ſim ſecutus. ¶ Aquarum Moduli aut ad digitorum, aut ad unciarum menſuram inſtituti ſunt. Digiti in Campania, & in plerisque Italiæ locis; [1] uncia in............obſervatur. Eſt autem digitus, [2] ut convenit, ſextadecima pars pedis, uncia duodecima. Quemadmodum autem inter unciam & digitum diverſitas, ita & ipſius digiti ſimplex [3] obſervatio *non* eſt. [4] Alius vocatur quadratus, alius rotundus. [5] Qua-

¶ Art. 24.

8. *ratio eorum & initium*] Videtur eorum verborum interpretatio eſſe hujuſmodi poſſe: proportio inter diverſos Modulos, & magnitudo, ex qua initium habere debent, dum fiunt, ipſi Moduli.

1. *Vncia in ....obſervatur*] Codices Caſſinenſis, & Vrbinas habent; *Vncia in Papula cita huc obſervatur*: Editio princeps, & Editio Iocundi; *Vncia in Pupula ita hæc obſervantur*. Quæſivi in Geographorum priſci recentioriſque ævi Scriptis editis locum *Papula*, ſeu *Pupula*, ſeu *Pupulatita* (quem non obſcurum fuiſſe opinor, cum adhibitarum in eo loco menſurarum tam diſtinctam rationem Frontinus habuerit) ſed quæſivi fruſtra. At Abrahamus Ortelius, qui unus (ex omnibus, quos vidi) in Libro, cui titulus *Theſaurus Geographicus*, ponit hunc locum Pupula, id loci nomen ex Frontino ipſo deſumſit, quare nihil doctior factus ſum. En Ortelii verba, ¶ Art. 24.

PVPVLA. Frontinus 2 Aquæd. hæc: „ Digiti in Campania, & in plerisque Italiæ locis: uncia in Pupula „.

PVPVLVM. πάπυλον, Vrbs in Sardinia. Ptolemæus.

Sane Ptolemæus hanc Vrbem Pupulum in Sardinia recenſet; cui pro Latitudine tribuit gradus 35, minuta 40; pro Longitudine gradus 30, minuta 50. Et cogitaveram de reponenda voce Pupulo ibi, ubi lacunam reliqui; conjectans fieri potuiſſe, vel ut Frontinus Sardiniam rexerit, Vrbemque illam adamaverit, vel ut ab illa Vrbe oriundus eſſet; ideoque menſurarum ejuſdem diſtinctam mentionem facere ſategerit. Cogitaveram etiam de reponenda voce *Apulia*, quam in Variis Lectionibus habet Scaliger. Sed quoniam Codices, & Editiones non conſentiunt inter ſe, ac habent fragmenta illa, *cita* ſeu *tita*, alterius verbi prorſus ignoti, re in omnem partem converſa, malui lacunam relinquere.

2. *ut convenit*] Et quidem ceteri etiam Authores in hoc conſentiunt, ut Pes divideretur aut in digitos ſexdecim, aut in uncias duodecim.

3. *obſervatio* non *eſt*. *Alius*] Obſervatio ponitur hoc loco, quaſi ut ſignificetur acceptio ad uſum (quemadmodum paullo ſupra in hoc Art. poſitum verbum *obſervatur* ſignificat in uſu eſt) Ad uſum vero *digitus* non accipiebatur eodem ſemper modo; ſed accipiebatur aliqnando tanquam quadratus, aliquando tanquam rotundus. In Codicibus Caſſinenſi, & Vrbinate particula, *non*, deeſt; ſed ſatis apparet, eam ineſſe oportere. In Editione autem Iocundi legitur; *obſervatio non eſt. Nam alius*: at prætermiſi particulam *Nam*, quæ ad perficiendam ſententiam non requiritur, & quæ deeſt tum in Codice Caſſinenſi, tum in Vrbinate.

4. *Alius vocatur quadratus, alius rotundus*] Digitus menſura eſt unam longitudinem habens; ut in *Fig. XVII* linea A B. At, ſi ſuper linea A B fiat quadratum

A B

[5] Quadratus tribus quartiſdecimis ſuis rotundo major. ¶ Art. Rotundus, tribus undecimis ſuis quadrato minor eſt, 25. [6] ſcilicet quia anguli deteruntur. ¶ [1] Poſtea Modulus, nec ab uncia, nec ab alterutro digitorum originem accipiens, inductus, ut quidam putant, ab Agrippa, [2] ut alii, a Plumbariis per Vitruvium Architectum in uſum Vrbis, excluſis prioribus, venit [3] appellatus quinario nomine. Qui autem Agrippam authorem faciunt, [4] dicunt, quod quinque antiqui Moduli

duli

A B C H, area ipſius quadrati (cujus latus eſt digitus) a Frontino noſtro appellatur *Digitus Quadratus*. Si vero, adhibita linea A B, ſive linea D E æquali ipſi A B, tamquam diametro, fiat circulus D F E G; area hujuſce circuli (cujus diameter digitus eſt) a Frontino *Rotundus Digitus* nuncupatur.

5. *Quadratus tribus quartiſdecimis &c.*] Credibile eſt, Frontinum deſumſiſſe rationem hanc ab Archimede; qui in Libro, cui titulus eſt *de Circuli Dimenſione*, hujuſcemodi habet Theorema, ordine Libri ipſius ſecundum; *Circulus ad quadratum ſuæ diametri, rationem habet, quam undecim ad quatuordecim*. Ergo ſi dividetur digitus quadratus in partes quatuordecim, digitus rotundus continebit ejuſdemodi partes tantum undecim: ſicque *quadratus* digitus *tribus quartiſdecimis ſuis rotundo* digito *major*.

II. Præterea, ſi digitus rotundus continet undecim partes ex iis, quarum quatuordecim a digito quadrato continentur; utique digitus *rotundus tribus undecimis ſuis* digito *quadrato minor eſt*: ut Frontinus noſter affirmat.

III. Ratio autem illa Archimedea Circuli ad Quadratum vera, ut ita dicam, proxime, non geometrice eſt. Quin, noſtris hiſce temporibus, Geometræ ex ſeriebus numerorum numquam deficientium rationem, quantum velint, meliorem Archimedea illa, poſſunt adſignare. At cum ad uſum Archimedea ratio ſatis bona eſt, tum nos hic diſcedere minime debemus a rationibus iis, quas Frontinus noſter adhibuit.

6. *ſcilicet quia anguli deteruntur*] Cauſſa affertur, cur digitus quadratus rotundo digito major ſit: quod ſcilicet in citata *Fig. XVII* anguli S, Z, V, X digiti quadrati deteruntur; hoc eſt auferuntur a quadrato, ut ex quadrato rotundus digitus remaneat.

¶ Art. 25. 1. *Poſtea Modulus*] hoc loco, nomine moduli is intelligitur præciſe modulus, qui primus quaſi ſit; habeaturque communis quaſi menſura aliorum omnium modulorum relatorum ad hunc. Vide quæ paullo infra in Nota 3 hujuſce Art. de quinaria dicuntur.

2. *ut alii, a Plumbariis per Vitruvium Architectum in uſum Vrbis, excluſis prioribus, venit appellatus quinario nomine.*] Hæc verba, non admodum clara, ita eſſe interpretanda opinor: *ut alii* putant, hic modulus inductus *a Plumbariis per Vitruvium Architectum* (ſcilicet, Vitruvio Architecto id procurante) *venit in uſum Vrbis, excluſis prioribus* modulis, qui prius erant in uſu, & *appellatus* fuit hic Modulus *quinario nomine*.

3. *appellatus quinario nomine*] *Modulus ille inductus*, quaſi reliquorum communis menſura, *appellatus quinario nomine*, dicebatur Fiſtula Quinaria; ſive abſolute Quinaria. Sic ad Quinariam referebantur alii omnes moduli. Hac ratione, cauſſa exempli, Fiſtulæ Septuagenariæ capacitas ut exprimeretur, referebatur ad Quinariam; dicebaturque Septuagenaria eſſe capacitatis Quinariarum quinquaginta ſeptem &c.

4. *dicunt, quod &c.*] Subaudi; *dicunt*, illum modulum fuiſſe appellatum quinario nomine ea de cauſſa, *quod &c.*

5. ab

duli exiles, & velut puncta, quibus olim aqua, cum exigua eſſet, dividebatur, in unam fiſtulam coacti ſunt. Qui Vitruvium & Plumbarios, [5] ab eo quod [6] plumbea lamina plana, quinque digitorum latitudinem habens, circumacta in rotundum, hunc Fiſtulæ Modulum efficiat. [7] Sed hoc incertum eſt; quoniam cum circumagitur, ſicut interiore parte attrahitur, ita per illam, quæ foras ſpectat, extenditur. Maxime probabile eſt, Quinariam dictam [8] a diametro quin-

que

5. *ab eo*] Supple, dicunt Moduli nomen proveniſſe *ab eo*.

6. *plumbea lamina plana, quinque digitorum latitudinem habens*] De hiſce rebus Vitruvius in Lib. VIII. Cap. 7 ita habet; *ex latitudine autem lamnarum quot digitos habuerint, antequam in rotundationem flectantur, magnitudinum ita nomina concipiunt fiſtulæ. Namque quæ lamna fuerit digitorum quinquaginta, cum Fiſtula perficietur ex ea lamna, vocabitur Quinquagenaria, ſimiliterque reliquæ*: atque inde Quinaria nomen a lamna digitorum quinque ſortita eſſe videbatur Vitruvio; ut refert hoc in loco Frontinus noſter: qui tamen eam Vitruvii opinionem, ut liquet, non ſatis probavit. At eam ſecutus eſt Plinius, qui in Lib. XXXI. Cap. 6 hæc habet; *Denaria* Fiſtula *appellatur, cujus laminæ latitudo, antequam curvetur, digitorum decem eſt; dimidioque ejus Quinariæ*.

7. *Sed hoc incertum eſt*] Oſtendit hoc in loco Frontinus noſter, menſuram Fiſtularum deſumtam ex latitudine laminæ, antequam curvaretur, eſſe incertam: propterea quod in lamina non remaneat eadem ſuperficierum interioris & exterioris quantitas poſt curvaturam, quæ erat ante: id etenim evidens eſt, *quoniam cum circumagitur* in rotundum lamina, *ſicut interioris partis* ſuperficies *attrahitur*, minorque fit; *ita illa, quæ foras ſpectat* ſuperficies *extenditur*, fitque major. Et hinc validum argumentum Frontinus exhibet, cur credibile ſit, nomina Modulorum, ac præſertim Quinariæ, non proveniſſe a menſura latitudinum laminarum, ex quibus fiebant Fiſtulæ.

8. *a diametro quinque quadrantum*] Orificium Fiſtulæ Quinariæ, ut etiam orificia reliquorum Modulorum (quod diligenter notandum eſt) circuli figuram habebant: iccirco Moduli cujuſque capacitas cognoſcebatur ex area circuli æquantis lumen, ideſt orificium Fiſtulæ. Ejus itaque circuli, qui pro menſura Quinariæ aſſumi poterat, diameter erat unius digiti, & quartæ partis digiti: ita cum quarta pars digiti appellaretur quadrans, diameter fiebat quinque quadrantum. Hinc ex numero quadrantum, ex quibus conſtabat diameter Fiſtulæ Quinariæ nomen Fiſtulæ dabatur: eademque ratione intelligendum de nominibus aliorum Modulorum uſque ad Vicenariam.

II. Nunc, quando ea omnia loca, in quibus Frontinus noſter infra in Art. 38, & pluribus aliis ſequentibus ſubjicit prolixe *Formulas Modulorum*, ſunt inquinatiſſima, facile erit operæ pretium notare, ubicumque ferat occaſio, principia, ex quibus earundem Formularum notio haberi queat. Iuvabit ad id, antequam ulterius progredimur, animadvertere, Vnciam pluribus modis poſſe conſiderari, cum Frontinus etiam variis in locis eandem varia ratione aſſumat: cujus rei cauſa hæc eſt. As dividebatur in uncias duodecim; & pro Aſſe poterat aſſumi quæcumque res integra: quamobrem, ſi Pes aſſumebatur, tanquam illa res integra, uncia erat pedis pars duodecima: ſi digitus pro re illa integra conſiderabatur, erat uncia pars duodecima digiti: ſi Quinaria veniebat loco rei illius integræ, uncia erat duodecima Quinariæ pars. Et quod de unciis diximus, idem eſt de reliquis etiam partibus, in quas dividebatur As intelligendum.

que quadrantum, [9] quæ ratio in ſequentibus quoque Modulis, uſque ad Vicenariam durat; diametro [10] per ſingulos adjectione ſingulorum quadrantum creſcente: ut in Senaria, quæ ſex ſcilicet quadrantes in diametro habet; & Septenaria, quæ ſeptem; & deinceps ſimili incremento uſque ad Vicenariam. ¶ Art. 26. ¶ Omnis autem Modulus colligitur [1] aut diametro, aut perimetro,

---

III. Vbi itaque vel unciæ, vel aliæ partes Aſſis a Frontino nominantur; videndum eſt, cui rei referri illæ debeant, & conſiderandum, illas eſſe partes ejuſdem rei. Vt ſi ſermo ſit de Digito, illæ partes tanquam partes digiti erunt conſiderandæ; & ſic porro. Quoniam vero plures ex iis partibus, in quas dividitur As, a Frontino nominantur; iccirco Aſſis partes omnes huc, quaſi in Tabellam tranſtulimus: ut quæ ad rationem ſupputandi Frontinianam faciunt, conjuncta ſint. Illud autem animadvertendum eſt, me duobus punctis uti pro nota minutiarum; quare partem dimidiam unitatis ſcribo ita 1 : 2, duas tertias partes unitatis ſcribo ita 2 : 3, ſimiliterque reliquas.

AS ET EIVS PARTES.	*VNCIAE.*	*SCRIPVLA.*
AS	12.	288.
DEVNX	11.	264.
DEXTANS	10.	240.
DODRANS	9.	216.
BES	8.	192.
SEPTVNX	7.	168.
SEMIS	6.	144.
QVINCVNX	5.	120.
TRIENS	4.	96.
QVADRANS	3.	72.
SEXTANS	2.	48.
SESCVNCIA	1. & 1 : 2.	36.
VNCIA	1.	24.
SEMVNCIA	1 : 2.	12.
DVELLA	1 : 3.	8.
SICILICVS	1 : 4.	6.
SEXTVLA	1 : 6.	4.

9. *quæ ratio in ſequentibus quoque Modulis*] Cum ante dixiſſet, Quinariam nominari a quinque quadrantibus, quibus componitur ipſius diameter; nunc ſubdit, adjectione ſingulorum quadrantum fieri alios Modulos uſque ad Vicenariam, hac quoque comprehenſa: ſic habet Senaria in diametro ſex quadrantes; Septenaria ſeptem; Octonaria octo, ideſt digitos duos; eodemque modo res progreditur uſque ad Vicenariam, quæ habet in diametro quadrantes viginti, ſeu quinque digitos: & hæc omnia Frontinus apertiſſime exprimit.

II. Quare Diametri omnium Modulorum, ex quibus primus ſit Quinaria, ultimus Vicenaria, nos latere non poſſunt. Nam ea eſt inter Diametrum, & Perimetrum, & Aream certa ratio, ut ex tribus hiſce unum cognitum ſatis ſit pro duobus reliquis, ſecundum Geometrica Theoremata, reperiendis.

¶ Art. 26. 1. *aut diametro, aut perimetro, aut areæ menſura*] Codices Caſſinenſis, & Vrbinas habent; *aut diametro, aut perimetro, aut ereæ menſure*: Editio Iocundi; *aut a diametro, aut perimetro, aut ex recto menſuræ*. Antequam Codicum exemplaria haberem, cum in hunc locum forte incidiſſem, varia cogitavi, ut interpretarer quid ſignificarent verba illa *ex recto menſuræ* poſita in editis Libris: viſis autem Codicibus, ſtatim intellexi; iis emendatis verbis, legendo *areæ menſura*, rem totam reddi facilem, atque perſpicuam. Quis enim non videat, a diametro, perimetro, & area, ceu a præcipuis fontibus, notiones omnes pertinentes ad magnitudinem circuli emanare. Quamobrem, quando Frontinus dixerat *Modulus*, ſeu Moduli orificium

circuluſ-

metro, aut areæ menſura; ex quibus [2] & capacitas apparet. Differentiam unciæ, digiti quadrati, & digiti rotundi, & ipſius Quinariæ, ut facilius dinoſcamus, utendum eſt [3] ſubſtantia Quinariæ, qui Modulus & certiſſimus, & maxime receptus eſt. [4] Vnciæ ergo Modulus [5] habet diametri digitum unum & trien-

---

circuluſque *colligitur aut diametro, aut perimetro*; quis dubitare inde poterit, quin tertio loco verba hæc, *area*, ſive *areæ menſura* ſubdiderit? Ideo ſecure pro verbis *areæ menſuræ* (ut in Codicibus eſt) verba, *areæ menſura*, ſubſtitui.

2. *& capacitas apparet*] Quid capacitatis vocabulo ſignificetur, perſpicuum eſt. Significatur etenim ea magnitudo, quam Moduli orificium, ſeu lumen habet, ex qua facile quantam capiat aquam cognoſcitur. Quid enim certius, quam denotari capacitatem alicujus rei, cum, quantum illa capit, denotatur. Et quidem Frontinus in Modulorum Formulis, quando propoſita Moduli diametro, atque perimetro aream his convenientem vult proponere, hac dictione, *capit* Modulus, plerumque utitur: quod infra in Art. 38, ac pluribus aliis ſequentibus & ſæpe, & perſpicue videri poteſt. Cum igitur capacitas haud dubie dependeat ab orificio, & hoc æquale ſit areæ circuli, quæ tam ex diametro, quam ex perimetro innoteſcit (ut indicavimus in Nota 9 Art. 25) ſit perſpicuum, poſſe ex Moduli ſive diametro, ſive perimetro, ſive area notis, capacitatem ipſius Moduli colligi, atque cognoſci.

II. Id vero, quod etiam in paullo ſupra citata Nota indicavi, non hic prætermittam; ſed diligentiſſime notari velim: nimirum, ubi cognoſcuntur Modulorum aut Diametri, aut Perimetri, aut Areæ, poſſe haud dubie tolli errores omnes in Formulis Modulorum; de quibus infra Art. 38, & pluribus aliis ſequentibus verba ſunt.

3. *ſubſtantia Quinariæ*] Ideſt Quinaria tanquam communi quadam menſura, qua metiamur reliquos Modulos. Supra in Art. 25 etiam dixerat, fuiſſe *Modulum inductum quinario nomine*; ſcilicet Modulum primum, ad quem referrentur alii, ut jam in Notis 1, & 3 Art. 25 explicavimus.

4. *Vnciæ ergo Modulus*] Hæc verba, & ſequentia uſque ad verbum *Ceterum* inſervientia deſcribendis modulis illis, qui etiam infra in Art. 38 iiſdem ferme verbis deſcribuntur, num in hunc locum perperam a Librariis olim inſerta fuerint, definire non auſim; ſed quoniam Libri filum non abrumpunt, de ipſis expungendis minime ſollicitus fui. De cauſſa vero, cur de hoc loco dubitari poſſit, de citato autem illo inferiore loco non ita, infra in Nota 2 Art. 38 diſtincte diſſeram.

5. *habet diametri digitum unum, & trientem digiti*] Vnciæ Modulus erat, ut alii ferme omnes, rotundus; habebatque diametrum unciæ longitudine. Quod ſi unciæ duodecim æquabantur digitis ſexdecim, manifeſtum eſt, quamlibet unciam uni digito cum triente digiti fuiſſe æqualem. Diviſo autem digito in ſcripula 288 (quam Digiti diviſionem retinebimus ſemper) Vnciæ Moduli diameter fiebat æqualis ſcripulis 384. Circulus hac diametro factus (ſive Vnciæ Modulus) æqualis eſt quadratis Digiti ſcripulis 115811. At Quinaria æqualis eſt quadratis Digiti ſcripulis 101788, Quinariæ ſeſcuncia eſt æqualis quadratis Digiti ſcripulis 12724, Quinariæ ſcripula tria ſunt æqualia ſcripulis Digiti quadratis 1060, bes ſcripuli Quinariæ eſt æqualis quadratis Digiti ſcripulis 236; qui quattuor numeri in unam ſummam collecti efficiunt quadrata Digiti ſcripula 115808: hæc autem ſumma, cum ferme æqualis ſit Modulo Vnciæ, qui eſt ſcripulorum 115811, ſequitur manifeſte; Modulum Vnciæ capere Quinariam unam, & inſuper Quinariæ ſeſcunciam, & ſcripula tria, & beſſem ſcripuli.

L 2 II. Quo-

trientem digiti ; [6] capit Quinariam , & plus quam Quina-

II. Quoniam vero de Quinariæ partibus poſthac ſermo ſæpe erit habendus; iccirco non abs re fore exiſtimavimus, ſi ipſas partes Quinariæ, uſurpatas a Frontino, in unam veluti redactas Tabellam ſubjiceremus.

III. Hac vero occaſione arrepta, en quæ de adhibendis numeris monere diligenter debeo. Numeri, quos adhibebo, niſi Quinariæ, aut alius moduli, aut quantitatis pro unitate ſumtæ ſermo ſit, ſemper exprimenr Digiti ſcripula: quod ſi ſermo erit de lineis; hæ ceu Digiti partes, nimirum longitudines, habendæ erunt; ſicque pro unitate aſſumetur longitudo æqualis ſcripulo Digiti (ideſt pars Digiti ducenteſima octuageſima octava) ſi vero de areis dicetur; Digiti partes, ceu quadratæ erunt conſiderandæ; ſicque pro unitate aſſumetur unum Digiti ſcripulum quadratum. Hæc cum ſemel monuerim; ſemper, ut ratio poſtulabit, intelligi velim. In quadratis itaque Digiti ſcripulis, Quinaria, & partes unius integræ Quinariæ exſunt, quæ in appoſita Tabella viſuntur.

QVINARIA ET EIVS PARTES.		*SCRIPVLA QVADRATA.*
	QVINARIA	101788.
QVINARIAE	DEVNX	93305. & 2: 3.
	DEXTANS	84823. & 1: 3.
	DODRANS	76341.
	BES	67858. & 2: 3.
	SEPTVNX	59376. & 1: 3.
	SEMIS	50894.
	QVINCVNX	42411. & 2: 3.
	TRIENS	33929. & 1: 3.
	QVADRANS	25447.
	SEXTANS	16964. & 2: 3.
	VNCIA	8482. & 1: 3.
	SESCVNCIA	12723. & 1: 2.
	SEMVNCIA	4241. & 1: 6.
	DVELLA	2827. & 1: 3.
	SICILICVS	2120.
	SIXTVLA	1414.
	SCRIPVLVM	353. & 31: 72.

6. *capit Quinariam, & plus quam Quinariæ octavam; hoc eſt, ſeſcunciam Quinariæ, & ſcripula tria, & beſſem ſcripuli.*] Antequam ulterius progrediamur, liceat hoc etiam loco paulliſper conſiſtere, atque animadvertere, conſueviſſe antiquos Scriptores ponere pro partibus Aſſis notas quaſdam, quarum ſingulæ ſingulas partes ſignificabant. Figuras earundem notarum veris, antiquiſque certe ſimiles exhibere, datum non eſt; ſi datum fuiſſet, potuiſſem curare ut fierent earum ænei typi in hujuſce editionis uſum: quaſdam fortaſſe proximas veris (& cum quibuſdam Codice Caſſinenſi contentis aliquam ſimilitudinis ſpeciem habentes) ex Demetrio Alabaldo deſumtas, ſpeciminis cauſſa, in Tabula P exhibui: ubi poſitæ ſunt ad ſiniſtram NOTAE, & ad dexteram reſpondentes PARTES ASSIS.

II. Sed non in omni re tractanda iiſdem notis uſi ſunt antiqui Scriptores, neque eandem partem (puta ſeſcuntiam) ſemper deſignavere per eandem notam: verum adhibuerunt notas aliquanto varias, prout agebatur (puta) vel de intervallis, vel de ponderibus Romanis, vel de medicis ponderibus. Quare hinc fieri potuit, ut difficultas recte ſcribendarum hujuſcemodi notarum augeretur. Opinor itaque contigiſſe, ut Librarii in notis deſcribendis minus exercitati, tum ex cauſſa modo dicta, tum aliis ex cauſſis notas vitiaverint: opinor inſuper contigiſſe (nam verba confuſe cum notis commixta ſæpe reperiuntur) ut homines indocti ſatagentes ponere pro notis verba, quibus partes antea notis indicatæ ſignificarentur expreſſe, partes quaſdam corruperint; Aſſiſque partes ita ſcripſerint, ut latinam locutionem ſæpe fædaverint. Ex his notarum corruptionibus, credibile eſt profluxiſſe immanes illos, creberrimoſque errores; qui ubi partes deſcribuntur, præſertim vero in Modulorum Formulis, extant.

III. Nunc

Quinariæ octavam; hoc eſt, ſeſcunciam Quinariæ, & ſcripula tria, & beſſem ſcripuli. [7] Digitus quadratus, in rotundum redactus, [8] habet diametri digitum unum &

III. Nunc venio ad Frontini verba: ea in Codicibus, atque in Editione Iocundi, eodem ſerme ubique modo, ita leguntur; *capit pluſquam Quinariæ octava, hoc eſt ſeſcuntia quinariæ, & ſcripulis tribus, & beſſe ſcripuli*. Equidem non dubitavi, verbum Quinariam eſſe addendum, quod certe Librariorum incuria omiſerat: evidentiſſimum enim eſt (ut in præcedenti Nota demonſtravimus) Vnciæ Modulum capere Quinariam: at inſuper (ut ibidem oſtenditur) capiebat hic Modulus ſeſcunciam, quæ *octava* Quinariæ pars eſt, & tria ſcripula, & beſſem ſcripuli: *capiebat* ergo *Quinariam, & pluſquam Quinariæ octavam*. En itaque, ut ſponte veluti ſua profluxerit prima noſtra emendatio, qua pro verbis, *capit pluſquam Quinariæ octava*, repoſuimus, *capit Quinariam & pluſquam Quinariæ octavam*. Deinde emendavimus verba, *hoc eſt ſeſcuntia Quinariæ, & ſcripulis tribus, & beſſe ſcripuli*, ita; *hoc eſt ſeſcunciam Quinariæ, & ſcripula tria, & beſſem ſcripuli*: quod hoc modo fuiſſe faciendum, præcedens verbum *capit* apertiſſime commonſtrat.

IIII. Neque vero hic præteribo, illud monere: beſſem ſcripuli in hac Vnciæ Moduli deſcriptione adſignari a Frontino; qui tamen (ſi excipias hunc locum) partium ſcripuli rationem nuſquam habuiſſe, ex Codicibus, editiſque Libris videtur. Sed quod attinet ad rationem habendam unius alteriuſve ſcripuli, ut caute agatur, reor conſtituenda eſſe, tanquam principia, hæc. Primum, Frontinum in hiſce prioribus parvis Modulis magis diſtincte partes adſignaviſſe; nam ab ejuſdem quantitatis erroribus vitiantur parvi numeri multo magis, quam numeri majores: ſecundum, eundem Frontinum minutias diligentius fuiſſe perſecutum in adſignandis diametris, quam in areis adſignandis; nam ſi erres in diametro, inde aream ex tali diametro quæras, error ille diametri in area multo major evadit; at ſi erres in area, inde ex tali area diametrum quæras, error ille areæ in diametro multo minor reperitur; & propter hæc de partibus diametri major, quam de partibus areæ ſollicitudo eſſe debet. Hujuſcemodi res (quas a Frontino non fuiſſe attentas credi non poteſt, & quas etiam apprime congruere cum rerum tractandarum natura, manifeſtum eſt) ante oculos in poſterum habebo, ut methodo ſupputandi Frontinianæ noſtra congruat ſupputandi ratio.

V. Præter hæc liceat & id adjicere: me vocem *ſcripulum* adhibere potius, quam *ſcrupulum*. Porro utrumque in Codicibus aliorum quorundam Scriptorum reperiri, Author eſt Elias Vinetus in Notis ad Priſcianum de ponderibus; & *ſcrupulum* in uſu plerumque eſt: ego tamen meliori Codici Frontiniano ſtare volui, in quo *ſcripulum* legitur. Plerique autem aſſerunt, *ſcripulum* natum a *ſcriptulo*, *t* littera prætermiſſa; *ſcriptulum* vero eſſe a *ſcribo*.

7. *Digitus quadratus in rotundum redactus*] Ideſt circulus, cujus area facta ſit æqualis Digito quadrato. Vt ſi A (*Fig. XVIII*) ſit Digitus quadratus, & fiat circulus B æqualis quadrato A; circulus B erit *Digitus quadratus in rotundum redactus*. Digitus autem quadratus componitur ex ſcripulis quadratis 82944: hoc enim eſt quadratum Digiti, lateris ſcilicet ſcripulorum 288.

8. *habet diametri digitum unum, & digiti ſeſcunciam*, ſcripulum] Diameter conſtans ex uno digito, & ſeſcuncia, & ſcripulo continet ſcripula 325, & area circuli facti hac diametro eſt ſcripulorum 82957, adeo proxime æqualis quantitati ipſius quadrati digiti 82944 (Nota præcedente propoſitæ) ut dubitari non poſſit; quin poſt *ſeſcunciam* fuerit verbum *ſcripulum*; quo poſito rationes ſuccedunt optime. In Codice Caſſinenſi legebatur; *diametri digitum unum, & digiti ſeſcunciam ſextum*: in Codice Vrbinate, & in Editione Iocundi legebatur; *diametri digitum unum, & digiti ſeſcun-*

& digiti ſeſcunciam, *ſcripulum*: [9] capit Quinariæ *dodrantem*, *ſemunciam*, *ſicilicum*. [10] Digitus rotundus habet diametri digitum unum; [11] capit Quinariæ ſeptuncem, ſemunciam, ſextulam.

¶ Art. 27. ¶ Ceterum moduli, qui a Quinaria oriuntur, duobus generibus incrementum accipiunt. [1] Et *unum*, cum ipſa multiplicatur; id eſt, eodem lumine plures Quinariæ includuntur: in quibus, [2] ſecundum adjectionem Quinariarum, amplitudo luminis creſcit. [3] Eſt autem fere nunc

---

ſeſcunciam ſextulam: ſed digitus, ſeſcuncia, & ſextula efficiunt ſcripula 328, ex quibus, tanquam ex diametro, factus circulus habet ſcripula 84496; quæ quantitas digitum quadratum 82944 excedit ſextula, ſcripulo, & amplius: atque ideo nequit pro vera hoc loco haberi: iterumque apparet, præſtare plurimum, uti diametro ante conſtituta *digiti*, *ſeſcunciæ*, *& ſcripuli*.

9. *capit Quinariæ* dodrantem, ſemunciam, ſicilicum] Quinariæ dodrans habet ſcripula 76341, ſemuncia habet ſcripula 4241, ſicilicus habet ſcripula 2120, quorum trium numerorum ſumma continet ſcripula 82702: hæc autem ſumma a capacitate (ſcripulorum 82944) quadrati digiti vix Quinariæ ſcripulo dimidio differt. In Vrbinate Codice locus eſt totus depravatus: in Caſſinenſi Codice, & in Editione Iocundi legebatur; *capit quinariæ dextantem*: ſed mendum erat manifeſtiſſimum. Nam Quinariæ dextans æqualis eſt ſcripulis 84823; nimiumque differt a digito quadrato 82944. Neque Frontinus, cujus ſupputandi diligentia multis in locis, quæ integra remanſere, perſpicue apparet, tam palmares errores errare potuit: hi haud dubie propter incuriam inſcitiamque Librariorum irrepſere. Sed emendationes (ut hæc, quam attulimus, reponendo verba *dodrantem*, *ſemunciam*, *ſicilicum*) per ſe ſunt manifeſtæ.

10. *Digitus rotundus habet diametri digitum unum*] Aream circuli, cujus diameter digitus, nuncupari a Frontino digitum rotundum, oſtendimus in Nota 4 Art. 24.

11. *capit quinariæ ſeptuncem*, *ſemunciam*, *ſextulam*] Area circuli, cujus diameter digitus, ſcilicet ſcripuli 288, eſt æqualis ſcripulis 65144. At habet quinariæ ſeptunx ſcripula 59376, ſemuncia 4241, ſextula 1414, itaque horum trium ſumma continet ſcripula 65031, quæ ſumma adſignatæ capacitati ſcripulorum 65144 digiti rotundi æqualis haberi omnino poteſt.

¶ Art. 27. 1. *Et* unum] Legebatur in Codicibus, & in Editione Iocundi, *& una*: ſed manca ſententia erat; quare cum modo induxerit *duo* genera, infra vero in Art. 29 *Alterum genus*, & quidem ordine ſecundum explicet; credibile eſt, hoc loco unius, ſcilicet ordine primi, generis explicationem Frontinum exordiri ſic. *Et unum*. Mutavimus autem, ut aliquando alibi etiam facere coacti fuimus, interpunctionem; quæ in omnibus Libris ſententiam reddebat obſcuriorem.

2. *ſecundum adjectionem quinariarum amplitudo luminis creſcit*] Ita quodcumque hujuſcemodi lumen erat ſemper æquale certæ ſummæ quinariarum integrarum (ſive ſolidarum, ut alii appellant: ſolidæ enim dicuntur quinariæ, quibus nulla pars deeſt, nulla adjicitur) quare dici poterat quinaria multiplicari; quæ cum bis aſſumebatur, luminis amplitudo fiebat æqualis duabus quinariis; cum ter, amplitudo luminis tres quinarias æquabat; & ſimiliter in aliis.

3. *Eſt autem fere nunc in uſum &c.*] Subaudi, id inductum *in uſum*. Et citata hæc verba

nunc in uſum : [4] cum plures Quinariæ impetratæ, [5] ne in viis ſæpius convulneretur una fiſtula, [6] excipiuntur [7] in Caſtellum; ex quo ſinguli ſuum modum recipiunt. ¶ Alterum genus eſt, quotiens [1] non ad Quinariarum neceſſitatem Fiſtula incrementum capit, ſed ad diametri ſui menſuram ; [2] ſecundum quod & nomen accipit, [3] & capacitatem ampliat: ut, puta, Quinaria, cum adjectus eſt ei ad diametrum quadrans, [4] ſenarium facit ; [5] nec jam in ſolidum capacitatem ampliat: capit enim [6] Quinariam ¶ Art. 28.

verba habenda ſunt, ceu quoddam prœmium narrationis ſubſequentis, ab ipſa tamen narratione ſejunctum.

4. *cum plures Quinariæ impetratæ*] Ita Codices: Editio Iocundi habet ; *cum plures quinariæ impetratæ fuerint*. Sed verbum *fuerint*, quod in Codicibus deeſt, prætermiſi; ſubaudiri enim facile poteſt.

5. *ne in viis ſæpius*] Ita Editio Iocundi: Codex Caſſinenſis habet ; *ne, ui nis ſeptus*: Codex Vrbinas ; *ne in viis ſeptus* : quæ verba, quamvis mendoſa, rectam eſſe Iocundi emendationem, dilucide demonſtrant. Quare nolui reponere verba hæc; *ne nimis ſæpe*, quæ in mentem venerant.

6. *excipiuntur*] Ita Codices: Editio Iocundi habet ; *ut excipiantur*.

7. *in Caſtellum*] Caſtella privata definiuntur ſupra in Nota 16 Art. 3 ; de quibus privatis Caſtellis nihil Vitruvius dixit. Ex his autem Frontini verbis colligi poteſt; Frontini ævo plura, quam olim, fuiſſe privata Caſtella : nam apparet, olim cunctos Privatos, aut certe plurimos, impetrata aqua convulneraviſſe fiſtulas, ut aquam illam impetratam erogarent ex fiſtula ; quo autem tempore Frontinus ſcripſit, conſueviſſe Privatos commune Caſtellum adhibere (& ſæpe novum facere, ut rei natura apte indicat) in quod per fiſtulam omnis aqua duceretur, ut inde ex eo ſinguli propriam reciperent portionem.

1. *non ad Quinariarum neceſſitatem Fiſtula incrementum capit*] Ideſt, amplitudo luminis Fiſtulæ capit incrementum, quod non definitur neceſſario ex ſolis quinariis ſolidis, ſed ſæpe conſtat ex quinariis, atque ex quinariarum partibus. ¶ Art. 28.

2. *ſecundum quod &c.*] Ideſt *fiſtula*, juxta incrementum conjunctum cum iis diametri partibus quibus fuit adjectum, *& nomen accipit, & capacitatem ampliat*.

3. *& capacitatem ampliat*] Nam, aucta diametro, ampliari capacitatem, ideſt aream circuli (ſeu luminis, ut in Nota 2 Art. 26 definivimus) facti ſecundum auctam diametrum, manifeſtius quidem eſt, quam ut indicari debeat.

4. *ſenarium facit*] Ideſt eum numerum, unde talis Fiſtula Senaria appellatur: ſic enim, cum Quinaria quinque quadrantes in diametro haberet; uno addito, ſex quadrantes in diametro fiunt: jamque ſupra in Art. 25 etiam dixerat ; *ut in Senaria, quæ ſex ſcilicet quadrantes in diametro habet*.

5. *nec jam in ſolidum capacitatem ampliat*] Ideſt, nec capacitas Senariæ Fiſtulæ juxta certum numerum ſolidarum quinariarum ampliatur. Porro id ſignificari evidens eſt; nam ſtatim ſubdit, Senariæ capacitatem æquare *unam quinariam* ; & inſuper quinariæ *quincuncem, & ſicilicum* ; nempe inſuper alterius quinariæ partem, non aliam quinariam ſolidam.

6. *Quinariam unam, & quincuncem, ſcilicum*] Vna quinaria habet ſcripula 101788, quina-

Digitized by Google

riam unam, & quincuncem, ſicilicum; & deinceps eadem ratione quadrantibus diametro adjectis (ut [7] ſupra dictum eſt) creſcunt Septenaria, Octonaria, uſque ad Vicenariam.

¶ Art. 29. ¶ [1] Subſequitur illa ratio, quæ conſtat ex numero digitorum quadratorum, qui area, id eſt lumine cujuſque Moduli, continentur; a quibus & nomen Fiſtulæ accipiunt: [2] nam quæ habet areæ, id eſt luminis in rotundum coacti, digitos quadratos viginti quinque, Vicenumquinum appellatur: [3] ſimiliter Tricenaria, & deinceps per incrementum [4] digitorum quadratorum, uſque ad Centenumvicenum.

¶ In

---

quinariæ quincunx 42411, quinariæ ſicilicus 2120; itaque ſumma habet ſcripula 146319. At Senaria, cujus diameter æquat digitum unum cum dimidio, ideſt ſcripula 432, habet in area ſcripula 146574; qui numerus cum ſit circiter æqualis ſummæ modo inventæ (differentia enim inter eos numeros, æqualis numero 255, minor quinariæ ſcripulo, in numeris hiſce magnis negligi poteſt; eamque neglectam a Frontino fuiſſe dubitandum non videtur: quod non ſemel animadvertere, haud inutile eit) ſequitur profecto ex his ante poſitis rationibus calculiſque, ut dicendum ſit, a Senaria capi quinariam, & quinariæ quincuncem, & ſicilicum.

7. *ſupra*] Ideſt, in Art. 25.

¶ Art. 29. 1. *Subſequitur illa ratio*] Tradidit Frontinus noſter primo rationem Moduli, cujus modus pendebat a pluribus ſolidis quinariis una conjunctis, ut Modulum unum efficerent: ſecundo tradidit rationem Moduli, in quo regula deſumebatur a quadrantibus digiti, qui additi quinariæ diametro, cum ea componebant ipſius Moduli diametrum, cujus Moduli area juxta quinarias, non tamen neceſſario ſolidas, definiebatur. Talium Modulorum utraque ratio (cum primo, tum ſecundo expoſita) conveniebat propter id, quod utraque *a quinaria oriri* diceretur. Nunc vero Frontinus aliam, a prioribus diverſam, Modulorum rationem ſubjungit.

2. *nam quæ habet areæ, ideſt luminis in rotundum coacti*] Areæ itaque nomine hoc loco manifeſte deſignatur lumen coactum in rotundum; ideſt lumen circuli figura præditum. Quod in ſimilibus locis intelligendum eſſe eodem modo, perſpicuum eſt.

3. *ſimiliter Tricenaria*] Ideſt, Fiſtula, cujus luminis area æqualis eſt triginta digitis quadratis, appellatur Tricenaria.

4. *digitorum quadratorum uſque ad Centenumvicenum*] Ita Codices: in Editione Iocundi, aliiſque deeſt verbum illud *quadratorum*. Ideſt, uſque ad illam Fiſtulam, quæ cum habeat in area quadratos digitos centum & viginti, appellatur Fiſtula Centenumvicenum. Hac itaque ratione notæ nobis eſſe queunt capacitates, ideſt areæ omnium Modulorum, ex quibus primus ſit Vicenumquinum, ultimus Centenumvicenum: ex areis autem etiam diametros eorundem, etiamque perimetros colligere facile poſſumus; ut indicavimus ſupra in Nota 9 Art. 25. Ex hiſce, atque ex eis, quæ in Nota modo citata demonſtravimus, illud apertum eſt, ac perſpicuum; poſſe nos omnino cognoſcere ac determinare Diametros, Perimetros, & Capacitates Modulorum; Quinariæ, Centenumvicenum, & reliquorum omnium, qui hos inter intercipiuntur. Ex his autem, quæ ſcripſit Frontinus tum in hoc Art. tum in tribus præcedentibus, tum vero in Art. 38 liquet; omnium Modulorum quadruplex veluti genus fuiſſe.

II. Pri-

¶ In Vicenaria Fiſtula, quæ [1] in confinio utriuſque rationis poſita eſt, [2] utraque ratio pene congruit. Nam habet ¶ Art. 30.

II. Primum eorum, qui oriebantur a multiplicatione Quinariarum; & *in quibus ſecundum* earundem *Quinariarum adjectionem amplitudo luminis* creſcebat: de iis Frontinus verba fecit toto Art. XXVII. Hi vero tunc determinabantur, cum erant adhibendi: quemadmodum Frontinus ſcribit; *cum plures Quinariæ impetratæ ſunt, una Fiſtula excipiuntur*; quæ ſane *Fiſtula* ex multiplicatione quinariarum oriebatur. Demum, hi Moduli erant in uſu: non tamen erant in Principis Commentariis, in quibus erant dumtaxat moduli generis ſecundi, & tertii; ut infra dicemus.

III. Secundum genus erat eorum, qui *incrementum capiebant ad diametri ſui menſuram*: creſcentibus ſcilicet diametris ſingulis *adjectione ſingulorum quadrantum*: de his vero Modulis ſcripſit toto Art. XXVIII; cum quædam etiam Art. XXV ſcripſiſſet.

IIII. Tertium genus conſtabat ex Modulis, quorum determinatio, & conſtitutio oriebatur *a numero digitorum quadratorum; qui area, ideſt lumine cujuſque Moduli* continebantur: atque de his egit in hoc ipſo Articulo XXIX. Priores autem moduli, videlicet ſecundi generis, atque hi tertii generis ſunt illi XXV, qui in Principis Commentariis reperiebantur; ut oſtendetur infra in Nota 1 Art. 34. Ac horum XXV pars in uſu frequenter erat; pars non ita; ut ſcribitur infra in Art. 37.

V. Poſtremo poſſunt ad quartum genus referri Moduli illi *Vncia*, *Digitus quadratus*, *Digitus quadratus in rotundum redactus*, & *Digitus rotundus*, de quibus verba facit Frontinus in Art. 26, & in Art. 38. Hi moduli (ut ut digiti longitudo eſſet veluti elementum inſerviens menſuris omnium modulorum) non erant in uſu: nec enim uſpiam de eorum uſu quidquam dici reperitur: neque etiam erant in Principis Commentariis, quibus dumtaxat illi XXV ſupra memorati continebantur.

1. *in confinio utriuſque rationis*] Hoc loco Frontinus pro una ratione intelligit rationem eorum Modulorum, qui ſinguli in diametris creſcebant (ut dictum eſt in Art. 25) *adjectione ſingulorum quadrantum*, & a quadrantum numero accipiebant nomen: pro altera vero ratione intelligit rationem Modulorum, qui creſcebant ſecundum digitos quadratos, a quibus & nomen accipiebant; ut dicitur in Art. 29. Modulorum autem factorum ſecundum primam rationem poſtremus habebatur Vicenaria, poſt quam incipiebant Moduli facti ſecundum alteram rationem. Quare dici poterat, eſſe Vicenariam poſitam *in confinio utriuſque rationis*. ¶ Art. 30.

2. *utraque ratio pene congruit.*] Si enim ſumatur fiſtula Vicenaria ſecundum primam rationem, ut habeat in diametro quadrantes viginti, & inde ejuſdem luminis area in digitos quadratos alteri rationi reſpondentes dividatur; etiam hi quadrati digiti circiter viginti eſſe, ut demonſtrabitur ſequenti hujus Notæ parte, comperietur: fietque manifeſtum, hujuſcemodi fiſtulam tam ex ratione viginti quadrantum in diametro, quam ex ratione pene viginti digitorum quadratorum in area, Vicenariam eſſe. En ergo quomodo dicatur; *utraque ratio pene congruit*.

II. Nunc demonſtro id, quod in ſuperiore parte hujuſce Notæ pollicitus fueram demonſtrare. Si ex diametro viginti quadrantum, ſeu digitorum quinque, ſeu ſcripulorum 1440 area fiat; hæc erit ſcripulorum 1628601: at viginti digiti quadrati, una compoſiti, dant aream ſcripulorum 1658880: ergo area ex diametro viginti quadrantum comperitur eſſe circiter æqualis areæ viginti digitorum quadratorum: negligi enim poteſt differentia illa ſcripulorum 30279 inter aream 1628601, & aream 1658880, quæ differentia minor eſt Quinariæ triente; atque iccirco area illa 1628601, facta a diametro quadrantum viginti, dici etiam poteſt habere digitos quadratos viginti, minus exigua quantitate, nempe minus differentia illa ſcripulorum 30279. Hæc autem dicta ſint, non modo ut demonſtretur, cur hoc loco Frontinus dixerit, *utraque* ratio pene congruit, ſed etiam ut ex his animadverſis intelligantur ea, quæ a Frontino ſtatim poſt hæc ſubjiciuntur.

habet ſecundum eam computationem, [3] quæ in antecedentibus Modulis ſervanda eſt, in diametro quadrantes viginti, cum diametri ejuſdem digiti quinque ſint: &, ſecundum eorum Modulorum rationem, [4] qui ſequuntur ad eam, [5] habet digitorum quadratorum exiguo minus viginti.

¶ Art. 31. ¶ [1] Ratio Fiſtularum Quinariarum, uſque ad Centenumvicenum, per omnes Modulos ita ſe habet, ut oſtendimus; [2] & omni genere inita

---

III. Ceterum Codices habent, ut ſcripſimus; *utraque ratio pene congruit*: ita etiam Editio Iocundi, ſed in emendationibus ad hujus calcem poſitis habetur; *utrique rationi pene congruit*: quam ſane falſam emendationem qui ſecuti ſunt, ſententiam multo fecere obſcuriorem.

3. *quæ in antecedentibus Modulis*] Codex Caſſinenſis, & Vrbinas habent; *quæ intercedentibus modulis*: Editio Iocundi habet; *quæ interjacentibus modulis*: quarum utraque lectio mendoſa viſa eſt. At cum hæc verba a Frontino referantur ad eos modulos, qui nominabantur ſecundum quadrantes contentos in diametris, & qui ordine propriæ minoris magnitudinis, inſtitutæque narrationis antecedebant modulos denominatos ſecundum quadratos arearum digitos, videtur veriſimillimum, fuiſſe ſcriptum, *in antecedentibus Modulis*: quare, pro *intercedentibus*, perexigua mutatione poſuimus, *in antecedentibus*.

4. *qui ſequuntur ad eam*] Ideſt; *qui*, a digitis quadratis in area contentis nomen accipientes, *ſequuntur ad eam* primam, antecedentemque rationem modulorum, qui a diametrorum quadrantibus nomina ſortiebantur. Hoc autem in loco id obiter notabo. Si hi moduli dicebantur ii, *qui ſequuntur*; jam (attenta verborum vi) moduli prius nominati dicendi erant ii, qui antecedebant: ergo vel hac de cauſſa liquet, recte habere emendationem, qua illos (priore Nota) *antecedentes* diximus, ponentes ita; *in antecedentibus Modulis*.

5. *habet digitorum quadratorum exiguo minus viginti*] Ita legitur in Codice Caſſinenſi: in Codice Vrbinate; *habet digitorum quadratorum ex ignominiis XX*: in Editione Iocundi; *habet digitorum quadratorum ex gnomoniis XX*. E quibus lectionibus intermedia aperte falſa eſt. Poſtrema longe obſcuriſſima; etſi enim vox hæc gnomon a Geometris eſt recepta, hujus tamen vocis, derivatarumque ab hac ſignificationes ſi quis velit ad hunc locum explicandum recte accommodare, difficultatem rei facile percipiet. Prima autem lectio præſtat: nam de Vicenaria dicendum erat (ut diſtincte, atque perſpicue demonſtravimus in Nota 2 II hujuſce Art.) eam habere digitos quadratos XX, minus exigua quantitate: quod idem omnino ſignificatur his verbis; Vicenaria *habet digitorum quadratorum exiguo minus XX*. Porro talem hujuſce loci explicationem germanam eſſe, non videri manifeſtiſſimum conſideranti non poteſt: cum inſuper illud etiam accedat, quod hac eadem fere dictione uſus infra in Art. 75 Frontinus fuit ita: *Sequens diverſitas eſt, quod alius modus concipitur ad capita; alius, nec exiguo minor, in Piſcinis*.

¶ Art. 31. 1. *Ratio*] Ratio hoc loco idem eſt ac proportio, ſive comparatio: idemque ſignificat in quibuſdam aliis locis. Quod ex integrorum ſenſuum vi fit adeo manifeſtum, ut dum id animadvertimus, uti in re clara explicationibus non neceſſariis videri poſſimus.

2. *& omni genere inita conſtat ſibi*] Ita Codices: Editio Iocundi habet; *& in omni genere &c.*, ſed eam particulam *in* recipere nolui. Illa verba, *omni genere*, interpretor, ut ſignificent quovis modo: verba illa, *ratio inita*, ut ſignificent, ad calculos adducta:

inita conſtat ſibi : convenit & cum his Modulis , qui [3] in Commentariis Invictiſſimi & Piiſſimi Principis poſiti & confirmati ſunt. [4] Sive itaque ratio, ſive authoritas ſequenda eſt , [5] utroque Commentariorum Moduli prævalent. Sed Aquarii cum [6] manifeſtæ rationi pluribus conſentiant, [7] in quattuor Modulis novaverunt; Duodenaria, & Vicenaria, & Centenaria, & Cente-

---

adducta: verba illa *conſtat ſibi*, ut ſignificent, convenit in ſuis partibus: quare cuncta allata verba ita explico: & hæc fiſtularum ratio quovis modo ad calculos adducta reperitur convenire in omnibus ſuis partibus , ſive univerſa conſtare ſibi ; ut nulla ejus pars ſit , quæ partibus aliis pro conveniente rataque portione ſua certe non reſpondeat, atque congruat.

II. Et ſane interpretatio hæc perſpicue confirmatur ex iis , quæ Frontinus infra in Art. 34 habet, verbis; *Omnia autem* , inquit , *quæ menſura continentur certa & immobilia congruere ſibi debent , ita enim univerſitatis ratio conſtabit* . Quibus verbis apertiſſime declarat, nullius moduli magnitudinem mutandam eſſe: nam ſi unius moduli magnitudo mutetur , facile cuncta modulorum ſeries perturbatur : at , ſi nullus mutetur modulus, univerſa ſeries, ſive (quod idem eſt) *univerſitatis ratio* conſtat , omneſque partes perpetuo inter ſeſe debita ratione reſpondent . Vide quæ dicuntur infra in Nota ad verba, *& Quinariarum* Art. 34.

3. *in Commentariis*] Commentarii erant Libri , in quibus res breviter , ac quaſi per capita , memoriæ gratia deſcribebantur . Deſcriptio autem modulorum, qui in Commentariis Principis non modo *poſiti* erant , verum etiam (ut ab ipſo Frontino dicitur) *confirmati* , haberi poterant loco legis , quæ caveret , ne menſuræ modulorum eſſent unquam diverſæ a deſcriptis : ideo in illis Commentariis authoritas inerat .

4. *Sive itaque ratio , ſive authoritas*] Ratio ſcilicet fiſtularum ante deſcripta . Authoritas Commentariorum Principis, de qua diximus Nota præcedente.

5. *utroque*] Etſi præcedunt verba , *ſive itaque ratio* , *ſive authoritas*, ad quæ refertur ſubſequens particula , unde particula, *utraque*, deſideratri videretur , attamen etiam particula *utroque* recte poſita eſſe poteſt ; vel neutro genere , ut ſignificet utraque re ; vel per Ellipſim , ut ſubaudiatur aut vox *principio* , aut vox *nomine* , aut ſimilis alia: quare ſententia hæc ſit ; *utroque* nomine , ſcilicet tam ratione, quam auctoritate &c. . Et quidem Codices habent *utroque* : ſed Editio Iocundi habet , *utrique* ; mendo manifeſtiſſimo : nam ſententia tunc ſit hæc ; moduli commentariorum prævalent *utrique* , ſcilicet prævalent rationi , & auctoritati; quod erroris plenum; cum vera ſententia ſit hæc : moduli commentariorum tam ratione, quam auctoritate prævalent modulis aliis.

6. *manifeſtæ rationi pluribus conſentiant*] *pluribus* (ablativo caſu) interpretor , ut ſignificet, ſecundum plures modulos . Vt tamen dicam quod ſentio ; valde ſuſpicor, ſcriptum fuiſſe *in pluribus* (nimirum *in pluribus* modulis) particulam autem *in* Librariorum incuria periiſſe.

7. *in quattuor Modulis novaverunt*] Verbum *novo* aliquando ſignificat mutare ; nimirum rem aliquam transformare in novam : Cic. in Lib. III. de Legibus habet ; *nihil habui ſane , non modo multum, quod putarem novandum in legibus* . Itaque citata Frontini verba ſignificant ; *Aquarii in quattuor modulis* mutaverunt eam magnitudinem , quæ rationi , & Commentariis Principis conveniebat . Porro in Codice Caſſinenſi

Digitized by Google

¶ Art. 32. Centenumvicenum. ¶ [1] Et Duodenariæ quidem nec magnus error, nec uſu frequens eſt: cujus diametro adjecerunt digiti ſemunciam, ſicilicum; [2] capacitati Quinariæ *quadrantem*. [3] *In* reliquis autem tribus Modulis plus deprehenditur. [4] Vicenariam exiguiorem fa-

---

legitur *novavũnt*; qua compendiaria ſcriptura videtur manifeſtiſſimum repræſentari verbum (ut ſcripſimus) *novaverunt*. At in Codice Vrbinate, & in Editione Iocundi legitur; *nentinaverunt*. Fateor, antequam Codicis Caſſinenſis exemplar haberem, hoc verbum nonnullaque alia fuiſſe mihi perobſcura, atque me torſiſſe; neque enim conjectura hoc verbum *novaverunt* eiam aſſecutus. Hoc autem verbo invento, multum (quod ad rem hanc attinet) in perexigua mutatione me inveniſſe arbitratus ſum: neque hinc potui animum ad artis criticæ pericula non advertere; ſed id innuiſſe ſufficiat.

II. Redeo ſtatim ad ipſum, quod perperam poſitum fuerat verbum *nominaverunt*: quem errorem ortum opinor ex eo, quod qui principio deſcripſerunt Caſſinenſem Codicem, ubi compendiariam hanc ſcripturam *novavũnt*, invenere, non ad verbum *novo* reſpicientes, ſed ad verbum *nomino*, ſcripturam ſuppleturi ſcripturique integrum verbum, repoſuere verbum *nominaverunt*: quaſi id eſſet verbum, quod litterarum contractione ſcriberetur *novavũnt*. Sunt autem infra nonnulla alia loca ſimilia, in quibus ſingulis Codex Caſſinenſis habet eandem ſcripturam: Codex vero Vrbinas, & Editio Iocundi habent, *nominaverunt*. Sed ubique ego reſtitui *novaverunt*; quod etiam ubique clariores efficit ſententias, quæ alias eſſent perobſcuræ.

¶ Art. 32. 1. *Et Duodenariæ quidem nec magnus error, nec uſus frequens eſt: cujus diametro adjecerunt &c.*] Ita Caſſinenſis, & Vrbinas: atque ita perſpicua ſententia eſt. In Iocundi Editione legitur; *Duodenariæ quidem, quod nec magnus error, nec uſus frequens eſt diametro adjecerunt &c.*: ſed huic lectioni lectio illa Codicum præſtat.

2. *capacitati Quinariæ* quadrantem] quoniam paullo ante Frontinus dixit, errorem magnum non eſſe; iccirco credibile fit mendo carere locum, ubi ſcribitur, Aquarios *diametro* addidiſſe exiguam hanc quantitatem, ſcilicet *digiti ſemunciam ſicilicum*. Sed tale diametri Duodenariæ incrementum auget ipſius Duodenariæ capacitatem quadrante Quinariæ. Nam Duodenaria vera habet in area ſcripula 586296; & Duodenaria, cujus diametro adjiciuntur ſemuncia & ſicilicus, habet in area ſcripula 610980: ergo hæc major, quam illa, ſcripulis 24684, quæ quantitas a Quinariæ quadrante vix duobus Quinariæ ſcripulis differt: talem autem exiguam differentiam negligimus: quare concludimus, ſecundum auctam illam diametrum, Duodenariæ capacitatem augeri Quinariæ quadrante.

II. In Codicibus, & in Editione Iocundi legitur; *Quinariæ & beſſem*: at, propter jam dicta, cornm verborum loco (ubi enim quantitatum expreſſiones tam falſæ ſunt, ut hæc *& beſſem* eſt; quis dubitet, errores Librariorum culpa irrepſiſſe?) ſubſtituimus *Quinariæ quadrantem*.

3. In *reliquis autem &c.*] In Codicibus, & in Editione Iocundi legitur; *Reliquis autem*: ſed non ſatis percipio, ut ſententia, quæ pendet a verbo *deprehenditur* ſe recte habere poſſit. Quando verba *& beſſem*, quæ legebantur proxime ante verbum *Reliquis*, fuerunt haud dubie depravata, facile contingere potuit, ut etiam particula *In* perierit: puto igitur, germanam ſententiam hanc eſſe: *In reliquis autem tribus modulis plus* erroris *deprehenditur*.

4. *Vicenariam exiguiorem faciunt*] Comparativum *exiguiorem* inſolens eſſe videtur: neque ſane prætermittendum hoc exemplum, quod addi poteſt aliis a Petro Victorio

faciunt [5] diametro digiti ſemiſſe; [6] capacitate Quinariis tribus & ſemuncia, quo Modulo plerumque erogatur. Centenaria autem & Centenumvicenum, quibus aſſidue [7] accipiunt, non minuuntur, ſed augentur. [8] Diametro enim Centenariæ adjiciunt [9] digiti beſſem, & ſemunciam; [10] capacitati Quinarias x, ſemiſſem, ſemun-

---

Victorio collectis; qui ad Columellæ (in Lib. XII) verba illa; *Aridum ſi dabis, exiguius dato*; hæc notat: *Ita e vetuſtis Libris ſcripſi. Exiguius ſecundæ collatione: quod quamvis multis novum ſit, non tamen ſperni, ac rejici debet. Veteres etiam Iuriſconſulti ſæpe ita locuti ſunt Lib. XXIX Pandectarum. L. cum aliter. Licet alii validioris vocis, alii exiguioris ſint. necnon Lib. XXX L. ſi ita ſit adſcriptum. Et ait poſſe dici exiguius eſſe præſtandum, ſic enim in optimo exemplari ſcriptum eſt. Nam optimum Romani ſermonis auctorem Lucretium, Egregius, eadem ratione dixiſſe, manifeſtum eſt;*

Nam nihil egregius, quam res ſecernere apertas
A dubiis,

5. *diametro digiti ſemiſſe*] Itaque diametrum Vicenariæ (qua *plerumque erogabant*) fecerunt Aquarii quadrantum decem & octo, ideſt ſcripulorum 1296.

6. *capacitate Quinariis tribus & ſemuncia*] Vicenaria vera habet in area ſcripula 1628601: Vicenaria, a cujus diametro detractus fuit dimidius digitus, habet in area ſcripula 1319167: eſt itaque hæc minor, quam illa, ſcripulis 309434; & huic numero æqualis circiter invenitur numerus exprimens tres quinarias & ſemunciam, hic enim eſt 309605. Manet ergo, Vicenariam Aquariorum a Vicenaria vera deficere *Quinariis tribus & ſemuncia*.

7. *accipiunt*] Ideſt, Aquarii *accipiunt*: quid vero ſignificent hæc verba, *Aquarii accipiunt*, vide infra Notam 1 Art. 33.

8. *Diametro enim Centenariæ adjiciunt*] Ita Codices, & Editio Iocundi: ſed ante verba proxime citata in multis Editionibus perperam legitur; *nec uſu frequens eſt*.

9. *digiti beſſem, & ſemunciam*] Multæ ex partibus pertinentibus ad modulos centenariæ, & centenumvicenum auctos ab Aquariis, quæ a Frontino ſubjiciuntur, ſunt in Libris omnibus admodum depravatæ. Ordiendo autem a centenaria; diligenter expendi partes ſingulas, diametri augmentum, capacitatis augmentum, id quod intercipiebatur, atque diametrum, capacitatemque integras apud Aquarios, ut infra in Art. 62 in Formularum enumeratione recenſentur. Ita (non ſine ſupputationibus moleſtis) rem tentavi ea ratione, ut ſingulas ex iiſdem partibus pro vera ponerem, deindeque cum aliis conferrem: ſingulis etiam aliquid adjicerem, aut demerem (ut conjectura indicare videbatur) iterumque cum reliquis compararem; tandem ſeligerem eas partes, quæ & egentes vel nulla vel minima mutatione, & præditæ utilitate majore pro emendandis partibus aliis, veritatis optima ſigna quodammodo præſeferrent.

II. Nunc vero quod attinet ad partes additas ab Aquariis diametro centenariæ, in Codicibus legitur; *digitibus, beſſe & ſemunciam*: in Editione Iocundi legitur, *trientis beſſem, & ſemunciam*: ex calculis autem (ut exponetur infra) cognovi, addi oportere beſſem, & ſemunciam; ideoque perſpicuum fieri, hanc, quæ in Codicibus ſe manifeſtat, vocem *digiti* recte habere. Sic, quoniam diameter veræ centenariæ erat æqualis digitis undecim, & ſcripulis 82, addendo digiti beſſem, & ſemunciam, producitur diameter centenariæ, ab Aquariis auctæ, æqualis digitis undecim, & ſcripulis 286: hoc eſt æqualis ſcripulis 3454.

10. *capacitati Quinarias X, ſemiſſem, ſemunciam, ſicilicum*] Area centenariæ auctæ ab

Digitized by Google

ſemunciam, ſicilicum. [11] Centenumvicenum [12] diametro adjiciunt digitos tres, ſeptuncem, ſemunciam; [13] capa-

---

ab Aquariis facta ex diametro, quæ paullo ſupra in præcedente Nota poſita fuit digitorum undecim & ſcripulorum 286, eſt æqualis ſcripulis 9369891, a qua area ſi ſubtrahas aream centenariæ veræ, quæ eſt ſcripulorum 8294400, remanent ſcripula 1075491, quæ revera ſunt quantitas ab Aquariis addita centenariæ veræ. At decem quinariæ, ideſt ſcripula 1017880, quinariæ ſemis, ideſt ſcripula 50894, ſemuncia, ideſt ſcripula 4241, ſicilicus, ideſt ſcripula 2120 efficiunt ſummam 1075135, quæ ſumma (neglecta exigua differentia) æqualis haberi poteſt ſcripulis illis 1075491. Ergo manet, Aquarios capacitati centenariæ veræ addidiſſe ſcripula 1075491; quæ reputari poſſunt pro *Quinariis X, ſemiſſe, ſemuncia, ſicilico*; ut ſcriptum eſt in Codicibus, editiſque Libris. Perſpicuum vero etiam fit ex jam dictis, conſtitutum hoc areæ incrementum incremento illi diametri ſupra (Nota præcedente II) receptæ, ſcriptæque in Codicibus, apprime convenire.

II. Et hæc eadem convenientia inter incrementa areæ diametrique aperte declarat, incrementum utrumque recte poſitum eſſe; atque ideo numeros pertinentes ad rem hanc, ſi qui reperiantur alibi depravati, ſecundum eam, quam poſuimus, aream diametrumque reſtitui oportere.

11. *Centenumvicenum*] In Codicibus & Libris editis legitur; *Centeno viceno*: verum ex aliis pluribus locis maniſeſtiſſime liquet; ita, ut ſcripſimus, eſſe ſcribendum. Sed præſtat, ex hac occaſione animadvertere; denominationem plurium modulorum, orientium a quadratis digitis, exigere neceſſario, ut ſubaudiantur, primum vox hæc, fiſtula; quod etiam ſupra in Nota 4 Art. 23 animadvertimus; dein voces hæ, digitorum quadratorum. Itaque, ſi (cauſſa exempli) nominetur modulus *vicenumquinum*, ſupplenda eſt denominatio, ut talis ſit; fiſtula *vicenumquinum* digitorum quadratorum: ſi nominetur modulus *centenumvicenum*, ſupplenda eſt denominatio, ut talis ſit; fiſtula *centenumvicenum* digitorum quadratorum: & ſic porro. Nam tales moduli per ellipſim enunciantur, & voces tum fiſtula, tum digitorum quadratorum prætermittuntur. Hinc fit maniſeſtum, declinationem nominum numeralium, quæ genitivo plurium efferuntur (ut *vicenumquinum*, *centenumvicenum* ſimiliumque) numquam eſſe mutandam: ſemper enim mutatio facienda eſt in voce fiſtula, quæ utcumque declinetur, ſemper genitivus nominum numeralium ſubſequi debet. Ita (cauſſa exempli) paullo infra in Art. 33 dicitur a Frontino; *aut centenariæ, & centenumvicenum adjiciunt*: ubi, etſi verbum *adjiciunt* requirat dandi caſum, reperitur tamen caſus genitivus *centenumvicenum*; nam dativus eſt in voce fiſtulæ, quæ ſubauditur. Alia plura exempla huic ſimilia, & rem propoſitam aperte demonſtrantia, invenire poterit in Frontino qui volet.

II. Dubitandum ergo non eſt, quin ab indocta aliqua manu verba *centenumvicenum*, jam principio citata a nobis, mutata fuerint in alia hæc, quæ leguntur in Codicibus, & editis Libris, *Centeno viceno*: quandoquidem, cum ſubſequantur verba illa *diametro adjiciunt*, ſententia integra (ſi ſecundum jam dicta ſuppleas ſupplenda) hæc eſſe debet: *diametro* fiſtulæ *centenumvicenum* digitorum quadratorum *adjiciunt* &c.

12. *diametro adjiciunt digitos tres, ſeptuncem, ſemunciam*] Hujus diametri numeri, in quibus Codices, & Iocundi Editio conſentiunt, viſi ſunt minime depravati, ac retinendi propter illas, quas mox afferam rationes. Quoniam autem vera diameter centenumvicenum eſt digitorum duodecim, & ſcripulorum 104; additis digitis tribus, & ſeptunce, & ſemuncia, ideſt digitis tribus, & ſcripulis 180, producitur fiſtulæ centenumvicenum auctæ ab Aquariis diameter digitorum quindecim, & ſcripulorum 284: ideſt diameter; quæ integra habet ſcripula 4604.

13. capa-

[13] capacitati Quinarias *LXV dodrantem*, *ſicilicum*. ¶ Ita dum aut Vicenariæ, qua ſubinde erogant, detrahunt, aut Centenariæ, & Centenumvicenum adjiciunt, quibus ſemper accipiunt, [x] intercipiuntur in Cente- ¶ Art. 33.

---

13. *capacitati Quinarias* LXV, dodrantem, ſicilicum] Legitur in Codicibus, & Editione Iocundi ita; *capacitati quinarias LXVI*, *ſextantem*. Capacitas fiſtulæ centenumvicenum veræ erat quinariarum 97, ſcripulorum 79844: ſi Aquarii huic addidiſſent quinarias 66, & ſextantem; facta fuiſſet fiſtulæ ſic auctæ ea capacitas quæ certe (ut liquere ex Geometria facile poteſt) provenire nequibat a diametro ante (Nota præcedente) poſita ſcripulorum 4604; ſcilicet a diametro centenumvicenum, cui Aquarii *adiecerant digitos tres*, *ſeptuncem*, *ſemunciam*: quare vel in diametro, vel in capacitate error haud dubie reperiebatur. Capacitatem vero ſic examinavi.

II. Frontinus infra in Art. 63 ſcribit; *Fiſtula Centenumvicenum habebat apud Aquarios capacitatis Quinarias CLXIII* (ideſt ſcripula 16591444) *qui modus duarum Centenariarum eſt* (ſcilicet æqualis ducentis digitis quadratis, ſive ſcripulis 16588800) Quorum numerorum utrumque, tum exprimentem quinarias, tum exprimentem centenarias optime poſitum eſſe, oſtendetur infra in Nota 2 Art. 63. Verum, ſi Aquarii addidiſſent fiſtulæ illi centenumvicenum veræ quinarias LXVI & ſextantem, ac ita capacitas fuiſſet ſcripulorum 16688253, contigiſſet, ut hujuſce fiſtulæ centenumvicenum auctæ ab Aquariis modus eſſet duarum centenariarum, & inſuper unius integri digiti quadrati cum digiti quinta parte: quod rectæ rationi non conſentit.

III. Rationi etenim conſonum eſt; modum, ideſt capacitatem fuiſſe illam, quæ a duabus centenariis non differret integro digito quadrato (ut dicitur in Nota 2 III. Art. 63) Atqui ex diametro poſita in præcedente Nota (ſcripulorum 4604) procreatur capacitas propoſiti moduli continens ſcripula 16647941; quæ etſi duas centenarias excedit, eas tamen non excedit digito quadrato integro: ergo fit perſpicuum; capacitatem, quæ provenit ex propoſita diametro, quæ deſumta eſt ex Codicibus & Libris ſine ulla mutatione, & quæ conſentit (ut dictum fuit in Nota jam citata 2 IIII. Art. 63) cum duabus centenariis infra in Art. 63 conſtitutis, veram eſſe germanamque capacitatem fiſtulæ centenumvicenum auctæ ab Aquariis, & a Frontino deſcriptæ.

IIII. Nunc ſi a capacitate ſcripulorum 16647941 moduli centenumvicenum aucti ab Aquariis ſubtrahatur capacitas ſcripulorum 9953280 moduli centenumvicenum veri remanent ea, quibus Aquarii auxerant fiſtulam centenumvicenum, ſcripula 6694661; hæc vero (neglecta perexigua differentia) reperimus æqualia quinariis LXV, dodranti, ſicilico. Poſt hæc perſpicuum remanet, pro aliis numeris ad hunc modulum pertinentibus dignoſcendis, tali diametro, talique capacitate utendum eſſe.

1. *intercipiuntur in Centenaria Quinariæ* XXV, dextans, ſextula] Codices, & Editio Iocundi habent; *intercipiuntur in centenaria quinariæ XXVII*. Quo in numero, aliqua habita animadverſione, certe deprehenditur ingens error; qui, ut ut non admodum obſcurus, attamen explicari breviter nequit; ſed res paullo altius repetenda eſt. ¶ Art. 33.

II. Ordiemur autem ab Aquariorum malitia, qui in modulis centenariæ, & centenumvicenum duplex genus fraudis admittebant. Horum alterum ut concipiamus, animadvertere præſtat, Aquarios conſueviſſe, primum aquam accipere, ideſt derivare (accipere enim in hujuſmodi locis ſignificat idem, ac ſibi certa menſura derivare) aut ex rivis, aut ex quibuſdam Caſtellis, aut ex majoribus fiſtulis; ut derivatam deinde

Centenaria Quinariæ *xxv dextans*, *ſextula* : [2] in Centenumvicenum Quinariæ *LXXXIIII*, uncia, *ſicilicus* : [3] quod cum ratione approbetur, re quoque ipſa manifeſtum

---

deinde & in alia Caſtella, vel in alias fiſtulas inductam erogarent, hoc eſt partirentur; & ad varios homines, aut ad varios diſtribuerent uſus. Itaque modulis centenariæ, & centenumvicenum aquam ſemper accipiebant Aquarii: quamobrem auctis his duobus modulis (ut ſupra in Art. 32 vidimus) plus accipiebant, quam par fuiſſet, & prima hac fraude id omne, quod juſto plus erat, intercipiebant.

III. Alterum vero fraudis genus hoc erat: Aquarii in erogationibus modulum vicenariæ, juſto (ut ante in Art. 32 fuit declaratum) minorem adhibebant. Sic in ſingulis vicenariis intercipiebant tantum, quantum erat vicenaria ipſorum minor, quam juſta vicenaria.

IIII. Ex his liquet, duplicem fuiſſe modulorum uſum: ex duplici autem uſu duplex orta eſt modulorum denominatio. Primus enim uſus fuit cum Aquarii derivabant aquam, accipiebantque: & moduli, quibus id præſtabant, appellabantur Moduli Acceptorii. Secundus uſus fuit, cum Aquarii erogabant aquam, ut eam diſtribuerent variis Hominibus, uſibuſque: & moduli, quibus id fiebat, Moduli Erogatorii nuncupabantur.

V. Sed propius ad rem accedendo; ut ſciamus quantum in centenaria, & in centenumvicenum utraque fraude Aquarii interciperent; ac primum in centenaria, notabimus, ab ipſis certe fuiſſe prima fraude interceptum quidquid capacitati centenariæ fuerat additum: fuerant autem addita ſcripula 1075491; ſive (ut ea reputavimus in Nota 10 Art. 32) quinariæ X, ſemis, ſemuncia, ſicilicus.

VI. Et fraude altera intercipiebant Aquarii ſemper tres ex ſexdecim partibus: nam pro vicenaria, qua ſexdecim quinarias debuiſſent erogare, treſdecim dumtaxat erogabant, ut infra in hoc Art. 33 perſpicue dicitur. Hinc quantum in centenaria, ſecunda hac fraude, interciperent, facillime cognoſci poteſt per tritam regulam (auream appellant) qua de tribus notis quartum ignotum commonſtratur. Si enim Aquarii, ex ſexdecim quinariis (erogantes dumtaxat treſdecim) intercipiebant quinarias tres: ſequitur, ut ex ſcripulis 8294400 (ideſt ex centenaria vera diviſa in ſcripula ſua) interciperent ſcripula 1555200: & quidem eadem ratio eſt primi ad ſecundum, ac tertii ad quartum in hiſce numeris 16. 3 :: 8294400. 1555200.

VII. Quod ſi ſcripula illa 1555200 addantur ſcripulis 1075491 primæ fraudis, numerus collectus erit ſcripulorum 2630691: ideſt quinariarum XXV, dextantis, & (circiter) ſextulæ. Intercipiebantur igitur ab Aquariis *in centenaria* quinariæ XXV, dextans, ſextula.

2. *in Centenumvicenum Quinariæ* LXXXIIII, *uncia*, ſicilicus] Codices, & Editio Iocundi habent; *in centenumvicenum quinariæ LXXXVI*, *uncia*: ſed mendum ineſt; ex dicendis enim liquebit, eam, quam poſuimus, quantitatem fuiſſe interceptam. Quæ vero in Nota præcedente fuere animadverſa, hic quoque ſingula animadverti eodem prorſus modo velim. Ita initis calculis, comperietur; Aquarios aquam accipientes modulo centenumvicenum aucto (ut oſtendimus in Nota 13 IIII Art. 32) ſcripulis *6694661*, ſive (ut ea reputavimus) quinariis LXV dodrante ſicilico, intercepiſſe primo fraudis genere cuncta illa ſcripula *6694661*.

II. Altero autem fraudis genere intercipiebant ſcripula 1866240, ut patebit ineunti rationem ad eum modum, quem in re ſimili ante (Nota præcedente VI.) uſurpavimus. Intercepta itaque ſcripula ſi in unam ſummam colligantur, procreabitur hic numerus ſcripulorum 8560901: ideſt (neglecta perexigua differentia) quinariæ LXXXIIII, uncia, ſicilicus.

3. *quod cum ratione approbetur, re quoque ipſa manifeſtum eſt*] Ideſt: *quod cum inita*

ratione

ſeſtum eſt. Nam pro Vicenaria, quam [4] Cæſar pro Quinariis ſexdecim aſſignat, [5] non plus erogant, quam treſdecim; & ex Centenaria, quam ampliaverunt, æque certum eſt, [6] illos non erogare [7] niſi ad arctiorem numerum: [8] quia Cæſar, ſecundum ſuos Commentarios, cum ex quaque Centenaria explevit Quina-

---

ratione aquæ acceptæ ab Aquariis, & erogatæ, *approbetur; re quoque ipſa*, attentis tum modulis veris, tum modulis, quos Aquarii ipſi novaverunt, *manifeſtum eſt*.

4. *Cæſar pro Quinariis ſexdecim*] Vicenaria vera conſtabat ex ſcripulis 1628608; totidemque ex ſcripulis omnino conſtant quinariæ XVI.

5. *non plus erogant, quam treſdecim*] Vicenaria, cujus diameter fuerat ab Aquariis imminuta digiti ſemiſſe, continebat (ut dictum eſt in Nota 6 Art. 32) ſcripula 1319167. Quinariæ vero treſdecim continebant ſcripula 1323244: differentia eſt ſcripulorum 4077, minor quam ſemuncia. Credibile autem fit, in illicita hac & nova Aquariorum vicenaria aliquam fuiſſe exiguam inconſtantiam; atque id etiam (præter alias rationes) in cauſſa extitiſſe, ut Frontinus neglexerit exiguam illam differentiam, minorem ſemuncia, adhibens rotundum, ut ajunt, numerum quinariarum treſdecim.

6. *illos non erogare*] Supra in Art. 32 Frontinus dixerat; *Centonaria autem, & Centenumvicenum, quibus aſſidue accipiunt*. Si itaque centenaria aſſidue accipiebant, qua ratione hic dicitur, illos centenaria erogaviſſe? Vt rem hanc explicemus, conſtituendum videtur, Aquarios accepiſſe aquam duobus illis modulis centenaria, & centenumvicenum *aſſidue*, ideſt nullo alio unquam adhibito modulo ad accipiendum. Itaque dicitur, duobus illis modulis *aſſidue*, ideſt aliis numquam adhibitis, aquam accepiſſe Aquarios; quod minime indicat, eos numquam centenaria erogaviſſo. Porro ſupra in hoc Art. 33 Frontinus dixerat; *vicenariæ, qua ſubinde erogant*: quo loco *ſubinde*, ut ut ſignificare valeat vel *poſt*, vel *per intervalla*, vel *crebro*, numquam ſignificabit *ſemper*, nec unquam ſignificabit, Aquarios centenaria non erogaviſſe.

II. Illud etiam (quamvis per ſe ſatis notum) ex hac occaſione mon ebo; numerum illum quinariarum (de quibus dictum eſt in Notis 1, & 2 hujuſce Art.) fuiſſe interceptum ab Aquariis quando erogabant adhibita vicenaria ſua, non quando modulis quibuſdam aliis erogabant.

7. *niſi ad arctiorem numerum*] In centenaria comprehenſarum quinariarum duplex eſſe poterat numerus; alter major pertinens ad centenariam, quæ aucta fuerat ab Aquariis; alter arctior (hoc eſt minor) pertinens ad centenariam, quæ erat in Cæſaris commentariis: itaque centenaria Cæſaris *ad arctiorem numerum* facta aquam erogabant Aquarii; cum tamen centenaria illa majore adhibita aquam acciperent.

8. *quia Cæſar, ſecundum ſuos Commentarios &c.*] Ita Codices: Editio Iocundi habet, pro particula *quia*, particulam *quem*: ſed hac poſita explicari nequit hic locus; qui, poſita etiam particula *quia*, difficilis eſt explicatu. Porro cum ante Frontinus dixerit, Aquarios ex centenaria erogare *ad arctiorem numerum*, nunc exhibet eam fictam Aquariorum rationem; propter quam illi, ita erogari oportere, prætendebant: quæ ratio, ex his ipſis verbis, *quia Cæſar*, quibus incipit tradi, videtur in eo poſita fuiſſe, quod etiam Cæſar *ad arctiorem numerum* erogaret. Quamobrem Aquarii erogabant *ad arctiorem numerum*, ut viderentur ita Cæſarem imitari: quaſi in Cæſaris exemplo eſſet ratio, qua moverentur; cum tamen revera

 move-

Quinarias [9] LXXXI, ſemiſſem; item ex Centenumvicenum Quinarias [10] *LXXXXVII & dodrantem* (tanquam exhauſto Modulo) deſinit diſtribuere. ¶ Art. 34. ¶ [1] In ſumma Modu-

---

moverentur ex eo, quod ita poterant ſuffurari cunctam aquam, qua major (hac autem majore accipiebant aquam erogandam) ipſorum Aquariorum centenaria ſuperabat Cæſaris centenariam. Tota itaque ratio, quam Frontinus afferre voluit, eo redit; ut declararet, Cæſarem uſum fuiſſe vera centenaria: hac vero occaſione facta, non modo de centenaria, ſed etiam de fiſtula centenumvicenum verba fecit.

II. Liceat autem, antequam ad interpretanda propoſita Frontini verba accedamus, quædam paullo fuſius de Cæſaris per centenariam, & per fiſtulam centenumvicenum erogationibus ponere. Cum erogabatur aqua nomine Cæſaris, ſeu cum Cæſar (nam ita quoque dici poteſt) erogabat aquam, centenaria Cæſaris conſtabat ex quinariis octoginta una & ſemiſſe; qui numerus erat arctior numero centenariæ Aquariorum (ut declaravimus præcedente Nota) atque ubi erogatæ erant quinariæ illæ octoginta una & ſemis (data jam tota quantitate ad hunc modulum pertinente) Cæſar deſinebat erogare. Ita etiam Cæſar deſinebat erogare quando, pro modulo centenumvicenum erogatæ erant quinariæ nonaginta ſeptem, & dodrans; atque data erat, datis hiſce quinariis, tota quantitas pertinens ad modulum centenumvicenum.

III. His poſitis (quæ cum rebus a Frontino ſcriptis recte conveniunt) Frontini verba propoſita, ac ſequentia ſic interpretor: *quia Cæſar, ſecundum ſuos Commentarios*, ideſt ſecundum magnitudines modulorum in ſuis Commentariis deſcriptas, *cum ex quaque Centenaria explevit*, ideſt erogavit, *Quinarias octoginta unam, ſemiſſem; item* cum *ex* quaque fiſtula *Centenumvicenum* explevit, ideſt erogavit, *Quinarias nonaginta ſeptem & dodrantem (tanquam exhauſto* modulo, data ſcilicet jam tota quantitate aquæ pertinente ſeu ad modulum centenariæ, ſeu ad modulum centenumvicenum) *deſinit diſtribuere*, ideſt deſinit erogare; neque aut pro una centenaria quidquam dat ultra illas quinarias octoginta unam & ſemiſſem, aut pro una fiſtula centenumvicenum quidquam dat ultra illas quinarias nonaginta ſeptem & dodrantem: ſed veris utitur modulis centenariæ & centenumvicenum.

9. *LXXXI, ſemiſſem*] Codices, & Editio Iocundi habent; *octoginta unam ſe......*: ſed manifeſtum eſt, vocem *ſemiſſem* eſſe legendam: nam centenaria vera conſtabat ex quinariis octoginta una, & quinariæ ferme ſemiſſe. Si quis vero ſatagat, ea in lacuna aliquod aliud verbum rem hanc magis illuſtrans olim fuiſſe: reſpondebo, me quidem aliquam in hoc loco obſcuritatem vidiſſe; aliquod autem in ea lacuna ponendum verbum, potens illuſtrare propoſitam rem, non vidiſſe.

10. *Quinarias* LXXXXVII & dodrantem] Codices, & Editio Iocundi habent; *quinarias nonaginta octo*: ſed veræ fiſtulæ centenumvicenum capacitas erat quinariarum nonaginta ſeptem, & quinariæ ferme dodrantis. Quoniam vero, hoc eodem loco, pro centenaria ponitur numerus ſolidarum quinariarum, & præterea quinariæ *ſemis*; iccirco, etiam pro fiſtula centenumvicenum fuiſſe poſitum verum numerum quinariarum ſolidarum, & præterea dodrantem, nempe debitas quinariæ partes, ratus ſum.

¶ Art. 34. 1. *In ſumma Moduli ſunt XXV.*] Hoc idem iterum ipſe Frontinus affirmat infra in Art. 37 *formulas*, ſcribit, *Modulorum: qui ſunt omnes XXV.* Et utrobique Codex Caſſinenſis, ac Iocundi Editio conſentiunt. Præterea moduli, quorum diametri creſcebant ex adjectione quadrantum digiti facta ad diametros ipſas (de his autem Frontinus verba fecit locis citatis in Nota 4. III. Art. 29; ubi eos modulos ſecundi generis appellavimus) & quorum primus erat quinaria, ultimus vicenaria, numerantur octo:

Moduli ſunt XXV: [2] omnes conſentiunt & rationi, & Commentariis, exceptis his quattuor, quos Aquarii novaverunt. [3] Omnia autem, quæ menſura continentur, certa & immobilia congruere ſibi debent; ita enim univerſitati ratio conſtabit. Et quemadmodum [4] (verbi gratia) ſextarii ratio ad cyathos, modii vero & ad ſextarios, & ad cyathos reſpondent; [5] ita & Quinariarum multiplicatio in amplioribus

---

octo: moduli vero, quorum areæ creſcebant ex numero digitorum quadratorum, qui ipſis areis adjiciebantur (de his egit Frontinus citata in Nota 4. IIII Art. 29; ubi hos modulos tertii generis appellavimus) & quorum primus erat fiſtula vicenumquinum, ultimus fiſtula centenumvicenum, erant numero decem & ſeptem: itaque moduli illi generis ſecundi cum his tertii generis collecti efficiunt in ſumma prædictum numerum modulorum vigintiquinque.

II. Quæ numerorum convenientia non ſuadet modo mihi, ſed perſuadet; primum, recte omnino habere numeros illos XXV, qui tum in Codice Caſſinenſi, tum in Editione Iocundi bis reperiuntur: deinde etiam perſuadet, eorum modulorum, qui rationi conſentiebant, & qui in Principis commentariis deſcripti erant, eorum (inquam) modulorum nomine, Frontinum ſumere dumtaxat modulos ſecundi & tertii generis, eos ſcilicet, qui incipiebant a fiſtula quinaria, deſinebantque in fiſtula centenumvicenum. Hi etenim XXV ſunt; quorum nullum auferes, niſi ſimul ſeriem totam abrumpas, & quibus nullum alium addas, niſi ſeriem majorem efficias, augeaſque: ſed non abrumpi poteſt hæc ſeries, non augeri. Non poteſt abrumpi ſeries, quæ plane atque enucleate deſcribitur infra a Frontino, recenſente poſt Art. 37 modulos, neque prætermittente ullum ex illis modulis vigintiquinque a quinaria ad centenumvicenum: atque iiſdem de cauſſis augeri non poteſt ipſa ſeries; de qua Frontinus bis tam aperte aſſirmavit, modulos omnes numero eſſe XXV.

III. Ob hæc tanquam certum, atque ratum habeo; Frontinum pro illis modulis, quos *omnes eſſe XXV* aſſirmavit, indicatos velle dumtaxat modulos ſecundi & tertii generis; eos ſcilicet ſæpe nominatos vigintiquinque modulos, qui incipiunt a quinaria, & deſinunt in centenumvicenum.

2. *omnes conſentiunt & rationi, & Commentariis*] Hoc idem jam ſanxerat Frontinus ipſe ſupra in Art. 31.

3. *Omnia autem, quæ menſura continentur &c.*] Vide iterum (ſi lubet) ſupra Notam 2 Art. 31.

4. *(verbi gratia) ſextarii ratio ad cyathos &c.*] Sextarius, & Cyathus erant menſuræ quædam liquidorum, item menſuræ quædam aridorum. Modius vero dumtaxat aridorum menſura erat; quare hoc loco de aridorum menſuris verba Frontinum facere perſpicuum eſt: & ab aridorum menſuris ſimilitudinem in liquidorum negotio ſumere. Ex duodecim autem cyathis (ut Doctiſſimus Philander ex Agricolæ Libris deſcripſit) componebatur ſextarius; & ex XVI ſextariis, ſive ex CLXXXXII cyathis, componebatur modius. Si quis ſextarii mutaviſſet magnitudinem, nonne omnem rationem tam inter cyathos & ſextarium, quam inter ſextarios & modium perturbaviſſet?

5. *ita & Quinariarum multiplicatio &c.*] Hactenus Frontinus dixerat de modulis ſecundi, & tertii generis; nunc agit de modulis primi generis, qui (ut definit

N 2 ſunt

ribus Modulis ſervare conſequentiæ ſuæ regulam debet: [6] alioquin, cum in erogatorio Modulo minus invenitur, in acceptorio plus, apparet non errorem eſſe, ſed fraudem. ¶ Art. 35. ¶ Meminerimus, omnem aquam, [1] quotiens ex *altiore loco* venit, [2] & intra breve ſpatium in Caſtellum cadit, non tantum reſpondere Modu-

ſunt ex Frontini verbis in Nota 4. II. Art. 29) oriebantur a multiplicatione quinariarum. Ait igitur: *quemadmodum modii reſpondant & ad ſextarios, & ad cyathos*; ideſt quemadmodum modius æqualis ſemper eſt certo illi determinatoque numero ſexdecim ſextariorum, & centum nonaginta duorum cyathorum; *ita quinariarum multiplicatio in amplioribus modulis*, ſcilicet conſtructio ampliorum modulorum habens originem a multiplicatione quinariarum, *ſervare debet conſequentiæ ſuæ regulam*; hoc eſt, debet ita fieri, ut conſequentia (ſive ordo, aut natura) modulorum primi generis, qui augebantur adjectione quinariarum, ſervetur: neque enim in multiplicatione quinariarum fieri debebant moduli vel adjiciendo quadrantes diametris, vel adjiciendo digitos quadratos areis, ut fiebat in modulis ſecundi & tertii generis; ſed adjiciendo quinarias areis, ut ferebat regula ipſius conſequentiæ, ſive ipſius ordinis modulorum primi generis orientium *a multiplicatione quinariarum*.

II. Codex Caſſinenſis habet vocem *conſequentiæ*, ut ſcripſimus: Codex Vrbinas, & Editio Iocundi, pro voce *conſequentiæ*, vocem *ſequentiæ* habent. Interpretatus autem ſum, vocem conſequentiam hoc loco ſignificare ordinem, quo ſe conſequuntur moduli; qui ordo cum certus ſit determinatuſque, etiam pro natura modulorum ſumi poteſt. Equidem vocem *conſequentiæ* retinui; neque enim aut latinior vox *ſequentiæ*, aut facilior explicatu viſa eſt.

6. *alioquin, cum in erogatorio Modulo &c.*] Si Aquarius aliquis multiplicare debuiſſet plures quinarias, atque ex ipſis una conjunctis modulum acceptorium (quid acceptorii, & erogatorii moduli eſſent diximus in Nota 1. IIII. Art. 33) ad aquam accipiendam, derivandamque efficere, deinde etiam efficere alium modulum erogatorium ad ipſam erogandam; is vero conſtruxiſſet alterutrum modulorum non primi generis, ſed aut generis ſecundi, aut tertii, ea ratione, ut acceptorius eſſet major, quam erogatorius: facile potuiſſet apparere, *cum in erogatorio modulo minus inveniretur, in acceptorio plus, non errorem fuiſſe* illam generis mutationem, propter quam quinariarum multiplicatio ſervare nequiviſſet conſequentiæ ſuæ regulam, *non errorem* (inquam) *fuiſſe, ſed fraudem*.

II. Et revera hujuſcemodi fraudem factam fuiſſe, indicat Frontinus; non enim ut de re, quæ contingere poſſet, loquitur; ſed affirmat: *alioquin* (ideſt ubi fraude non ſervatur conſequentiæ regula) *cum in erogatorio modulo minus invenitur, in acceptorio plus, apparet; non errorem eſſe, ſed fraudem*.

¶ Art. 35. 1. *quotiens ex* altiore loco *venit*] Codices Caſſinenſis, & Vrbinas, atque Editio princeps habent; *quotiens ex .... o venit*. Lacunam illam ſupplevit ex conjectura Iocundus; namque in emendationibus erratorum ad calcem ejus editionis poſitis habetur; *quotiens ex erogatorio venit*. Sed ex Caſtello per modulum erogatorium erogabatur aqua (ut liquere poteſt ex iis, quæ diximus in Nota 1. II. Art. 33) non vero *ex erogatorio* in Caſtellum inducebatur: pro Caſtello enim determinabatur aqua modulo acceptorio; quod declaratum ſatis fuit citato in loco.

II. Opſopœus autem in ſuis Notis, poſtquam citavit hæc Iocundi verba, ſubdit: *ſed melior fortaſſe eſt conjectura Pithœi Libro adſcripta; „ quotiens ex altiore loco venit: „ mox enim ſequitur; „ quotiens vero ex humiliore „ &c.* Quæ conjectura mihi, attendenti tum

Modulo ſuo, [3] ſed etiam exſuperare: [4] quotiens vero ex humiliore, id eſt minore preſſura, longius ducatur, ſegnitia ductus modum quoque deperdere: [5] ideo ſecundum hanc rationem, aut onerandam eſ-

ſe

---

tum omnes antecedentium, & ſequentium verborum circumſtantias, tum ipſius rei naturam, adeo certa atque clara viſa eſt; ut lacunam ipſis Pithœi verbis ſupplere non dubitaverim.

III. Baldus in Lexico Vitruviano ad vocem Emiſſarium habet; *Virum vero emiſſarium iſtud Vitruvii idem ſit cum erogatorio Iul. Frontini, ambigo; ait enim, „ meminerimus, omnem aquam, quoties ex erogatorio venit, intra breve ſpatium in caſtellum cadere „. Emiſſaria plura, erogatorium unum. Item aqua Vitruvio e Caſtello in emiſſaria; Frontino ex erogatorio in Caſtellum*. Sed ſi hic vox *erogatorio* deletur (ut fecimus qui pro ipſa poſuimus *altiore loco*) Baldi difficultas omnino tollitur. Ceterum Baldo in hiſce rebus non ſtatim adhibenda fides, ſed prius animadvertendum eſt, illum expendentem Frontini verba nec inquiſiviſſe differentiam inter modulos acceptorios & erogatorios, nec attendiſſe ut Frontini ævo plura, quam olim Caſtella pro Aquæductibus (de qua re diximus in Nota 7 Art. 27) fieri conſueverint: ex quibus, & ex novis altioribus Aquis in Vrbem inductis colligere datum eſt, in Architectura Aquæductuum a Vitruvii tempore ad Frontinum mutationes aliquas fuiſſe inductas.

2. *& intra breve ſpatium*] Codices habent; *& intra breve ſ at cum*: Editio Iocundi in ante citatis emendationibus erratorum habet; *& intra breve ſpatium*; ut nos quoque fecimus, amplectentes hoc loco emendationem Iocundi ſatis certam ex litteris, quæ ſuperſunt *ſ at cum*, facile conducentibus indicandæ voci *ſpatium*: & certiorem ex eo, quod ad declivitatem magnam conſtituendam (de magna autem declivitate Frontinus loquitur) facit & altitudo loci, ſeu capitis, ex quo ducitur aqua, & præterea facit etiam *breve ſpatium* inter caput & terminum ductus. His adde, ſtatim infra explicari exiguam declivitatem ita; cum ex *minore preſſura* aqua *longius* ducitur: ergo propter contrariorum rationem magna declivitas ita debuit explicari; cum *ex altiore loco* aqua *intra breve ſpatium* ducitur.

3. *ſed etiam exſuperare*] Ideſt propter majorem velocitatem acquiſitam ab aqua veniente per breve ſpatium ab altiore loco in Caſtellum, aquam ipſam effluere copia majore, quam magnitudo ipſius moduli ferret.

4. *quotiens vero ex humiliore, ideſt minore preſſura &c.*] Ita Codices. Hic docetur a Frontino propoſitio prioris converſa; ſcilicet ex minore declivitate rivi ſegniorem fieri aquam; atque ideo *ſegnitia ductus* aquam *deperdere modum*, ideſt per modulos effluere minore copia. Hæc autem qui recte animadvertat facile comperiet, Frontino fuiſſe notum a rivorum declivitate augeri velocitatem fluentis aquæ; velociorem autem aquam inductam in aliquod lumen propter præconceptum impetum per idem lumen fluere (ut etiam infra in Nota 8 Art. 73 dicitur) fluere, inquam, majore copia; &, ſi contrarium contingat, fluere copia minore.

5. *ideo ſecundum hanc rationem, aut onerandam eſſe erogationem, aut relevandam*] Codices habent; *ideo ſecundum hanc rationem aut oneranda eſſe erogatione, aut relevanda*: Editio Iocundi habet; *ideo ſecundum hanc rationem, aut oneranda eſt erogatio, aut relevanda*. Nos attendimus verbum *eſſe*, quod a ſuperiore verbo Meminerimus requirebatur (potius quam *eſt*) atque, ut ipſi verbo *eſſe* conveniebat, facilem emendationem, quæ haud dubie erat neceſſaria, inſtituimus. Verba autem citata (inter quæ, duo verba *onerandam*, & *relevandam* tranſlate poſita ſunt) ſic interpretamur: *ideo* meminerimus, *ſecundum hanc rationem aut onerandam eſſe erogationem*, ideſt aut comprimendos minuendoſque modulos, ut minor effluat aquæ copia; *aut relevandam* eſſe,

ideſt

Digitized by Google

¶ Art. 36. ſe erogationem, aut relevandam. ¶ [1] Sed & calicis poſitio habet momentum: in rectum & ad libram collocatus modum ſervat: [2] ad curſum aquæ oppo-

---

ideſt aut relaxandos augendoſque modulos, ut major aquæ copia effluere queat.

II. Hinc etiam apparet, Frontinum optime cognoviſſe, velocitatis aliquam habendam eſſe rationem, quandam velocitatem nimis magnam eſſe, quandam vero nimis exiguam. Si enim id illi cognitum exploratumque non fuiſſet; profecto non juſſiſſet, majorem velocitatem arctatione moduli, minorem ampliatione moduli compenſari oportere. Quod ſi ille noſcebat, quandam velocitatem excedere, quandam deficere; utique noſcebat etiam dari velocitatem quandam intermediam, inter utramque, apprime aptam menſuris: & hæc alia eſſe non poterat, niſi ea, quam habebat aqua ex piſcina in canalem ingrediens; *ubi*, ut affirmavit in Art. 72 ipſe Frontinus, *indubitatæ* erant menſuræ: de qua media velocitate dicemus etiam infra, in Nota 4 Art. 72.

III. At ex hactenus dictis a Frontino illud quoque perſpicuum fit, ignotas fuiſſe Frontino regulas neceſſarias ad perfecte comparandas velocitates inter ſeſe; determinandaſque ex comparationibus quantitates aquæ. Nam is, qui ſæpe etiam minutas circumſtantias eſt alibi perſecutus, hoc loco rem perutilem, & prorſus neceſſariam (quid enim neceſſarium magis erat, quam dare regulas conducentes ad determinandam quantitatem, tum apte convenientem *onerandæ erogationi*, tum apte convenientem *erogationi relevandæ*?) rem, inquam, prorſus neceſſariam non omiſiſſet. Vide Notam 4. IIII. Art. 72.

¶ Art. 36. 1. *Sed & calicis poſitio habet momentum: in rectum & ad libram collocatus modum ſervat*] In Editione Iocundi ita legitur; *Sed & calicis poſitio habet momentum, ſi in rectum; & ad libram collocatus eſt, modum ſervat*: in Codice Caſſinenſi, & Vrbinate; *ſed & poſitio habet momentum in rectum & ad libram collocatus modum ſervavit*. Non potui non inſerere vocem *calicis* a Iocundo adhibitam, quæ apprime congruit cum ſequentibus verbis *collocatus*, *appoſitus*, *devexus &c.*: præterea vero flagitari videtur neceſſario eadem vox a verbis, quæ proxime ſequuntur, *Eſt autem calix*: in quibus dandam eſſe *calicis* definitionem, ſed *calicis* jam nominati, a particula *autem* (*eſt autem calix*) omnino demonſtratur. Quod vero attinet ad verbum *ſervat*, pro *ſervavit*, poſitum; id fieri debuiſſe, conſideranti verba *rapit*, ac *ſumit*, quæ hac eadem periodo continentur, manifeſtiſſimum erit. Sed pergamus ad explicanda, & figuræ ope illuſtranda citata verba.

II. Si Caſtellum, aut Rivus aquæ ſit (*Fig. XII* ad pag. 71) N O; Calix L R Z; & aqua fluat ſecundum lineas *m n*, A B; atque axis C I calicis L R Z pertingat ad lineam A B in puncto I: ſit autem calix ita poſitus, ut ipſius axis C I angulos rectos faciat cum linea A B; dicetur idem calix poſitus *in rectum*. At, ſi præterea ejuſdem axis C I omnes partes in eadem altitudine ſint, dicetur (ut ex Nota 1. II. Art. 18 colligi poteſt) calix *ad libram* eatenus, quatenus neutra ipſius extremitas inclinata erit, ipſeque exiſtet ad horizontem parallelus: ergo calix ita poſitus dicetur *in rectum & ad libram collocatus*; & propter angulos, quos obtinebit ſecundum quamcumque rationem rectos ad curſum aquæ, dici poterit ſervare modum.

2. *ad curſum aquæ oppoſitus, & devexus amplius rapit*] Ita Codices: Editio Iocundi habet; *& ad curſum aquæ ſi oppoſitus devexuſque amplius rapit*. Sed Codicibus ſteti.

II. Si vel calix V X H ſit collocatus ea ratione, ut acutus ſit angulus B P Q factus ex linea B P, ducta ſecundum aquæ curſum, concurrente cum calicis axe P Q; vel calix K G collocatus ſit in ea Rivi ſeu Caſtelli facie T S, in quam recta fertur aqua; dicetur uterque calix *oppoſitus ad aquæ curſum*, quoniam currentis aquæ

oppoſitus, & devexus amplius rapit: [3] ad latus prætereuntis aquæ converſus, & ſupinus, *nec* ad hauſtum *pronus*, ſegniter exiguum ſumit. [4] Eſt autem calix Modulus æneus, qui rivo vel Caſtello induitur, huic fiſtulæ

---

aquæ pars aliqua in utrumque facilius influere neceſſario debet. Ac, ſi axium calicis utriuſque capita P, P Rivo aut Caſtello applicata altiora ſint, quam extremitates Q, Q, adeo ut extremitates hæ Q, Q ſint infra lineas horizontales ductas per P, P, & fiant calices declives verſus extremitates Q, Q; dicetur uterque calix *devexus*. Satis autem per ſe liquet a calice *oppoſito ad aquæ curſum*, faciliuſque recipiente aquam, & *devexo*, promptiuſque tranſmittente aqnam, aquæ *amplius rapi*: hoc eſt per talem calicem amplius aquæ effluere: quemadmodum notavi etiam infra in Nota 1. II. Art. 113. Aquam autem a calice rapi, Frontinus translate, & propter quandam (ut puto) verborum elegantiam, dixit.

3. *ad latus prætereuntis aquæ converſus, & ſupinus*, nec *ad hauſtum* pronus, *ſegniter exiguum ſumit.*] Ita Codices; niſi quod pro verbis, *nec ad hauſtum pronus*, habent, *ideſt ad hauſtum pronior*: Editio Iocundi habet; *ad latus autem prætereuntis aquæ converſus, & ſupinus, nec ad hauſtum pronus ſegniter exiguumque ſumit*. Si calix F E ſit collocatus ratione contraria ejus, qua collocatus eſt calix V X H, ut obtuſus ſit angulus D *g* B factus ex linea *g* B ducta ſecundum aquæ curſum (ideſt ſecundum *latus aquæ prætereuntis*) concurrente cum calicis axe *g* D; calix F E dicetur *ad latus prætereuntis aquæ converſus*. Ac ſi extremitas E ſit altior capite F, quod applicatur Rivo, aut Caſtello; ut ea extremitas E ſit ſupra lineam horizontalem ductam per *g* partem axis Caſtello proximam, & fiat calix declivis verſus eandem partem *g*: erit calix *ſupinus*, verſus ſcilicet ad partes ſuperiores, *nec ad hauſtum pronus*; ſcilicet, nec facilis ad hauriendam aquam, quæ hauriri debet. Talis vero calix, cujus orificium aqua currens facilius præterit, & cujus per acclivem poſitionem difficilior eſt aquæ fluxus, aquæ *ſegniter*, *exiguum* (nimirum exiguam copiam) *ſumit*.

II. Ceterum multa tentavi, ut retinerem Codicum verba *ſupinus*, *ideſt ad hauſtum pronior*; ut ut enim *ſupinus*, & *pronus* oppoſita verba eſſe videantur; ea tamen cum referrem ad res diverſas, volebam etiam hoc loco ope particulæ *ideſt* componere: ſed dum hæc tentarem ſemper animadverti, particulam *nec* ita præſtare; ut hanc a Frontino poſitam fuiſſe (quam Librarii inde corruperint) credendum omnino videretur.

III. Ex his autem, quæ de poſitione calicis hoc loco dicuntur, colligere licet, Frontino noſtro minime fuiſſe ignotum, quæ calicum poſitiones majorem aquæ velocitatem efficerent, atque ideo etiam majorem aquæ copiam darent, & quæ minorem: ſed determinatas menſuras differentiarum orientium ex variis poſitionibus non fuiſſe illi perſpectas: namque ſi fuiſſent, proculdubio tradidiſſet Frontinus methodum, qua pro variis calicum inclinationibus poſſent variæ quantitates effluentis aquæ determinari. Hinc quoque de fluentium aquarum Scientia ejus temporis judicium. Profecto hujuſcemodi res diligentius inveſtigarunt recentiores Mathematici, qui (cauſſa exempli) inquiſiverunt certam regulam, qua creſcunt velocitates fluentis aquæ cum mutatur canalium poſitio, creſcuntque ipſorum declivitates. Vide quæ dicuntur infra in Nota 1. III. Art. 113.

4. *Eſt autem calix Modulus æneus*] Ideſt erat calix fiſtula ænea, quæ quantitatem aquæ derivandæ determinabat, atque ideo appellabatur modulus; ut in Nota *9.* II. Art. 3 oſtendimus.

II. Credibile autem eſt, non ſemper in uſu fuiſſe pro modulis æneas fiſtulas; ſed olim, ante Frontini tempora, etiam plumbeos fuiſſe modulos: idque ex eo conjicio, quod

fiſtulæ applicantur : longitudo ejus habere debet digitos non minus XII: [5] lumen , ideſt capacitatem , quanta imperata fuerit . Excogitatus videtur, [6] quoniam rigore æris difficiliore ad flexum , non timeri poteſt laxari, vel coarctari [7] formulas Modulorum :

¶ Art. 37. ¶ [1] Qui ſunt omnes XXV ſubjecti , quamvis in uſu XV tantum frequentes ſint ; [2] directam ad rationem , [3] de

quod Vitruvius (ut in Nota *6* Art. *25* oſtendimus) ex magnitudine laminarum, quibus *fiſtulæ perficiebantur* , nomina *fiſtulæ quinquagenariæ* , & reliquarum , originem duxiſſe crediderit : neque alias laminas præter plumbeas nominaverit .

5. *lumen , ideſt capacitatem , quanta imperata fuerit*] Subaudi , modulus vero ipſe habere debet : ut ſententia hæc ſit ; modulus vero ipſe habere debet *lumen , ideſt , capacitatem* tantam , *quanta imperata fuerit* ab eo , qui beneficium conceſſit .

6. *quoniam , rigore æris difficiliore ad flexum , non timeri poteſt laxari , vel coarctari formulas Modulorum*] Ita in omnibus Codicibus ; niſi quod , pro *rigore æris difficiliore* , legitur ; *rigor aeris difficilior*: in Editione vero Iocundi legitur ; *quoniam rigor æris difficilior ad flexum non temere poteſt laxari , vel coarctari . Formula modulorum &c.* Hac tamen in Iocundi lectione collata cum Codicum lectione , mutatio illa verbi *timeri* in adverbium temere ; quod ſignificaret fortuito aut inconſulte , haud ſatisfecit mihi : namque non tantum fortuito & inconſulte laxari poterant vel coarctari modulorum calices ; verum etiam laxari poterant & coarctari fraudulenter : præterea illius vocis , *Formula* , translatio a numero plurium (*formulas* enim eſt in Codicibus) ad ſingularem , atque diſtractio a verbis *laxari* , & *coarctari* , immo a tota ſententia ſuperiore , non placuit . At ſi hæc minus placebant , non tamen lectio illa , ut erat , Codicum admitti poterat . Quamobrem verborum , *rigor æris difficilior* , deſinentiam ſupplevi , fecique , *rigore æris difficiliore* , ut ablativus cauſſæ (quemadmodum ajunt) haberetur . Namque ita , exiguo ſupplemento duarum litterarum *e* (quas omiſſas fuiſſe , credibile facit ſententia alioquin manca) ſententia ipſa reſtituitur ; verbum *timeri* , huc bene conveniens , non mutatur ; atque integra perſtat periodus , quæ poſt verbum coarctari non dividitur , ut fit in Editione Iocundi .

7. *formulas Modulorum*] Vocem , *Formula* , ſignificare hoc loco idem , ac vox *forma* , opinor ; quæ vox *forma* pro *fiſtula* aliquando accipiebatur , ut dictum eſt in Nota *5* Art. *17* ; diceturque infra ad verba *formas rivorum* Art. *75* , & cum *modulus* aliquando pro ipſa *menſuræ* voce uſurparetur (ut notavimus ſupra in Nota *9*. II. Art. *3*) videtur ex his colligendum ; verba citata , *formulas Modulorum* , hoc loco ſignificare *fiſtulas menſurarum* ; aut , ſi mavis , *calices* ipſos .

II. Fateor autem ingenue , perpendenti omnia , atque ſuperiora verba iterum conſideranti viſum eſſe , haud contemnendam eſſe viam , quam Iocundus tenuit ; ſecundum quam verba hæc *Formula Modulorum* accipi poſſent ut titulus quidam ſequentis enarrationis . Immo ita , ſi verba *Formula modulorum* pro titulo ſumerentur , opus non eſſet verbo *eſt* , quod additum a Iocundo infra (in Nota *2* ſequentis Art.) dicemus . Nihilo tamen minus via , quam ingreſſus fueram , & via hac Iocundi comparate conſideratis , in ea , quam prius inieram , inſiſtendum eſſe ratus ſum .

¶ Art. 37. 1. *Qui ſunt omnes XXV ſubjecti*] Ideſt qui omnes XXV infra a me ponuntur .

2. *directam ad rationem*] Ideſt rectam ad rationem ; nimirum ad rationem in Principis Commentariis conſtitutam . Hæc autem verba referenda eſſe neceſſario ad ſequentia *emendatis quattuor* , datum eſt ; ut ſententia ſit hæc : *quattuor* modulis , *quos*

Aqua-

[3] de qua locuti ſumus; [4] emendatis quattuor, quos Aquarii novaverant: [5] ſecundum quam & Fiſtulæ omnes, quæ opus facient, dirigi debent; [6] aut, ſi hæ Fiſtulæ manebunt, [7] ad Quinarias, quas capient, computari. ¶ [1] Qui non ſunt in uſu Moduli, in ipſis eſt adnotatum, & .... ¶ Art. 38.

......

Aquarii novaverant, emendatis ad rectam *rationem*, *de qua* ante *locuti ſumus*. Ita ſola emendatione interpunctionum locus, alias obſcurus, efficitur ſatis perſpicuus. De cauſſa vero, ob quam ita Frontinus ſcripſit, vide paullo infra Notam 4 hujuſce Art. In Editione Iocundi, pro *directam ad rationem*, legitur *directa eſt ad rationem*: hanc enim mutationem fieri oportere, credidit Iocundus; qui, ubi poſuerat in hac periodo vocem *Formula*, cum hac copulare vocem *directa* voluit; ac adjicere verbum *eſt*, quod ad totam regendam ſententiam neceſſarium exiſtimavit.

3. *de qua locuti ſumus*] Nimirum Frontiuus indicat, quæ ſupra in Art. 31 dixit; *Ratio Fiſtularum Quinariarum uſque ad Centenumvicenum per omnes Modulos ita ſe habet &c.* Itaque hoc loco repetit; omnes XXV modulos (qui erant a quinaria uſque ad centenumvicenum) ad eam rationem, *de qua ante locutus fuerat*, conformari oportere.

4. *emendatis quattuor, quos Aquarii novaverant*] Moduli a quinaria ad centenumvicenum erant XXV ſecundum rationem a Frontino allatam: ſed Aquarii novaverant quattuor modulos, quibus ſervatis, moduli fuiſſent XXVIIII. Hic itaque, poſtquam Frontinus ſcripſerat, modulos eſſe XXV, neceſſarium erat, ut declararet; modulos eſſe XXV, ſed *emendatis* (ideſt ablatis) *quattuor, quos Aquarii novaverant*.

5. *ſecundum quam & Fiſtulæ omnes, quæ opus facient, dirigi debent*] Admonet Frontinus, omnes fiſtulas menſurarum, quæ ad quantitatem aquæ determinandam adhiberentur, jam faciendas eſſe directas ad rationem ante deſcriptam. Nam Aquarii præterquamquod quattuor modulos novaverant, alio fraudis genere multas ex fiſtulis conceſſis ea lege, ut conceſſa menſura non mutaretur, formabant ampliores, quam par fuiſſet; ut prorſus liquet ex his, quæ infra in Art. 112 Frontinus habet: *Ampliores* (ſcribit) *quoſdam calices, quam impetrati erant, poſitos in pleriſque Caſtellis inveni*. Itaque volebat Frontinus, omnes fiſtulas ad rectam illam rationem dirigi; ut tuto hujuſcemodi fraudes cunctæ tollerentur.

II. Codices Caſſinenſis, & Vrbinas habent verba, quæ citavi; ſi excipias particulam *quam*; pro ea enim in Codicibus reperitur particula *quod*, manifeſto Librariorum errore: qui facillime in hiſce particulis errabant, propterea quia ex omnes nota plerumque una ſcriberentur aut *q;*, aut *q̃*, aut ſimili alia. In Editione Iocundi legitur; *Secundum quam fiſtulæ omnes opus facientes dirigi debent*. Sed a Codicibus minimum recedere volui.

6. *aut, ſi hæ Fiſtulæ manebunt*] Ideſt *ſi Fiſtulæ*, quæ nunc opus faciunt, & quas non conſtat directas eſſe ad rationem deſcriptam, *manebunt*.

7. *ad Quinarias, quas capient, computari*] Subaudi *debent*, ut ſententia talis ſit; hæ Fiſtulæ, quæ manebunt, non debent haberi tanquam ejus magnitudinis, quæ ipſis nunc tribuitur; ſed, initis menſuris, debent *computari ad Quinarias* (hoc eſt ſecundum numerum Quinariarum) *quas capient*. Verba citata ſumſimus a Codicibus; ſed in illis, pro particula *quas*, legitur particula *quod*; in Editione vero Iocundi ita legitur; *ad quinarias quod capitur computari*.

1. *Qui non ſunt in uſu Moduli, in ipſis eſt adnotatum, &* .... ¶ Art. 38.
.... *diametri &c.*] In omnibus Codicibus, & editis Libris poſt particulam *&* ſtatim ſequitur

verbum *diametri*; neque uſpiam lacunæ ullius indicium apparet. Sed plura deeſſe, evidentiſſimum eſt. Namque prima verba, *qui non ſunt in uſu Moduli, ipſis eſt adnotatum*, referuntur ad id, qnod in ſuperiore Art. dictum fuerat, *in uſu XV tantum Modulos frequentes* eſſe: quare X reliqui habebantur tanquam non in uſu; atque in iiſdem X *adnotatum* erat, ipſos *in uſu non eſſe*: ita infra in Art. 41 poſt deſcriptionem Fiſtulæ Septenariæ ſtatim ſubjicitur; *in uſu non eſt*: & in Art. 44 poſt deſcriptionem Fiſtulæ Duodenariæ ſtatim ſubjicitur; *in uſu non eſt*: & ſic porro. Hactenus autem de primis citatis verbis.

II. At ſequentia, quæ in Codicibus leguntur verba, *& diametri trientem digitum dici quam qui quinariæ ſexcunciæ, & ſcripulis tribus, & beſſe ſcripuli*; referuntur ad deſcriptionem Moduli Vnciæ, qui ſupra in Art. 26, deſcriptus ante emendationem ita fuerat: *Vnciæ ergo Modulus habet diametri digitum unum, & trientem digiti; capit plus quam Quinariæ octava, hoc eſt ſeſcuncia Quinariæ, & ſcripulis tribus, & beſſe ſcripuli*. Neque profecto qui verba Art. illius cum hujuſce Art. verbis (ut ut depravatis) conferat, dubitare poterit; quin utroque in loco deſcribatur Vnciæ Modulus: adde etiam, poſt hæc verba ſequi deſcriptionem digiti quadrati, & digiti rotundi; ut poſt illa quoque verba ſequitur eadem deſcriptio. Vnde eſt longe manifeſtiſſimum; ante verba, *& diametri trientem digitum &c.* quibus verbis partium alicujus moduli deſcriptio fit, reperiri neceſſario debuiſſe mentionem ejus Moduli (videlicet Moduli unciæ) cujus erant partes illæ deſcriptæ. Sed præterea credibile omnino eſt, etiam poſt verba, *ipſis eſt adnotatum*, ſcriptum fuiſſe in Frontini Libro aliquid, quo tranſitio ad deſcriptionem modulorum conficeretur. Quoniam tamen vel parum vel nihil referebat *Vnciæ Modulum* proponere; & quoniam poſſibile non erat, ex conjectura reſtituere verba illa tranſitioni inſervientia, aliaque verba, de quibus mox dicam; iccirco lacunæ ſitum indicavi; quæ quanta eſſe deberet, divinare non poſſum.

III. Ex conjectura autem ſatis probabili reor; ibi, ubi lacuna eſt, præter cetera, adſignatam etiam fuiſſe cauſſam, cur moduli XXV tantum dicerentur. Neque enim in iis, quæ ſuperſunt narrationibus, Frontinus clare explicat, cur dicat; modulos eſſe XXV; tum vero in deſcriptione modulorum ponat Vnciam, Digitum quadratum, Digitum quadratum in rotundum redactum, Digitum Rotundum, & deinde modulos alios a quinaria ad centenumvicenum: qui omnes (expunctis quattuor illis, quos Aquarii novaverant) ſummam modulorum XXVIIII efficiunt. Quemadmodum enim ſupra (Vide Notam 4 Art. 37) dixerat, inter modulos non eſſe ponendos illos, quos Aquarii novaverant; ita probabile fit, hic præterea dixiſſe id etiam; nimirum, quattuor Modulos, Vnciam, Digitum quadratum, Digitum quadratum in rotundum redactum, & Digitum rotundum (quos in Nota 4. V. Art. 29 quarti generis appellavimus) inter veros XXV Modulos non eſſe reponendos. Ratio autem, cur inter veros illi quattuor moduli non eſſent reponendi, videtur originem habuiſſe ex eo, quod quattuor illi moduli neque eſſent in uſu, neque in Principis Commentariis relati invenirentur; ut in loco citatæ modo Notæ ſcriptum fuit.

IIII. Propter hæc de Modulorum deſcriptione ita ſtatuendum puto: Modulos primi generis, qui oriebantur a multiplicatione quinariarum, non potuiſſe definiri (atque ideo, neque inter veros Modulos poni) quoniam, quamvis in uſu erant, eorum magnitudo pro varia quinariarum ſumma variabatur: Modulos quarti generis (Vncia, Digitus quadratus, Digitus quadratus in rotundum redactus, & Digitus rotundus) non fuiſſe poſitos inter veros Modulos, quoniam non erant in uſu; neque, ut ii in Commentarios referrentur, Princeps curaverat: Modulos vero ſecundi, & tertii generis, quorum ratio (ut ſæpe dictum fuit) conſtans erat, & quorum pars major frequens erat in uſu, & quorum magnitudines deſcriptæ reperiebantur in Principis Commentariis, Modulos, inquam, illos fuiſſe pro veris habitos, atque de iiſdem dixiſſe Frontinum ſemper, cum dixit, Modulos eſſe XXV: totidem enim erant Moduli generis ſecundi, & tertii, ut notavimus in Nota 1. Art. 34.

2. *dia-*

.... [2] diametri *digitum unum*, *&* trientem digiti; *capit Quinariam*, *&* *plus quam Quinariæ octavam*, *hoc eſt* ſeſcunciam Quinariæ, & ſcripula tria, & beſſem ſcripuli. Digitus quadratus in longitudine, & latitudine æqualis eſt. Digitus quadratus in rotundum redactus, habet diametri digitum unum, & digiti ſeſcunciam, *ſcripulum*; capit Quinariæ, *dodrantem*, *ſemunciam*, *ſicilicum*. Digitus rotundus habet diametri digitum unum; capit Quinariæ ſeptuncem, ſemunciam, ſextulam. ¶ [r] Fiſtula Quinaria diametri digitum unum, *quadrantem*; *perimetri* digitos tres, *deuncem*, *ſcripula III*: capit Quinariam unam. ¶ Art. 39.

---

2. *diametri* digitum unum, & *trientem digiti*; capit Quinariam, & plus quam Quinariæ octavam; hoc eſt *ſeſcunciam Quinariæ*, *& ſcripula tria*, *& beſſem ſcripuli*] Quid in Codicibus hoc loco legatur, diximus jam in ſuperioris Notæ parte II. ubi illud quoque oſtendimus, hunc locum pertinuiſſe ad Moduli Vnciæ deſcriptionem, ut etiam in Art. 26 Modulus ille fuerat deſcriptus. Propter hæc itaque ex citato illo Articulo verba hujuſce loci emendanda, locumque ſupplendum, plane arbitrati fuimus.

II. Num vero talis modulorum deſcriptio bis a Frontino poſita fuerit, tum hic, tum in loco jam citato, non auſim aſſerere. Id haud dubie aſſirmabo; a ſuperiore citato loco poſſe expungi illam deſcriptionem (quare poſſumus etiam ſuſpicari, illam errore Librariorum inſertam fuiſſe perperam in eum locum) at in loco, quem in manibus habemus, eſſe neceſſariam. Namque Frontinus, ubi pervenit ad quinariæ deſcriptionem, ita ſcribit; *Fiſtula Quinaria diametri digitum unum &c.*; neque verbum ullum ponit (& ſimiliter nullum ponit, cum recenſet reliquarum Fiſtularum diametros) manifeſtiſſimo indicio, ſubaudiendum eſſe verbum *habet*, quod paullo ſupra Frontinus poſuerat, cum dixerat; *Digitus rotundus habet diametri digitum unum*. Quamobrem, ut recte intelligi queant quæ de quinaria, aliiſque fiſtulis dicuntur, manere debent neceſſario ea, quæ ad Digitum rotundum, & per conſequens etiam ea, quæ ad tres præcedentes modulos pertinent.

r. *Fiſtula Quinaria &c.*] Ventum eſt ad inquinatiſſima loca: nimirum ea omnia, quæ uſque ad Art. 64 leguntur, ſunt in ſingulis Editionibus omnino manca, atque depravata: quod oſtendere fuſius, non eſt opus; quando cuique, vel tantillum inſpicienti editos Libros, res hæc per ſe fiat manifeſtiſſima. Nec quidem in Codicibus eadem hæc loca integra ſunt, ſed etiam in Codicibus pleræque numerorum, ac omnes ferme particularum expreſſiones vitiatæ reperiuntur: & hæ particularum expreſſiones, ſive illæ Notæ, quibus particulæ ipſæ (ideſt partes Aſſis) ſignificabantur, magnam partem intelligi nullo modo queunt propter illos, qui irrepſerunt, errores ex variis cauſſis fuſe expoſitis jam in Nota 6. I. & II. Art. 26.. Et nonnullæ, quæ fortaſſis intelligi poſſent, cum aliis depravatis adeo ſunt aut conjunctæ, aut commixtæ; ut vera, atque germana quantitas nequeat comprehendi. ¶ Art. 39.

II. Hic vero prætermittere nolo, me ſciviſſe ad Calcem Codicis Vrbinatis appoſitas eſſe Figuras Fiſtularum; quare curavi, ut diligentiſſime Figuræ illæ deſcriberentur, quæſiturus inde, num aliquam ex ipſis utilitatem ad res haſce illuſtrandas

¶ Art. unam. ¶ Fiſtula *Senaria* diametri digitum unum ,
40. ſemiſſem; perimetri digitos quattuor , *beſſem* , *ſemun-*
ciam , *ſcripulum* : capit Quinariam *unam* , *quincuncem* , *ſi-*
¶ Art. *cilicum* . ¶ Fiſtula Septenaria diametri digitum *u-*
41. *num* , *dodrantem*; perimetri digitos *V*, *ſemiſſem :* capit
Quinariam *unam* , *deuncem* , *ſemunciam* . In uſu non
¶ Art. eſt . ¶ Fiſtula Octonaria diametri digitos duos ;
42. perimetri digitos ſex, *quadrantem*, *duellam:* capit Qui-
¶ Art. narias duas, *ſemiſſem*, *ſemunciam* , *ſicilicum*. ¶ Fiſtu-
43. la Denaria diametri digitos duos , & ſemiſſem ; pe-
rimetri digitos ſeptem, *dextantem*, *ſicilicum*: capit Qui-
¶ Art. narias quattuor . ¶ Fiſtula Duodenaria diametri
44. digitos *tres*; *perimetri digitos VIIII* , *quincuncem*, *ſcripula II*:
capit

---

percipere poſſem . Ex iiſdem autem (ſpeciminis cauſſa) inciſæ ſunt in Tabulam P, ad pag. 73, Figuræ Digiti quadrati, Digiti rotundi, & Fiſtulæ Quinariæ, (una cum appoſitis ibi inſcriptionibus) quæ Figuræ prorſus æquales , & ſimillimæ ſunt Figuris illis Codice Vrbinate contentis . At ſi nunc , inſpiciendo eas Figuras , conſideremus; pro Digito quadrato exhiberi ibi rectangulum altera parte longius ; & Digiti rotundi , habentis pro diametro digitum unum (ut Frontinus ſcripſit in Art. 26) diametrum in Figuris iiſdem æqualem eſſe diametro Fiſtulæ Quinariæ , cujus certe diameter æquat unum digitum , & inſuper digiti quadrantem; ſi hæc, inquam , conſideremus , percipiemus facile , ab indocto aliquo Homine formatas fuiſſe eas Figuras, neque ex ipſis quidquam utilitatis poſſe in rem noſtram provenire . Neque enim hæ ſolæ , quas in Tabula P exhibui , Figuræ falſæ apparent ; verum reliquæ omnes ſunt ejuſdem farinæ.

III. Sed redeo ad expreſſiones particularum, quæ ſunt in Codicibus, in quibus id etiam vitii offenditur; quod Notæ ad ſignificandas particulas appoſitæ reperiuntur alicubi iis in locis, in quibus nullæ eſſe deberent ; cauſſa enim exempli, pro Vicenaria vera, cujus diameter haud dubie erat digitorum quinque præciſe , & cujus capacitas erat quinariarum ſexdecim præciſe , in Codice Caſſinenſi poſt digitorum numerum quinque , & quinariarum numerum ſexdecim, particularum Notæ reperiuntur , quæ perperam a Librariis intruſæ fuere . Præterea in eodem Codice numeri quidam integri ſcripti ſunt poſt particularum Notas quibuſdam in locis , ubi numeris iiſdem opus non eſt: ita, cauſſa exempli, poſt numerum Digitorum , & Notas ſequentes particularum diametri Fiſtulæ Quinquagenariæ legitur numerus *quinque*; necnon poſt numerum Quinariarum, & poſt ſequentes particularum Notas Fiſtulæ Sexagenumquinum, legitur numerus *octo*; qui duo numeri nihil equidem faciunt ad ea loca.

IIII. Quod vero attinet ad numeros , quibus integri Diametrorum , Perimetrorumque Digiti , ac integræ Quinariæ exprimuntur ; ſunt quidem inter illos aliqui minime depravati; ut, cauſſa exempli omnes integri numeri ſpectantes ad Fiſtulam Vicenumquinum , & ad Fiſtulam Quadragenariam, necnon alibi quidam alii in Caſſinenſi Codice recte ſcripti ſunt (ut in contextu noſtro videre eſt , in quo numeros, & omnia verba pertinentia ad haſce formulas Modulorum, rotundo, ut ajunt,
caractere

capit Quinarias v, *dodrantem*. In uſu non eſt. [1] A-
lia apud Aquarios habebat diametri digitos tres ſe-
munciam, ſicilicum: capacitatis Quinarias ſex. ¶ Fi- ¶ Art.
ſtula Quinumdenum diametri digitos *tres*, *dodrantem*; 45.
perimetri digitos *XI dodrantem*, *duellam*: capit Quina-
rias VIIII. ¶ Fiſtula Vicenaria diametri digitos ¶ Art.
quinque, perimetri digitos *XV*, *beſſem*, *ſemunciam*: ca- 46.
pit quinarias XVI. [1] Apud Aquarios habebat diame-
tri digitos *quattuor*, *ſemiſſem*: capacitatis Quinarias
XII, *deuncem*, *ſemunciam*. ¶ Fiſtula Vicenumquinum ¶ Art.
diame- 47.

---

caractere expreſſa, ex Caſſinenſi Codice ſumma fide deſcripſimus) conſentiuntque numeri illi cum iis, quos in ſupputationibus noſtris invenimus: atque ex his, ſi demonſtrationes aliæ deeſſent, demonſtrare poſſemus; ſupputationes noſtras optime fuiſſe inſtitutas. Ceterum plures alii ex ipſis integris numeris, & quædam verba ſunt in eo quoque Codice omnino depravata: hæc autem diverſo caractere, ut fert inſtitutum noſtrum, ſunt in contextu expreſſa.

V. Propter hæc itaque Codicum vitia, & propter majora illa vitia editorum Librorum (in quibus lacunæ ſunt plures, quam in Caſſinenſi Codice; in quibus etiam numeri aliqui in eo Codice recte poſiti, vitiati leguntur: quin in Editione Iocundi, aliiſque poſt hanc, pro quibuſdam particularum notis ſubſtitutæ perperam ſunt notæ numerorum arabicæ) propter hæc, inquam, prætermiſi comparationem inter emendationes a me factas, & lectiones Codicum, editorumque Librorum. Neque vero talis comparatio, ubi informes particularum Notæ intelligi nequeunt, fieri potuiſſet; & ubi fieri potuiſſet, res evaſiſſet tædii plena, ac ferme inutilis.

VI. Ferme profecto inutilis, cum opus minime eſſe videatur, quidquam aliud adducere, quod ad emendationes noſtras comprobandas faciat; quæ optime quidem inſtitutæ videntur: quando ex iis, quæ ſupra Frontinus ſcripſerat, & quæ integra conſervata ſunt, potuimus optime determinare Modulorum Diametros, Perimetros, & Capacitates, tum a Fiſtula Quinaria ad Fiſtulam Vicenariam (ut demonſtravimus in Nota 9. II. Art. 25) tum a Fiſtula Vicenumquinum ad Fiſtulam Centenumvicenum (ut demonſtravimus in Nota 4. I. Art. 29) atque adeo omnium Fiſtularum, ſive omnium viginti quinque Modulorum, quos hoc loco Frontinus deſcribit. Quamobrem emendationes noſtras referimus ad citatas Notas; neque hic quidpiam a nobis addendum ſupereſt, niſi id; nimirum, in habenda ſcripulorum ratione, ac in ſupputandi methodo, me ſecutum fuiſſe ea principia, quæ Rationi ſupputandi Frontinianæ congruere oſtenderam in Nota 6. IIII. Art. 26.

VII. Tandem hoc in loco animadvertendum eſt; ex hiſce formulis Modulorum plus ſatis id perſpicuum eſſe; quod ſcilicet eum moduli nominantur, ſubaudiri debeat vox Fiſtula, quæ in pleriſque ex hiſce Modulis reperitur: legitur enim *Fiſtula Quinaria*, *Fiſtula Septenaria*, *Fiſtula Octonaria &c.* Quod ſane debuiſſemus ante animadvertere in Notis 4. Art. 23., & 11. Art. 32.

1. *Alia apud Aquarios habebat &c.*] De magnitudine Diametri, atque Capacitatis Fiſtulæ hujuſce Duodenariæ, quam novaverant, auxerantque Aquarii, dictum fuit ſupra in Nota 2 Art. 32. ¶ Art. 44.

1. *Apud Aquarios habebat &c.*] Diametrum, & Capacitatem hujuſce Fiſtulæ Vicenariæ, quam novaverant Aquarii, definivimus jam in Notis 5, & 6 Art. 32. ¶ Art. 46.

1. *Apud*

diametri digitos V. *ſeptuncem*, *ſemunciam*, *ſextulam*,
ſcripulum; perimetri digitos XVII, *beſſem*, *ſemunciam*,
ſicilicum: capit Quinarias XX, *trientem*, *ſemunciam*. In
¶ Art. uſu non eſt. ¶ Fiſtula Tricenaria diametri *digitos*
48. VI, *ſextantem*, *ſextulam*; perimetri digitos XVIIII,
quincuncem: capit Quinarias XXIIII, *quincuncem*, *duel-*
¶ Art. *lam*. ¶ Fiſtula Tricenumquinum diametri digitos
49. VI, *beſſem*, *ſcripula III*; perimetri digitos *XX*, *deuncem*, *ſe-*
munciam, *ſicilicum*: capit Quinarias *XXVIII*, *ſemiſſem*, *ſi-*
¶ Art. *cilicum*. In uſu non eſt. ¶ Fiſtula Quadragenaria
50. diametri digitos VII, *ſexcunciam*, *ſextulam*; perimetri
digitos XXII, *quincuncem*; capit Quinarias XXXII, *ſe-*
¶ Art. *ptuncem*, *ſextulam*. ¶ Fiſtula Quadragenumquinum
51. diametri digitos VII, *ſemiſſem*, *ſemunciam*, *duellam*; pe-
rimetri digitos *XXIII*, *dodrantem*, *duellam*: capit Qui-
¶ Art. narias *XXXVI*, *beſſem*. In uſu non eſt. ¶ Fiſtula
52. Quinquagenaria diametri digitos VII, *deuncem*, *ſe-*
munciam, *ſicilicum*; perimetri digitos *XXV*, *ſemunciam*, *ſi-*
¶ Art. *cilicum*: capit Quinarias XXXX, *dodrantem*. ¶ Fiſtu-
53. la Quinquagenumquinum diametri digitos VIII, *trien-*
tem, *ſicilicum*, *ſextulam*; perimetri digitos *XXVI*, *qua-*
drantem, *ſemunciam*: capit Quinarias XXXXIIII, *do-*
¶ Art. *drantem*, *ſemunciam*, *duellam*. In uſu non eſt. ¶ Fi-
54. ſtula Sexagenaria diametri digitos *VIII*, *beſſem*, *ſemun-*
ciam, *duellam*, *ſcripulum*; perimetri digitos *XXVII*, *quin-*
cuncem, *ſemunciam*: capit Quinarias XXXXVIII, *dextan-*
¶ Art. *tem*, *ſemunciam*, *ſextulam*. ¶ Fiſtula Sexagenumqui-
55. num diametri digitos VIIII, *unciam*, *ſextulam*; peri-
metri XXVIII, *ſemiſſem*, *ſemunciam*, *ſicilicum*, *ſextulam*:
capit Quinarias LII, *deuncem*, *ſemunciam*. In uſu non
¶ Art. eſt. ¶ Fiſtula Septuagenaria diametri digitos VIIII,
56. *quincuncem*, *duellam*; perimetri digitos XXVIIII, *beſſem*:
¶ Art. capit Quinarias *LVII*, *ſemunciam*. ¶ Fiſtula Septua-
57. genumquinum diametri digitos VIIII, *dodrantem*, *ſi-*
cilicum;

cilicum; perimetri digitos xxx, *beſſem*, *duellam*: capit Quinarias *LXI*, *unciam*, *duellam*. In uſu non eſt. ¶ Art. 58. ¶ Fiſtula Octogenaria diametri digitos x, *ſemunciam*, *duellam*, *ſicilicum*; perimetri digitos *XXXI*, *beſſem*, *duellam*: capit Quinarias *LXV*, *ſextantem*, *ſicilicum*. ¶ Art. 59. ¶ Fiſtula Octogenumquinum diametri digitos x, *trientem*, *ſemunciam*, *duellam*; perimetri digitos xxxii, *beſſem*, *ſextulam*: *capit Quinarias LXVIIII*, *quadrantem*, *ſextulam*. In uſu non eſt. ¶ Art. 60. ¶ Fiſtula Nonagenaria diametri digitos x, *beſſem*, *duellam*, *ſcripula III*, perimetri digitos xxxiii, *ſeptuncem*, *duellam*, *ſicilicum*: capit Quinarias lxxiii, *trientem*. ¶ Art. 61. ¶ Fiſtula Nonagenumquinum diametri digitos *XI*; perimetri digitos *XXXIIII*, *ſemiſſem*, *ſemunciam*, *ſextulam*: capit Quinarias *LXXVII*, *quincuncem*. In uſu non eſt. ¶ Art. 62. ¶ Fiſtula Centenaria diametri digitos xi,. *quadrantem*, *ſicilicum*, *ſextulam*; perimetri digitos *XXXV*, *quincuncem*, *ſicilicum*, *ſextulam*: capit Quinarias lxxxi, *quincuncem*, *ſemunciam*, *duellam*. [1] Apud Aquarios habebat diametri digitos *XI*, *deuncem*, *ſemunciam*, *ſicilicum*, *ſextulam*: capacitatis Quinarias lxxxxii, *duellam*, *ſicilicum*. ¶ Art. 63. ¶ Fiſtula Centenumvicenum diametri digitos xii, *trientem*, *duellam*; perimetri digitos *XXXVIII*, *dextantem*: capit Quinarias *LXXXXVII*, *dodrantem*, *ſicilicum*, *ſextulam*. [1] Apud Aquarios habebat diametri digitos xv, *deuncem*, *ſemunciam*, *duellam*: [2] capacitatis Quinarias clxiii, *ſemiſſem*, *ſemunciam*, *ſextulam*: qui modus duarum Centenariarum eſt.

---

1. *Apud Aquarios habebat &c.*] Supputationes pertinentes ad Diametrum, atque Capacitatem hujuſce Fiſtulæ Centenariæ auctæ ab Aquariis dedimus ante in Notis 9, & 10 Art. 32. ¶ Art. 62.

1. *Apud Aquarios habebat &c.*] Demonſtravimus ſupra in Notis 12, & 13 Art. 32, talem quidem fuiſſe apud Aquarios Diametrum, atque Capacitatem hujuſce Fiſtulæ Centenumvicenum, quam ipſi Aquarii dolo malo novaverant, auxerantque. ¶ Art. 63.

2. *capacitatis Quinarias CLXIII*, ſemiſſem, ſemunciam, ſextulam*: qui modus duarum Centenariarum eſt*.] Et Codices, & Editio Iocundi conſentiunt in numero Quinariarum: in Codice Caſſinenſi poſt Quinariarum numerum ſunt quædam particularum notæ,

¶ Art. 64. eſt. ¶ Perſecutus ea quæ de Modulis dici fuit neceſſarium, [1] nunc ponam quem modum quæque Aqua, ut Principum Commentariis comprehenſum eſt, uſque ad noſtram curam habere viſa ſit, [2] quantumque erogaverit; deinde quem ipſi ſcrupuloſa inquiſitione, præeunte providentia optimi diligentiſſimique Prin-

---

notæ, in Editione Iocundi non ita: poſt autem verba *duarum Centenariarum* neutrubi particularum notæ ullæ viſuntur. Porro quinariæ CLXIII, ſemis, ſemuncia, ſextula conſtant ex ſcripulis 16647993: Modus duarum Centenariarum (ideſt ducenti digiti quadrati) conſtat ex ſcripulis 16588800. Differentia eſt ſcripulorum 59193; paullo major dimidio quadrato digito.

II. Quam differentiam ſcripulorum 59193 neglexit Frontinus, quoniam mentionem hujuſce Modi duarum Centenariarum quaſi obiter fecit; neque enim duæ Centenariæ efficiebant ullum ex iis vigintiquinque Modulis, de quibus dicere Frontinus inſtituerat. Satis quidem erat, in aucta illa ab Aquariis Fiſtula Centenumvicenum contineri eam digitorum quadratorum ſummam, quæ a ducentorum ſumma neque unius digiti defectu, neque unius digiti exceſſu differret.

III. Hinc autem colligo, rationi conſonum eſſe; capacitatem Fiſtulæ Centenumvicenum fuiſſe illam, quæ a duabus Centenariis non differret integro digito quadrato.

IIII. Colligo etiam, in comparatione Fiſtulæ Centenumvicenum cum duarum Centenariarum modo differentiam minorem digito quadrato negligi (ut Frontinus fecit) tuto poſſe. Itaque ubi quadrati digiti unius differentia non reperiatur; ibi, modum Fiſtulæ Centenumvicenum auctæ ab Aquariis conſentire cum modo duarum Centenariarum, negari non poterit.

V. Ceterum illud adjiciam, credibile non eſſe, quantitates ſolidas integraſque eodem modo potuiſſe a Frontino prætermitti; neque enim quantitas æqualis uni ſolido quadrato digito negligenda fuiſſet, quæ duabus Centenariis debuiſſet addi; ut tota quantitas eſſet digitorum quadratorum CCI. Quare, ſi Frontinus affirmavit, Fiſtulæ Centenumvicenum auctæ ab Aquariis modum fuiſſe duarum Centenariarum, ſtatuendum profecto eſt; eam Fiſtulam nec æquare debuiſſe ducentos, & unum integrum digitum, nec excedere.

VI. Demum, cum hi duo numeri, alter quinariarum CLXIII, ſemiſſis, ſemiunciæ, ſextulæ, alter duarum Centenariarum, expenſi ſecundum eam rationem, quam Frontinus ſecutus eſt, bene inter ſe conſentiant; minime dubitandum videtur quin uterque verus ſit, atque mendo prorſus uterque careat.

¶ Art. 64. 1. *nunc ponam quem modum quæque Aqua, ut Principum Commentariis comprehenſum eſt, uſque ad noſtram curam habere viſa ſit*] Ita Codex Caſſinenſis; niſi quod, pro verbis *quem modum*, habet *quemadmodum*: ac parum differt lectio Codicis Vrbinatis. At Editio Iocundi ita habet; *Nunc ponam, quemadmodum quæque aquarum principium, commentariis comprehenſum uſque ad noſtram curam habere viſa ſit*: quæ Iocundi lectio manca eſt, neque intelligi facile poteſt. Contra vero Codicis verba ſatis perſpicua ſunt, adhibita una emendatione verbi *quemadmodum* eo in loco, ubi legendum eſſe *quem modum*, cum rei ipſius natura oſtendit, tum ſequentia verba ſatis declarant, ut in ſequente Nota dicemus.

2. *quantumque erogaverit; deinde quem ipſi*] Ita Codex Caſſinenſis: Codex Vrbinas habet; *quantumcumque erogaverit. Deinde que ipſi*: Editio Iocundi; *quantum quæque erogaverit, deinde quæ ipſi*. Præſtare autem lectio Codicis Caſſinenſis viſa eſt: cujus particula illa *quem*, cum dumtaxat ad verbum *modum* referri queat, ſatis declarat, ſupra ponenda fuiſſe verba *quem modum*, ut fecimus.

Principis Nervæ, invenerimus. Fuere ergo [3] in Commentariis in univerſo Quinariarum XII millia DCCLV: [4] in erogatione XIIII millia XVIII; plus in diſtributione, quam in accepto, computabantur [5] Quinariæ MCCLXIII. Hujus rei admiratio (cum præcipuum Officii opus in exploranda fide Aquarum, atque copia crederem) non mediocriter me convertit ad ſcrutandum, quemadmodum amplius erogaretur, quam in Patrimonio, ut ita dicam, eſſet. Ante omnia itaque capita Ductuum metiri aggreſſus ſum; ſed longe, id eſt

3. *in Commentariis in univerſo Quinariarum XII millia DCCLV*] Nam in Commentariis reperiebatur habere Quinarias

Appia	(ut in Nota 1. Art. 65.)	841.
Anio vetus	(ut in Nota 1. Art. 66.)	1441.
Marcia	(ut in Nota 1. Art. 67.)	2162.
Tepula	(ut in Nota 4. Art. 68.)	400.
Iulia	(ut in Nota 4. Art. 69.)	649.
Virgo	(ut in Nota 6. Art. 70.)	752.
Alſietina	(ut in Nota hac II. & in Nota 6 Art. 71.)	392.
Claudia	(ut in Nota 3. Art. 72.)	2855.
Anio novus	(ut in Nota 1. Art. 73.)	3263.
	& eſt in univerſo Summa	12755.

Quæ Summa optime conſentit cum propoſito numero Quinariarum XII millium DCCLV. Quod ſi quis dicat, infra in Art. 71. a Frontino ſic ſcribi: *Alſietinæ conceptioni modus nec in Commentariis aſcriptus eſt;* me tamen Alſietinæ modum poſuiſſe inter modos illos, qui ad Commentarios conceptionis ſpectabant, huic ita reſpondebo:

II. Si negligerentur quinariæ 392 pertinentes ad Alſietinam, non haberetur in univerſo ſumma quinariarum 12755, quæ habenda neceſſario eſt, habeturque perfecte ex appoſitis quinariis 392; manifeſto indicio numerum illum 392 & recte eſſe conſtitutum, & recte poni, ut cum aliis colligatur ad efficiendam ſummam 12755. Quamobrem ſtatuendum eſt, ſcribi a Frontino, in Commentariis non reperiri verum modum conceptionis Alſietinæ, quem citato in loco ſcribit, certum inveniri non potuiſſe. Sed tamen pro modo conceptionis fuit in Commentariis modus erogationis, qui in comperto habebatur. Et, quando erogabantur quinariæ illæ 392, certum erat, eas etiam in conceptione extitiſſe; atque ideo ſatis apparet, in Commentarios etiam conceptionis fuiſſe relatas: non tamen illæ integrum certumque modum conceptionis efficiebant.

4. *in erogatione XIIII millia XVIII*] Hic numerus, ad indicandam diſtributionem ſeu veram erogationem omnium Aquarum ſtrictim ſumtam, etiam infra in Art. 78, & in Art. 79 iterum atque tertium ponitur, poniturque prorſus idem; manifeſtiſſimo indicio, ubique recte poni.

5. *Quinariæ MCCLXIII*] Nam, ſi a quinariis 14018, quæ erant in erogatione ſubtrahantur quinariæ 12755, quæ erant in diſtributione, remanent quinariæ 1263 hoc loco deſcriptæ. Talis autem conſenſus trium numerorum 14018, 12755, 1263 ſatis declarat, nullum ex tribus numeris fuiſſe depravatum, ſed omnes recte eſſe poſitos.

id eſt [6] circiter Quinariis x millibus, ampliorem, quam in Commentariis modum inveni: ut per ſingulas de- mon-

6. *circiter Quinariis X millibus, ampliorem, quam in Commentariis modum inveni*] Talis autem amplior modus inveniri potuit, non ſolum propter Aquariorum, Privatorumque fraudes; verum etiam aliqua ex parte propter non accuratam metiendi methodum. Sæpe enim neglexerat Frontinus quamcumque computationem velocitatis aquæ in ſuis menſuris; ſemper vero omiſerat computationem ſolidam veramque (cujus natura, atque germana ratio ea tempeſtate ignorabatur) quare nihil certi in ejus menſuris aquarum fluentium eſſe poterat: ut nemo negabit, qui recte noverit, quid ſit fluentes aquas metiri.

II. Hunc ipſum Frontini errorem animadvertit P. Benedictus Abbas Caſtellius (in Libro, cui titulus *de Aquarum Fluentium Menſura*, Appendice I ad Corollarium XVI) quæ Caſtellii animadverſio injuſtam bilem movit Viro, ceteroquin æquiſſimo, Raphaeli Fabretto a nobis ſæpe laudato; qui, dum ſtuduit Frontini cauſſam defendere (quod nos quoque, ſi fieri æquo ullo modo poſſet, libentiſſime faceremus) quædam protulit tantum a veritate aberrantia, quantum a veritate alienum eſt, Frontinum habuiſſe velocitatum aquarum veram determinatamque rationem. Porro P. Caſtellio adſtipulandum omnino erit, quouſque aliquis inveniatur, qui poſſit contrarium oſtendere in Frontinianis aquæ menſuris; at is, niſi prodeant aliqui Frontini Libri ab eis, quos habemus, diverſi, numquam mehercle invenietur.

III. Ceterum etiam infra, in Art. 74, Frontinus ſcribit ita; *illud utique detegitur, X millia Quinariarum intercidiſſe*: ubi, cum iterum ponatur numerus *X millia*, hunc recte habere credendum eſt. Nunc vero, eundo per ſingulas (quas metitus eſt Frontinus) Aquas, videamus quot quinarias, menſuris actis prope Aquarum Conceptiones, hoc eſt ad earum capita, Frontinus invenerit.

In Conceptione habebat,	ut dicitur	Quinarias
Appia	in Art. 65.	1825.
Anio vetus	in Art. 66.	4398.
Marcia	in Art. 67.	4690.
Tepula	in Art. 68.	445.
Iulia	in Art. 69.	1206.
Virgo	in Art. 70.	2504.
Claudia	in Art. 72.	4607.
Anio novus	in Art. 73.	4738.
	Summa Quinariarum	24413.

Frontinus ergo, menſuris ad capita Aquarum actis, invenit Summam Quinariarum 24413.

IIII. Ex his vero colligere datum eſt; verba illa Frontini, *ampliorem, quam in Commentariis, modum inveni*; intelligenda eſſe ita: *ampliorem, quam in Commentariis* eſſet erogationis modus, *modum inveni*: erogationis enim modus (ut paullo ſupra, in hoc eodem Art. ſcripſerat Frontinus ipſe) erat quinariarum 14018 (cum ceteroquin eſſent *in univerſo Quinariæ* 12755; quem numerum, ex collatione liquet, non fuiſſe adhibitum a Frontino in re præſenti) illis autem quinariis 14018 ſubductis ex quinariis 24413, remanent eæ, quæ intercidebant, quinariæ 10395: hoc eſt, ſi numero ſolido, ac (ut ajunt) rotundo utamur, remanent quinariarum X millia. Frontinum etenim noluiſſe numerum ſcribere diligenter, ſed eum voluiſſe rotunde indicare, perſpicue apparet ex particula, *circiter*, ab ipſo Frontino appoſita. Illud præterea animadverto; perſpicuum eſſe, in ea, quæ ſupra poſita fuit Aquarum Summa inventa ex menſuris, non fuiſſe Alſietinam Aquam, cujus ad caput menſura acta non fuerat, ut ſcribitur infra in Art. 71; nimirum Alſietinæ conceptionis modum certum inveniri non potuiſſe.

I. *Qui*

monſtrabo. ¶ Appiæ in Commentariis adſcriptus ¶ Art. 65. eſt modus [1] Quinariarum DCCCXXXXI. Ad caput inveniri menſura non potuit, quoniam ex duobus rivis conſtat. Ad Gemellas tamen, qui locus eſt [2] intra Spem veterem, ubi jungitur cum Ramo Auguſtæ, [3] inveni altitudinem aquæ pedes quinque, latitudinem

pedis

1. *Quinariarum DCCCXXXXI*] In hoc Art. infra ſcribitur; Appia *erogabat Quinarias 704; minus, quam in Commentariis adſcribitur, Quinariis 137*: ergo in Commentariis adſcribebantur quinariæ 137 ſupra 704, ideſt quinariæ 841; hicque numerus quinariarum cum aliis rebus, quæ ibidem dicuntur de eadem Aqua, apprime conſentit. ¶ Art. 65. In Codicibus, & Iocundi Editione ſic legebatur; *Quinariarum DCCC uniuſcujuſque ad caput inveniri menſura non potuit*: qui locus & ſalſum numerum DCCC continebat; &, propter verbum *uniuſcujuſque*, intelligi haud poterat: nam de ſola Aqua Appia hic ſermo eſt. Conjeci itaque, olim ſic fuiſſe ſcriptum; *quinariarum octingentarum unius & quadraginta. Ad caput* &c.: deinde Librarios in deſcribendo erraviſſe; &, loco *unius & quadraginta*, ſubſtituiſſe verbum *uniuſcujuſque*, fœde vitians ſententiam totam.

2. *intra Spem veterem*] Ita Codices, & Iocundi Editio. At Famianus Nardinus (in Lib. VIII Cap. 4. ejus Operis citati alias, cujus in latinam linguam translati titulus eſt, *Roma Vetus*) locum hunc emendandum eſſe opinatur. *Quod enim* (ſcribit) „ *intra Spem Veterem* „ *illic legitur fieri non potuit, ut eo Aqua Appia unquam venerit, ideſt adusque Portam Majorem*. Bona tamen venia Manium Viri eruditiſſimi dixerim; fieri debuiſſe, ut Aqua Appia, quæ concipiebatur Via Præneſtina, inducebaturque in Vrbem prope Portam Capenam, tranſmitteret Viam Labicanam, ſuper quam eſt Porta Major. Quid itaque mirum, ſi Aqua Appia prope Portam Majorem tranſivit trans Labicanam Viam (ut in Tabula noſtra K ad pag. 15 delineatum eſt) cum illam Viam alicubi tranſire certe debuerit?

II. Addit ille præterea: *igitur e ſuperius allato Frontini loco* („ *Via Præneſtina* „ *ſeu rami Auguſtæ*) *corrige ita*; „ *intra Anienem veterem* „; *ideſt cis eum locum, ubi Vetus Anio cum Aqua Appia conjungebatur*. Nemo tamen non videbit, hæc ſcripta a Nardino feſtinanter, quem latere non poterat, nuſpiam Aquam Anionem veterem cum Aqua Appia conjunctam fuiſſe. Quamobrem ſalſa omnino Nardini correctio; neque locus, qui recte habet, ulla indiget correctione.

3. *inveni altitudinem aquæ pedes quinque, latitudinem pedis unius, dodrantis*] Ita perſpicue Codices: Iocundus poſt verbum *latitudinem*, habet; *aquæ pedis unius, & dodrantis*. De aquæ autem velocitate hic omnino nihil ſubjicitur: quid ergo clarius deſiderari poteſt, ut cognoſcatur, Frontinum aliquando in ſuis menſuris rationem quidem habuiſſe capacitatis rivorum, ſcilicet altitudinis, & latitudinis aquæ; velocitatis autem rationem habuiſſe omnino nullam? Ita quoque de menſura Anionis veteris in Art. 66; & Marciæ in Art. 67 habet; *ad caput inveni*; *ad caput menſus*: ubi perſpicuum eſt, velocitatis conſiderationem nullam a Frontino fuiſſe habitam; idemque etiam in aliarum quarundam menſurarum narratione apparet.

II. Hine liquet oportere, ut nos attendamus areas luminum, de quorum menſura Frontinus agit; atque ut ad eaſdem areas accommodemus calculos, inſtituendaſque rationes; ne a Frontini methodo, cum Frontinianos calculos ſubducere propoſitum ſit, aberremus.

III. Si quis vero forte quærat, quanam ratione exiſtimem, Frontinum inveniſſe altitudinem aquæ pedum quinque, latitudinem aquæ pedis unius, & dodrantis, reſpondebo, me plane exiſtimare, Frontinum fuiſſe metitum altitudinem, latitudinemque ſpecus, quo recipiebatur aqua, & ex magnitudine recipientis definiviſſe

pedis unius, dodrantis: [4] fiunt areæ pedes octo, dodrans; Centenariæ XXII, & Quadragenaria; [5] quæ efficiunt Quinarias MDCCCXXV: [6] amplius, quam in Commentariis habent, Quinariis DCCCCLXXXIIII. Erogabat Quinarias DCCIIII; minus, quam in Commentariis adſcribitur, Quinariis CXXXVII; [7] & adhuc minus, quam ad Gemellas menſura reſpondet, Quinariis MCXXI. Intercidit tamen aliquantum e

Ductus

---

aquam receptam. Porro ſi hujuſce ſpecus amplitudinem attendamus, ac reſpiciamus majorum etiam ſpecuum, qui in Tab. L ad pag. 39 ſunt delineati, fatendum erit, non tantam fuiſſe ſpecuum amplitudinem, quantam aliqui deſcripſere. Hinc recte, ut aſſolet, Fabrettus in Num. 280 animadvertit, caute intelligendum eſſe eum Procopii locum, ubi Aquæductibus attribuit „ *id latitudinis, & profunditatis, ut homini equo inſidenti hic equitandi facultatem præbeant* „. *Nam Specus* (verba hæc Fabretti ſunt) *aliarum, ſex ſeptemve pedum profunditatis, virum, & equum (modo is equum loro apprehenſum traxerit) ægre forſan admittebant: Iuliæ vero, ac Tepulæ, latitudinis ped. duorum, profunditatis pedum trium ac ſemis, ne Pygmæi quidem, arietis, capræve dorſo inſidentis (quales eos deſcribit Plinius Lib. VII. Cap. 7) capaces fuerunt.*

4. *fiunt areæ &c.*] Altitudo pedum 5 ducta in latitudinem pedis unius, & dodrantis (ideſt pedis 1, & 3:4) efficit aream pedum quadratorum 8, & 3:4 (ſeu, & dodrantis) Et, cum pes quadratus contineat quadratos digitos 256, eadem area æqualis eſt digitis quadratis 2240: nimirum *Centenariis 22, & Quadragenariæ.*

II. Nequeo autem hic non affirmare (etiamſi nimius fortaſſe videbor) futurum facile fuiſſe, ut doctiſſimus Fabrettus abſtineret ab iis omnibus, quæ de Doctrina velocitatum aquæ fluentis pro Frontino contra Caſtellium diſputavit, ſi Frontini locum modo citatum diligenter excuſſiſſet.

5. *quæ efficiunt Quinarias MDCCCXXV*] Digiti quadrati 2240 æquales ſunt quinariis 1825, & quinariæ quadranti ſemunciæ, & amplius: ſed puto, Frontinum noſtrum non una de cauſſa minutias hiſce in circumſtantiis conſulto neglexiſſe. Idemque pro omnibus ſimilibus, quæ infra erunt, locis velim animadverſum.

6. *amplius, quam in Commentariis habent, Quinariis DCCCCLXXXIIII.*] Nam ſi ex invento modo quinariarum 1825 ſubtrahatur modus, qui erat in Commentariis quinariarum 841, remanet exceſſus quinariarum 984. In Caſſinenſi Codice legitur; *quinariis nongentis octoginta quattuor*: in Codice Vrbinate, & in Editione Iocundi legitur; *quinariis DCCCCLXXXIII.*; unitate per facilem errorem prætermiſſa.

7. *& adhuc minus, quam ad Gemellas menſura reſpondet, Quinariis MCXXI*] Ad Gemellas menſura reſpondebat quinariis 1825: ergo erogari debuiſſent quinariæ 1825; ſed erogabantur, juſta erogatione, tantum quinariæ 704; ergo reliquæ 1121 (quæ cum 704 efficiunt integram ſummam quinariarum 1825) non erogabantur; atque ideo verum erat, erogari *minus, quam ad Gemellas menſura reſponderet*, ſeu minus quam menſura requiſiviſſet, *Quinariis* 1121.

II. Sed hic notemus diſtributionem, ſeu veram erogationem Appiæ. Pro vera autem erogatione intelligimus eam, qua aqua, erogata ex aliquo Aquæductu, educitur ut diſtribuatur, adhibeatur, conſumaturque, non ut transferatur in alium Aquæductum: quando enim aqua transfertur in alium Aquæductum, vere non erogatur; ſed tunc imminuitur quantitas aquæ in primo Aquæductu, ut augeatur quantitas aquæ in ſecundo. Appiæ igitur vera erogatio erat quinariarum 704:

nulla

Digitized by Google

Ductus vitio, qui cum ſit depreſſior, non facile manationes oſtendit, quas eſſe ex eo apparet, quod in pleriſque Vrbis partibus [8] *præbita* aqua obſervatur, [9] id quod ex ea manat: ſed & quaſdam fiſtulas intra Vrbem [10] illicitas deprehendimus. Extra Vrbem autem propter preſſuram libræ, [11] quæ ſit *infra* terram ad caput pedibus L, nullam [12] accepit injuriam. ¶ Anioni veteri adſcriptus eſt modus in Commentariis [1] Quinariarum MCCCCXXXXI. [2] Ad caput inveni IIII millia CCCLXXXXVIII, præter eum modum, qui in proprium Ductum Tiburtium derivatur; ¶ Art. 66.

---

nulla etenim uſquam ſubductione quantitas hæc minuitur. Neque de hujus numeri ſinceritate dubitari poteſt: quando integre ſolideque conſentit cum tribus ex proximis ſuperioribus numeris, qui nulla emendatione indiguere.

8. præbita] In Codicibus *probata* legebatur: Iocundus legit, *præbita*. Hoc autem loco hujuſcemodi lectionem ſecutus ſum: nam aquam præbitam, ideſt per vitia Ductuum ſcaturientem prolatamque in apertum dici, credibile magis eſt; quam dici probatam aquam, ideſt puram, ſalubrem. Quod ſi, pro *probata*, legere malis *prolata*, haud multum repugnabo.

9. *id quod ex ea manat*] Ex ea, ſcilicet ex ea Aqua Appia, pars cujus per Ductuum rimas, & vitia effluebat. In Codicibus Caſſinenſi, & Vrbinate ita legitur, ut poſuimus: in Libris antiquis legitur; *idque ex ea manaſſe*: in Iocundi Editione; *idque, quod ex eo manat*.

10. *illicitas*] Ita Codex Caſſinenſis: at Codex Vrbinas, & Editio Iocundi habent, *inventas*: ſed præſtat illa lectio; tum quia reapſe illæ fiſtulæ erant illicitæ; tum quia Frontinus plerumque ita loquitur, ut ipſe deprehendiſſe per ſe potius, quam deprehendiſſe res jam inventas videatur. Adde locum infra in Art. 88 ſimilem. *Illi*, ſcribit Frontinus, *quoque, qui timidi illicitam aquam ducebant*.

11. *quæ ſit* infra *terram*] In Codice Caſſinenſi locus eſt depravatus: videtur ſic legi; *quam ſit jus trã terram*: in Codice Vrbinate legitur; *quam ſit vis terram*: in Iocundi Editione legitur; *quæ ſit cis terram*. Malui tamen propius accedere ad litteras Caſſinenſis Codicis, *jus tra*, & ponere *infra* potius, quam *cis*; nam Frontinus ipſe ante, in Art. 18, ſcripſerat; *Veteres ex induſtria infra terram Aquas mergebant*: quo etiam in loco de hac eadem Aqua (Aquarum omnium antiquiſſima) verba erant. Credibile itaque eſt, Frontinum & in hoc loco particulam *infra* adhibuiſſe, non particulam *cis*, quæ rei propoſitæ non conveniret.

12. *accepit injuriam. Anioni veteri*] Ita perſpicue Codices: Editio princeps; *accipit injuriam ſicut inveni quattuor millia Anieni veteri*: Editio Iocundi; *accipit injuriam, ſicut inveni Anioni veteri*.

1. *Quinariarum MCCCCXXXXI.*] Ita in Codicibus: Iocundi Editio habet 1421; ſed hic numerus ſi adhiberetur, facta cum aliis additione, non reperiretur ſumma, quæ haberi debet; nimirum ea, de qua Frontinus ſupra in Art. 64 ſcripſerat; *fuiſſe in Commentariis in univerſo Quinarias* 12755: quæ ſumma profecto habetur ponendo numerum 1441. Præſtat ergo is, qui in Codicibus reperitur numerus. ¶ Art. 66.

2. *ad caput inveni IIII millia CCCLXXXXVIII*] Ita in Codicibus, & in Editione Iocundi legitur; & recte legitur, ut mox in hujus Art. Nota 4. II. demonſtrabitur.

3. Qui-

tur; amplius quam in Commentariis eſt [3] Quinariis II millibus DCCCCLVII. [4] Erogabantur antequam ad Piſcinam veniret Quinariæ CCLXII: [5] modus in Piſcina, qui per menſuras poſitas initur, efficit Quinariarum II millia CCCLXII: intercidebant ergo inter caput & Piſcinam Quinariæ MDCCLXXIIII. Erogabat poſt Piſcinam Quinarias MCCCXXXXVIII: [6] amplius, quam in Commentariis conceptionis modum ſigni-

3. *Quinariis II millibus DCCCCLVII*] In Codicibus Caſſinenſi, & Vrbinate, atque in Editionis Iocundi emendationibus ad calcem Libri poſitis, legitur; *Quinariis II. millibus DCCCLVII.* Huic numero numerum C addendo, ut habeatur DCCCCLVII (totuſque numerus ſit 2957) locus emendatus eſt. Namque ſi ex menſura fuerant inventæ ad caput quinariæ 4398, & in Commentariis erant Quinariæ 1441, his ab illis ſubductis, debuerunt remanere quinariæ 2957, quæ in menſura reperiebantur *amplius, quam in Commentariis* eſſet.

4. *Erogabantur antequam &c.*] Hoc loco narrat Frontinus quid Aquæ illi, cujus menſuram ad caput invenerat quinariarum 4398, accidiſſet antequam aqua ipſa a piſcina efflueret: ait itaque, primum *erogabantur antequam aqua ad Piſcinam veniret* quinariæ 262: Deinde piſcinam influebat tanta aqua, ut ejuſdem *modus, qui per menſuras* initus erat, efficeret quinarias 2362: hæ in unam ſummam collectæ cum illis 262, quæ erogabantur (ut modo dictum eſt) efficiebant quinarias 2624. Sed aqua ad caput inventa fuerat in menſura quinariarum 4398, qui numerus excedit numerum 2624 numero 1774; quid ergo his reliquis 1774 quinariis contingebat? Quid contigerit narrare pergit Frontinus his verbis; *intercidebant ergo inter caput & Piſcinam Quinariæ 1774.*

II. Cum tam in Codicibus, quam in Editione Iocundi eodem modo ſe habeant tres ante relati numeri exprimentes quinarias 262, 2362, 1774, iidemque in unam ſummam collecti omnino dent numerum 4398; ſcilicet modum menſura inventum ad caput; ſtatuendum omnino videtur, eundem numerum, ſive modum quinariarum 4398, quem in hujus Art. Nota 2 poſuimus, pro vero eſſe reputandum.

5. *modus in Piſcina, qui per menſuras poſitas initur*] Supra etiam in Art. 19 ſcripſerat ita; *modus earum* Aquarum *menſuris ibidem poſitis initur*. Poſitas autem in Piſcinis menſuras nihil aliud fuiſſe, niſi diviſiones in pedes & digitos, ſculptas in baſibus, & in lateribus Piſcinarum, opinor. Ponamus (*Fig. XI.* ad pag. 55) oſtii, cauſſa exempli, B diviſam fuiſſe baſim in pedes digitoſque, & diviſam illam longitudinem ipſius poſitam in conſpicuo Piſcinæ loco extitiſſe; diviſum pariter fuiſſe oſtii ejuſdem latus, ut ad quodcumque punctum aqua eum aſcenderet, ſciretur quanta eſſet aquæ ſupra oſtii baſim altitudo. Hac profecto ratione dici potuerunt poſitæ menſuræ in Piſcinis; & potuit ex obſervata quacumque aquæ altitudine *modus* ejuſdem *in Piſcina per menſuras poſitas iniri* juxta Frontinianam methodum; qua modus aquarum ex menſura altitudinis, atque latitudinis aquæ cognoſcebatur: ut perſpicue apparet ex ea metiendi ratione, qua aquam Appiam ſe menſum fuiſſe ſupra in Art. 65 Frontinus ipſe profeſſus eſt. Vide Notam 3 Art. 65. Si quis mallet per *menſuras poſitas* intelligere menſuras ſumptas; per me licet: mihi quidem ea, quam poſui, interpretatio non una de cauſſa magis placet.

6. *amplius, quam in Commentariis conceptionis modum ſignificari diximus, Quinariis CLXVIIII*] Dixerat paullo ante, erogari ex hac Aqua Anione veteri, *antequam*

aqua

ſignificari diximus, Quinariis CLXVIIII: [7] minus quam recipi in Ductum *poteſt*, *ut jam* poſuimus, Quinariis MXIIII. Summa, quæ inter caput & Piſcinam, & poſt Piſcinam intercidebat, [8] Quinariarum II millium DCCLXXXVIII: quod errore menſuræ fieri ſuſpicarer, niſi inveniſſem ubi [9] averterentur.

¶ Mar-

aqua ipſa *ad Piſcinam veniret*, Quinarias 262: deinde addidit, erogari *poſt Piſcinam Quinarias* 1348; hiſque collectis cum illis, erogabantur in ſumma quinariæ 1610. At in Commentariis conceptionis (ideſt in iis Commentariis, in quibus quantitas conceptionis ſingularum Aquarum, ſeu menſura a capite inita, continebatur) modus erat quinariarum 1441; &, his ſubductis a quinariis 1610, remanent quinariæ 169; ergo in iis, quæ erogabantur, quinariis 1610, *erogabantur amplius quam in* Commentariis quinariæ 169. Ex hac itaque demonſtratione numerum CLXVIIII reſtitui. In Codice Caſſinenſi legitur; *ſexaginta novem*: in Vrbinate; *LXVIII*: in Editione Iocundi; *LXIII*: ſed, qui numerus recte legendus eſſet, in obſcuro manere non poterat.

7. *minus, quam recipi in Ductum* poteſt, ut jam *poſuimus*, *Quinariis MXIIII.*] Ideſt, erogabat *Quinarias* 1014 *minus*, *quam in Ductum recipi poteſt* a Piſcina; in quam recipi poterant quinariæ 2362; *ut jam poſuimus*. Vt clarius intelligamus hunc locum, qui certe aliqua indigebat emendatione, animadvertere præſtat; Frontinum erogationem aquæ cum duobus ante inventis aquæ modis comparare voluiſſe: ſcilicet primum cum eo, *qui in Commentariis conceptionis ſignificabatur*, modo; deinde cum modo *in Piſcina per menſuras poſitas* inito. Primam itaque comparationem jam fecit; atque invenit, eam erogationem abſumere aquæ *amplius*, quam *in Commentariis conceptionis modus ſignificabatur*, Quinariis 169. Nunc autem alteram comparationem faciens ſtatuit, erogationem poſt Piſcinam abſumere aquæ minus, quam Ductus poſt Piſcinam recipere poſſet (recipere autem poterat quinarias 2362) quinarias 1014. Et quidem *modus in Piſcina efficiebat Quinarias* 2362, ac erogatio poſt Piſcinam efficiebat quinarias 1348, quæ ab illis 2362 ſubtractæ relinquunt quinarias 1014; ergo ille modus erogationis quinariarum 1348 abſumebat quinarias 1014 minus, *quam* poterat *recipi in Ductum* a Piſcina.

II. In Codice Caſſinenſi legitur; *minus, quam recipi in ductum p̃ iis ei nam poſuimut quinarias mille decem quatuor*: ita etiam in Codice Vrbinate, niſi quod, pro *p̃* legitur *poſt*: in Editione Iocundi legitur; *minus, quam recipi in ductum poteſt, nam poſuimus quinarias MXIIII*: ſed in hac Editione mendum manifeſtum eſt; neque enim uſpiam Frontinus poſuit *Quinarias MXIIII*. Attendens ego Frontini ſententiam, & verbum *poſuimus*, inter verba *Ductus*, & *Quinarias* ſcripſi pro *p̃ iis ei nam poſuimus*, ſcripſi (inquam) *poteſt*, *ut jam poſuimus*: ſecutus quæ meliora viſa ſunt ad emendationem principia; ut germana (ni peſſime fallor) Frontini ſententia reſtitueretur.

III. Anionis veteris itaque diſtributio, ſeu vera erogatio erat quinariarum 1610: cum hanc ſummam efficiant quinariæ 262 erogatæ ante Piſcinam, & quinariæ 1348 poſt Piſcinam erogatæ: neque ulla ſubductione quantitas hæc minuitur. Si mutaretur hæc ſumma, deberent mutari plures ex proximis numeris, qui in Codicibus, & Iocundi Editione conſentiunt.

8. *Quinariarum II millium DCCLXXXVIII.*] Si poſt Piſcinam erogabantur, ut in Nota præcedente oſtendimus, quinariæ 1014 minus, quam reciperentur in Piſcinam; liquet, has quinarias 1014 intercidiſſe: quare ſi hæ colligantur in unam ſummam cum quinariis illis 1774, quæ *intercidebant inter caput*, *&* *Piſcinam*, efficientur pro ſumma quinariæ 2788.

9. *aver-*

¶ Art. 67. ¶ Marciæ in Commentariis adſcriptus eſt modus Quinariarum II millium CLXII. Ad caput menſus inveni Quinariarum IIII millia DCLXXXX: [1] amplius, quam in Commentariis eſt, Quinariis II millibus DXXVIII. Erogabantur antequam ad Piſcinam perveniret Quinariæ LXXXXV; & dabantur in adjutorium Tepulæ Quinariæ LXXXXII; item Anioni Quinariæ CLXIIII: [2] ſumma, quæ erogabatur ante Piſcinam, Quinariæ CCCLI. Modus, qui in Piſcina menſuris poſitis initur, [3] cum eo, qui circa Piſcinæ Ductum eodem canali in arcus excipitur, efficit Quinariarum II millia DCCCCXXXXIIII. Summa, quæ aut erogatur ante Piſcinam, [4] aut *quæ* in arcus recipitur, Quinariarum III millium

9. *averterentur.*] Ideſt averterentur quinariæ intercidentes. Codices perſpicue habent, ut ſcripſimus: in Editione Iocundi, poſt *averterentur* legitur numerus *mille CLXII*, qui ex depravatiſſimo loco hoc in principe Editione originem habuiſſe videtur.

¶ Art. 67. 1. *amplius, quam in Commentariis eſt, Quinariis II millibus DXXVIII*] Ad caput inventæ fuerant quinariæ 4690, & in Commentariis erant tantum quinariæ 2162; his ex illis ſubductis remanent quinariæ 2528; quæ certe in menſura ad caput erant *amplius, quam* in Commentariis. In his tribus numeris conſentiunt Codices, & Iocundi Editio. Præterea hi numeri ſuccedente ſubductionis operatione probantur.

2. *ſumma, quæ erogabatur ante Piſcinam, Quinariæ CCCLI*] Summa hæc componitur & ex quinariis 95, quæ erogabantur antequam aqua perveniret ad piſcinam, & ex quinariis 92 datis Tepulæ, & ex quinariis 164 datis Anioni. Tres numeri 95, 92, 164 in unam ſummam collecti efficiunt 351; ut in Codicibus, & Editione Iocundi legitur: manifeſto indicio, tum numeros ante collectionem, tum ſummam ipſam recte legi.

3. *cum eo, qui circa Piſcinæ Ductum eodem canali in arcus excipitur*] Ita Iocundi Editio, & Codex Vrbinas; niſi quod hic, pro *qui*, habet *quid*: Codex Caſſinenſis, pro verbis *cum eo, qui*, habet; *quo in eo quod*. Secutus autem ſum Iocundi lectionem; cum ſententia ipſa & conſenſus lectionis in Vrbinate Codice id hic perſuadere viderentur. Ad hunc vero locum explicandum, exiſtimo concipiendum eſſe, ita rem ſe habuiſſe: ex canali, per quem aqua perducebatur ad Piſcinam, partem aquæ influxiſſe Piſcinam, & deinde ex ipſa Piſcina in arcus (ideſt in Ductum arcubus ſuſtentatum) fuiſſe introductam; partem vero reliquam, non per Piſcinam, ſed *per eundem* productum *canalem circa Piſcinæ Ductum* (ideſt circa Ductum, per quem ducebatur aqua effluens a Piſcina) fuiſſe exceptam in arcus: talis enim aquæ modus dici poterat is, *qui circa Piſcinæ Ductum eodem canali in arcus* exciperetur.

4. *aut* quæ *in arcus recipitur, Quinariarum III millium CCLXXXXV*] Erogabantur ante Piſcinam quinariæ 351; excipiebantur in arcus quinariæ 2944; qui duo numeri efficiunt ſummam quinariarum 3295. Numeri iidem leguntur tam in Codicibus, quam in Editione Iocundi: ac tamquam genuini ipſa etiam additione confirmantur. At in Codicibus, pro verbis *aut quæ in arcus*, legitur; *aut quinarias*

millium CCLXXXXV; amplius, quam [5] in conceptis Commentariorum poſitum eſt, [6] Quinariis MCXXXIII; [7] minus, quam menſuræ ad caput actæ efficiunt, Quinariis MCCCLXXXXV. Erogabat poſt Piſcinam Quinarias MDCCCXXXX; [8] minus, quam in Commentariis conceptionis ſignificari diximus, Quinariis CCXXVII; [9] minus, quam ex Piſcina in arcus recipiuntur, ſunt Qui-

---

rias arcus: in Editione Iocundi legitur; *aut in arcu recipitur*: ſed ſatis veriſimilis viſa nobis eſt ea, quam appoſuimus, emendatio.

5. *in conceptis Commentariorum*] Pro *conceptis Commentariorum* intelligendum, opinor, id, quod in Commentariis poſitum erat.

6. *Quinariis MCXXXIII*] In conceptis Commentariorum erant quinariæ 2162: ſumma, quæ aut erogabatur ante Piſcinam, aut recipiebatur in arcus erat quinariarum 3295, qui numerus numerum 2162 excedit numero 1133: ergo illæ quinariæ 3295 ſunt amplius, quam hæ quæ in conceptis Commentariorum erant, quinariis 1133.

7. *minus, quam menſuræ ad caput actæ efficiunt, Quinariis MCCCLXXXXV*] Menſuræ ad caput actæ dabant quinarias 4690, ſi ex his ſubducantur quinariæ 3295 nimirum ſumma quinariarum, quæ aut erogabantur ante Piſcinam, aut recipiebantur in arcus, reliquum erit quinariarum 1395. Tot igitur quinariis minus erat in ſumma illa quinariarum 3295, quam eſſet in menſuris quinariarum 4690 ad caput actis.

II. Quare tot quinari.., nimirum 1395, ante Piſcinam intercidebant.

8. *minus, quam in Commentariis conceptionis ſignificari diximus, Quinariis CCXXVII*] *Erogabantur ex Marcia antequam ad Piſcinam perveniret Quinariæ 95*. Nam quinariæ illæ 92, quæ dabantur in adjutorium Tepulæ, & quinariæ illæ 164, quæ dabantur in adjutorium Anioni non pertinebant ·1· diſtributionem, veramque erogationem Marciæ; ſed ad veras erogationes ·, atque Anionis.

II. Et erogabantur *poſt Piſcinam quinariæ* 1840: ergo ſumma veræ erogationis erat quinariarum 1935: hiſce ſubductis a quinariis 2162, quæ ſignificabantur in Commentariis conceptionis, remanent quinariæ 227: ſic tota erogatione erogabatur *minus, quam in Commentariis conceptionis* erat, *quinariis* 227.

III. Marciæ itaque diſtributio, ſeu vera erogatio erat quinariarum 1935; quod ſatis conſtat ex iis, quæ ante dicta ſunt: ſi mutaretur hæc quantitas erogationis, deberent mutari plures ex proximis numeris, qui in Codicibus, & Libris editis conſentiunt.

IIII. Erogatio autem ejuſdem Marciæ latiore modo ſumta, computatis etiam quinariis 92, & 164, quæ dabantur in adjutorium Tepulæ, & Anioni, erat quinariarum 2191.

9. *minus, quam ex Piſcina in arcus recipiuntur, ſunt Quinariæ MCIIII.*] Poſtquam Frontinus comparavit totam erogationem cum tota quantitate, quæ erat in Commentariis; nunc comparat erogationem poſt Piſcinam cum quantitate aquæ ex Piſcina in arcus receptæ. Hæc autem quantitas erat quinariarum 2944; a quibus, ſubtrahendo quinarias 1840 erogationis poſt Piſcinam, remanent quinariæ 1104. Quinariis igitur 1104 *minus, quam ex Piſcina in arcus reciperetur*, erogabatur poſt Piſcinam.

II. Ergo quinariæ iſtæ 1104 poſt Piſcinam intercidebant:

III. Illi autem quinariarum numeri 1840, 227, 1104 eodem modo in Codicibus,

Quinariæ MCIIII. Summa utraque, quæ intercidebat, aut inter caput & Piſcinam, aut poſt Piſcinam, [10] Quinariarum II millium CCCCLXXXXVIIII; quas, ſicut in ceteris, pluribus locis intercipi deprehendimus. [11] Non enim eas ceſſare, manifeſtum eſt [12] & ex hoc, quod *ad* caput [13] præter eam menſuram, quam comprehendiſſe nos capacitate Ductus poſuimus, [14] effunduntur amplius CCC Quinariæ.

¶ Art. 68. ¶ Tepulæ in Commentariis adſcriptus eſt modus Quinariarum CCCC. Hujus Aquæ fontes nulli ſunt: venis quibuſdam conſtabat, quæ interceptæ ſunt in Iulia. Caput ergo ejus obſervandum eſt a Piſcina Iuliæ; ex ea enim primum accipit Quinarias CLXXXX; [1] deinde ſtatim ex Marcia Quinarias LXXXXII; præterea

---

& Editione Iocundi leguntur. Inſuper duplici, ut vidimus, ſubtractione probantur.

10. *Quinariarum II millium CCCCLXXXXVIIII*] Intercidebant ante Piſcinam, ut oſtendimus in hujuſce Art. Nota 7. II. quinariæ 1395: poſt Piſcinam vero, ut oſtendimus in Nota præcedente II. intercidebant quinariæ 1104: ab illis cum his in unam ſummam collectis efficiebantur quinariæ 2499; ideſt, *Summa utraque Quinariarum, quæ intercidebat aut inter caput & Piſcinam, aut poſt Piſcinam*. In Codicibus, & Editione Iocundi legitur; *quinariarum II millium quingentarum*. Puto numerum aliquando fuiſſe ſcriptum non verbis, ſed litteris ita MMID; eum vero Scriptorem, cui placuit in Codicibus numerum non notis numerorum, ſed verbis exprimere, unitatis I demendæ fuiſſe oblitum. Certe numerus, recte poſitus, eſſe debet 2499. Neque faciliter crediderim, hoc in loco Frontinum noſtrum quinariam integram neglexiſſe, ut rem numero rotundiore, ut ajunt, exprimeret.

11. *Non enim eas ceſſare, manifeſtum eſt*] Scilicet; non enim eas aquæ quinarias 2499 deficere propter paupertatem aquæ fontium, manifeſtum eſt &c.

12. *& ex hoc, quod* ad *caput &c.*] In Codicibus Caſſinenſi, & Vrbinate legitur; *& ex hoc eo quod caput*: in Editione Iocundi legitur; *etiam ex hoc eo quod e capite*. Sed particulæ illæ, *hoc eo*, mendum continere viſæ ſunt; quippe quæ explicari ſatis recte non poſſunt: quare particulam *eo*, facile intruſam, expunxi. Addidi vero particulam *ad*, quam requiri a voce *caput*, manifeſtiſſimum eſt, quandoquidem Frontinus in ſimilibus locis dictione hac, *ad caput*, uti ſemper conſuevit.

13. *præter eam*] Ita Codex Vrbinas, & Editio Iocundi: in Codice Caſſinenſi legitur; *ꝑ tantam*: ſed ſi verbum *tantam* dividas; ſcribaſque *ꝑ tan tam*, videbis ambiguitatem oriri potuiſſe tum ex vitiis litterarum, tum ex verborum diviſione haud ſatis apparente.

14. *effunduntur amplius CCC Quinariæ*] Ideſt; tam ſunt aquarum divites fontes, ut effundantur extra Ductum amplius CCC quinariæ; quæ, Ductu jam pleno, nequeunt capacitate ipſius contineri.

¶ Art. 68. 1. *deinde ſtatim ex Marcia Quinarias LXXXXII*] Hoc idem ſcripſerat etiam ante in Art. 67 Frontinus noſter: Marciæ etenim Aquæ diſtributionem recenſens, poſue-

terea ex Anione novo [2] ad Hortos Epaphroditianos Quinarias CLXIII. [3] Fiunt omnes Quinariæ CCCC XXXXV; amplius, quam in Commentariis, [4] Quinariis

---

poſuerat verba hæc ; *& dabantur in adjutorium Tepulæ quinariæ 92*. At Fabrettus, in Num. 227, verba faciens de quibuſdam ciſternis, quas fuiſſe Piſcinas antiquas ſuſpicatur, hunc Frontini locum profert, deinde ſubjungit; *Quæ ſi ita intelligenda ſunt, nec in Frontino mendum ineſt; poſſitque aliqua ratione ex Aqua Marcia inferiori, Tepulæ, quæ ſuperior erat, ſupplementum adjungi; jam noſter piſcinarum ordo invertetur &c.* Porro ego mihi facile perſuadeo, nullum *in Frontino mendum ineſſe*; nam hæc translatio aquæ ex Ductu Marciæ in Tepulæ Ductum bis (ut paullo ante notavi, notaveratque etiam Fabrettus) ponitur; atque definitur eadem utrobique quantitas quinariarum 92: quare credibile mihi non fit, eundem errorem in eadem re ſemper contigiſſe.

II. Præterea videtur mihi manifeſta eſſe ratio, qua *potuerit ex Aqua Marcia inferiori, Tepulæ, quæ ſuperior erat, ſupplementum adjungi*: quando enim Frontinus ſupra in Art. 18 verba fecit de Aquarum altitudinibus, attendit dumtaxat libram, qua Aquæ *in Vrbem proveniebant*. Veniebant autem in Vrbem ſuper eoſdem arcus (ut in Notis 11. II. Art. 9, & 6 Art. 19.) Iulia, Tepula, & Marcia ita, ut Marciæ quidem rivus inferior eſſet Tepulæ rivo, proxime tamen inferior: ſed antequam Marciæ, & Tepulæ rivi in eoſdem arcus reciperentur, facillime potuit ex Marciæ rivo deduci aqua, quæ induceretur in rivum Tepulæ: facillime (inquam) potuit, cum Marcia *capite etiam Claudiæ*, altioris Tepula, *libram æquaret*; quemadmodum Frontinus ipſe ante in Art. 18 aſſirmavit. Vt igitur a capite Claudiam Marcia altitudine æquabat; ita mirum non eſt, factum fuiſſe, ut alibi Tepulam æquaret.

2. *ad Hortos Epaphroditianos*] Horum Hortorum nulla (quod ſciam) apud veteres Authores mentio reperitur, præter jejunam iſtam a Frontino hic factam. Donatus in Lib. III. Cap. 23 opinatur, hos Hortos pertinuiſſe ad Epaphroditum, qui Neronis fuit Libertus, eidemque a libellis.

3. *Fiunt omnes Quinariæ CCCCXXXXV.*] Nam quinariæ ex Iulia 190, ex Marcia 92, ex Anione novo 163 dant in ſumma quinarias 445. Ita numeri eodem modo in Codicibus, & Iocundi Editione exhibiti probantur cum ex juſta hac additione, tum etiam ex ſubtractione: ubi enim modus *Quinariarum quadringentarum*, qui erat *in Commentariis*, ſubtrahitur ex his quinariis 445, apparet, illas ab his ſuperari quinariis 45; ut a Frontino prorſus aſſeritur his verbis; *Fiunt omnes Quinariæ 445; amplius, quam in Commentariis, Quinariis 45*.

4. *Quinariis XXXXV; quæ in erogatione comparent*] Dixerat Frontinus, Tepulæ *in Commentariis aſcriptum eſſe modum Quinariarum CCCC*: ſed ex menſuris inventas fuiſſe quinarias 445; *amplius, quam in Commentariis, quinariis XXXXV*. Ne quis itaque de menſuris dubitaret, ſubdit; alio modo exceſſum illum quinariarum 45 ſupra 400 poſſe probari: nimirum quod, præter quinarias 400, etiam quinariæ 45 in erogatione compareant. Caſſinenſis Codex habet ut edidimus: Codex Vrbinas habet, *quæ in erogantur, nec comparent*: in Iocundi Editione legitur; *quæ inde erogantur nec comparent*; quaſi illæ 45 quinariæ fuiſſent interceptæ. Sed ſententia illa Codicis Caſſinenſis multo magis ad rem facit: nam (ut apertiſſimo exemplo utar) etiam infra in Art. 70 menſuras Aquæ Virginis probat eodem modo ex erogatione Frontinus; aſſeritque, talem *approbationem expeditiſſimam eſſe*.

II. Tepulæ itaque juſta erogatio erat quinariarum 445: nulla etenim ſubductione quantitas hæc minuitur. Quod ſi mutaretur hæc quantitas, deberet etiam mutari tota illa ſententia; *amplius, quam in Commentariis, Quinariis XXXXV, quæ in erogatione comparent*.

Digitized by Google

¶ Art. 69. riis xxxxv; quæ in erogatione comparent. ¶ Iuliæ in Commentariis adſcriptus eſt modus Quinariarum DCXXXXVIIII. ad caput menſura iniri non potuit, quoniam [1] ex pluribus acquiſitionibus conſtat; [2] ſed ad VI ab Vrbe milliarium univerſa in Piſcinam recipitur, [3] ubi modus ejus manifeſtis menſuris efficit Quinarias MCCVI: [4] amplius quam in Commentariis Quinariis DLVII. Præterea accepit prope Vrbem, [5] poſt Hortos Pallantianos, ex Claudia Quinarias CLXII. [6] Eſt omne Iuliæ in acceptis Quina-

riæ

¶ Art. 69. 1. *ex pluribus acquiſitionibus*] Acquiſitionum nomine intelligo derivationes aquarum ex ſcaturiginibus ſuis in Ductus. Quæ aquæ ſparſim fluxiſſent, niſi fuiſſent acquiſitæ; ideſt derivatæ, ut plures una ducerentur. Quare nomine acquiſitionum aliquando etiam quantitates aquæ ad caput inventæ venire poſſunt. Vide Notam 8 Art. 9.

2. *ſed ad VI*] In Codice Caſſinenſi laeuna viſitur, locuſque integer talis eſt; *ex pluribus acquiſitionibus conſtat, ſet ...... ſextum ab Vrbe milliarium*: & pariter in Codice Vrbinate legitur; *ſed ...... ad ſextum ab Vrbe milliarium*: propter verba illa *ſextum ab Vrbe milliarium* particula *ad* adjungenda prorſus videbatur. In Iocundi Editione legitur; *& ad ſextum*: verum particula illa *ſed* videtur melius cum ceteris verbis cohærere.

3. *ubi modus ejus manifeſtis menſuris &c.*] Prius dixerat Frontinus, *ad caput menſuram non poſſe iniri*; quapropter reliquum erat, ut oſtenderet ad quem locum iniri poſſet: oſtendit autem, eum locum ibi fuiſſe, ubi *ad ſextum ab Vrbe milliarium univerſa* aqua *in Piſcinam recipitur*; nune ſubdit, quænam eo in loco eſſet ipſa menſura, atque aſſerit, *ibi* (ideſt in Piſcina) *modus ejus manifeſtis menſuris efficit Quinarias* 1206.

4. *amplius, quam in Commentariis, Quinariis DLVII*] Ita in Codicibus Caſſinenſi, & Vrbinate: at in Iocundi Editione legitur; DLIII: ſed ſupputatio pro Codicibus facit. Quinariis enim 649, quarum modus adſcriptus erat in Commentariis, ſubductis de quinariis 1206 menſuræ in Piſcina inventæ, reperitur inventæ menſuræ exceſſus ſupra id, quod in Commentariis continebatur, quinariarum 557. In numeris autem illis 1206, & 649 Codices Caſſinenſis, & Vrbinas, atque Iocundi Editio conſentiunt.

5. *poſt Hortos Pallantianos ex Claudia Quinarias CLXII*] Rivus, per quem hæc Aquæ Claudiæ pars ducebatur in rivum Aquæ Iuliæ, delineatur in *Fig. VI*, ad pag. 15, ubi ſunt litteræ h æ. Citata vero Frontini verba refero ad locum h; quo in loco ex Claudiæ Ductu quinariæ iſtæ 162 hauriebantur; non ad locum æ, ubi iſtæ quinariæ inducebantur in rivum Iuliæ. Neque enim *poſt Hortos Pallantianos* Claudiæ Aquæ pars pertingere poterat Iuliæ rivum, atque in eum influere; cum Iuliæ arcus nequaquam tranſierint *poſt Hortos Pallantianos*; ut liquere poteſt ex iis, quæ dicta fuere ſupra in Nota 11 Art. 19.

6. *eſt omne Iuliæ in acceptis Quinariæ MCCCLXVIII*] Ita in Codicibus, & in Iocundi Editione. Præterea, ſi in Piſcina modus erat quinariarum 1206, cum his adduntur quinariæ 162 poſt Hortos Pallantianos receptæ ex Claudia, fit *omne Iuliæ in acceptis Quinariæ* 1368.

7. in

riæ MCCCLXVIII: [7] ex eo dat in Tepulam Quinarias CLXXXX; erogat ſuo nomine DCCCIII. [8] Fiunt, quas erogat, Quinariæ DCCCCLXXXXIII: amplius quam in Commentariis [9] habet Quinarias CCCXXXXIIII; [10] minus, quam in Piſcina habere poſuimus, CCXIII; quas ipſas apud eos, qui ſine beneficiis Principis uſurpabant, [11] deprehendimus. ¶ Virgini in Commentariis adſcriptus eſt modus [1] Quinariarum *DCCLII* minus. ¶ Art. 70.

---

7. *ex eo dat in Tepulam Quinarias CLXXXX*] Congruit locus cum iis, quæ in Art. præcedente ſcripta leguntur; ubi de Tepula verba hæc: *Caput ergo ejus* (Tepulæ) *obſervandum eſt a Piſcina Iuliæ. Ex ea enim primum accipit Quinarias 190.*

8. *fiunt, quas erogat, Quinariæ DCCCCLXXXXIII*] Dabat Iulia *in Tepulam Quinarias* 190, crogabat *ſuo nomine quinarias* 803; quæ in unam ſummam collectæ efficiunt quinarias 993: ergo ficbant, quas (latiore modo propoſita erogatione) erogabat Iulia, *quinariæ 993*.

II. Sed diſtributio, ſeu vera erogatio Iuliæ erat quinariarum 803: nam illæ 190, quæ dabantur in Tepulam pertinebant ad veram erogationem Tepulæ, non autem ad veram Iuliæ erogationem. Si mutaretur hæc quantitas, deberent mutari duo ex proximis numeris, qui in Codicibus, & Iocundi Editione conſentiunt; & præterea alii duo, qui in Codicibus (ſervatis duobus illis) mutatione non indigent.

9. *habet Quinarias CCCXXXXIIII*] Iulia habet *in Commentariis aſcriptum* (ut narratum fuit) *modum Quinariarum 649*: erogat in ſumma *Quinarias 993*; illæ ex his ſubductæ relinquunt quinarias 344: ergo Iulia erogationis *habet amplius, quam in Commentariis Quinarias* 344. In Caſſinenſi Codice, & in Vrbinate legitur; *habet quinarias trecentas quadraginta quattuor*; & recte: non ita vero in Editione Iocundi, in qua legitur; *quinariæ CCCXLIII*.

10. *minus, quam in Piſcina habere poſuimus, CCXIII*] in Piſcina modus efficiebat quinarias 1206; erogatio in ſumma erat quinariarum 993; his ſubductis ex illis remanebant quinariæ 213: ergo Iulia habebat in erogatione *minus, quam in Piſcina haberet*, quinarias *CCXIII*. Recte quidem numerus hic intelligitur ex Caſſinenſi Codice, cum quo conſentit Codex Vrbinas, legitur enim; *minus, quam in Piſcina habere poſuimus ducentis decem tribus*. In Iocundi Editione perperam legitur *CXXIII*: prima littera X (ut opinor) in locum litteræ C illapſa.

11. *deprehendimus*] Frontinus noſter (ne quis ſuſpicaretur, ipſum aut errore, aut fraude ſupputationis, finxiſſe, Iuliæ erogationem minorem eſſe quinariis 213) non modo oſtendit, ſibi conſtare de menſura ad Piſcinam, & de erogatione, ex quibus per ſubductionem rationum de his reliquis quinariis 213 conſtare ſatis poterat; verum etiam oſtendit, ſe has ipſas quinarias reliquas re ipſa, præter ſubductionem rationum, cognoviſſe.

1. *Quinariarum* DCCLII *minus*.] Ideſt quinariarum non perfecte 752, ſed tantillum deficientium: deficientium tamen minus una quinaria; namque, ſi unius ſolidæ quinariæ fuiſſet defectus, ſcripſiſſet Frontinus *Quinariarum 751*. Vt vero ſcripſimus, ita legitur in Editione principe, & in Editione Iocundi: at in utroque Codice legitur; *quinariarum DCLII*. Ratus vero ſum, numerum illum *DCCLII*, qui in editis Libris legitur, eſſe retinendum; propterea quia cum reliquis numeris, qui erant in Commentariis ita convenit; ut, eo numero 752 cum ceteris collecto, fiat *in univerſo* Summa Quinariarum 12755, de quibus dictum fuit in Nota 3 Art. 64: ¶ Art. 70.

minus. Menſura ad caput inveniri non potuit, quoniam ex pluribus acquiſitionibus conſtat, [2] & leniore rivo intrat; [3] prope Vrbem tamen ad milliarium VII [4] in agro, qui nunc eſt Cejonii Commodi, ubi [5] velo-

---

quæ Summa nequaquam haberetur, poſito numero 652. Cum tamen numerus Summæ illius recte poſitus eſſe omnino videatur, propter conſenſum (ut oſtendimus jam in Nota 5 Art. 64) trium numerorum 14018, 12755, 1263; qui eodem prorſus modo & in Codicibus, & in Iocundi Editione leguntur.

2. *& leniore rivo intrat*] Rationem afferre Frontinus voluit, cur *menſura ad caput inveniri non potuerit*; ſcripſitque, *quoniam ex pluribus acquiſitionibus conſtat* (ſubaudi Aqua Virgo) poſtea ſubjungit, *& leniore rivo intrat*. Porro particula *&*, ac res ipſa effecere, ut putaverim, lenioris rivi mentionem factam fuiſſe, ut adderetur alia ratio, cur menſura ad caput non potuerit inveniri: ideoque citata illa verba, contra ac in Codicibus, & in editis Libris eſt, a ſequentibus verbis ſejunxi.

3. *prope Vrbem tamen ad milliarium VII*] In Iocundi Editione deeſt particula *tamen*; quæ in Caſſinenſi, & Vrbinate Codice reperitur. Citata hæc verba referenda eſſe ad præcedentia verba, *& leniore rivo intrat*, non videbantur propter jam dicta in ſuperiore Nota: verum, ut ipſa verba, *prope Vrbem*, conjungi recte queant cum ſubſequentibus verbis, *ad milliarium VII*, particula prope, tamquam ſi eſſet hæc *propius*, aſſumi debet. Enimvero, ſi ipſius particulæ *prope* ſignificatio ſtricte ſumatur, cum Aqua Virgo conciperetur ad milliarium octavum, facile non apparet; qua deinde ratione ager ad milliarium ſeptimum ceu *prope Vrbem* exiſtens haberi poſſet. Conjeci itaque, laxiore interpretatione adhibita, totum locum eſſe intelligendum ita: *menſura ad caput inveniri non potuit*, in loco tamen propius Vrbem, quam caput, menſura potuit inveniri. Vt verum tamen fatear; valde ſuſpicor, mendum ſubeſſe in milliariorum numero: quæ ſi pauciora erant, quam ſeptem (puta duo, vel tria) jam ſenſus evadit perſpicuus, atque manifeſtus.

4. *in agro, qui nunc eſt Cejonii Commodi*] Ita Codices Caſſinenſis, & Vrbinas: niſi quod, pro nomine *Cejonii*, ille habet nomen *Celonii*, hic nomen *Ceroni*: Editio Iocundi habet; *in agrum, qui nunc eſt Ceroni Commodi*. Nos Caſſinenſem Codicem præſertim ſecuti ſumus; ſi excipias indicatam emendationem nominis Celonii in nomen Cejonii: hoc enim ultimum perfacili litteræ *i* in *l* mutatione fuiſſe vitiatum, opinamur: & quidem Petrus Victorius in Variarum Lectionum eruditiſſimo Opere, Lib. XXXVII Cap. 11 probat, *commutaſſe ſæpe inter ſe Librarios in vetere ſcribendi ratione litteras I & L; & commutaſſe in noſtra quoque ſcribendi ratione litteras i & l, & alteram pro altera cepiſſe*.

II. Porro Frontinus hoc loco aliquod illuſtre nomen & pleriſque notum ponere voluit. Cur enim ut notum agrum faceret, obſcurum, ignotumque Hominem nominaviſſet? At reperio ab Adriano adoptatum fuiſſe Cejonium Commodum, qui deinde (ut Spartianus ſcribit in AElio Cæſare) præter cetera quæ obtinuit nomina, *Cæſar appellatus eſt*: cujus, eodem Spartiano teſte, *Majores omnes nobiliſſimi*; conſentitque cum Spartiano Capitolinus in Vero Imperatore. Hujus itaque AElii Veri pater fuit Cejonius Commodus, qui conſulatum geſſit anno V. C. 857; Avus autem (ut, præter ceteros, oſtendit Henricus Noris in Epiſtola Conſulari pag. 49) Conſul pariter fuit; iſque anno V. C. 829; nimirum antequam Frontinus noſter ſcriberet hoſce de Aquæductibus Libros. Quamobrem credibile omnino eſt, Frontinum nominaviſſe eum Commodum, cui Cejonio nomen erat: & illuſtre illud nomen, quod hic poſitum remur, nomen Cejonii Commodi aut patris, aut avi ejus Cejonii Commodi, qui deinde Cæſar fuit appellatus, eſſe habendum.

126a

Digitized by Google

PARTIS. ETRVRIAE.
CIRCA. DVCTVM.
AQVAE. ALSIETINAE.
DELINEATIO
R
SVTRIVM nunc Sutri
VIA. CLODIA.
LACVS SABATINVS nunc Lago di Bracciano
LACVS ALSIETINVS
CREMERA. FL. nunc Valca
VEII
ANIO. FL.
PONS. MILVIVS
VIA. CLODIA
TIBERIS. FL.
CAREIAE
SABATE nunc Bracciano
Via Anonyma
DVC
TVS. AQVAE. ALSIETINAE
VIA. AVRELIA.
Ceri
ALSIVM
Seuera
FREGENAE
PORTVS
MILLIARIA. V.

[5] velociorem ſane curſum habet, menſuram egi, quæ efficit Quinariarum II millia DIIII: [6] amplius, quam in Commentariis, Quinariis *MDCCLII.* [7] Omnibus appro-

---

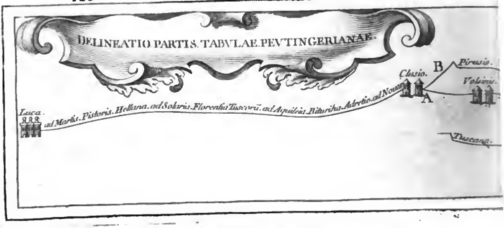
bendum. Adde, ſi vis, hiſce argumentis auctoritatem Petri Pithœi, qui Libro ſuo (ut refert Opſopœus in Nota ad hunc locum) adſcripſerat nomen *Cejonii Commodi.*

5. *velociorem ſane curſum*] In Codice Caſſinenſi legitur, *velociorem ſani curſum*: loco *ſani* ſubſtitui *ſane*; ne a Codice Caſſinenſi recederem. In Editione Iocundi, & in Codice Vrbinate legitur dumtaxat, *velociorem curſum*. Si quis dicat, Frontinum hic non conſideraviſſe eodem modo aquam intrantem *leniore rivo*, ac aquam cujus erat *velocior curſus;* huic adſtipulabor. Prorſus enim liquet, vel ex hoc loco, Frontinum (qui certe velocitatis aquæ conſiderationem alicubi neglexit) comparaviſſe aliquando velocitatem majorem cum minore; atque tunc ab eodem Frontino aliquam (incertam tamen, indeterminatamque) rationem velocitatis aquæ fuiſſe habitam.

II. Quoniam vero altitudinem ac latitudinem aquæ fluentis ubi curſus erat lenior, cum velocitate ejuſdem aquæ fluentis non ita Frontinus confert; ut ex his, una conjunctis, nobis demonſtret quantitatem aquæ ibi fluentis; neque nobis demonſtret quantitatem aquæ fluentis illis in locis, in quibus velocior erat rivi curſus: iccirco ſtatuendum videtur, nullius veræ Doctrinæ de aquarum fluentium menſura indicium hoc loco afferri; ac perperam a Fabretto citari in Num. 232 hunc locum contra Caſtellium. Namque Caſtellius, cum doceat & ex nota altitudine ac latitudine aquæ fluentis, & ex nota ejuſdem aquæ velocitate cognoſcendam eſſe præciſe quantitatem ejuſdem aquæ fluentis, profecto docet aliquid omnino neceſſarium, quod in citatis Frontini verbis nullo modo docetur.

6. *amplius, quam in Commentariis, Quinariis* MDCCLII] Nam menſura inventa fuit quinariarum 2504; modus ex Commentariis erat (ſecundum eam, quæ diximus in Nota 1 hujuſce Art.) quinariarum 752; his ſubtractis ex illis, remanent quinariæ 1752: quæ in menſura fuerunt inventæ eſſe *amplius, quam in Commentariis*. In Caſſinenſi Codice legitur; *illo octingentis quinquaginta .... tribus approbatio*: in Codice Vrbinate legitur; *millo DCCCL ...... nibus approbatio*: in Editione Iocundi legitur; *MDCCLII. Omnibus approbatio*. Porro verbum *omnibus*, pro eo *tribus*, aut *nibus*, quod in Codicibus legitur, rectiſſime poſitum reor. At quod attinet ad numeri hujuſce 1852, qui in Codicibus legendus videretur, mutationem in numerum 1752; libere dicam, me id ægre feciſſe: propterea quia numerus hic, 1852, conjunctus cum numero illo 652, qui in Codicibus legitur (ut diximus in Nota 1 hujuſce Art.) reſtituit numerum 1504, qui reſtitui debet. Sed quoniam mutatio numeri illius 652 prorſus neceſſaria viſa eſt; ut ex citata modo Nota ſatis liquet: iccirco non potui hunc etiam numerum 1852 non mutare; atque, ut in priore numero feceram, in hoc quoque præeuntem Iocundum ſequi: hac differentia inter Codices, & Editionem Iocundi anſam aliquam mihi præbente, ne errorem hunc Frontino adſcriberem; ut adſcripſi errorem eum; de quo infra, in Nota 5 Art. 73, verba fient. Nolui tamen prætermittere; quin eum, qui me impediebat ſcrupulus, & qui nondum integre exemptus eſt, indicarem. Ceterum numeri reliqui ad Virginem Aquam pertinentes, in Codicibus, & in Editione Iocundi iidem leguntur.

7. *Omnibus approbatio noſtra &c.*] Hunc locum ſic interpretandum opinor: *Omnibus*, quæ afferri poſſent, *approbatio* (ideſt confirmatio inventæ menſuræ) *noſtra expeditiſſima eſt: erogat enim* Aqua Virgo *omnes* quinarias, *quas menſura deprehendimus; ideſt* 2504. Nam evidens illud fit; quod, ſi quinariæ 2504 erogabantur, neceſſe erat, eas conſtitiſſe etiam in loco, ubi menſura acta fuerat.

approbatio noſtra expeditiſſima eſt. Erogat enim omnes, quas menſura deprehendimus, [8] ideſt duo millia DIIII. ¶ Alſietinæ conceptionis modus nec in Commentariis adſcriptus eſt, nec in re præſenti certus inveniri potuit; [1] cum ex Lacu Alſietino, & deinde

¶ Art. 71.

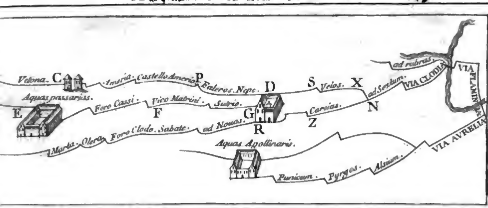
II. Virginis itaque juſta erogatio erat quinariarum 2504; nulla etenim ſubductione hæc quantitas minuenda: quæ ſi mutaretur, deberet etiam mutari tota illa ſententia: *erogat enim omnes, quas menſura deprehendimus: ideſt* 2504.

8. *ideſt duo*] Ita Codices: Editio Iocundi habet; *ad duo*.

¶ Art. 71. 1. *cum ex Lacu Alſietino*] Quando ſupra, in Art. 11, veni ad verba, Alſietina *concipitur ex Lacu Alſietino, Via Claudia, milliario XIIII, Diverticulo dextrorſus paſſuum VI millium D. Ductus ejus efficit longitudinem paſſuum XXII millium CLXXII*, ſine mora progreſſus ulterius ſum; ratus, ex antiquæ Geographiæ Scriptoribus citata loca ſatis eſſe nota. At quando ad hæc verba, *cum ex Lacu Alſietino, & deinde circa Carejas ex Sabatino*, perveni, cœpique Alſietinum Lacum a Sabatino diſtinctum velle, conſuluique antiquæ Geographiæ Scriptores; mirum, in quantas difficultates inciderim (ne dicam quot errores offenderim: de iis enim, qui minus pertinent ad rem noſtram, mentionem lubens hic prætermittam) Vt ergo utrumque Frontini locum explicarem, ab antiquæ Viæ Claudiæ perquiſitione exorſus; primum vidi, a Nicolao Bergerio in Opere, cui latine reddito titulus eſt, *de Publicis & Militaribus Imperii Romani Viis* Lib. III. Sect. 22 citari duos Ovidii verſus (quos poſtea ab aliis multis citatos reperi) ex Lib. I. *de Ponto* Epiſt. 8:

Nec quos piniferis poſitos in collibus Hortos
Spectas Flaminiæ Claudia juncta Viæ.

Hinc extra dubitationis aleam eſt, Claudiam Viam (ſive Clodiam, utroque enim modo nomen hoc, a Claudia Gente ortum, ſcriptum reperitur) fuiſſe Viæ Flaminiæ ramum. Iunctam autem fuiſſe Claudiam Flaminiæ ad III ab Vrbe lapidem Cluverius (in Italia Antiqua, pag. 525) conjicit ex Tabula Peutingeriana: de qua conjectura utcum-

utcumque ſit; omnes conſentiunt, Flaminiam Viam poſt Milvium Pontem (Vide Tabulam R) inflexam fuiſſe ſecundum Tiberim fluvium; quare conſideranti Viæ Claudiæ poſitionem credibile ſit, ipſam Claudiam Viam, per quam ad Pontem Milvium perveniendum erat, haud longe a Milvio Ponte conjunctam fuiſſe Flaminiæ Viæ.

II. Illud autem hic animadverto; Clodiam Viam, per Sutrium, Cluſium, Florentiamque (ut paullo infra apertius oſtendetur) tranſeuntem, fuiſſe inter Viam Flaminiam, quæ juxta ripam Tiberis in Vmbriam tendebat, perveniebatque ad Superum Mare, & Viam Aureliam, quæ tendebat ad littora Inferi Maris. Sed inter eaſdem Vias Flaminiam, ac Aureliam erat etiam Via Caſſia, teſte Cicerone, qui Philip. XII docet, *tres Vias* Roma fuiſſe *Mutinam; a Supero Mari Flaminiam, ab Infero Aureliam, mediam Caſſiam*. Colligimus itaque ex his inter Viam Flaminiam & Aureliam fuiſſe utramque Viam, Caſſiam, Clodiamque.

III. At expendamus nunc quid habeant de hac Via Tabula Peutingeriana, atque Itinerarium Antonini. In Tabula Peutingeriana inter Viam Flaminiam tendentem ad Mare Superum, & Viam Aureliam, aliaſque tendentes ad Mare Inferum, Via Clodia viſitur delineata. Ejus autem delineationem (videatur DELINEATIO PARTIS TABVLAE PEVTINGERIANAE) partiſque vicinarum Viarum huc tranſtulimus. Brevioribus tamen adhibitis, nec eadem ratione, nec ubique inflexis lineis, ut a *Luca* ad *Cluſium*, quo tractu magis adhuc brevitati fuit conſulendum; lineis tamen omnino commonſtrantibus rem noſtram: nam habuimus rationem ordinis, quo poſita ſunt loca ſecundum ſingulas lineas (non vero ordinis ſecundum comparationem locorum unius lineæ cum locis alterius lineæ; hujuſcemodi enim ratio vel ab Authore Tabulæ neglecta eſt) In Itinerario autem Antonini Iter per Viam Clodiam a Luca Romam (Loca, poſita etiam in Tabula Peutingeriana, majoribus litteris ſcripſi) ponitur ita, ut in adjecta Tabella vides:

A LVCA
Romam per Clodiam. M. P. CCXXXVIII.
PISTORES. M. P. XXV.
FLORENTIA. M. P. XXV.
Ad Fines, ſive Caſas Cæſarianas. M. P. XXV.
ARRETIO. M. P. XXV.
Ad Statuas. M. P. XXV.
CLVSIO. M. P. XII.
VVLSINIS. M. P. XXX.
FORO CASSI. M. P. XXVIII.
SVTRIO. M. P. XI.
Baccanas. M. P. XII.
ROMA. M. P. XXI.

Ex

Digitized by Google

Ex his, quæ fuerit Via Clodia (eam in noſtra DELINEATIONE diſtinximus litteris A E F G) *Sutrium* uſque, ſatis colligere poſſumus. Abrahamus Ortelius in Tuſciæ Antiquæ deſcriptione nullum ex recenſitis locum prætermiſit: non tamen diſtantiæ ibi omnes diſtantiis Itinerarii reſpondent, neque facta in eadem Orielii Charta Delineatio Viæ Clodiæ pro germana habenda ubique eſt.

IIII. Ex his etiam, quæ exhibita fuere, liquet; Caſſiam Viam junctam fuiſſe Clodiæ tum ad *Cluſium*, tum *ad ſextum*, & eam fuiſſe Viam, ad quam in Tabula Peutingeriana notantur nomina hæc: *Peruſio. Ameria. Caſtello Amerino. Faleros. Nepe. Vejos.* Namque ſi inter Viam Flaminiam tendentem ad Superum, & alias tendentes ad Inferum Mare duæ Viæ Claudia, & Caſſia eſſe debebant; ſunt autem in Charta Peutingeriana, inter Flaminiam & Vias tendentes ad Mare Superum, duæ Viæ, altera cui in DELINEATIONE noſtra adjecimus litteras A B C P D, altera cui adjecimus litteras A E F G, harumque inferior Claudia eſt; ſequitur, ut ſuperior illa A B C P D Caſſia ſit. Neque enim Via A B C P D, perveniens cum Clodia ad Pontem Milvium ſupra Vrbem, Triumphalis eſſe poterat; cum hæc Via, inferior Clodia, ad Vrbem ipſam, nimirum ad Triumphalem Portam, dirigeretur: reliquæ autem Viæ, Aureliæ duæ, Cornelia, Vitellia adhuc inferiores erant Via Triumphali. Prorſus ergo confirmatur, Viam A B C P D Caſſiam fuiſſe.

V. Quamobrem erraverunt qui ſcripſere, hujus Viæ Caſſiæ veſtigia exſtare inter Sutrium, Viterbium, & Vulſium; ſi qua etenim exſtant veſtigia, ea Clodiæ, non Caſſiæ veſtigia debent reputari: quo in errore Pancirolus, Bergerius, aliique nonnulli de Caſſia Via ſcribentes verſati ſunt. Sed ante Pancirolum, & Bergerium Blondus Flavius (in Libro, cui titulum fecit, *Italia Illuſtrata*) Caſſiam, ſcripſit, tranſiviſſe per Forum Caſſii (nunc, ut ipſe ait, *Vetralla*) per quod Forum vere Claudia tranſibat. Quod tamen Blondus ſubdidit, Caſſiam tranſiviſſe per Baccanam, mihi veriſimile fit; a Vejis enim ad Nepem (ut dirigebatur Via Caſſia, quod conſtat ex Peutingeriana Tabula) tranſitus per Baccanam commodus erat. Ex eo autem, quod Caſſia juncta erat Clodiæ *ad Sextum* ab Vrbe lapidem, videtur; Caſſiam melius fortaſſis dici poſſe ramum Clodiæ, quam Flaminiæ, ut ut Flaminiæ ramus a Bergerio dicta fuerit. Certe haberi nequit ceu juncta ipſi Flaminiæ prope Pontem Milvium; ut Fabrettus eam junxit in ſua Tabula ad Diſſert. III. Operis alias citati. Ceterum credibile non eſt, Viam Caſſiam tranſiviſſe per Sutrium: cum enim Veji propiores eſſent Nepem, quam Sutrium; veriſimile non eſt, Viam Caſſiam directam fuiſſe ad Sutrium, ut inde dirigeretur ad Nepem, ſi multo breviore intervallo a Vejis verſus Nepem dirigi poterat; ut in Tabula noſtra R dirigitur.

VI. Sed redeamus ad Viam Clodiam, quæ Sutrium uſque, nimirum ad litteram G (quam, ut alias, addidimus facilioris reddendæ explicationis cauſſa) in ſectione III. hujuſce Notæ jam perducta, nunc ad ipſam Vrbem Romam perducenda eſt. Video autem in Tabula Peutingeriana rem quaſi dubiam manere, propterea quia videtur a Sutrio Romam ſumi poſſe Viam G D S X, vel G R Z N. At cum ad ſuperiorem Viam apponatur Nepe, oſtenderimuſque, Viam tendentem a Vejis Nepem non tranſiviſſe per Sutrium; reliquum eſt, ut finem Viæ Clodiæ conſtituamus ſecundum lineam G R Z N tranſeuntem per Carejas: quod ubi factum ſit, jam totam Claudiam Viam invenimus. Quod erat faciendum.

VII. Illud autem venit præterea in mentem, fieri potuiſſe, ut (vide Tabulam R) a Sutrio ad Baccanam fuerit Viatrium aliquod *s* S R conjungens Viam Clodiam cum Caſſia: atque ita in Itinerario Antonini iter deſcribi maximam partem ſecundum Clodiam Viam, & duntaxat per particulam ab R ad *Sextum* ſecundum Caſſiam: neque enim propter illam Caſſiæ Viæ particulam *Iter* non erat dicendum *per Clodiam* Viam. Quod ſi ita fuit; jam etiam Itinerarium cum Tabula conſentit.

VIII. Id unum monendum ſupereſt de Clodiæ Viæ deſcriptionibus: nimirum ultimæ ejus partis manſiones a Bergerio, ut vides in adjecta Tabella, deſcribi.

Vico Matrini IIII.
Sutrio XVI.
Vejos XII.
Ad Sextum Via Clodia VI.
Roma III.

Qua

Qua in deſcriptione, pro manſione ad Vejos, manſio ad Carejas ponenda erat (nihil autem de milliariorum numeris dico, qui ita depravati in Tabula ſæpe reperiuntur; ut, niſi ſingulatim examinentur, admittendi non ſint) At Henricus Chriſtianus Henninius in ſuis ad Bergerium Notis hæc habet: *Ex Tabula etiam diſponi poſſunt manſiones, & forſan melius ſic*, ut vides in Tabella. Sed ex Tabula Peutingeri ſatis apparet, manſionem illam *ad Novas* huc nullo modo eſſe referendam: ceterum, ablata manſione illa *ad Novas* diſpoſitio hæc optima eſſe videtur.

Vico Matrini IIII.
Sutrio *
ad Novas XII.
Carejas VIIII.
ad Sextum VIIII.
Roma VI.

Si quis vero dicat, Hieronymum Magium in Miſcellaneorum Lib. IIII. Cap. 16 hæc ſcribere; *Sic inquit Poſſidonius ejuſdem Cypriani Diaconus in ejus Mart. Et cum perveniſſet in locum, qui dicitur Sextus, quarto ab Vrbe milliario, expoliavit ſe birro &c.* hinc autem colligendum eſſe, locum *ad Sextum*, quattuor tantum ab Vrbe milliariis diſtitiſſe: huic reſpondebo; eundem Magium in eodem Cap. adnotare, *a Plutarcho in Galba, locum, in quo ſub Cæſaribus animadverterotur in Sontes, Seſtortium appellari*: nonne itaque fieri poteſt, ut etiam apud Poſſidonium pro *Sexto*, legi debeat *Seſtertio*? At etiamſi liquido conſtaret, verbum *Sexsus*, quovis mendo carere; qui tamen fieri poterit, ut probetur, illum a Poſſidonio nominatum locum eundem cum noſtro eſſe habendum?

VIIII. Tandem ad Alſietinum Lacum accedo: verum, etſi properare aveo, antequam tamen de eo dico, animadvertam oportet; Frontinum ſemper retuliſſe adverbia *dextrorſus*, & *ſiniſtrorſus* ad euntes ab Vrbe Roma. Supra enim ſæpe id expreſſit; ut in Art. 7, *Diverticulo euntibus ab Vrbe Roma dextrorſus*; & in Art. 8, *Diverticulo euntibus ab Roma dextrorſus*; & in Art. 9, *Via Latina euntibus ab Roma dextrorſus*; & ita porro. Atque ſi verba *euntibus ab Roma* non poſuit alicubi Frontinus, ea ſubaudiri voluit; quandoquidem etiam deficientibus verbis illis, adverbia *dextrorſus*, & *ſiniſtrorſus* intelligi debent de iis, qui Roma abibant: namque ita de Auguſtæ Ramo, in Art. 5, ſcribit: *Hic Via Præneſtina ad milliarium VI, Diverſiculo ſiniſtrorſus paſſuum DCCCCLXXX, proximo Viam Collatiam accipit fontem*: quare manifeſtum eſt, ſubaudiri *euntibus ab Vrbe Roma*; nam Via Collatia, aut Collatina (ſi ita ſcribere mavis) adeoque etiam loca proxima Viæ Collatiæ, poſitaque inter Viam Collatiam, & Præneſtinam, erant *ſiniſtrorſus* euntibus per Viam Præneſtinam a Roma, non euntibus Romam (ut in Topographia Tabulæ M ad pag. 45 videre eſt) ita quoque, in Art. 14, de Claudia habet: *Claudia concipitur Via Sublacenſi, ad milliarium XXXVIII, Diverticulo ſiniſtrorſus*; ubi, etſi non ponit Frontinus verba *euntibus ab Roma*, debent tamen ſubaudiri: Fontes enim Claudiæ adhuc dum cognoſci veriſimillimum eſt; ut diximus in Notis 1, & 2 Art. 14; viderique poteſt eorundem locus in DELINEATIONE REGIONIS poſitæ in Tabula I ad pag. 11, ubi Fontes ipſi prope A eſſe debent; nempe *ſiniſtrorſus* euntibus per Sublacenſem ab Vrbe Roma. Hæc cum ita ſe habeant, cumque ſcriptum nuſquam reperiatur *dextrorſus* aut *ſiniſtrorſus* euntibus Romam, & cum nuſquam, ubi deeſt verbum *euntibus*, videatur ſubaudiendum eſſe *euntibus Romam*; jam ſatis liquet, in ſimilibus locis ſubaudiendum ſemper eſſe *euntibus ab Vrbe Roma*.

X. Itaque euntibus ab Vrbe Roma per Clodiam Viam (vide Tabulam R) tres Lacus dextrorſus reperiuntur: quorum unus nunc dicitur *il Lago di Martignano*; alter, *il Lago di Stracciacappa*; tertius, *il Lago di Baccano*. Sed hic ultimus exiguior eſt; ſecundus tum minor eſt primo, tum remotior, quam ut Ductus longitudine paſſuum XXII millium CLXXII, qualis erat Alſietinæ Ductus, poſſet ab eo Lacu ad Auguſti Naumachiam pervenire. Propterea que mirari ſubit, Philippum Cluverium (in Italia Antiqua pag. 524) voluiſſe, Lacum Alſietinum fuiſſe eum, *qui nunc vulgo Lago di Stracciacappa*: & illud mirandum magis eſt, eundem Cluverium attuliſſe Frontini locum, quem ante citavimus; *Concipitur* Aqua Alſietina *ex Lacu Alſietino Via Claudia milliario XIIII, Diverticulo dextrorſus paſſuum VI millium D*; attuliſſe, inquam, verba hæc Frontini, deinde (quaſi Codicem Frontini manu exaratum vi-

diſſet)

diſſet) fidenter aſſeveraſſe: *Omnino ſcripſerat ipſe Frontinus milliario XVIII, diverticulo dextrorſus millium duum , paſſuum D* . Qua ratione Frontini locum non emendavit Cluverius, ſed depravavit omnino . Quod vero attinet ad verba illa , *Via Claudia, milliario XIIII* : numerus XIIII , ut legitur a Cluverio , ita legitur in Editionibus principe, & Iocundi, aliiſque : in Codice Vrbinate legitur pariter ita *quartodecimo*: at in Caſſinenſi Codice, fateor, videtur *quintodecimo* legi poſſe . Dum tamen attendi , in omnibus Aquis notabili differentia , longitudines Ductuum majores fuiſſe , quam diſtantias ſecundum Vias & Diverticula ſumtas ; plane credidi , ſine ulla dubitatione numerum XIIII eſſe retinendum : quo etiam retento, differentia illa uno milliario & milliarii dodrante minor adhuc eſt . Itaque eum numerum ſupra in Art. 11 retinui; nuncque pariter adhibebo . Sed redeundo ad Cluverium : contigit Cluverio , ut ſæpe in menſuris itinerariis erraret , quia Romana milliaria antiqua ſæpe fecit juſto majora : quod , præter ceteros , Guilielmus Deliſle animadvertit in Commentariis Regiæ Scientiarum Academiæ anni 1714, pag. m. 175. Vbi etiam idem doctiſſimus Geographus conſtituit , quolibet maximi Terræ circuli Gradu contineri ſeptuaginta quinque milliaria Romana antiqua , cum quidam Geographi dumtaxat ſexaginta milliaria antiqua uni Gradui tribuerint . Equidem paullo minus (ſcilicet minus dimidio circiter milliario) milliariorum ſeptuaginta quinque uni Gradui tribuendum etiam eſt ſecundum menſuras Romanorum Pedum antiquorum , de quibus ſupra dictum a nobis fuit in Nota 4. IIII. Art. 3 ; idque apparebit conferenti eas menſuras cum uno Terræ Gradu , cujus longitudo a Regiæ Scientiarum Academiæ Sociis poſita eſt Pariſienſium Regiorum Pedum 342360 .

XI. Quæ cum ita ſe habeant , reliquum eſt , ut Lacus , qui nunc dicitur *di Martignano* , cognoſcatur pro Alſietino Lacu , ad quem ex puncto z (nimirum ex decimoquarto milliario Claudiæ Viæ) diverticulum z x a paſſuum VI millium D perveniebat , ut a Frontino dictum eſt ; & a quo ad Naumachiam Auguſti perveniebat Aquæ Alſietinæ Ductus paſſuum XXII millium CLXXII . Quod vero Cluverius habet (citato in loco) *veteris Alſietinæ Aquæ Ductus reliquiæ hodieque conſpiciuntur tendentes Romam verſus ; haud procul oppido Ceſano in meridiem ſitæ* , probare non poſſum : namque Ductus habens longitudinem paſſuum XXII millium CLXXII incipiens ab Alſietino Lacu , tranſiens prope *Carejas* (ut Frontinus ipſe teſtatur) & perveniens ad Naumachiam Auguſti , tranſire non poterat etiam prope Ceſanum ; ipſa Ductus longitudine ad formandos tantos anfractus minime ſufficiente . Crediderim potius , reliquias illas aut ad Rivum alterius Aquæ ductæ Romam poſt Frontini tempora ; aut ad Rivum alicujus Aquæ ductæ non Romam , ſed ad nobile aliquod Oppidum (habentur enim alia exempla ſimilium Ductuum) pertinuiſſe .

XII. Cur autem noſter Lacus appellatus fuerit Alſietinus , ingenue dicam , ignoro . Raphael Volateranus Commentariorum Vrbanorum Libro V , ubi haud pauca ex iis , quæ de Etruria legi , falſa reperi (reperique etiam ut in Volaterani Libro , ita ſæpe deſcripta a Leandro Alberti in Opere ſuo , cui titulus *Deſcrittione di tutta Italia* : neque enim cum primum antiqua Geographia tractari incipiebat , perfici etiam poterat) Volateranus , inquam , hæc habet ; *Alſium unde Alſietina Romæ Aqua , & Lacus , quem Brachiani quidam eſſe putant* . Sed ex jam dictis plus ſatis conſtare puto , Lacum Alſietinum non fuiſſe eum , qui nunc Brachiani dicitur : præterea veriſimile non fieri , ex oppido Alſio nomen proveniſſe Alſietino Lacui . Porro Alſium diſtitiſſe milliariis X & VIII a Portu teſtatur Antonini Itinerarium : addit Cluverius , lapidis fragmentum erutum fuiſſe prope Farneſianæ Gentis villam (vulgo *Palo*) cum hujuſmodi Inſcriptione DECVR. COLON. ALSIENSIS: atque ex indiciis hiſce diſtantiæ & lapidis conſtituit antiqui Alſii ſitum . Addere vero poſſumus , immo debemus , teſtimonium Ptolemæi , qui cum tribuat Vrbi Romæ Latitudinem Grad. 41 Minut. 40 , Longitudinem Grad. 36 Minut. 40 , Alſio autem Latitudinem Grad. 41 Minut. 40 , Longitudinem Grad. 36 Minut. 15 , ponit Romam , & Alſium ſub eodem Parallelo , facitque Alſium Minutis 25 propiorem occidentali plagæ , quam Roma ſit : qua poſitione poſitio oppidi

Alſii

Digitized by Google

deinde [2] circa Carejas [3] ex Sabatino , [4] quantum Aqua-

Alſii in Tabula noſtra R poteſt confirmari : cur vero nonnulli Interpretes Ptolemæi , aliique voluerint , vetus Alſium ibi fuiſſe , ubi nunc *Santa Severa* , non video : video tamen , illos palmarem errorem erraviſſe . Idem dicendum de Leandro Alberti , qui opinatus eſt , ibi fuiſſe Alſium , ubi hodie *Ceri* .

XIII. Nunc evidens prorſus eſt , Lacum Alſietinum ex oppido Alſio , tamquam ex proximo oppido , nomen habere nequiviſſe . Inſuper etiam animadverti poteſt , Oppidanos , ex Alſio nomen trahentes , dictos fuiſſe *Alſienſes* , non *Alſietinos* ; quin & ager , & villæ dicebantur Alſienſes : ita in Inſcriptione , citata in præcedente hujuſce Notæ ſectione , legitur COLONIA ALSIENSIS : ita Livius Lib. XXVII. Cap. 38 ; *ea die hi Populi ad Senatum venerunt ; Oſtienſis , Alſienſis* : Cicero in Oratione pro Annio Milone ; *Pompejum ut videret ? ſciebat in Alſienſi eſſe* : Idem Epiſt. Famil. Lib. VIIII. Epiſt. 6 , *ſe in Alſienſe venturum* . Quod vero in *Itinerario* Rutilii ab hoc *Alſia tellus* dicta fuerit ; hoc Poetæ exemplum ad rem noſtram non facit . At , ſi quis ſciſcitetur a me , unde Lacus Alſietinus appellatus fuerit ? reſpondebo ; me huic divinationi imparem , nihilque jam addendum Notæ huic longæ ultra modum : prolixitudini tamen veniam daturos ſpero eos , qui conſiderent ; neminem a me inventum eſſe recte præeuntem ; multa falſa me offendiſſe ; neque , niſi hiſce omnibus , me potuiſſe ad explanandum difficilem illum Frontini locum pervenire .

2. *circa Carejas*] Ita Codex Caſſinenſis ; at Codex Vrbinas , & Editio Iocundi habent ; *circa Careas* : ſed *Carejas* ſcribendum eſſe ex aliis Authoribus , qui Oppidum hoc nominavere , certum eſt . Prima indicia ad veram poſitionem Carejarum inveniendam ex Cluverio haberi poſſunt : ſcripſit ille (loco ante citato) *ſuper intervallo inter Romam , & Carejas probe convenit Tabulæ cum Antonini Itinerario . Quippe Antoninus habet hoc itinere millia XV , Tabula vero a Carejis ad Sextum millia VIIII , quibus ſi VI addas , quæ ab Vrbe ad Sextum uſque Lapidem erant ; erunt & ipſa omnino XV . Ex hoc igitur intervallo oppidum Carejæ deprehenditur fuiſſe prope ipſum Lacum Sabatinum apud Aronem Flumen* . Hæc tamen non ſufficiunt : ſed , cum Carejæ eſſent ad XV milliarium Via Clodia , & ad milliarium XIIII eadem Via inciperet Diverticulum , cujus longitudo uſque ad Alſietinum Lacum a Frontino conſtituitur milliariorum VI , & paſſuum D ; oppidum Carejas (Tab. R) ſic poſui , ut in Via Clodia diſtaret ab Vrbe Roma millibus paſſuum XV ; & Diverticulum , a milliario XIIII ductum , eſſet longitudinis a Frontino noſtro conſtitutæ . Quod ut efficeremus , coacti fuimus (ut in quibuſdam aliis rebus) diſcedere a poſitione , quæ Carejis tribuitur in Tuſcia Suburbicaria Iacobi Philippi Ameti (ibi enim *Carejæ* ponuntur , ubi nunc *Galera*) quam tamen Ameti Topographiam aliis omnibus Delineationibus Regionis illius præſtare , nobiſque fuiſſe magno adjumento , lubentes fatemur .

3. *ex Sabatino*] Poſt ante dicta quinam eſſet Sabatinus Lacus dubitari non poteſt . Hunc Lacum (niſi forte quendam etiam ex ſuperioribus comprehendit) C. Silius Italicus , Punicorum Lib. VIII , verſu 492 , *Sabatia Stagna* appellavit :

Quique tuos , Flavina , focos , Sabatia quique
Stagna tenent ; Ciminique lacum , qui Sutria tecta :

Abrahamus Ortelius in Synonymis Geographicis , ad verbum *Sabatus* , citat Leandrum , quaſi hic ſcripſerit , Lacum Sabatinum a Plinio nomine *Tarquinienſis Lacus* nuncupari : ſed neque inveni , a Leandro Plinium ad hunc locum citari ; neque in Libris Plinii , qui Lacum Tarquinienſem nominat in Hiſtoriarum Naturalium Lib. II. Cap. 95 , inveni ea indicia , propter quæ conſtituendum videretur ; Lacum Tarquinienſem fuiſſe eum , de quo nunc agimus . Sabatinus autem Lacus hodie a nonnullis appellatur *Lago di Bracciano* ob proximum oppidum *Bracciano* ; ut appellatur etiam *Lago di Anguillara* ob proximum oppidum *Anguillara* .

II. Sabatinum Lacum ſortitum olim fuiſſe id nomen a Sabate oppido , omnes conſen-

Digitized by Google

Aquarii temperaverunt , [5] *habeat* . [6] Alſietina erogat Quina-

ſentiunt . Quidam tamen oppidum Sabate ſupra Lacum (& inter hos Cluverius, Operis citati pag. 554) ponendum opinantur ; quidam alii infra . Porro ex Charta Peutingeriana conſtare videtur , ut in noſtra DELINEATIONE PARTIS TABVLAE PEVTINGERIANAE obſervari poteſt, fuiſſe Viam aliquam (hanc *Viam Anonymam* in Tab. R nominavimus) a Carejis per Sabate pervenientem ad oppidum Lucaniam (id oppidum nunc, ut creditur, *Toſcanella* eſt) quæ Via eodem ferme modo ſupra Lacum, & infra Lacum ire poterat : ſed , quoniam ſupra Lacum Via Clodia dirigebatur , veriſimillimum fit ; hanc aliam Viam infra Lacum fuiſſe ; atque ideo exiſtimavi , adſtipulandum eſſe Ameto, qui Sabate poſuit ubi nunc *Bracciano*.

III. Liceat etiam hoc loco addere , aquam hujuſce Lacus Sabatini *ex Romanis Aquis* (ideſt ex iis, quæ hodie Vrbem Romam influunt) *minus eſſe ſalubrem* ; ut facta analyſi, comperit Lanciſius; notavitque in Libro , cui titulus eſt . *De nativis Romani Cæli qualitatibus* , pag. 63 : etſi *levior eſt reperta* aqua hæc , *quam Romanorum fontium ulla* ; ut ſcribitur in eodem Libro pag. 68 . Quare ſatis credibile fit , hujus commixtione aquam Alſietini Aquæductus meliorem redditam non fuiſſe : ſed vel hinc confirmari id , quod ſupra in Art. 11 Frontinus dixerat ; ejus Aquæductus aquam eſſe *parum ſalubrem* .

IIII. Ex Lacu autem Sabatino per rivum *a e* i aqua in Ductum Alſietinæ *circa Carejas*, ut Frontinus ſcribit, duci optime poterat: idque ultimum eſt ex iis , quæ oſtendere pro inſtituta explicatione & debebam, & conſtitueram. At inquiet aliquis, nimis multa ſcripſiſti: reſpondebo; paucioribus exponere omnia non potui.

4. *quantum Aquarii temperaverunt*] Tempero ſignificat ſæpe, miſcere ; ſignificat etiam miſcere proportione ſervata : ſcribit itaque Frontinus , Aquam Alſietinam tantum recipere ex Lacu Alſietino , & ex Lacu Sabatino , quantum ex utroque placuit Aquariis commiſcere ; nimirum *quantum Aquarii temperaverunt* . Concipiendum autem videtur; Aquarios omni tempore potuiſſe ex utroque Lacu aquæ modum varie temperare : ideo modum pendentem ab Aquariorum voluntate , nec fuiſſe *in Commentariis aſcriptum , nec in re præſenti certum inveniri potuiſſe*.

5. habeat. *Alſietina erogat*] Hunc *Textum*, in quo de Alſietina Aqua ſermo eſt, *aliquo levi mendo* ſcatere, affirmavit in Num. 377 Operis ſæpe laudati Fabrettus: non tamen emendavit. Sed in editis Libris mendo graviſſimo ſcatet in numero paullo infra poſito quinariarum ; in propoſitis autem verbis non levi . Quod itaque ad propoſita verba *habeat. Erogat*, in Caſſinenſi Codice ſic legitur ; *quantum Aquarii temperaverunt Alſietina erogat quinarias &c.* in Iocundi Editione ſic legitur ; *quantum Aquarii temperaverunt , habet non plus quinariis duobus millibus* . Profecto , niſi verbum *habet* referatur ad proxime præcedentem ſententiæ partem, nimis obſcura tota ſententia eſt . At , verbo *habet* in *habeat* (ob particulam *cum* præcedentem) mutato , relatoque ad proxime præcedentem ſententiæ partem , exiſtimavi, reliqua Editionis Iocundi verba (quæ in Codicibus plane deſunt) *non plus quinariis duobus millibus* , prorſus eſſe mittenda . Nam , ſi Frontinus negavit , conceptionis modum potuiſſe inveniri , reliquum erat , ut de erogatione verba faceret : cujus modum (deficiente Conceptionis menſura) quaſi haberet etiam pro modo ipſius Conceptionis ; quemadmodum diximus ſupra in Nota 3 II. Art. 64 . Itaque repoſui verbum *habeat* , quod ibi fuiſſe veriſimile eſt : nam verbum aliquod certe requiritur , & verbum *habeo* in quibuſdam ſimilibus locis certe legitur . Ceterum Codici Caſſinenſi prorſus ſteti ; alioquin plura verba , immo totam ſententiam & mutare, & vitiare cum Iocundo debuiſſem .

II. Porro, ſi Alſietinæ Aquæ Conceptioni, ideſt menſuræ ad caput actæ, tribuiſſet Frontinus quinarias bis mille , ut in Editione Iocundi legitur, computaviſſet eas inter alias quinarias inventas menſuris actis ad Aquarum aliarum capita ; ſed

Digitized by Google

Quinarias CCCLXXXXII. ¶ [1] Claudia, abundantior ¶ Art. 72. aliis, [2] maxime injuriæ expoſita eſt. In Commentariis habet non plus Quinariis II millibus DCCCLV: cum ad caput invenerim Quinariarum IIII millia DCVII; [3] amplius quam in Commentariis MDCCLII. Adeo

autem

ſed in ea, quæ poſita ante fuit (Vide Notam 6 IIII. prope finem, Art. 64) Aquarum Summa haudquaquam locum habere poteſt Aquæ Alſietinæ Conceptio, ideſt menſura ad caput ipſius. Præterquamquod ſi in eam Summam conferres duo millia quinariarum, ſupputationes illæ Frontinianæ, quibus conveniunt numeri in citata modo Nota expoſiti, ſupputationes (inquam) illæ peſſum irent.

6. *Alſietina erogat Quinarias CCCLXXXXII*] Ita in Caſſinenſi Codice, qui ſibi conſtat; cum infra, in Art. 85, ubi ponitur quid erogaretur nomine cujuſvis Aquæ, ita ſcriptum ſit; *Alſietinæ* nomine erogantur *Quinariæ trecentæ nonaginta duæ*. Præterea numerum hunc quinariarum 392 recte poni, firmo probavimus argumento ſupra in Nota 3 II. Art. 64. In Editione Iocundi deeſt verbum *Alſietina*, legitur autem locus ita; *habet non plus quinariis duobus millibus*: ſed quam falſa ſit lectio hæc, jam in præcedente Nota demonſtravimus.

II. Alſietinæ igitur diſtributio, ſeu vera erogatio erat quinariarum 392. Nulla etenim ſubductione quantitas hæc minuitur. Si mutaretur hæc quantitas deberent ſubduci plures centenarii numeri ex iis, qui ad Summam poſitam *in Commentariis in univerſo* quinariarum 12755 pertinebant.

1. *Claudia abundantior aliis*] Omnium Aquarum collatis ad caput menſuris, inveniuntur Claudia & Anio novus alias copia ſuperare; ex illis tamen menſuris videretur potius Anio novus *abundantior*, quam *Claudia*. Namque cum in Claudia, menſura ad caput, repertæ fuiſſent Quinariæ 4067; in Anione novo, menſura ad caput, repertæ ſunt (ut dicitur in Art. 73) quinariæ 4738: & adhuc *ampliorem* quinariis hiſce 4738 *modum* in Anione novo *inventum* ſcribit in citato modo Art. Frontinus, *ex quo* apparebat, *etiam exuberare comprehenſam menſuram*. Sed nihilominus, ſi attendemus quæ de Claudia ipſa in hoc eodem Art. infra Frontinus ſcribit, facile liquebit, Claudiam *abundantiorem* fuiſſe appellandam: namque infra habet Frontinus hæc; fontes Aquæ Claudiæ, & Aquam Auguſtam adjectam fontibus Claudiæ ita *ſufficere ad præſtandas Ductui ſuo Quinarias*, quæ ſignificatæ ſupra ſunt, 4607, *ut præterea 1600 effundantur*. Ergo, ab his 1600 quinariis non modo quemcumque exceſſum menſuræ Anionis compenſatum fuiſſe, reputandum eſt; verum etiam ſuperatos exceſſus ipſos; ut propter has Claudia *abundantior* dicenda fuerit. Vide Notam 14 hujus Art. ¶ Art. 72.

2. *maxime injuriæ expoſita eſt*] Nimirum quia abundantior, non ita facile quidquid intercipiebatur ex ea, cognoſci poterat. Et tamen nihilominus, reapſe ingentem aquæ copiam fuiſſe interceptam, liquebat, ut ex iis, quæ paullo infra in hoc eodem Art. poſita ſunt, ſatis conſtat: ſcribitur enim, ex Claudia *quinarias* 2857 erogatas fuiſſe *minus*, *quam menſuræ ad caput factæ* demonſtraverant ineſſe in ipſo Claudiæ Ductu: itaque hæ 2857 quinariæ (etiam prætermiſſa conſideratione aquæ, quæ effundebatur) a Privatis injuria certe uſurpabantur; nec quidem tantum ex ulla alia Aqua intercipiebatur: quamobrem *Claudia & maxime injuriæ expoſita*, & maxime injuriis affecta. Mihi quidem explicatio hæc videtur rationi conſona magis, quam ſi diceretur, citatis Frontini verbis ſignificari; Ductum Claudiæ commodiorem ceteris fuiſſe, ut aqua ex eo injuria interciperetur.

3. *amplius, quam in Commentariis MDCCLII*] Erant in Commentariis quinariæ 2855, quinariæ ad caput inventæ fuerant 4607: quare, ſubductis illis ex hiſce, remanent quinariæ 1752, quæ erant in menſura *amplius, quam in Commentariis*.

4. *in*

autem noſtra certior eſt menſura, ut ad VII ab Vrbe milliarium, [4] in Piſcina, ubi indubitatæ menſuræ ſunt, inveniamus Quinarias III millia CCCXII; plus quam in Commentariis CCCCLVII: quamvis & ex beneficiis ante Piſcinam eroget, & plurimum ſubtrahi deprehenderimus, ideoque minus inveniatur, quam revera eſſe debeat, Quinariis MCCLXXXXV. [5] Et circa erogationem fraus apparet, quæ [6] neque ad Commenta-

4. *in Piſcina, ubi indubitatæ menſuræ ſunt, inveniamus Quinarias III millia CCCXII*] Quod ſupra dixerat (ut animadvertimus in Nota 4 Art. 19) hic firmius aſſeverat, appellans *indubitatas menſuras in Piſcina*, idest in oſtio, puta B in *Fig. XI* ad pag. 55, per quod aqua Piſcinam ingrediebatur. Duabus autem de cauſſis, opinor, tantum tribuiſſe Frontinum noſtrum menſuræ habitæ in Piſcina.

II. Primum, quia ibi commodius iniri poterat ipſa menſura rivi, & fortaſſe in ipſis oſtii marginibus erant inſculptæ diviſiones factæ per pedes, atque digitos; ut menſura adhuc facilius dignoſceretur.

III. Secundum, quia ibi velocitas reputabatur, neque excedens, neque deficiens: ſi enim exceſſiſſet, etiam modus aquæ extitiſſet major; ſi defeciſſet, modus aquæ evaſiſſet minor: neutraque ratione menſura fuiſſet indubitata. Itaque puto, Frontinum hic (quod etſi non ſemper fecit, attamen fecit etiam alibi: vide Notas, 5 Art. 35, 5 Art. 70, & 8 Art. 73) attendiſſe velocitatem; atque reputaviſſe, hanc eſſe velocitatem propriam, convenientemque fluenti aquæ, ne modus ejus excederet, aut deficeret. Talis autem velocitas, voce nunc ſæpe in hujuſcemodi rebus uſurpata ab iis, qui de aquarum fluentium Doctrina agunt, Media velocitas poteſt appellari.

IIII. Quod vero omnes ſuas menſuras ad ipſam Mediam velocitatem præciſe non retulerit Frontinus, contigiſſe reor, propterea quia Doctrinam menſuræ fluentium aquarum, neceſſariam in optima comparatione, ignoraret. Quod tamen neque præterpropter, ut ajunt, comparationem ſemper inſtituerit; id ſane mirum eſt.

V. Venio ad poſtrema verba, *Quinarias III millia CCCXII*. Si ſupra in Codice Caſſinenſi aliam aliquam ſimilem dictionem inveni, ratus ſum, in verbo *Quinarias* poſtremam litteram pro compendiaria nota ſignificante ſyllabam *rum* poſſe ſumi, libentiuſque ſcripſi *Quinariarum*. At dubitari non poteſt, quin hic, & alio aliquo in loco *Quinarias* ſcriptum fuerit: quod ubi ita eſt, non meliorem interpretationem apponi poſſe exiſtimo, quam ſi dicatur, intelligendum eſſe ita; Quinarias trecentas duodecim, & Quinariarum tria millia. Porro etſi fieri potuit, ut a Librariis, aut ab indocto aliquo Homine hæc loca vitiata fuerint quoniam tamen nonnulla, quæ pertinent ad numeralia nomina in obſcuro ſunt, cum notas numerorum potius, quam numeralia nomina ſcripta reliquerint Veteres; iccirco locum animadverſione dignum exiſtimavi.

5. *Et circa erogationem fraus*] Ita Editio Iocundi: Codex Caſſinenſis habet; *& circa erogationem aũ fraus*: Codex Vibinas; *& circa erogationem aut fraus*. Cum neſcirem quænam particula revera ante verbum *fraus* ponenda eſſet (etſi conjicerem particulam *etiam* poſſe convenire) videremque ex neglecta particula minime mutari ſententiam, placuit hoc in loco Iocundi Editioni adhærere.

6. *neque ad Commentariorum fidem*] Ideſt; neque *ad fidem* menſurarum, quæ *Commentariis* continentur.

7. neque

Digitized by Google

mentariorum fidem, neque ad eas, quas ad caput egimus menſuras, [7] neque ad illas ſaltem ad Piſcinam, poſt tot injurias convenit. [8] Solæ enim Quinariæ MDCCL erogantur: minus, quam Commentariorum ratio dat, Quinariis MCV; minus autem, quam menſuræ ad caput factæ demonſtraverunt, Quinariis II millibus DCCCLVII; minus etiam, quam in Piſcina invenitur, Quinariis MDLXII. [9] Ideoque cum ſincera in Vrbem proprio rivo perveniret, in Vrbe miſcebatur cum Anione novo, ut confuſione facta, [10] & conceptio earum, & erogatio eſſet obſcurior. [11] Quod ſi qui forte me acquiſitionum menſuris blandiri putant, admonendi ſunt; [12] adeo Curtium, & Cærulum

---

7. *neque ad illas ſaltem ad Piſcinam, poſt tot injurias convenit*] Ideſt; *neque ad illas* menſuras, cum quibus *ſaltem* convenire deberet ad Piſcinam, ubi, *poſt tot injurias* ante Piſcinam, finis injuriarum eſſe debuiſſet, neque (inquam) *ad illas* menſuras *convenit*. Quod vero attinet ad verbum *Piſcinam*, fateor, me in Codicibus legiſſe *ad Piſcinas*; ſed *ad Piſcinam* multo magis videtur cum eo conſentire, quod Frontinus, ſe ſumſiſſe menſuras *in Piſcina* (non in Piſcinis) ſemper dicat. In Codicibus etiam legitur; *poſt tot injurias ſunt convenit*: at verbum *ſunt*, plane redundans, non potuimus non prætermittere, ut Iocundus fecerat.

8. *Solæ enim Quinariæ MDCCL erogantur &c.*] Proportio inter erogationem, & Commentariorum rationem, & menſuras ad caput, & menſuras in Piſcina, iiſdem numeris in Codicibus, atque in Iocundi Editione exprimuntur. Præterea (ut ante ſæpe fecimus) ipſi numeri poſſunt juſtis ſubductionibus manifeſtiſſime comprobari. Claudiæ itaque erogatio, latiore modo ſumta, erat quinariarum 1750.

II. Sed, agendo ſtrictiore modo, diſtributio, ſeu vera erogatio Claudiæ invenitur quinariarum 1588. Nam ſupra in Art. 69 dictum fuit, Iuliam *accipere ex Claudia quinarias* 162, quæ quinariæ in ſupputationem erogationis Iuliæ, non Claudiæ veniunt: ſic, illis 162 ab 1750 ſubductis, remanent pro juſta erogatione quinariæ 1588. Si vero quantitas hæc mutaretur; deberent mutari quattuor ex proximis numeris, qui in Codicibus, editiſque Libris conſentiunt.

9. *Ideoque cum ſincera in Vrbem proprio rivo perveniret*] Claudia, & Anio novus ſuper eoſdem arcus ducebantur in Vrbem: ſed utriuſque Aquæ rivi erant ſeparati: ſic Claudia ſincera, ideſt pura ſine alius commixtione, in Vrbem poterat pervenire. In Editione Iocundi pro particula *Ideoque*, quæ in Codicibus eſt, legitur *Itaque*.

10. *& conceptio earum, & erogatio eſſet obſcurior*] Nam quæcumque menſura aquæ ſic commixtæ conſiderata fuiſſet, non potuiſſet ſciri quæ portio Aquæ Claudiæ, quæve Anionis in ea menſura eſſent.

11. *Quod ſi qui forte me acquiſitionum menſuris blandiri putant &c.*] Ideſt; *ſi qui forte putant*, me velle deſcribere majores, quam reapſe ſint, menſuras acquiſitionum, ſcilicet derivationum aquarum ad Ductus, ſeu quantitatis aquæ ad capita Ductuum &c.

12. *adeo Curtium*] Particula *adeo*, qua tota ſententia illuſtrior fit, exſtat in utroque Codice Caſſinenſi, & Vrbinate; ſed in Editione Iocundi deeſt.

lum fontes, Aquæ Claudiæ ſufficere ad præſtandas Ductui ſuo Quinarias, quas ſignificavi, IIII millia DCVII, [13] ut præterea MDC effundantur. Nec eo inficias, quin eæ, quæ ſuperfluunt, non ſint proprie horum fontium: capiuntur enim [14] ex Auguſta, quæ inventa in Marciæ ſupplementum, [15] dum illa non indiget, adjicitur fontibus Claudiæ, [16] quamvis ne

¶ Art. hujus quidem Ductus omnem aquam recipiat. ¶ A-

73. nio novus in Commentariis habere ponebatur Quinarias III millia CCLXIII. Menſus ad caput reperi Quinarias IIII millia DCCXXXVIII; [c] amplius, quam in conce-

13. *ut præterea MDC effundantur*] Ideſt; ſuperfluant diſperdanturque; propterea quod Ductus capiens quinarias 4607, ante ſignificatas (nimirum ad caput menſura inventas) recipere has alias 1600 minime queat. De hac autem re etiam ſupra in Nota 1 hujuſce Art. dictum eſt.

14. *ex Auguſta, quæ inventa in Marciæ ſupplementum &c.*] Conſentit locus cum iis, quæ ſupra in Art. 12 ſcripta fuerant his verbis: *Idem Auguſtus in ſupplementum Marciæ, quotiens ſiccitates egerent auxilio, aliam ejuſdem bonitatis opere ſubterraneo perduxit uſque ad Marciæ rivum, quæ ab inventore appellatur Auguſta*. Vt ut vero aqua ſuperfluens caperetur ex Auguſta; ſemper tamen manet ac verum eſt, Claudiam fuiſſe abundantiorem (quemadmodum in Nota c hujuſce Art. dictum eſt) Vndecumque enim perveniret, certe in Claudiam ea aquæ copia pervenire poterat; ut ad Claudiæ caput tanta aqua ex abundantia ſuperflueret, quanta nequiret ad caput ullius alterius Aquæ ſuperfluere.

15. *dum illa non indiget, adjicitur fontibus Claudiæ*] Etiam Auguſtus præviderat, futurum, ut Aqua Auguſta non eſſet admodum neceſſaria ad ſupplementum Aquæ Marciæ; namque duxit illam tantum pro eo tempore, *quotiens ſiccitates egerent auxilio*. Et raro admodum id contigiſſe credendum eſt, quoniam ſupra in Art. 14 Frontinus ipſe hoc animadvertit, ſcripſitque his verbis; *Auguſtæ fons, quia Marciam ſibi ſufficere apparebat, in Claudiam derivatus eſt &c.* Alibi, nimirum in Art. 67 præterea oſtendit, haud exiguam fuiſſe copiam aquæ ad caput Ductus Marciæ, de qua agens habet hæc; *ad caput, præter eam menſuram, quam comprehendiſſe nos capacitate Ductus poſuimus, effunduntur amplius CCC Quinariæ*. Quomodo autem Aqua Auguſta in rivum Marciæ influeret, ſi Marcia indigeret; dum vero hæc non indigeret, Auguſta adjiceretur fontibus Claudiæ, conjecimus ſupra in Nota 5 Art. 14.

II. In Codicibus, & Iocundi Editione legitur verbum *adjecimus*: ſed, præterquamquod Frontinus hoc loco de re a ſe facta non loquitur; verba illa, *quæ* (Aqua Auguſta) *inventa*, requirunt verbum *adjicitur*, non verbum *adjecimus*, ut per ſe eſt manifeſtum.

16. *quamvis ne hujus quidem Ductus omnem aquam recipiat*] Ideſt; *quamvis ne hujus* rivi *quidem* Aquæ Auguſtæ *omnem aquam Ductus* Claudiæ *recipiat*. Et certe, ſi quinariæ 1600 effundebantur, ut paullo ſupra in hoc eodem Art. dictum fuit, non recipiebatur Claudiæ Ductu omnis aqua.

¶ Art. c. *amplius, quam in conceptis Commentariorum eſt, Quinariis MCCCCLXXV*] In

73. conceptis Commentariorum erant quinariæ 3263, ea menſura ad caput repertæ fuere

conceptis Commentariorum eſt, Quinariis MCCCC LXXV: [2] quarum acquiſitionem non avide me amplecti, [3] quo alio modo manifeſtius probem, quam quod in erogatione ipſorum Commentariorum major pars earum continetur? [4] Erogantur enim [5] Quinariarum

IIII

ſuere quinariæ 4738; illæ ſi ſubducantur ex his, remanent quinariæ 1475; quibus ſcilicet numerus menſura inventus numerum in Commentariis poſitum ſuperabat. Tres modo expoſiti numeri 4738, 3263, 1475 in Codicibus & in Iocundi Editione eodem modo ſcribuntur. At quod attinet ad verbum *conceptis*; id perſpicue legitur in Codicibus. in Editione Iocundi legitur, *conceptelis*.

2. *quarum acquiſitionem non avide me amplecti*] Ideſt; me non avide id efficere, ut menſura illius quantitatis aquæ ad caput inventæ major appareat. Porro cordi admodum erat (ut ex hoc, & ſimilibus locis abunde liquet) Frontino noſtro, ne quiſpiam exiſtimare poſſet, a ſe tradi menſuras ad caput juſto majores. Nam, quoniam ex quantitate aquæ ad caput inventæ collata cum erogatione innoteſcebat copia aquæ, quæ intercipiebatur, atque uſurpabatur, ſi quantitatem illam Frontinus feciſſet juſto majorem; juſto etiam majorem copiam intercipi ſtatuiſſet, fuiſſetque calumniæ reus.

3. *quo alio modo manifeſtius probem, quam quod in erogatione ipſorum Commentariorum major pars earum continetur?*] Ita ferme in utroque Codice; niſi quod, loco verbi *in erogatione*, legitur *in erogationem*; nec interrogationis nota adeſt. Sed in Editione Iocundi legitur; *quo non alio modo manifeſtius probem quam erogatione ipſorum commentariorum, major pars earum continetur*. Præſtare tamen lectionem Codicum per ſe manifeſtum adeo eſt; ut, ſi in Codicibus legeretur eo modo, ac in Editione Iocundi legitur, non aliis videretur reſtituenda ſententia verbis, quam illis, quæ in Codicibus reapſe ſunt. Et ſi quis mallet, pro *quo non*, reponi *quonam*: nondum profecto res foret ſatis perſpicua. Exiſtimavi autem, totam eam veram ſententiam adhuc clariorem fieri interrogationis nota; quæ ab ipſa verborum vi poſtulari videbatur.

4. *Erogantur*] In Codicibus legebatur *Negantur*: & in Iocundi Editione *Negantur*. Verum, cum ſermo de erogatione fiat, evidens eſt, legendum eſſe, *Erogantur*.

5. *Quinariarum IIII millia CCXI*] Cum haud faciliter cognoſci queat, an numeri, qui in Codicibus, atque editis Libris reperiuntur, juſti ſint: præter alias, hanc mihi regulam conſtitueram, ut quando tres numeri ſic eſſent poſiti; ut, uno ex alio ſubducto, id reliquum eſſet, quod Frontinus in tertio numero reliquum eſſe oportere dixerat; tunc, ſi accederet conſenſus Codicum, meliorumque editorum Librorum, pro juſtis numeros illos ſine ulla hæſitatione reputarem. Si res vero non ſuccederet, aut Codices cum editis Libris non conſentirent; tunc conſuevi vel eum ſeligere numerum, vel eam inſtituere emendationem, unde proveniret inter duos ex propoſitis, aut inter alios numeros alibi poſitos, genuinus conſenſus. Hic autem legitur erogari quinarias 4211 (in hoc numero, & in duobus aliis, de quibus hic agitur a nobis, conſentiunt Codices, atque Editio Iocundi) & ſupra ſcriptum eſt, ope menſuræ ad caput inventas fuiſſe quinarias 4738: infra vero ſcribitur, inter menſuram & erogationem quinarias 527 intereſſe: & quidem ſubducto numero 4211 a numero 4738, remanet numerus idem ille quinariarum 527. Quod ſi ponatur, erogationem illam latiore modo ſumtam fuiſſe quinariarum 4211; ſubducendo ex hiſce quinarias 163, quæ dabantur in adjutorium Tepulæ poſt Hortos Epaphrodicianos (ut ſupra in Art. 68 dictum eſt: conſentitque apprime numerus 163 cum aliis numeris, quibus copulatur) ſubducendo, inquam, quinarias 163, remanerent pro diſtributione, ſeu vera erogatione Anionis novi quinariæ 4048.

II. Nunc vero in unam ſummam colligamus cunctam diſtributionem Aquarum, ſeu erogationes illas omnes (nullam adhibendo erogationem poſitam latiore modo) quæ, ut ex præcedentibus Notis perſpicue apparet, hujuſcemodi erant: nimirum erat vera erogatio Quinariarum

		Quinariarum
Appiæ	(ut eſt in Nota 7. II. Art. 65)	704.
Anionis veteris	(ut in Nota 7. III. Art. 66)	1610.
Marciæ	(ut in Nota 8. III. Art. 67)	1935.
Tepulæ	(ut in Nota 4. II. Art. 68)	445.
Iuliæ	(ut in Nota 8. II. Art. 69)	803.
Virginis	(ut in Nota 7. II. Art. 70)	2504.
Alſietinæ	(ut in Nota 6. II. Art. 71)	392.
Claudiæ	(ut in Nota 8. II. Art. 72)	1588.
Et Anionis novi	(ut ponitur in Nota hac)	4048.
	fit Summa	14029.

Ergo Quinariarum 14029 reperitur Summa Veræ Erogationis *in univerſo*: quæ debuiſſet reperiri tantummodo quinariarum 14018, quemadmodum apparet ex iis, quæ dicta fuere in Nota 4 Art. 64; ubi oſtendimus numerum illum 14018 recte poni; ideſt eum eſſe, quem Frontinus ſcripſerat. Hinc credidi, in Summa errorem ineſſe, & erogationi veræ alicujus Aquæ tribui quinarias undecim amplius, quam fieri debuiſſet; atque ita manifeſtum reddi, undecim quinarias ex vera alicujus Aquæ erogatione eſſe ſubducendas, ut ſit verarum erogationum Summa æqualis propoſito numero 14018.

III. Ob id itaque ſingularum erogationes Aquarum diligenter examinavi, & inveni, eas mutari non poſſe, niſi mutarentur (excepta erogatione Anionis novi, in qua duo tantum numeri erant mutandi) aut plures numeri, aut integræ aliquæ, ſolidæque ſententiæ. Tentavi numeros quinariarum, quas una Aqua in alterius ſubſidium dat, remque in omnem ferme partem converti. Sed non adinveni, in propoſitis quinariis undecim ſubducendis fieri poſſe mutationem minorem illa, quæ fiebat, cum eæ ab Anionis novi Erogatione ſubducerentur: proptereaque viſum eſt, in nullam aliam Erogationem errorem cadere facilius potuiſſe, quam in Anionis novi Erogationem. Et quidem credibile eſt, Frontinum (quemadmodum in ſupputandi arte Hominibus accidit) numerum 4211 hoc loco pro numero 4200 ſumſiſſe, qua una exigua imprudentia produci hoc loco potuit is quinariarum undecim error; qui ſi referretur in aliam Erogationem, major profecto (contra atque veriſimile eſt) Frontino, Viro accurato & diligenti, imprudentia eſſet imputanda. Neque tamen, hunc quinariarum undecim errorem in alias etiam ſubſequentes Frontini ſupputationes incidiſſe, credendum eſt: quandoquidem infra erogatio vera ſemper deſcribitur quinariarum 14018, non autem quinariarum 14029.

IIII. At, quod errorem hunc Librariis tribuere noluerim, in cauſſa fuere regula rationeſque in prima hujuſce Notæ ſectione expoſitæ, quamobrem etiam numeros 4211, & 527 in contextu non mutavi: namque mei eſt curare, ut Frontiniano contextui pro vitiatis verbis reſtituam propria Frontini verba, ſi hæc inveniri ullo modo queant; non ut veritatem, quaſi vi atque violentia intrudam, ſi uſpiam deſit in verbis, quæ incorrupta, & propria Frontini ex indiciis omnibus videntur eſſe reputanda. Quod autem veritas, quam contextui interponere non licet, conſtitui debeat in Notis, nullus dubito. Iccirco hic ajo; re ad probabilitatis trutinam expenſa, ſtatui poſſe: Erogationem Anionis novi, latiore modo ſumtam, fuiſſe quinariarum 4200; veram erogationem, ſeu diſtributionem Anionis novi (demtis quinariis 163, quæ ab Anione novo dabantur in adjutorium Tepulæ) fuiſſe quinariarum 4037. Hac enim erogatione in unam ſummam cum reliquis pariter veris collecta, habetur germanus numerus quinariarum 14018; qui in univerſo veræ erogationis Summæ convenire debebat. Tali autem Anionis novi erogatione vera quinariarum 4037, ob ea, quæ dicta fuere in fine Sectionis III hujuſce Notæ, infra ſemper utemur.

6. cum

IIII millia CCXI; [6] *cum* alioquin in eiſdem Commentariis inveniatur conceptio non amplius, quam III millium CCLXIII. Præterea intercipi non tantum DXXVII, quæ inter menſuras noſtras & erogationem interſunt, *ſed* longe ampliorem modum deprehendi; ex quo apparet, etiam exuberare comprehenſam a nobis menſuram. [7] Cujus rei ratio eſt, quod vis aquæ rapacior, [8] ut ex largo & celeri flumine excepta, velocitate ipſa ampliat modum. ¶ Non dubito, aliquos annotaturos, quod longe major copia actis menſuris inventa ſit, quam erat in Commentariis Principum: cujus rei cauſſa eſt error eorum, qui ab initio parum diligenter uniuſcujuſque fecere æſtimationem. Ac ne metu æſtatis, aut ſiccitatum in tantum a veritate eos receſſiſſe [1] credam, obſtant ...., quod ipſis ¶ Art. 74.

6. cum *alioquin in eiſdem Commentariis inveniatur*] In utroque Codice legitur verbum, *inveniatur*: in Editione Iocundi, *invenitur*: at particula *cum* nuſpiam eſt. Nihilo tamen minus & Codicum verbum *inveniatur*, & totius ſententiæ vis adeo requirebant particulam *cum*; ut viſum ſit, eam poſſe in contextum reponi. Neque vero facile apparuit cauſſa, propter quam exprobrare quis poſſet, particulam illam temere fuiſſe reſtitutam. Similesque ob rationes, paullo infra poſui particulam *ſed*; quæ deeſt in Codibus: hanc tamen jam poſuerat Iocundus.

7. *Cujus rei ratio eſt, quod vis aquæ rapacior*] Ideſt rapidior, velociorque: quoniam enim aqua quo eſt velocior, eo etiam majorem vim habet ad ſecum rapienda obvia quæque; iccirco aqua velocior dici etiam poteſt aqua rapacior. Huc aliquo modo ſpectat illud, quod legitur in tertio Ciceronis Libro, *de Natura Deorum*;

Europam, Lybiamque rapax ubi dividit unda.

Sed poſſet dubitari: num hic legendum eſſet *rapidior* apud Frontinum? Ceterum in Codice Caſſinenſi legi videtur; *cui rei rationem quamvis aquæ rapacior*: in Vrbinate legitur; *cui rei ratio eſt, quod jus aquæ rapacior*: in Editione vero Iocundi, ut poſuimus; viſa enim eſt hoc in loco optima eſſe Iocundi emendatio.

8. *ut ex largo & celeri flumine excepta, velocitate ipſa ampliat modum*] Hæc Frontini verba indicant, illi minime fuiſſe ignotum, aquam, quæ prædita ſit majore velocitate, inductam in aliquod lumen fluere per idem lumen majore copia (propter impetum præconceptum) ideſt eam aquam ampliare modum. Et hæc quoque verba commonſtrant, aliquando (quod etiam alibi animadverſum) a Frontino aliquam, incertam tamen indeterminatamque, velocitatis aquæ rationem fuiſſe habitam.

II. At hæc verba certe non indicant, aut Frontinum certa aliqua Doctrina metitum fuiſſe etiam ex velocitate aquas, aut Frontinum ſciviſſe eam Doctrinam Aquarum Fluentium, quam P. Caſtellius invenit; utut contra Caſtellii inventa, pro ipſo Frontino, Fabrettus hunc locum (Num. 232 ſæpe citati Operis) in medium trahat.

1. *credam, obſtans ...., quod ipſis .... menſuris*] In Codicibus legitur ita; *credam obſtantibus quod ipſ .... menſuris*: in Iocundi Editione ita; *credam conſtan-* ¶ Art. 74.

ipſis .... menſuris Iulio menſe hanc uniuſcujuſque copiam, quæ ſupra ſcripta eſt, tota deinceps æſtate durantem [2] exploravi. Quæcunque tamen eſt [3] cauſſa, quæ præcedit; illud utique detegitur, x millia Quinariarum intercidiſſe: [4] dum beneficia ſua Principes ſecundum modum Commentariis adſcriptum temperant.

¶ Art. 75. ¶ [1] Sequens diverſitas eſt, quod [2] alius modus concipitur ad capita, alius nec exiguo minor in Piſcinis, minimus deinde diſtributione continetur. Cujus rei cauſſa eſt fraus Aquariorum, quos Aquas ex Ductibus publicis in Privatorum uſum derivare deprehendimus. Sed & plerique Poſſeſſorum,

---

conſtantibus quidem ipſis menſuris: ſed lectio hæc totam ſententiam mancam reddit. Opinatus autem ſum, verbum *obſtantibus*, quod in Codicibus eſt, compoſitum fuiſſe ex duobus verbis (quorum ultimum fortaſſe compendiaria nota ſcriptum fuit) quæ perperam Librarii una conjunxerint, cum ante ſcriptum eſſet *obſtant obſervationes*, aut ſcriptum eſſet verbum aliud verbo *obſervationes* analogum; quare pro hoc verbo lacunam reliqui, & poſui verbum *obſtant*. Lacunæ vero alteri convenire exiſtimo verbum *actis*. Itaque totius periodi ſententiam hanc eſſe reor: *ac ne credam, eos metu æſtatis, aut ſiccitatum* (quando copia aquæ imminui valde poteſt) *in tantum receſſiſſe a veritate, obſtant* obſervationes, propterea *quod ipſis* actis *menſuris Iulio menſe* (ideſt; poſt ipſas actas menſe Iulio menſuras, quas ante tradidi) *deinceps hanc uniuſcujuſque* Aquæ inventam *copiam* tota æſtate *durantem*, repetitis menſuris, *exploravi*; ideſt, explorando, eandem inveni durantem.

2. *exploravi*] Ita Codices. Editio Iocundi, *exploraverim*.

3. *cauſſa, quæ præcedit, illud &c.*] Ita Codices: Editio Iocundi habet; *cauſſa, a qua procedit illud*. Sed Codicibus ſteti.

4. *dum beneficia ſua Principes ſecundum modum Commentariis adſcriptum temperant*] Ideſt; dum Principes putantes, ſe poſſe concedere quinarias 14018, quæ apparebant in erogatione (ut dictum eſt ſupra in Art. 64) neſcienteſque, veram copiam aquæ omnium Aquæductuum conſtare ex quinariis 24413 (ut demonſtratum fuit in Nota 6 III. Art. 64) concedenteſque beneficia ſua ſecundum apparentem illam erogationem, amittebant circiter X millia quinariarum. Codex Caſſinenſis habet, ut ſcripſimus: Editio Iocundi habet; *Princeps ſecundum modum Commentariis aſcriptum temperat*. Codex Vrbinas in verbo *Princeps* conſentit cum Editione Iocundi; in verbo autem *temperant*, cum Codice Caſſinenſi conſentit.

¶ Art. 75. 1. *ſequens diverſitas*] Ideſt ſequens cauſſa diverſitatis inter copiam actis menſuris inventam, & copiam, quæ erat in Commentariis Principum deſcripta.

2. *alius modus concipitur ad capita &c.*] Si inter capita Ductuum & Piſcinas pars aquæ ſurripiebatur fraudibus Aquariorum, & Privatorum (ut ſtatim poſt verba hæc ſcribitur) contingere debebat, ut in Piſcinis modus aquæ minor eſſet, quam ad capita; ac, ſi inter Piſcinas, & loca, ubi diſtribuebatur aqua, iterum fraudibus ante indicatis alia pars aquæ intercipiebatur, fieri quidem debebat, ut modus aquæ in diſtributione eſſet minor minore illo modo in Piſcinis; ideſt, ut modus in diſtributione minimus eſſet.

3. e quo-

ſorum, [3] e quorum agris aqua circumducitur, [4] inde [5] formas rivorum perforant; unde fit, [6] ut Ductus

3. *e quorum agris aqua circumducitur*] Ita Codex Caſſinenſis, & Codex Vrbinas: Editio Iocundi habet; *ex quorum agris aquæ circumducuntur*. Puto, ea verba ſignificare; circum quorum agros (ſeu circum confinia agrorum) aqua circumducitur. Fateor tamen, ſuſpectam mihi fuiſſe eam lectionem, propterea quia talis dictio aliquid inſolentis habere viſa eſt.

4. *inde*] Ita Codex Vrbinas, & Codex Vaticanus: Codex Caſſinenſis habet, *unde*: Editio princeps, ac Editio Iocundi habent, *fraude*; quod verbum aptius quidem videbatur; non tamen neceſſarium, & quod cogeret, ut a Codice Caſſinenſi nimis recederem.

5. *formas rivorum*] Verbum hoc *Forma* ſignificat aliquando fiſtulas, tubos, ſeu ſpecus, per quos aqua ducitur, ut ſcripſimus etiam in Nota 5 Art. 17: ſecundum quam ſignificationem hoc loco id verbum uſurpatur. Ita Sidonius Lib. I. Ep. 5, *Patuit & Roma conſpectui, cujus mihi non ſolum formas, verum etiam naumachias videbar epotaturus*. Ad hunc autem Sidonii locum notat Iacobus Sirmondus; cauſſam, *cur rivorum canales Formæ nuncupentur*. *Nomen* (ſcribit) *inde, ut apparet, quod ſubditis formis inſtruebantur. Qua ratione formacei quoque Afrorum, Hiſpanorumque ex terra parietes dicti, quoniam in forma circumdatis duabus tabulis inferciantur, ut docet Plinius Lib. XXXV. Cap.* 14. Quod tamen attinet ad Plinii locum, non prætermittam; cum in quibuſdam Libris (ut in Aldina Editione) ita legi; *Quid? non in Africa, Hiſpaniaque ex terra parietes, quos appellant fornaceos, quoniam fornacum modo circumdati utrinque duabus tabulis infarciuntur*. Vtcumque tamen de his Plinii verbis ſit; videtur mihi veriſimillima conjectura Sirmondi. Quare, ut ad id, quod certum eſt, revertar; fiſtulæ, ſeu ſpecus rivorum, hoc *Formarum* nomine (ut jam dictum eſt) fuerunt nuncupati.

II. Quin pro integris quoque Aquæductibus vox hæc aliquando uſurpata reperitur; ut apud Frontinum noſtrum infra in Art. 126 ubi legitur; *deinde vicinales Vias, agreſteſque per ipſas formas dirigunt* (vide infra Notam 4 Art. 126) Ita etiam apud Caſſiodorum; qui in *Variarum* Lib. VII, in Formula VI, quæ inſcribitur, *Formula Comitivæ Formarum Vrbis*, habet; *in Formis autem Romanis utrumque præcipuum eſt, ut fabrica ſit mirabilis, & aquarum ſalubritas ſingularis*. Apud Iureconſultos etiam, & alibi vox hæc adhibita in propoſita ſignificatione reperitur.

III. Quidam citant Itinerarium Antonini: nam in ea veluti Appendice, quæ ad calcem Itinerarii adjicitur, inſcribiturque *Itinerarium Maritimum*, legitur; *Nunc nomina Aquarum, quæ uſibus æternæ Vrbis Formarum conſtructionibus advectæ ſunt, indicemus*. Sed ea Aquarum Deſcriptio Appendici illi falſe intruſa (niſi velimus, totum illud *Itinerarium* Maritimum falſe attribui Authori melioris illius Itinerarii, cui titulus eſt *Itinerarium Provinciarum*) ea, inquam, Deſcriptio Aquarum barbari cujuſdam Hominis eſt; atque infra tempora Antoninorum ſcripta. De Claudia enim Aqua, ab Appio Claudio Cæco Romam deducta, in ea Deſcriptione legitur; *Claudia inventa, & adducta eſt a Claudio Cæſare*: de Marcia, a Q. Marcio Rege deducta, legitur; *Marcia inventa eſt a Marco Agrippa*: de Iulia, a Marco Agrippa deducta, legitur; *Iulia inventa ab Aureliano perductaque eſt*; videlicet in Deſcriptione, quæ Antonino a multis tribuitur, nominatur Aurelianus; quod falſiſſimum commentum legitur etiam in Lexico Vniverſali Io. Iacobi Hofmanni, ad verba *Aquæ Romæ Vrbis*. Hæc autem de illa Aquarum Deſcriptione, quæ ab aliquo haberi fortaſſe poterat ceu pertinens ad res noſtras, ſemel indicaviſſe ſufficiat. Neque vero jam propoſitæ verbi *Forma* ſignificationi, aliunde jam certæ atque manifeſtæ, adjicienda eſt probatio hujus farinæ.

IIII. De-

ctus publici Hominibus Privatis vel ad Hortorum *u-*
¶ Art. 76. *ſum* itinera ſuſpendant. ¶ Ac de vitiis ejuſmodi nec plura, nec meliora dici poſſunt, [1] quam a Cælio Rufo dicta ſunt in ea concione, cui titulus eſt, DE AQVIS. Quæ [2] nunc nos omnia, ſimili licentia uſurpata, [3] utinam non per offenſas probaremus: irri-

---

IIII. Demum, non me latet, Andream Alciatum (in Annot. in tres poſteriores Lib. Cod.) dubitaviſſe, num verbum *Formæ* in Frontini Libris corrupte ſcriptum ſit, & *Forinæ* legi debeat: nam *Forinarum* vocabulo appellati fuiſſe videntur tubi, ſeu canales in antiquis Inſcriptionibus (quod etiam ex Gruteri Inſcriptionibus conſtat). Sed hoc verbum derivatum a verbo *Forica* ſignificante tubos, per quos immundæ res deferebantur, pertinuiſſe ad tubos Aquæductuum, credi non poteſt.

6. *ut Ductus publici Hominibus Privatis vel ad Hortorum* uſum *itinera ſuſpendant*.] Locum ita explico, ut verba *Hominibus Privatis* pro dativo commodi (ut Grammatici ajunt) habenda ſint; quaſi diceretur ad commoditatem Privatorum Hominum: ut verba *Ductus publici ſuſpendant itinera* translate poſita ſint, quaſi Ductus ipſi facerent id, quod fiebat in ipſis fraude Hominum ſuſpendentium itinera aquarum; ideſt Hominum avertentium curſum aquarum. In Codicibus Caſſinenſi, & Vrbinate ſic legitur; *ut Ductus publici hominibus privatis vel ad hortorum itinera ſuſpendant*: at in Editione Iocundi legitur; *ut ductus publici Hominibus Privatis vel ad hortorum uſum ſubſerviant, vel ad itinera ſuſpendant*. Quare vides in Editionem Iocundi inſerta eſſe verba (quæ in Codicibus fruſtra requiras) hæc quattuor; *vel ad uſum ſubſerviant*; quæ nimia profecto ſunt: quin tamen unum Iocundi verbum ego quoque retinerem, nimirum verbum *uſum*, facere non potui; alioquin enim ſententia nullo modo poterat explicari.

¶ Art. 76. 1. *quam a Cælio Rufo dicta ſunt*] Hunc, opinor, fuiſſe M. Cælium Rufum, inſignem Oratorem, Ciceronis amicum, atque familiarem, qui de vi a Sempronio Atratino accuſatus, defenſus fuit a Cicerone; & ipſe quoque cauſſam ſuam egit auctore Quinctiliano Lib. II. Cap. 1, & Suetonio de claris Rhet. Cauſſa conjecturæ meæ hæc eſt: orationem, cui tantum tribuit Frontinus, ab eloquente aliquo Homine profectam fuiſſe, pro certo eſt habendum; nullum autem eloquentem Cælium Rufum, præter eum, quem nominavi, invenio. Accedit, Cælium hunc functum fuiſſe Quæſtura Vrbana, Tribunatu Plebis, AEdilitate Curruli, Prætura Vrbana (hoc autem abrogato Magiſtratu, Vrbe pulſus, & occiſus eſt) quamobrem contingere facile potuit, ut talis Vir ex aliqua occaſione dicere de Aquis debuerit. Num vero ex hoc Frontini loco appareat, Cælium Rufum *pugnaſſe cum Aquariis, qui ex Familia publica erant*, ut aſſerit Laurentius Pignorius in ſuo *de Servis Commentario*, aliis judicandum relinquo.

2. *nunc nos omnia, ſimili licentia uſurpata*] Ergo ante Frontini tempora, nimirum tempore Cælii Rufi, a Privatis uſurpabantur aquæ: & idem erat Frontini ætate: & idem etiam multo poſt, ut liquet ex Caſſiodoro, qui in *Variarum* Lib. III. Epiſt. 31 multa juſſu Theodorici Regis ſcribit Senatui Vrbis Romæ adverſus illos, qui aquas rivorum Aquæductuum (ipſe Formas appellat) derivabant ad privatum uſum. Hæc autem animadvertere in gratiam eorum, qui temporum vitia conferunt, lubuit.

3. *utinam non per offenſas probaremus*] Etiam enim per offenſas tueri officium conſtituerat Frontinus: quo in propoſito perſiſtens, ad extremum Libri habet hæc; *In reliquo vero opto, ne executio legis neceſſaria ſit, cum officii fidem etiam per offenſas tueri præſtet.*

4. *taber-*

irriguos agros, [4] tabernas, cœnacula etiam, corruptelas denique omnes perpetuis ſalientibus inſtructas invenimus. [5] Nam quod falſis titulis aliæ pro aliis aquæ erogabantur, [6] etiam ſunt leviora ceteris vitia. Inter ea tamen, quæ emendationem videbantur exigere, [7] numerandum eſt, quod fere [8] circa montem Cælium, & Aventinum accidit; qui colles, priuſquam Claudia perduceretur, utebantur Marcia & Iulia; ſed poſtquam Nero Imperator Claudiam, [9] opere arcuato *altius* exceptam, uſque ad Templum Divi Claudii perduxit, ut inde diſtribueretur, priores non ampliatæ, ſed [10] omiſſæ ſunt: nulla enim Caſtella adjecit, [11] ſed iiſdem uſus eſt, quorum, quamvis mutata aqua,

4. *tabernas, cœnacula etiam, corruptelas denique omnes*] Ita Codices. Luxum Romanorum, vel in nimia aquæ copia apparentem, exaggeravit Seneca Rhetor, in Controverſiarum Lib. V. Controverſia 5, teſtatus, *in ſummis culminibus* ædium *navigabilium piſcinarum freta* fuiſſe. Ac de copia aquæ in Domos immiſſa, Strabo in Geographiæ Lib. V. ita ſcribit; *Tantum autem aquæ per Aquæductus in Vrbem derivatur, ut qualibet propemodum domus ciſternas, tubulos, ac canales habeat copioſos*. Sed multi illicitam ducebant aquam, ut hoc in loco narrat Frontinus noſter.

5. *Nam quod*] Ita Codex Caſſinenſis: atque ita ſententia perſpicua eſt, atque elegans; aliud enim vitium, dum Frontinus imminuere ſimulat, enarrat. In Editione Iocundi, pro particula *nam*, legitur *non*; hinc ſententia tota obſcura redditur.

6. *etiam ſunt leviora*] Ita Codex Caſſinenſis: Codex Vrbinas habet; *etiam inter leviora*: Editio Iocundi habet; *etiamſi inter leviora*. Mutationis cauſſa orta (ut opinor) ex particula *non* ſuperius pro *nam* illapſa: hinc etiam perperam periodus hæc cum proxime ſuperiore fuit a Iocundo copulata.

7. *numerandum eſt*] Ita Codices: Editio Iocundi habet, *mirandum eſt*.

8. *circa montem Cælium, & Aventinum accidit &c.*] Verbum *accidit* refertur ad præteritum tempus; nam eo, quo Frontinus ſcribebat, tempore aliæ, præter Claudiam, aquæ ſerviebant Montibus Cælio & Aventino, quibus jam redditæ fuerant, ut infra in Art. 87 ſcribitur his verbis; *nunc plures Aquæ, & in primis Marcia reddita ampliore opere a Cælio in Aventinum uſque perducitur*.

9. *opere arcuato* altius *&c.*] Codex Caſſinenſis habet; *opere arcuato aſcus*: Codex Vrbinas; *opere arcuato aſ.....*: Editio Iocundi; *opere arcuato aſſumpſit*: ſed, ubi ponas id verbum *aſſumpſit*, ſequens verbum *exceptam* infert obſcuritatem non exiguam toti ſententiæ; plurimumque ibi præſtat, adverbium loco verbi ponere: adverbium autem *altius*, tum congruere huic loco videtur, quoniam Claudia excipiebatur altius, quam Iulia, erat enim illa altioris libræ; tum etiam videtur non eſſe valde a Caſſinenſis Codicis litteris remotum, cum *altius* in *aſcus* imperitia Librariorum mutari facile potuerit.

10. *omiſſæ*] Ita Codices: Editio Iocundi *amiſſæ*.

11. *ſed iiſdem uſus eſt*] Iiſdem ſcilicet Caſtellis, quæ ante ſerviebant Iuliæ, & Marciæ, ac ideo appellabantur Caſtella Iuliæ, & Marciæ: hæc vero Caſtella poſt

S omiſſas

¶ Art. 77. aqua, vetus appellatio manſit. ¶ [1] Satis jam de modo cujuſque, & veluti nova quadam acquiſitione aquarum, & fraudibus, & vitiis, quæ circa eas erant, dictum eſt: ſupereſt ut erogationem, quam confectam, [2] & (ut ſic dicam) in maſſam invenimus, immo etiam falſis nominibus poſitam, per nomina Aquarum, uti quæque ſe habet, & per Regiones Vrbis digeramus. Cujus comprehenſionem ſcio non jejunam tantum, ſed etiam perplexam videri poſſe: ponemus tamen quam breviſſime, ne quid velut formulæ Officii deſit iis, quibus ſufficiet cognoviſſe ſumma, [3] licebit tranſire leviora. ¶ Art. 78. ¶ [1] Vt ergo diſtributio Quinariarum XIIII millium X & VIII, ita

&

---

omiſſas Aquas Iuliam & Marciam, inductamque Claudiam appellata fuiſſe Caſtella Iuliæ & Marciæ, indicatur ex ſequentibus verbis; *quorum* (Caſtellorum) *quamvis mutata aqua, vetus appellatio manſit*. Quoniam vero Iulia & Marcia humiliores erant, quam Claudia, credibile eſt; Claudiæ, per Cælium opere arcuato perductæ, partem ad altiora loca diſtributam fuiſſe (quod ita neronianis temporibus placuerit) partem vero fuiſſe in Caſtella Iuliæ & Marciæ demiſſam. Nam ſi ad loca Caſtellis altiora Aqua Claudia non fuiſſet perducenda, cur pro Claudia opere arcuato, atque ideo altiore opus fuiſſet? De perductione autem Iuliæ per Cælium vide (ſi lubet) plura in Nota 8 II. & III. Art. 19.

¶ Art. 77. 1. *Satis jam de modo cujuſque &c.*] Quod ſæpe Frontinus jam alibi fecerat, hoc quoque in loco facit; nimirum paucis recenſet ea, de quibus ante ſcripſerat, ut ad tranſitionem ornatius clariuſque accedat. Concludit ergo hic, dictum a ſe jam fuiſſe *de modo cujuſque* Aquæ; nam modum cujuſque tum poſitum in Commentariis, tum menſura inventum deſcripſerat: dictum a ſe jam fuiſſe *de quadam veluti nova acquiſitione*; nam exceſſus ille X millium Quinariarum inventarum a Frontino in menſuris ultra modum, qui erat in Commentariis, haberi poterat tamquam nova quædam acquiſitio: demum aſſerit, dictum a ſe jam fuiſſe *de fraudibus & vitiis*, quæ circa eas Aquas erant; nam Aquariorum, Privatorumque fraudes paullo ſupra notaverat.

2. *& (ut ſic dicam) in maſſam*] Ideſt in ſummam ex partitionibus majoribus conſtitutam. Partitionibus minoribus, in quas ſubdividebantur majores, neglectis, tamquam levioribus rebus. In Editione Iocundi deeſt particula *&*, quæ in utroque Codice reperitur.

3. *licebit tranſire*] Ita Codices: Editio Iocundi; *licebit tamen tranſire*.

¶ Art. 78. 1. *Vt ergo diſtributio Quinariarum XIIII millium X & VIII, ita & .... &c.*] In Caſſinenſi Codice legitur; *ut ergo diſtributio quinariarum quatuordecim millium decem & octo, ita & quadranongenti triginta ſex*: in Codice Vrbinate pro *quadranongenti* legitur *quadragene*: in Editione Iocundi legitur; *Vt ergo diſtributio quinariarum XIIII millium X & VIII. Ita & quadragenum XXXVI*. Sed lectio quæque tum corrupta, tum manca eſſe videtur: quamobrem lacunam relinquere malui tam pro numero corrupto, quam pro verbis, quæ deſiderari plane opinor. Quod ad numerum autem pertinet, quem hoc loco poſitum voluerit Frontinus, is conjectura

poteſt

& .... [2] quia *omnes*, quæ ex quibuſdam Aquis in adjutorium aliarum dantur, & bis in ſpeciem erogationis cadunt, ſemel in computationem veniunt.

---

poteſt reperiri (etſi numerum, repertum ex conjectura, in contextum inſerere nolui, quoniam neſcivi quibus cum verbis numerus ipſe conjungeretur) Nunc ergo ut ille numerus inveniatur, animadvertere præſtat, in erogatione quarundam Aquarum numeratas fuiſſe quinarias, quæ dabantur in adjutorium alteri cuidam Aquæ; quæ quinariæ ſi numerentur etiam in erogatione hujuſce Aquæ, cui datæ fuerant in adjutorium, bis erogabuntur in erogatione, ideſt bis venient in ſpeciem erogationis; cum tamen ſemel venire debeant in computationem: nimirum tunc dumtaxat, quando ex ſecundo Aquæductu educuntur, ut diſtribuantur, adhibeantur, conſumanturque; quemadmodum perſpicue definitum jam fuit in Nota 7 II. Art. 65.

II. Cauſſa exempli: Claudia dabat Iuliæ in adjutorium (ut dicitur in Art. 69) quinarias 162: ſed de his quinariis dici vere non poterat, ipſas erogari a Claudia; talis erogatio erat ficta quædam ſpecies erogationis, erat falſa erogatio, nam vere erat translatio aquæ ex uno Aquæductu in alium. Vera autem erogatio tunc fiebat, quando ex Aquæductu Iuliæ educebantur hæ quinariæ, ut diſtribuerentur, adhiberentur, conſumerenturque. Ergo, licet ſpecie quadam erogationis bis viderentur erogari hæ quinariæ 162, ſemel tamen computandæ erant; propterea quia utrobique, tum in eductione ab Aquæductu Claudiæ, tum in eductione ab Aquæductu Iuliæ erant eædem numero (ut ajunt) quinariæ. Quinariæ autem illæ, quæ ex uno Aquæductu tranſibant in alius Aquæductus adjutorium, atque bis veniebant in ſpeciem erogationis (etſi ſemel computandæ fuerunt) ſunt hæ, quas ſubjeci: nimirum dabat in adjutorium Quinarias

Marcia	Tepulæ,	ut eſt in Art. 67.	92.
	& Anioni vet.	ut in Art. 67.	164.
Iulia	Tepulæ,	ut in Art. 69.	190.
Claudia	Iuliæ,	ut in Art. 69.	162.
Anio novus	Tepulæ,	ut in Art. 68.	163.
		Summa Quinariarum	771.

III. Quæ cum ita ſe habeant; opinor, ſententiam integram citati propoſitique loci eſſe hujuſcemodi: *Vt ergo diſtributio Quinariarum* 14018, *ita &* diſtributio quinariarum 771 fit, non tamen computanda, *quia omnes quinariæ, quæ ex quibuſdam Aquis in adjutorium aliarum dantur, & bis in ſpeciem erogationis cadunt, ſemel in computationem veniunt*. Ita enim ii, quibus Frontinus ſe ſcribere paullo ſupra profeſſus eſt, doceri poterant; videri quidem, illas quinarias 771 erogari bis; cavendum tamen, ne illæ bis in computatione ponerentur. Verba hæc, *fit, non tamen computanda*, quæ in interpretatione addidi; addidi pro iis, quæ neceſſaria omnino viſa ſunt ad Frontinianam ſententiam explicandam; non pro illis ipſiſſimis, quæ Frontinus poſuit: quis enim illa divinet? ideo in contextum ea non intuli. Quæſivi etiam initis calculis, num pro Caſſinenſis Codicis verbo *quadranongenti* poſſet reponi verbum *quadragenariarum*: ſed res haud feliciter ſucceſſit.

2. *quia* omnes, *quæ ex quibuſdam*] In utroque Codice legitur: *quia unus que ex quibuſdam*: in Editione Iocundi; *quia una quandoque ex quibuſdam*. Cum in Caſſinenſi Codice poſt ea, quæ modo retuli, ſequantur verba *dantur*, *cadunt*, *veniunt*; credidi, particulam *quæ* in numero plurium ab iiſdem verbis requiri, qua cum particula vox *omnes* (ideſt; *omnes* quinariæ) apprime conſentit: vox etenim *unus* nihil ad rem facere videtur; apparetque in ea voce mendum ineſſe. Ceterum Iocundus, qui pro vocibus *unus que*, poſuit *una quandoque*, coactus deinde fuit ſcribere

veniunt. Ex his dividuntur extra Vrbem [3] Quinariarum IIII millia LXIII: ex quibus nomine Cæſaris Quinariæ MDCCXVIII; Privatis Quinariarum II millia CCCXXXXV. [4] Reliquæ intra Vrbem VIIII mille DCCCCLV diſtribuebantur [5] in Caſtella CCXXXXVII: quibus [6] erogabantur ſub nomine Cæſaris Quinariæ MDCCVII ſemis; Privatis Quinariarum III millia DCCCXXXXVII; Vſibus Publicis Quinariarum IIII millia CCCCI: ex eo [7] Caſtris *X* & *VIIII*, [8] Quinariæ CCLXXVIIII; [9] Operibus Publicis *LXXXXV*, Quinariarum II millia CCCCI; Muneribus XXXVIIII; Quinariæ

---

datur, *cadis*, *venis*; quam mutationem, ut nimiam, & minime neceſſariam declinavi.

3. *Quinariarum IIII millia LXIII*] Paullo infra ſcribitur (ut in Codice Caſſinenſi legitur: nam ab illis ſunt diverſi numeri in Iocundi Editione) ex hiſce dari nomine Cæſaris Quinarias 1718, Privatis Quinarias 2345, qui numeri in unam ſummam collecti reſtituunt propoſitum numerum 4063; quamobrem arbitramur, hos tres numeros recte eſſe poſitos.

4. *Reliquæ intra Vrbem VIIII mille DCCCCLV*] Tum in utroque Codice, tum in Editione Iocundi legitur; *Reliquæ intra Vrbem mille DCCCCLV*: ſed manifeſtiſſimum eſt, requiri numerum VIIII ante nomen numerale *mille*, cum hæ reliquæ quinariæ debeant eſſe 9955. Namque ſi ex ſumma quinariarum 14018 integræ erogationis ſubtrahantur quinariæ 4063, quæ (ut modo dictum eſt) diſtribuebantur extra Vrbem; eæ, quæ remanent *Reliquæ* quinariæ *intra Vrbem* diſtribuendæ, ſunt 9955.

5. *in Caſtella CCXXXXVII*] Vide infra Notam 1. VII. Art. 79.

6. *erogabantur ſub nomine Cæſaris &c.*] Scribitur hoc loco, quinarias illas 9955 intra Vrbem diſtributas fuiſſe hac ratione; ut darentur nomine Cæſaris quinariæ 1707 cum dimidia; Privatis quinariæ 3847; Vſibus Publicis quinariæ 4401: qui tres numeri (neglecta quinaria dimidia) 1707, 3847, 4401 in unam ſummam collecti efficiunt numerum 9955, ut efficere debebant: recte ergo ſcripti ſunt: conſentiunt etiam in hiſce tribus numeris Codex Caſſinenſis, atque Editio Iocundi.

7. *Caſtris* X *&* VIIII] Quid hic legeretur vide infra in Nota 1. VIII. Art. 79.

8. *Quinariæ CCLXXVIIII; Operibus Publicis &c.*] Qua ratione diſtribuerentur quinariæ illæ 4401, quæ ſerviebant Vſibus Publicis, hic recenſetur: ſcribitur autem, ex iiſdem datas fuiſſe Caſtris quinarias 279; Lacubus quinarias 1335 (qui duo numeri tum in Caſſinenſi Codice, tum in Editione Iocundi conſentiunt) Operibus Publicis, ut in Caſſinenſi Codice quinarias 2301, ut in Editione Iocundi quinarias 2401; Muneribus, ut in Caſſinenſi Codice quinarias 386, ut in Editione Iocundi quinarias 383. Verum adhibui, pro quinariis Caſtrorum, Munerum, & Lacuum, numeros Codicis Caſſinenſis; at, pro quinariis Operum Publicorum, uſus ſum numero poſito in Editione Iocundi, qui quinariis centum ſuperat numerum Codicis Caſſinenſis: conveniebat enim, ut augeretur (cum aliquis deberet augeri) numerus quinariarum pertinentium ad Opera Publica, quibus abundanter tributam fuiſſe aquam, ex erogationibus Appiæ, Anionis Veteris, Iuliæ, Virginis ſatis liquet. Habui ergo quattuor hoſce numeros 279, 2401, 386, 1335, qui in unam ſummam collecti

1482

Digitized by Google

Tab.V.

	Reliquę Quinarię	Nomine Cęsaris.	Vsibus Priuatis.	Vsibus Publicis.	Castris.	Opibus Publicis	Muneribus.	Lacubus.
Appia.	699	151	194	354	4	123	2	226
Anio Vetus	1508	60	390 490	153 503	50	196	88	218
Marcia.	1472	116	543		42 41	41	104	256 253
Tepula.	331	34	227 237	50	12	7		32
Iulia.	548	18		383	69 68	121 181	67	65
Virgo	2304 2303	549 509	338	1417 1167		1380	26 23	61 51
Alsietina.								
Claudia. / Anio Nouus	3498 6498	1815 815	1067	1012 1015	149	269 374	107	427

Tab.VI.

Appia.	699	151	194	354	:3	123	2	226
Anio Vetus	:1102	60	490	:552	50	196	88	218
Marcia.	:1098	116	543	:439	41	41	104	253
Tepula.	331	34	:247	50	12	7		:31
Iulia.	:597	18	:196	383	69	:182	67	65
Virgo	2304	549	338	1417		:1330	26	61
Alsietina								
Claudia. / Anio Nouus	:3824	:779	:1839	:1206	:104	:522	:99	:481
	9955	1707	3847	4401	279	2401	386	1335

1486

Digitized by Google

Tab. I. | Tab. III. | E

	Castella.	Castra.	Opera Publica.	Munera.	Lacus.	Nomine Cęsaris.	Priuatis.
Appia.	20	1	14	1	92		5
Anio Vetus	35	1	19	9	94	169	304 404
Marcia.	51	4	15	12	114 113	269	
Tepula.	14	2 1	3		13	58	56 50
Iulia.	17				28	85	122 121
Virgo	18		16	2	25		200
Alsietina.						354	138
Claudia.	92	9	18	12	126	217	439
Anio Nouus						728	

Tab. II. | Tab. IIII.

Appia.	20	1	14	1	92		5
Anio Vetus	35	1	19	9	94	:104	404
Marcia.	51	4	15	12	113	269	:568
Tepula.	14	1	3		13	58	56
Iulia.	17	:3	:10	:3	28	85	121
Virgo	18		16	2	25		200
Alsietina.						:254	138
Claudia.	92	9	18	12	:226	217	439
Anio Nouus						:731	:414
	247	:19	:95	39	591	1718	2345

nariæ CCCLXXXVI; Lacubus DLXXXXI, Quinariæ MCCCXXXV. Sed & hæc ipſa diſpenſatio per nomina Aquarum, [10] & Regiones Vrbis partienda eſt. ¶ Ex Quinariis ergo XIIII millibus X & VIII, quam ſummam erogationibus omnium Aquarum ſepoſuimus, [1] dantur nomine Appiæ extra Vrbem Quinariæ tantummodo V, quoniam humilior oritur; & a metitoribus reliquæ Quinariæ DCLXXXXVIIII intra Vrbem dividebantur per Regiones II, VIII, VIIII, XI, XII, XIII, XIIII, in Caſtella XX: ex quibus nomine Cæſaris Quinariæ CLI; Privatis Quinariæ CLXXXXIIII: Publicis Quinariæ CCCLIIII: ex eo Caſtris I, Quinariæ *III*; Operibus Publicis XIIII, Quinariæ CXXIII; Muneri I, Quinariæ II; Lacubus LXXXXII, Quinariæ ¶ Art. 79.

CC

collecti efficiunt propoſitum numerum 4401 quinariarum Vſibus Publicis inſervientium: quas inquirebamus.

9. *Operibus Publicis* LXXXXV] Quid hic legeretur vide infra in Nota I. VIIII. Art. 79.

10. *& Regiones*] Ita Codices: Editio Iocundi; *ſed Regiones*.

I. *dantur nomine Appiæ extra Vrbem Quinariæ &c.*] In eo igitur Frontinus nunc eſt, ut recenſeat Aquarum erogationes cum extra Vrbem, tum intra Vrbem per Regiones ſingulas; atque etiam diſtinctius narret, quot quinariæ nomine Cæſaris, quot Privatis, quot Vſibus Publicis, aliiſque jam ſupra recenſitis locis diſtribuerentur. In Codicibus, & editis Libris haud pauci ex numeris, quibus hæc omnia continentur, vitiati ſunt. ¶ Art. 79.

II. De numeris, deſignantibus Regiones, vix habeo quid dicam. Alſietina ſerviebat Tranſtiberinæ Regioni; ut ſcribit Frontinus in Art. 18: Claudia, & Anio Novus ſerviebant Regionibus omnibus; ut ſcribit idem Frontinus in Art. 86, ubi de Regionum numero ambigi non poteſt. Ceterum poteſt minime cognoſci; num illi, qui pertinent ad Aquas reliquas, numeri juſti ſint; deeſt enim modus eos comparandi: quoniam loca Vrbis (ſi pauca ſubindicata excipias) in quæ diſtribuerentur Aquæ reliquæ, Frontinus alibi non commonſtravit.

III. Quod vero attinet ad numerorum reliquorum emendationem, ſane difficillimam, putavi; ipſos non ſingulatim, ſed quaſi conjunctim eſſe attendendos, emendandoſque. Ideo illos omnes in tres Tabellas (Vide in Tabulis, E, & F Tabellas I. III. V.) conjeci eo ordine, qui intuitu facilius, quam ex verbis eas Tabellas deſcribentibus, poteſt intelligi. In pluribus areolis unus dumtaxat numerus eſt, quoniam unus idemque in Codice Caſſinenſi, & in Editione Iocundi reperitur. In areolis quibuſdam duo ſunt numeri; ſuperior ex Editione Iocundi, inferior ex Codice Caſſinenſi deſumtus. Ex numeris enim Codicis Vrbinatis vix ullus differt a reſpondente numero in Codice Caſſinenſi; &, etiam ſi quis differt, ad rem tamen noſtram illuſtrandam nihil ex ejuſdemmodi comparatione conferri poſſe, cognovi.

IIII. Me-

¶ Art. 80. CCXXVI. ¶ Anionis veteris erogabantur extra Vrbem nomine Cæſaris Quinariæ *CIIII*; Privatis Quinariæ CCCCIIII: reliquæ Quinariæ *MCII* ſemis intra Vrbem dividebantur per Regiones I, III, IIII, V, VI, VII, VIII, VIIII, XII, XIIII, in Caſtella XXXV: ex quibus nomine Cæſaris Quinariæ LX; Vſibus Privatis Quinariæ CCCCLXXXX; Publicis Quinariæ *DLII*; ex eo Caſtris I, Quinariæ L; Operibus Publicis XVIIII; Quinariæ CLXXXXVI, Muneribus VIIII, Quinariæ LXXXVIII; Lacubus LXXXXIIII, Quinariæ

CC

IIII. Methodus, quam in numeris aut ſeligendis, aut emendandis ſum diligentius proſecutus, hæc eſt. In ſeligendis numeris, ubi ex collatione cum aliis numeris, vel cum rebus a Frontino traditis cognovi, numeros aliquos cum veritate conſentire; tunc eoſdem illos adhibui, non habita ratione num ex Codice, an ex Iocundi Libro eſſent deſumti: neque enim diverſimode fieri poterat. At ubi res dubia fuit, Codicis Caſſinenſis fidem prætuli.

V. De emendationibus autem numerorum antequam dico, illud animadverto credibile admodum eſſe, numeros a Frontino in ſuis Libris fuiſſe deſignatos capitalibus litteris, ut Romanorum ferebat mos. Hinc in deſcriptionibus litterarum per Librariorum incuriam multas mutationes, atque ideo multos errores irrepſiſſe. Factum præterea deinde fuiſſe, ut aliquis in latina lingua valde hoſpes plurimos numeros, litteris deſignatos, verbis exprimeret infeliciter; ut ſatis conſtat ex fœdis in grammaticam peccatis, quæ in Codice Caſſinenſi, & in Libris quoque editis haud raro occurrunt (quemadmodum orta etiam ſunt vitia, quæ animadverti ſupra in Nota 6. II. Art. 26, irrepſiſſe in Notas exprimentes Aſſis partes) Quæ cum ita animo conciperem, in reſtituendis ubique numeris conjecturam feci primum, ut ex facili capitalium litterarum mutatione poſſent numeri emendari, & in pleriſque res hoc modo peracta eſt. Aliquando tamen, ipſa re quaſi exigente, ex mutatione verborum exprimentium numeros conjecturam feci, ut invenirem numeros alios pro falſis ſubſtituendos.

VI. Nunc venio ad rem ipſam. Ante omnia conſiderati a me ſunt numeri (Tabella I.) Caſtellorum, Caſtrorum, Publicorum Operum, Munerum, atque Lacuum; quippe qui nullo nexu numeris reliquis implicarentur.

VII. Collectis in unam ſummam Caſtellis omnium Aquarum, inveni numerum 247 eundem, qui ſupra in Art. 78 a Frontino poſitus fuerat: quamobrem hoc loco omnia recte poſita deprehendi.

VIII. In Caſtrorum numero conjecturis opus fuit. Legitur ſupra (in Art. 78) in Editione Iocundi; *Caſtris ducentis:* in Codicibus Caſſinenſi, atque Vrbinate; *Caſtris ducentenariæ*. Quoniam vero pro ſex Aquis; Appia nimirum, Anione vetere, Marcia, Tepula, Claudia, Anione novo; Caſtrorum numeri, qui integri ſunt, in unam ſummam collecti dant tantum quinarias ſexdecim, & duæ aliæ Aquæ, Virgo, & Alſietina nihil dabant in Caſtra; idcirco aperte liquet, numerum *ducentum* huic loco minime convenire, ſed exiguo numero opus eſſe. Opinatus ego ſum, principio ſcriptum vere fuiſſe ab iis, qui numeros, per numerales litteras ante expreſſos, expreſſerunt deinde numeralibus verbis ita, *Caſtris decem & novem quinariæ*: quare, prætermiſſis ex poſteriorum Librariorum incuria numero *novem*, & parte *qui*

verbi

ccxviii. ¶ Art. 81. ¶ Marciæ erogabantur extra Vrbem nomine Cæſaris Quinariæ cclxviiii; *Privatis dlxviii*: reliquæ Quinariæ *mlxxxxviii*, intra Vrbem dividebantur per Regiones i, iii, iiii, v, vi, vii, viii, viiii, x, xiiii, in Caſtella li: ex quibus nomine Cæſaris Quinariæ cxvi; Privatis Quinariæ dxxxxiii; *Vſibus Publicis Quinariæ cccccxxxviiii*; Caſtris iiii, Quinariæ xxxxi; Operibus Publicis xv, Quinariæ xxxxi; Muneribus xii, Quinariæ ciiii; Lacubus cxiii, Quinariæ ccliii. ¶ Art. 82. ¶ Tepulæ erogabantur extra Vrbem nomine Cæſaris Quinariæ

---

verbi *quinariæ*, facili depravatione effingi potuit *decem & nariæ*, ſeu *ducentenariæ*. Conjeci autem, quinarias fuiſſe *decem & novem*, non *decem & octo*, vel *decem & ſeptem*, quia pro Aqua Iulia deerat numerus Caſtrorum; neque pauciora Caſtra, quam tria pro quinariis 68 (tot enim quinarias Caſtris datas, ſcribitur) reponenda eſſe duxi. Sic itaque emendavi, ut ſupra in Art. 78 ponerem *Caſtris X & XVIIII*; ut hic in Aqua Iulia vacuam areolam Caſtrorum implerem numero 3.

VIIII. Operibus Publicis Iuliam dediſſe quinarias 181 in Codice Caſſinenſi reperio, at quot eſſent Opera, quibus hæ quinariæ dabantur, in nullo Codice aut alio Libro reperio. Numerus exprimens ſummam Operum, quibus aliquid a reliquis Aquis tribuebatur, eſt 85, ſi 10 Opera, quibus tribueret Iulia, ponantur; ſumma exprimitur numero 95. At ſupra in Art. 78 ſcriptum erat & in Codicibus, & in editis Libris; *Operibus Publicis ſeptuagintaquinque*. Igitur ut loca emendarem, retento numero *quinque*, ſupra pro *ſeptuagintaquinque* ſubſtitui *nonagintaquinque* (illa enim depravatio faciliter irrepere potuit) Areolam vacuam pertinentem ad Iuliam pro numero Publicorum Operum implevi numero 10.

X. Numerus quoque Munerum deerat pro Iulia tum in Codicibus, tum in editis Libris. Omnia Munera ſupra (in Art. 78) expreſſa fuerant numero 39. Summa Munerum, quibus Aquæ reliquæ tribuebant aliquid, invenitur exprimenda numero 36, ergo in areola vacua ad Iuliam pertinente pro Munerum numero ponendo 3, ut Summa integra fit 39, totus locus eſt reſtitutus.

XI. Lacubus 126 dediſſe Claudiam & Anionem Novum quinarias 427 ſcriptum erat: ut quinariæ circiter tres cum dimidia cuique Lacui datæ viderentur: cum certe pauciores quinarias, pro rata portione, darent Lacubus Aquæ reliquæ. Ideo, pro numero 126, numerum 226 ſubſtitui. Sic omnium Lacuum ſumma exprimitur numero 591: quemadmodum ſupra in Art. 78 ſcriptum erat; *Lacubus 591*.

XII. Hæc omnia, ſic emendata, ſunt in Tabella II; in cujus areolis ubi numerus duplici puncto notatus reperitur, ibi intelligendum eſt, illum numerum fuiſſe emendatum: in iis vero areolis, ubi numerus non diſtinguitur punctis, ibi intelligendum eſt, nihil mutatum fuiſſe. Quod etiam pro Tabellis IIII. & VI. monitum velim.

XIII. Poſtea vero numeros ad erogationem extra Vrbem pertinentes (Tabella III.) diligenter expendi. Appiæ tribuebatur erogatio extra Vrbem quinariarum 5; ponebantur *Reliquæ Quinariæ* eſſe 699 *intra Vrbem*: quæ 699 quinariæ cum illis 5 collectæ, quoniam j.ſtam (coul.i.t.tamque jam in Nota 7. II. Art. 65) Appiæ eroga-

riæ LVIII; Privatis LVI: reliquæ Quinariæ CCCXXXI, intra Vrbem dividebantur per Regionem IIII, V, VI, VII, in Caſtella XIIII: ex quibus nomine Cæſaris Quinariæ XXXIIII; Privatis Quinariæ *CCXXXXVII*; Vſibus Publicis Quinariæ L: ex eo Caſtris I, Quinariæ XII; Operibus Publicis III, Quinariæ VII; Lacubus XIII, Quinariæ *XXXI*.

¶ Art. 83. ¶ Iuliæ fluebant extra Vrbem nomine Cæſaris Quinariæ LXXXXV; Privatis Quinariæ CXXI: reliquæ Quinariæ *DLXXXXVII*, intra Vrbem dividebantur per Regiones II, III, V, VI,

---

erogationem danr, numerum illum quinariarum juſtum eſſe declarant. In Anione vetere, nomine Cæſaris, ponebantur quinariæ *169*, qui numerus depravatus eſt; neque enim conjungi poteſt ullo modo cum reliquis aliarum erogationum. Reliquis illis attentis (neque enim pro talibus difficilibus, ſed neceſſariis emendationibus, aliam viam ad conjecturas inveni) repertus eſt numerus 104; qui, ſubſtitutus loco numeri *169*, cum aliis conjungi poterat: pro Privatis autem numerum 404 ſatisfacere compertum fuit. In Marcia, nomine Cæſaris nnmerus quinariarum *269* fuit ſervatus: verum pro Privatis areola vacua impleri debuit; namque hæ quinariæ *269*, quæ extra Vrbem erogabantur collectæ cum iis, quæ erogabantur intra Vrbem & nomine Cæſaris, & pro Vſibus Privatis, & pro Vſibus Publicis non æquabant juſtam (conſtitutamque jam in Nota 8. III. Art. *67*) Marciæ erogationem: itaque credibile eſt, Privatos extra Vrbem tot quinarias (nimirum 568) habuiſſe, quot ſufficerent, ut quinariarum extra Vrbem, & intra Vrbem erogatarum ſumma juſtam Marciæ erogationem æquaret. In Tepula numeros quinariarum 58, & 56 cum veritate conſentire, apparuit; propterea quia illæ quinariæ collectæ cum reliquis quinariis 331 erogationis intra Vrbem conficiunt juſtam (conſtitutamque jam in Nota 4. II. Art. *68*) Tepulæ erogationem. Simili ſtudio reliquos numeros ad hanc Tabellam pertinentes vel probavi, vel emendavi, vel ſupplevi, indeque collectam Tabellam IIII efformavi.

XIIII. Deinde numeros ad erogationem intra Vrbem pertinentes in alia Tabella V poſui. Et in primis omnes numeros areolarum, in quibus *Reliquæ Quinariæ* (ſingulæ ſcilicet Summæ erogationum Aquæ cujuſque intra Vrbem) deſignantur, examinavi; facile autem factu fuit quoſdam probare, quoſdam emendare, ubi erogationes Aquæ cujuſque extra Vrbem, & intra Vrbem collatæ fuerunt cum reſpondentibus juſtis erogationibus.

XV. Demum ad alios numeros ejuſdem Tabellæ acceſſi. Erogabat Appia intra Vrbem Reliquas ſuas Quinarias *699* (ut in Tabella eſt) ſic: nomine Cæſaris quinarias 151, Vſibus Privatis quinarias *194*, Vſibus Publicis quinarias 354, qui numeri in unam ſummam collecti progignunt numerum illum ſuperiorem *699*; cui quidem hi tres ſimul ſumti æquales eſſe debebant: ergo hi tres 151, *194*, 354 recte habent. Quoniam vero Vſus Publici quattuor erant generum; nimirum Caſtra, Opera Publica, Munera, & Lacus; iccirco facile conſtat, quinarias datas ſingulis his Vſibus in unam ſummam collectas æquales eſſe oportere quinariis 354, quas Vſibus Publicis dari ab Appia, ſcriptum eſt. Collectione autem facta quinariarum 4, 123, 2, 226 (vide Tabellam) inveni numerum 355; propterea que numerum 4 in numerum 3 commutavi. Numeri enim III, V, IV, VI (quorum poſte-

VI, VIII, X, XII, in Caſtella XVII: ex quibus nomine Cæſaris Quinariæ XVIII; *Privatis CLXXXXVI*; Vſibus Publicis Quinariæ CCCLXXXIIII: ex eo Caſtris *III*, Quinariæ LXVIIII; Operibus Publicis *X*, Quinariæ *CLXXXXII*; Muneribus *III*, Quinariæ LXVII; Lacubus

---

poſtremi litteris capitalibus, quo modo fecimus, declinante latina puritate, ſcribi conſueverunt) facillime mutari, aut alius pro alio poni potuere, conjunctis extremitatibus duarum II, unde prodibat V, aut parte inferiore litteræ V aperta, unde II prodibat; eademque ratione numerus III. mutari in numeros IV, aut VI, vel contra hi numeri in illum potuere; quod melius etiam ex attenta quorundam Codicum obſervatione poteſt intelligi. Hac itaque, quaſi ſponte ſua ſeſe offerente, emendatione numeri IV in III facta, omnes numeri ad Appiam pertinentes recte ſe habuerunt.

XVI. Simillimaque methodo numeros areolarum, quæ ad Veterem Anionem referuntur, conſideravi. Numeri 50, 196, 88, 218, quibus quinariæ datæ ad Vſus Publicos continentur, in unam ſummam collecti dant numerum 552: hoc itaque pro Vſibus Publicis poſito, peracta emendatio hujuſce Aquæ eſt.

XVII. Vt Marciæ numeri omnes recte ſe haberent, ſatis fuit vacuam areolam Publicorum Vſuum implere numero 439, qui inventus fuit collectione numerorum, 41, 41, 104, 253 ſingulorum Publicorum Vſuum, ex quibus numerus ille componi debet.

XVIII. Tepulam quoque ſimiliter expendens inveni, numerum 237 in 247, numerum 32 in 31 mutari oportere: potuit autem facillime in capitalibus litteris contingere, ut CCXXXVII poneretur pro CCXXXXVII, & XXXI pro XXXII.

XVIIII. In Iulia numerum 181 unitate auxi, ut eſſet 182: ſicque quattuor numeri 69, 182, 67, 65 integrum numerum 383 exprimentem quinarias datas Vſibus Publicis æquarent. Areolam autem quinariarum, quæ dabantur Vſibus Privatis, vacuam implevi numero 196; qui ſcilicet, cum duobus aliis 18 & 383, ad eandem ſummam pertinentibus, reliquarum Quinariarum ſummam ipſam efficeret.

XX. Idem præſtiti pro numeris ſpectantibus ad Aquam Virginem, in quibus mutatus eſt numerus 1380 in 1330: nam ex uno de tribus numeris, 1380, 26, 61 (vide Tabellam) qui in unam ſummam collecti efficiunt 1467, detrahi debet numerus 50, ut ſumma ſit inde 1417; cum ſummæ huic æquales eſſe debeant tres illi numeri: detractio autem hæc non melius fieri potuit, quam ex numero 1380, eum convertendo in numerum 1330. Ceterum, reliqui numeri recte ſe habent.

XXI. Quod vero ad Claudiam, & Anionem Novum attinet; numeros omnes, qui ſinguli ad Aquam utramque conjunctam pertinebant, mutare debuimus. Profecto nulli in tota hac ſerie tam erant, quam hi, depravati; & neque inter ſe, neque cum reliquis ad alias Aquas pertinentibus cohærentes. Illud autem animadvertendum fuit diligenter (quod in maxime depravato, & poſtremo loco vitari non poterat) ut tales eſſent hi numeri, quales collecti cum aliis areolarum ſuperpoſitarum ad perpendiculum ſummas debitas poſſent efficere. Omnes enim (ut in emendata Tabella VI videre eſt) numeri ad Vſus Privatos, cauſſa exempli, pertinentes, in unam ſummam collecti, efficiunt numerum 3847, quem pro Vſibus Privatis numerum ſupra in Art. 78 poſuerat Frontinus: omnes numeri pertinentes ad Lacus, collecti in unam ſummam, efficiunt numerum 1335, qui numerus cunctis Lacubus fuerat a Frontino ſupra in Art. modo citato 78 aſſignatus: & ſic porro.

XXII. En itaque ratio, qua (ut neceſſitas coegit) numeros reſtituimus. Et ſa-

¶ Art. 84. cubus XXVIII, Quinariæ LXV. ¶ Virginis nomine exibant extra Vrbem Quinariæ CC: reliquæ Quinariæ II mille CCCIIII intra Vrbem dividebantur per Regiones VII, VIIII, XIIII, in Caſtella XVIII: ex quibus nomine Cæſaris Quinariæ DXXXXVIIII; Privatis Quinariæ CCCXXXVIII; Vſibus Publicis MCCCCXVII: ex eo Muneribus II, Quinariæ XXVI; Lacubus XXV, Quinariæ LXI; Operibus Publicis XVI, Quinariæ *MCCC XXX*; in quibus per ſe [1] Euripo, cui ipſa nomen dedit, Quinariæ CCCCLX.

¶ Art. 85. ¶ [1] Alſietinæ Quinariæ CCCLXXXXII: hæc tota extra Vrbem conſumitur; nomine Cæſaris Quinariæ *CCLIIII*; Privatis Quinariæ

riæ

---

ne, emendationes quaſdam eſſe veras, res ipſa ſeime demonſtrat: at quaſdam veri dumtaxat ſimiles eſſe, non inficior. Nihilo tamen minus veriſſimum illud videtur, numeros, hac etiam veri ſimilitudine emendatos, propius ad veritatem accedere, ac inter ſe apte cohærere: cum antea plures liquido falſiſſimi eſſent, neque poſſent inter ſe ulla ratione conjungi. At quod ſpectat ad perpaucas emendationes quorundam locorum inter eos numeros, de quibus hactenus dictum eſt; ad eas confirmandas non addidi peculiares notas, quoniam poſt res tam multas de numeris ſcriptas, nolui, ſuperadditis rebus aliis minoris momenti, longam nimis farraginem in locum hunc coacervare. Quæ autem ſint, ex diverſitate typorum, quibus deſcripta ſunt verba in locis illis, ſatis apparet.

¶ Art. 84. 1. *Euripo*] Cicero in Lib. II. *de Legibus* docet, Ductus ipſos vocabulo Euriporum fuiſſe appellatos; *Ductus vero* (ſcribit) *aquarum, quos iſti Tubos & Euripos vocant*. Multi Euripum definiunt alveum, qui aquas in morem fluviorum deducit. Et, quod ad rem noſtram attinet, oportet, ut ad varios Vſus Publicos aliquis amplus, quippe qui 460 quinarias caperet, alveus aquam receperit, qui Euripus Virginis dictus ſit.

II. Euripi dicebantur etiam foſſæ, & lacunæ aquarum ſtagnantium in Circo vel Arena. Celebres ſunt illi Euripi, quos fecit Cæſar Dictator; de iiſdem Plinius Lib. VIII Cap. 7 ita ſcribit; *Pompeji quoque altero Conſulatu, dedicatione Templi Veneris Victricis, pugnavere in Circo viginti, aut, ut quidam tradunt, decem & ſeptem* (Elephanti) *Vniverſi eruptionem tentavere, non ſine vexatione Populi circumdati clauſtris ferreis. Qua de cauſſa Cæſar Dictator poſtea ſimile ſpectaculum editurus Euripis Arenam circumdedit: quos Nero princeps ſuſtulit, Equiti loca addens*. Nimirum circumdedit Arenam foſſis aquæ plenis, quæ eruptionem tentantibus Elephantis eſſent impedimento. Verba autem Plinii modo citata (ſi recte expendantur) perſuadere videntur, Cæſarem Dictatorem primum fuiſſe, qui Arenam Euripis circumdederit. Nardinus (Lib. VII Cap. 2) opinatur, in hujuſcemodi Euripos immiſſam non fuiſſe aquam vivam, fluentemque, *ad quam inducendam aquæductu non ſine ingenti ſumptu, opus fuiſſet*: at de hac re nihil certi ex Frontino colligi poteſt. Vide infra Notam 1. Art. 97.

¶ Art. 85. 1. *Alſietinæ Quinariæ CCCLXXXXII*] Has quinarias erogationis Alſietinæ fuiſſe 392, liquet ex iis, quæ dicta fuere ſupra in Nota 3. II. Art. 64.

1. in

riæ CXXXVIII. ¶ Claudia & Anio novus extra Vrbem proprio quæque rivo erogabantur, intra Vrbem confundebantur. Et Claudia quidem extra Vrbem dabat nomine Cæſaris Quinarias CCXVII, Privatis Quinarias CCCCXXXVIIII. Anio novus nomine Cæſaris *DCCXXXI*; *Privatis CCCCXIIII*: reliquæ utriuſque Quinariæ *III mille DCCCXXIIII* intra Vrbem dividebantur per Regiones Vrbis XIIII, [1] in Caſtella LXXXXII: ex quibus nomine Cæſaris Quinariæ *DCCLXXVIIII*; Privatis Quinariæ *MDCCCXXXVIIII*; Vſibus Publicis Quinariæ *MCCVI*: ex eo Caſtris VIIII, Quinariæ *CIIII*; Operibus Publicis XVIII, Quinariæ *DXXII*; Muneribus XII, Quinariæ *LXXXXVIIII*; Lacubus *CCXXVI* Quinariæ *CCCCLXXXI*. ¶ Hæc copia Aquarum [1] ad Nervam Imperatorem uſque computata, ad hunc modum deſcribebatur: nunc providentia diligentiſſimi Principis, quicquid [2] aut fraudibus Aquariorum intercipiebatur, aut inertia pervertebat, quaſi nova inventione fontium adcrevit, ac prope publi-

¶ Art. 86.

¶ Art. 87.

---

1. *in Caſtella LXXXXII*] Ex hiſce verbis, & ex præcedentibus; *Claudia & Anio novus intra Vrbem confundebantur*; colligitur, neque Claudiam, neque Anionem novum propria Caſtella habuiſſe; ſed illa 92 Caſtella fuiſſe utrique Aquæ communia. Si huc reſpexit Cel. Grævius, ubi in Præfatione ad Tomum IIII Romanarum Antiquitatum ita ſcripſit; *Aqua Claudia Romæ Caſtella non habuit*; mirabor, cur idem de Anione novo non dixerit. Sed illud magis miror (ut liberius dicam) cur ſubdiderit, *ideoque dividebatur ex rivo*; quod & falſum eſſe videtur, & parum cohærens cum iis, quæ ipſe de Caſtellis paullo infra ſubjecit. ¶ Art. 86.

1. *ad Nervam Imperatorem uſque*] Frontinus creatus fuit Aquarum Curator, Nerva Coccejo Imperatore (ut oſtendetur infra in Nota ultima Art. 102) cujus imperium anni dumtaxat unius cum dimidio circiter fuit. Cum vero idem Nerva Coccejus rerum potiebatur, Frontinus metitus eſt copiam Aquarum, diſtributionemque. Ergo dum ſcribit, eam copiam fuiſſe *uſque ad Nervam Imperatorem*, indicat Nervam Trajanum Vlpium; qui, adoptatus a Nerva Coccejo, poſt hujus mortem imperium obtinuit: iſque ille eſt *diligentiſſimus Princeps*, is *Imperator Piiſſimus Nerva*, de cujus *providentia* Frontinus ipſe infra loquitur. Vide Notam 4 Art. 93. ¶ Art. 87.

2. *aut fraudibus Aquariorum intercipiebatur*] Specimen hujuſce providentiæ Trajani diſtincte ſupra in Art. 9 retulit Frontinus, ubi agens de Iulia Aqua ſcripſit, revocatas fuiſſe derivationes, *per quas ſubripiebatur*: vide, ſi lubet, Notam 25 ejuſdem Art. ad citata hæc verba appoſitam.

publicata ubertas eſt: tum & ſedula deinde partitione diſtributa, ut Regionibus, quibus ſingulæ ſerviebant Aquæ, plures darentur; [3] tamquam Cælio, & Aventino, in quos ſola Claudia per arcus Neronianos ducebatur. Quo fiebat; ut quotiens [4] refectio aliqua interveniſſet, celeberrimi colles ſitirent; quibus nunc plures Aquæ, & inprimis Marcia reddita [5] amplo opere a Cælio in Aventinum uſque perducitur. Atque etiam omni parte Vrbis Lacus tam novi quam veteres, plerique binos ſalientes diverſarum Aquarum acceperunt; ut, ſi caſus alterutram impediſſet, altera ſufficiente non deſtitueretur uſus.

¶ Art. 88. ¶ Sentit hanc curam Imperatoris piiſſimi Nervæ Principis ſui Regina & domina Orbis indies, quæ [1] Terrarum Dea conſiſtit, cui par nihil, & nihil ſecundum: &

---

3. *tamquam Cælio, & Aventino &c.*] Vide Notam 8. I. II. Art. 19, & Notam 8. Art. 76.

4. *refectio*] Ex refectionibus enim ceſſabant aquæ, atque deficiebant; quemadmodum ſcriptum ſupra in Art. 11 eſt; *quotiens pontes reficiuntur, & a citeriore ripæ aquæ ceſſant*. In Caſſinenſi Codice legitur *refectio*, ut poſuimus: in Editione Iocundi, & in Codice Vrbinate legitur; *defectio*.

5. *amplo opere a Cælio in Aventinum*] Codex Caſſinenſis habet; *amplo operi a Se in Aventinum*; & ferme ita etiam Codex Vrbinas: Editio Iocundi habet; *ampliora opere a Cælio in Aventinum*. Sed legendum eſſe *a Cælio in Aventinum*, cum apta ad id montium illorum conſtitutio, tum ea, quæ ſupra Frontinus ſcripſit, aperte demonſtrant.

¶ Art. 88. 1. *Terrarum Dea conſiſtit, cui par nihil, & nihil ſecundum*] Ita Codex Vrbinas, & Editio Iocundi: in Codice Caſſinenſi videtur legi; *Terrarum Domina*. Martialis in Epigrammatum Lib. XII, Epigramma octavum in laudem Trajani orditur ita;

Terrarum Dea, Gentiumque Roma,
Cui par eſt nihil, & nihil ſecundum:

Iuſtus Lipſius in Opere, cui titulus eſt, *De Magnitudine Romana*, Lib. I Cap. 2. Frontini verba (quæ tamen refert non omnia ut ſe habent) cum Martialis verſibus conferens, quærit; ſententiam ſuam an *a Martiale mutuatus Frontinus eſt?* concluditque; *ſed vereor, ut additum adſcriptumve aliena manu ſit, & gravis atque eruditus reliquus Frontini ſtilus non probat, aut amat laſciviam Poetarum*. Si mihi tamen licet a tanto Viro diſſentire, plane dicam; credi a me, allata verba a Frontino quidem poſita fuiſſe: qui, ex occaſione laudandi Trajanum Imperatorem, laudans Vrbem Romam, voluerit ferme adhibere verba Poetæ eo tempore florentis, & (ut credendum omnino eſt) ſibi amici; verba, inquam, pariter ex occaſione laudandi Trajanum Imperatorem, a Poeta in laudes Vrbis Romæ compoſita. Eo autem in Capite alia habet Lipſius de Roma, & ejus Potentia Elogia Veterum: ſed ad rem hanc noſtram non pertinent.

2. *ſalu-*

& magis ſentiet [2] ſalubritas ejuſdem æternæ Vrbis, aucto Caſtellorum, Operum, Munerum, & Lacuum numero: nec minus ad Privatos commodum [3] ex incremento beneficiorum ejus diffunditur: [4] illi quoque, qui timidi illicitam aquam ducebant, ſecuri nunc ex beneficiis fruuntur. Ne pereuntes quidem aquæ otioſæ ſunt: [5] alia *jam* munditiarum facies, purior

---

2. *ſalubritas ejuſdem æternæ Vrbis aucto Caſtellorum, Operum, &c.*] Vbi Frontinus noſter ſcripſit, ſalubritatem Vrbis ſentiendam ex aucto numero Caſtellorum, Operum, Munerum, & Lacuum (quorum incrementum haud parum conferebat ad Vrbis munditiem; huic enim multum conferebat aqua, de qua paullo infra in Nota 5. hujuſce Art.) videtur profecto indicaviſſe, pro Vrbe, Vrbis Incolas; qui ex auctis illis aquarum commodis munditias plurium generum procurare facilius poterant, ex iiſdem vero munditiis ſalubritatem ſentire. Et quidem habebat Trajanus unde augeret aquarum erogationem in Publicos Vſus; ſi, quando alii (poſt Claudium) Imperatores computabant quattuordecim millia quinariarum poſſe erogari, Trajanus ſciebat, erogari poſſe viginti quattuor millia quinariarum & amplius: nimirum ſciebat, præter veteres erogationes, adhuc decem millia quinariarum, quæ ante intercidebant, poſſe nova diſtributione erogari.

3. *ex incremento beneficiorum ejus*] Nam ex decem illis millibus quinariis (quas modo commemoravimus) ante Trajani tempora intercidentibus, ſumere potuit Trajanus quod novis beneficiis in Privatos conferret.

4. *illi quoque, qui timidi illicitam aquam ducebant*] Hinc liquet, Privatis iis (aut ſaltem pluribus ex iis) qui aquam ducebant, etſi ipſis conceſſa non fuerat, Trajanum novis beneficiis eam ipſis conceſſiſſe; quod præſtare optime potuit ex illis paullo ſupra bis commemoratis decem millibus quiuariarum. Se vero Privatis illis *cauſſam impetrati beneficii* fuiſſe, indicat Frontinus noſter infra in Art. 130.

5. *alia* jam *munditiarum facies, purior ſpiritus*] Ideſt; per has aquas *alia jam* hoc tempore eſt *munditiarum facies, purior ſpiritus*, nimirum purior aer. De meo ad utrumque Codicem nihil addidi, niſi *jam*; quæ particula, niſi fallor, iccirco periit, quod Librariis repetitio quædam viſa ſit duarum litterarum, in quas cadit vox *alia*, & primæ, per quam incipit vox *munditiarum*. Editiones princeps, & Iocundi habent; *nam immunditiarum facies, & impurior ſpiritus*: quæ ſane lectio lectioni Codicum contraria eſt.

II. Pereuntes autem aquas, hoc eſt redundantes, verrendis immunditiebus, iiſdemque in cloacas deportandis inſerviviſſe, tum per ſe manifeſtum eſt, tum liquet ex his, quæ Frontinus ipſe infra in Art. 111 ex *Capite Mandatorum* deſcripſit, ſubjecitque; *Caducam* (ideſt eam, quæ ex Lacu aut ex Caſtello abundans, ac ſuperfluens perire videbatur) *neminem volo ducere, niſi qui meo beneficio, aut priorum Principum habent. Nam neceſſe eſt, ex Caſtellis aliquam partem aquæ effluere; cum hoc pertineat non ſolum ad Vrbis noſtræ ſalubritatem, ſed etiam ad utilitatem cloacarum abluendarum*. Per cloacas ergo, quas abluebant, deferebant pereuntes aquæ immunditias etiam alias.

III. Porro non melius, quam factum eſt a Lanciſio (in Opere, cui titulus eſt, *De Nativis, deque Adventitiis Romani Cæli Qualitatibus* pag. 110) probari poteſt, aquas ſuperfluentes inſerviſſe ſalubritati aeris: *primo quidem prohibendo, ne ſuperficies aquarum, in ſeptis concluſarum, ſenſim hæreret, atque herbeſceret; unde impuri halitus exſpirarent. Secundo circumfuſum aerem, æſtate præſertim agitando, ac temperando, Romæ potiſ-*

purior ſpiritus ; & cauſſæ gravioris cæli , [6] quibus apud Veteres Vrbis infamis aer fuit, ſunt remotæ . Non præterit me , [7] deberi operi novæ erogationis ordinationem ; ſed hæc cum incremento adjunxerimus , intelligi oportet , [8] non eſſe ea ponenda , niſi conſum-

mata

---

petiſſimum , ubi ſæpe per id temporis ſilent venti, æſtuſque vehementer ſollicitant . Tandem inhibendo , quominus immunditiæ in viis , atque cloacis (jugibus quaſi ſcopis deſtitutæ) conſiſterent , atque corrumperentur . Quare etiam ut auferrentur omnino immunditiæ , fuerunt aquæ illæ in cloacas derivatæ, ut per cloacas ſordes omnes, ab aquis deportatæ, amandarentur. De ſeptem enim Aquæductibus (qui erant tempore M. Agrippæ , ut oſtendimus in Nota 5 Art. 13) ſeu de aquis redundantibus ex ſeptem Aquæductibus ſcripſiſſe Plinium (Lib. XXXVI Cap. 15) credendum eſt, ubi habet ; *a M. Agrippa in Ædilitate poſt conſulatum corrivati ſeptem amnes* (nimirum aquas redundantes ex ſeptem Aquæductibus) *curſuque præcipiti torrentium modo rapere atque auferre omnia coacti*.

IIII. Lipſius autem in Opere paullo ſupra citato, cui titulus eſt , *De Magnitudine Romana* , Lib. III Cap. 12 ; opinatur, verba illa , *corrivati ſeptem amnes* , ſignificare *ſeptem cloacas præcipuas tot , quot ſunt montes* ; ſed, cum neque mihi conſtaret de numero cloacarum præcipuarum , neque videretur ſententia hæc præferenda ſententiæ illorum, qui alio modo, ut diximus in præcedente hujus Notæ Sectione , verba illa interpretabantur , in vetere opinione remanſi . Eo autem in capite alia quædam habet Lipſius ex Plinio, Strabone, & Caſſiodoro , unde magnificentiam (ut ita dicam) operis cloacarum commendet.

6. *quibus apud Veteres Vrbis infamis aer fuit, ſunt remotæ*] Vrbis Romæ aerem his temporibus ſalubrem eſſe, plures docti Viri , Marſilius Cagnatus, Io. Baptiſta Donius , Io. Maria Lanciſius , aliique defendere . Quoniam vero plura ſunt, propter quæ non mihi facile perſuadeam , antiquitus exſtitiſſe cauſſas (ſi ſordes , & aquas ſtagnantes, quas mox commemorabimus , excipias) unde aer Vrbis pejor fuerit ; iccirco hunc Frontini locum ita interpretor , ut ſignificet , aerem apud Veteres fuiſſe infamem propter immunditias Vrbis , & impuriores ſpiritus (nimirum impuriores exhalationes) manantes tum ex immunditiis , tum ex aquis , quæ in imis Regionum Vrbis partibus ſtagnabant : his autem incommodis remedium procuratum ope cloacarum prius eſt , quibus præſertim aquæ illæ ſtagnantes exſiccatæ fuere : ut Livius in Lib. I Cap. 38 , narrans opera a Rege Tarquinio Priſco inchoata , ſcribit his verbis ; *infima Vrbis loca circa forum , aliaſque interjectas collibus convalles , quia ex planis locis haud facile evehebant aquas , cloacis e faſtigio in Tiberim ductis , ſiccat* . Deinde vero (præſertim tempore Cæſarum) ope aquæ caducæ & ex Aquæductibus defluentis , deferentiſque in cloacas ſordes ac immunditias , uno tempore repurgabatur Vrbs , atque cloacæ ipſæ abluebantur . Ita *cauſſa , quibus apud Veteres Vrbis infamis aer* fuerat, erant *remotæ* . In Codicibus legitur, *eſt remotus* : at hic non potui illis adhærere : neceſſe fuit ſequi emendationem Iocundi ; in cujus Editione legitur, *ſunt remotæ* .

7. *deberi operi novæ erogationis ordinationem*] Ideſt ; opus & novæ erogationis in auctum numerum Caſtellorum, Operum, Munerum, atque Lacuum (de quibus diximus in Nota 2 hujuſce Art.) & novæ erogationis in conceſſa Privatis beneficia (de quibus diximus in Nota 3 hujuſce Art.) & novæ erogationis in Privatos , qui prius ducebant aquam illicitam (de quibus diximus in Nota 4 hujuſce Art.) opus , inquam , id novæ erogationis in ordinem eſſe ponendum ea ratione ; qua ante fuerant in ordinem poſitæ veteres erogationes .

8. *non eſſe ea ponenda , niſi conſummata fuerint*] Ego verba , *ea ponenda* , refero ad præcedentem particulam , *hæc* ; ut ſenſus ſit , non eſſe eas res , pertinentes

ad

mata fuerint. ¶ Quid, quod nec hoc diligentiæ Principis, quam exactiſſimam civibus ſuis præſtat, ſufficit, parum [1] præſidiis, ac voluptatibus noſtris contuliſſe ſeſe credentis, quod tantam copiam adjiciat, [2] niſi eam ipſam ſinceriorem jucundioremque faciat? Operæ pretium eſt ire per ſingula, per quæ ille occurrendo vitiis quorundam, univerſis adjecit utilitatem. Etenim quando civitas noſtra, cum vel exigui imbres ſupervenerant, non turbulentas limoſaſque aquas habuit? Nec quia hoc univerſis ab origine naturæ eſt, aut quia iſtud incommodum ſentire debeant quæ capiuntur ex fontibus, inprimis Marcia & Claudia, ac reliquæ, [3] quarum ſplendor a capite integer, nihil aut minimum pluvia inquinatur; ¶ Art. 89.

[4] ſi

---

ad novas erogationes, ponendas in ordinem, niſi cum res ipſæ cunctæ conſummatæ, perfectæque fuerint. In Codicibus Caſſinenſi, & Vrbinate legitur ita, ut ſcriptum a nobis eſt. In Iocundi Editione legitur; *non eſſe eam penendam, niſi cum conſummata fuerit*: voluit enim Iocundus referre verba, *eam ponendam*, ad ſuperius verbum *ordinationem*.

1. *præſidiis, ac voluptatibus noſtris*] Codex Caſſinenſis habet; *præſidii ac voluptatibus noſtris*: Codex Vrbinas, & Editio Iocundi habent; *præſidii ac voluptatis noſtris*. Verba *voluptatibus noſtris* fecere, ut verbum *præſidii* emendarem. Porro etiam alibi Frontinus utilitatis mentionem cum jucunditatis mentione conjunxit: ut ubi ſupra in Art. 23 ſcripſit; *non ſolum uſibus & auxiliis, verum etiam voluptatibus ſufficit*. ¶ Art. 89.

2. *niſi eam ipſam*] Ita Codices: in Editione Iocundi deeſt vocula *ipſam*.

3. *quarum ſplendor a capite integer nihil aut minimum pluvia inquinatur*] Aquæ enim ex fontibus deſumtæ nihil aut minimum pluvia inquinabantur; contra ac accidebat aquis, cauſſa exempli, fluminum, quæ pluvia inquinabantur. Hinc poſt pluvias, aquarum ex fontibus in rivos derivatarum, *a capite*, ideſt ab eo loco ubi primum in rivos derivabantur, *ſplendor integer*, puritas integra ſervabatur. Secus autem contingebat aquis illis, quæ turbabantur a pluvia: hæ enim inquinatæ inducebantur in rivos, erantque vel ab ipſo capite turbulentæ.

II. Non tamen ſufficiebat, aquas minimum a capite turbari: ne *ſentirent illud incommodum*, neceſſarium etiam erat, puteos exſtructos objectos eſſe; ut ſtatim ſubjicit Frontinus noſter.

4. *ſi putei exſtructi objecti ſint*] Putei in Aquæductibus erant (ut eos definivit Barbarus in Commentariis ad Vitruvii Lib. VIII cap. 7.) *Æſtuaria, quibus reſpirare poſſet perfluens aqua, & vis ſpiritus relaxaretur, ne concluſus aer curſum aquæ moretur*. Statuit autem Vitruvius (citato in loco) oportere, ut *Putei ita ſint facti, ut inter duos ſint Actus*; ſive (ut Perraultio in Nota ſua ad hunc locum magis placuit) *ut inter duos* Puteos *ſint Actus* II. Si enim addas numerum II, qui videtur a Librariis prætermiſſus, fit diſtantia inter duos quoſcumque Puteos Exapedarum quadraginta, qua minorem ſi admitteremus, jam nimis inter ſe conſtitueremus proximos Puteos ipſos.

¶ Art. 90. [4] ſi putei exſtructi objecti ſint. ¶ [1] Duæ Aniones minus permanent limpidæ, nam ſumuntur ex flumine, ac [2] ſæpe etiam ſereno turbantur; quoniam Anio,

---

ipſos. Putei a Vitruvio (in eodem Capite) etiam *Columnaria* dicuntur: quod verbum etſi ab aliis mutatur in *Coluviaria*, & ab aliis in *Columbaria*, a Barbaro tamen, ac Baldo retinetur, redditurque a Baldo (in Lexico Vitruviano) hæc nominis ratio, quod *ad modum Columnarum a ſolo attollantur*.

II. Vtcumque ſit de nomine, certum eſt, plurima ſpiramina fuiſſe in Aquæductibus; tum in rivis ſupra terram, ut videre eſt ad B (Tab. O ad pag. 71, *Fig. XIII*, a Fabretto noſtro deſumta) ſpiramento rivi, ſeu ſpecus A; tum in ſubterraneis rivis; in his vero præſertim, ſpiramenta obtinebant Puteorum formam; ut in eadem Figura XIII ad partes D videre eſt Putei ichnographiam E, & ſciographiam F. Credibile autem ſit, eadem ſpiramenta non modo exſtructa fuiſſe, ne aer concluſus moraretur aquæ curſum, ſed etiam, ut pateret via externo aeri, quo melius internæ rivorum partes conſervarentur; atque ſæpe etiam ut poſſent egeri per eos puteos (ubi opus eſſet) nimia inquinamenta, purgarique rivi.

III. Verba autem, *ſi putei exſtructi objecti ſint*, ita explico; *ſi exſtructi ſint putei*, quorum cavitates *objiciantur*, ideſt oppoſitæ ſint rivis ipſis; quare per eas relaxari poſſit vis aeris, ne aer concluſus curſui aquæ adverſetur, & non modo ejus curſum retardet; verum etiam eam exagitando, & cogendo adverſus limoſa ſedimenta in fundis rivorum depoſita, turbet, inquinetque.

IIII. Venerat in mentem; fortaſſe, pro verbo *objecti*, verbum *obtecti* reponi oportere: ſed ubi rem diligentius expendi, rationes huic mutationi adverſantes viſæ ſunt majoris momenti, quam illæ, quæ pro tali mutatione faciebant.

¶ Art. 90. 1. *Duæ Aniones minus permanent limpidæ, nam ſumuntur ex flumine*] Codex Caſſinenſis habet; *Due antenſis minus permanent limpidæ, nam ſumuntur ex flumine*; ita ferme Codex Vrbinas, qui tamen pro *antenſis* habet *amenſis*: Editio Iocundi habet; *Aquæ Anionis minus permanent limpidæ. Nam ſumitur ex flumine*: Editio princeps; *Aquæ anienis minus permanent limpidæ: nam mutantur ex flumine*. In Codicibus ea dumtaxat verba *antenſis*, & *amenſis* me fecere dubium: ſuſpicatus enim ſum, pro illis, verbum *amnenſes* a Frontino fuiſſe poſitum ita; *Duæ amnenſes* Aquæ, nimirum Duæ Aquæ Aniones ex amne Anione oriundæ. At, præterquamquod videntur dici amnenſia, potius ea, quæ ad amnem ſita ſunt (ut habet Feſtus) quam ea, quæ ex amne derivantur; verba illa continuo ſequentia, *nam ſumuntur ex Flumine*, excludere verbum *amnenſes* viſa ſunt. Repoſui itaque verbum *Aniones*, quod ſcriptura a vitioſo verbo *antenſis* haud multum differt, ſignificatione autem valde probatur. Atque ipſa Codicum lectio, cunctis verbis ſimul ſumtis, Iocundi lectioni præſtare viſa eſt.

II. Quod ſi quis dicat, *Duæ Anionæ Aquæ* eſſe legendum, & citet Iuſtum Lipſium, qui in *Variarum Lectionum* Lib. III. Cap. 11. ita ſcribit; *Addam Catonis locum ex oratione contra Veturium, qui apud Priſcianum vitioſe ita legitur: „ Aquam Anienem „ in ſacrarium inſerre oportebat, non minus autem XV millia Anien abeſt „. Legendum haud dubie* (pergit Lipſius) *atque emendandum eſt; „ Aquam Anienam „ : uti Propertius dixit lympham Anionam*:

„ Et cadit in patulos lympha Aniona lacus „.

Huic reſpondebo, plura eſſe in hoc Frontini Commentario loca, ex quibus fit perſpicuum, nullam neceſſitatem eſſe, cur hujuſcemodi fiant mutationes.

2. *ſæpe etiam ſereno turbantur*] Quod ſine imbribus turbaretur Anio, Frontinus noſter ſupra etiam in Art. 15 ſcripſerat, ubi agens de aqua, quæ ſumebatur ex Anione *Flumine*, hæc habet; *quod* Flumen Anio, *cum terras cultas circa ſe habeat ſoli pinguis, & inde ripas ſolutiores, etiam ſine pluviarum injuria limoſum & turbulentum fluit*.

3. exit

Anio, quamvis puriſſimo defluens Lacu, mobilibus tamen cedentibus ripis, aufert aliquid quo turbetur, priuſquam deveniat in rivos: quod incommodum non ſolum hibernis, ac vernis, ſed æſtivis imbribus ſentit, quo tempore [3] exit gratior aquarum ſinceritas, & exigitur. Alter quidem ex his, ideſt Anio vetus, cum plerumque libra ſit inferior, incommodum [4] intra ſe tenet. ¶ Novus autem Anio vitiabat ceteras: nam cum editiſſimus veniat, & [1] in primis abundans, defectioni aliarum ſuccurrit. Imperitia vero Aquariorum, deducentium in alienos eum ſpecus frequentius, quam explemento opus erat, [2] etiam ſufficientes Aquas inquinabat, maxime Claudiam; quæ per multa millia paſſuum proprio ducta rivo, Romæ demum cum Anione permixta, in hoc tempus perdebat proprietatem; adeoque obvenientibus non [3] ſuccurrebatur, ut pleræque accerſerentur per imprudentiam, non uti [4] dignum erat aquas

¶ Art. 91.

---

3. *exit gratior aquarum ſinceritas, & exigitur. Alter quidem ex his, ideſt Anio vetus &c.*] Codices Caſſinenſis, & Vibinas habent ita; *exit gratior aquarum ſinceritas. Exigitur & alter quidem ex his, ideſt Anio vetus:* Iocundi Editio habet; *exit gratior aquarum ſinceritas. Ex iis igitur alter, ideſt Anio vetus.* Hac autem in Iocundi lectione verbum *exigitur*, particula *quidem*, ac particula *&* prætermittuntur; atque voculæ, *ex iis*, transferuntur in ſedem expuncti verbi *exigitur*. Sed, cum ſola tranſpoſitione particulæ *&* (interpunctionis enim mutatio levior habenda) emendari poſſe ſententiam totam, viſum mihi ſit, verba perperam omiſſa a Iocundo lubens reſtitui.

4. *intra*] Ita Codices: Editio Iocundi *infra*.

1. *in primis abundans, defectioni &c.*] Ideſt; numerandus intèr maxime abundantes. Omnium tamen Aquarum abundantiſſima erat Claudia: ut in Art. 72 Frontinus affirmat his verbis; *Claudia abundantior aliis* Aquis; & oſtendimus in Nota 1. ejuſdem Art. 72. Codices, & Editio princeps habent ut ſcripſimus: Editio Iocundi habet; *in primis abundans, aliquando defectioni &c.* ¶ Art. 91.

2. *etiam ſufficientes Aquas inquinabat, maxime Claudiam*] Alibi vero (in Art. 72) Frontinus oſtenderat, mixtionem Anionis novi cum Claudia, atque inde Claudiæ inquinamenta contigiſſe etiam ob fraudes Aquariorum, a quibus Claudia *in Vrbe miſcebatur cum Anione novo, ut confuſione facta, & conceptio earum, & erogatio eſſet obſcurior.*

3. *ſuccurrebatur, ut pleræque accerſerentur*] Ita Codex Caſſinenſis: Editio Iocundi habet; *ſuccurrebat:* habet præterea *pleræque aquæ*, at verbum *aquæ* deeſt in utroque Codice. At particulam *ut* hoc loco, pro particula *ubi* (quemadmodum etiam apud probatos alios Authores aliquando reperitur) poſitamne dicemus?

4. *dignum erat Aquas partientium*] Ideſt decebat eos, qui partiebantur Aquas. In

aquas partientium : [5] Marciam ipſam [6] ſplendore & rigore gratiſſimam balneis, ac [7] fullonibus, [8] & relatu quoque fœdis miniſteriis [9] deprehendimus ſervientem. ¶ Art. 92. ¶ Omnes ergo diſcerni placuit, tum ſingulas ita ordinari, [1] ut in primis Marcia potui tota ſerviret, & deinceps reliquæ ſecundum ſuam quæque quali-

---

tota hac ſententia ſecutus ſum Codices : at in Editione Iocundi illud *partientium* refertur ad proxime ſubſequens verbum *Marciam* ; ſed perperam, cum liqueat, verbum *Marciam* cum inferioribus verbis , *deprehendimus ſervientem*, eſſe copulandum.

5. *Marciam ipſam*] Ita Codices ; Editio Iocundi habet ; *Marciam , ita ut ipſam* . Videntur autem particulæ *ita ut* intruſæ vi a Iocundo , qui coactus fuit proſpicere verbo *ipſam*, cum id perperam a verbo *Marciam* fuiſſet ſejunctum.

6. *ſplendore & rigore gratiſſimam*] Plinius quoque (Lib. XXXI. Cap. 3.) ſummis laudibus Aquam Marciam extulerat his verbis ; *Clariſſima* (Marcia Aqua) *Aquarum omnium toto orbe, frigoris ſalubritatiſque palma, præconio Vrbis , Marcia eſt inter reliqua Deum munere Vrbi tributa* . Quem locum animadverterunt Raphael Fabrettus in Num. 205 ; & Andreas Baccius in Lib. VII *de Thermis* , Cap. 4 . Hunc autem nominavi, quod rerum medicarum peritus admodum erat, videturque Plinio adſtipulari, dum ipſum citat. Ceterum quædam ex iis , quæ pertinentia ad Hiſtoriam Aquæductuum eodem illo capite continentur, falſa prorſus ſunt ; quædam etiam ex Frontino noſtro male deſumta. At id indicaviſſe ſufficiat.

7. *fullonibus*] Ita Codices: Editio Iocundi *fullonicis*.

8. *& relatu quoque fœdis miniſteriis*] Num hoc loco Frontinus indicat , aquam Marciam etiam Meretricum uſui datam fuiſſe ? quibus Aquarioli , *mulierum impudicarum ſordidi aſſeclæ* (ita Aquarioli in Verrii Epitome definiuntur) aquam miniſtrabant ; qua, ut nonnulli ſcribunt, *ſe poſt venerem abluerent* . Porro, *miniſteria hæc ad libidinem intellexiſſe* Frontinum, credibile eſt ; ut ſcribit Lipſius in *Antiquarum Lectionum* Lib. I. Cap. 12 : apud quem plura de hiſce miniſteriis videri queunt . Nos vero in iis, quæ relatu fœda exiſtimavit Frontinus noſter, ne immoremur . Quin etiam immorari non debemus, ne videamur obliti eorum, quæ diximus ſupra in Nota 18. II. Art. 9 .

9. *deprehendimus*] Ita Codices: Editio Iocundi habet ; *deprehenderimus* : mutatione orta a particula *ut* , vi ſupra intruſa ; quemadmodum paullo ante diximus in Nota 5 hujuſce Art.

¶ Art. 92. 1. *ut in primis Marcia potui tota ſerviret*] Marciam ad vinum miſcendum antepoſuit ceteris Tibullus (Lib. III. Eleg. 6.)

Temperet annoſum Marcia lympha merum .

Neque hic prætereibo , Auguſtum ratum fuiſſe , potui Romani Populi plures ex Aquis Romam ductis ſervire potuiſſe : quandoquidem Suetonius in Auguſto (cap. 42) hæc habet : *Sed ut ſalubrem magis , quam ambitioſum Principem ſcires, querentem de inopia , & caritate vini Populum ſeveriſſima coercuit voce : Satis proviſum a genero ſuo Agrippa , perductis pluribus Aquis , ne Homines ſitirent* . Ergo potui ſervire multo magis poterat Aqua Marcia ceteris Aquis præſtantior .

II. Hanc vero ipſam Aquam Marciam (ut Fabrettus habet in Operis ſæpe citati Num. 205 , & 206) *cum aliis omnibus illius regionis , vituperat Hieronymus Mercurialis,* Vir ſane Doctiſſimus ; Var. Lect. Lib. II., Cap. 9. ; *& Galeni authoritate fretus , in uſu pro cibo , & potu , olim fuiſſe negat* . „ *Quamquam* (verba hæc ſunt Mercurialis) *haud facile credo , eas , quæ ex Tiburtinis Montibus Romam ducebantur , multum pro cibo , potuve in* „ *uſu*

qualitatem aptis uſibus aſſignarentur, ſicut Anio vetus pluribus ex cauſſis, [2] quo interior excipitur minus ſalubris, in Hortorum rigationem, atque in ipſius Vrbis ſordidiora exiret miniſteria. Nec ſatis fuit Principi noſtro ceterarum reſtituiſſe [3] copiam, & gratiam. ¶ Anionis quoque novi vitia excludi poſſe ¶ Art. 93. vidit. Omiſſo enim flumine, repeti ex Lacu, qui eſt ſuper villam Neronianam Sublacenſem, ubi limpidiſſima eſt, juſſit. Nam cum oriatur Anio [1] ſupra Trebam Auguſtam, ſeu quia per ſaxoſos montes decurrit, [2] paucis circa ipſum Oppidum objacentibus cultis,

---

„ *uſu fuiſſe; propterea quod Galenus, omnium Romæ conditionum diligentiſſimus obſervator in* „ *IIII. VI. Epidem. Comment. illas omnes crudas, & coquendis eduliis ineptas exſtitiſſe aſſeverat* „: hactenus Mercurialis, cujus ſententiam hanc refellit Fabrettus, plane oſtendens, Galeni verba adverſus aquas Tiburtinorum Montium, *Marciam*, *aliaſque Romam advectas certe non tangere, ut Mercurialis forſan accepit*. Quare manet, Marciam Aquam ab Antiquis ſalubrem fuiſſe habitam.

2. *quo interior excipitur*] Interior aliquando idem eſt, ac propinquior: ita ferme Cicero in Arato;

Nam curſu interiore brevi convertitur orbe.

loquitur autem Cicero de Cynoſura, quæ curſu propinquiore cardini Mundi convertitur brevi orbe. Itaque Frontini verba, *quo interior excipitur*, interpretor ita; quo propinquior Vrbi excipitur, atque adeo excipitur ex ea Fluminis parte, quæ turbatior eſt partibus remotioribus. Anio enim quo magis recedebat ab origine ſua, eo magis turbabatur, pluribus ex cauſſis, præſertim vero cedentibus ripis & mollioribus, & ſolutioribus, & ſoli pinguis; ut alibi (in Art. 15, & 90) Frontinus ſcripſit. Porro ex hoc loco, in quo Frontinus aſſerit, Anionem veterem interiorem fuiſſe exceptum, confirmari id poſſe exiſtimo, quod ſupra in Nota 11. II. Art. 6. ſcripſeram; *veriſimile eſſe, Anionem veterem, humilem aquam, habuiſſe originem multo infra caput Anionis novi, altioris Aquæ.*

3. *copiam, & gratiam*] Ita Caſſinenſis Codex.

1. *ſupra Trebam Auguſtam*] De hac noſtra *Trebia* pauca apud Scriptores Geographiæ Antiquæ reperies: quædam habet Cluverius (in Italia Antiqua Lib. II. Cap. 7.) quæ tamen rei noſtræ vix quidquam luminis afferre poſſent. ¶ Art. 93. Clarius ceteris (quos vidi) ſcripſit Kircherus, in Veteri, & novo Latio pag. 176, his verbis; *Porro a Sublaqueo verſus ortum hybernum euntibus poſt XI millia paſſuum ad eandem Anienis ripam dextram occurrit antiquiſſima illa Vrbs Treba, vulgo nunc Treve: non procul hinc ad tria millia paſſuum in monte, qui Trebam ab ortu Solis proſpicit, fontes Anienis conſpiciuntur.* Ex his enim verbis ubi *Trebia* noſtra ſit, ubi oriatur Anio colligi poteſt. Ceterum neminem inveni, qui *Trebiam* nominet *Auguſtam*, ut habet hoc in loco Frontinus noſter. In Codicibus ſcriptum videtur, *Triba*.

2. *paucis circa ipſum Oppidum*] *Oppidum*, pro *oppidis* (*oppidis* enim in Codicibus, & Libris eſt) reponendum cum Rubenio, in alias citato *Electorum* Lib. II. Cap. 35, credidimus: en Rubenii verba; *Legerim:* „ *circa ipſum oppidum objacentibus* „ *cultis* „. *Pauci, inquit Frontinus, agri culti, aut vomere ſciſſi adjacent oppidum Trebam:*

ſeu quia [3] Lacus altitudine, in quo excipitur, velut [4] defæcatur, imminentium quoque nemorum opacitate inumbratus, frigidiſſimus ſimul ac ſplendidiſſimus eo pervenit. Hæc tam felix proprietas Aquæ, omnibus dotibus æquatura Marciam, copia vero ſuperatura, veniet in locum deformis illius ac turbidæ; [5] novum authorem, Imperatorem Cæſarem Nervam Trajanum Auguſtum, præſcribente titulo.

¶ Art. 94. ¶ [1] Sequitur ut indicemus, quod jus ducendæ, tuendæque ſit aquæ; quorum alterum ad cohibendos intra modum impetrati beneficii Privatos; alterum ad ipſorum Du-

---

ideoque purior illic Anio, quoniam luti nihil trahit, aut radit e cultis ripis. Hæc enim cauſſa eſt, cur infra Anio ſit turbidior, „ quod (verba ejus ſunt e Lib. I. Art. XV.*) terras „ cultas circum ſe habeat, ſoli pinguis, & inde ripas ſolutiores „. Vel poſſit etiam legi; „ paucis circa ipſum oppido „; ideſt, oppido paucis, Comica phraſi.* Vt vero primam conjecturam cum veritate omnino conſentire rati ſumus; ita hæc mittenda videtur.

3. *Lacus altitudine, in quo excipitur*] Singulis in Codicibus legitur; *Lacuum altitudinem, in quo excipitur*: Editio Iocundi habet, quæ ſcripſi, verba. Fecere enim & ſuperiora verba illa, *repeti ex Lacu*, & citata hæc, *in quo excipitur*, ut emendationem Iocundi reciperem. Principio autem venerat in mentem emendare locum hunc ita; *Lacuum* (ut numerum plurium retinerem) *altitudine in quos excipitur*: nam Fabrettus ſcribit, in Opere alias citato pag. 67, prope Sublacum (id Oppidum poſitum eſt in DELINEATIONE REGIONIS &c. Tab. I ad pag. 11) verſus meridiem eſſe *veſtigia Lacuum, ex quorum altero Anio novus deductus fuit.*

4. *defæcatur*] Ita Codices: Editio Iocundi habet, *depuratur*.

5. *novum authorem, Imperatorem Cæſarem Nervam Trajanum Auguſtum, præſcribente titulo*] Hinc manifeſtiſſimum eſt, excluſionem illam vitiorum Anionis ad Nervam Trajanum referri. Cum autem Frontinus antequam de illa ſcribat, hæc habeat; *Nec ſatis fuit Principi noſtro ceterarum reſtituiſſe copiam, & gratiam*; manifeſtiſſimum quoque fit, copiæ & gratiæ aliarum Aquarum reſtitutionem, de qua ſupra Frontinus egerat, ad ipſum Nervam Trajanum referri oportere. Hinc præterea confirmantur ea, quæ ſcripſimus in Nota 1 Art. 87; nimirum verbis illis, *Hæc copia Aquarum ad Nervam Imperatorem uſque computata &c.* Nervam Trajanum deſignari: namque, cum is primus mutationes admiſerit, dicendum profecto videtur, ad ipſius uſque tempora veterem computationem remanſiſſe. Demum ex hoc loco evidentiſſime colligitur, hanc Commentarii partem, quo tempore rerum potiebatur Nerva Trajanus, a Frontino noſtro ſcriptam fuiſſe.

II. In Caſſinenſi Codice perſpicue legitur ut ſcripſimus: in Codice Vrbinate, & in Editione Iocundi deeſt verbum, *authorem*.

¶ Art. 94. 1. *Sequitur ut indicemus, quod jus ducendæ tuendaque ſit aquæ*] Ita habet perſpicue Codex Caſſinenſis: ita etiam Codex Vrbinas; niſi quod in hoc deſideratur verbum, *tuendaque*. In Iocundi vero Editione legitur ita; *Sequitur, ut indicemus quod jus ducendæ ſit aquæ, quave cura ductuum ſit habenda*: quinque autem poſtrema verba omnino de ſuo Iocundus adjecit. In Codicibus enim Caſſinenſi, & Vrbinate poſt verbum *aquæ* ſtatim ſubſequitur ſententia hæc; *quorum alterum ad cohibendos intra modum impetrati bene-*

Digitized by Google

Ductuum pertinet tutelam: in quibus dum altius repeto [2] Leges de ſingulis *perlatas*, quædam apud Veteres aliter obſervata inveni. Apud antiquos omnis Aqua in uſus publicos erogabatur: [3] *&* cautum ita fuit;

NE.

---

beneficii Privatos, alterum ad ipſorum ductuum pertinet tutelam. At Iocundus cum animadvertiſſet, verba, *quod jus ducendæ ſit aquæ*, referri ad allatæ ſubſequentis ſententiæ membrum primum hoc, *alterum ad cohibendos intra modum impetrati beneficii Privatos pertinet*; cum, inquam, Iocundus id animadvertiſſet, vidiſſetque, nulla præmiſſa eſſe verba, quæ referrentur ad ejuſdem ſententiæ id ſecundum membrum, *alterum ad ipſorum Ductuum pertinet tutelam*, interpoſuit de ſuo verba, *quæve cura Ductuum ſit habenda*; nimirum quæ referrentur ad ſequentia (modo citata a nobis) verba hæc, *ad ipſorum Ductuum pertinet tutelam*. Porro Caſſinenſis Codicis duo illa verba *ducendæ, tuendæque*, quorum primum refertur ad primum allatæ ſubſequentis ſententiæ membrum, ſecundum refertur ad ejuſdem ſententiæ membrum ſecundum, nihil deſiderandum relinquunt.

II. Codex Vaticanus, Editio princeps, & aliæ hanc ſubſecutæ ante Iocundi emendationem, verba, quæ citavimus in ſuperiore hujuſce Notæ ſectione, habent ita; *q. dicendæ que aquæ quorum alterum ad cohibendos intra modum impetrati beneficii Privatos. Alterum ſequitur ut indicemus quod ad ipſorum ductuum pertinet tutelam*. Tranſpoſitis nimirum verbis Codicis Caſſinenſis, & prætermiſſo verbo *tuendæ*; ſed nullo uſquam apparente ex iis verbis (*quæve cura ductuum ſit habenda*) quæ in Iocundi Editione leguntur. Id autem addidi, ut confirmaretur, verba illa a Iocundo de ſuo fuiſſe intruſa.

2. *Leges de ſingulis* perlatas, *quædam apud Veteres aliter obſervata inveni*] Ita Codices Caſſinenſis, & Vrbinas; niſi quod, pro verbo *perlatas*, habent *qui lata*. Fortaſſis enim, cum relativi *qui quæ quod* (ut alias etiam dictum eſt) caſus omnes ſcriberentur olim per litteram *q* aliqua nota compendiaria affectam, eademque ferme ratione per litteram *p* ſcriberetur particula *per*, hæc in *qui* transformata mutationis origo fuit. Certe levi negotio totus locus emendatur: atque cum iis, quæ ſtatim infra narrantur, conſentit id, quod hoc in loco ſcribit Frontinus aſſerens, *inveni* res quaſdam *apud Veteres* obſervatas *aliter* fuiſſe, ac nunc obſervantur.

II. At locus hic in Editione Iocundi ita legitur; *leges de ſingulis, quas late quidem apud Veteres obſervatas inveni, earum æquitatem prudentiamque reticendam non cenſui*. Sed nimium profecto indulſit ingenio ſuo Iocundus: prætereo enim mutationes; at additionem horum omnium verborum, *earum æquitatem prudentiamque reticendam non cenſui*, quis præteriret? immo quis nauſeam quandam, detur verbo venia, non ſentiret? Ego quidem, prorſus expungenda verba illa, illud videlicet Iocundi commentum, ratus fui. Idque eo ſecurius feci, quod eorundem verborum, quorum in Caſſinenſi, & Vrbinate Codice veſtigium nullum reperitur, nullum quoque reperitur in Codice Vaticano, nullum in iis Editionibus, quæ Iocundi Editionem præceſſere.

3. & *cautum*] Codices habent; *ea cautum*; ſed voculam, *ea*, ortam ex depravata particula, *&* (quam reſtitui) ſenſus ipſe indicavit: Editio Iocundi habet; *legeque cautum*. Quoniam enim paullo infra Iocundus habet verba hæc, *ejus legis*: idcirco poſuit hoc in loco verbum *lege*, ad quod referrentur inferiora verba *ejus legis*. At ubi infra in Editione Iocundi legitur *ejus legis*, ibi in Codicibus Caſſinenſi, & Vrbinate legitur, *& leges*: quamobrem verba, *& cautum* ſequenda putavi; infra vero, pro *& leges*, poſui *legis*: atque hac ratione ſententiæ perſpicuitatem ſervavi, minuſque a Caſſinenſi Codice receſſi.

II. Etſi

NE. QVIS. PRIVATVS. [4] ALIAM. DVCAT. QVAM. QVAE. EX. LACV. HVMVM. ACCEDIT. (hæc enim ſunt verba legis) [5] id eſt, quæ ex Lacu abundavit: eam nos caducam vocamus. Et hæc ipſa non in alium uſum, quam in balnearum, aut fullonicarum dabatur; eratque vectigalis ſtatuta merces, [6] quæ in publico impenderetur: aliquid & ¶ Art. 95. in domos [7] Principum Civitatis dabatur, concedentibus reliquis. ¶ Ad quem autem Magiſtratum jus dandæ vendendæve aquæ pertinuerit, in iis ipſis Legibus variatur. Interdum enim [1] ab AEdilibus, interdum

[2]. a Cen-

II. Etſi vero hanc emendationis rationem ſecutus ſum, nolo tamen prætermittere, quin illud proponam, num forte, *de ea cautum*, legendum ſit?

4. *ALIAM. DVCAT. QVAM. QVAE. &c.*] Ita Codices, Editioneſque Iocundi, ac Keuchenii: quare miror, cur Ioannes Georgius Grævius (qui ſecutus eſt Keuchenii Editionem) in Præfatione ad Tomum IIII Theſauri Antiquitatum Romanarum, affirmaverit, ſcriptum ita eſſe; *aliam ducas aquam quæ &c.* pluribuſque niſus fuerit emendare errorem, quem ipſe finxiſſe videtur.

5. *ideſt, quæ ex Lacu abundavit*] Verbum *abunde* hoc in loco (ut indicavit in modo citata Præfatione Grævius) idem ſignificat, ac verbum *ſuperfluo*. Abundare dicebantur etiam fluvii, qui ripis ſuperatis ſubjectos agros inundabant: ita Virgilius Georg. Lib. I. ver. 115,

Præſertim incertis ſi menſibus amnis abundans
Exit

Ea vero aquæ abundantia intelligi debet etiam de aqua, quæ abundabat vel ex manationibus Fiſtularum, vel ex Caſtello; caducæ enim tales quoque aquæ dicebantur: & quidem infra in Art. 110 leguntur verba hæc; *aquæ, quæ caducæ vocantur*, *ideſt* quæ *aut ex Caſtellis effluunt, aut ex manationibus Fiſtularum*: itemque infra in Art. 111 Mandatum Principis eſt, in quo habetur; *caducam neminem volo ducere nam neceſſe eſt, ex Caſtellis aliquam partem aquæ effluere*. Etiam a M. Varrone (ut Keuchenius indicavit) de Re Ruſt. Lib. III Cap. 5 dicta fuit aqua *caduca, quæ abundat*. Et Ioſeph Scaliger, in Conjectaneis ad IIII Varronis Librum de Lingua Latina, definit ex Frontino noſtro aquas cadncas, *quæ ex Dividiis, ſeu Caſtellis, & Fiſtularum manationibus fluebant*.

6. *quæ in publico impenderetur*] Ideſt; *quæ in* rebus ad publicum pertinentibus *impenderetur*. Codices habent ut poſuimus: Editio Iocundi habet; *quæ in publicum penderetur*, ſignificatione ſane non ſpernenda: malui tamen Codices ſequi.

7. *Principum Civitatis*] Ita Codex Caſſinenſis: ceterum in aliis omnibus Libris tum calamo deſcriptis, tum typis, deeſt verbum *Civitatis*. Quod tamen & utile ad perſpicuitatem afferendam viſum eſt, & conſentiens cum Frontini phraſi, qui etiam ſupra in Art. 1, ut nobiliores & in majoribus dignitatibus conſtitutos Viros indicaret, ſcripſit; *Officium adminiſtratum per Principes ſemper Civitatis noſtræ Viros*.

¶ Art. 95. 1. *ab AEdilibus*] De AEdilibus vide, ſi lubet, Iani Vincentii Gravinæ Originum Iuris Civilis Libros (pag. 58. 59.) ex quibus ferme deſcripſimus quæ ſequuntur. AEdiles dictos Varro tradit (de Ling. Lat. Lib. IIII) a ſacrarum privatarumque rerum, atque AEdium procuratione. Principio AEdiles bini creabantur ex Plebe, atque appellabantur AEdiles Plebis. Deinde addebantur illis bini alii

AEdi-

[2] a Cenſoribus permiſſum invenio: ſed apparet, [3] quotiens in Republica Cenſores erant, ab illis potiſſimum petitum: [4] cum ii non erant, AEdilium eam poteſtatem fuiſſe. Ex quo manifeſtum eſt, quanto potior cura Majoribus communium utilitatum, quam privatarum voluptatum fuerit; cum etiam ea aqua, quam Privati ducebant, ad uſum publicum pertineret.

¶ [1] Tutelam autem ſingularum Aquarum locari ſolitam invenio; [2] poſitamque Redemptoribus neceſſitatem, ¶ Art. 96.

AEdiles ex Patriciis, qui nuncupabantur AEdiles Curules: at, progredientibus temporibus, etiam his magiſtratus cum Plebe fuit promiſcuus. AEdiles autem Curules plura officia cum AEdilibus Plebis habuere communia, præcipue vero curam ſacrarum AEdium, publicorumque locorum, & tutelam Vrbis. Hinc autem liquet, quomodo jus publicarum Aquarum ad AEdiles potuerit pertinere.

2. *a Cenſoribus*] Cenſores creati fuere, ut quantum quiſque Civis Romanus haberet, æſtimarent, Civeſque Romanos per capita cenſerent; unde poſtea Cenſores dicti, ut ex Varronis Lib. IIII. de Ling. Lat. & ex Feſti Lib. III. colligi poteſt. Hujuſce tamen Magiſtratus poteſtas ad alias etiam res extendebatur. Ac quod attinet ad Aquæductus, vidimus ſupra in Art. 5 Aquam Appiam, in Art. 6 Anionem veterem, & in Art. 8 Tepulam a Cenſoribus fuiſſe perductas.

II. Quam vero conveniens eſſet, Aquarum tutelam, atque jus ad Cenſores pertinere, Viri ſapientiſſimi, Marci (inquam) Ciceronis, authoritate poteſt demonſtrari; qui, id fieri oportere, ſanxit in tertio ex iis Libris, qui *de Legibus* inſcribuntur. Horum autem Librorum cum mentio inducatur, prætermitti non debet, a quibuſdam illas Leges perperam ea ratione citari, quaſi cunctæ irrogatæ Populo Romano revera fuiſſent: cum tamen Cicero de iiſdem perſpicue id pronunciaverit; *accommodabimus hoc tempore Leges ad illum, quem probamus, Civitatis ſtatum*. Sed redeo ad ipſas Ciceronis Leges: in quibus (citato in loco) habetur; *Cenſores Populi Civitatis Soboles, Familias, Pecuniaſque cenſento: Vrbis Templa, Vias, Aquas, AErarium, Veſtigalia tuentor* &c.

3. *quotiens in Republica Cenſores erant*] Ita habent perſpicue Codices Caſſinenſis, & Vrbinas; atque ita ſententia clare intelligitur. Editio Princeps, ac Editio Iocundi habent; *quotiens in Republica erat*: ſed ita fit tota ſententia multo obſcurior.

4. *cum ii non erant*] Ideſt; *cum* Cenſores in Republica *non erant*. Livius in Lib. IIII Cap. 24 narrat; Cenſuram, quæ ante ſecundam Dictaturam Mamerci AEmilii erat quinquennalis, factam fuiſſe annuam & ſemeſtrem, lege lata ab ipſo Dictatore Mamerco AEmilio. Quamobrem cum quinto quoque anno duo Cenſores crearentur; duraret autem eorundem Magiſtratus anno & ſemis, reliquo tempore in Republica Cenſores non erant. Leguntur apud Hiſtoricos cauſſæ etiam aliæ, propter quas Cenſores aliquando Reipublica neque intra legitimum tempus illius Magiſtratus habuit: ſed cauſſæ illæ, ut ita dicam, fortuitæ fuere. Atque cum cauſſas ſingulas enarrare non vacet, præcipuam oſtendiſſe ſufficiet.

1. *Tutelam*] Vide infra Notam 2. Art. 114. ¶ Art. 96.

2. *poſitamque Redemptoribus*] Hos Feſtus definivit hiſce verbis: *Redemptores proprie, atque antiqua conſuetudine dicebantur, qui cum quid publice faciendum, aut præbendum conduxerant, effecerantque; tum demum pecunias accipiebant. Nam antiquitus emere pro acci-*

tem, certum numerum circa Ductus extra Vrbem, certum in Vrbe Servorum opificum habendi; & quidem ita, ut nomina quoque eorum, quos habituri [3] eſſent in miniſterio per quaſque Regiones, in tabulas publicas deferrent: eorumque operum probandorum curam fuiſſe [4] *penes* Cenſores aliquando, & AEdiles; [5] interdum etiam Quæſtoribus eam provinciam obveniſſe, [6] ut apparet ex *s. c.* quod factum eſt

---

accipere ponebatur. Nunc vulgo *Appaltatori*: ii tamen nunc præſertim dicuntur, qui pretium operis, quod faciendum ſuſcipiunt, antequam id incœptum ſit, conſtituunt.

3. *eſſent*] Ita Codices: Editio Iocundi habet; *erant*.

4. penes *Cenſores aliquando*, *& AEdiles*] In Codicibus, aliiſque Libris legitur; *per Cenſores &c.* At Opſopœus in Notis ſuis animadvertit, P. Pithœum particulam *penes* pro particula *per* ponendam crediditſſe; quæ emendatio omnino ſequenda viſa eſt. Porro inter cetera AEdilium munera curam publicorum etiam locorum fuiſſe, diximus ſupra in Nota 1 Art. 95. Adde, id ex Cicerone, ſi teſtimonia alia deeſſent, colligi quoque perſpicue poſſe: in Verrina enim tertia (quæ etiam Liber primus, ſive *de Pratura Vrbana*, inſcribitur) Cicero Verrem accuſat; quod is, cum Prætor eſſet, nimio pretio Redemptori cuidam locaviſſet opus, quo vix aliud factum fuerat, quam columnas quaſdam dealbare; deinde vero ſubdit, *quod ſi tanta pecunia columnas dealbari putaſſem, certe numquam AEdilitatem petiviſſem*.

5. *interdum etiam Quaſtoribus*] Ita Codex Caſſinenſis: alii Codices, & Libri typis deſcripti habent; *interdum etiam Cenſoribus*: retineri autem non poſſe verbum *Cenſoribus*, propter ea, quæ paullo ſupra Frontinus ſcripſerat, manifeſtiſſimum eſt. Quare Pithœus (Opſopæo referente in citato loco) ratus fuit, tentandam eſſe hujuſcemodi emendationem; *interdum etiam coss.* Sed malui Caſſinenſem Codicem ſequi.

I.I. Nec ſane ignoro, Quæſturam fuiſſe ex minoribus Magiſtratibus; non ignoro Quæſtores *neque vocationem habuiſſe, neque prahenſionem* (ut habet Gellius in Lib. XIII Cap. 13) non ignoro, Quæſtores *dictos fuiſſe a quærenda, vel conquirenda pecunia publica, & in rationes redigenda* (ut habet Gravina de Orig. Iur. pag. 117) quamobrem vel ex ipſius nominis ratione, *a cura probandorum operum*, de quibus Frontinus loquitur, abeſſe eos debuiſſe, videretur: nihilo tamen minus, cum ſternendarum Viarum cura aliquando ad Quæſtores ipſos pertinuerit (habet enim Suetonius, in Claudio Cap. 24, Claudius *Collegio Quæſtorum, pro ſtratura Viarum gladiatorum munus injunxit*) cum, inquam, ſternendarum Viarum cura ad Quæſtores aliquando pertinuerit; cur aliquando etiam probandorum operum in Aquæductibus factorum cura ad Quæſtores pertinere non potuerit, ſane non vidi.

6. *ut apparet ex* S. C., *quod factum eſt C. Licinio, & Q. Fabio COSS.*] Codex Caſſinenſis habet; *ut apparet ex eo quod factum eſt Clicinio conſule & Fabio Cenſoribus*: ita ferme etiam Codices Vrbinas, & Vaticanus; niſi quod, pro *Clicinio*, habent *Liciano*: Editio Iocundi habet; *ut apparet ex eo, quod factum eſt C. Liciano Ceſula, & M. Fabio Cenſoribus*: atque hoc in loco Iocundi Editio ab Editione principe differt dumtaxat in eo, quod in principe Editione particula *eſt* deſideratur. Vinandus autem Pighius, in Operis alias citati Tom. III pag. 130, nomina, quæ ſupra poſuimus, appellat *deplorata lectionis nomina*. Pithœus, ut liquet ex Opſopœi Notis, loco huic mederi tentavit, nimirum ita legendo; *ut apparet ex S. C., quod factum eſt*

eſt C. Licinio, & Q. Fabio coſs. ¶ Quantopere autem curæ fuerit, ne quis violare Ductus, aquamve non conceſſam derivare auderet; cum ex multis apparere poteſt, tum ex hoc, [1] quod Circus Maximus, ne diebus quidem Ludorum Circenſium, niſi AEdilium, aut Cenſo- ¶ Art. 97.

eſt C. Liciano Ceſula, & M. Fabio COSS. At (ſubjungit Opſopœus) *horum ſive Conſulum, ſive Cenſorum nulla mentio eſt in faſtis. C. Licinium Getam, & Q. Fabium anno DCXXXVIII ab Vrbe Condita Conſules, anno vero DCXXXXVI Cenſores fuiſſe, ſed an iidem fuerint, quos Frontinus commemorat, aſſeverare non auſim.* Hactenus Opſopœus.

II. Porro in verbis *s. c.* & coſs., emendatio Pithœi viſa eſt veriſimilis, eamque ideo ſecutus ſum: ibi enim a Frontino aliquod Senatuſconſultum indicari, plura alia, quæ refert Senatuſconſulta, credibile mihi fecere. Præterea notam temporis conſtitui, haud dubie videtur; Conſulum autem, non Cenſorum, mentio ad conſtituendas notas temporum facit. Atque ad id recipiendum, me illud etiam valde movit, quod in Codicibus verbum *Conſule* reperitur, originem trahens (ut credibile eſt) ex verbo coſs. mutato translatoque in alium locum. Quod vero ad nomina attinet: nomen illud *C. Liciai*, ſive *C. Liciani Ceſulæ* novum adeo mihi viſum eſt, ut id recipere nequiverim: neque ſane conjicere potui, in nomine *M. Fabii*, unde prænominis *M.* cognitionem hauſerit ille, qui typis æneis primo Frontinum deſcribi curavit, unde hauſerit Iocundus. Quamobrem Caſſinenſem Codicem proxime ſecutus recepi libenter nomina certorum Conſulum *C. Licinii*, & Q. *Fabii*: quorum Conſulatus ſecundum Frontinianam ſupputandi rationem incidit in annum ab Vrbe Condita DCXXXVI. Itaque credibile mihi videtur, hiſce coſs. factum fuiſſe s. c. quo cura probandorum aliquorum operum, ad Aquæductus pertinentium, Quæſtoribus demandaretur.

1. *quod Circus Maximus, ne diebus quidem Ludorum Circenſium, niſi AEdilium, aut Cenſorum permiſſu, irrigabatur*] Quid eſſet hæc Circi Maximi irrigatio definire non auſim. Certe nec Panvinius, nec Argolus, nec alii, quos vidi de Circenſibus Ludis Scriptores, quidpiam habent, quod ad hunc locum illuſtrandum valde faciat. In Keuchenii Notis, ad hunc locum ſcriptum eſt; *hæc verba de irrigatione ſumenda eſſe, quæ foſſis Circo* (Arenam, non Circum, circumdatam Euripis Plinius ſcribit, ut narravimus jam in Nota 1. Art. 84: neque, foſſas factas unquam fuiſſe circa ipſos Circos, me legiſſe memini) *circumdatis, & Euripis aquam inducebat*. Sed cum totius temporis, quod a Frontino reſpicitur, ratio habenda ſit; ac Euripi demum tempore Cæſaris Dictatoris (ut in Nota paullo ante citata dictum eſt) fieri cœperint, cumque verba *irrigare Circum Maximum* non videantur ſatis ſignificare perductionem aquæ in amplos Euriporum alveos: iccirco facilius irem in ſententiam eorum, de quibus idem Keuchenius ita habet; *Viri magni perperam referunt ad neſcio quam refrigerationem, qua in Theatro aquarum per ſemitas decurſu æſtivus minuebatur fervor, cujus rei primus Author Pompejus*. Illud tamen non prætermittam, me eſſe proclivem ad credendum, etiam ante Pompeji tempora eam irrigationem Circi fuiſſe in uſu; cum Frontinus de remotioribus temporibus loqui videatur. Sed fieri potuit, ut Pompejus (nam in re obſcura hariolari quid vetat?) & commodius, & magnificentius ducta aqua ad Circi irrigationem, tamquam irrigationis Author deinde habitus ſit. ¶ Art. 97.

II. Porro Keuchenius videtur ex Claudio Salmaſio (ut ut hunc non citet) hauſiſſe quæ ſcripſit de irrigatione facta *in circumdatas foſſas*; Salmaſius enim *in Plinianis Exercitationibus* (pag. m. 641) ita ſcribit. *Ex his* (citaverat autem ea Frontini verba, quæ in hac Nota conſideramus) *apparet Circum Frontini ævo non amplius irrigari ſolitum. Cave capias de alia irrigatione, quam quæ foſſis circo circumdatis, ideſt Euripis,*

Cenſorum permiſſu, irrigabatur: [2] quod duraſſe etiam poſtquam res ad Curatores tranſiit ſub Auguſto, [3] apud Attejum Capitonem legimus. Agri vero, qui aqua publica contra Legem eſſent irrigati, [4] publicabantur. *Mancipiorum* etiam, ſi cum eo, qui adverſus Legem, [5] feciſſent, multa dicebatur. In iiſdem Legibus adjectum

eſt

---

aquam inducebat. Sed (fateor) ita cavere, ut Salmaſius jubet, ego non poſſum; quippe qui de irrigatione eo modo facta, Frontini verba eſſe intelligenda, non putem. Quod vero attinet ad illud conſectarium, quo Salmaſius infert, *Frontini ævo Circum non amplius irrigari ſolitum*; de hac re nihil auſim aſſerere, ut in ſequente Nota dicam.

2. *quod duraſſe etiam poſtquam res ad Curatores tranſiit*] Id refero ad ea Frontini verba, quibus paullo ſupra narraverat, Circum ſine permiſſu olim non fuiſſe irrigatum: reor enim, Frontinum hoc in loco adjicere, morem illum non irrigandi Circum ſine permiſſu duraviſſe, etiam poſtquam res pervenit ad Curatores. Num vero Frontini ævo Circus ſine ullius permiſſu irrigaretur, an vero omnino non irrigaretur, non auſim aſſerere: ut enim alterutrum firme probem, non video.

3. *apud Attejum Capitonem legimus*) Ob materiæ cognationem credibile eſt, hunc Attejum Capitonem eum eſſe, qui creatus fuit Aquarum Curator, L. Munatio Planco, C. Silio COSS. (vide infra Art. 102) anno ab Vrbe Condita 764: atque hunc quoque Curatorem de rebus ad Aquæductus pertinentibus aliquid litteris mandaviſſe.

4. *publicabantur*] Ideſt; redigebantur in Reipublicæ poteſtatem, fiebantque publici. Vulgo, *erano confiſcati*.

5. Mancipiorum *etiam, ſi cum eo, qui adverſus Legem, feciſſent, multa dicebatur*] Ideſt; *dicebatur etiam multa Mancipiorum, ſi* Mancipia *feciſſent cum eo, qui* faciebat *adverſus legem*. Qnoniam enim, ut paullo ſupra dixerat Frontinus, *publicabantur agri, qui contra legem eſſent irrigati*; atque agrorum multa dicebatur Poſſeſſoribus: iccirco videtur magis etiam rationi conſonum, dictam fuiſſe multam eorum quoque Mancipiorum (Servos pro Mancipiis hoc loco intelligo) qui operam ſuam adjunxiſſent agentibus dolo malo, ac ſuffurantibus publicam aqnam. Et quidem infra apparebit manifeſte; etiam poſt ea tempora, quæ hoc loco a Frontino noſtro reſpiciuntur, tum Senatuſconſulto, tum Lege pœnam conſtitutam fuiſſe, ſi Servi læſiſſent Aquæductus.

II. Profiteor tamen, me emendationem, quam feci hujus loci, pro certiſſima non venditare: id unum dico, nullam veri magis ſimilem emendationem veniſſe in mentem; ut ut rem in plures partes converterim. Si enim ponebam *Mancipi*; vocis hujus ſignificatio cum verbis reliquis non conſentiebat: ſi ponebam *Mancipia*, ac ſubaudiebam *publicabantur*; in alias incidebam difficultates, & ſic porro. Certe is locus unus ex depravatiſſimis eſt, in quo verbum aliquod eſſe tranſpoſitum, aliqua fortaſſis eſſe corrupta, facile videbitur conſideranti eas, quas ſubjicio varias Lectiones.

III. Citatus enim locus, in Caſſinenſi Codice legitur ita; *Mancipi etiam ſi cum eo quem adverſus legem feciſſe multa dicebantur*: Codex Vrbinas habet; *Mancipii etiam ſi cum eo quem adverſus legem feciſſe mueloca dicebatur*: Editio Princeps; *Mancipiæ etiam ſicut ea, quæ adverſus legem jure loco feciſſe dicebantur*: in Editione vero Iocundi idem locus ita legitur; *Mancipia etiam ſicut ea, quæ adverſus legem mulcta loco feciſſe dicebantur*.

6. *SESTER*

170a

Digitized by Google

CVRATORES AQVARVM.	CREATI CONSVLIBVS.	ANNO V. C.
M. AGRIPPA.	IMPERATORE.CAESARE.AVGVSTO. II. L. VOLCATIO. TVLLO.	DCCXIX.
MESSALA CORVINUS.	Q. AELIO. TVBERONE. PAVLLO. FABIO. MAXIMO.	DCCXLI.
C. ATTEIVS. CAPITO.	L. MVNATIO. PLANCO. C. SILIO.	DCCLXIV.
TARIVS. RVFVS.	C. ASINIO. POLLIONE. C. ANTISTIO. VETERE.	DCCLXXIV.
M. COCCEIVS NERVA.	SERVIO. CORNELIO. CETHEGO. L. VISELLIO. VARRONE.	DCCLXXV.
C. OCTAVIVS LAENAS.	PAVLLO. FABIO. PERSICO. L. VITELLIO.	DCCLXXXV.
M. PORCIVS. CATO.	M. AQVILLIO. IVLIANO. P. NONIO. ASPRENATE.	DCCLXXXIX.
A. DIDIVS. GALLVS.	SERVIO. ASINIO. CELERE. .... QVINCTILIANO.	....
CN. DOMITIVS. AFER.	Q. VERANIO. C. POMPEIO LONGO. GALLO.	DCCC.
L. PISO.	IMPERATORE. NERONE. CAESARE. IV. COSSO. CORNELIO. COSSI. F. LENTVLO.	DCCCXI.
PETRONIVS. TVRPILIANVS	L. VERGINIO. RVFO. C. MEMMIO. REGVLO.	DCCCXIV.
P. MARIVS.	M. LICINIO. CRASSO. FRVGI. C. LECANIO. BASSO.	DCCCXV.
FONTEIVS. AGRIPPA	L. PONTIO. TELESINO. C. SVETONIO. PAVLLINO.	DCCCXVII.
ALBIVS. CRISPVS.	C. SILIO. ITALICO. M. GALERIO. TRACHALO. TVRPILIANO.	DCCCXIX.
POMPEIVS. SILVANVS.	IMPERATORE. CAESARE. VESPASIANO. III. M. COCCEIO. NERVA.	DCCCXXII.
T. AMPIVS. FLAVIANVS.	T. FLAVIO. CAESARE. DOMITIANO. II. M. VALERIO. MESSALINO.	DCCCXXIV.
ACILIVS. AVIOLA	IMPERATORE. CAESARE. VESPASIANO. V. TITO. CAESARE. III.	DCCCXXV.
SEX. IVLIVS. FRONTINVS.	IMPERATORE. CAESARE. NERVA. III. L. VERGINIO. RVFO. III	DCCCXLVIII.

eſt ita : NE. QVIS. AQVAM. OLETATO. DOLO. MALO. VBI. PVBLICE SALIET. SI. QVIS. OLETARIT. [6] SESTERTIORVM. X. MILLIA. [7] MVLTA. ESTO. Oletato, videtur eſſe [8] olidam facito; cujus rei cauſſa AEdiles Curules jubebantur per vicos ſingulos ex iis, qui in unoquoque vico habitarent, [9] prædiave haberent, binos præficere, [10] quorum arbitratu aqua in publico ſaliret. ¶ Primus M. Agrippa poſt AEdilitatem, [1] quam geſſit Conſularis, [2] operum ſuorum ¶ Art. 98.

3 &

---

6. *SESTERTIORVM. X. MILLIA*] Nnne autem hæc Seſtertiorum ſumma æqualis eſſet nummis argenteis Philippeis 250: ſi æſtimentur ita hi nummi, ut in Nota 13. III. Art. 7. Codices habent ut ſcripſimus: Editio Iocundi habet, *ſeſtertiorum X millium*.

7. *MVLTA. ESTO*] Codex Vrbinas, & Editio Iocundi habent ; *mulcta eſto*: in Caſſinenſi Codice videtur legi, *multatum eſto*. Sed non una de cauſſa receptæ jam lectioni ſtetimus.

8. *olidam facito*] Nomen hoc videtur ſignificare generatim quod olet, ſive id habeat odorem bonum, ſive malum. Horatius autem hoc nomine ad gravem odorem ſignificandum uſus eſt (Epiſtolarum Lib. I Epiſt. 5)

Sed nimis arcta premunt olidæ convivia capræ.

Keuchenius ſcribit, ſe *nuſpiam alibi legiſſe id*; ſed, ut puto, indicare vult, ſe non legiſſe ſecundum eam ſignificationem, quam eidem verbo tribuit hoc in loco Frontinus. Videtur enim dictio *ne olidam facito* hic ſignificare idem, ac *ne conſpurcato*. Fortaſſis vero ab Antiquis tum aqua mali odoris, tum aqua conſpurcata eodem nomine deſignabatur: cum malos odores aqua habeat ex inquinamentis.

9. *prædiave haberent*] Cur neceſſarium fuerit, ut duo hi Viri, qui ſeligebantur in ſingulis Vicis haberent prædia, nnn video perſpicue : quandoquidem hic agitur de aqua Salientium, qui intra Vrbem erant, non de aqua extra Vrbem erogata. Conjicio, exſtitiſſe id neceſſarium, ut liquido conſtaret, Viris illis cenſum fuiſſe.

10. *quorum arbitratu aqua in publico ſaliret*] Ita Codices. Senſus eſt, quoties illi vellent, aquæ ſalientis puritatem cognoſcere poſſent. Sed hoc in loco illud videtur obſcurum ; qui ſcilicet fieri debuerit, ut aqua in publicum ſaliret ad illorum, qui in unoquoque vico præficiebantur, arbitrium ; quando infra in Art. 104 ſcribitur ; ex S. C. auctoritate, *Salientes publicos quam adſiduiſſime interdiu & noctu aquam in uſum Populi fundere* debuiſſe. Si tamen ratio temporum habeatur, res fiet ſatis manifeſta: nam Frontinus hnc loco de priſcis temporibus loquitur, quibus per pauciores Aquæductus aqua in Vrbem ducebatur : illud autem S. C. factum fuit Q. AElio Tuberone, Paullo Fabio Maximo coss. nimirum anno ab Vrbe Condita (ut dicemus in Nota 1 Art. 99) 741; poſt magnificam Agrippæ AEdilitatem, quo tempore jam per ſeptem Aquæductus, majore copia, aqua in Vrbem perducebatur.

1. *quam geſſit Conſularis*] Agrippam geſſiſſe poſt primum Conſulatum AEdilitatem anno ab Vrbe Condita 719, Imperatore Cæſare Auguſto II, L. Volcatio Tullo coss. dictum eſt ſupra, oſtenſumque in Notis 3, & 4 Art. 9. ¶ Art. 98.

2. *operum ſuorum*] Inter Agrippæ opera etiam Aquarum Ductus referri quodammodo poterant: quippe quia ex ſeptem Aquis, Appia, Anione, Marcia, Tepula, Iulia, Virgine, Alſietina, ille Iuliam, Tepula intercepta, & Virginem quoque perduxerat primus ; *Ductus Appiæ, Anionis, Marciæ pene dilapſos reſtituerat* (ut conſtat ex Art. 9) itaque tantum præſtiterat in hiſce Aquæductibus, ut jam Aquæductus omnes inter opera ipſius referri quodammodo poſſent.

 3. &

[3] & munerum velut perpetuus [4] Curator fuit; qui jam [5] copia permittente, deſcripſit [6] quid aquarum Publicis Operibus, quid Lacubus, quid Privatis daretur. [7] Habuit & familiam propriam, Aquarum quæ tueretur Ductus, atque Caſtella, & Lacus. Hanc Auguſtus hæreditate, ab eo ſibi relictam, [8] publicavit.

¶ Art. 99. ¶ Poſt eum [1] Q. AElio Tuberone, Paullo Fabio Maximo

---

3. *& munerum*] Hoc loco munerum vocabulo exiſtimo ſignificari non modo loca, in quæ immittebatur aqua, ſpectaculorum cauſſa (ut dictum eſt in Nota 18 Art. 3) ſed etiam munera proprie dicta, ideſt dona: & quod ad rem noſtram attinet, credibile fit, Agrippam, qui *in AEdilitatis ſuæ commemoratione balinea gratuita* (referente Plinio in Lib. XXXVI Cap. 15) *præbuerat CLXX*, etiam multa poſtea præbuiſſe: præterea, cum paullo infra in Art. 99 mentio fiat eorum, *qui ex Commentariis Agrippæ aquas haberent*, credibile fit, multos aquam habuiſſe munere donoque Agrippæ. Agrippam enim, qui in Commentarios retulit Aquarum diſtributionem, dono etiam aliquid dare potuiſſe, manifeſtum videtur.

4. *Curator fuit*] Cum rationi conſonum videatur, Agrippam cœpiſſe gerere Aquarum curam eo anno, quo fuit poſt primum Conſulatum AEdilis; ſequitur ex Nota 1 hujus Art. ut Agrippa, Imperatore Cæſare Auguſto II. L. Volcatio Tullo coss. anno V. C. 719, primus Curator Aquarum poni queat; ſicuti fecimus in Tabula Q, quam adornavimus; ut Curatorum Aquarum, & Conſulum, ſub quibus illi curam ſuſcepere, annorumque ſeriem valde a Librariis deturpatam, a nobis, pro virili opportunis in locis reſtitutam, ante oculos integram poneremus.

5. *copia permittente*] Quando eam, de qua verba fecimus, AEdilitatem Agrippa inivit, Aquæ erant dumtaxat quattuor, & ex his trium abundantiorum, Appiæ, Anionis veteris, Marciæ Ductus erant pene dilapſi (teſte ipſo Frontino in Art. 9) itaque non mirum, ſi tunc operæ pretium non eſſet, perexiguam aquæ reſiduæ copiam deſcribere; quæ, propter exiguitatem, deſcribi, ut ita dicam, negabat. Poſterius vero, adjectis ab Agrippa aliis Aquis, & prioribus reſtitutis, ea copia aquæ evaſit, ut dici poſſet; aquam potuiſſe deſcribi, *copia* ejus *jam permittente*.

6. *quid aquarum Publicis Operibus, quid Lacubus, quid Privatis daretur*] In hac enumeratione Frontinus non recenſet quid aquarum daretur *nomine Cæſaris*: cum tamen *nomine Cæſaris* ingentem aquæ copiam fuiſſe erogatam, jam ſupra in Art. 78 Frontinus apertiſſime ſcripſerit. Itaque puto, Curatore Aquarum Agrippa, nihil aquæ erogatum fuiſſe *nomine Cæſaris*.

7. *Habuit & familiam propriam, Aquarum quæ &c.*] Vox familia, etſi uſu inductas habet plures ſignificationes, proprie tamen ſignificat cœtum Servorum. Hic autem proprie aſſumitur, & indicat Servos opifices, qui habebantur in miniſterio, ut in Art. 96 dictum eſt; & hi Servi Agrippæ erant, Aquis tuendis proprie addicti.

8. *publicavit*] Ideſt; Auguſtus eam familiam propriam Aquarum, quæ ex Agrippæ teſtamento ad ſe pervenerat, publicam fecit, atque tranſtulit in Reipublicæ poteſtatem. Hinc liquet; verbo *publicare* non ſemper ſignificari id, quod vulgo *confiſcare* (qua ſignificatione hoc eodem verbo Frontinus ſupra, in Art. 97 uſus eſt) ſed ſignificare etiam ultroneas tranſlationes privatæ rei in poſſeſſionem Reipublicæ.

¶ Art. 99. 1. *Q. AElio Tuberone, Paullo Fabio Maximo COSS.*] Ita Codices: at in Editione Iocundi adjicitur nominibus horum Conſulum particula *iterum*: perperam tamen, nam iſtorum Conſulum non fuit hic Conſulatus II. Perperam etiam in editis Libris, pro prænomine *Paullus*, eſt *P*. Geſſere autem Magiſtratum anno V.C. 741.

ximo coſs. in re, quæ uſque in id tempus, [2] quaſi poteſtate acta, certo jure eguiſſet, [3] Senatuſconſulta *facta* ſunt, ac Lex promulgata. Auguſtus quoque edicto complexus eſt, quo jure uterentur, qui ex Commentariis Agrippæ aquas haberent, [4] tota re in ſua beneficia translata. Modulos etiam, de quibus dictum eſt, conſtituit; & rei continendæ exercendæque [5] Curatorem

2. *quaſi poteſtate acta*] Poteſtas aliquando ſumitur pro eo, qui Magiſtratum gerit; aliquando pro imperio & juriſdictione; aliquando ſignificationibus aliis: hoc autem loco ſumendam eſſe reor pro imperio, quaſi arbitrario: quippe quia uſque in illud tempus, de quo ſermo eſt, dictum jus fuerat potius ex arbitrio Magiſtratuum, quam ex certis Legibus.

3. *Senatuſconſulta* facta *ſunt*] Codices, & Editio Iocundi habent; *Senatuſconſulto acta ſunt*: ſed mendum ſubeſſe manifeſtum eſt. Quoniam vero latini Scriptores (& Frontinus ipſe paullo infra) utuntur hac dictione; *Senatuſconſultum facere*: icirco pro certo habui, ſcriptum fuiſſe ita, *Senatuſconſulta facta*. Si quis verbum *Senatuſconſulto* retinere mallet; pro *acta ſunt* reponere deberet (ut opinor) *actum eſt*. Prima tamen emendatio veriſimilior eſſe videtur.

4. *tota re in ſua beneficia translata*] Nimirum, ut ex ſuo beneficio, non ex Agrippæ beneficio, ſe aquam habere cognoſcerent ii, quorum commodo aqua, de qua ſermo eſt, erogabatur. Porro quanta in hujuſcemodi beneficiis conferendis eſſet authoritatis, ac dominii, ut ita dicam, tenacitas, vel ex eo liquet; quod (Frontino ipſo teſte in Art. 107) *Ius impetratæ aquæ neque hæredem, neque emptorem, neque ullum novum dominum prædiorum ſequebatur*. Opinor autem, eo tempore cœpiſſe erogationes, quæ fieri *nomine Cæſaris* dicebantur; & quæ non fiebant ſub Agrippa, ut animadvertimus in Nota 6 Art. 98. Auguſtus enim, re tota in ſua beneficia translata, redactaque in ſuam poteſtatem, erogationes plurimas jubere potuit ad arbitrium, ut diximus ſupra in Nota 21 Art. 3.

5. *Curatorem fecit Meſſalam Corvinum*] Cum hoc eodem loco jam dixerit Frontinus, Auguſtum tranſtuliſſe totam rem in ſua beneficia & modulos conſtituiſſe, nunc vero dicat, ab Auguſto creatum fuiſſe Aquarum Curatorem; liquet Auguſtum in Aquarum negotio dominari voluiſſe. Hinc patet, Curatores Aquarum ab Imperatoribus fuiſſe creatos: quod patebit eo etiam magis, ſi conſideres verba illa, quæ de ſe creato Aquarum Curatore Frontinus ſupra in Art. 1 habet: ſunt autem ea verba hujuſmodi; *ſitque mihi nunc ab Nerva Auguſto &c. Aquarum injunctum Officium*.

II. Meſſalam autem Corvinum factum Curatorem, coſs. paullo ante nominatis *Q. AElio Tuberone*, *Paullo Fabio Maximo*, anno V. C. 741, ſatis declarat ipſa narratio: idque contigiſſe non multo poſt exceſſum Agrippæ, manifeſtum pariter eſt. Agrippa enim (Dione referente in Lib. LIIII) proxime ſuperiore V.C. anno 740, M. Valerio Meſſala Barbato, & P. Sulpicio Quirino coſs. diem objerat. Hunc autem Meſſalam Corvinum non fuiſſe illum Oratorem, qui Auguſti Conſulis III. Collega in eo Magiſtratu fuerat, opinor: namque ille, Tacito referente (aut vetere aliquo alio Scriptore, ſi Taciti ille Dialogus non eſt) in Dialogo de Oratoribus Cap. 17, medio Auguſti principatu exceſſit e vita. In curatione autem Aquarum pene ad extremum principatus Auguſti noſtrum hunc Meſſalam duraviſſe, ex tempore, quo huic ſucceſſit C. Attejus Capito, credibile fit. Quoniam vero Curatores Aquarum ex Principibus Civitatis ſemper erant (ut ſub initium hujus Operis Frontinus profeſſus eſt) iccirco, illuſtris illius patris filium fuiſſe hunc Curatorem, opinor.

Digitized by Google

ratorem fecit Meſſalam Corvinum; cui [6] Adjutores dati Poſtumius Sulpicius Prætorius, & L. Cominius Pedarius: Inſignia [7] eis, quaſi Magiſtratibus conceſſa, deque eorum Officio [8] Senatuſconſultum factum, quod infra ſcriptum eſt:

¶ S. C.

---

opinor. Et quidem floruit hæc familia diutius: namque Neroni III Conſuli Collega fuit Valerius Meſſala; *cujus Proavum* (ſcribit Tacitus in Lib. XIII Cap. 34) *Oratorem Corvinum, divo Auguſto Abavo Neronis Collegam in eo Magiſtratu fuiſſe, pauci jam ſenum meminerant*. At hunc quoque Curatorem, functum jam fuiſſe majori aliquo Magiſtratu, credibile ſit, ſi datus ei fuit Adjutor Vir Prætorius: & fortaſſis Conſul ſuffectus fuit, ſed ejus Magiſtratus (ut pluribus aliis contigit) memoria periit.

6. *Adjutores dati &c.*] Horum Adjutorum uterque Senator erat: ſed unus, ſcilicet *Poſtumius Sulpicius*, qui majorem Magiſtratum geſſerat, dicitur enim *Prætorius*: alter, *L. Cominius*, qui nec majorem, nec curulem Magiſtratum geſſerat; nam dicitur *Pedarius*: Pedarii autem appellabantur, quicumque Senatores nondum geſſerant curulem Magiſtratum; hi pedibus ibant in Curiam. Poſt vero hoſce Adjutores, alios non fuiſſe creatos, opinor; nullam etenim cujuſquam alius Adjutoris mentionem deinceps facit Frontinus noſter.

7. *eis &c. deque eorum*] Ergo Inſignia conceſſa, & S. C. factum, referri debent tum ad Curatorem, tum ad Adjutores.

8. *Senatuſconſultum factum, quod infra ſcriptum eſt*] Cum primum adjeci animum ad annotationes conſcribendas in hunc Frontini Commentarium, plane exiſtimavi, me inventurum Senatuſconſulta, quæ iiſdem Libris continentur, jam emendata adeo atque explicata ab iis, qui de Romanorum Senatu, ac Legibus egere, ut prorſus nihil laboris in id a me eſſet conferendum. Sed quando ad locum hunc ventum eſt; ac cœpi illorum Libros diligenter evolvere, vix quidquam inveni (ſi Barnabæ Briſſonii Libros *de Formulis* excipias) quod faceret ad rem meam. At quoniam ſtudiis meis diffidebam, rogavi tum coram, tum per litteras nonnullos doctos Viros, ut me admonerent; ſi uſquam repetirentur Commentarii in ea Senatuſconſulta, quæ a Frontino fuere deſcripta: ſed a ſingulis idem datum eſt reſponſum: nuſquam, quod ſcirent, eos Commentarios exſtare: & quidem, ut opinor, a nemine (neſcio tamen quonam fato) tales Commentarii fuere adornati.

II. Verum hoc in loco animadvertere præſtat, plura de Aquæductibus in Iureconſultorum Libris ſcripta reperiri, quæ ad id Aquæductuum genus, ad quod referuntur Senatuſconſulta in Frontini Libris edita, minime pertinent; ſed generatim pertinent ad aquas per ruſtica prædia ductas: ut videre eſt præſertim in explanationibus Legum ad tit. C. de Aquæductu. Præterea vero ſi quæ Leges poſt condita ea S. C. latæ reperiuntur pertinentes ad genus illud Aquæductuum, de quo ſcripſit Frontinus noſter, eæ ſpectant vel ad Aquæductus Vrbis Romæ auctos numero, & multis partibus mutatos poſt Frontini tempora, vel ad Aquæductus orientalium (ut appellant) Vrbium: quamobrem Viri docti, qui operam dedere, ut ex deſcriptis a Frontino Senatuſconſultis poſteriores haſce de Aquæductibus leges illuſtrarent; atque alicubi oſtenderent, eaſdem leges ad illa Senatuſconſulta referri; hi, inquam, Viri docti ob quamdam juris convenientiam lumen aliquod ex illis Senatuſconſultis rebus ſuis attulere; vix tamen quidquam, unde ſufficiens lumen accederet rei noſtræ, ſuppeditarunt. Sed horum labores recenſere, longum profecto nimis eſſet, ne dicam moleſtum. Liceat tamen pauca de quibuſdam ex iis, quos vidi, celeberrimis veterum Legum Interpretibus ſubindicare; ut diligentiæ a me adhibitæ ſpecimen veluti quoddam exhibeam.

III. Ordi-

III. Ordiendo ab Andrea Alciato: nihil is habet, quod poſitum conſulto ſit, ut lumen aſſeratur S. C. a Frontino relatis. Id unum notabo pertinens ad rem noſtram; Alciatum (in *Annot. in tres poſteriores Lib. Cod.* ad Legem primam de Aquæductibus) ex ipſa Lege habere hæc; *quoquo verſum linquendos XV pedes ſine arboribus, ne formas ipſas radicibus* arbores *deſtruant*; deinde vero Alciatum ipſum ſubjicere; *circa hoc videndum eſt lepidiſſimum S. C. quod refert Frontinus in fine Opuſculi, de Aquæductibus*. Quid autem venire potuerit in mentem docto illi Viro, ut graviſſimum illud S. C. appellaret *lepidiſſimum*, doctis Viris conſiderandum relinquo.

IIII. Antonius autem Auguſtinus in Libro *de Legibus, & Senatuſconſultis* (cui acceſſere Notæ Fulvii Vrſini) ubi Senatuſconſulta recenſet, hæc habet; *Senatuſconſultis, quorum nomina apud Iureconſultos reperimus, quæ omnia pœne diligenter Placentinus collegerat* (hæc Placentini collectio exſtat inter *Tract. Iur.* Tom. I.) *addenda eſſe exiſtimamus pauca quædam, quorum verba atque ſententiam non negligenda eſſe oportere, arbitrati ſumus*. Inter hæc vero, Senatuſconſulta, quæ in Frontini Commentario leguntur, deſcribit; ſed, præter unam aut alteram notulam ex Frontini contextu deſumtam, nihil addidit, quo eorundem Senatuſconſultorum emendaret lectionem, aut ſententiam redderet illuſtriorem.

V. Franciſcus Hotomannus in *Tractatu de Senatu, & inſignibus aliquot Senatuſconſultis*, nullam mentionem facit Senatuſconſultorum exſtantium in Frontini Libris: quod fortaſſe mirabuntur omnes, qui pro maxime memorabilibus (ut profecto ſunt) habeant Senatuſconſulta a Frontino ſervata; & animadvertant, Hotomannum fuiſſe pollicitum, ſe breviter ſtrictimque perſcripturum *ea S. C., quæ tum in Iuriſconſultorum Libris, tum apud Antiquos Scriptores maxime memorabilia exiſtimantur*. Sed dicet aliquis, *Senatuſconſultorum quædam ſunt, quæ proprium nomen habent, quædam ſunt anonyma*: Hotomannus anonyma, qualia ſunt etiam illa Frontini, prætermittere voluit. At in Tractatu *de Senatoribus, Senatu, & Senatuſconſultis ex Franciſco Hotomanno & aliis*, qui exſtat cum Lexico Iuridico Ioannis Calvini (ut in editione anni 1684) ubi Senatuſconſulta tam proprium nomen habentia, quam anonyma recenſentur, mentio fit unius ex Senatuſconſultis, quæ in Frontini Commentario leguntur, aliorum vero mentio nulla. Sive itaque primum illum Hotomanni Tractatum, ſive auctum hunc evolvas, ut invenias quæ dicta ſint ad Senatuſconſulta illa, de quibus agimus, illuſtranda, perinde erit.

VI. Pariterque tum in Ioannis Sarii Zamoſcii duobus Libris *de Senatu Romano* fruſtra quæras mentionem Senatuſconſultorum, quæ in Frontino ſunt:

VII. Tum in Paulli Manutii Antiquitatum Romanarum Libro *de Senatu*, ac Libro *de Legibus*, nihil invenies, quod diſtincte appoſiteque de Senatuſconſultis recenſitis a Frontino dictum ſit.

VIII. Venio ad ea Opera, quæ de Iure fecit Iacobus Cujacius (quem ubi laudat Gravina in eximiis ſuis Libris, id tamquam pronunciatum conſtituit: *Neque aliquid ignorare per Cujacium, neque ſine illo diſcere quidquam licet*) Is tamen doctiſſimus æque ac eruditiſſimus Vir Senatuſconſulta, de quibus ſermo eſt, non enarravit, etſi illi ignota non fuerunt; eadem enim citat in *Commentariis* ſuis ad Lib. XI *Codicis Dn. Iuſtiniani* Tit. XXXXIII.

VIIII. Iulius Cæſar Bulengerus in Libris *de Dignitatibus, & Officiis utriuſque Imperii* (Lib. V Cap. 20) agit *de Comite Formarum*; quare ex ſola Capitis inſcriptione liquet, eum ad inferiora tempora declinaviſſe: & quidem pleraque habet, vel ex Caſſiodoro deſumta, vel pertinentia ad eas ætates, quibus jam in Romano Imperio mutata erant multa ex iis, quæ, dum Frontinus ſcriberet, obſervabantur. Vt ut vero plura de Aquæductibus congeſſerit (in quibus etiam nonnulla falſa) de iis tamen Senatuſconſultis, quibus conſtituebantur Officia Curatorum Aquarum, nihil habet.

X. Iacobus Gothofredus *in Commentariis perpetuis ad Codicem Theodoſianum* (in Tom. V.) ad Conſtitutionem Conſtantini M. *de Tuitione Aquarum, & Aquæductuum*; & ad Conſtitutionem Valentis Imperatoris *de Daphnenſi Aquæductu*, quædam habet

docte

Digitized by Google

¶ Art. 100. ¶ S. C. QVOD. Q. AELIVS. TVBERO. PAVLLVS. FABIVS. MAXIMVS. COSS [1] V. F.• DE. IIS. QVI. CVRATORES. AQVARVM. PVBLICARVM. [2] EX CONSENSV. SENATVS. A. CAESARE. AVGVSTO. NOMINATI. ESSENT ORDINANDIS. [3] D. E. R. Q. F. P. D. E. R. I. C. PLACERE. HVIC. ORDINI EOS. QVI. AQVIS. PVBLICIS. PRAEESSENT. CVM. EIVS. REI. CAVSSA. EXTRA VRBEM. ESSENT. [4] LICTORES. BINOS. ET. [5] SERVOS. PVBLICOS. TERNOS

[6] ARCHI

---

docte ſcripta, atque erudite ad illuſtrandas Conſtitutiones illas ſpectantia, citatque etiam quædam Frontini loca: nihil tamen eſt, unde novum aliquod lumen Senatuſconſultis, quæ leguntur in Frontini Libris, proveniat.

XI. Sed ut ſpecimen hoc, jam nimis longum, tandem finiam: unus ex iis, quos vidi, Barnabas Briſſonius, Vir ſane doctiſſimus, in VIII Libris, quos *de Formulis, & Solennibus Populi Romani verbis* conſcripſit, Senatuſconſulta, & Legem ad finem Commentarii a Frontino relatam, ut reſtitueret in iis locis, in quibus verba mendoſa eſſe videbantur, operam dedit; ac *prout ea reſtituenda cenſuit*, ita poſuit in Libris ſuis, curavitque æneis typis capitalium litterarum deſcribi: ut fecit, poſt Briſſonium, in Editione ſua Keuchenius (qui Briſſonii emendationes in variarum lectionum loco repoſuit) Ego quoque Briſſonii ſcripturam ferme ubique ſecutus ſum: in Corpore enim Inſcriptionum Iani Gruteri a Ioanne Georgio Grævio iterum edito, in quo a pagina D incipiunt Inſcriptiones *S. C. Decretorumque Publicorum*, vix quidquam inveni, quo ſcripturam S. C. ad antiquam illam formam adducere magis poſſem. Cum vero deinceps Briſſonium vel Briſſonii Libros nominabo, Libros paullo ſupra citatos intelligam.

¶ Art. 100. 1. *V. F.*] Sertorius Vrſatus in eruditiſſimo illo *Commentario de Notis Romanorum* haſce Notas V. F. ita interpretatur; *Verba Fecit*, vel *Fecerunt*. *Vir Frugalis*. *Vivo Fideliſſime*. *Viſum Fuerit*. *Vivens Fecit* vel *Vivus*. *Voluit* (ſubaudi vel *Voluerunt*) *Fieri*. *Votum Fecit*. Has autem Notas *V. F.* in Senatuſconſultis ſignificare, *Voluerunt Fieri*, quibuſdam placet: haud tamen ægre crederem, eas ſignificare, *Verba Fecerunt*.

2. *EX. CONSENSV. SENATVS*] Ita Codex Caſſinenſis: & quidem bene huic loco congruere poſſunt verba hæc; cum notiſſimum ſit, placuiſſe ſæpe Cæſaribus, ut viderentur fieri ex conſenſu Senatus ea, quæ agebant ipſi ad arbitrium. In Vrbinate Codice legitur ex *conſulto* Senatus: in Editione Iocundi legitur; *ex Senatusconſulto*: ut Briſſonius etiam retinuit ita, *EX. S. C.*

3. *D. E. R. Q. F. P. D. E. R. I. C.*] Litteras haſce, hoc ordine poſitas, qui interpretatus ſit, inveni neminem (ac perperam interpretatio, quæ ponitur ad calcem Editionis Iocundi, ex Probo deſumta dicitur) Eædem tamen litteræ, paullo diverſo ordine poſitæ, in ante laudato Commentario cum adjecta interpretatione ab Vrſato referuntur, atque eſt interpretatio hæc; Q. D. E. R. F. P. D. E. R. I. C. „ *Quod De Ea Re Fieri Placeret, De Ea Re Ita Cenſuere* „. *Manutius*. „ *Quid* „ *De Ea Re Fieri Placuerit, De Ea Re Ita Cenſuerunt* „. *Scaliger*. *Calvinus*. *Tomaſinus*. *Vulgatiſſima Formula Legum rogandarum, & Senatuſconſultorum apud Romanos*: hactenus Vrſatus. At Scaligerum ex parte, ex parte Manutium ſequor, ac citatas litteras interpretor ita; *De Ea Re Quid Fieri Placeret, De Ea Re Ita Cenſuerunt*.

4. *LICTORES*] Lictores (ut ex variis Authoribus colligo) erant liberi, non ſervi; immo ſæpe fuere etiam cives. Lictoribus utebantur Magiſtratus, qui non ſolum poteſtatem habebant, ſed etiam imperium. Lictores vero præibant Magiſtratum ſinguli in lineam: inter eorum munera erat ſubmotio; quæ fiebat ubi ſtrepitu, voce, manu, virga locum faciebant ſequenti Magiſtratui: item animadverſio; quæ fiebat, cum verbis, atque clamore admonebant quidquid honoris venienti

Magi-

Digitized by Google

[6] ARCHITECTOS. SINGVLOS. ET. [7] SCRIBAS. ET. [8] LIBRARIOS. [9] ACCENSOS [10] PRAE

Magiſtratui exhiberi ſolenne eſſet: geſtabant etiam Lictores ante Magiſtratum virgarum faſciculos, in quorum uno ſecuris incluſa erat; atque ſontes cædebant virgis, & ſecuri ſcriebant.

5. *SERVOS. PVBLICOS*] *Publici Servi dicebantur* (ut habet Titus Popma in Libro *de Servorum Operis*) *qui officium, & miniſterium publicum Sacerdotibus, aut Magiſtratibus, & Populo exhibebant*. At Laurentius Pignorius in ſuo *de Servis Commentario* affirmat, Publicos Servos *Magiſtratibus apparuiſſe, horum & Lictorum fuiſſe functos officio, quandoque etiam Scribarum*. Servi tamen Publici (ut ex S. C. quod in manibus habemus, Carolus Sigonius in Lib. II. *de Antiquo Iure Romanorum* Cap. 15, & Popma in citato Libro collegerunt) a Lictoribus differebant: adde, & a Scribis: quamobrem conjicio, & Servorum Publicorum nullum fuiſſe omnino certum officium, ſed eos præſto fuiſſe juſſibus Magiſtratuum; & eos etiam impleviſſe quorundam aliorum miniſtrorum vices, ubi opus eſſet. Vt vero probari poſſit, Servos Publicos non fuiſſe *Servos mercenarios & conductitios*, quod ſibi Keuchenius (ut apparet in ejus Nota ad hunc locum) perſuaſerat, ſane non video.

6. *ARCHITECTOS*] Vt recte ſcias quid ſit Architectus; attendas oportet definitionem Architecturæ, a qua primi de Architectura Libri initium fecit Vitruvius hiſce verbis; *Architectura eſt Scientia pluribus diſciplinis, & variis eruditionibus ornata, cujus judicio probantur omnia, quæ a ceteris artibus perficiuntur, opera*. Eo autem in citato loco a Frontino Architecti nominantur tamquam ii, qui fabricandis arcubus, rivis, ſtructuris, librandis aquis, ac ſimilibus operibus neceſſariis ſeu conſtructioni, ſeu refectioni Aquæductuum præerant.

7. *SCRIBAS. ET. LIBRARIOS*] Scribæ ſervientes Magiſtratibus erant ii, qui publicas rationes in tabellas reſcrebant; atque leges & acta in Commentarios redigebant. Non ignoro, ab aliquibus Scribas pro Librariis habitos fuiſſe; &, quod attinet ad Scribas & Librarios privatos, nihil dico. Non ignoro, apud Feſtum legi; *nunc dicuntur Scribæ quidem Librarii, qui rationes publicas ſcribunt in tabulis*: ſed eo in loco a Feſto *Librariorum* nomen late ſumi opinor; in noſtro autem citato Frontini loco poni id nomen ſtricte, ac determinate (ut ajunt) & ea præciſe ratione, qua ad miniſtrum Magiſtratus eo tempore id nomen pertinebat. Nam, quod attinet ad Scribas, & Librarios ſervientes Magiſtratibus, plane exiſtimo; illorum munus ab horum munere fuiſſe diverſum: diverſitas enim conſtare ſatis poteſt ex hoc ipſo S. C. in quo nominantur ſeorſum *Scribæ*, & *Librarii*; tum ex ſecunda Ciceronis oratione in Rullum, ubi de XV Viris loquens Cicero, quos ille agris dividundis inſtituere conabatur, ait; *Ornat eos Apparitoribus, Scribis, Librariis, Præconibus, Architectis*: tum vero ex aliis etiam locis eadem diverſitas probari poſſet. Fuiſſe autem Scribas *ordinis Libertini*, aſſerit Titus Popma in Libro jam citato; additque, id (*præter Varronem in Lib. VII. de Ling. Lat.*) Tacitum Lib. XIII Cap. 27 retuliſſe his verbis; *Quippe late fuſum id* (Libertorum) *corpus: hinc plerumque Tribus, Decurias, Miniſteria* (& inter hæc Scribas) *Magiſtratibus, & Sacerdotibus; Cohortes etiam in Vrbe conſcriptas*.

II. At Carolus Sigonius (*de Antiquo Iure Civium Rom.* Lib. II Cap. 15) hæc habet; *Scribas ex Libertorum numero eximimus: non quod non Apparitorum numero fuerint, ſed quod eorum ordinem ex ingenuis potius, quam ex libertinis conſtitiſſe animadvertimus*: ſubditque duo illuſtria exempla. Quid tamen vetat, quin ſtatuamus, ex utroque genere Libertinorum, ac Ingenuorum Scribas fuiſſe? atque ita rem totam conciliemus. Illud vero extra dubitationis aleam poſitum eſt, mentionem Scribarum honorificentiorem, quam Librariorum, apud veteres Authores reperiri: & Sigonius in citati modo Libri Cap. 9 affirmat; *Tribunorum AErarii ordini honore proximum Scribarum ordinem fuiſſe*. Quapropter in eam ſententiam lubens eo, ut credam,

[10] PRAECONESQVE. [11] TOTIDEM. HABERE. QVOT. HABENT. II. PER QVOS. FRVMENTVM. PLEBEI. DATVR. CVM. AVTEM. IN. VRBE. EIVSDEM REI. CAVSSA. ALIQVID. AGERENT. CETERIS. [12] APPARITORIBVS. IISDEM [13] PRAE

Scribarum munus præſtitiſſe muneri Librariorum ita ; ut , quæ a Scribis eſſent ſcripta, a Librariis deſcriberentur: eamque ferme fuiſſe differentiam, quæ nunc in Veneta hac dictione eſt, ut vulgo loquar, *tra il Cancelliere*, *& il Cogitore*.

8. *LIBRARIOS*] Librariorum nomen (ut ut plura Librariorum munera exponant Pignorius , Popma, aliique nonnulli , qui de Servis ſcripſere) hoc loco determinate , ut ajunt , ſumtum ſignificare eos , qui ſcripta pertinentia ad res Magiſtratuum deſcribebant, ſatis (ut reor) in præcedente Nota fuit expoſitum . Fateor tamen , me id Librariorum nomen principio conſiderantem hæſiſſe dubium , num deberem nomen Librariorum hic ita interpretari , ut ſignificaret eos , qui præficiebantur librandis aquis ; quemadmodum in Iuvenalis verſu 109 Satyræ VIIII,

Finxerunt pariter Librarius, archimagiri

Librarius a nonnullis ſumitur pro eo , qui librat penſa ; ut in Iuvenalis Editione a Cornelio Schrevelio adornata videre eſt . Quidam tamen Iuvenalis Interpretes ſecus ſentiunt. Sed revertendo ad rem noſtram ; cum animadverterem , datos fuiſſe Aquarum Curatoribus tot Librarios , quot *habebant ii* , *per quos frumentum Plebei dabatur* , frumentum autem menſuris aridorum metirentur Romani , non penderent libra , atque adeo Librariis pendentibus frumentum non indigerent ii , *per quos frumentum Plebei dabatur* ; icci rco tum iis , tum Curatoribus Aquarum datos fuiſſe Librarios ejuſdem generis (nimirum exſcriptores rerum ſcriptarum a Scribis) re diligentius perpenſa, mihi facile perſuaſi . Id autem ex eo etiam poteſt confirmari, quod verba *Librarios*, & *Scribas* conjunguntur.

9. *ACCENSOS*] Panvinius in Libro, cui titulum fecit *de Civitate Romana* , ſequens Varronis in Lib. V. *de Ling. Lat.* ſententiam , affirmat ; *Accenſos fuiſſe adminiſtratores Magiſtratuum* , *ab acciendo dictos* , *ideſt a vocando* ; atque in hoc Accenſos operam ſuam contuliſſe etiam Curatoribus Aquarum credendum eſt . Accenſos autem non fuiſſe ſervos, conſtare ſatis poteſt ex illuſtri Ciceronis loco (in Lib. I. Epiſtolarum ad Q. Fratrem, Epiſt. 1) ubi Cicero ita ſcribit ; *Accenſus ſit eo etiam numero , quo eum Majores noſtri eſſe voluerunt , qui hoc non in beneficii loco , ſed in laboris , ac muneris non temere , niſi Libertis ſuis deferebant ; quibus illi quidem , non multo ſecus , ac ſervis imperabant*. Porro id nomen *Accenſus* pertinuit etiam ad militiam ; ſed ad rem noſtram ea tantum pertinet, quam dedimus, ſignificatio.

10. *PRAECONESQVE*] Præcones erant qui bona proſcripta proponebant publicæ auctioni, ac proclamabant , & pretia conficiebant ; qui in Comitiis Tribus, & Centurias citabant ; qui ſingularum Centuriarum ſententiam , & , poſt lata omnia ſuffragia , rurſum quid Populus univerſus juſſiſſet , declarabant , ac ſimilia præſtabant. Atque (ut propius attingam id , quod pertinet ad rem noſtram) inter Præconum munera erat etiam denunciare publice ea , quæ a Magiſtratibus denunciari jubebantur ; & præſertim ad id Præcones datos fuiſſe Aquarum Curatoribus , veriſimillimum eſt ; neque profecto plura ad rem noſtram addenda.

11. *TOTIDEM. HABERE. QVOT. &c.*] Si ſciremus quem numerum Scribarum, Librariorum, Accenſorum , Præconumque habuerint illi , *per quos frumentum Plebei dabatur* , ſciremus etiam quot ejuſmodi miniſtros habuerint Curatores Aquarum : ſed ignorare hunc numerum neceſſe eſt, cum illum ignoremus . Saltem , mihi ſedulo perquirenti contigit, ut nuſquam numerum illum nanciſcerer. Id quidem reperi ; inter nova officia excogitata ab Auguſto (teſte Suetonio in Auguſto , Cap. 37) fuiſſe *curam frumenti Populo dividundi*. Quod indicat etiam Dio in Lib. LIIII.

12. *APPARITORIBVS*] Panvinius in Libro, cui titulum fecit, *Civitas Romana*, ita

Digitized by Google

[13] PRAETER QVAM. LICTORIBVS. *VTI.* VTIQVE. QVIBVS. APPARITORIBVS EX. HOC. S. C. CVRATORIBVS. AQVARVM. VTI. LICERET. [14] EOS DIEBVS. X. PROXIMIS. QVIBVS. S. C. FACTVM. ESSET. AD. AERARIVM [15] DEFERRENT. QVIQVE. ITA. DELATI. ESSENT. IIS. [16] PRAETORES. AERARII MERCEDES. CIBARIA. QVANTA. PRAEFECTI. FRVMENTO. [17] DANDO. DARE DEFERREQVE. SOLENT. ANNVA. DARENT. ET. ADTRIBVERENT. IISQVE. EAS PECVNIAS. SINE. FRAVDE. SVAS. FACERE. LICERET. VTIQVE. TABVLAS CHARTAS. [18] CETERAQVE. QVAE. EIVS. CVRATIONIS. CAVSSA. OPVS [19] ESSENT. IIS. CVRATORIBVS. [20] *PRAEBERI.* Q. AELIVS. PAVLLVS. FABIVS

COSS.

---

ita de Apparitoribus ſcribit; *omnes, ut Scribæ, Accenſi, Præcones, Lictores, Viatores, uno nomine Apparitores vocabantur*: & eodem quoque modo Carolus Sigonius in Lib. II *de Antiquo Iure Rom.* Cap. 15 Apparitores definit. Porro etiam ex hoc Frontini loco manifeſtum videtur, omnes Magiſtratuum Miniſtros, vocabulo veluti univerſali, Apparitores fuiſſe nuncupatos.

13. *PRAETERQVAM. LICTORIBVS.* VTI. *VTIQVE. QVIBVS*] In Codicibus, aliiſque Libris legitur; *præterquam Lictoribus utique quibus*: ſed manifeſte apparet, ſententiam mancam eſſe. Pithœus (ut Opſopœus habet in Notis) tentavit hujuſce loci emendationem, expungendo particulam *que*, atque ſcribendo ita; *præterquam Lictoribus, uti. Quibus* &c. At Briſſonius locum ſupplendum ratus, ſcripſit, ut nos fecimus, eum ſecuti: namque ſententia ſit eo modo perſpicua; ac probabilius eſt, Librarios de duabus ſimilibus ſcripturis, *uti*, *utique*, alteram ex incuria omiſiſſe, quam addidiſſe de ſuo particulam *que*. Illud autem animadvertere præſtat; ſupra in Nota 4 hujuſce Art. dictum fuiſſe, Lictoribus uſos Magiſtratus, qui non ſolum poteſtatem habebant, ſed etiam imperium; ex hoc autem Frontini loco conſtare, Curatores Aquarum intra Vrbem Lictoribus uti non potuiſſe: quamobrem perſpicuum fieri videtur, Aquarum Curatores extra Vrbem habuiſſe imperium, ſecus vero intra Vrbem.

14. *EOS. DIEBVS*] Ita Codices, & Editio Iocundi: Briſſonius ſcribit; *in diebus*: ſed additionem non omnino neceſſariam præterii.

15. *DEFERRENT*] Codices, & alii Libri habent; *deferrentur*. Pithœus citato in loco, & Briſſonius ponunt deferrent, quos heic in emendatione omnino neceſſaria ſecutus ſum.

16. *PRAETORES. AERARII. MERCEDES*] Scaliger in Variis Lectionibus, pro verbo *Prætores*, ſubſtitui *Præfecti Pr.* voluiſſe videtur; cur tamen, ubi expendo munera Præfectorum Prætorio, ſatis non video. Ceterum Codices, & alii Libri habent *mercede*: ſed accuſandi caſus requiritur: præſertim cum paullo infra dicatur, *eas pecunias ſine fraude ſuas facere liceret*; eæ enim pecuniæ ad *mercedes* referri videntur. *Mercedem* vero, an *mercedes* ſcriptum in S. C. vere fuerit, ego quidem non definierim: Briſſonium ſecutus ſum.

17. *DANDO*] Ita perſpicue Codices. Libri omnes habent, *danda*.

18. *CETERAQVE. QVAE*] Ita Codices, ac Editio Iocundi: Editio princeps habet; *ceraſque quæ*: ac Pithœus, citato in loco, vellet emendari hæc verba, atque ſcribi; *ceras, quæque*. Sed in re ſatis clara Codices, Libros ferme omnes, ac Briſſonium nihil mutantem ſecutus ſum.

19. *ESSENT*] Ita Codex Caſſinenſis: ita ex conjectura Keuchenius in Nota ad hunc locum: Codex Vrbinas, & Libri alii, necnon Briſſonius habent; *eſſet*.

20. PRAEBERI] In Codicibus legitur, *præbenda*. Briſſonius autem locum hunc

Digitized by Google

COSS. AMBO. ALTERVE. [21] SI. IIS. VIDEBITVR. ADHIBITIS. [22] PRAETORIBVS QVI. AERARIO. PRAESINT. [23] *EA.* PRAEBENDA. LOCENT

¶ Art. 101. ¶ [1] Itemque, cum Viarum Curatores frumentique parte quarta anni publico fungebantur miniſterio, ut Curatores Aquarum judiciis vacent privatis, publiciſque. [2] Apparitores, & Miniſteria, quamvis perſeveret adhuc

---

emendavit, ſcripſitque *præberi*; quæ emendatio neceſſaria adeo viſa eſt, ut non potuerim non ſequi Briſſonium, atque ea emendatione in ipſo contextu uti.

21. *SI. IIS. VIDEBITVR*] Verba hæc, *ſi iis videbitur*, *honoris cauſſa addebantur in S. C. ſi quid mandabatur Magiſtratibus, ut facerent, quod obſervavit Donatus in commentario in Adelphos Terentii. Pro Donato ſtant ſexcenta apud Ciceronem, & alios exempla, quæ pusidum eſſet colligere.* Ita Io. Sarius Zamoſcius in Lib. II *de Senatu Romano*.

22. *PRAETORIBVS. QVI. AERARIO. PRAESINT*] Narrat Dio in Libro LIII, Cæſare Auguſto VI, & M. Agrippa II. coss. (nimirum plures annos ante conſulatum Q. AElii Tuberonis, & Paulli Fabii Maximi) Auguſtum, *quoniam AErarium publicum inops pecuniarum eſſet, quaſdam mutuo ſumtas in id contuliſſe: & adminiſtrationi earum duos Prætura functos, in annos ſingulos electos, præfici juſſiſſe*. Quod a Suetonio in Auguſto Cap. 36, ſcribitur hiſce verbis; *Vt cura AErarii a Quæſtoribus Vrbanis ad Prætorios, Prætoreſve tranſiret*. Idque manſit uſque ad Claudium, qui curam hanc Quæſtoribus reddidit: deinde vero, tum Neronis, tum Veſpaſiani temporibus, eandem curam ad Prætorios Viros iterum pertinuiſſe, conſtat. Sed ad rem noſtram ſufficit, id liquere; eo tempore, quo factum fuit S. C. quod in manibus habemus, Prætores AErario præfuiſſe.

23. EA. *PRAEBENDA. LOCENT*] Codices, & alii Libri habent; *& præbenda locent*: Briſſonius reſtituendum cenſuit locum ita; *ea præbenda locent*; quem ſecuti ſumus. Nam ſi ponatur particula *&*, verbum *locent* refertur ad Prætores: ſi ponatur *ea*, idem verbum refertur ad Conſules, ad quos plane referendum eſſe videtur.

¶ Art. 101. 1. *Itemque, cum Viarum Curatores frumentique &c.*] In utroque Codice legitur periodus hæc eodem modo, ac ſcripſimus; niſi quod, pro *Curatores*, in Codicibus eſt *Curatoreſque*: parumque differt a Codicibus Editio Iocundi, in qua poſt verbum *Curatores* eſt littera *q.*; ex hac autem in pleriſque aliis Editionibus factum fuit relativum *qui*. Porro videtur locus hic paullo obſcurior; neque facile apparet quo referri debeat particula *Itemque*. Ego judicaviſſem, hanc periodum eſſe poſtremam partem Senatuſconſulti; & poſt particulam *Itemque* ſubaudiendum eſſe, *placere huic ordini*: ſed quoniam Briſſonius periodum hanc pro Senatuſconſulti parte non agnovit, judicio meo aſſenſum cohibui.

II. Quamobrem illud remanet, ut poſt particulam *Itemque* ſubaudiatur, *conſtitutum* fuit. Atque ita mihi videtur ſententia integra hæc eſſe; *Itemque* conſtitutum fuit, *ut Curatores Aquarum vacent judiciis privatis, publiciſque* ea quarta parte anni; *cum*, ideſt quando, ſeu qua *parte quarta anni Curatores Viarum frumentique, publico fungebantur miniſterio*: videturque id potuiſſe conſtitui, ne uno tempore agitarentur omnia hæc negotia, neve cauſſas ſuas uno tempore agitare cogerentur, ſi qui forte negotia & Viarum, & frumenti, & Aquarum haberent. Huic tamen meæ interpretationi non plus tribuo, quam tribuendum ſit conjecturæ non incredibili. Hac quidem veriſimilior conjectura mihi cogitanti, & rem in varias partes revolventi, ſeſe non obtulit.

2. *Apparitores, & Miniſteria, quamvis perſeveret adhuc AErarium &c.*] In Codicibus Caſinenſi, & Vrbinate legitur hæc periodus ut a nobis deſcripta eſt; niſi quod,

Digitized by Google

adhuc AErarium in eos erogare, tamen eſſe Curatorum videntur deſiiſſe inertia, ac ſegnitia non agentium Officium. [3] Egreſſis autem Vrbem dumtaxat agendæ rei cauſſa, Senatus præſto eſſe lictores juſſerat: nobis, circumeuntibus rivos, fides noſtra, & authoritas a Principe data pro lictoribus erit. ¶ [1] Cum perduxerimus rem ad initium Curatorum, non eſt alienum ſubjungere, qui poſt Meſſalam huic Officio ad nos uſque præfuerint. Meſſalæ ſucceſſit, [2] Silio, & Planco coss. ¶ Art. 102.

[3] Atte-

quod, pro *erogare*, legitur *eroget*: in Editione Iocundi hæc non eſt peculiaris, integraque periodus, ſed eſt pars periodi ſuperioris; qua conjunctione, tota res, per ſe obſcura, fit ibi obſcuriſſima. At in eadem Editione legitur *erogare*; atque ita etiam in veteribus Editionibus legitur. Ceterum, pro verbo *eſſe*, quod poſitum eſt perſpicue in Codicibus, in Editione Iocundi reperitur particula *etiam*; eo autem deficiente verbo *eſſe*, ſententia nulla eſſe videtur. Quo tamen verbo etiam poſito, fateor, ſententiam videri obſcuram: ac valde dubito, tum deeſſe aliquod verbum, tum verbum aliquod eſſe mendoſe tranſpoſitum. Secundum vero Codicum verba, reor, hunc locum ita interpretandum: *Apparitores & Miniſteria, quamvis AErarium adhuc perſeveret erogare in eos* pecunias, *tamen videntur deſiiſſe eſſe*; ideſt, cum nihil agant, videntur non eſſe; idque provenit ex *inertia ac ſegnitia Curatorum non agentium Officium*.

II. Videtur autem Frontinus, verbis hiſce reſpicere ad tempora præcedentium Curatorum, non loqui de ſuis. Et cum nominet non modo *Apparitores*, ſed etiam *Miniſteria*, dicendum opinor; vel duo hæc nomina ſcripta fuiſſe a Frontino pro ſynonymis, ut ajunt (revera enim apud antiquos Scriptores *Miniſteriorum* nomine *Apparitores* nuncupati alicubi reperiuntur) vel nomine *Apparitorum* intellexiſſe eos, de quibus in S. C. actum fuerat, nomine autem *Miniſteriorum* intellexiſſe opifices aliquos; idque credibilius mihi fit: nam infra in Art. 116, ubi ſermo eſt de duabus Servorum familiis, ita ſcriptum eſt; *utraque autem familia in aliquot Miniſteriorum ſpecies diducitur; Villicos, Caſtellarios, Circitores*, &c.

3. *Egreſſis autem Vrbem*] Ita in Codicibus: in Libris editis legitur; *Egreſſi autem Vrbem*.

1. *Cum perduxerimus rem ad initium Curatorum*] Ita Codices: Editio Iocundi habet; *Cum rem produxerimus*. Supra autem in Art. 98 ſcripſerat Frontinus, Agrippam fuiſſe perpetuum Curatorem ſuorum operum; ideoque etiam Curatorem Aquarum; ut jam indicavimus in Notis 2, & 4 Art. 98. Præterea ſcripſerat in Art. 99, Meſſalam Corvinum creatum fuiſſe Curatorem poſt Agrippam: itaque poſt Agrippam, & Meſſalam, qui fuere *Curatorum* primi, Curatores alii erant recenſendi. ¶ Art. 102.

2. *Silio, & Planco COSS.*] Codex Caſſinenſis habet; *plancus & filius* (littera ſ in f ex errore Librariorum mutata) *conſules*: Editio Iocundi habet; *Silio & Plancio*. Horum Conſulum nomina L. Munatius Plancus, C. Silius reperiuntur in Faſtis Panvinii, Pighii, Sigonii; ultra hoſce vero Conſules, nullos alios a Frontino nominatos recenſet Sigonius, cujus Faſti, & Commentarius in Faſtos ipſos, deſinunt ad eum annum, quo Auguſtus ex vita deceſſit. Geſſerunt autem conſulatum anno V. C. 764. His Conſulibus, vivebat Auguſtus; itaque, ab Auguſto Capitonem creatum fuiſſe Aquarum Curatorem dicendum eſt.

II. Plura

[3] Attejus Capito : Capitoni , [4] *C. Aſinio Pollione* , C. Antiſtio Vetere coſs. [5] Tarius Rufus : [6] Tario , [7] Servio Cornelio Cethego , L. Viſellio Varrone coſs. M. Coc-

---

II. Plura nomina Conſulum toto hoc Articulo a Frontino nominatorum , in Libris qui deſcripti ſunt æneis typis valde depravata reperiuntur : in Codice autem Caſſinenſi non adeo ſunt mendoſa , ut qui Conſules poni debeant , intelligi ferme ubique non poſſit. Sequar autem (ut conſuevi) Codicem illum ; atque ad veritatem veſtigandam , attendam Conſularem Epiſtolam , ac inter Conſulares Faſtos , præcipue ad Faſtos Anonymi me referam , cum quo præſertim in adſignandis annis a Frontino prætermiſſis faciam, ubi Authores alios inter ſe diſſentientes inveniam. Ceterum opinor, nomina Conſulum olim non fuiſſe in Frontini Codicibus ſcripta integra ; ſed ab aliquo indocto Librario tractu temporis fuiſſe ſuppletas litteras , unde nimii illi contra latinam linguam errores terminationum nominum Conſulum manaverint in poſteriores Codices; &, quod conſequitur, in Caſſinenſem.

3. *Attejus Capito*] Tacitus de hoc Capitone , in Annal. Lib. III Cap. 75 , hæc habet ; *obiit eo anno* (ſecundum Frontinianam rationem , quam ſequimur ; ut inſtituimus , anno ab V. C. 773) *Capito Attejus , de quo memoravi , principem in civitate locum ſtudiis civilibus adſecutus ; ſed avo centurione ſullano , patre prætorio . Conſulatum ei adceleraverat Auguſtus , ut Labeonem Antiſtium iiſdem artibus præcellentem dignatione ejus Magiſtratus anteiret .* Hujus Capitonis, qui Conſul Suffectus fuit, conſulatum Panvinius (in Commentariis in Lib. II ſuorum Faſtorum) refert in annum V. C. 759, qui nobis eſt 757. Concinnavit autem, ut ipſe ſcribit, Conſules Suffectos hujus anni ex Inſcriptione; in qua, præter cetera, nomina Capitonis, & Collegæ ita leguntur;

C. ATTEIO. CAPITONE. C. VIBIO. C. F. POSTVMO. COSS.

4. C. Aſinio Pollione , *C. Antiſtio Vetere COSS.*] Codex uterque ita habet ; .... *C. Antiſtio Vetere* : Editio Iocundi habet ; *L. Martio* , *C. Antiſtio Vetere* ; unde tamen pro altero Conſule venerit *L. Martius* , plane non video. Certe in omnibus Faſtis cum C. Antiſtio Vetere ponitur C. Aſinius Pollio : quare habita temporum ratione, certeque habito uno ex Conſulibus , nimirum *C. Antiſtio Vetere*, lacunam , ut ſcriptum eſt, ſupplere potuimus. Hi Conſules geſſerunt Magiſtratum anno V. C. 774 : nimirum anno ſequente poſt mortem Capitonis, ut liquet ex præcedente Nota. His Conſulibus rerum potiebatur Tiberius.

5. *Tarius Rufus*] Ita Codices omnes: Editiones princeps, & Iocundi habent ; *Satrius Rufus* : ſed, præterquamquod Codicibus ſto multo libentius, id etiam acceſſit, quod *Taria* Gens, cognomento *Rufi*, conſularis perſpicue nota erat; *Satriæ* vero Gentis (quæ certe exſtitit, nam a Plinio Iuniore *Satrius Rufus* in Lib. I Epiſt. 5, & in Lib. VIIII Epiſt. 13 nominatur) non ea illuſtria monumenta reperi , unde ejus Gentis Viri inter Principes Civitatis facile reponendi eſſe viderentur.

II. Illud autem præterire non debeo , Io. Mariam Cataneum, Virum ceteroquin eruditum , & de Plinio optime meritum , ſcripſiſſe in ſuis ad Plinium Notis ; eum *Satrium Rufum* , cujus mentio eſt in Plinii Epiſt. 5 Lib. I , *Aquis Publicis Præfectum fuiſſe, Frontino teſte* : nam etiamſi *Satrius* legendum apud Frontinum eſſet (quod tamen legendum non eſt nomen) profecto Vir ille, qui cum inter Principes Civitatis conſtitutus, atque ideo non juvenis, creatus fuit Curator Aquarum anno V.C. 774, cauſſas agere in Senatu non poterat Domitiani tempore (Domitiani enim tempore cauſſas agebat ille *Satrius* a Plinio nominatus) poſt annum V. C. 832 : ne dicam , credibile fieri ex Plinii Epiſt. 13 Lib. VIIII eumdem *Satrium Rufum* vixiſſe adhuc anno V. C. 848, nempe poſt cædem Domitiani.

6. *Tario*] Ita Codices omnes: Editio princeps, & Editio Iocundi habent ; *Satrio*.

7. *Servio Cornelio Cethego , L. Viſellio Varrone COSS.*] Ita Codices , & Libri typis

æneis

Digitized by Google

M. Coccejus Nerva, Divi Nervæ avus, [8] ſcientia etiam juris illuſtris: huic ſucceſſit, [9] Fabio Perſico, L. Vitellio coss. C. Octavius Lænas: [10] Lænati, Aquillio Iuliano, & Nonio Aſprenate coss. M. Porcius Cato: [11] huic ſucceſſit poſtea, Servio Aſinio Celere.....

......

æneis deſcripti; niſi quod hi, pro *Servio*, habent *Sergio*; Codex Vrbinas habet *Segrio*; Codex Caſſinenſis habet, *Serio*: *Servio* tamen legendum eſſe plane videtur. Et quidem ſcriptio *Sergii* nominis, pro prænomine *Servio*, *eſt error jam ſatis a multis exagitatus*; ut Sigonius in Libro *de Romanorum Nominibus* animadvertit.

II. Hi Conſules geſſerunt magiſtratum anno V. C. 775. Imperatore Tiberio.

8. *ſcientia etiam juris illuſtris*] Ita Codices: in Editione Iocundi deeſt particula *etiam*. Hoc idem indicavit Tacitus quoque in Annalium Lib. IIII Cap. 58. Vbi de Tiberii profectione verba faciens hæc habet; *Profectio arto comitatu fuit: unus Senator conſulatu functus, Coccejus Nerva, cui Legum peritia*.

9. *Fabio Perſico, L. Vitellio COSS.*] Codex Caſſinenſis habet; *Favio Perſico, L. Vitellio*: Codex Vrbinas, *Fabio verſico. L. Vicellio*: Editio Iocundi; *F. Perſico. L. Vitellio*: Faſti conſentiunt (mendorum enim unius alteriuſve litteræ manifeſtiſſima emendatio eſt) habentque; *Paullus Fabius Perſicus, L. Vitellius*. Geſſerunt Magiſtratum anno V. C. 785: & hi quoque ſub Imperatore Tiberio fuere.

10. *Lænati, Aquillio Iuliano, & Nonio Aſprenate COSS. M. Porcius Cato*] Codex Caſſinenſis habet; *Lænati Aquila Iunianus, & Nonius Aſprenate Conſulibus. M. Percius Cato*. Horum tamen Conſulum nomina fuiſſe hæc, *M. Aquilius Iulianus, P. Nonius Aſprenas*, aperte probatum jam fuit in Nota 3 Art. 13. Hi Conſules geſſerunt Magiſtratum anno V. C. 789; ut etiam in Nota 4 Art. 13 dictum eſt. Quo vero Imperatore, Frontinus noſter jam in Art. 13 declaravit hiſce verbis; *C. Cæſar, qui Tiberio ſucceſſit, altero imperii ſui anno, M. Aquillio Iuliano, P. Nonio Aſprenate COSS.*

II. Editio Iocundi habet; *Lenati Iuniano, & Nonio Aſpernate COSS. Aquila. Huic ſucceſſit M. Porcius Cato*. Sed error manifeſtiſſimus eſt in tranſpoſitione nominis *Aquila*: nomen etenim Conſulis (quod mendoſum etiam eſt) perperam ponitur pro nomine & in loco nominis Curatoris Aquarum. Ea Iocundi lectio ſi retineretur, inde profecto etiam fieret; ut addito uno Curatore (ſcilicet *Aquila*) qui poni inter Curatores minime debet, alius Curator (ſcilicet *M. Porcius Cato*) careret nota Conſulum, qua nota nullus alius Curator caret. Inſtituta autem, ut fieri debebat (atque ut fecimus) emendatione, omnibus Curatoribus ſui Conſules recto ordine referuntur.

11. *Huic ſucceſſit* poſtea, *Servio Aſinio Celere............ Quinctiliano COSS.*] Codex Caſſinenſis habet; *huic ſucceſſit poſt quem Ser aſinius celer a....... tonio Quintiliano conſulibus*: Codex Vrbinas habet; *huic ſucceſſit poſt quem ſeras junio celer a....... ionio Quintiliano Conſulibus*. Hæc verba Codicum attendens, primum animadverti, duo verba, *huic ſucceſſit*, nullo modo referri poſſe ad Lænatem, ſed eſſe referenda ad Catonem, cujus nomen proxime verba ipſa antecedebat. Quando itaque verba, *huic ſucceſſit*, pertinebant ad Catonem, jam ſuperfluæ erant voculæ, *poſt quem*, quæ etiam minus cohærere poterant cum verbo ſucceſſit, per totam hanc periodum regnante: quare pro iiſdem voculis poſui particulam *poſtea*, ex qua (ut credibile ſit) vitiata provenerant voculæ *poſt quem*.

II. Quod vero attinet ad Conſulum nomina, ſecutus ſum Codices: ex quibus quidquid certum viſum fuit, adoptavi. Satis enim perſpicuum eſſe poteſt, nomen *Seraſinius* profluxiſſe ex prænomine *Ser.* (ideſt Servius) & nomine Aſinius, perperam una conjunctus. Alterius vero Conſulis *Quinctiliani* prænomen, & nomen

non

.... Quinctiliano coss. [12] A. Didius Gallus: Gallo, [13] Q. Veranio, & Pompejo Longo coss. [14] Cn. Domitius

---

non poſui. Panvinius, & Pighius ita ſcripſere; *Sex. Nonius L. F. L. N. Quinctilianus*: ſic autem ſcripſere (ut haud dubie reor) quoniam repererunt, anno ab Vrbe Condita *759*, cum *M. Furio Camillo* Conſulem fuiſſe *Sex. Nonium L. F. L. N. Quinctilianum*; exſtantque in fragmentis Tabularum M. Verrii Flacci eorum Conſulum nomina integra. At perſuadere ego mihi non potui; ut, nulla reperta conjectura, ponerem poſt annum *789* Conſulem Suffectum (Suffectus enim fuit, ut infra dicetur) illum, qui anno *759* Conſul Ordinarius fuerat. Rem etenim conſideranti apparebit perſpicue, ſpatium amplius triginta annorum, & fortaſſe ferme quadraginta, intereſſe debuiſſe inter unum alterumque conſulatum Quinctiliani: rariſſime vero tantum temporis ſpatium inter conſulatus duos unius ejuſdemque Viri interceſſit: nihilque obſtat, quin hic Conſul Suffectus ab Ordinario illo diverſus fuerit. Si quis autem aſſerat, credibile eſſe, Suffectum Conſulem, ſi diverſus ab Ordinario fuerit, fuiſſe tamen ex Noniorum Gente; ego aſſentiar.

III. Horum vero Conſulum Aſinii, & Quinctiliani nulla uſquam inter Ordinarios Conſules mentio eſt. Fuere igitur Suffecti: neque enim cauſſam ullam video, cur ſuſpicari debeamus, hos Conſules non Suffectos fuiſſe, ſed falſos. Porro etiam a Suffectis Conſulibus, per ea tempora, annos aliquando fuiſſe nominatos, oſtendimus jam in Nota 8 Art. 13. Fortaſſe vero non deerunt quibus videatur Author Epiſtolæ Conſularis paullo durius ſcripſiſſe, ubi (pag. 27) de quibuſdam Conſulibus referendis proxime ad annos illorum Conſulum, de quibus in hoc Art. a Frontino mentio fit, ſcripſit; *quos* Conſules *bonus Panvinius plerumque Suffectos maluit appellare, quam falſos*. Noſtri tamen huic cenſuræ non ſubjacent.

IIII. Sed antequam de his Conſulibus dicendi finem faciam, ultro fateor, me neſcire cui anno ex interjectis inter annum *789* Conſulum proxime antecedentium (ut in Tabula Q videre eſt) & annum 800 ſubſequentium, cui, inquam ex eis annis hi ante nominati Conſules tribuendi ſint. Panvinius Faſtorum Lib. II facit hos Conſules Suffectos ex Kal. Iuliis eo anno, quo Caligula ſolus Kal. Ian. inierat conſulatum Lugduni: qui annus juxta Panvinii computandi rationem fuit V. C. *793*; juxta Frontini rationem fuit V. C. *791*: unde tamen hauſerit hanc notitiam Panvinius, ibi non apparet. Sed in Commentario in ſuum Librum II Faſtorum (quem Panvinii locum ſecutus eſt etiam Pighius ad eum annum, qui Pighio eſt V. C. *792*) ubi agit Panvinius de Conſulibus eo anno (*793* V. C. juxta ipſius computandi rationem) ſuffectis, hæc habet; *Conſulum vero Kal. Iuliis Suffectorum meminit Frontinus primo* (*ſecundo* poni debet) *de Aquaductibus*; quod falſum eſt, ſi Panvinius indicare voluit, tempus ex Frontini narratione poſſe cognoſci: neque enim Frontinus ullam addidit notam menſis, quo inierint, aut anni, quo geſſerint Magiſtratum Conſules illi.

12. *A. Didius Gallus*] Codex Vrbinas habet; *Didius Gallus*: Codex Caſſinenſis habet; *ad id jus Gallius*; ex hiſce tamen litteris *ad id jus* recte colligi poteſt nomen A. Didius. Præterea vero eum Tacitus & in Annalium Lib. XII, & in Vita Agricolæ A. Didium Gallum nominet, Claudio Imperatore, Proprætorem Britanniæ; dubitandum non videtur, quin hic noſter Aquarum Curator fuerit ille A. Didius Gallus a Tacito nominatus. Quo autem anno in Britanniam iverit Gallus, nuſquam inveni: credibile tamen eſt, & conſonum iis, quæ ab eodem Tacito Lib. XII Annalium narrantur, iviſſe circa id tempus; quo, Q. Veranio, Pompejo Longo coss. illi ſucceſſor datus fuit Domitius Afer; ut mox Frontinus ſubdit.

13. *Q. Veranio, & Pompejo Longo COSS.*] Codex Caſſinenſis habet; *Veranius, & Pompejus Longus*: Codex Vrbinas habet; *Q. Veranio, & Pompeo Longio conſulibus*: Editio Iocundi; *Q. Veranio. Pompejo Longino*: ſed ego Caſſinenſi Codici adhærens

ſcripſi

tius Afer : Afro , [15] Nerone Claudio Cæſare IIII, & Coſſo Coſſi F. coss. [16] L. Piſo : Piſoni , [17] Verginio Rufo, & Memmio Regulo coss. [18] Petronius Turpilianus: Turpiliano, [19] Craſſo Frugi, & Lecanio Baſſo coss. [20] P. Marius: Mario, [21] L. Teleſino, & Suetonio

ſcripſi *Longo*. Tacitus hos Conſules nominat in Lib. XII ita, *C. Pompejum, & Q. Veranium*: Caſſiodorus, & Anonymus, *Veranium, & Gallum*: a Solino autem nominantur ita, *C. Pompejus Gallus, & Q. Veranius*: ſoluſque Frontinus Pompejum *Longum* dicit. Propter hæc veriſimile eſt, Pompejo agnomen (ut quidam dicunt) quarto loco, fuiſſe *Gallo*; cognomen fuiſſe, tertio loco, *Longo*. Itaque reor, alios in nominando voluiſſe uti agnomine, *Gallo*; Frontinum uti voluiſſe cognomine, *Longo*. Hi geſſerunt Magiſtratum anno ab V. C. 800: Imperatore Ti. Claudio.

14. *Cn. Domitius Afer*] Hunc mortuum eſſe vergente anno, qui præceſſit conſulatum Neronis Claudii Cæſaris IIII, & Cornelii Coſſi, narrat Tacitus, in Annalium Lib. XIIII, Cap. 19.

15. *Nerone Claudio Cæſare IIII, & Coſſo Coſſi F. COSS.*] Tacitus in Annalium Lib. XIIII Cap. 20 hoſce Conſules ita nominat; *Nerone quartum, Cornelio Coſſo coss.* Anonymus vero ita; *Nerone IV, & Lentulo*. Quare huic Conſuli fuiſſe prænomen *Coſſo*, ex Frontino colligendum videtur: nomen fuiſſe *Cornelio* in Faſtis ſcribitur. Quamvis ex Tacito aliqua mihi ſuborta eſt ſuſpicio, num *Cornelius* nomen, an potius prænomen huic Conſuli fuerit; ſed nolui quæſtionem de hac re inſtituere: utcumque enim res ſe habuerit, quis fuerit hic Conſul ſatis notum eſt: cognomen autem ei fuiſſe *Lentulo*, liquet ex Anonymo. Panvinius in Commentario in ſuum Lib. II Faſtorum, ad annum, juxta ipſius Panvinii computandi rationem, V. C. 813, de hoc Conſule ita ſcribit; *Hic Lentulus Patrem Avumque Coſſos Cornelios Conſulares habuit, ut ſcribit Frontinus II de Aquæductibus*. Ego vero nuſquam apud Frontinum has notitias reperire potui. Hi Conſules Magiſtratum geſſere anno V. C. 811.

16. *L. Piſo*] Hic una cum Nerone Imperatore geſſerat conſulatum anno V. C. 808: anno autem 813, hic L. Piſo (Tacito referente Lib. XV. Cap. 18) una cum Ducenio Gemino, & Pompejo Paullino, Viris pariter Conſularibus, a Nerone vectigalibus præpoſitus fuit, conſulibus P. Mario Celſo, L. Aſinio Gallo: ſubſequentibus autem Conſulibus Verginio Rufo, & Memmio Regulo, datum ei fuiſſe ſucceſſorem in curatione Aquarum, ex hoc Frontini loco manifeſtum eſt.

17. *Verginio Rufo, & Memmio Regulo COSS.*] Hi Conſules, L. Verginius Rufus, C. Memmius Regulus (quos ita eſſe nominandos, oſtendit Noriſius in Epiſtola Conſulari, pag. 40) geſſerunt Magiſtratum anno V. C. 814: Imperatore Nerone. Fuit autem hic primus L. Verginii Rufi Conſulatus; qui, poſt hunc, duos alios Conſulatus obtinuit.

18. *Petronius Turpilianus*] De hoc Turpiliano plura habet Tacitus: inter cetera, in Lib. XV Cap. 72, narrat; huic Conſulari (Conſul enim fuerat anno V. C. 812) Neronem, anno V. C. 816 tribuiſſe *triumphale decus*: præcedente autem anno, nimirum anno V. C. 815, alium Aquarum Curatorem huic Turpiliano fuiſſe ſuffectum, liquet ex hoc Frontini loco.

19. *Craſſo Frugi, & Lecanio Baſſo COSS.*] Horum Conſulum nomina ita leguntur in Faſtis; *M. Licinius Craſſus Frugi, C. Lecanius Baſſus*. Geſſerunt Magiſtratum anno V. C. 815: Imperatore Nerone.

20. *P. Marius*] Is Conſul fuerat anno V. C. 813.

21. *L. Teleſino, & Suetonio Paullino COSS.*] Hi conſules, quorum nomina in Faſtis ſcribuntur ita, *L. Pontius Teleſinus, C. Suetonius Paullinus*, geſſere Magiſtratum anno V. C. 817: Imperatore Nerone.

nio Paullino coss. [22] Fontejus Agrippa : Agrippæ, [23] Silio, & Galerio Trachalo coss. [24] Albius Criſpus : Criſpo, [25] Veſpaſiano III, & Coccejo Nerva coss. [26] Pompejus Silvanus : Silvano, [27] Valerio Meſſalino coss. [28] T. Ampius Flavianus : Flaviano, [29] Veſpaſiano V, Tito III coss. Acilius Aviola : poſt quem, [30] Impe-

---

22. *Fontejus Agrippa*] Tacitus, Hiſt. Lib. III Cap. 46, hæc habet ; *Fontejus Agrippa ex Aſia (Proconſul eam Provinciam annuo imperio tenuerat) Mæſiæ præpoſitus eſt*. Id vero factum fuiſſe anno V. C. 820, Galba II. & Vinio coss. credendum eſt; convenitque id apprime cum hac Frontini narratione, in qua habetur ; præcedente anno 819, Silio Italico, & Galerio Trachalo coss. ſucceſſorem in Aquarum curatione Fontejo Agrippæ fuiſſe datum.

23. *Silio, & Galerio Trachalo COSS.*] His Conſulibus, nimirum anno V. C. 819 Nero Imperator periit, & hujuſce anni parte Sergius Galba imperavit : ex duobus autem Imperatoribus quis Albium Criſpum fecerit Curatorem Aquarum dici nequit. Propoſitorum Conſulum nomina ita, *C. Silius Italicus*, *M. Galerius Trachalus Turpilianus*, leguntur in Pighii Annalibus ; quos ceu Conſulares Faſtos etiam habuimus : deſinunt autem Annales illi (ſecundum uſurpatam a Frontino computandi rationem) ad annum ab Vrbe Condita 820.

24. *Albius Criſpus*] Ita Codex Caſſinenſis, & Editio princeps : Editio Iocundi habet; *Alipius Criſpus*. Pighius ad annum V. C. 820 (juxta ejus computandi rationem) appellat hunc Curatorem *Vibium Criſpum*. Neque inficias eo, aliquem Vibium Criſpum in Annalibus nominatum reperiri ; ſed ajo, me non inveniſſe ullum *Vibium Criſpum*, qui hoc tempore Aquarum curam gerere potuerit : quamobrem Caſſinenſem Codicem, ut meus ferebat mos, ſecutus ſum.

25. *Veſpaſiano III, & Coccejo Nerva COSS.*] Incidit hic Conſulatus in annum V. C. 822. Horum Conſulum alter, Veſpaſianus, Imperator erat : alter vero poſt Domitianum Imperator fuit.

26. *Pompejus Silvanus*] Ita Codices : Editio princeps habet ; *Pompejus Silvinus* : Editio Iocundi; *Pompejus Silvius*.

27. *Valerio Meſſalino COS.*] Panvinius in Commentario in Lib. II ſuorum Faſtorum, ad annum V. C. 826 (juxta ejus Chronologiam) hæc habet ; *Liber Cuſpiniani, & Faſti Græci, & non ſuo loco Caſſiodorus Conſules in hunc annum comparant Cæſarem Domitianum II, & Meſſalinum ; Frontinus Libro II. Aquæduct. omiſſo Domitiani nomine ex S. C. abolito, Valerium & Meſſalinum tantum alterum conſulem nominat, cujus prænomen proculdubio Marcus fuit hujus Familiæ propriiſſimum, cujus pater ſub Nerone, avus ſub Tiberio Conſules fuerunt.* Num vero illis temporibus prætериretur ſemper Domitiani nomen, non inquiro : cum ſatis mihi ſit, illud credibile prorſus fieri, Frontinum, ſtudentem blandiri Trajano, omiſiſſe Domitiani nomen. Ceterum in Codicibus legitur ; *Valerio Meſſalino* ; nimirum nomen unius Conſulis : qui vero (ut in Editione Iocundi, aliiſque nonnullis) addidere particulam *&*, atque ſcripſere, *Valerio & Meſſalino* ; ii videntur, unum Conſulem in duos, ut ita dicam, diſcerpſiſſe. Incidit autem hic Conſulatus in annum V. C. 824 : Veſpaſiano Imperatore.

28. *T. Ampius Flavianus*] Codices habent ; *Tampius Flavianus*, mendo veritatem minime abſcondente : Editio Iocundi ; *T. Anius Flavianus*. T. Ampii Flaviani meminit Tacitus in Hiſt. III. Cap. 10, narrans, hunc Flavianum Veſpaſiano faventem, ab ira militum earundem partium, quæ in eum (quamvis innocuum) incubuerat, ſervatum liberatumque fuiſſe ope Antonii Primi, cujus in exercitu Flavianus erat.

[30] Imperatore Nerva III, & Verginio Rufo III coss. [31] ad nos cura tranſlata eſt. ¶ Nunc quæ obſervare Curator Aquarum debeat, & Leges, Senatuſque conſulta ad inſtruendum eum pertinentia, ſubjungam. Circa jus ducendæ aquæ in privatis [1] *hæc* obſervanda ſunt, ne quis ſine Litteris Cæſaris, id eſt, ne quis aquam publicam non impetratam, & ne quis amplius quam [2] impetravit, ducat. Ita enim efficiemus, ut modus, [3] quem acquiri diximus, poſſit [4] ad novos ſalientes, & ad nova Principis beneficia perti-

¶ Art. 103.

erat. Alibi vero (Hiſt. Lib. II Cap. 86) idem Tacitus nominaverat hunc Flavianum, ceu divitem ſenem: quare non mirum, ſi poſtquam Curator Aquarum factus fuerat, inſequenti anno alius Curator ei ſucceſſit, ut proxime narrat Frontinus noſter.

29. *Veſpaſiano V, Tito III COSS.*] Imperator Cæſar Veſpaſianus Auguſtus V, & Titus Cæſar Auguſti F. III, geſſerunt Conſulatum anno V. C. 825.

30. *Imperatore Nerva III, & Verginio Rufo III COSS.*] Imperatoris Nervæ Coccei Cæſaris Auguſti III, & T. Verginii Rufi III Conſulatus incidit in annum V. C. 848.

31. *ad nos cura tranſlata eſt*] Itaque Frontinus anno V. C. 848 creatus fuit Aquarum Curator ab Imperatore Nerva Coccejo; ut etiam ſupra in Nota 1 Art. 87 indicavimus. Quædam autem de variis Curatoribus ſcripta a nobis ſunt; ut liqueat, conſtare, tum quoſdam Curatores fuiſſe Conſulares, non tamen id certum eſſe de ſingulis; certe non omnes fuiſſe ex iis, qui functi fuerant Ordinario Conſulatu: tum nullum tempus huic Magiſtratui fuiſſe præfinitum; ſed ſucceſſores fuiſſe creatos vel propter priorum Curatorum mortem; vel propter eorundem alia munera extra Vrbem, vel etiam intra Vrbem; vel propter hujuſcemodi cauſſas alias.

II. Quod vero attinet ad ea, quæ habet Guido Pancirolus in Notitia Dignitatum Imperii Occidentalis Cap. 10, ubi probat, *Curatorem Aquarum poſtea Conſularem (non Conſulem, ut vulgo habetur) Aquarum dictum fuiſſe*; multuſque eſt, ut oſtendat differentiam *inter Conſularem Aquarum, & Comitem Formarum*; ea ad inferius ævum ſpectant, atque ad illuſtrandas res ſuperiore Frontini ævo geſtas, vix, aut ne vix quidem facere queunt.

1. hæc *obſervanda ſunt, ne quis ſine Litteris Cæſaris*] Vocula, *hæc*, deeſt in utroque Codice, & in principe Editione: quamvis autem ſubaudiri poſſe videbam, eam tamen a Iocundo poſitam, & fortaſſe reſtitutam, facientemque ad perſpicuitatem retinui. Quod vero attinet ad Principum Litteras, ex hiſce Frontini verbis ſatis liquet, Principum Litteris aquæ beneficia fuiſſe conceſſa; atque in Litteris collationem poſſeſſionis beneficii exſtitiſſe. Porro Principum Epiſtolæ authoritatis erant maximæ: ac, *ſi quid continerent, quod in publicam rem, civilemque diſciplinam tenderet, in Leges etiam referebantur*: ut animadvertit Gravina in alias citatis Libris *Originum Iuris*, pag. 120. ¶ Art. 103.

2. *impetravit*] Ita Codices: Editiones princeps, & Iocundi habent; *impetratum fuerit*.

3. *quem acquiri diximus*] Supra enim in Art. 64 dixerat; ſe inveniſſe aquæ *modum circiter quinariis X millibus ampliorem, quam in Commentariis* Principis eſſet. Ergo X illa millia quinariarum quodammodo acquirebantur.

4. *ad novos ſalientes, & ad nova Principis beneficia*] Iam enim, ſentire eo tempore, ſenſuramque magis in dies Romam hæc commoda dixerat Frontinus, laudans

pertinere. In utroque autem magna cura multiplici opponenda fraudi eſt. Solicite ſubinde Ductus extra Vrbem [5] circumeundi [6] ad recognoſcenda beneficia: [7] idem in Caſtellis, & ſalientibus publicis faciendum; ut ſine intermiſſione [8] diebus *noctibuſque* aqua fluat, quod Senatus quoque conſulto Curator facere jubetur; cujus hæc quoque verba ſunt:

¶ Art. 104. ¶ [1] *QVOD. Q.* AELIVS. TVBERO. PAVLLVS. FABIVS. MAXIMVS [2] COSS. V. F. DE. NVMERO. PVBLICORVM. SALIENTIVM. QVI. IN. VRBE ESSENT. INTRAQVE. AEDIFICIA. VRBI. CONIVNCTA. QVOS. M. AGRIPPA [3] FECISSET. [4] Q. F. P. D. E. R. I. C. NEQVE. AVGERI. PLACERE. NEC MINVI. [5] *NVMERVM.* PVBLICORVM. SALIENTIVM. QVOS. NVNC. ESSE

RETV

Nervam Trajanum ſupra in Art. 88 hiſce verbis; *Sentit hanc curam Imperatoris piiſſimi Nervæ* Vrbs Roma &c. *& magis ſentiet ſalubritas ejuſdem æternæ Vrbis, aucto Caſtellorum, Operum, Munerum, & Lacuum numero: nec minus ad Privatos* &c.

5. *circumeundi*] In Editionibus principe, & Iocundi legitur; *ſunt circumeundi*: ſed verbum *ſunt*, quod deeſt in Codicibus, ac facillime poteſt ſubaudiri, omiſi.

6. *ad recognoſcenda beneficia*] Nimirum ad recognoſcendum, num aliquis, beneficio haud accepto, *ducat aquam publicam non impetratam*; atque etiam, num aliquis *amplius ducat*, quam ex beneficio impetraverit.

7. *idem in Caſtellis, & ſalientibus*] Nimirum; curandum quoque, ut cuncta aqua, quæ ad Caſtella, & ſalientes pertineret, jugiter flueret in Caſtella ipſa, atque ſalientes; nec aut ex fraudibus, aut aliis ex cauſſis averteretur.

8. *diebus* noctibuſque] In Codicibus, & in Editionibus, quæ Iocundi Editionem præceſſere, deeſt verbum *noctibuſque*, quod Iocundus addidit. Id autem verbum ut retineremus, perſuaſere, quæ paullo infra poſita in S. C. ſunt, verba; *interdiu & noctu*: hæc enim verba qui conſideret, facile comperiet, præter verbum indicans diurnum tempus, verbum aliud, quo nocturnum tempus ſignificaretur, neceſſarium fuiſſe.

¶ Art. 104. 1. QVOD. Q.] Particulam *Quod*, notamque *Q.* quas Briſſonius addidit, neque Codices habent, neque Iocundi Editio: ſed res ipſa perſuadere videtur, defectum illum ex Librariorum incuria habuiſſe originem. Ita quoque Opſopœus (in Nota ſua ad hunc locum) reſtitui volebat.

2. *COSS. V. F.*] Ita Briſſonius, & Opſopœus ex conjectura; & recte quidem: nam Caſſinenſis Codex habet; *Conſul V. F.*: manifeſto indicio ſcriptum fuiſſe, *Conſules V. F.* Codex Vrbinas habet; *C. V. F. Conſules*: Editio Iocundi; *O. V. F. Conſules*.

3. *FECISSET*] Ita Codex Caſſinenſis: ita Opſopœus, & Briſſonius ex conjectura recte reſtituerant, cum ante in editis Libris legeretur, *feciſſe*.

4. *Q. F. P. D. E. R. I. C.*] Ideſt, ut liquet ex Nota 3 Art. 100, Quid Fieri Placeret De Ea Re, Ita Cenſuerunt. Codex Caſſinenſis Notas habet, ut ſcripſimus: in Editione Iocundi, & pleriſque editis Libris, partim Notæ, partim verba leguntur ita; *Q. F. P. de ea re ita cenſuerunt*.

5. NVMERVM.] Id verbum, *numerum*, deeſt in Codicibus, & Principe Editione: quod tamen a Iocundo recte reſtitutum, a Briſſonio vero retentum (licet is expunxerit ſequens verbum, *publicorum*, quod in Codicibus eſt, & quod retinendum reor) recte fuiſſe, dubitari non poteſt.

6. *EST.*

RETVLERE. II. QVIBVS. NEGOTIVM. A. SENATV. [6] EST. IMPERATVM. VT INSPICERENT. AQVAS. PVBLICAS. INIRENTQVE. NVMERVM. SALIENTIVM PVBLICORVM. ITEMQVE. PLACERE. CVRATORES. AQVARVM. [7] QVOS. S. C. CAESAR. AVGVSTVS. EX. SENATVS. AVTHORITATE. NOMINAVIT. DARE OPERAM. VTI. SALIENTES. PVBLICI. QVAM. ADSIDVISSIME. INTERDIV. ET NOCTV. AQVAM. IN. VSVM. POPVLI. FVNDERENT.

In hoc Senatuſconſulto crediderim adnotandum, quod Senatus tam augeri, quam minui ſalientium publicorum numerum vetuerit. Id factum exiſtimo, quia modus Aquarum, quæ his temporibus in Vrbem veniebant, antequam Claudia & Anio novus perducerentur, majorem erogationem capere non videbatur.

¶ Qui aquam in uſus privatos deducere volet, impetrare eam debebit, & à Principe Epiſtolam ad Curatorem adferre. Curator deinde beneficio Cæſaris [1] præſtare maturitatem, [2] & Procuratorem ejuſdem officii Libertum Cæſaris protinus ſcribere. Procuratorem autem primus Ti. Claudius videtur admoviſſe, poſtquam Anionem novum & Claudiam induxit. [3] Quid contineat Epiſtola, Villicis fieri quoque notum debet, ne quan- ¶ Art. 105.

---

6. *EST. IMPERATVM*] Ita Codices, & Iocundus: Briſſonio placuit; *eſt datum*: ſed a Codicibus nolui ſine aperta neceſſitate recedere.

7. *QVOS. S. C.*] In hiſce verbis dubitavi mendum aliquod ſubeſſe: at cum dubitationis meæ cauſſa, quæ referebatur etiam ad ſuperius S. C. paucis exponi non poſſet; videremque conſenſum Codicum, aſſenſumque Briſſonii, dubitationem præterii.

1. *præſtare maturitatem*] Ideſt (ut reor) curare, ut perficiantur quamprimum ea omnia, quæ pertinent ad impetratæ Epiſtolæ executionem. ¶ Art. 105.

2. *& Procuratorem ejuſdem officii Libertum Cæſaris protinus ſcribere*] Conjicio, Cæſares conſueviſſe aſſignare aliquos ex ſuis Libertis, ut quaſi adjutores Curatorum Aquarum eſſent; nimirum ut ubi a Curatoribus ſcripto mandato eſſent delecti, atque juſſa accepiſſent, præeſſent perficiendis rebus, ut jubebantur; atque hoſce appellatos fuiſſe Procuratores. Certe Cæſares mittebant in aliquas Provincias Miniſtros ad tributa exigenda, & ad habendam fiſci rationem, qui Procuratorum quoque vocabulo nuncupabantur. Cumque ſtatim addat Frontinus; primum Cæſarum, *Claudium admoviſſe Procuratorem, poſtquam induxerat Anionem novum, & Claudiam*, veri ſimilior adhuc videtur fieri conjectura: quod, auctis Aquis, ac proinde auctis negotiis pertinentibus ad Curatorem, voluerit Claudius, Procuratorem (nimirum generis dignioris miniſtrum) haberi, ubi opus eſſet, a Curatore.

3. *Quid contineat epiſtola, Villicis fieri quoque notum debet*] Cum enim ad Villicos (ut oſtendemus infra in Nota 6 Art. 112) pertineret collocare calices, quos ſignan-

quando negligentiam, aut fraudem ſuam ignorantiæ colore defendant. Procurator calicem ejus Moduli, qui fuerit impetratus, [4] adhibitis Libratoribus, [5] ſignari cogitet, &) diligenter intendat menſurarum, quas ſupra diximus, modum; & *earum* notitiam habeat: ne ſit in arbitrio Libratorum interdum majoris luminis, interdum minoris, pro gratia perſonarum, calicem probare. Sed neque ſtatim [6] ab hoc liberum ſubjiciendi qualemcunque plumbeam fiſtulam permittatur arbitrium: verum ejuſdem luminis, quo calix [7] ſignatus eſt, per pedes quinquaginta; ſicut Senatuſconſulto, quod ſubjectum eſt, cavetur.

¶ QVOD.

ſignandos Procuratores curaverant; neceſſe erat, ſciri a Villicis quid Epiſtola, qua beneficium concedebatur, contineret. In Caſſinenſi Codice legitur verbum *vilici*, quare emendatione veriſimillima *Villicis* feci: ita enim ſententia perſpicua eſt. In aliis Codicibus, & Libris, pro eo verbo, legitur *Iulia*, unde ſententia fit perobſcura.

4. *adhibitis Libratoribus*] Ex hoc loco (ubi Procuratoris munus explicat clarius Frontinus noſter) ſatis liquet, Libratores fuiſſe eos, qui metiebantur calices. Nam calices ſignari non poterant, niſi ipſorum menſura exploraretur, atque inveniretur eſſe ejus Moduli, qui fuerat impetratus. Ergo, ſi calices ſignabantur adhibitis Libratoribus, evidens eſt, Libratores exploraviſſe calices, num eſſent ejus Moduli, qui fuerat impetratus, atque adeo munus Libratorum fuiſſe metiri calicum capacitatem: ac inde calices juſtæ menſuræ *probare*. Et cum in Art. 112 dicatur, fiſtulas etiam ſignandas fuiſſe, credibile fit, eas metiri ad Libratores quoque pertinuiſſe.

5. *ſignari cogitet, & diligenter intendat menſurarum, quas ſupra diximus, modum; & earum notitiam habeas*] Ita Iocundus: in Codicibus vero, & principe Editione tum deeſt prima particula *&*; tum, pro verbo *earum*, legitur *poſuimus*: ſed ita in Codicibus ſententia manca videtur, atque obſcura. Secutus ſum Iocundum, cum non viderem in Frontini contextu, unde lumen nanciſci poſſem ad meliorem emendationem veſtigandam. Fateor tamen, me admodum dubitare, ne locus hic ſit valde depravatus: nam, præter verbum *cogitet*, quod non videtur admodum ad rem, & præter loca, quæ Iocundus emendanda ſuſcepit, verbum illud *intendat*, quod eo in loco ſignificare debet idem, ac *notum habeat atque perſpectum*, non exiguam mihi movet latentium mendorum ſuſpicionem.

6. *ab hoc*] Ita Codices, & Editio princeps: voculas autem haſce, *ab hoc*, interpretor, ut ſignificent, *ad extremam partem calicis*. Iocundus, pro *ab hoc*, habet *adhuc*.

7. *ſignatus eſt, per pedes quinquaginta; ſicut &c.*] Ita Codices: Editio Iocundi habet; *ſignatus eſt, eundem per pedes quinquaginta prope det; ſicut &c.* Sed additionem trium verborum, *eundem*, *prope det*, probare non poſſum: ſatis enim perſpicuum eſt, ſubaudiri *fiſtula ſubjiciatur*; & totam ſententiam hanc eſſe; *verum per pedes quinquaginta* ſubjiciatur fiſtula ejuſdem luminis, quo calix ſignatus eſt. Cauſſam autem proponit infra in Art. 112 Frontinus noſter, cur laxiores fiſtulas ſubjicerent; nimirum, *ut aqua* (verba Frontini ſunt) *non per legitimum ſpatium coercita, ſed per breves anguſtias expreſſa, facile laxiorem in proximo fiſtulam impleret*. De qua tamen re vide infra Notam 8 ejuſdem Art. 112.

I. *PAVL*

¶ QVOD. Q. AELIVS. TVBERO. [1] PAVLLVS. FABIVS. MAXIMVS. COSS. V. F. QVOSDAM. PRIVATOS. EX. RIVIS. PVBLICIS. AQVAM. DVCERE. [2] Q. D. E. R. F. P. D. E. R. I. C. NE. CVI. PRIVATO. AQVAM. DVCERE. EX. RIVIS PVBLICIS. LICERET. VTIQVE. OMNES. II. QVIBVS. AQVAE. DVCENDAE IVS. ESSET. DATVM. EX. CASTELLIS. DVCERENT. ANIMADVERTERENTQVE CVRATORES. AQVARVM. [3] QVIBVS. LOCIS. INTRA. EXTRA. VRBEM APTE. CASTELLA. PRIVATI. FACERE. POSSENT. EX. QVIBVS. AQVAM DVCERENT. QVAM. EX. CASTELLO. COMMVNEM. ACCEPISSENT. A CVRATORIBVS. AQVARVM. [4] NE. *CVI.* EORVM. QVIBVS. AQVA. DARETVR PVBLICA. IVS. ESSET. INTRA. QVINQVAGINTA. PEDES. EIVS. CASTELLI EX. QVO. AQVAM. DVCERENT. LAXIOREM. FISTVLAM. SVBIICERE [5] QVAM. QVINARIAM ¶ Art. 106.

In

1. *PAVLLVS. FABIVS. MAXIMVS*] Ita Codex Caſſinenſis: Codex Vrbinas; *P. Fabius Maximus*: Editio Iocundi, & Briſſonius; *Q. Fabius Maximus*. Sed ex Conſularibus Faſtis, atque ex aliis Senatuſconſultis abunde liquet; optimam eſſe Caſſinenſis Codicis lectionem. ¶ Art. 106.

2. *Q. D. E. R. F. P. D. E. R. I. C.*] Ita Codices: Iocundus inter duas proximas litteras *R* & *I* interpoſuit de ſuo litteram *V* (quæ ſignificaret *Vniverſi*) quam Briſſonius prætermiſit. Citatas haſce litteras ex alias laudato Commentario Vrſati interpretari ita poſſumus; *Quid De Ea Re Fieri Placeret, De Ea Re Ita Cenſuerunt.*

3. *QVIBVS. LOCIS. INTRA. EXTRA. VRBEM. &c.*] Supra in Art. 27 Frontinus ita ſcripſerat; *eſt autem fere nunc in uſum: cum plures quinariæ impetratæ, ne in viis ſæpius convulneretur una fiſtula, excipiuntur in Caſtellum; ex quo ſinguli ſuum modum recipiunt*. Igitur impetratæ illæ quinariæ communi fiſtula ducebantur in Caſtellum; igitur aqua earundem quinariarum, antequam divideretur inter Privatos, communis dici poterat. Quare arbitror ſententiam hanc eſſe; *quibus locis intra & extra Vrbem Privati poſſent apte facere Caſtella* privata, ex *quibus ducerent aquam, quam ex* publico *Caſtello communem accepiſſent*. Propter hæc autem haud exiſtimo ſequendum Grævium, qui in Præfatione ad Tomum IIII Antiquitatum Romanarum, non *aquam ex Caſtello communem*; ſed *aquam ex Caſtello communi*, ſcripſit: cum tamen omnes Codices, Editio Iocundi, & ea, quam ipſe ſequitur, Keuchenii Editio habeant; *aquam ex Caſtello communem*. Sed profecto credendum eſt, feſtinanter ſcripſiſſe hæc Grævium, Virum ceteroquin eruditiſſimum: præterea imperito amanuenſi, qui ex Frontino excerperet, uſum fuiſſe; cum in eadem Præfatione iterum hujuſce Senatuſconſulti verba referens Grævius, pro *Caſtella Privati*, habeat *Caſtella Privata*; pro *ducerent*, habeat *ducitent*; pro *accepiſſent* habeat, *concepiſſent*.

II. Ceterum verba, quæ poſuimus *intra extra*, deſumſimus ex utroque Codice: Iocundi Editio, ac Briſſonius habent; *intra extraque*.

4. *NE.* CVI] Ita Briſſonius; atque ita perſpicua ſententia eſt. Codices, & Editio Iocundi habent, *ne qui*.

5. *QVAM. QVINARIAM*] Ita ubique legitur. Sed cum ea ſit horum verborum vis, ut in hoc S. C. conſtituatur, quamlibet fiſtulam, dummodo ne laxior ſit, *quam quinaria*, ſubjici poſſe: inde non ſtatim apparet, qua ratione in Art præcedente Frontinus dixerit, fuiſſe conſtitutum, ſubjectam fiſtulam eſſe oportere *ejuſdem luminis, quo calix ſignatus eſt*. Cum tamen ceteroquin non videatur mendi ullius

indi-

In hoc Senatuſconſulto dignum [6] adnotatione eſt, quod aquam [7] nonniſi ex Caſtello duci permittit, ne aut rivi, aut fiſtulæ publicæ frequenter [8] lacerentur.

¶ Art. 107. ¶ [1] Ius impetratæ aquæ neque hæredem, neque emptorem, neque ullum novum dominum prædiorum ſequi-

indicium; reor, locum eſſe interpretandum ita. Nimirum, eo tempore, quo (ut ſupra in Art. 104 Frontinus ipſe indicavit) *modus Aquarum, quæ in Vrbem veniebant, antequam Claudia & Anio novus perducerentur*, magnam *erogationem capere non videbatur*; eo, inquam, tempore ſive ex Lege, ſive ex conſuetudine factum fuiſſe, ut cum Privato alicui daretur aqua, aut minus, aut certe non plus daretur, quam quinaria: hinc fuiſſe conſtitutum, ut fiſtula per quinquaginta pedes calici ſubjecta, non laxior eſſet, quam quinaria.

II. Venio nunc ad diſcrimen, quod inter Frontini narrationem, & ipſum Senatuſconſultum eſſe videtur: dicendum exiſtimo, lato quodam modo Frontinum ſcripſiſſe, quia reputari quodammodo poſſent *ejuſdem* cum calice *luminis* fiſtulæ illæ; quæ quantitate dumtaxat exigua a lumine calicis differre poterant. Fateor tamen, locum eſſe difficilem. Caute Grævius (in Præfatione ad Tom. IIII. Antiquitatum Romanarum) qui ſcilicet verba Frontini ad hanc rem pertinentia retulit; de difficultate autem ex hiſce verbis Senatuſconſulti orta, ne verbum quidem.

III. Neque profecto illuſtrari hic locus poteſt ex iis, quæ in Lib. XXXI. Cap. 6 Plinius habet, ubi ſcribit; *In omni anfractu collis fiſtulam quinariam fieri, ubi dometur impetus, neceſſarium eſt*. Nam Plinius coarctandas Fiſtulas ſcribit, ad domandum aquæ decurrentis impetum, non ad certiorem menſuram reddendam. Illud præterea notare lubet; Plinium nequaquam aſſerere, ad domandum aquæ impetum faciendos flexus; ſed ad domandum in flexibus impetum, minuendas fiſtularum capacitates. Ceterum locus ille Plinii magis, quam propoſitus Frontini locus, mihi eſt difficilis. Nam ſi Fiſtula Tricenaria, cauſſa exempli, fuiſſet; qui inde potuiſſet fieri, ut per eam ad Quinariæ magnitudinem coarctatam aqua (ut ut aliquanto in anguſtia velocitas creſceret) flueret ea quantitate, quæ Tricenariæ Fiſtulæ conveniret?

6. *adnotatione*] Ita Codex Caſſinenſis: in aliis, & in editis Libris, *admiratione*.

7. *nonniſi ex Caſtello duci permittit*] Cujus rei cauſſam ſtatim Frontinus affert, *ne aut rivi, aut fiſtulæ publicæ frequenter lacerentur*. Fabrettus autem in Operis ſæpe citati Num. 233 hoc idem Senatuſconſultum attendens, *aqua*, ſcribit, *intra, extraque Vrbem, non ex Rivis publicis, ſed ex Caſtellis, ac Receptaculis, poſtquam priſtinam quietem recuperaſſet, per Senatuſconſultum a Frontino recenſitum duci jubebatur*. Porro tum ex modo citatis Frontini verbis, tum ex eo quod in menſuris velocitas quædam neque magna, neque exigua requirebatur (ut oſtenſum fuit in Num. 5 II. Art. 35) omnino liquet, ſancitam fuiſſe erogationem ex Caſtellis, non ut fieret *poſtquam* aqua *priſtinam quietem recuperaſſet*; quæ Fabretti ſententia fuit; ſed, *ne rivi, aut fiſtulæ frequenter lacerarentur*; quæ eſt germana cauſſa a Frontino allata. Illud autem animadvertendum exiſtimo; ex iis S. C. verbis, *ne cui Privato*, colligi poſſe, eam S. C. partem ratione dumtaxat Privatorum habuiſſe vim.

8. *lacerentur*] Ita Codex Caſſinenſis: Editio princeps habet, *licerentur*: Editio Iocundi, *lacerarentur*.

¶ Art. 107. 1. *Ius impetratæ aquæ &c.*] Keuchenius in Notis jubet ad hæc verba, videri *Fr. Duareni Commentar. in Tit. de Aquaductu*. Sed in Operibus Duareni peculiarem *Commentarium in Tit. de Aquaductu* non inveni; & quæ Duarenus habet in Tit. III *de aqua pluvia arcenda*, Cap. III, quod *de Aquaductu* inſcribitur, ut ad illuſtrandum hunc Frontini locum (per ſe tamen ſatis clarum) poſſent pertinere, plane non vidi.

2. *Bali-*

ſequitur. [2] Balneis, quæ publice lavarent, privilegium antiquitus concedebatur, ut ſemel data aqua perpetuo maneret; [3] ſic ex veteribus Senatuſconſultis cognoſcimus, ex quibus unum ſubjeci: nunc omnis aquæ cum poſſeſſore inſtauratur beneficium.

¶ QVOD. Q. AELIVS. TVBERO. PAVLLVS. FABIVS. MAXIMVS. COSS. V. F. CONSTITVI. [1] OPORTERE. QVO. IVRE. [2] INTRA. EXTRAQVE. VRBEM DVCERENT. AQVAS. [3] *II.* QVIBVS. ADTRIBVTAE. ESSENT. [4] Q. D. E. R. F. P. D. E. R. I. C. VTI. [5] IIS. *VSQVE*. MANERET. ADTRIBVTIO. AQVARVM [6] EXCEPTIS. QVAE. IN. VSVM. BALINEORVM. ESSENT. DATAE. AVT AVGVSTI. NOMINE. QVOAD. IIDEM. DOMINI. POSSIDERENT. ID. SOLVM IN. QVO. ACCEPISSENT. AQVAM. ¶ Art. 108.

¶ Cum

2. *Balneis, quæ publice lavarent*] Nimirum eleganti loquendi modo actio, quæ fiebat in Balneis, Balneis ipſis tribuitur: atque idem ſonare videntur ea verba; *Balneis, quæ publice lavarent*; ac ſi eſſent verba hæc; *Balnea publica*. Codices, & Editio Iocundi habent, ut ſcripſimus: Editio princeps habet; *balneiſque publice lavarent*. Opſopœus, in Nota ad hunc locum, dubitat, num forte ſcribendum; *balneis, quibus publice lavarent*: ſed ſatius viſum fuit nihil mutare.

3. *ſic*] Ita Codex Caſſinenſis: Editio Iocundi, & Codex Vrbinas habent *ſicut*: at illam particulam *ſic* elegantem eo loci ſignificationem habere, nemo fortaſſe, qui ejus particulæ vim animadvertat, negabit.

1. *OPORTERE*] Ita Codex Caſſinenſis: ita Briſſonius ex conjectura: Codex Vrbinas habet, *oportet*: Editio Iocundi, *oporteret*. ¶ Art. 108.

2. *INTRA. EXTRAQVE*] Ita Codex Vrbinas: Codex Caſſinenſis habet; *intra ......qui*; ſed ex ipſa ſententia fit plane manifeſtum ita eſſe legendum, ut in Vrbinate Codice ſuppletum eſt. Editio Iocundi, & Briſſonius habent; *extra intraque*.

3. II. *QVIBVS*] In Codicibus deeſt vocula *ii*, quam in emendatione erratorum ſuæ Editionis adjunxit Iocundus. Eam, poſitam etiam a Briſſonio, retinui; utpote ſententiæ perſpicuæ reddendæ perutilem.

4. *Q. D. E. R. F. P. D. E. R. I. C.*] In Codicibus deſunt ex poſtremis notis hæ *E. R. C.*; quas ſupplevit Iocundus, & habet Briſſonius; recteque, ut ex aliis Senatuſconſultis manifeſtiſſimum fieri poteſt.

5. *IIS.* VSQVE] In Caſſinenſi Codice videtur legi *jus eoque*: in Codice Vrbinate, & in Editione principe legitur, *iis eoque*: ita etiam in contextu Editionis Iocundi: ſed in ejuſdem emendationibus erratorum ad calcem ſubjectis, pro *eoque*, poſita eſt particula *quoque*, quæ deinceps in aliis Libris deſcripta fuit, ac a Briſſonio retenta. Verum ea particula minime ad rem facere videtur: cum contra particula *uſque* (ex cujus depravatione facillime oriri potuit vocula *eoque*) optime conveniat rebus, quæ dicuntur; prætereaque conſentiat cum particula *quoad*. quæ paullo infra ſequitur. Certum enim eſt, a particula *uſque* aſſumi particulam *quoad* optime poſſe.

6. *EXCEPTIS. QVAE. IN. VSVM. BALINEORVM. ESSENT. DATAE*] Hac exceptione continetur illud privilegium, de quo Frontinus in præcedente Art. ita habet; *Balneis, quæ publice lavarent, privilegium antiquitus concedebatur, ut ſemel data aqua perpetuo maneret; ſicut ex veteribus Senatuſconſultis cognoſcimus, ex quibus unum ſubjeci.*

¶ Art. 109. ¶ Cum vacare aliquæ cœperunt aquæ, adnunciatur, [1] & in Commentarios redigitur, qui reſpiciuntur, ut petitoribus ex vacuis dari poſſint. Has aquas ſtatim [2] intercidere ſolebant, [3] ut medio tempore venderent aut poſſeſſoribus prædiorum, [4] aut aliis etiam. Humanius viſum eſt Principi noſtro, ne prædia ſubito deſtituerentur, triginta dierum ſpatium indulgeri, intra quod [5] ii, ad quos res pertineret, ... De aqua in prædia ſociorum data, nihil conſtitutum invenio: perinde tamen obſervatur, [6] ac jure cautum, ut dum quis ex iis, qui communiter impetraverunt, ſupereſſet, totus modus prædiis adſignatus flueret; & tunc demum renovaretur beneficium, cum deſiiſſet quiſque ex iis, quibus datum erat poſſidere. [7] Impetratam aquam alio, quam in ea prædia, in

¶ Art. 109. 1. *& in Commentarios*] Ita Codices: Editiones princeps, & Iocundi, *in Commentarioſque*.

2. *intercidere*] Ideſt; impedire, ne fluerent: atque ita ſententia ſatis perſpicua eſt. Codices habent, ut ſcripſimus: Editio princeps habet, *introducere*: Editio Iocundi habet, *interdicere*: ſed per ſe manifeſtum eſt, ceteris præſtare Codicum lectionem: quam mihi ille tantum dubiam faceret, qui legere mallet *intercipere*.

3. *ut medio tempore*] Hoc eſt tempore, ex quo vacare cœperant, donec venderentur. Ita ſane in Codicibus, & emendationibus Iocundi ad calcem poſitis: verum Editio princeps habet; *ut modo et tempore*. Vtraque lectio latina eſt, ſed altera hæc fortaſſe plus nitoris, ac virtutis habet: Codices tamen ſequi malui.

4. *aut aliis etiam. Humanius viſum*] In Codicibus & in Editione principe, aliiſque ante Editionem Iocundi, legitur; *aut aliis etiam. Humanius etiam viſum*. Opſopœus, qui veterem Editionem viderat, animadvertit (in Nota ſua ad hunc locum) *prius „ etiam „ retinendum, poſterius delendum videri*. Opſopœum vero ſecutus ſum. Dubitavi tamen, num particula *autem*, loco ſecundæ particulæ *etiam*, eſſet reſtituenda. Iocundus primam particulam *etiam* delevit: habet enim; *aut aliis humanius etiam viſum*.

5. *ii, ad quos res pertineret, ... De aqua in prædia*] In Codicibus proxime poſt verbum pertineret, conſequuntur verba *De aqua in prædia*: in Editione Iocundi, pro *pertineret*, quod in Codicibus eſt, legitur *pertinet*; & ubi nos lacunam fecimus, legitur *irrigarent*. Porro quoniam perſpicuum erat, aliquid inter verbum *pertineret*, & ſequentia verba, *De aqua in prædia*, deeſſe; & verbum *irrigarent*, a Iocundo divinante ſubſtitutum, non undiquaque placebat (ac forte tota ſententia fuit ſimilis huic; *ii, ad quos res pertineret*, conſulere interim poſſent rebus ſuis) iccirco malui, hoc quoque in loco lacunam reperiri. Quæ tamen remanet ex tali defectu, exigua obſcuritas eſt.

6. *ac jure cautum*] Ideſt; ac ſi certo conſtantique jure cautum eſſet.

7. *Impetratam aquam*] Vbique legitur, *Impetrata aqua*: niſi quod in Caſſinenſi Codice

in quæ data erat, aut ex alio Caſtello, quam [8] ex quo Epiſtola Principis [9] continebit, [10] duci, palam *eſt* non oportere; ſed & Mandatis prohibetur. ¶ Impetrantur autem & eæ aquæ, quæ caducæ vocantur; id eſt, quæ [1] aut ex Caſtellis *effluunt*, aut ex manationibus fiſtularum: quod beneficium a Principibus parciſſime tribui ſolitum; ſed fraudibus Aquariorum obnoxium eſt, quibus prohibendis quanta cura debeatur, ex Capite Mandatorum manifeſtum erit, quod [2] ſubjeci: ¶ Art. 110.

¶ CADVCAM. NEMINEM. VOLO. DVCERE. NISI. QVI. MEO. BENEFICIO AVT. PRIORVM. PRINCIPVM. HABENT. NAM. NECESSE. EST. EX. CASTELLIS ALIQVAM. PARTEM. AQVAE. EFFLVERE. CVM. HOC. PERTINEAT. [1] NON SOLVM. AD. VRBIS. NOSTRAE. SALVBRITATEM. SED. ETIAM. AD VTILITATEM. CLOACARVM. ABLVENDARVM. ¶ Art. 111.

¶ Expli-

Codice una accentus nota viſitur: ſcripta enim ſunt ea verba ita; *impetratã aqua*. Sed ſubſequentia verba *duci oportere*, tum ſuapte natura, tum propter interpretationem, quam paullo infra in Nota 10 hujuſce Art. ſubjiciemus, efflagitare, ut ſcriberetur, *impetratam aquam*, viſa ſunt.

8. *ex quo Epiſtola Principis*] Ita in Codice Caſſinenſi: & in Codice Vrbinate legitur: Editiones princeps, & Iocundi habent; *quo ex Epiſtola Principis*: at lectioni huic illam præſtare, videtur ſatis manifeſtum.

9. *continebit*] Ita Codex Caſſinenſis; atque ita ſententia clarior eſſe videtur, quam ſi legatur ut in Codice Vrbinate, atque in Editis Libris legitur; in quibus eſt, *contrahebat*.

10. *duci palam* eſt *non oportere*] Ita, ubi ſupra legas *Impetratam aquam*, ſententia perſpicua eſt. Codices, Editio princeps, & Editio Iocundi in verbis, *duci palam non oportere*, conſentiunt: at ubi poſuimus verbum *eſt*, in Caſſinenſi Codice viſitur nota compendiaria ſimilis huic *St*: in aliis Codicibus, & Libris legitur *S. C.* ea enim compendiaria nota tamquam exhibens duas haſce litteras *S C* ſumta fuit. At, ſi ponas S. C. ſententia manca redditur, & perobſcura; ſi ponas verbum *eſt* ſententia fit perſpicua. Quid enim clarius, quam per ſe *palam eſſe*, ideſt manifeſtum eſſe, *impetratam aquam* ita *duci* oportere, ut *Epiſtola Principis* jubet?

1. *aut ex Caſtellis* effluunt, *aut ex manationibus fiſtularum*] In Codicibus, in principe Editione, & in contextu Editiônis Iocundi deeſt verbum *effluunt*. Id addidit Iocundus in emendationibus erratorum, ad calcem Editionis ſuæ poſitis: ego vero id, majoris perſpicuitatis cauſſa, reliqui. Quamquam, eo etiam demto, non obſcuriſſima ſententia eſſet; ſubaudiri enim poſſet. ¶ Art. 110.

2. *ſubjeci*] In Caſſinenſi Codice inter verbum hoc *ſubjeci*, & primum Mandati verbum *Caducam*, lacuna eſt. Sed eam diſtinctionis dumtaxat cauſſa relictam opinor.

1. *NON. SOLVM. AD. VRBIS. NOSTRAE. SALVBRITATEM. &c.*] De utilibus hiſce uſibus aquæ caducæ vide ea, quæ jam dicta fuere ſupra in Notis 5, & 6 Art. 88: neque enim ea hic repetere opus eſt. ¶ Art. 111.

Digitized by Google

¶ Art. 112. ¶ Explicitis quæ ad ordinationem aquarum privati uſus pertinebant, non ab re eſt quædam ex iis, quibus [1] circumſcribi ſaluberrimas conſtitutiones [2] in ipſo actu deprehendimus, exempli cauſſa, attingere. Ampliores quoſdam calices, quam impetrati erant, poſitos in plerifque Caſtellis inveni; & ex iis aliquos ne ſignatos quidem. Quotiens autem ſignatus calix excedit legitimam menſuram, [3] ambitio Procuratoris, [4] qui eum ſignavit, detegitur: cum vero ne ſignatus quidem eſt, manifeſta culpa omnium, [5] maxime accipientis deprehenditur, [6] deinde Villici. In quibuſdam, cum calices legitimæ menſuræ ſignati eſſent, ſtatim amplioris Moduli fiſtulæ ſubjectæ fuerunt: unde acciderat, ut aqua non per legitimum ſpa-

---

¶ Art. 112. 1. *circumſcribi*] Verbum *circumſcribo* aliquando ſignificat *fallere*: itaque de Tutore defraudante Pupillos habet Iuvenalis, Sat. X. verſu 222.

.... *quos circumſcripſerit Hirrus*
Pupillos

Secundum vero hanc ſignificationem, ſumendum eſſe hic id verbum, perſpicuum eſt.

2. *in ipſo actu*] Ita Codices Caſſinenſis, & Vrbinas, atque Editio princeps: Editio Iocundi habet; *in ipſo rei actu*.

3. *ambitio Procuratoris*] Ideſt culpa Procuratoris officium ſuum non agentis, ut conciliaret ſibi gratiam eorum, quorum utilitati prave ſtudebat. Eandemque eſſe puto hujuſce vocis *ambitio* ſignificationem infra in Art. 117. Eandem etiam in eo Livii loco (Lib. XXXXIII Cap. 16) ubi hæc leguntur; *Item quia fama erat, multos ex Macedonicis Legionibus, incertis commeatibus, per ambitionem Imperatorum ab exercitu abeſſe*.

4. *qui eum ſignavit*] Editio Iocundi, nonnullæque aliæ mendoſe habent; *qui cum ſignavit*. Hinc autem, ut ex iis, quæ ſupra in Art. 105 ſcripta reperiuntur, credibile fit, pertinuiſſe ad Procuratorem calices ſignare.

5. *maxime accipientis*] Accipienti maximam culpam tribui, opinor; quod accipiens aut largitione, aut alio modo corrumperet miniſteria, iiſdemque fraudium author eſſet; & deinde, cum ſciret quantum aquæ impetraviſſet, plus tamen impetrata in ſuum uſum reciperet.

6. *deinde Villici*] Villicorum munus fuiſſe aptare & collocare fiſtulas, liquet ex iis, quæ in hoc eodem Art. paullo infra habentur; ubi, cum ſermo de fiſtulis ſit, ſubjicitur; *ita demum enim Villicus, cum ſcierit, non aliter quam ſignatas collocari debere*. Ex iis autem, quæ citavimus, verbis, *deinde Villici*, colligi poteſt, pertinuiſſe quoque ad Villicos calicum collocationem. Maxima enim culpa erat accipientis aquam; & huic proxima eſſe debuit culpa altera conferentis aquam ipſam, nimirum collocantis calicem: ſed altera hæc culpa Villicis a Frontino tribuitur; ergo Villicorum erat calices collocare.

II. Illud autem videtur mihi ex Frontini verbis infirmari, quod Pignorius in Commentario de Servis ſcribit, ad Villicos pertinuiſſe ſignare calices, fiſtulaſque: de cis

ſpatium coercita, [7] ſed per breves anguſtias expreſſa, [8] facile laxiorem in proximo fiſtulam impleret. Ideoque illud adhuc, quotiens ſignatur calix, diligentiæ adjiciendum eſt; ut fiſtulæ quoque proximæ per ſpatium, quod Senatuſconſulto comprehenſum diximus, ſignentur. Ita demum enim Villicus, cum ſcierit non aliter quam ſignatas collocari debere, omni carebit excuſatione. ¶ [1] Circa collocandos quo- ¶ Art. 113.

de eis enim ita habet; *Villici calices & fiſtulas ſignabant*. Inſcriptionem, in qua verba ſunt de Villicis, habet Fabrettus ad citati ſæpe Operis pag. 97: ſed ex ea de Villicorum munere nihil conſtat.

7. *ſed per breves*] Ita Codices, & Editio Iocundi: quædam Editiones habent; *ſed per leves*. Prior tamen lectio præſtat: & quidem Fabrettus cum in Num. 235 ſui operis, ſæpe jam citati, hunc locum tranſtuliſſet ex Editione, in qua legebatur; *ſed per leves*, ſubdidit; *„ breves „ corrigendum, puto*.

8. *facile laxiorem in proximo fiſtulam impleret*] Ad hæc verba Fabrettus (in Num. paullo ſupra citato) quaſi ſubiratus Benedicto Caſtellio, qui *de Menſura Aquarum fluentium* (ut alias dictum fuit) Librum ſcripſit, exclamat; Caſtellio *exactior tandem Frontinus, & diligentior in hoc fuit, qui in fiſtulis æqualibus, & in eadem ſuperficie diſpoſitis, ne intra quinquaginta pedes a receptaculo, ex quo aquam ducerent, laxiorem fiſtulam ſubjicerent, S. C. cautum refert*. Nimirum, ni ego peſſime fallor, Fabrettus hoc in loco indicavit, aquam, fluentem ex brevi & arcta fiſtula in laxiorem, erogari majori copia, quam ſi pergeret fluere per arctam illam priorem fiſtulam longius productam: atque hanc fuiſſe etiam Frontini ſententiam, ſatis video. Cum tamen nihil Frontinus afferat, unde diſcamus rationem inter amplitudines fiſtularum, & aquæ fluentis copiam, plane non video conſtitui certam ullam veramque Doctrinam, nec quicquam tale afferri, cauſſa cujus debeat Caſtellius vapulare.

II. Hic autem illud non præteribo, mihi perſuaſum non eſſe, eam Frontini ſententiam, vel ſaltem eo modo, quo ab ipſo exponitur, recipi poſſe. Quandoquidem (ut abunde oſtendi in eo Libro, cui titulum feci *de Caſtellis*) experimenta docent, per nuda foramina, inſculpta in laminas, plus aquæ (ceteris omnino, ut ajunt, paribus) effluere, quam per fiſtulas: quamvis foramina, & orificia fiſtularum prorſus æqualia ſint. Itaque, ſi aqua effluens primum ex foramine, & deinde offendens liberum aerem, non fluit majore copia, quam ſi flueret per fiſtulam, immo fluit copia minore, cur dicemus, copiam aquæ fluentis primum per arctam fiſtulam, & deinde offendentis laxiorem fiſtulam, futuram majorem, quam ſi eadem aqua per fiſtulam, ubique eodem modo arctam, fluere perrexiſſet?

1. *Circa collocandos quoque calices &c.*] Fabrettus, in illo Opere alias ſæpe a nobis citato laudatoque, cum ſibi perſuaſiſſet, Benedictum Caſtellium in Opere ſuo *de fluentium Aquarum Menſura* nihil novi attuliſſe; inde ſategit in Num. 234 oſtendere, Theoremata Caſtellii etiam Frontino fuiſſe nota, atque perſpecta. Dum autem amore in Frontinum, odio (ut ita dicam) ſive ira quadam, ut in præcedente Nota dixi, in Caſtellium Fabrettus ducitur, multum in hac re a veritate (quod humanum eſt) aberrat. ¶ Art. 113.

II. Porro, quod pertinet ad verborum Frontini explicationem, hæc videtur deſumenda ex eo, quod aqua inferior a ſuperiore compreſſa velociorem, quam ſuperior, motum habet. Hinc per inferiorem calicem, per quem effluebat inferior aqua,

Digitized by Google

aqua, effluebat aqua velocius: idque ſignificare videtur etiam Frontinus (etſi propter quamdam, ut puto, verborum elegantiam, inferiorem calicem facit quaſi magis trahentem rapientemque, loco nominandæ majoris velocitatis inferioris aquæ) ſubdit enim; *ſuperior, quia curſus aquæ ab inferiore rapitur, minus ducit*: quæ verba interpretari ſic poſſumus; calix *ſuperior, minus ducit, quia* major aquæ curſus, nimirum curſus aquæ inferioris, dirigitur per inferiorem calicem. Atque ex his colligere illud quoque poſſumus, notum fuiſſe Frontino, ex aucta, aut imminuta totius aquæ altitudine, augeri, aut minui inferioris aquæ velocitatem.

III. Sed quamvis id Frontinus cognoverit, quamvis affirmaverit, aquam ex inferiore foramine velocius fluere, quam ex ſuperiore; dici tamen minime poteſt, Frontinum noviſſe (ut repetam quæ dixi in Libro I. eorum, quos inſcripſi *de Motu Aquæ Mixto*, ubi plura de hac re, pag. 12) Frontinum, inquam, noviſſe eam Doctrinam, quam primus Caſtellius invenit. Ea non in fluxu excedente modum, non in inferioris aquæ velocitate conſiſtit; ſed in conſtitutione certi alicujus Theorematis, quod leges a Natura ſervatas, & varias rationes inter varios fluxus, atque inter velocitates varias exprimat. Hujuſcemodi Theorema tunc molitus eſt Caſtellius, cum ſtatuit, fluentium aquarum velocitates in eadem ratione eſſe, ac ipſarum altitudines: utcumque fuerit de Theorematis cum veritate conſenſu (nam habitum ad id Experimentum Caſtellium fefellit) certe Caſtellius molitus eſt Theorema, quod novæ Doctrinæ cauſſa fuit: hoc quidem Theorema ad utramque Libri a Caſtellio ſcripti paginam faciendam poſitum erat; non illud, de quo Fabrettus diſputavit. Hactenus in eo Libro. Adde, ſecundum eamdem Doctrinam inveſtigatas fuiſſe leges motuum aquæ per inclinatos canales, quales ſunt Fluminum alvei: qua de re Dominicus Gulielminus in Libro II *de Aquarum Fluentium menſura nova methodo inquiſita* plura ſcripſit; variaſque deinde cum Dionyſio Papino, non ſine aliqua propoſitæ Doctrinæ utilitate, controverſias habuit.

IIII. Quod ſi nunc diligenter excutiantur ea Librorum Frontini loca, quæ ad inſtitutum ſermonem hunc de Doctrina Fluentium Aquarum certius poſſunt pertinere; tum liquebit, Frontino ignotam fuiſſe germanam methodum inveniendæ Doctrinæ, qua ex cauſſis velocitatis aquæ eliceretur quantitas ejuſdem aquæ, quæ ea velocitate, dato tempore per datum lumen fluere poſſet, ut conſtare poteſt ex præcedente Sectione hujus Notæ, & ex Notis 5. III. Art. 35; 3. Art. 36; & 8. II. Art. 73. Tum liquebit, negandum non eſſe, Frontinum propter defectum hujuſcemodi Doctrinæ aliquando erraviſſe in menſuris; ut dictum fuit in Nota 6. I. II. Art. 64. Tum liquebit, in id Frontini placitum, in quo ille pro certo affirmavit, aquam in laxiorem fiſtulam ab arctiore tranſeuntem fieri velociorem; in id, inquam, placitum non eſſe jurandum; ut oſtenſum fuit in Nota 8. II. Art. 112. Tum liquebit, Frontinum, quamvis prædicta Doctrina carentem, cognoviſſe tamen, velocitatis aquæ habendam eſſe rationem aliquam, ac dandam eſſe mediam aliquam velocitatem; ut dictum fuit in Notis 5. II. Art. 35; & 4 Art. 72. Tum liquebit, Frontino fuiſſe perſpectum varias fieri velocitates pro variis fiſtularum, ſeu rivorum inclinationibus; ut dictum fuit in Nota 4 Art. 35: item varias fieri velocitates pro variis aquæ altitudinibus, ut dictum fuit in Sectione II hujuſce Notæ: item varias fieri pro vario præconcepto impetu, quo aqua lumen aliquod ingreditur, ut jam dictum fuit in Nota & 8 Art. 73. Tum vero liquebit, notum fuiſſe Frontino atque perſpectum, ex aucta velocitate augeri modum, & copiam fluentis aquæ; ut dictum fuit in Nota modo citata 8 Art. 73. Tum demum liquebit, Frontinum hujuſcemodi cognitionibus proprietatum velocitatis aquæ (quibus etiam ſine Doctrina fluentium aquarum) uti ſemper, ſi non vera ratione, ſaltem ratione aliqua ad veritatem tendente, potuiſſet; Frontinum, inquam, hujuſcemodi cognitionibus aliquando uſum fuiſſe ratione, ut diximus, ad veritatem tendente; aliquando vero eas omnino neglexiſſe, ut apparere poteſt ex comparatione Notarum 3 Art. 65; 5 Art. 70; & 8 Art. 73.

2. ad

quoque calices obſervari oportet, [2] ut ad lineam ordinentur; [3] nec alterius inferior calix, alterius ſuperior ponatur. Inferior plus trahit; [4] ſuperior, quia curſus aquæ ab inferiore rapitur, minus ducit. [5] In quorundam fiſtulis ne calices quidem poſiti fuere: hæ fiſtulæ ſolutæ vocantur; [6] & ut Aquario libuit, laxantur, vel coarctantur. ¶ Adhuc illa Aquariorum intolerabilis fraus eſt, [1] tranſlata in novum poſſeſſorem aqua, foramen novum Caſtello imponunt, vetus relinquunt, quo venalem extrahunt aquam. In primis ergo hoc quoque emendandum Curatori crediderim: non enim ſolum ad ipſarum Aquarum cuſtodiam, ſed etiam ad [2] Caſtelli tutelam pertinet, quod ſubinde, & ſine cauſſa foratum vitiatur. ¶ Etiam ille Aquariorum tollendus eſt reditus, quem vocant [1] puncta. Longa

¶ Art. 114.

¶ Art. 115.

2. *ad lineam ordinentur*] Nimirum debebant eſſe Calicum eorundem axes in æqualibus a centro gravium diſtantiis; ſive, ad Libram, ut diximus jam in Nota 1. II. Art. 18.

3. *nec alterius &c.*] Poſt utramque vocem *alterius*, ſubaudi Privati.

4. *ſuperior, quia curſus aquæ ab inferiore rapitur, minus ducit*] Ita Codices: Editio Iocundi habet; *ſuperior minus ducit, quia curſus aquæ ab inferiore rapitur.*

5. *In quorundam*] Hic quoque, poſt vocem *quorundam*, ſubaudi, Privatorum.

6. *& ut Aquario libuit, laxantur, vel coarctantur*] Hæc verba neque in Codice Vrbinate, neque in Vaticano, neque in ulla ex Editionibus, quæ Editionem Iocundi præceſſere, reperiuntur; quod incuria Librariorum, verſum aliquem in deſcribendo prætermittentium contigit: nam ea verba in Caſſinenſi Codice leguntur, atque a Iocundo recte quidem fuere reſtituta.

1. *tranſlata in novum poſſeſſorem aqua*] Ita Codices: Editio princeps habet; *tranſlata in novum poſſeſſorem aquæ*: Editio Iocundi; *tranſlatæ in novum poſſeſſorem aquæ.* ¶ Art. 114.

2. *Caſtelli tutelam*] Hoc in loco, & infra in Art. 119, ubi ſcribitur, *ad tutelam Ductuum divertimus*, ſupraque etiam in Art. 96, ubi eſt, *Tutelam autem ſingularum Aquarum*, ideſt ſingulorum Aquæductuum, id verbum *tutela* ſignificat idem, ac tuitio: nimirum ſignificat curam adhibitam ſive ad defendenda a detrimentis, ſive ad reparanda, ſi qua haberent detrimenta, Caſtella, & Aquæductus.

1. *puncta*] Ita Codices: Editio Iocundi habet; *punctam*. Sed plane reor, *puncta* legendum eſſe; atque ſignificari ea, per quæ erogabatur aqua, exigua lumina, ſive exiles Modulos: ſupra enim in Art. 25 ſcripſit Frontinus noſter; *dicunt, quod quinque antiqui Moduli exiles, & veluti puncta, quibus olim aqua, cum exigua eſſet, dividebatur, in unam fiſtulam coacti ſunt.* ¶ Art. 115.

II. Ludovicus Cælius Rhodiginus in *Lectionum* Antiquarum Lib. XVIII, Cap. 40 hæc habet; *Sed & publicis Aquis præfici ſolitos quoſdam, ſcimus*; ac paucis interjectis; *Hoſce dici quandoque Aquarum Curatores animadverto, interdum & Aquarios. Iulius Frontinus „ ille Aquariorum tollendus reditus, quem vocant punctam „.* Haud credo ex hiice Frontini verbis Virum eruditum concludere voluiſſe, *Curatores Aquarum* dictos inter-

Longa ac diverſa ſunt ſpatia, per quæ fiſtulæ tota meant Vrbe, latentes ſub ſilice. Has comperi per eum, qui appellabatur [2] a punctis, paſſim [3] convulneratas omnibus in tranſitu [4] *negotiatoribus* præbuiſſe, peculiaribus fiſtulis, aquam: quo efficiebatur, ut exiguus modus ad uſus publicos perveniret. [5] Quantum ex hoc modo aquæ ſervatum ſit, æſtimo ex eo, quod aliquantum plumbi ſublati [6] ejuſmodi ramis redactum

¶ Art. 116. eſt. ¶ Supereſt tutela Ductuum, de qua prius quam dicere incipiam, pauca de familia, quæ hujus rei cauſſa parata eſt, explicanda [1] ſunt. Familiæ ſunt duæ, altera

---

interdum *Aquarios*: certe tamen in Cælii loco multa obſcuritas eſt; tum vero id plane falſum videtur, quod Aquariorum vocabulo interdum nuncuparentur ii, qui publicis Aquis præficiebantur.

2. *a punctis*] Servum, qui vocabatur *a punctis*, eum fuiſſe opinor, cujus miniſterium circa Modulos exiles, qui dicebantur *puncta*, verſabatur. Pignorius in Commentario *de Servis* hæc habet; Servi *a punctis ex publicis fiſtulis aquas in privatum uſum derivabant*: næ tamen de uno ſervo Frontini verba intelligi debent.

3. *convulneratas*] Ita Codices: ita quoque ex conjectura Opſopœus; in cujus Libro erat, *convulneratis*: ita vero legendum, per ſe perſpicuum eſt. Editio princeps, & Editio Iocundi habent; *convulneratis*.

4. negotiatoribus] Ideſt iis omnibus, qui aut pecunia, aut alio modo corrumpentes fidem Servi a punctis, aquam ab hoc dandam negotiabantur, nimirum aquam ſibi dari ſtudebant. Editio Iocundi habet ut ſcripſimus: Codices, & Editio princeps habent *negotiationibus*. Sed emendatio illa Iocundi tum propria viſa eſt, tum apta: quid enim facilius, quam pro *negotiatoribus*, Librarios *negotiationibus* ſcripſiſſe? At emendationem Grævii, qui in Præfatione ad Tomum IIII Antiquitatum Romanarum aſſerit, pro vulgato „ *convulneratis omnibus in tranſitu negotiatoribus* „, *legendum eſſe ſine dubio* ita, *convulneratis foraminibus in tranſitu petitoribus*; emendationem, inquam, hanc Grævii prætermittendam ratus fui: tum quia mutationes in ea haud exiguæ ſunt; tum quia videtur tam certum, quam quod certiſſimum, longe melius dici, *convulnerari fiſtulas*, quam *convulnerari foramina*.

5. *Quantum ex hoc modo aquæ ſervatum ſit*] Ita Codices, & Editio princeps: Editio Iocundi, pro *ſervatum*, habet *ſublatum*: ſed lectionem illam Codicum præferendam ratus ſum. Nam ſtatim Frontinus ſubdit, ſe ſuſtuliſſe plumbum ramorum; nimirum ſe curaviſſe, ut avellerentur rami (rami autem hoc in loco ſignificant fiſtulas minores; quæ, ut rami a truncis, ita a majoribus fiſtulis exibant) Ergo Frontinus narrat, ſe illicitam hanc aquæ erogationem ſuſtuliſſe; ergo aſſerit, eum modum aquæ, qui prius illicite erogatus, uſibus publicis auferebatur, a ſe fuiſſe *ſervatum*.

6. *ejuſmodi ramis*] Ideſt: congregatione ejuſmodi ramorum avulſorum a *fiſtulis meantibus ſub ſilice*. Et quidem citata verba ita eſſe interpretanda, credibile mihi ſit: niſi pro verbo *ſublati*, verbum *ſublatis* legere mallemus.

¶ Art. 116. 1. *ſunt*] Poſt id verbum in Caſſinenſi Codice exigua quædam lacuna eſt: quam tamen hic quoque, diſtinctionis cauſſa, relictam fuiſſe, exiſtimo.

2. *Publi-*

altera publica, altera Cæſaris. [2] Publica eſt antiquior; quam ab Agrippa relictam Auguſto, & ab eo [3] publicatam diximus: habet Homines circiter CCXXXX. Cæſaris familiæ numerus eſt CCCCLX, quam Claudius, cum Aquas in Vrbem perduceret, conſtituit. ¶ Vtraque autem familia in aliquot miniſteriorum ſpecies deducitur: [1] Villicos, [2] Caſtellarios, [3] Circitores, [4] Sili- ¶ Art. 117.

2. *Publica eſt antiquior; quam ab Agrippa relictam Auguſto*] Ita Codices: ita etiam Iocundi Editio; niſi quod in hac verbum *eſt* deſideratur, & verbum *relictam* transponitur: in quibuſdam vero Editionibus legitur; *Publica eſt antiquior, quam Agrippæ Auguſto relictam*.

3. *publicatam diximus*] Scilicet ſupra in Art. 98.

1. *Villicos*] Villicus videtur proprie dici is, cui villæ reique ruſticæ cura commiſſa eſt. Non deſunt tamen docti Viri, qui id *Villici* vocabulum ad quemcumque diſpenſatorem referri poſſe arbitrentur: a quibus allata exempla exemplo alio ex hiſce Frontini locis deſumto augeri poſſe exiſtimo. Certe enim in re aquaria *Villicus* erat is, qui calices & fiſtulas aptabat, collocabatque (ut jam oſtendimus in Nota 6 Art. 112) quamobrem diſpenſationis miniſter erat. ¶ Art 117.

2. *Caſtellarios*] Caſtellariorum munus fuiſſe verſari circa ea, quæ ad Aquarum Caſtella pertinebant, ex ipſo eorundem nomine ſatis liquet. Vnam Inſcriptionem pertinentem ad quemdam Caſtellarium dedimus in Nota 6 Art. 4: aliam, quam Gruterus, Fabrettus, & Pignorius (hic tamen non integram) habent, adjecimus.

D . M
CLEMETI. CAESAR
VM. NN. SERVO
CASTELLARIO
AQVAE. CLAVDIAE
FECIT. CLAVDIA
SABBATHIS
ET. SIBI. ET. SVIS

II. Ex hac autem Inſcriptione *comprobari Frontini dictum; Aquariorum familias duas eſſe, alteram publicam, alteram a Ti. Claudio Cæſ. conſtitutam*, ſcribit Pignorius in Commentario *de Servis*. Sed (bona venia manium eruditi Viri dixerim) tam aperte falſum eſt, ex hac Inſcriptione quidquam de publica Aquariorum familia, a Claudio Cæſare conſtituta, comprehendi poſſe; ut qui, id falſum eſſe, velit fuſius oſtendere, is profecto rem ſupervacaneam agere videatur.

3. *Circitores*] Circitores in militia erant, qui vigilias circuibant, & renuntiabant, ſi qua culpa admiſſa eſſet; ut Vegetius habet in Lib. III *de Re Militari* Cap. 8: quare dicendum eſt, pari modo inter Aquarios eos fuiſſe Servos *Circitores*, qui Aquæductus circuibant, & renuntiabant, ſi quod ſtructuris, arcuationibus, rivis damnum accidiſſet; tum vero etiam ſi qua fraus admiſſa eſſet, ac ſi beneficiis aliqui abuterentur; idque perſpicue Frontinus noſter ſupra in Art. 103 indicavit; ubi ſcripſit; *magna cura multiplici opponenda frandi eſt. Solicite ſubinde Ductus extra Vrbem ſunt circumeundi ad recognoſcenda beneficia*.

II. In Codice Vrbinate, ac in aliis Libris, pro verbo *Circitores* (quod in Caſſinenſi Codice eſt) legitur, *Curatores*; quod verbum profecto & ambiguum, & difficilius explicatu foret. Immo id verbum cauſſa erroris fuit Pignorio, qui in Commentario de Servis ita habet; *in* familia *publica* (ſed obiter animadverte, Miniſteria hæc non fuiſſe in publica tantum familia; ſed *in utraque* familia a Frontino poni) *cenſebantur Curatores, qui aquas & Caſtella cuſtodirent, alio nomine Caſtellarii*. Verum credibile non eſt, Frontinum tam diligenter hac in narratione loquentem, unum idemque Miniſterii genus duplici nomine indicaviſſe. Vbi vero *Circitor*. legas

[4] Silicarios, [5] Tectores, alioſque opifices. Ex his aliquos extra Vrbem eſſe oportet ad ea, quæ non ſunt magnæ molitionis; [6] maturum tamen auxilium videntur exigere. [7] Omnes in Vrbe, circa Caſtellorum & Munerum ſtationes, [8] opera quæque urgebunt; in primis ad ſubitos caſus, ut ex quampluribus Regionibus, in

(neque mehercle diverſimode legendum puto) omnia, quæ de Curatoribus illis dicta fuerant, omnino concidunt.

4. *Silicarios*] Silicarii, ut recte Pignorius in citato Commentario habet, *ſtratas ſilice Vias perrumpebant ad ſubditos aquarum Ductus reparandos, ut etiam hodie Romæ fieri vidimus*. Adde tamen; poſtquam opifices, quorum id munus erat, Aquarum Ductus reparaverant, Silicarii, Vias iterum ſternentes, in priſtinum ſtatum reſtituebant.

5. *Tectores*] *Tectorium*, ut Philander ad Cap. 10 Lib. V Architecturæ Vitruvii habet; *omnem cruſtam induci ſolitam ſignificat*. Idem vero Philander ad Cap. 2 Lib. VII ejuſdem Architecturæ ita ſcribit; *Tectoria, quæ illinimenta ſunt quædam parietum & quaſi pavimenta, atque incruſtatio, aut calce pura fiunt, & Albarium opus vocatur; aut gypſo, & fortaſſe non ſine ratione Gypſatum appellari poſſit; aut calce & arena, & dicitur Arenatum; aut marmore & calce, & Marmoratum nominatur*. Inter opera vero tectoria, a nobis definienda quoque eſt Maltha, de qua idem Philander ad Caput 7 Lib. VIII citati Operis ita ſcribit; *Maltha* Caſtella Aquarum *inducebantur tenaciſſima, &, ut utar Plinii verbis, duritie lapides antecedente. Ea fiebat calce in vino reſtincta, & tuſa cum adipe ſuillo & ſucco fici, aut cum eodem adipe & pice. Opus ipſum priuſquam malthetur, oleo perfricandum*. Ad hæc quoque opera tectoria referri poteſt opus ſigninum, ad continendam aquam perutile; ut ſupra dictum jam eſt in Nota 9 Art. 10. Plura autem de tectoriis paſſim apud Authores Rei Ruſticæ reperiuntur.

II. Quæ cum ita ſe habeant, haud dubie ſtatuendum eſt, *Tectores* fuiſſe illos, qui parietibus opus tectorium inducebant. Eam vero definitionem, qua Pignorius in Opere alias citato *Tectores* ita definit; *Tectores Caſtella, & opus arcuatum tegebant*; in medio relinquo: num enim tecta ædificare ad murarios fabros pertineret, & num etiam tectores ad hos ſint revocandi, mihi non conſtat.

6. *maturum tamen auxilium videntur exigere*.] Ea eſt in Codicibus Caſſinenſi, & Vrbinate interpunctionis ratio, ut citata hæc verba ad præcedentia verba referantur: quare integer ſenſus eſt hic. *Oportet, extra Vrbem eſſe aliquos* opifices ad agendum in rebus iis, *quæ* etſi *non ſunt magnæ molitionis, videntur tamen exigere auxilium maturum*, ideſt promptum tempeſtivumque. In Editione autem Iocundi, citata verba referuntur ad ſubſequentia; ſed particula, *tamen*, videtur minime conſentiens principio novæ ſententiæ; novam enim ſententiam ſubſequentia verba complectuntur. Neque citata illa verba ſubſequentibus, quæ obſcuritate aliqua laborant, lumen afferunt.

7. *Omnes in Vrbe, circa Caſtellorum &c.*] Periodum hanc, aliqua laborantem obſcuritate, ita interpretor; *Omnes* opifices qui erunt *in Vrbe urgebunt quæque* (ideſt ſingula) *opera circa ſtationes Caſtellorum & Munerum; in primis* vero urgebunt opera, quæ fient *ad ſubitos caſus, ut præſidium aquarum poſſit ex quampluribus Regionibus converti abundantius* in eam, *in quam* (*quam*, non *quas*, legendum eſt, ut in Caſſinenſi) *neceſſitas incubuerit*.

8. *opera quæque*] Ita Codex Vrbinas: in Caſſinenſi Codice dubium quodammodo, an ſcriptum ſit, *opera quoque*: certe tamen videtur lectio illa, *opera quæque*, præſtare: Editio Iocundi habet; *operaque quæ*. ſed hæc Iocundi lectio originem habuit

in quam neceſſitas incubuerit, converti poſſit præſidium aquarum abundantius. Tam amplum numerum utriuſque familiæ, ſolitum ambitione aut negligentia [9] Præpoſitorum in privata opera diduci, revocare ad aliquam diſciplinam, & publica miniſteria ita inſtituimus, ut pridie, quid eſſet [10] actura, dictaremus, & quid quoque die egiſſet, actis comprehenderetur. ¶ [1] *Commoda* publicæ familiæ ex AErario dantur; [2] quod impendium exoneratur vectigalium reditu ad jus Aquarum pertinentium. [3] Ea conſtant ex ...., quæ ſunt circa Ductus, aut Caſtella, aut Munera, ¶ Art. 118.

---

habuit ex eo, quod ſuperiora verba, *maturum tamen auxilium videntur exigere*, referuntur ad hanc periodum, ſecus ac in Codicibus eſt. Nos vero ſecuti ſumus Codices, ut in Nota 6 hujuſce Art. jam monuimus.

9. *Præpoſitorum*] Hoc in loco notari præſertim Curatores Aquarum, exiſtimo: nam ſupra in Art. 101 Frontinus ipſe ſcripſerat; *Apparitores, & Miniſteria, quamvis perſeveret adhuc AErarium in eos erogare, tamen eſſe Curatorum videntur deſiſſe inertia, ac ſegnitia non agentium Officium*. Ex hoc autem loco poſſe confirmari opinor, quæ de verbo *Præpoſitum* diximus jam in Nota 3 Art. 17.

10. *actura*] Ideſt; actura utraque familia.

1. Commoda *publicæ familiæ*] In Codicibus, & in Editionibus, quæ præceſſere Editionem Iocundi deeſt verbum *Commoda*. Sed quoniam haud dubie verbum aliquod ante verba, *publicæ familiæ*, requiritur, in Caſſinenſi autem Codice, ubi verbum *Commoda* eſſe deberet, lacuna eſt, & paullo infra in hoc eodem Art. ſcribitur; *Cæſaris familia ex fiſco accipit commoda*; quo in loco verbum, *commoda*, in eadem ſignificatione, quam obtinet hoc etiam in ſuperiore loco, adhibetur: iccirco id Iocundi ſupplementum retinui. Pro *commodis* autem hoc in loco, & infra intelligendæ videntur præſertim res, quæ neceſſariæ erant vitæ ſuſtentandæ, atque inſtrumenta neceſſaria artibus illis exercendis: ut ut *in re militari* (teſte Turnebo in *Adverſariorum* Lib. V Cap. 5 (*commoda dicerentur vel munera, vel præmia, vel agri denique, qui dabantur militibus*. ¶ Art. 118.

2. *quod impendium exoneratur vectigalium reditu &c.*] Ita Codices, & Editio Iocundi. Keuchenius in hunc locum notat; *in aliis ſcriptum fuiſſe „ erogatur „*: idque verbum, *erogatur*, probat; ſubditque, *impendium eſſe proprie id, in quod pecunia erogatur*. Sed citata verba ita ſunt (ni peſſime fallor) interpretanda, ut ſignificent; pecuniam ſumtam ex AErario ad comparanda commoda publicæ familiæ compenſari illato in AErarium *reditu vectigalium ad jus Aquarum pertinentium*. Quare liquet, ſubſtitutionem verbi *erogatur*, pro *exoneratur*, minime poſſe probari.

3. *Ea conſtant ex ...., quæ ſunt*] In Codice Caſſinenſi legitur; *exolie difficiſue*: in Codiee Vrbinate; *exoli edicifue*: in Editione principe; *ex olivetis*: in Editione Iocundi; *ex hortis ædificiiſve*. Cum autem verba in Codicibus imperfecta ſint; neque ſatis ego viderem quibus rationibus in Editione principe, & in Iocundi Editione verba illa fuerint ita refecta; immo rationes quaſdam adverſus refectiones illas proſpicerem, malui lacunam relinquere. Sed de hoc loco erit iterum dicendi occaſio infra in Nota ad verba, *quominus in eo loco paſcere &c.* Art. 129.

nera, aut Lacus; quem reditum prope [4] ſeſtertiorum CCL millium, [5] *alienatum*, ac vagum, proximis vero temporibus [6] in Domitiani loculos [7] converſum, juſtitia Divi Nervæ Populo reſtituit, noſtra ſedulitas ad certam regulam redegit, ut conſtaret, quæ eſſent ad hoc vectigal pertinentia loca. Cæſaris familia [8] ex Fiſco accipit commoda; unde & omne plumbum, & omnes impenſæ ad Ductus, & Caſtella, & Lacus pertinentes, erogantur.

¶ Art. 119. ¶ Quoniam quæ videbantur ad familiam pertinere expoſuimus, ad tutelam Ductuum, ſicut promiſeramus, divertemus: rem enixiore cura dignam, [1] cum magnitudinis Romani Imperii id præcipuum ſit indicium.

---

4. *ſeſtertiorum CCL millium*] Ideſt; ſecundum æſtimationem conſtitutam ſupra in Nota 13. III. Art. 7; Nummorum Philippeorum 6250. In Codicibus legitur *ſeſtertiorum* (ut ſcripſimus) in Editione autem Iocundi legitur *ſextertium*.

5. alienatum] Codices habent; *alientem*; quod verbum, cum nullius ſignificationis viſum ſit, ſuſpicatus ſum, habuiſſe originem ex corruptione verbi hujuſce, *alienatum*; cujus loco mendoſe *alientem* ſcriptum fuerit. Verbum autem, *alienatum*, toti congruit illi ſententiæ. Editio Iocundi habet; *ſalientem*: ſed id verbum ſententiæ illi haud congruere poſſe videtur.

6. *in Domitiani loculos*] Loculi dicuntur aliquando ſacculi, in quibus pecunia ſervatur: ita Martialis in Lib. XIIII. 12.

Hos niſi de fulva loculos implere moneta
Non decet

Hic autem dicemuſne quaſi ſignificari latibula, in quibus uſurpata pecunia conderetur? Certe eo tempore, quo Frontinus ſcripſit, Domitiani nulla mentio, niſi verbis, quæ ejus vitia notarent, fieri ſolebat; non tantum odio in ejus vitia, verum etiam, ut ea ratione laudaretur Trajanus, qui a Domitiani vitiis abhorrebat.

7. *converſum*] Ita Codex Caſſinenſis: Codex Vrbinas habet; *eſt verſum*: Editio Iocundi habet dumtaxat, *verſum*.

8. *ex Fiſco*] AErarium erat locus, in quo recondebatur pecunia pertinens ad Rempublicam; Fiſcus erat locus, in quo recondebatur pecunia pertinens ad Principem: ac pecunia AErarii erat Reipublicæ, pecunia Fiſci erat Principis. Et quidem, rem ita ſe habuiſſe quo tempore Frontinus ſcripſit (de eo enim tempore ſolicitus magis ſum, non ignarus poſterioribus temporibus multa fuiſſe mutata) teſtis eſt Plinius in Panegyrico ad Trajanum (Cap. 36) *At fortaſſe*, inquit, *non eadem ſeveritate Fiſcum, qua AErarium cohibes? Immo tanto majore, quanto plus tibi licere de tuo, quam de publico credis*.

II. Porro ex citato Frontini loco poſſumus colligere, *commoda familiæ Cæſaris, omne plumbum, & omnes impenſas, ad Ductus, & Caſtella, & Lacus pertinentes*, ex pecunia Cæſaris fuiſſe comparata.

¶ Art. 119. 1. *cum magnitudinis Romani Imperii &c.*] De laudibus magnificentiæ Aquæductuum vide ſupra Notam 4. II. Art. 16.

2. opera

dicium. Multa atque ampla [2] opera ſubinde naſcuntur, quibus ante ſuccurri debet, quam magno auxilio egere incipiant: [3] plerumque tamen prudenti temperamento ſuſtinenda; quia non ſemper opus [4] aut facere, aut ampliare, quærentibus credendum eſt. Ideoque non ſolum ſcientia Peritorum, ſed & proprio uſu Curator inſtructus eſſe debet, [5] nec ſuæ tantum ſtationis Architectis uti, ſed plurium advocare non minus fidem, quam ſubtilitatem, ut æſtimet [6] quæ repræſentanda, quæ differenda ſint; & rurſus, quæ per Redemptores effici debeant, [7] quæ per domeſticos Artifices. ¶ [1] Naſcuntur opera ex his cauſ- ¶ Art. 120.
ſis; nam aut vetuſtate corrumpuntur; aut [2] impotentia Poſſeſſorum; aut vi tempeſtatum; aut culpa male facti operis, quod ſæpius accidit in recentibus.

¶ Fere

---

2. *opera ſubinde naſcuntur*] Opera naſci dicuntur, quia cum naſcantur vitia in Aquæductibus, inde eſt operum neceſſitas.

3. *plerumque tamen prudenti temperamento ſuſtinenda*] Ita in Codicibus, & in contextu Editionis Iocundi: ſed in emendatione erratorum, quæ reperitur ad ejuſdem Editionis calcem, legitur; *pleraque tamen prudenti temperamento ſuſtinenda ſunt*: atque verba hæc ab omnibus deinde fuere recepta. Keuchenius autem in Nota ad hunc locum, ſcribit; *prudenti, ideſt artificioſo*, citatque Plinium, qui „ *artifex temperamentum* „ *dixit*: ego mallem dicere, *temperamento prudenti*, ideſt cauta aſſenſus ſuſtentatione: quæ enim ſequuntur verba aperte indicant, ejuſmodi temperamentum eſſe neceſſarium, ut deliberetur; ne quid vel fruſtra, vel male fiat.

4. *aut facere, aut ampliare, quærentibus credendum eſt*] Nam haud raro Architecti, atque Artifices, ut ædificia aut ſtruantur, aut reparentur, ſuadent; non quod ita ex animo ſentiant, ſed quod ita, lucrum ex operibus ſe facturos eſſe, ſperent. Idque non ſolius temporis noſtri vitium eſt, ſed veterum etiam temporum fuiſſe vitium, vel ex hoc Frontini loco colligi poteſt.

5. *nec ſuæ tantum ſtationis Architectis uti*] Ideſt; *nec tantum uti Architectis* ſolitis adhiberi ad ea opera. Niſi quis mallet interpretari, ea verba *Architectis ſuæ ſtationis*, idem ſignificare, atque ſignificant hæc; *Architectis attributis ei Regioni*. Vtraque ſane interpretatio veriſimilitudine non caret: in priorem tamen ego magis feror.

6. *quæ repræſentanda*] Ex ſubſequentibus verbis, *quæ differenda*, liquet, verba *quæ repræſentanda* ſignificare idem, ac quæ ſine dilatione facienda: ſecundum quam ſignificationem id verbum Cicero etiam uſurpavit.

7. *quæ per domeſticos artifices*] Ideſt, ut opinor, per familiares artifices: nimirum per eos, qui erant in Familiis privata, & publica.

1. *Naſcuntur opera ex his cauſſis: aut vetuſtate corrumpuntur &c.*] Ideſt vitia in Du- ¶ Art. 120.
ctibus, ſeu neceſſitas efficiendi opera, naſcuntur *ex his cauſſis*: nimirum partes Ductuum *aut vetuſtate corrumpuntur &c.* In Codicibus, atque in Editione principe ita ferme, ut ſcripſimus, legitur: in Editione vero Iocundi poſt verbum *cauſſis* particula

nam

¶ Art. 121. ¶ Fere aut vetuſtate, [1] aut vi tempeſtatum partes Ductuum laborant, quæ [2] arcuationibus ſuſtinentur, aut montium lateribus applicatæ ſunt, & ex arcuationibus eæ, quæ per flumen trajiciuntur: [3] ideoque hæc opera ſolicita feſtinatione [4] explicanda ſunt. Minus injuriæ ſubjacent ſubterranea, [5] nec gelicidiis, nec caloribus expoſita. [6] Vitia autem ejuſmodi ſunt, ut aut non interpellato [7] curſu ſubveniatur eis, aut emendari [8] niſi aver-

nam reperitur; ſed cum ea particula, vel alia, puta *nimirum*, ſubaudiri facile poſſit, prudens eam prætermiſi. In ea etiam Editione poſt verbum, *opera*, legitur particula *fere*; quæ pariter in Codicibus deeſt, ac in principe Editione: & hanc quoque, ceu minime neceſſariam, Codices ſecutus, prætermiſi.

2. *impotentia Poſſeſſorum*] Ideſt, fraudibus Poſſeſſorum; hoc enim in loco ſignificatur, Poſſeſſores fuiſſe impotentes cohibendæ cupiditatis, qua ferebantur ad uſurpationem rerum pertinentium ad publicum.

¶ Art. 121. 1. *aut vi tempeſtatum*] In Codicibus legitur; *aut vi*, verbumque *tempeſtatum* deeſt, quod reſtitutum fuit a Iocundo. Neque profecto dubitari poteſt, quin ita, ut reſtituit Iocundus, legendum ſit. Namque manifeſtum eſt, Frontinum, qui in Art. præcedente ſcripſerat, vitia in Ductibus naſci ex quattuor hiſce cauſſis,

I. ex *vetuſtate*,
II. ex *impotentia poſſeſſorum*,
III. ex *vi tempeſtatum*,
IIII. ex *culpa male facti operis*;

manifeſtum (inquam) eſt, Frontinum in præſentia incipere fuſius agere de duabus cauſſis, vitia ejuſdem ferme generis progignentibus; nimirum de prima, & de tertia, de *vetuſtate*, atque de *vi tempeſtatum*.

2. *arcuationibus ſuſtinentur, aut montium lateribus applicatæ ſunt, & ex arcuationibus eæ, quæ per flumen trajiciuntur*] Porro hæc opera facilius corrumpi poſſe, etiam ſupra in Art. 17 indicaverat Frontinus noſter ſcribens, ab hiſce operibus *majorem aſſiduamque exigi curam*: quod comparanti hunc cum eo loco eſſe poterit manifeſtiſſimum. In eis autem verbis, *arcuationibus*, & *eæ quæ*, aliqua differentia eſt inter Editionem Iocundi, & Caſſinenſem Codicem; ſed quæ non adducat in ſuſpicionem alius lectionis. Porro Scaliger in Variis Lectionibus, legendum eſſe, *quæ per flumen*, ſcripſerat. Quod vero attinet ad verbum *exarcuationibus*, nuſquam alibi uſurpatum, quod in Codice Vrbinate, & in pleriſque Libris typis æneis deſcriptis legitur, id factum perperam eſt a particula *ex*, & verbo *arcuationibus*, quæ diſtincta eſſe debere plane reor: ſenſus enim eſſe videtur; *arcuationes eas, quæ per flumen trajiciuntur*, magis etiam laborare.

3. *ideoque*] Ita Codex Caſſinenſis: in aliis Libris legitur dumtaxat *ideo*.

4. *explicanda*] Ideſt; perficienda.

5. *nec gelicidiis, nec caloribus expoſita*] Ideſt quæ difficilius corrumpi queunt *vi tempeſtatum*, ſive anni tempeſtas vehementer frigida ſit, ſive calida vehementer.

6. *Vitia autem ejuſmodi ſunt, ut aut non interpellato*] Ita Codices, & Editio princeps: ita etiam *ad oram Scriveriani Libri* adſcriptum fuiſſe, Keuchenius narrat: Editio vero Iocundi habet; *vitia autem ejuſmodi, aut talia ſunt, ut non interpellato*.

7. *curſu*] Ideſt; *curſu* aquæ per alveum rivorum.

8. *niſi averſo non poſſint*] In Codice Vrbinate legitur; *niſi adverſa non poſſint*: in Caſſinenſi, & in Editione Iocundi; *niſi averſa non poſſint*: in Editione principe;

niſi

averſo non poſſint, ſicut ea, [9] quæ in ipſo alveo fieri neceſſe eſt. ¶ [1] Hæc duplici ex cauſſa naſcuntur, aut limo concreſcente, qui [2] interdum in cruſtam dureſcit, iterque aquæ [3] coarctatur, aut tectoria corrumpuntur, unde fiunt manationes, quibus neceſſe eſt latera rivorum & ſubſtructiones vitiari. [4] Pilæ quoque ipſæ [5] topho exſtructæ [6] ſub tam magno onere labuntur. ¶ Art. 122.

---

niſi adverſa re poſſint. Ego vero exiſtimo, haud dubie legendum eſſe, *niſi averſo non poſſint*: cum enim proxime ſcripſiſſet Frontinus, vitia quædam, *non interpellato curſu* aquæ per alveum, poſſe emendari; videtur quidem perſpicuum, hoc in loco intelligendum eſſe, quædam alia vitia non poſſe emendari niſi *averſo curſu* aquæ ab alveo vitiato: nimirum inducta aqua in plumbatos canales eo modo, qui exponitur infra in Art. 124.

9. *quæ in ipſo alveo fieri neceſſe eſt*] Ideſt; qualia ea vitia ſunt, quæ in ipſo alveo temporis diuturnitate naſci debent.

1. *Hæc duplici ex cauſſa*] Cum ſupra ſcripſiſſet Frontinus, ex Aquæductuum vitiis, quæ naſcuntur aut vetuſtate, aut vi tempeſtatum, alia poſſe emendari non interpellato aquæ curſu, alia autem non poſſe emendari, niſi curſu interpellato: nunc in duo genera diſpertitur cauſſas, unde oriuntur ultima vitia *hæc*; quæ, niſi interpellato curſu aquæ, fluentis per rivorum alveos, emendari non poſſunt. ¶ Art. 122.

2. *interdum in cruſtam dureſcit*] Et quidem longi temporis intervallo cruſtæ ad maximam craſſitiem in Aquarum Ductibus aliquando pervenire queunt; ut Fabretto obſervatum fuit, qui (Num. 10) in Ductu Aquæ Alexandrinæ ſe vidiſſe, refert, *cruſtam vix credibilis craſſitiei, nedum in ipſo rivo pene obſtructo, & ſæpius ad dodrantis intercapedinem reſtricto; ſed ad latera exteriora ipſius Ductus, ubi humor ex eodem exſudans, in ingentes moles, quæ vehem fæni onuſtam imitarentur, coaluiſſe*: & paullo infra addit; limum in Ductu Aquæ Marciæ *in cruſtam longe hac*, de qua loquebatur, *ſpiſſiorem magiſque compactam induruiſſe*. Quin tales cruſtæ etiam lapideſcebant. Idem Fabrettus (Num. 69) de rivo quodam vetuſtiſſimo verba faciens; *erat in eo*, ſcribit, *craſſiſſima circumquaque cruſtæ nigricantis coagmentatio, intus lapidoſa, & ſolida*. Ac Michael Mercati in eo loco, quem citabimus paullo infra in Nota 5 hujuſce Art. lapidem, qui dicitur Tophus, etiam in Aquæductibus concreſcere, narrat. Nardinus quoque, in alias citati Operis Lib. VIII Cap. 4, quibuſdam cruſtis duritiem marmoris tribuit: *Antiqui*, ſcribit, *Marciæ Aquæductus multis in locis pleni ſunt pulchri marmoris (quod nomine alabaſtritis nuncupant) geniti ex aqua & terra in lapidem converſis*.

3. *coarctatur, aut tectoria corrumpuntur*] Ita Codices, & Editio princeps: Editio Iocundi in Emendationibus ad calcem poſitis habet; *coarctat, aut tectorio, quod corrumpitur*: ſed nullam video cauſſam, cur Codicum verba mutari debeant; atque, ſi omnino debuiſſent emendari, profecto hoc in loco Iocundum minime ſecutus fuiſſem.

4. *Pilæ*] Pilæ hoc in loco ſignificant ſtructuras, parallelogrammæ baſis laterumque exſtructorum ad perpendiculum, erectas ad ſuſtinendos arcus, ſuper quos erant Aquarum ſpecus (vulgo *Pilaſtri*)

5. *topho*] De natura hujus lapidis pauca quædam habet Vitruvius in Lib. II Cap. 6: Plinius ſcribit in Lib. XVII Cap. 4; *Tophus ſcaber natura friabilis expetitur quoque ab authoribus*. Michael autem Mercati, hujuſcemodi rerum peritiſſimus, in ſua Metallotheca (ad *Armarium* VII, ubi agit de Lapidibus ſimilibus terræ, pag. 152) de topho ſcribit; *Pumici ſimilis eſt tophus (vulgo „ topho „) qui Græcis πῶρος dicitur; nam lapis eſt meatuum plenus, & ideo levis; neque ſemper colore atque duritie*

Pario

tur. Refici quæ circa alveos ſunt rivorum æſtate non debent, [7] ne intermittatur uſus tempore, quo præcipue deſideratur: ſed vere, vel autumno, & maxima cum feſtinatione, [8] ut ſcilicet ante præparatis omnibus quam pauciſſimis diebus rivi ceſſent. Neminem fugit per ſingulos Ductus hoc eſſe faciendum; ne, ſi plures pariter avertantur, deſit aqua Civitati. ¶ Ea quæ non interpellato aquæ curſu effici debent, [1] maxime ſtructura conſtant, quam & ſuis temporibus [2] & fidelem fieri opor-

¶ Art. 123.

Pario marmori ſimilis exiſtit, ut Plinius (Lib. XXXVI Cap. 17) ex Teophraſto ſcriptum reliquit (Plinius tamen, utcumque ſit de hoc loco, quem Mercatus citat, alibi tophum *friabilem* dixerat, ut ſupra monuimus) *ſed plerumque mollis atque friabilis reperitur; colore quidem non ſolum albo, ſed cinereo, rubro, ſubflavo, atque fuſco: nam pro terræ, in qua gignitur, diverſitate, variis coloribus inſignitur*. His autem alia plura Mercatus ad tophi generationem pertinentia adjecit.

6. *ſub tam magno onere labuntur*] In pilis cæmentitiis ex topho, & parte aliqua lateris (in Aquæductibus ſe obſervaviſſe, Fabrettus narrat, Num. 6, quædam opera *ex topho, & latere alternatim compoſita*) in pilis, inquam, eo modo exſtructis, cum tophus ſuapte natura friabilis, ut in ſuperiore Nota diximus, a ſuperincumbente immani pondere, tractu temporis & ſenſim ſine ſenſu quodammodo detereretur, ac multæ rimæ fierent in iis locis, ex quibus detritæ tophi partes decidebant, tandem, æquabili fulcimento ſuperioribus partibus deficiente, fiebat ut pilæ ipſæ laberentur.

II. Non eſt tamen hic locus accipiendus ita, ut omnes pilas eodem modo exſtructas fuiſſe concipiatur. Quædam rudiori modo erant ædificatæ; at quædam erant ex lapide quadrato exſtructæ, ut in Num. 279 narrat idem Fabrettus; atque ut ex Art. 124 hujuſce Commentarii aperte colligi poteſt.

7. *ne intermittatur uſus*] Ita Codices, & Editiones, quæ Iocundi Editionem præceſſere: Editio Iocundi habet; *ne aquæ intermittatur uſus*: ſed illud verbum, *aquæ*, quod Iocundus adjecit, in hoc ſenſu non requiritur, nam ſuperius verbum, *rivorum*, ſubauditur; atque germanus ſenſus eſt, *ne rivorum intermittatur uſus*: quare ita etiam congruit cum iis, quæ paullo infra ſubjiciuntur verbis, *ut quam pauciſſimis diebus rivi ceſſent*.

8. *ut ſcilicet ante*] Ita Codex Caſſinenſis: Codex Vrbinas habet; *ut ſu ..... ante*: Editio princeps; *ut perfecti ante*: Editio Iocundi in contextu videtur cum Caſſinenſi Codice conſentire: at in emendatione erratorum habet; *ita ut ante*.

¶ Art. 123. 1. *maxime ſtructura conſtant*] Quæ niſi interpellato aquæ curſu fieri poterant, in ipſis rivorum alveis fiebant: at quæ extra ipſos alveos erant facienda, nimirum in ſtructuris, quibus rivi ſuſtentabantur muniebanturque, fieri poterant non interpellato aquæ curſu. Cum vero Frontinus ſcripſerit, *maxime ſtructura conſtant* (ubi particula *maxime* idem ſignificat ac verba hæc, *maximam partem*) indicari videtur; præter *ſtructuram*, quædam alia non interpellato aquæ curſu fieri potuiſſe.

2. *& fidelem*] ut fides Hominum conſtantia eſt; ita ſtructura perfecta, atque ſtatura diu integra, fidelis potuit appellari. Neque novum eſt, hanc vocem ad inanimata transferri: Plinius, in Lib. XVI Cap. 36, arundinum *coma*, ſcribit, *in Belgis contuſa, & interjecta navium commiſſuris ferruminat textus, glutino tenacior, rimiſque explendis fidelior pice*.

3. *Ido-*

oportet. [3] Idoneum ſtructuræ tempus eſt a Kalendis Aprilibus in Kalendas Novembres, ita ut optimum ſit intermittere eam partem æſtatis, quæ nimiis caloribus incandeſcit: quia temperamento cæli opus eſt, [4] ut ex *humore* commode ſtructura combibat, & in unitate corroboretur. Non minus autem ſol acrior, quam gelatio [5] præcipit materiam: nec ullum opus diligentiorem poſcit curam, [6] quam quod aquæ obſtaturum eſt. [7] Fides itaque ejus per ſingula, ſecundum Legem notam omnibus, ſed a paucis obſervatam, exigenda eſt. ¶ Illud nulli dubium eſſe crediderim, proximos Ductus, [1] id eſt, qui a VII milliario [2] lapide quadrato ¶ Art. 124.

3. *Idoneum ſtructuræ tempus*] Cum ad ædificiorum ſoliditatem haud parum conferat, ſi ſtruantur opportuna anni tempeſtate; mirum ſane eſt, in tam multis de Architectura conſcriptis voluminibus tam pauca de tempore idoneo ad ædificandum occurrere. Inter paucos vero Authores, qui de hac re verba fecere nominandus eſt Leo Baptiſta Albertus, Vir Architecturæ ſane peritiſſimus, qui in indicando tempore ſtructuræ idoneo (in Lib. III *de Re Ædificatoria* Cap. ultimo) æque diligens, ac Frontinus noſter fuit; immo etiam plura complexus eſt, quippe qui in Architectura tradenda totus erat. In eo dumtaxat paullo obſcurior fuit Albertus, quod tempus aliud *per Caniculam* indicaverit, aliud vero *ad Vergiliarum* ortum: certum tamen videtur, Albertum non indicaviſſe ea anni tempora, quibus aut Canicula, aut Vergiliæ oriebantur, dum ille opus ſuum de Architectura commentabatur: ſed credibile prorſus eſt, Albertum latine ſcribentem, Latinorum more ſcripſiſſe. Ne vero longior ſim; hic neque prolixum Alberti locum deſcribam; neque huc referam, quæ commentatus fueram de Caniculæ ortu, fuſiuſque ex Dionyſii Petavii *Variarum Diſſertationum* Lib. II, & ex Ovidii *Faſtorum* Lib. IIII, & Lib. V de Vergiliarum ortu collegeram: tantum dicam, me plane credere, eam fuiſſe mentem Alberti; ut, cum *per Caniculam* dixit, indicaverit vigentem æſtatem, cum vero *ad Vergiliarum ortum* dixit, medium ver ſignificaverit. Quæ cum ita ſint; ſi quis volet propoſita Authorum loca inſpicere, is deinde facile poterit Frontini præcepta cum Alberti præceptis comparare.

4. *ut ex* humore *commode ſtructura combibat*] Ita Editiones princeps, & Iocundi: in omnibus Codicibus deeſt verbum, *humore*; quod tamen huic loco nimis convenit.

5. *præcipit materiam*] Ideſt; materiæ conſumptionem, eam deterendo, anticipat.

6. *quam quod aquæ obſtaturum eſt*] Nimirum quod aquam debet continere. Ceterum opus *obſtaturum aquæ* poſcere *curam diligentiorem*, ſatis notum eſt ſuapte natura; cum aqua ſit ædificiorum (ut ita dicam) inimica, quippe quæ & humiditate, & in rimulas quaſcumque penetratione jugiter minutarum partium diſſolutionem moliatur.

7. *Fides itaque ejus*] Verbum *fides* (ut ſupra in Nota 2 hujuſce Art. de verbo illo *fidelem* diximus) hic ad inanimata transferri, nimirum ad opus aquæ obſtaturum, de quo ſermo eſt, res ipſa declarat; ac *fides* hoc in loco quodammodo ſignificat eam, quæ ex operis perfectione oritur diuturna conſervatio.

1. *id eſt qui a VII milliario*] In Codicibus, & aliis omnibus Libris legitur, *a ſexto milliario*: ſed nullus dubito, quin *a VII. milliario* ſit legendum. Nam ſupra in ¶ Art. 124.

 Art.

drato conſiſtunt, maxime cuſtodiendos: quoniam & ampliſſimi operis ſunt, [3] & plures Aquas ſinguli ſuſtinent, quos ſi neceſſe fuerit interrumpere, [4] major pars Aquarum Vrbem deſtituet. [5] Remedia tamen ſunt & his difficultatibus: [6] *opus* inchoatum excitatur ad libram defi-

---

Art. 7 Frontinus agens de Marciæ Ductu ita ſcripſit; *habet longitudinem &c. propine Vrbem a VII milliario ſubſtructione paſſuum DXXVIII; reliquo opere arcuato paſſuum VI millium CCCCLXXII*: eoſdemque numeros plane repetit, paullo infra locum illum in Art. 9, de Ductu Iuliæ, quoniam a ſeptimo milliario ſuper eandem ſubſtructionem, & ſuper eoſdem arcus erant ſpecus Marciæ, & Iuliæ; eratque etiam ſpecus Tepulæ. Præterea agens de Claudiæ Ductu in Art. 14 ita ſeribit; *habet longitudinem &c. & prope Vrbem a VII milliario ſubſtructione rivorum per paſſus DCVIIII, opere arcuate paſſuum VI millium CCCCLXXXXI*: eademque verba, eoſdemque numeros repetit, paullo infra hunc locum in Art. 15, cum agit de Ductu Anionis novi; quoniam ſuper eandem ſubſtructionem, & ſuper eoſdem arcus a ſeptimo milliario erant ſpecus Claudiæ, Anioniſque novi. Quæ cum ita ſint, evidentiſſimum eſt, *a VII milliario* hoc quoque in loco, ubi de iiſdem illis ædificiis agitur, eſſe legendum.

2. *lapide quadrato conſiſtunt, maxime cuſtodiendos*] Quid lapis quadratus eſſet, non ſatis perſpicue rei ædificatoriæ Scriptores definiunt. Reor tamen, extra dubitationis aleam eſſe, lapides quadratos præditos fuiſſe ea figura, ut inter ſe omni ex parte congruerent. Porro proximi illi Ductus maxime cuſtodiendi fortaſſe fuere etiam ob id, quod a Vitruvio, in Lib. II Cap. 8, narratur. *Id autem*, ſcribit ille, *licet animadvertere etiam de nonnullis monumentis, quæ circa Vrbem facta ſunt e marmore, ſeu lapidibus quadratis, intrinſecuſque medio calcata farcturis, vetuſtate evanida facta materia, cæmentorumque exacta raritate, proruunt, & coagmentorum ab ruina diſſolutis juncturis diſſipantur*. Credibile enim eſt, hunc modum ædificandi, quo monumenta illa facta fuiſſe Vitruvius narrat (quo hodieque grandes quædam ædificiorum partes fiunt) tum Vitruvii ætate, tum etiam poſt Vitruvii ætatem in uſu fuiſſe, præſertim in immanibus ſubſtructionibus illis, piliſque, quibus arcus, & ſpecus erant impoſiti.

3. *& plures Aquas ſinguli ſuſtinent*] Nam Iulia, Marcia, & Tepula (a ſeptimo ab Vrbe milliario) eodem opere ſuſtentabantur; item opere alio una ſuſtentabantur (a ſeptimo pariter ab Vrbe milliario) Claudia, & Anio novus.

4. *major pars Aquarum Vrbem deſtituet*] In Codicibus legitur; *majorem partem aquarum Vrbis deſtituet*: ſed viſum fuit neceſſarium ſequi principem Editionem, quæ ita habet, ut ſcripſimus. In Editione vero Iocundi legitur; *major pars aquarum Vrbem Romam deſtituet*: quod verbum, *Romam*, inepte intruſum fuerat in Editionem Florentinam an. 1496 ab aliquo ut puto oſcitante adeo, ut non animadverteret; per Antonomaſiam, *Vrbem* uſurpari pro *Roma*.

5. *Remedia tamen ſunt & his difficultatibus*] Ita Editio princeps: neque vero dici poteſt, Codices, in quibus legitur, *Remedia tamen ſunt & hujus difficultatibus*, diſſentire; nam *particula his* in particulam *hujus* olim Librariorum errore fuiſſe mutatam, ſatis manifeſtum videtur. Sed in Editione Iocundi legitur; *Remedia tamen ſunt, ut his difficultatibus*; & particulam *ut* conſequuntur verba *excitetur*, ac *continuetur*, pro *excitatur*, & *continuatur*, ut in Codicibus, & in principe Editione eſt; qua etiam ratione locus haud perſpicuus, fit in ea Iocundi Editione obſcurior.

6. opus *inchoatum excitatur ad libram deficientis; alveus vero plumbatis canalibus per ſpatium interrupti Ductus rurſus continuatur*] Codices Caſſinenſis, Vrbinas, & etiam Vaticanus habent ut ſcripſimus; niſi quod in ſingulis deeſt verbum *opus*, nam poſt verbum

Digitized by Google

deficientis ; alveus vero plumbatis canalibus per ſpatium interrupti Ductus, rurſus continuatur. Porro quoniam fere omnes ſpecus per Privatorum agros directi erant, [7] & difficilis videbatur futuræ impenſæ præparatio, [8] ni alicujus conſtitutione ſuccurreretur, ſimul ne acceſſu ad reficiendos rivos Redemptores a Poſſeſſoribus prohiberentur, Senatuſconſultum factum eſt, quod ſubjeci:

¶ QVOD. Q. AELIVS. TVBERO. PAVLLVS. FABIVS. MAXIMVS. COSS. V. F. DE. RIVIS. SPECVBVS. [1] FORNICIBVSQVE. IVLIAE. MARCIAE. APPIAE TEPVLAE. ANIONIS. REFICIENDIS. Q. D. E. R. F. P. D. E. R. I. C. VTI. CVM ¶ Art. 125.

II.

---

verbum, *difficultatibus*, ſequitur verbum, *inchoatum*; nullo alio verbo intermedio; & pro verbo, *alveus*, legitur, *alvea*. Ille, cujus opera princeps Editio prodiit, cum videret aliquid in Codicibus deſiderari, induxit verbum *alveus* (quod etiam Iocundus retinuit) legitur enim in ea principe Editione; *inchoatus alveus excitatur ad libram deficientis &c.* Sed quicumque rem paullo diligentius conſideret, profecto (ni peſſime ſallor) videbit, verbum illud, *excitatur*, indicare quidpiam pertinens ad arcuationes, ſubſtructioneſque; non vero indicare alveum. Quo ego reſpiciens ratus ſum, locum poſſe ſuppleri verbo *opus*, quod arcuationes, & ſubſtructiones ſignificatione ſua quodammodo complectatur. Quamobrem totum locum interpretor ita: *Opus*, quod alveos ſuſtinere debet, *inchoatum*, ideſt exſtructum dumtaxat ex tanta parte, quanta ſufficiat ad plumbatos canales ſuſtinendos, *excitatur ad libram*, ſcilicet exſtruitur ad altitudinem *deficientis* interruptique alvei Ductus; *alveus vero plumbatis canalibus per ſpatium* interrupti Ductus *continuatur*, ut per hunc alveum fluere aqua poſſit, quo tempore tum *inchoatum opus*, tum lapideus alveus circa plumbatos canales (eximendos tunc, cum lapideus alveus continere aquam poſſit) perficiantur.

7. *& difficilis videbatur futuræ impenſæ præparatio*] Vide infra Notam 6. II. Art. ſequentis.

8. *ni alicujus conſtitutione*] Ideſt; *ni alicujus*, in id habentis jus poteſtatemque, *conſtitutione*. In Editione Iocundi, loco præcedentis verbi *præparatio*, & ſubſequentis particulæ *ni*, eſt unicum verbum *præparationi*; cui commixtioni quidpiam ſimile eſt etiam in Codicibus: ſed non una de cauſſa plane credidimus, legendum eſſe diſtincte *præparatio*, *ni*: non tamen *præparatio*, *ut*; quemadmodum quidam legerunt. Contra vero in erratorum emendationibus, quæ ad calcem illius Editionis poſitæ ſunt, pro uno verbo *conſtitutione* (quod in Codicibus perſpicue legitur) ita habetur; *conſtitutio ne*: ubi emendatio eſt manifeſtiſſimus error.

1. *FORNICIBVSQVE*] Fornices aliquando ſignificant partem illam ſupremam ſpecus (& ſupremi etiam ſpecus, ſi plures ſpecus iiſdem ſubſtructionibus, arcuationibuſque ſuſtineantur) quæ in formam ambitus fornicati exſtructa, culminis tectique inſtar eſt toti Aquæductui: ſed aliquando, ut citato in loco, Fornices ſignificant arcuationes, quibus ſpecus ſuſtentabantur. Porro ubi id verbum *Fornices* occurrit; ex iis, quæ præcedunt, vel conſequuntur, verbis quilibet colligere facile poterit, num ſignificentur partes ſuperiores ſpecuum, an vero arcuationes ad ſpecus ſuſtinendos exſtructæ. ¶ Art. 125.

II. RIVI. FORNICES. QVOS. AVGVSTVS. CAESAR. SE. REFECTVRVM IMPENSA. SVA. POLLICITVS. SENATVI. EST. [2] REFICERENTVR. EX. AGRIS PRIVATORVM. TERRAM. [3] LIMVM. LAPIDEM. [4] TESTAM. ARENAM. [5] LIGNA CAETERAQVE. QVIBVS. AD. EAM. REM. OPVS. ESSET. [6] VNDE. QVAEQVE EORVM. PROXIME. SINE. INIVRIA. PRIVATORVM. TOLLI. SVMI. PORTARI ¶ POSSINT. [7] VIRI. *BONI.* ARBITRATV. AESTIMATA. DARENTVR. TOLLERENTVR SVMERENTVR. EXPORTARENTVR. ET. AD. EAS. RES. OMNES. EXPORTANDAS EARVMQVE. RERVM. REFICIENDARVM. CAVSSA. QVOTIENS. OPVS. ESSET PER. AGROS. PRIVATORVM. SINE. INIVRIA. EORVM. [8] ITINERA. ACTVS PATERENT. DARENTVR.

¶ Ple-

2. *REFICERENTVR*] Poſt hoc verbum in Caſſinenſi Codice lacuna eſt, quam tamen diſtinctionis cauſſa relictam ſuiſſe exiſtimo: idque eo facilius mihi perſuaſi, quod is, qui Codicem Vrbinatem deſcripſit, ubi ad ſequentia verba, *ex agris &c.* pervenit, veluti ſenſum novum aggreſſus, a capite deſcribere cœpit.

3. *LIMVM*] Qualis fuerit uſus *limi* in reficiendis Aquæductibus, fateor, me neque uſpiam reperiſſe, neque conjectura ſatis aſſequi poſſe: niſi dicatur, ad lutandas aliquas partes *limum* adhibitum fuiſſe.

4. *TESTAM*] Teſta hoc loco ſignificat fragmenta fictilium vaſorum, ac etiam (ut veriſimillimum eſt) tegularum, imbricum, tubulorum, aliorumque id genus; ex quibus fragmentis tuſis, & cum calce commixtis, ſigninum opus fiebat ad continendam aquam, ut jam dictum eſt in Nota 9 Art. 10, perutile; atque adeo Aquæductibus utiliſſimum. Credibile etiam eſt, in ipſa ſtructura uſum aliquem alium fuiſſe ejuſmodi fragmentorum. Porro teſtæ maximam copiam exſtitiſſe, vel ex eo liquet; quod Romæ ex fragmentis figlinis tantus acervus factus ſit, ut inde *Collis Teſtacens* nomen invenerit. Et ab ipſis uſque exordiis Vrbis tanti habita fuit ars Figulorum; ut Plinio teſte, in Lib. XXXV Cap. 12, *Numa Rex Collegium Figulorum inſtituerit.*

5. *LIGNA*] Quibus ſcilicet opus eſſet ad muniendum palis ſolum ſub fundamentis; ad ſtruendas contignationes, & tabulata, quibus artifices, & materiæ creſcente opere ſuſtinentur; ad machinas artificibus neceſſarias conſtruendas; atque ad alia id genus.

6. *VNDE. QVAEQVE. EORVM. PROXIME. &c.*] Hinc fit manifeſtum, in hoc Senatuſconſulto curatum fuiſſe, ut commode materia ſumeretur ad reficiendos Ductus; proxima enim commoda eſt. Pro qua tamen ſolvendum pretium erat, ut liquet ex ſequentibus verbis, *Viri boni arbitratu æſtimata darentur*: namque cur fuiſſet ſancitum, æſtimari oportere id, cujus pretium ſolvendum non fuiſſet?

II. Ex his autem poſſunt verba illa *difficilis videbatur &c.* in ſuperiore Art. poſita, ita explicari; *difficilis videbatur futuræ impenſæ* (ideſt materiæ impenſis acquirendæ) *præparatio*, ſi omnis materia ex locis valde longinquis transferri debuiſſet, non autem *proxime tolli, ſumi, portari.*

7. *VIRI.* BONI. *ARBITRATV*] In Codicibus Caſſinenſi, Vrbinate, & etiam in Vaticano, atque in Editionibus, quæ Iocundi Editionem præceſſere, deeſt vox illa *boni*: in Editione autem Iocundi (quam aliæ poſtea Editiones ſecutæ ſunt, ſecutuſque etiam Briſſonius eſt) legitur; *viri boni arbitratu*. Sed tamen ea vox neceſſaria videtur, tum ſi ratio habeatur conſtructionis, tum vero maxime ſi ipſa æſtimatio conſideretur, cui formula hæc, *arbitratu boni viri*, ſuapte natura omnino convenit. Ita in Lege *ſi fundum*, XXXV. ff. tit. *mandati vel contra* legitur; *& suam partem*

viri

¶ Plerumque autem vitia oriuntur ex impotentia Poſſeſſorum, qui pluribus modis rivos violant. Primum enim ſpatia, quæ circa Ductus Aquarum ex Senatuſconſulto vacare debent, aut ædificiis, aut arboribus occupant. Arbores magis nocent, [1] quarum radicibus & concamerationes, & latera ſolvuntur: deinde [2] vicinales vias, [3] agreſteſque [4] per ipſas formas dirigunt; ¶ Art. 126.

viri boni arbitratu æſtimato pretio, dari mihi oportet. Multa porro de æſtimationibus, quæ *arbitratu boni viri* fieri dicuntur, vide, ſi vis, in Briſſonii Libris (Edit. Francofurt.) *de Significatione Verborum*.

8. *ITINERA. ACTVS*] Pomponius, in Lege *ſi tam*, XIII. ff. tit. *de Servitutibus*, ait; *ſi tam anguſti loci, demonſtratione facta, via conceſſa fuerit, ut neque vehiculum, neque jumentum ea ire poſſit, iter magis, quam via, aut actus acquiſitus videbitur. Sed ſi jumentum per eam duci poterit, non etiam vehiculum, actus videbitur adquiſitus*. Et quod ſpectat ad hanc Pomponii definitionem *itineris*, nulla eſt difficultas. Sed quod attinet ad definitionem *actus* multi ſunt, qui ſecus ſentiunt: namque in Iuſtiniani Inſtitutionum Lib. II. tit. 3 definitur *actus*, ut ſit *jus agendi vel jumentum, vel vehiculum*: & Modeſtinus, in Lege *inter actum*, XII. ff. tit. *de ſervitutibus ruſticorum prædiorum*, ait; *actus eſt ubi & armenta trajicere, & vehiculum ducere liceat*: quin Hadrianus Iunius in ſuo Nomenclatore, poſt citata Modeſtini verba, ſubdit; *iſque eſt proprie dimidius actus*: & paullo infra ita ſcribit; *actus, via duplex eſt, qua occurrentia ſibi invicem vehicula commeare poſſunt*: non tamen indicat Iunius, unde haſce notitias deſumſerit.

II. Ex allato autem Frontini loco (credibile enim eſt, quod ad hanc rem attinet, vim naturamque verborum, *itinera*, *actus*, eamdem fuiſſe & Frontini tempore, & tempore Iuriſconſultorum, quos citavimus) ex allato, inquam, Frontini loco propoſita controverſia videtur dirimi poſſe: namque ſi ædificantibus, & comportantibus lapides, ligna, aliaſque ad ædificandum materias, dabantur patentes actus; certe actus erant ſpatia, per quæ duci vehicula poſſent; materiæ enim illæ (ſaltem maximam partem) vehiculis ducendæ erant.

1. *quarum radicibus & concamerationes, & latera ſolvuntur*] Nemo ferme eſt, qui aliquando non obſervaverit, muros vel ſolidiſſimos vi radicum arborum creſcentium inter lapidum juncturas, rimas agere. Quare etiam apud Caſſiodorum (Lib. VII Variarum: in *Formula Comitivæ Formarum Vrbis*; ubi, quid ſit ad tuendos Aquæductus agendum, præcipitur) leguntur verba hæc, jam a Iacobo Gothofredo, a Luca de Penna, aliiſque laudata; *In primis noxias arbores, quæ inferunt fabricarum ruinas, dum ſunt quidam mœnium importabiles arietes, cenſemus, radicitus amputari: quia nulla læſio removetur, cujus origo non tollitur*. ¶ Art. 126.

2. *vicinales vias*] Vicinales vias non fuiſſe publicas, VVilelmus Goeſius (permotus Siculi Flacci, in Libro *de Conditionibus Agrorum*, authoritate) defendit in Indice *in Rei Agrariæ Scriptores Antiquos*; in quo ad verba, *Via Vicinalis*, ita ſcribit; *Vicinalis vero Via non eſt publica, ut tamen vult Plinianus Exercitator pag. 678. Sunt enim „ Vicinales Viæ, quæ de publicis divertuntur „*. Ego autem litem hanc non faciam meam; illud quidem affirmabo; hoc in loco Frontinum noſtrum verba facere de vicinalibus viis privatis: etenim, cum loquatur de Hominibus Privatis, qui *vicinales vias, agreſteſque per ipſas formas dirigebant*, ſatis profecto perſpicuum eſt, ipſas quoque vias fuiſſe privatas.

3. *agreſteſque*] Agreſtium viarum definitionem neque apud Rei Ruſticæ, neque apud Rei Agrariæ Scriptores, neque alibi inveni: plane tamen exiſtimo, agreſtes vias

Digitized by Google

gunt; noviſſime aditus ad tutelam præcludunt: quæ omnia Senatuſconſulto, quod ſubjeci, proviſa ſunt:

¶ Art. 127. ¶ QVOD. Q. AELIVS. TVBERO. PAVLLVS. FABIVS. MAXIMVS. [1] COSS. V. F. AQVARVM. QVAE. IN. VRBEM. VENIRENT. ITINERA. OCCVPARI MONVMENTIS. ET. AEDIFICIIS. ET. ARBORIBVS. CONSERI. Q. F. P. D. E. R. I. C. [2] AD. REFICIENDOS. RIVOS. SPECVSQVE. [3] PER. QVAE. ET. OPERA PVBLICA. CORRVMPVNTVR. PLACERE. CIRCA. FONTES. ET. FORNICES ET. [4] MVROS. VTRAQVE. EX. PARTE. VACVOS. [5] QVINOS. DENOS. PEDES PATERE. [6] ET. CIRCA. RIVOS. QVI. SVB. TERRA. ESSENT. ET. SPECVS INTRA

---

vias fuiſſe illas, quæ a ſingulis Privatis per interiores propriorum agrorum partes ducebantur: itaque vicinales vias per confinia diverſorum Poſſeſſorum directas fuiſſe; vias vero agreſtes per agrum unius ejuſdemque Poſſeſſoris: unde etiam nominis ratio.

4. *per ipſas formas dirigunt*] Ideſt per ipſos Aquæductus: nimirum vel ſupra ſubterraneos Aquæductuum rivos, vel inter arcus ipſorum Aquæductuum. Neque profecto diverſo modo verba hæc explicari poſſe videntur.

¶ Art. 127. 1. *COSS.*] Ita in Caſſinenſi Codice: in aliis Libris id verbum deſideratur.

2. *AD. REFICIENDOS*] In Codicibus, & Libris legitur; *cum ad reficiendos*: ſed particulam *cum*, quam ſupereſſe ſcripſit Pithœus in Libro ſuo (ut Opſopœus notat ad hunc locum) & quam nullo modo cohærere cum eis, quæ ſubſequuntur, perſpicuum eſt, prætermiſi; & prætermiſi eo facilius, quod veriſimile ſit, eam traxiſſe originem ex duplicata, Librariorum errore, præcedente nota C.

3 *PER. QVAE. ET. OPERA. PVBLICA. CORRVMPVNTVR*] Supra pluribus in locis oſtendit Frontinus noſter, non exiguam aquarum partem ad Publica Opera pertinuiſſe: quamobrem cum, interruptis Ductibus, ceſſabant aquæ, deficiebantque Publicis Operibus; publica Opera corrumpebantur, nimirum inutilia remanebant.

4. *MVROS*] Ideſt; ſubſtructiones rivorum.

5. *QVINOS. DENOS. PEDES*] Codex Caſſinenſis habet; *C. vinos denos*: Codex Vrbinas, & Editio princeps; *C. quinos denos pedes*: Editio Iocundi; *centenos quinos denos pedes*; quam ſecutæ ſunt poſteriores Editiones; & Briſſonius etiam, qui fortaſſe locum diligenter non excuſſit; nam alioquin numerale illud *centenos* prætermiſiſſet Vir doctiſſimus, ut prætermittendum eſſe cenſuit P. Pithœus, in cujus Libro (ut refert Opſopœus in Nota ad hunc locum) adnotatum erat, verbum *centenos* abundare.

II. Et quidem in ſcriptura illa *C. vinos denos* Codicis Caſſinenſis nota *C.* ex littera *q*, quæ deſideratur, originem habere potuit; qua littera *q* reſtituta, locus recte emendatur. Et ſane diverſo modo legi non poteſt: neque enim videtur rationi conſonum credere, placuiſſe Senatui, ſpatia (ſi longitudinem Aquæductuum conſideres) tam vaſta, remanere vacua. Sed hoc in loco (quod raro contingit, ut indicatum fuit in Nota 8. II. Art. 99) maximi momenti eſt conſideratio poſterioris Conſtitutionis Conſtantini M. nimirum Legis, *Aquarum poſſeſſores*, I. Cod. Theodo. tit. *de Aquæductu*; quæ Lex eſt etiam I. Cod. eodem tit. Ejus etenim Legis hæc verba ſunt; *Aquarum poſſeſſores, per quorum fines formarum meatus tranſeunt, ab extraordinariis oneribus volumus eſſe immunes &c. Præterea ſcire eos oportet, per quorum prædia ductus commeat, ut dextra lævaque de ipſis formis quindecim pedibus intermiſſis arbores habeant.* Porro, ſi in Conſtantini Lege *pedes XV* perſpicue ponuntur; quis credat, in priore Lege de eadem omnino re pedes CXV eſſe ponendos?

6. *ET. CIRCA. RIVOS. QVI. SVB. TERRA. ESSENT. ET. SPECVS. INTRA VRBEM. ET. EXTRA. VRBEM.* SI. *CONTINENTIA. AEDIFICIA*] Cum ſuperius conſti-

INTRA. VRBEM. ET. EXTRA. VRBEM. *SI.* CONTINENTIA. AEDIFICIA VTRAQVE. EX. PARTE. QVINOS. PEDES. VACVOS. RELINQVI. ITA. VT NEQVE. [7] MONVMENTVM. IN. HIS. LOCIS. NEQVE. AEDIFICIVM. POST HOC. TEMPVS. PONERE. NEQVE. CONSERERE. ARBORES. LICERET. SI QVAE. NVNC. ESSENT. ARBORES. INTRA. ID. SPATIVM. [8] EXCIDERENTVR

PRAE

---

conſtitutum fuerit, circa quænam loca quini deni pedes vacui patere deberent; nimirum circa fontes, & fornices, & ſubſtructiones: in præſentia conſtituitur, circa quænam loca dumtaxat quini pedes vacui eſſent relinquendi. Et primum ſtatuitur, quinos pedes relinquendos eſſe vacuos *circa ſubterraneos rivos*.

II. Deinde circa eos, qui *intra Vrbem* eſſent, ſpecus. Et hoc in loco, ſpecuum nomine ipſa etiam opera ſupra terram, arcuationes ſcilicet ſubſtructioneſque, ſignificari exiſtimo: nam ſi hujuſmodi opera ſupra terram non comprehendiſſet hæc Senatuſconſulti pars, & quini deni pedes ex utraque parte eorundem vacui debuiſſent relinqui intra Vrbem; jam nimis magna ſpatia intra Vrbem vacua relinquenda fuiſſent.

III. Tertium conſtituitur, quinos dumtaxat pedes vacuos patere, *ſi* eſſent *continentia ædificia*; atque hæc Senatuſconſulti pars referenda videtur ad ea loca, in quibus, niſi ædificia continentia (ideſt quamproxima ipſis Aquæductibus) fuiſſent, debuiſſent vacui patere pedes quini deni: quamobrem derogationis ſpecies veluti quædam hac in parte eſt. Saltem videtur veriſimillima allata interpretatio, cujus cauſſa addidi particulam *ſi* (facile perſuadens mihi, verbum, *eſſent*, poſſe ſubaudiri) quam particulam *ſi* neque in Codicibus, neque in ullis Libris legi, fateor: ſed quando nihil ante verba hæc, *continentia ædificia*, ponatur; ſententia manca adeo eſſe videtur, ut veriſimillimum fiat, aliquid, incuria Librariorum prætermiſſum, deſiderari. Eo autem facilius locum ſupplevi particula *ſi* (neque lacunam ad defectum indicandum, ut alias feci, reliqui) quod in hoc ipſo Senatuſconſulto poſtquam infra ſancitum eſt, arbores intra prohibita ſpatia extirpandas eſſe, hæc tamen adjicitur derogationis ſpecies, ſive exceptio; *præterquam ſi quæ villæ continentes, & incluſæ ædificiis eſſent*: ex quibus verbis (ni peſſime fallor) perſpicue confirmatur, etiam de iis locis, quæ pedes quinos denos vacua patere debebant, excepta fuiſſe ea, ubi eſſent *continentia ædificia*.

7. *MONVMENTVM*] Monumentum proprie eſt quidquid nos monere poteſt rei alicujus præteritæ. Vlpianus in Lege *Locum in quo ſervus*, II. § 6. ff. tit. *de religioſis, & ſumptibus funerum* ait; *Monumentum eſt, quod memoriæ ſervandæ gratia exiſtit*, qua tamen in definitione fortaſſe Vlpianus dumtaxat ad ea, quæ pertinent ad ſepulcra, reſpexit: certum vero eſt, etiam ſepulcra monumentorum nomine fuiſſe appellata, quando in id opus, quod memoriæ ſervandæ gratia factum fuerat, vel corpus, vel reliquiæ corporis erant illatæ. Et quidem de ſepulcro loqui videtur Cicero in Epiſt. Fam. Lib. IIII. Epiſt. 12, qui verba faciens de M. Marcelli ſepultura, ita habet; *Academiæ locum delegimus, ibique eum combuſſimus; poſteaque curavimus, ut iidem Athenienſes in eodem loco monumentum marmoreum ei faciendum locarent*. Ita Ovidius in Metamorphoſeon Lib. XIII ver. 523, ubi Hecuba cadaver Polyxenæ filiæ immolatæ manibus Achillis, alloquens *laniato pectore*, poſt alia plura hæc dicit;

At (puto) funeribus dotabere, regia Virgo;
Condeturque tuum monumentis corpus avitis.

Itaque (quod ſpectat ad rem noſtram) ne ſepulcra, ne columnæ, ne pyramides, ne arcus, ne alia denique opera id genus, quæ in hoc Senatuſconſulto indicantur nomine *monumenti*, ponerentur intra definitum ſpatium, omnino cavetur.

8. *EXCIDERENTVR*] Ita ſcribendo, ad Codices, in quibus legitur *exciperentur*, magis acceſſi, quam ſi ſecutus fuiſſem Editionem Iocundi, in qua eſt *extirparentur*. Editio autem princeps habet; *exciderur*.

9. *VILLAE*

PRAETERQVAM. SI. QVAE. [9] VILLAE. CONTINENTES. ET. INCLVSAE. AEDIFICIIS. ESSENT. SI. QVIS. ADVERSVS. EA. COMMISERIT. IN SINGVLAS. RES. [10] POENA. H-S. DENA. MILLIA. ESSENT. EX. QVIBVS PARS. DIMIDIA. PRAEMIVM. ACCVSATORI. DARETVR. CVIVS. OPERA MAXIME. CONVICTVS. ESSET. QVI. ADVERSVS. HOC. S. C. COMMISISSET [11] PARS. AVTEM. DIMIDIA. IN. AERARIVM. REDIGERETVR. DEQVE. EA RE. IVDICARENT. COGNOSCERENTQVE. CVRATORES. AQVARVM.

¶ Art. 128. ¶ Poſſet hoc Senatuſconſultum æquiſſimum videri, etiamſi ex Rei tantum publicæ utilitate ea ſpatia [1] vindicarentur; multo magis, cum Majores noſtri, admirabili æquitate, ne ea quidem eripuere Privatis, quæ [2] ad modum publicum pertinebant. Sed cum aquas perducerent, ſi difficilior Poſſeſſor in parte vendenda fuerat, pro toto agro pecuniam intulerunt, & poſt determinata neceſſaria loca, rurſus eum agrum vendi-

9. *VILLAE. CONTINENTES. ET. INCLVSAE. AEDIFICIIS*] Hoc in loco Frontinus aut indicat quaſdam ruſticæ villæ partes (puta cohortes, hortos, in quibus arbores eſſe poterant) clauſas, ſeptaſque; & quæ cum villæ ædibus, ſeu ædificiis unum, ut ita dicam, corpus componebant: aut indicat paganos vicos, in quibus ut plures *villæ* erant *continentes*, ita dici quodammodo poterant *ædificiis incluſæ*. Ne autem arbores viteſque in poſterum includerentur, ſancitum videtur etiam Lege illa, quam ad Populum tulit T. Quinctius Criſpinus Conſul ut ſuo loco infra oſtendetur.

10. *POENA. H-S. DENA. MILLIA. ESSENT*] Ita Codices; niſi quod, pro nota H-S, habent *hes*; quas tamen litteras *hes* ortas fuiſſe ex depravatione notæ H-S, manifeſtum per ſe eſſe videtur. Nota vero H-S (ut omnes conſentiunt) ſignificat ſeſtertium. Itaque pœna erant Nummi argentei Philippei 250; juxta Seſtertii, & Philippei Nummi æſtimationem, quam poſuimus in Nota 13. III. Art. 7. In Editione Iocundi legitur; *in dena millia damnas eſſet*: quam mutationem Iocundum intuliſſe, credibile eſt, propterea quia in ſequente Lege (Art. 129) ponuntur verba hæc; *C. millia dare damnas eſto*: ſed, cum verba Senatuſconſulti perſpicua ſint, cur dictio diverſa ex illa Lege mutuari debeat, plane non video.

11. *PARS. AVTEM: DIMIDIA*] Ita Codices, & Editio princeps: Editio Iocundi habet; *pars altera dimidia*: ſed Codicum lectionem, certe non obſcuram, retinere malui.

¶ Art. 128. 1. *vindicarentur*] Ideſt; Reipublicæ dominio aſſumerentur. Codices habent, ut ſcripſimus, *vindicarentur*: Editio Iocundi, *judicarentur*.

2. *ad modum publicum pertinebant*] Modus hoc in loco quantitatem ſignificat: ſenſus enim eſt; Majores noſtri Privatis ne loca quidem eripuerunt pertinentia ad quantitatem illam ſpatiorum, quæ, dextra lævaque, neceſſaria prorſus erant Aquæductibus publicis, ideoque publica eſſe debebant. Porro, citati loci ſenſum hunc eſſe, conſideranti accurate ea, quæ a Frontino ſubjiciuntur (ſi quid judico) manifeſte liquebit.

3. iam

vendiderunt; ut in ſuis finibus proprium jus [3] tam Res publica, quam privata haberent. Plerique tamen non contenti [4] occupaſſe fines, ipſis Ductibus manus adtulere [5] per...... latera paſſim, [6] *tam ii, qui* jus aquarum impetratum habent, quam ii, qui quantulacunque beneficii occaſione ad expugnandos nunc abutuntur. Quid

3. *tam Res publica, quam privata*] Nimirum iam Res publica, quam res privata; ideſt, quam Privati. In Codicibus deeſt particula *tam*, quæ in Editione principe, & in Editione Iocundi reperitur: eam vero adeo aperte flagitat ſubſequens particula *quam*; ut pro certo habeam, a Frontino poſitam, dumtaxat Librariorum incuria fuiſſe prætermiſſam.

4. *occupaſſe fines*] Nimirum conſitis arboribus, & poſitis ædificiis intra fines Aquæductuum; ideſt intra ea publica ſpatia, quæ vacua patere debebant.

5. *per ....latera paſſim*] Ideſt; ut opinor; *per* vicina *latera*, ſeu *per* adverſa *latera*. Certe credibile eſt, hoc loco narrari, Privatos adtuliſſe manus Ductibus hauriendo aquam ex rivis, quod perforando vicina rivorum latera commodiſſime fieri poterat. In Caſſinenſi Codice ſcriptum eſſe videtur; *per ſuetoſſa latera*: hinc lectio noſtra verborum *per latera*: ſed nimis depravatum intermedium verbum *ſuetoſſa* emendare auſus non ſum; etſi credam, verba, aut *vicina*, aut *adverſa*, aut ſimile aliquid ibi fuiſſe: itaque malui lacunam relinquere. In Codicibus autem Vrbinate, & Vaticano legitur; *perſuoſas ſalatam paſſim*: in Editione principe, & in Editione Iocundi legitur; *per ſemitas ſolutas paſſim*. Mihi vero hæc verba attendenti (quando *ſemitæ ſolutæ* nihil certe pertinent ad rem hanc) venerat in mentem, ſcribi poſſe; *per fiſtulas ſolutas*; fiſtulis enim ſolutis (quas commemoravit Frontinus ipſe ſupra in Art. 113) nimirum fiſtulis carentibus calice, illicita aqua derivabatur. Sed omnibus penſitatis, primam illam, quam propoſui, ſcripturam adhibendam conjeci.

6. tam ii, qui *jus aquarum impetratum habent, quam ii, qui quantulacumque beneficii occaſione ad expugnandos nunc abutuntur*] Cum proxime ſuperiorum verborum, tum horum etiam verus ſenſus qui ſit, nemo fortaſſe poterit affirmate definire. Ego quemadmodum, conjectando, ſuperiora verba emendare tentavi; ita conatus ſum, ut quædam ex citatis hiſce, pariter conjectando, ſarcirem. Sed ante omnia quid legeretur, referamus. In principe Editione, & in Iocundi Editione hic locus ita legitur; *& rurſus jus aquarum impetratum habent, aquarii quantulacumque beneficii occaſione ad expugnandos nunc abutuntur*: in Codicibus vero Caſſinenſi, Vrbinate, & etiam in Vaticano legitur ita; *curſus jus* (in Caſſinenſi dubium, legendumne, *jus*, an *iis*) *aquarum impetratum habent, quam* (Codex Vaticanus, pro *quam*, habet *aquam*) *ii, qui quantulumcumque beneficii occaſiones ad expugnandos nunc abutuntur*.

II. Nunc vero dicam, verbum *Aquarii* (quod in Editionibus legitur) viſum fuiſſe huic loco nequaquam conveniens; namque occaſionem beneficii ad Privatos potius, quam ad Aquarios pertinuiſſe viſum eſt: quamobrem inſiſtendo verbis Codicum, præſertim Caſſinenſis, & Vrbinatis, eo deveni, ut veriſimile eſſe reperirem, a verbis *quam ii, qui* poſtulari quodammodo, ut etiam ſupra ponerentur verba *tam ii, qui*. Præterea animadverti, poſt verbum *expugnandos*, verbum *Ductus* poſſe ſubaudiri. Propter hæc itaque, cum integram ſententiam quærerem, ceu veriſimilem habui hanc: *Ductibus manus attulerunt*, illicitam ducendo aquam, *tam ii, qui jus aquarum habent impetratum* (ideſt, qui perfectum beneficium impetraverunt, atque ideo habent jus, in quo nihil deſideratur) *quam ii, qui quantulacumque beneficii occaſione* (ideſt, qui haud perfecte beneficium impetraverunt, atque ideo jus non habent, in quo

Quid porro fieret, ſi non univerſa iſta [7] diligentiſſima Lege prohiberentur, pœnaque non mediocris contumacibus intentaretur? [8] Quæ ſubſcripſi verba Legis:

¶ Art. 129. ¶ [1] T. QVINCTIVS. CRISPINVS. COS. [2] POPVLVM. IVRE. ROGAVIT POPVLVSQVE. IVRE. SCIVIT. IN. FORO. PRO. ROSTRIS. AEDIS. DIVI IVLII

---

in quo nihil deſideretur) *ad expugnandos* ipſos Ductus *nunc abutuntur*: ideſt, eam ſpeciem beneficii prætendentes, ut ad obtinendum aliquid in Ductibus accedant, nunc multas graveſque fraudes faciunt.

7. *diligentiſſima Lege*] Hæc, quam ſubjicit Frontinus, vere Lex fuit, non Plebiſcitum: quippe quæ (ut liquet ex Legis principio) a Populo, ferente Conſule, nimirum ferente uno ex majoribus Magiſtratibus, fuit conſtituta: quemadmodum fiebat in Legibus. Mirari autem ſubit, a Keuchenio, nempe a docto Iureconſulto (in Nota ad verba, *SI. QVIS. ADVERSVS.* Art. 127 (quæ in poſtremo S. C. ſunt) citando Legem hanc, ipſam falſiſſime appellari *ſequens Senatuſconſultum*.

8. *Quæ ſubſcripſi verba Legis*] Ita in Codicibus, & in principe Editione: Iocundi Editio habet: *quæ ſubſcripſi hæc ſunt verba legis*. Ego vero duas illas voculas, *hæc ſunt*, addere plane nolui; ratus, poſſe locum ſine ulla additione ita explicari; *quæ verba Legis ſubſcripſi*.

¶ Art. 129. 1. *T. QVINCTIVS. CRISPINVS. COS.*] Tres T. Quinctios Criſpinos Conſules, ante Frontini ætatem, reperio. Primus cum M. Claudio Marcello (Marcelli autem hic V. Conſulatus fuit) anno V. C. 544, conſulatum geſſit: ſed Legem, de qua ſermo eſt, ab hoc Conſule non fuiſſe latam, tum probari haud leviter poteſt ex eo, quod is Conſul profectus eſt ad bellum (flagrabat enim Punicum bellum ſecundum) ac belli in magiſtratu ex vulnere mortuus eſt; tum vero demonſtrari poteſt ex eo, quod in hac Lege Curatores Aquarum, quorum magiſtratus multo poſt annum V. C. 544 fuit inſtitutus, nominantur. Tertius T. Quinctius Criſpinus Conſul ſuffectus fuit anno V. C. 760, ſecundum Faſtos Panvinii (758 ſecundum Frontinianam computandi rationem) qui hujuſce Conſulis, ac ipſius Collegæ P. Lentuli Scipionis nomina ex antiqua Inſcriptione concinnavit: ſed huic T. Quinctio Criſpino Legis hujuſce lationem tribuendam eſſe, veriſimile mihi non fit; tum quia apud veteres Scriptores hujuſce Quinctii Conſulis mentio nulla; tum quia hic Conſul in Inſcriptione nominatur ita, *T. Quinctius Criſpinus Valerianus*, nec id, ut quidam loquuntur, agnomen *Valerianus* in Lege reperitur (ut ut id omitti fortaſſe potuerit) tum quia, idque caput eſt, vel a primis ſui imperii annis Auguſto Aquas cordi fuiſſe, ſatis liquere poteſt ex iis, quæ Agrippa fecit; deinde vero Auguſtus ipſe Conſulatu ſuo XII omnium Aquarum Ductus refecit (quemadmodum habet Inſcriptio ſuper Arcum, quem exhibuimus in *Fig. I.* ad pag. 5) nimirum anno ab V. C. 747. Itaque credibile non fit, demum anno ab V. C. 758 curatum fuiſſe, ut Populus quoque tuitioni Aquæductuum provideret: illud quidem multo veriſimilius eſt, Legem fuiſſe latam paucis annis poſt facta Senatuſconſulta (quæ facta fuere, ut ex nota Conſulum liquet, anno ab V. C. 741) Populo ſcilicet tuitioni Aquæductuum ſuffragia ſua ferente æque, ac paullo ante Senatus tulerat.

II. Reliquum ergo eſt, ut dicamus; T. Quinctium Criſpinum, qui inter duos illos modo nominatos Conſules magiſtratum geſſit, anno V. C. 743, Legem tuliſſe; duobus annis poſt Senatuſconſulta facta Q. AElio Tuberone, Paullo Fabio Maximo coss. Is Conſul fuit cum Nerone Claudio Druſo, qui in magiſtratu mortuus eſt, poſtquam proſpero victoriarum curſu uſque ad Albim Germaniæ fluvium procurrerat. Noſtrum autem Quinctium ab Urbe diſceſſiſſe non reperio; quamobrem adeſſe ferendæ Legi potuiſſe videtur. Ad hæc adde, Panvinium (in Lib. II Faſtorum; ad annum,

annum, ut ipſe computat, V.C. 745) ſcripſiſſe; *T. Quinctii Criſpini* cos, *Frontinum II. de Aquæductibus meminiſſe*: etſi enim Panvinius rationes non proferat, quibus permotus crediderit, hunc Quinctium eum habendum eſſe, quem Frontinus nominavit; perſpicuum tamen eſt, Panvinium in eadem, in qua nos ſumus, ſententia fuiſſe.

2. *POPVLVM. IVRE. ROGAVIT. POPVLVSQVE. IVRE. SCIVIT. IN. FORO. PRO. ROSTRIS. AEDIS. DIVI. IVLII.* A. D. P. .... *IVLIAS*] In Codicibus verba hæc leguntur ita; *populum jure rogavit, populuſque jure ſcivit in foro pro roſtris ædis divi Iulii P. R. Iulias:* ita etiam Editio Iocundi; niſi quod, pro *P. R. Iulias*, habet *po. Ro. & Iulias*: Briſſonius vero ita ſcripſit; *populum jure rogavit, populuſque jure ſcivit in foro pro roſtris A. D. P. R. R. I.*

II. Sed ut cauſſæ explicationum emendationumque difficilis hujuſce loci cognoſcantur, præſtat, immo neceſſe eſt, animadvertere quæ idem Briſſonius de Legum initialibus verbis (in iis, quos adhibemus, Libris *de Formulis*, pag. 137) ita ſcribit; *initio cujuſque legis legitima, & ſollemnia verba præponebantur hæc: CONSVL. POPVLVM. IVRE. ROGAVIT., POPVLVSQVE. IVRE. SCIVIT. Docet hoc Cicero prima in Antonium Oratione: „ Cedo (inquit Cicero) illa legitima: COSS. POPVLVM. IVRE „ ROGAVERVNT. (hoc enim a majoribus accepimus jus rogandi) POPVLVSQVE. IVRE „ SCIVIT „. Id ipſum ex ea Lege patet, quæ a Frontino Lib. 2. de Aquæductibus prioribus verbis valde corruptis, & depravatis refertur. Ea ſunt hujuſmodi: „ TITVS. QVINTIVS „ CRISPINVS. COS. POPVLVM. IVRE. ROGAVIT., POPVLVSQVE. IVRE. SCIVIT „ IN. FORO. PRO. ROSTRIS. AEDIS. D. IVLII. POPVLI. ROM. ET. IVLIAE „. Quæ verba apud Valer. Probum notis hiſce deſignata inveniuntur. „ P. I. R. P. Q. I. S. I. F. P. R. E. A. D. P „. Cujuſmodi notarum compendio cum poſtrema verba ſcripta eſſent in Frontini Codicibus, ex eorum vitioſa interpretatione ab imperito facta, nata ſunt monſtra hæc verborum, AEDIS. D. IVLII. POPVLI. ROM. IVLII. Scriptum enim fuit in lege, ANTE. DIEM. PRIDIE. Quod genus loquendi agnoſcit Cic. Epiſt. 14. Lib. 2. ad Attic. „ Ni te in Formiano commodiſſime exſpectari viderem dumtaxat A. D. prid. Non. „ Maii „. Livius Lib. 45. „ Latinæ edictæ ſunt in ante 4. & 3. & prid. Id. Novembr. „*

III. Præſtat etiam animadvertere, Vrſatum in Commentario de Notis Romanorum ſcripſiſſe hæc; *P. I. R. P. Q. I. S. I. F. P. R. E. A. D. P. Populum Iure Rogavit, PopulusQue Iure Scivit, In Foro Pro Roſtris Et* (ſed, loco *Et*, reponendum *Ex*, plane exiſtimo) *Ante Diem Pridie*: citanturque ab Vrſato hi Authores *Probus, Sarainas, Appianus, Manutius, Briſſonius*.

IIII. Ex quibus illud jam certum eſſe reor; nihil dubii haberi poſſe de primis hiſce verbis; *Populum jure rogavit, Populuſque jure ſcivit in Foro*: quamobrem nunc videamus, oportet, de verbis hiſce, *pro Roſtris AEdis Divi Iulii*, quæ in omnibus Codicibus & Libris reperiuntur; mendoſa tamen, ac *verborum monſtra*, ſubſequentia hæc, *AEdis Divi Iulii*, cenſuere Briſſonius, aliique Docti Viri; & nobis etiam principio, cum verba hæc attigimus, videbantur. Sed re diligentius perpenſa, nunc verba illa prorſus retinenda eſſe arbitramur: quod ut oſtendamus, quædam etiam de Roſtris explicare neceſſe eſt.

V. Erant autem Roſtra Suggeſtum, cui ſella impoſita (ejus figura in duorum veterum nummorum averſa parte conſpicitur apud Auguſtinum Dial. II. & IIII.) in Foro exſtructum, in quo Magiſtratus jus dicebant, Leges ferebant, ac habebant conciones ad Plebem, Populumque. Cauſſa nominis orta ex eo fuit, quod id Suggeſtum adornatum eſſet Roſtris navium ab Antiatibus captarum: Livius Lib. VIII Cap. 14, *Naves Antiatum partim in Navalia Romæ ſubductæ, partim incenſæ; Roſtriſque earum Suggeſtum, in Foro exſtructum, adornari placuit. Roſtraque id templum* (ideſt is ſacer locus; ſacrum enim illud Suggeſtum erat) *appellatum*. Verba autem, *pro Roſtris*, idem ac, *in Roſtris* aliquando ſignificant: quod a Gellio etiam notatum in Lib. XI. Cap. 5. quidam putant: ibi tamen res non eſt uſquequaque clara.

VI. Sed quod ad rem noſtram magis attinet, id eſt, quod a Nardino, in Lib. V Cap. 5 alias citati Operis, egregie ſcribitur de veteribus, & novis Roſtris: *ex Roſtris*, ſcribit ille, *fuere nova, & vetera, id affirmante Aſconio in Miloniana hiſce*

IVLII. *A. D.* P............ IVLIAS. [3] TRIBVI. SERGIAE. PRINCIPIVM. FVIT PRO. TRIBV. SEX. L. F. VARRO. QVICVNQVE. POST. HANC. LEGEM ROGATAM. RIVOS. SPECVS. FORNICES. FISTVLAS. TVBVLOS. CASTELLA

LACVS

---

verbis ; „ *Erant enim tunc Roſtra non eo loco, quo nunc ſunt, ſed ad Comitium prope juncta* „ *Curiæ* „ &c. *Vetera hæc Roſtra, juncta Curiæ, a Cæſare Dictatore translata fuere in alium locum (ut narrat Dio in Lib. XXXXIII)* „ *Suggeſtum* „ ſcribit Dio „ *quod in medio Foro* „ *tunc erat, translatum fuit ad locum, ubi nunc conſpicitur, repoſitæque Sillæ & Pompei* „ *imagines* „ &c. *Hic vero locus, quo translata fuere Roſtra, aperte demonſtratur a Suetonio (in Auguſto* Cap. 100) hiſce verbis ; „ *Bifariam laudatus eſt, pro ÆEde Divi Iulii a* „ *Tiberio, & pro Roſtris ſub veteribus* „ &c. *vel ut alii legunt, & fortaſſe melius* (immo Egnatius aſſerit vix ullos veteres Codices habere particulam *ſub*) „ *pro Roſtris ve-* „ *teribus* „ &c. *ubi Suetonium verbis* „ *pro ÆEde Divi Iulii* „ *indicaviſſe nova Roſtra, a Dione demonſtratur (in Lib. LVI.) narratione orationum earundem in Auguſti laudem ;* „ *poſitaque lectica* (verba Dionis ſunt) *ſupra Suggeſtum, unde orabatur, ex eo Druſus le-* „ *git quiddam ; ſed ex aliis Roſtris Iuliis nuncupatis Tiberius publice ita oravit ex decreto &c.* „

VII. Hæc vero qui recte perpendat, pro certo (ſi quid judico) habebit ; in noſtra Lege verba, *pro Roſtris ÆEdis Divi Iulii* mendoſa minime eſſe ; ſed iiſdem verbis indicari, Conſulem T. Quinctium Criſpinum rogaviſſe Legem non in veteribus Roſtris, ſed in novis.

VIII. Demum venio ad poſtrema verba *A. D. P.,..... Iulias*: pro quibus (ut ſupra etiam dictum fuit) in Codicibus legitur ; *P. R. Iulias*: in Editione Iocundi ; *Po. Ro. & Iulias*: apud Briſſonium *A. D. P. R. R. I.* ſed quid poſtremæ hæ notæ, R. R. I. a Briſſonio poſitæ ſignificare deberent, nuſpiam inveni. Porro illud recte fieri viſum eſt, ſi notæ A. D. P. (quæ nimirum ſignificant, *Ante Diem Pridie*) de quibus conſentiunt Briſſonius, aliique Authores ab Vrſato citati, in emendatione retinerentur. At, ſi ſemel dicatur *Ante Diem Pridie*, certe temporis alicujus determinati nota aſſerri debet ; nam vidimus vel in exemplis ab ipſo Briſſonio allatis ſcribi, *ante diem pridie Nonas Maji ;* tum etiam, *ante IIII. & III. & pridie Id. Novembr.* Ergo ſi nota temporis aliqua in propoſito Frontini loco requiritur ; nonne probabile prorſus eſt, verbum *Iulias* (quod & in Codicibus, & in Iocundi Editione legitur) indicaviſſe Kalendas, aut Nonas, aut Idus Iulii menſis ? atque ex notis *A. D. P.* incurioſe ſcriptis notas haſce *P. R.* fluxiſſe ; & cum prius ſcriberetur (puta) *Kalendas Iulias*, poſt prætermiſſum verbum Kalendas, remanſiſſe verbum *Iulias*, quod per ſe ſolum nullam obtinet ſignificationem ? Quoniam vero, num ante verbum Iulias reponere deberem Kalendas, an Nonas, an Idus neſciebam, iccirco lacunam reliqui. Nec vero ſequi potui doctiſſimum Pithœum, qui (ut habet Opſopœus in Notis) reponendum cenſuit, *ante diem prid. Id. Iul.* atque ita, ut opinor, cenſuit, propterea quod verba *ÆEdis Iulii* non admitteret, putaretque orta ex his *Eidus Iulii* : neque volui id attendere, quod venerat in mentem ; nimirum notam ultimam *R.* forte notam fuiſſe ex vitiata nota *K.* indicante Kalendas.

3. *TRIBVI. SERGIAE. PRINCIPIVM. FVIT. PRO. TRIBV. SEX. L. F. VARRO*] Ad perſpicuitatem afferendam propoſito iſti loco noſtræ hujuſce Legis mire faciunt, quæ in Libro Paulli Manutii de Legibus (pag. 278. Editionis an. 1569) leguntur : ubi Manutius narrans quo modo Leges ferrentur, inter multa egregia hæc (quæ deinde Veterum Authorum teſtimoniis confirmat) habet ; *Nunc de ordine in ferendis ſuffragiis agamus. Primo loco ea Tribus, eave Centuria, quæ, omnium Tribuum, aut Centuriarum nominibus in ſortem conjectis* (cum autem rogabatur Lex noſtra, ratione Comitiorum, quibus rogabatur, Tribus, non Centuriæ, in ſortem conjectæ fuere) *prima de ſitella*, ideſt de urna, *ſorte exierat, ſuffragium ferebat* (cum rogabatur

Lex

LACVS. AQVARVM. PVBLICARVM. QVAE. AD. VRBEM. [4] DVCVNTVR SCIENS. DOLO. MALO. FORAVERIT. RVPERIT. [5] FORANDA. RVMPENDAVE CVRAVERIT. PEIOREMVE. FECERIT. QVOMINVS. [6] EAE. AQVAE. EARVMVE QVA. IN. VRBEM. ROMAM. [7] IRE. CADERE. FLVERE. PERVENIRE. [8] DVCI

POSSINT

Lex noſtra, prima exiit Tribus Sergia: en cur dicatur, Tribui Sergiæ principium fuit) *eaque prærogativa dicebatur, quia prima rogaretur a Magiſtratu, qui Comitia habebat* (Comitia autem habebat T. Quinctius Criſpinus cos. quando rogabatur Lex noſtra).

II. *At in prima*, pergit Manutius, *Tribu, aut Centuria quis primus? Videlicet is; quem Magiſtratus Legem ferens deligebat: deligebat autem, quem & dignitate præſtare, & rogationi ſuæ præter ceteros favere judicabat* (is vero, cum rogabatur Lex noſtra, fuit Sextus Lucii Filius Varro, qui primus rogatus primus ſcivit; ideſt primus ſuffragium tulit *pro Tribu* ſua, ſive in Tribu ſua)

III. Duo autem monere hic debeo. Primum, me non ſcripſiſſe *Tribus Sergia*, ut Briſſonius fecit *ductus auctoritate* (verba ejus ſunt ad pag. 138 citati Operis) *Legis Thoriæ, in qua* inter prima verba leguntur hæc „ *Tribus .... principium fuit* „*pro Tribu Q. Fabius Q. F. primus ſcivit*„. Sed ſcripſi *Tribui Sergiæ*: tum quia in Codicibus legitur *Tribui*; tum quia id perſuadere poſſe videtur etiam illud ipſum, quod (eodem in loco) Briſſonius citat, teſtimonium Livii, cujus e Lib. VIIII Cap. 38 verba hæc ſubjecit; *Ei Legem curiatam de imperio ferenti triſte omen diem diffidit, quod Fauciæ Curiæ* (ita hæc verba *Fauciæ Curiæ* in ipſo Briſſonii Opere leguntur, atque ita in multis veteribus Libris) *fuit principium, duabus inſignis cladibus, captæ Vrbis, & Caudinæ pacis: quod utreque anno ejuſdem Curiæ fuerat principium.*

IIII. Alterum eſt, quod monere debeo; me proclivem eſſe ad credendum, in noſtra Lege, poſt verba *Sex. L. F. Varro* deeſſe verba hæc *primus ſcivit*, ut Briſſonius cenſuit citato in loco: me tamen ea verba prætermiſiſſe; & quia idem Briſſonius ubi Legem illam deſcribit (pag. 141) duo hæc verba, *primus ſcivit* non habet; & præſertim quia fieri potuit, ut vere poſita ea verba in Lege non fuerint; propterea quod, ubi poſita non eſſent, ſubaudirentur.

4. *DVCVNTVR. SCIENS*] Ita legitur in Codicibus, & in Editionibus, quæ Iocundi Editionem præceſſere: in Editione vero Iocundi legitur; *ducuntur earumve quam ſciens*: ſed intruſa illa verba, *earumve quam*, prorſus videri, ac Codicum lectionem præſtare plurimum, nemo ibit (ut opinor) inficias.

5. *FORANDA. RVMPENDAVE. CVRAVERIT*] Ita Codices: Editio princeps, ac Editio Iocundi habent; *forare, rumpereve curaverit*; non tamen vidi, cur a Codicum lectione eſſet diſcedendum.

6. *EAE. AQVAE. EARVMVE. QVA*] Ideſt; aut cunctæ *eæ aquæ*, aut ex iiſdem *aliqua*: *qua* enim, pro *aliqua*, ponitur. In Caſſinenſi Codice, & in Vrbinate legitur; *ea aqua earumve que qua*: in Editione Iocundi; *ea aqua earumve qua*. Hancque Iocundi emendationem longe optimam exiſtimavimus; niſi quod, pro *ea aqua*, poni oportere *eæ aquæ*, rati ſumus: nam verba hæc, *eæ aquæ*, referuntur ad ſuperiora verba, *aquarum publicarum*; præterea, ita facilius vocula, *qua*, poteſt explicari.

7. *IRE. CADERE. FLVERE*] In Codicibus, & in Editione Iocundi legitur; *ire, cadere, flui*: at Opſopœus, & Keuchenius ita emendandum eſſe locum, ut emendavit Briſſonius, ac ut ſcripſimus nos, cenſuere: nec ſane de tali emendatione dubitandum eſſe videtur.

8. *DVCI.* POSSINT] Verbum *poſſint* deeſt in Codicibus, quod tamen legitur in principe Editione, ac in Editione Iocundi; atque ad ſententiam perficiendam videtur omnino requiri.

9. AEDI

Digitized by Google

POSSINT. QVOVE. MINVS. IN. VRBE. ROMA. ET. IN. IIS. [9] AEDIFICIIS QVAE. VRBI. CONTINENTIA. SVNT. ERVNT. IN. HIS. HORTIS. PRAEDIIS LOCIS. QVORVM. HORTORVM. PRAEDIORVM. LOCORVM. DOMINIS [10] POSSESSORIBVSVE. AQVA. DATA. VEL. ADTRIBVTA. EST. VEL. ERIT [11] SALIAT. DISTRIBVATVR. DIVIDATVR. IN. CASTELLA. LACVS. IMMITTATVR. [12] IS. POPVLO. ROMANO. C. MILLIA. DARE. DAMNAS. ESTO. ET. QVI CLAM. QVID. EORVM. ITA. FECERIT. ID. OMNE. SARCIRE. REFICERE RESTITVERE. AEDIFICARE. PONERE [13] ET. CELERE. [14] DEMOLIRE. DAMNAS ESTO. SINE. DOLO. MALO. [15] ATQVE. OMNIA. ITA. VT. QVICVNQVE

CVRA

---

9. *AEDIFICIIS. QVAE. VRBI. CONTINENTIA. SVNT. ERVNT. IN. HIS. HORTIS. PRAEDIIS*] Ita Editio Iocundi, & Briſſonius ; niſi quod, pro voce *his*, habent *hiſque*. Omnia autem citata verba deſunt in Codicibus Vrbinate, & Vaticano, atque etiam in principe Editione : in Caſſinenſi Codice legnntur ita ; *locis quæ ædificia Vrbi continentia ſunt, erunt in his hortis prædiis*. At emendationem mutatione levi jam factam, probataque Briſſonio verba, certe huic loco convenientia, ſervavi.

10. *POSSESSORIBVSVE*] In Codicibus, aliiſque Libris legitur ; *poſſeſſoribus V. F.* Pithœus *levi mutatione* (ut Opſopœus in Nota ad hunc locum narrat) *fecit*, poſſeſſoribuſve : ita etiam Briſſonius ſcripſit : ita mediusfidius res ipſa videtur efflagitare.

11. *SALIAT*] Ita Codices : in Editione Iocundi legitur ; *ut ſaliat* : quæ redundans particula, *ut*, a principe Editione originem babuit : neque ei Iocundus, aut Briſſonins animum adverterunt. Porro eam particulam, *ut*, ſuperfluam eſſe, demonſtrat particula *quove minus*, quæ hic vim habet ; eſtque ſenſus, *quominus ſaliat*.

12. *IS. POPVLO. ROMANO. C. MILLIA. DARE. DAMNAS. ESTO*] Quæ in hoc Legis loco, & infra ubi ſunt verba, *ſi quid eorum ſervus &c.* conſtituitur pœna (pœna autem eſt majoris delicti) decupla eſt pœnæ, quæ conſtituta fuit in poſtremo Senatuſconſulto : nam *Seſtertiorum* (quod verbum prætermittere aliquando Latini conſuevere) facile ſubauditur ; atque ideo, juxta Notam 10 Art. 127 pœna conſtituta in hac Lege eſt Nummorum Philippeorum 2500. Prætermitti tamen non debet, in eo S. C. pœnam conſtitui *in ſingulas res* adverſus S. C. factas ; in hac autem Lege pœnam *in ſingulas res* non adeo diſtincte conſtitui. Rurſus in eo S. C. pœnæ ſtatutæ pertinebat pars dimidia ad Accuſatorem, pars altera dimidia ad AErarium : pœna vero conſtituta in Lege hac ad Populum Romanum tota pertinebat.

13. *ET. CELERE*] Ita Codices : in Emendationibus ad calcem Editionis Iocundi, & in pleriſque ſubſequentibus Editionibns legitur ; *& celare*. In Editione principe hæc verba deſunt ; eademque prætermiſit Briſſonius, cur verba illa, *& celare* jure non placebant. At verba *& celere* (quæ in Codicibus leguntur) ideſt & ſubito, & propere, buic loco apprime quadrant. Hujus porro adverbii *celere* exemplum aliud extat apud Plautum in *Curculione*, Act. II. Sc. 3. en verſum :

Ita nunc ſubito, propere, & celere objectum'ſt mihi negotium.

14. *DEMOLIRE*] Ita omnes Codices : porro verbum *demolior* paſſivæ ſignificationis in hac eadem Lege reperitur, ubi ſcribitur, *ne maceriæ demolirentur* : unde probabile viſum eſt, in hac ipſa Lege adhibitum fuiſſe etiam in activa ſignificatione ; in qua a Lactantio, & ab aliquibus veteribus Iureconſultis fuit uſurpatum. Editio princeps, aliæque Editiones habent, *demoliri*.

15. *OMNIA. ITA*] Sic in Codicibus legitur : Editiones vero princeps, & Iocundi habent ; *ita omnino*.

16. *EST.*

CVRATOR. AQVARVM. [16] EST. ERIT. [17] *AVT*. SI. CVRATOR. AQVARVM NEMO. ERIT. TVM. IS. PRAETOR. QVI. INTER. CIVES. ET. PEREGRINOS IVS. DICIT. [18] MVLTA. PIGNORIBVS. [19] COGITO. COERCITO. EIQVE CVRATORI. AVT. SI. CVRATOR. NON. ERIT. TVM. EI. PRAETORI. EO NOMINE. [20] COGENDI. COERCENDI. [21] MVLTAE. DICENDAE. *SIVE* PIGNORIS. CAPIENDI. IVS. POTESTASQVE. ESTO. [22] SI. QVID. EORVM SERVVS. FECERIT. DOMINVS. EIVS. H-S. CENTVM. MILLIA. POPVLO. DET SI. QVIS. CIRCA. RIVOS. SPECVS. FORNICES. FISTVLAS. TVBVLOS. CASTELLA LACVS. AQVARVM. PVBLICARVM. QVAE. AD. VRBEM. ROMAM. DVCVNTVR

ET

---

16. *EST. ERIT*] Ita Codices : in emendationibus ad calcem Editionis Iocundi legitur ; *eſt vel erit*: ſed particula *vel*, etiam non poſita, hic ſubaudiri facile poteſt.

17. AVT. *SI. CVRATOR. AQVARVM. NEMO. ERIT*] Ita in Codice Caſſinenſi, atque in Iocundi Editione ; niſi quod utrobique deeſt particula *aut*, quam Briſſonius poſuit : & quidem cum ea particula hic ſubaudiri queat difficilius, & cum eadem paullo infra in ſimili dictione reperiatur tam in Codicibus, quam in Editione Iocundi, eam prætermittere nolui.

18. *MVLTA. PIGNORIBVS. &c.*] in Codicibus, aliiſque omnibus Libris legitur ; *multam pignoribus* : ſed ſi ita legas, non apparet quod verbum regat hæc nomina *multam pignoribus*. Vbi vero (facta exigua mutatione) legatur, *multa pignoribus*, ſententia perſpicua redditur, nimirum ; *cogito coercito multa* dicta, & *pignoribus* captis : atque ita conſentit locus citatus cum iis, quæ paullo infra ſubjiciuntur ; *ei Prætori eo nomine cogendi, coercendi, multæ dicendæ, ſive pignoris capiendi &c.* ut conferenti locum utrumque conſtabit. Adde, Briſſonium ſcripſiſſe *multa pignoribus*.

19. *COGITO. COERCITO*] Cogere & coercere hic ſignificant pœnas repetere, exigere : ita apud Ciceronem in Lib. III de Legibus legitur ; *Magiſtratus nec obedientem, & noxium civem multa, vinculis, verberibuſque coercento*.

20. *COGENDI. COERCENDI*] Omnes Codices habent *cogere de coercenda* ; quæ verba orta fuiſſe ex depravatis hiſce verbis, *cogendi coercendi* veriſimilius fit ; quam ex hiſce, *cogere & coercere*, quæ in Libris, æneis typis deſcriptis, leguntur. Quin palam eſt, ea lectione ſententiam integriorem fieri ; atque ideo etiam lectionem ipſam eſſe certiorem.

21. *MVLTAE. DICENDAE.* SIVE. *PIGNORIS. CAPIENDI*] In Codicibus ita legitur ; *multa dicenda ſunt pignoris capiendi* : in Editione Iocundi ita ; *mulctæ dicendæ ſive pigneris capiendi*: hancque lectionem ſecutus eſt Briſſonius ; niſi quod, pro *mulctæ*, ſcripſit *mulctæque*. Sed puriorem Iocundi emendationem ſecuti ſumus.

22. *SI. QVID. EORVM. SERVVS. FECERIT. DOMINVS. EIVS. H-S. CENTVM. MILLIA. POPVLO. DET*] In Editione Iocundi deeſt nota H-S., quæ in Codicibus legitur ita, *hſ*: ſed de ea dubitari non poteſt. Equidem poſtrema ex iis, quæ ad ſeram hanc ætatem pervenere, Legibus XII. Tabularum hæc eſt:

SI. SERVVS. SCIENTE. DOMINO. FVRTVM. FAXIT. NOXIAMVE. NOXIT. NOXAE. DEDITO

Quamobrem hoc in loco duo animadvertere præſtabit. Primum, in Lege noſtra illud, *ſciente Domino*, non poni. Quod prætermiſſum exiſtimo, quoniam damna inferebantur Aquæductibus, ut inde commodum aliquod perciperetur ; idque commodum, utpote quod patere debebat, debebat etiam utilitati Domini cedere : hinc neceſſaria præſumptio, damnum illatum fuiſſe, *ſciente Domino*. Si quis vero dicat, damni a Servo illati, non *ſciente Domino*, pœnam quoque fuiſſe conſtitutam, propterea quia Dominus Servum non continuerit diligentiſſime : reſpondebo, varia

poſſe

Digitized by Google

ET. DVCENTVR. [23] TERMINATVS. STETERIT. [24] NEQVE. QVIS. [25] IN. EO LOCO. POST. HANC. LEGEM. ROGATAM. [26] QVID. OPPONIT. [27] MOLIT

OBSE

poſſe contingere, propter quæ videri poſſet, injuſte mulctari Dominum, qui puniretur pro Servi delicto adverſus noſtram Legem patrato, Domino ipſo non ſciente.

II. Alterum autem, quod animadvertemus, eſt id: ſcilicet non juberi hac noſtra Lege, Servum dedi noxæ, ut jubebatur Lege XII. Tabularum; ſed juberi H-S. centum millia dari Populo Romano. Cauſſa tamen diverſitatis obſcura eſſe non poteſt, ſi conſideretur Legislatorem Conſulem id attendiſſe, quod ex ſumma illa nummorum utilitas major Populo Romano poſſet provenire, quam ex dedito Servo.

23. *TERMINATVS. STETERIT*] Terminatus idem ac terminus ſignificat, ut ex variis Auctoribus collegit VVilelmus Goeſius in Indice *in Rei Agrariæ Scriptores Antiquos* ad verbum *Terminatus*. Credibile tamen ſit, propoſita verba tranſlate poſita eſſe; ut, pro termino, locus terminatus, ſeu ſpatium termino incluſum intelligatur: nimirum ſpatium ſtantibus terminis definitum, quod vacuum eſſet publicumque: quemadmodum erant ea ſpatia, de quibus in poſtremo ex relatis a Frontino Senatuſconſultis fuerat conſtitutum, quædam vacua patere quinos denos pedes, quædam vero pedes quinos. Niſi enim ea verba ita interpretemur, quomodo ſequentia verba explicare debeamus, plane non video.

II. Neque ſane probabilis mihi ſit Opſopœi ſententia, qui hic quærit, num pro *ſteterit*, ſcribendum ſoret *ſepſerit*? Nam, ſi alia deeſſent argumenta, vel id, quod paullo infra ſequitur verbum *obſepis*, demonſtrat; in ſuperiore hoc loco verbum *ſepſeris* non fuiſſe; ut conſideranti fiet, ſi quid judico, manifeſtum.

24. *NEQVE. QVIS*] Ita Codices, Iocundus, Briſſonius: Editio autem princeps habet; *veque quis*. Sed, num pro particula *neque* ponenda hoc in loco ſit particula *vel* quærit (in Nota ad hæc verba) Opſopœus: ſatis tamen perſpicuum videtur, ſi totius ſententiæ ratio habeatur, caveri hiſce verbis; ne quis in ſpatiis terminatis circa rivos, ſpecus, fornices &c. quid opponat, moliat, obſepiat &c. quamobrem particula negativa opus profecto eſt.

II. At inquiet fortaſſe aliquis, ſi negativa particula hoc in loco eſſet, ſubſequentia verba, *opponis*, *molis*, *obſepis* &c. efferrentur *ſubjunctivo*, aut ſaltem *imperativo* (ut Grammatici loquuntur) *modo*: ſed cuncta *indicativo modo* poſita ſunt in omnibus Libris, pluraque ſunt verba, quam ut credi poſſit in omnibus Libris eundem errorem fuiſſe erratum. Huic ego reſpondebo: de duobus locis, in quorum altero dubius eſſe videbatur verborum *modus*, qui tamen mutatus non vitiaviſſet ſententiam, in altero complectente affirmationem vel negationem, qui mutatus integram ſententiam mutaviſſet, de duobus (inquam) hiſce locis neutrum mutare ſatius duxi, quando neque brevi emendatione, neque mutatione levi poteram eos inter ſe aptius conciliare. Etſi autem *tempora hæc indicativi modi* non videbantur recte inſervire prohibenti aliquid; malui tamen id tribuere veteri formulæ, quam nimia licentia incertam mutationem inducere.

25. *IN. EO. LOCO*] Ideſt; in eo ſpatio ſtantibus terminis definito, quod vacuum publicumque eſſe debebat; de quo ſupra in Nota 23 hujuſce Art. dictum eſt. Codices habent ut ſcripſimus: in editis Libris deeſt particula *in*.

26. *QVID. OPPONIT. MOLIT. OBSEPIT. &c.*] Animadvertere hic præſtat, hujuſcemodi delictum fuiſſe prope idem, ac illud, de quo actum fuerat in poſtremo S. C. pœnam tamen hac Lege conſtitutam fuiſſe illius (ut dictum eſt in Nota 12 hujuſce Art.) decuplam, & æqualem pœnæ conſtitutæ adverſus eos, qui ſpecus & rivos rupiſſent foraſſentve; etſi manum afferre ſpecubus & rivis gravius profecto delictum eſſe videtur.

27. *MOLIT*] Ita Codex Caſſinenſis, Briſſonius, omneſque Libri. Codex Vrbinas habet, *molitur*. Verum, cum verbum *molior* (Nonio teſte) aliquando in paſſiva

ſigni-

OBSEPIT. FIGIT. STATVIT. PONIT. COLLOCAT. ARAT. [28] SERIT. NEVE [29] IN. EVM. *LOCVM.* QVID. IMMITTIT. [30] PRAETERQVAM. EORVM FACIENDORVM. REPONENDORVM. CAVSSA. [31] PRAETERQVAM. QVOD HAC. LEGE. LICEBIT. OPORTEBIT. [32] QVI. ADVERSVS. EA. QVID. FECERIT ET.

ſignificatione reperiatur, credi poteſt, aliquando etiam activa poſitione fuiſſe uſurpatum. Adde, ſupra in hac eadem Lege, compoſitum verbum *demolie* in activa quoque ſignificatione uſurpari.

28. *SERIT. NEVE. IN. EVM*] In Codicibus, in Iocundi Editione, atque in Briſſonii opere, & ubique ita perſpicue verba hæc leguntur, ut de hac lectione dubitari non poſſit. In Editione principe legitur; *ſeritve ve in eum*: & hæc falſa lectio in cauſſa fuit, ut in falſa ſententia perſiſteret Opſopœus, qui in Nota ad hunc locum ita habet; *Lege „ ſeritve vel in eum „*. Verum, ut illi ob indicatam ſuperius particulam *vel* (ut ut perperam fecerit) placuit inde ad hunc quoque locum eandem particulam indicare; ita nobis placere debet, poſt conſtitutam ſuperius negativam particulam, aliam negativam pariter hic ſubſequi; & ab hac gravem ſane confirmationem illius proficiſci.

29. *IN. EVM.* LOCVM. *QVID. IMMITTIT*] Apud Iureconſultos (ut eas, quæ facere queunt ad rem noſtram, ſignificationes hujuſce verbi indicem) dicitur immitti id, quod ita provehitur, ut aliquo loco requieſcat, veluti tigna, trabes; item immitti dicuntur cloacæ, ſtilicidia, flumina, projecta, lumina, fumus, & aqua: ut ex variis Legibus colligitur luculentiſſime. Re vero ipſa ſit ſatis manifeſtum, in noſtra hac Lege verbis, *quid immittit*, ſignificari quodammodo ea omnia, quæ immiſſa dici poterant. Quod autem retinuimus verbum, *immittit*, legitur in omnibus Libris, qui typis æneis deſcripti ſunt: at Codex Caſſinenſis *immideri* habere videtur; Codex Vrbinas habet, *inmictit*: quæ tamen verba orta fuiſſe ex depravato verbo *immittit*, credibile prorſus eſt.

II. Ceterum monere debeo, vocem illam, *locum*, quæ in Editione Iocundi legitur, deeſſe in Codicibus, & in principe Editione: ea tamen, cum faceret ad perſpicuitatem, poſita a me quoque eſt; poſita tamen cunctanter.

30. *PRAETERQVAM. EORVM. FACIENDORVM. REPONENDORVM. CAVSSA*] Quid vox illa, *eorum*, ſignificet haud facile dictu eſt. Re variis modis perpenſa, viſa fuit maxime probabilis interpretatio hæc; *præterquam eorum* rivorum ſpecuum &c. *faciendorum, reponendorum*; ideſt exſtruendorum, aut reſtituendorum.

31. *PRAETERQVAM. QVOD*] Ita Codices Caſſinenſis, atque Vrbinas: Editiones autem princeps, & Iocundi habent; *præterquam quidem*. Opſopœus, in Nota ad hunc locum, citata hæc verba refert ad præcedens verbum *cauſſa*; & affirmat, reponendum eſſe, *cauſſa qua quidem*: ſed ego plane reor, particula, *præterquam*, exceptionem contineri.

32. *QVI. ADVERSVS. EA. QVID. FECERIT. ET. ADVERSVS. EVM. SIREMPS LEX. IVS. CAVSSAQVE. OMNIVM. RERVM. OMNIBVSQVE. ESTO. VTIQVE. VTI &c.*] In Codicibus Caſſinenſi, & Vrbinate ita legitur hic locus; *qui adverſus ea quid fecerit & adverſus eum ſi* (Codex Vrbinas pro *ſi* habet *qui*) *remp.* (id verbum *remp.* in Caſſinenſi Codice prorſus perſpicuum haud eſt: non tamen certa ulla ad dubitandum cauſſa eſſe videtur: at in Codice Vrbinate perſpicue legitur) *ex juſſu cauſſaque omnium rerum omnibuſque eſto atque uti &c.* Opſopœus, in Nota ad hunc locum, ſcribit; *Viri eruditi hunc locum ita pridem reſtituerunt; „ qui adverſus ea quid fecerit, & „ adverſus eum ſiremps lex jus cauſſaque omnium rerum omnibus eſto, utique eſſet „ &c.* Porro ſi locus, ut eſt a nobis reſtitutus, cum verbis Codicum, & cum iis, quæ referuntur ab Opſopœo, comparetur; facile (ut opinor) liquebit, & mutationes

ET. ADVERSVS. EVM. SIREMPS. LEX. IVS. CAVSSAQVE. OMNIVM. RERVM OMNIBVSQVE. ESTO. VTIQVE. VTI. ESSET. ESSEQVE. OPORTERET. SI. IS
33 ADVERSVS. HANC. LEGEM. RIVVM. SPECVM. RVPISSET. FORASSETVE
34 QVOMINVS. IN. EO. LOCO. PASCERE. HERBAM. FENVM. SECARE ....
.... CVRATORES. AQVARVM. QVI. NVNC. SVNT QVIQVE

a nobis factas levioris eſſe momenti ; & , niſi velimus recedere nimis a Codicibus , aliter non eſſe legendum . Senſus autem eſt ; ſi quis *fecerit* aliquid *adverſus ea* , quæ in hac parte Legis ſunt conſtituta , etiam *adverſus eum eſto omnibus* , ad quos debeat pertinere , ſimilis re ipſa (nam *ſiremps* , teſte Feſto , ſignificat *ſimilis re ipſa*) *lex* , ſimile *jus*, ſimiliſque *cauſſa omnium rerum* , utique eodem modo , ac lex, jus, cauſſaque *eſſet*, *& oporteret eſſe* adverſus ipſum , *ſi* ipſe *adverſus hanc Legem rivum* , *ſpecum rupiſſet* , *foraſſetve* .

II. Vt vero omnes ſententiæ de hoc difficili loco quaſi ante oculos ſint, referam, in Editione Iocundi legi ; *qui adverſus ea quid fecerit*, *& adverſus ea repſerit*, *ex juſſu cauſſaque omnium rerum omnibus eſto damnas*, *utique atque uti &c.* & apud Briſſonium legi ; *qui adverſus ea quid fecerit*, *& adverſus ea obrepſerit* , *ſiremps lex ei jus cauſſaque omnium rerum eſto utique atque uti* &c. Addam præterea ipſius Briſſonii animadverſionem , ut exſtat in Opere alias citato , pag. 142. ad calcem noſtræ Legis : *Obſervanda* , ſcribit ille , *eſt hac in Lege vulgaris clauſula* , *SIREMPS. LEX. EI. IVS CAVSSAQVE. OMNIVM. RERVM. ESTO. quam notis hiſce S. L. E. I. C. Q. O. R. E. ſcribi ſolitam Valerius Probus teſtis eſt* . &c. *Errant igitur qui legere maluerunt „ Similiter lex eſto „. Nam ita locus valde corruptus reſtitui poſſe videtur. Sic in ea legis antiquæ de viatorum præconumque decuriis Tabula* , *quæ Romæ exſtat*, *SIREMPS. QVE. EIS. VIATORIBVS DEQVE. EIS. VIATORIBVS. QVAESTORE. OMNIVM. RERVM. IVS. LEXQVE ESTO. Et legis Thoriæ fragmento* , *DE. EO. AGRO. SIREMPS. LEX. ESTO.* Demum referam, Scaligerum in Variis Lectionibus, pro *repſeris ex*, ut erat in ea, qua ipſe utebatur Editione, repoſuiſſe, *ſiremps Lex*.

33. *ADVERSVS. HANC. LEGEM. RIVVM. SPECVM. RVPISSET. FORASSETVE QVOMINVS. &c.*] Ita in Codicibus legitur : at in Editione principe legitur ; *adverſus hanc legem rivum ſpecum rupiſſet foraſſetve* , *quo ſpecum foraſſet rupiſſetve quominus* &c. quam ſecutus eſt Iocundus, Iocundum autem Briſſonius ; niſi quod, pro *quo*, ille habet *quoquo* , hic habet *quique* . Sed Codices ſequendos omnino ratus ſum : nam verba illa, *quo ſpecum foraſſet rupiſſetve*, ſi diligentius expendantur, atque cum præcedentibus, & conſequentibus verbis conferantur, intruſa fuiſſe plane videbuntur. Atque verba illa traxere (ut opinor) originem ex incurioſa duplicatione ſuperiorum verborum ; cum gloſſematis in contextum intruſi ſpecies nulla quidem appareat.

34. *QVOMINVS. IN. EO. LOCO. PASCERE. HERBAM. FENVM. SECARE. .... CVRATORES. AQVARVM. QVI. NVNC. SVNT. QVIQVE ERVNT*] Ita Codices ; niſi quod ante lacunam etiam verbum *ſentes* reperitur, quod ex inferiore ſimili verbo mendoſe ſcribi potuit , neque ſane ad rem hanc facere, mihi videtur ; quamobrem , eo prætermiſſo , lacunam ampliavi . Ego enim conjicio, ſententiam hanc fuiſſe ; *quominus in eo loco paſcere herbam*, *fenum ſecare poſſint niſi ii*, quibus permiſerint *Curatores aquarum*, *qui nunc ſunt*, *quique erunt* . Ratio autem meæ conjecturæ hæc eſt : ſupra in Art. 118 ſcripſerat Frontinus noſter, impendium in Familia Publica exoneratum fuiſſe *reditu vectigalium ad jus Aquarum pertinentium. Ea conſtabant ex .... quæ erant circa Ductus*, *aut Caſtella*, *aut Munera*, *aut Lacus*: at ſi circa Ductus , ut pluries conſtitutum fuiſſe vidimus , neque arbores , neque ædificia eſſe poterant ; nonne credibile prorſus eſt , vectigalia

pepen-

Digitized by Google

QVIQVE. ERVNT. [35] CIRCA. FONTES. ET. *FORNICES*. ET. MVROS. ET. RIVOS. ET. SPECVS. [36] TERMINATVS. ARBORES. VITES. [37] VEPRES. SENTES [38] RIPAE. [39] MACERIA. [40] SALICTA. [41] ARVNDINETA. TOLLANTVR EXCI

pependiſſe eos, quibus circa Ductus *paſcere herbam*, *fenum ſecare* permiſerant *Curatores Aquarum*?

II. In Editione principe legitur; *quominus in eo loco ſecare ſentes, vepres, caprificos Curatores Aquarum, qui nunc ſunt, quique erunt*: in Editione autem Iocundi, quam ſecutus Briſſonius eſt, ita legitur; *quominus in eo loco paſcere herbam, fenum ſecare, ſentes, vepres, caprificos Curatores aquarum, qui nunc ſunt, quique erunt*. Sed, quam ego maxime potui, ne recederem ab illa Codicum lectione, ut mea fert inſtitutio, operam dedi.

35. *CIRCA. FONTES. ET.* FORNICES. *ET. MVROS. ET. RIVOS. ET. SPECVS*] Codices habent; *circa fontes, & fortuni ..... & murorum, & rivos & ſpecus*: ratus autem ſum, & pro mendoſo verbo *fortuni*, legendum eſſe *fornices*; & lacunam exiguam illam, quæ in Codice Vaticano (ceteroqnin conſentiente cum Caſſinenſi, atque Vrbinate) non reperitur, aut ex nimio verborum interſtitio, aut ex aliqua litura ortam; & *muros* fuiſſe ſcriptum, ſed poſtremam litteram *s* forte male ſcriptam ſumſiſſe Librarium aliquem pro nota pluralis (ut ajunt) genitivi. Ita paucis locus emendatur, atque apprime ita conſentit cum loco ſimili, qui eſt in poſtremo ex Senatuſconſultis ante a Frontino noſtro poſitis, ubi Art. 127 eſt; *circa fontes, & fornices, & muros utraque ex parte vacuos quinos denos pedes patere, & circa rivos, qui ſub terra eſſent, & ſpecus*: quamobrem perſpicue vides utrobique eadem nomina, *fontes, fornices, muros, rivos, ſpecus*, eodemque ordine poſita: ut propterea ab ejuſdemmodi ſimilitudine haud leve argumentum optimæ emendationis propoſiti loci deſumere poſſis.

II. In Editione autem principe, in Editione Iocundi, atque in Briſſonii Opere, in quibus nulla lacuna eſt, ita legitur; *circa fontes, & fontium & murorum curam rivos & ſpecus*: ſed (ut omittam cetera, quæ facile poſſent animadverti) verbum illud, *curam*, huic loco minime conveniens principio fuiſſe inepte intruſum, tam certum habeo, quam quod certiſſimum.

36. *TERMINATVS*] Id verbum, *Terminatus*, hoc in loco proprie poni exiſtimo, atque ſignificare quamcumque rem poſitam ea de cauſſa, ut conſtaret de confinio inter agrum & agrum.

37. *VEPRES. SENTES*] Vepres, ſentes alicubi fortuito naſcuntur; alicubi vero, ut pro ſepimentis inſerviant, coluntur, colebanturque etiam olim. Varro in Lib. I. *de Re Ruſtica* Cap. 14 agens de ſeptis, quæ tutandi fundi cauſſa fieri debent; *Primum*, ſcribit, *ſepimentum naturale eſt, quod obſeri ſolet virgultis, aut ſpinis, quod habet radices vivæ ſepis*. Porro vepres, & ſentes non ipſi per ſe tantum infeſti ſunt, ſed eo etiam, quod fere cum virgultis diverſorum generum conjunguntur: hæc autem fabricis noxia eſſe, tum re ipſa manifeſtum eſt, tum etiam colligitur ex Caſſiodoro (*in Variarum* Lib. II. 39) qui ita monet; *Virgulta quoque, noxia importunitate naſcentia, evulſis ceſpitibus auferantur, ne radicum quidam capilli paullatim turgentes fabricarum viſceribus inſerantur, & more vipereo prolem ſibi fœcunditate contraria nutriant, unde ſe compago caſura diſrumpat*. Aliamque ejuſdem neceſſitatis ſapienter allatam rationem reperimus apud eundem Caſſiodorum in *Variarum* Lib. V. Epiſt. 38, qua Epiſtola Theodoricus Rex univerſos Poſſeſſores admonet, ut de Forma Ravennate arbores, immo virgulta amputentur: ubi inter alia (ut Gothofredus animadvertit) egregie illud; *Nam quæ nunc virgulta ſunt; erunt, ſi negligantur, & robora*.

38. *RIPAE*] Neque fluminum, neque rivorum ripas hic indicari, ſi quis oſtenderet vellet; is profecto uteretur probationibus in manifeſtiſſima re minime

EXCIDANTVR. EFFODIANTVR. [42] EXCODICENTVR. VTIQVE. RECTE. FACTVM ESSE. VOLET. [43] EOQVE. NOMINE. IIS. PIGNORIS. CAPTIO. MVLTAE. DICTIO

COER

neceſſariis. Itaque credibile eſt, *ripas* per agros, aut per agrorum confinia ductas, hic indicari ſignificatione eadem, ac *ripa* ab Authoribus Rei Agrariæ nominantur. At quid eſſent hæ ripæ non apud ipſos Rei Agrariæ Authores, non apud horum Interpretes, non apud Authores Rei Ruſticæ, non apud Salmaſium (in cujus Exercitationibus Plinianis plurima ſunt ad rem agrariam pertinentia) ſatis clare inveni.

II. Vt dicam, ex iis, quæ in mentem venerant, quod probabilius viſum eſt; exiſtimo, ripas fuiſſe quaſi vias, ſcilicet ſpatia ſimilitudine quadam viarum procurrentia: nam ſæpe ripæ conſtituebant fines agrorum; ita in Libello de Coloniis, qui ſub Iulii Frontini nomine circumfertur, pag. 121. (ſequor autem Goeſii Editionem Authorum Rei Agrariæ) ſcribitur; *Finitur enim jugis montium, terminis Auguſteis, ripis per devexa collium, arboribus, divergiis aquarum, ſed & per alia finitima documenta*: ac apud Varios Authores de Limitibus, pag. 267, legitur; *Ripas deciſas finales direximus*. Sed reor hujuſcemodi (ut ita dicam) vias agris aliquantillo humiliores fuiſſe; unde agrorum margines, qui eſſent quaſi ripæ, riparum nomen, comprehenſis illis viis, de quibus ſermo eſt, pepererint. Et quidem Goeſius in Indice in Rei Agrariæ Authores ad verbum *decidere*, plane oſtendit; id verbum *decidere*, pro verbo *effodere*, ab iiſdem Authoribus aliquando adhiberi. Cum ergo, ut modo diximus, apud eoſdem legamus, *Ripas deciſas* (hoc eſt, effoſſas, excavatas) *finales direximus*; Ripas fuiſſe humiliores agris, atque tales, quales eas definivimus, concludendum ſane videtur.

III. Fateor tamen, me fuiſſe dubium; num potius definirem, ripas finales fuiſſe aggeres veluti quoſdam utrinque deciſos, & in longum directos, ut ager ab agro ſepararetur, quos aggeres eſſe complanandos tollendoſque, Lex hæc juberet.

39. *MACERIA*] Maceria a Varrone in Lib. I. *de Re Ruſtica* Cap. 14 ponitur inter ſepimenta, quæ tutandi fundi cauſſa fiunt; deque ea (cum ſuperius alia tria ſepimentorum genera jam deſcripſiſſet) habet hæc; *Quartum fabrile ſepimentum eſt noviſſimum, maceria. Hujus ſpecies fere quattuor; quod fit e lapide, ut in agro Tuſculano; quod e lateribus coctilibus, ut in agro Gallico; quod e lateribus crudis, ut in agro Sabino; quod ex terra & lapillis compoſitis in formis, ut in Hiſpania, & agro Tarentino*. Qua in poſtrema ſpecie terram quodammodo pro calce ſteriſſe, plane reor: ac ſepimentum id *in formis* factum fuiſſe ea ratione, qua parietes quidam *Afrorum, Hiſpanorumque in forma, circumdatis duabus tabulis, inferciebantur*; quemadmodum Plinius ſcribit in *Naturalium Hiſtoriarum* Lib. XXXV Cap. 14; cujus locum integrum jam in Nota 5 Art. 75 retulimus.

II. Quamobrem, licet maceria videatur ſumi pro congerie lapidum in parietis modum ſine calce, aut alio ferruminis genere compoſitorum; negari tamen non poteſt, maceriam de pariete etiam dici, cujus lapides terra, ſeu luto pro calce (ut liquet ex modo dictis) aut etiam calce conjungantur: namque de maceriis calce exſtructis vel maxime liquet ex Catonis *de Re Ruſtica* Cap. 15 verbis hiſce; *Maceria ſi ex calce, & cæmentis, vel ſilice ædificetur*.

40. *SALICTA*] Salicta dicebantur loca ſalicibus conſita: hic autem de ſalicibus ipſis eſſe intelligendum, verba illa quæ ſequuntur, *tollantur*, *excidantur* &c. manifeſte demonſtrant.

41. *ARVNDINETA*] Arundineta appellabantur loca, in quibus arundines pullulabant, vigebantque: ſed hic de arundinibus ipſis, propter allatam in præcedente Nota rationem, eſt intelligendum.

42. *EXCODICENTVR*] Ita in Codicibus, & in Editione Iocundi legitur: id

autem

COERCITIOQVE. ESTO. IDQVE. IIS. SINE. FRAVDE. SVA. FACERE. LICEAT IVS. POTESTASQVE. ESTO. [44] .... QVOMINVS. VITES. ARBORES QVAE. VILLIS. AEDIFICIIS. MACERIISVE. INCLVSAE. SVNT. MACERIAE QVAS. CVRATORES. AQVARVM. CAVSSA. COGNITA. NE. DEMOLIRENTVR DOMINIS. PERMISERVNT. QVIBVS. INSCRIPTA. INSCVLPTAQVE. ESSENT IPSORVM. QVI. PERMISISSENT. CVRATORVM. NOMINA. MANEANT. [45] HAC LEGE. NIHILVM. ROGATOR. QVOMINVS. EX. IIS. FONTIBVS. RIVIS SPECVBVS. FORNICIBVS. AQVAM. SVMERE. HAVRIRE. IIS. QVIBVSCVNQVE CVRATORES. AQVARVM. PERMISERINT. [46] PRAETERQVAM. ROTA. CALICE MA

---

autem verbum *excodico* ſignificat frutices exſtirpare: quamobrem huic loco recte quidem convenire poſſe, exiſtimavi. In principe Editione, atque in Editionibus aliis legitur, *excorticentur*.

43. *EOQVE. NOMINE. IIS. PIGNORIS. CAPTIO. MVLTAE. DICTIO.* COERCITIOQVE. *ESTO*] In Codice Caſſinenſi legitur ita; *eoque nomine iis pignoris capto multa edici po...o...r..citi queſto*: in Codice Vrbinate legitur; *eoque nomine iis pignoribus capto multa edici po.....o... R citiq. eſto*: Editio autem Iocundi habet; *eoque nomine iis pignoris captio multa edici........ or uti quæ eſto*. Scaliger autem, pro *edici or uti que*, in ſuis Variis Lectionibus repoſuerat, *dictio utique*: at in Briſſonii Opere ita ſcriptum eſt; *eoque nomine iis pignoris capio mulctæ dictio coercitio utique eſto*: demum Opſopœus in Nota ſua ad hunc locum ita cenſet; *ea lacuna ſic videtur expleri poſſe; „ pignoris captio, multæ dictio, coercitioque eſto „*. Ego vero Codicum ſingula verba, & fragmentorum litteras, quæ ſuperſunt, attendens, ac Briſſonii, atque Opſopœi emendationes reſpiciens, citatum locum, ut vides, ſcripſi.

44. .... *QVOMINVS. VITES. ARBORES. QVAE. &c.*] In Caſſinenſi Codice ita eſt; .... *quominus vites arbores que villis ædificiis maceriiſve incluſæ ſunt, maceriæ* &c. ita etiam in Codice Vrbinate; niſi quod, pro *que*, legitur *qui*: in Editione principe, & in Editione Iocundi locus talis eſt; .... *quominus vites arboreſque villis ædificiis, maceriiſve incluſæ ſint. Maceriæ* &c. Quid vero in ea lacuna ſcriptum eſſet non divinabo. Illud dicam, me plane credere, aut errore Librariorum eam lacunam fuiſſe relictam; aut, ſi qua verba fuere, ea ad priorem ſententiam pertinuiſſe: verborum autem, quæ citavimus ſententiam integram hanc eſſe habendam: *Hac Lege nihilum rogator, quominus vites* illæ, & *arbores* illæ, *quæ villis ædificiis maceriiſve* permiſſis *incluſæ ſunt, maneant*: maneant autem, ideſt permiſſæ ſint, *maceriæ* illæ, *quas Curatores Aquarum, cauſſa cognita* &c.

45. *HAC. LEGE. NIHILVM. ROGATOR*] Codices omnes habent; *hac lege nihilum rogato*; ubi, pro *rogato*, *rogator* legendum exiſtimo: at in Editione principe, in Editionibus aliis, & in Briſſonii Opere legitur; *hac lege nihilum abrogatur*: & Opſopœus in Nota ad hunc locum ſcribit; *legendum & hic, & paullo poſt; „ ejus hac lege nihil abrogatur „*. Scaliger in ſuis Variis Lectionibus, pro *nihil abrogato*, repoſuerat *nihilum rogator*. Conſenſus vero, & conſtantia Codicum, hic atque infra fecere; ut credibile mihi eſſet, ſcriptum revera fuiſſe, *hac lege nihilum rogator*, non vero *abrogatur*: fecere etiam ut, ubi ex verbo *rogato*, quod in Codicibus legitur, verbum *rogator* effeceram, nollem (adhuc majore mutatione) ex verbo *rogatur*, verbum *abrogatur* efficere.

46. *PRAETERQVAM. ROTA. CALICE. MACHINA*] Porro quid eſſet *Calix*, ſatis ſuperque jam fuit alibi demonſtratum: quid vero eſſet *Rota*, quid *Machina*, nuſpiam

EXCIDANTVR. EFFODIANTVR. [42] EXCODICENTVR. VTIQVE. RECTE. FACTVM ESSE. VOLET. [43] EOQVE. NOMINE. IIS. PIGNORIS. CAPTIO. MVLTAE. DICTIO

COER

---

neceſſariis. Itaque credibile eſt, *ripas* per agros, aut per agrorum confinia ductas, hic indicari ſignificatione eadem, ac *ripæ* ab Authoribus Rei Agrariæ nominantur. At quid eſſent hæ ripæ non apud ipſos Rei Agrariæ Authores, non apud horum Interpretes, non apud Authores Rei Ruſticæ, non apud Salmaſium (in cujus Exercitationibus Plinianis plurima ſunt ad rem agrariam pertinentia) ſatis clare inveni.

II. Vt dicam, ex iis, quæ in mentem venerant, quod probabilius viſum eſt; exiſtimo, ripas fuiſſe quaſi vias, ſcilicet ſpatia ſimilitudine quadam viarum procurrentia: nam ſæpe ripæ conſtituebant fines agrorum; ita in Libello de Coloniis, qui ſub Iulii Frontini nomine circumfertur, pag. 121. (ſequor autem Goeſii Editionem Authorum Rei Agrariæ) ſcribitur; *Finitur enim jugis montium, terminis Auguſteis, ripis per devexa collium, arboribus, divergiis aquarum, ſed & per alia finitima documenta*: ac apud Varios Authores de Limitibus, pag. 267, legitur; *Ripas deciſas finales direximus*. Sed reor hujuſcemodi (ut ita dicam) vias agris aliquantillo humiliores fuiſſe; unde agrorum margines, qui eſſent quaſi ripæ, riparum nomen, comprehenſis illis viis, de quibus ſermo eſt, pepererint. Et quidem Goeſius in Indice in Rei Agrariæ Authores ad verbum *decidere*, plane oſtendit; id verbum *decidere*, pro verbo *effodere*, ab iiſdem Authoribus aliquando adhiberi. Cum ergo, ut modo diximus, apud eoſdem legamus, *Ripas deciſas* (hoc eſt, effoſſas, excavatas) *finales direximus*; Ripas fuiſſe humiliores agris, atque tales, quales eas definivimus, concludendum ſane videtur.

III. Fateor tamen, me fuiſſe dubium; num potius definirem, ripas finales fuiſſe aggeres veluti quoſdam utrinque deciſos, & in longum directos, ut ager ab agro ſepararetur, quos aggeres eſſe complanandos tollendoſque, Lex hæc juberet.

39. *MACERIA*] Maceria a Varrone in Lib. I. *de Re Ruſtica* Cap. 14 ponitur inter ſepimenta, quæ tutandi fundi cauſſa fiunt; deque ea (cum ſuperius alia tria ſepimentorum genera jam deſcripſiſſet) habet hæc; *Quartum fabrile ſepimentum eſt noviſſimum, maceria. Hujus ſpecies fere quattuor; quod fit e lapide, ut in agro Tuſculano; quod e lateribus coctilibus, ut in agro Gallico; quod e lateribus crudis, ut in agro Sabino; quod ex terra & lapillis compoſitis in formis, ut in Hiſpania, & agro Tarentino*. Qua in poſtrema ſpecie terram quodammodo pro calce ſtetiſſe, plane reor: ac ſepimentum id *in formis* factum fuiſſe ea ratione, qua parietes quidam *Afrorum, Hiſpanorumque in forma, circumdatis duabus tabulis, inferciebantur*; quemadmodum Plinius ſcribit in *Naturalium Hiſtoriarum* Lib. XXXV Cap. 14; cujus locum integrum jam in Nota 5 Art. 75 retulimus.

II. Quamobrem, licet maceria videatur ſumi pro congerie lapidum in parietis modum ſine calce, aut alio ferruminis genere compoſitorum; negari tamen non poteſt, maceriam de pariete etiam dici, cujus lapides terra, ſeu luto pro calce (ut liquet ex modo dictis) aut etiam calce conjungantur: namque de maceriis calce exſtructis vel maxime liquet ex Catonis *de Re Ruſtica* Cap. 15 verbis hiſce; *Maceria ſi ex calce, & cæmentis, vel ſilice ædificetur*.

40. *SALICTA*] Salicta dicebantur loca ſalicibus conſita: hic autem de ſalicibus ipſis eſſe intelligendum, verba illa quæ ſequuntur, *tollantur, excidantur* &c. manifeſte demonſtrant.

41. *ARVNDINETA*] Arundineta appellabantur loca, in quibus arundines pullulabant, vigebantque: ſed hic de arundinibus ipſis, propter allatam in præcedente Nota rationem, eſt intelligendum.

42. *EXCODICENTVR*] Ita in Codicibus, & in Editione Iocundi legitur: id autem

COERCITIOQVE. ESTO. IDQVE. IIS. SINE. FRAVDE. SVA. FACERE. LICEAT IVS. POTESTASQVE. ESTO. [44] .... QVOMINVS. VITES. ARBORES QVAE. VILLIS. AEDIFICIIS. MACERIISVE. INCLVSAE. SVNT. MACERIAE QVAS. CVRATORES. AQVARVM. CAVSSA. COGNITA. NE. DEMOLIRENTVR DOMINIS. PERMISERVNT. QVIBVS. INSCRIPTA. INSCVLPTAQVE. ESSENT IPSORVM. QVI. PERMISISSENT. CVRATORVM. NOMINA. MANEANT. [45] HAC LEGE. NIHILVM. ROGATOR. QVOMINVS. EX. IIS. FONTIBVS. RIVIS SPECVBVS. FORNICIBVS. AQVAM. SVMERE. HAVRIRE. IIS. QVIBVSCVNQVE CVRATORES. AQVARVM. PERMISERINT. [46] PRAETERQVAM. ROTA. CALICE

MA

---

autem verbum *excodico* ſignificat frutices exſtirpare: quamobrem huic loco recte quidem convenire poſſe, exiſtimavi. In principe Editione, atque in Editionibus aliis legitur, *excorticentur*.

43. *EOQVE. NOMINE. IIS. PIGNORIS. CAPTIO. MVLTAE. DICTIO.* COERCITIOQVE. *ESTO*] In Codice Caſſinenſi legitur ita; *eoque nomine iis pignoris capto multa edici po....o...r..citi queſto*: in Codice Vrbinate legitur; *eoque nomine iis pignoribus capto multa edici po.....o... R citiq. eſto*: Editio autem Iocundi habet; *eoque nomine iis pignoris captio multa edici........or mei quæ eſto*. Scaliger autem, pro *edici or mei que*, in ſuis Variis Lectionibus repoſuerat, *dictio utique*: at in Briſſonii Opere ita ſcriptum eſt; *eoque nomine iis pignoris capio mulctæ dictio coercitio utique eſto*: demum Opſopœus in Nota ſua ad hunc locum ita cenſet; *ea lacuna ſic videtur expleri poſſe; „ pignoris captio, multæ dictio, coercitioque eſto „*. Ego vero Codicum ſingula verba, & fragmentorum litteras, quæ ſuperſunt, attendens, ac Briſſonii, atque Opſopœi emendationes reſpiciens, citatum locum, ut vides, ſcripſi.

44. .... *QVOMINVS. VITES. ARBORES. QVAE. &c.*] In Caſſinenſi Codice ita eſt; .... *quominus vites arbores que villis ædificiis maceriiſve incluſæ ſunt, maceriæ* &c. ita etiam in Codice Vrbinate; niſi quod, pro *que*, legitur *qui*: in Editione principe, & in Editione Iocundi locus talis eſt; .... *quominus vites arboreſque villis ædificiis, maceriiſve incluſæ ſint. Maceriæ* &c. Quid vero in ea lacuna ſcriptum eſſet non divinabo. Illud dicam, me plane credere, aut errore Librariorum eam lacunam fuiſſe relictam; aut, ſi qua verba fuere, ea ad priorem ſententiam pertinuiſſe: verborum autem, quæ citavimus ſententiam integram hanc eſſe habendam: *Hac Lege nihilum rogator, quominus vites* illæ, & *arbores* illæ, *quæ villis ædificiis maceriiſve* permiſſis *incluſæ ſunt, maneant*: maneant autem, ideſt permiſſæ ſint, *maceriæ* illæ, *quas Curatores Aquarum, cauſſa cognita* &c.

45. *HAC. LEGE. NIHILVM. ROGATOR*] Codices omnes habent; *hac lege nihilum rogato*; ubi, pro *rogato*, *rogator* legendum exiſtimo: at in Editione principe, in Editionibus aliis, & in Briſſonii Opere legitur; *hac lege nihilum abrogatur*: & Opſopœus in Nota ad hunc locum ſcribit; *legendum & hic, & paullo poſt; „ ejus hac lege nihil abrogatur „*. Scaliger in ſuis Variis Lectionibus, pro *nihil abrogato*, repoſuerat *nihilum rogator*. Conſenſus vero, & conſtantia Codicum, hic atque infra fecere; ut credibile mihi eſſet, ſcriptum revera fuiſſe, *hac lege nihilum rogator*, non vero *abrogatur*: fecere etiam ut, ubi ex verbo *rogato*, quod in Codicibus legitur, verbum *rogator* effeceram, nollem (adhuc majore mutatione) ex verbo *rogatur*, verbum *abrogatur* efficere.

46. *PRAETERQVAM. ROTA. CALICE. MACHINA*] Porro quid eſſet *Calix*; ſatis ſuperque jam fuit alibi demonſtratum: quid vero eſſet *Rota*, quid *Machina*,

nuſpiam

Digitized by Google

MACHINA. LICEAT. DVM. NEQVE. PVTEVS. NEQVE. FORAMEN. NOVVM FIAT. EIVS. [47] HAC. LEGE. NIHILVM. ROGATOR.

¶ Art. 130. ¶ Vtiliſſimæ Legis contemptores non negaverim dignos pœna, quæ intenditur. Sed [1] negligentia longi temporis deceptos leniter revocari oportuit. Itaque ſedu-

---

nuſpiam a Frontino noſtro indicatur. Attamen de *Rotæ* ad hauriendam aquam Vitruvius in Lib. X Cap. 9, atque de *Machina Cteſibica*, *altiſſime extollente aquam*, in ejuſdem citati Libri Capite 12 ſatis perſpicue loquitur; ſed ibi plura ſunt, quam huc transferri queant; qui volet, Vitruvium, doctioreſque ejus Interpretes (præſertim Barbarum, & Perraultium, qui affabre delineatas, & rei imaginem recte exhibentes Figuras addiderunt) conſulere poterit. Attenta autem rerum, de quibus agitur, natura, credibile ſit; *Rotam*, & *Machinam*, quibus hauriri aqua dicitur in noſtra hac Lege lata haud multo poſt editos (ut videtur) Vitruvii Libros, *Rotam*, inquam, & *Machinam* fuiſſe de genere illarum, quas Vitruvius pariter ad hauriendam aquam factas deſcripſit. Neque profecto quidpiam difficile in re hac comperio.

II. Illud quidem explicatu difficile eſt, cur aqua hauriretur *Rota*, & *Machina*. Conjicio vel ad irrigandos agros, vel ad inducendas in hortos aquas, vel ad uſus alios aliquando opus fuiſſe, aquam perducere ad loca altiora iis, ex quibus ſumebatur; atque ob id ope *Rotæ*, & *Machinæ* ex fontibus, & ex puteis factis in ſpecubus, aquam hauſtam fuiſſe, elatamque.

III. Sed difficilius explicatu eſt; qua ratione metirentur aquam hauſtam, *Rota* & *Machina*, inſtrumentis ad metiendum minime idoneis. Conjicio, aquam hauſtam in Caſtella fuiſſe corrivatam, inde vero ex Caſtellis per calices fuiſſe erogatam, unde conſtiterit de erogatæ aquæ menſura.

IIII. Demum illud videtur difficillimum explicatu, qui fieri potuerit, ut neque graviſſima illa Senatuſconſulta facta paucis annis ante hanc Legem latam, neque diligentiſſimus Frontinus noſter, ſcribens poſt multos annos ab hac Lege lata, verbum ullum habuerint de *Rota* & *Machina*. Conjicio, fraudes Privatorum, Aquariorumque in uſu *Rotæ* & *Machinæ* vel nullas, vel admodum leves fuiſſe, ac ideo de *Machina*, & *Rota* nihil memoratum: ne dicam, facile poſſe ſuſpicionem oriri, num Frontini tempore uſus *Machinæ* atque *Rotæ* eſſet antiquatus, & modo alio ſubveniretur altioribus locis.

V. At alicui forte probabilior videbitur ea interpretatio, qua ſententia integra ita explicetur; *Hac Lege nihilum rogator, quominus iis, quibus Curatores Aquarum permiſerint, liceat aquam ex fontibus rivis ſpecubus fornicibus ſumere haurire, præterquam* tamen *rota calice machina*; ideſt iis tamen ſumere haurire aquam rota calice machina non liceat. Verum locus nimis difficilis eſt: expoſui eas, quas feci, conjecturas multis circumſtantiis, tamquam principiis ad conjiciendum diligenter penſitatis; ſed Viri docti viderint.

47. *HAC. LEGE. NIHILVM. ROGATOR*] In Codicibus ita legitur; *hac lege nihilum regato*: Scaliger in Variis Lectionibus repoſuerat, *regator*. Atque hæc ſane faciunt tum ad expungendum verbum *abrogatur*, intruſum a quibuſdam in hunc locum; tum ad confirmanda ea, quæ de ſimili dictione ſcripta ſunt in Nota 45 Art hujuſce.

¶ Art. 130. 1. *negligentia longi temporis deceptos*] Hoc in loco Frontinus (quod ubique tamen non fecit) blanditur iis, qui erraverant; quaſi decepti negligentia longi temporis, non autem dolo malo agentes erraviſſent.

2. *Iis*

ſedulo laboravimus, ut (quantum in nobis fuit) etiam ignorarentur qui erraverant. [2] Iis vero, qui admoniti ad indulgentiam Imperatoris decurrerunt, poſſumus videri cauſſa impetrati beneficii fuiſſe. In reliquo vero opto, ne executio Legis neceſſaria ſit, cum Officii fidem [3] etiam per offenſas tueri præſtet.

---

2. *Iis vero, qui admoniti ad indulgentiam Imperatoris decurrerunt*] Ii ſunt, de quibus ſupra, cum Imperatoris Nervæ Trajani providentiam atque curam laudaret Frontinus, ſcripſit in Art. 88; *Illi quoque, qui timidi illicitam aquam ducebant, ſecuri nunc ex beneficiis fruuntur.*

3. *etiam per offenſas*] Porro jam cœperat Frontinus etiam per offenſas tueri Officium: ſupra enim in Art. 76 ſcripſit; *quæ nunc* (vitia in Privatos uſus derivandi publicas aquas) *nos omnia ſimili licentia uſurpata, utinam non per offenſas probaremus.* Itaque cum Frontinus noſter multa ex iis, quæ ad tuendos Aquæductus neceſſaria erant, jam tradidiſſet; hoc in loco integritatem ſuam pollicitus, qua una tuitionis Officii partes omnes reliquæ continebantur, Commentario ſuo coronidem impoſuit.

FINIS.

Digitized by Google

LEGES SIVE CONSTITVTIONES IMPERIALES
DE AQVAEDVCTIBVS
TAM ROMAE VETERIS QVAM NOVAE, VRBIS SCILICET CONSTANTINOPOLITANAE.

De quibus vide in Prolegomenis Cap. VI. Sect. 7.

IMP. CONSTANTINVS A.
AD MAXIMILIANVM COS.

*AQuarum poſſeſſores, per quorum fines formarum meatus tranſeunt, ab extraordinariis * oneribus volumus eſſe immunes, ut eorum opera aquarum ductus ſordibus oppleti mundentur, nec ad aliud ſuperindictæ rei onus hiſdem poſſeſſoribus adtinendis; ne circa res alias occupati repurgium formarum facere non curent. Quod ſi neglexerint, amiſſione poſſeſſionum multabuntur. Nam fiſcus ejus prædium obtinebit, cujus negligentia perniciem formæ congeſſerit. Præterea ſcire eos oportet, per quorum prædia ductus commeat, ut dextra lævaque de ipſis formis quindecim pedibus intermiſſis arbores habeant: obſervante tuo officio, ut ſi quo tempore pullulaverint, excidantur; ne earum radices fabricam formæ corrumpant. Dat. XV. Kal. Iun. Gallicano & Symmacho coss.*

* muneribus

ANNO VRBIS CONDITAE CIↃ. LXXXII. CHRISTI CCCXXXI.

IMPPP. VALENTINIANVS, VALENS,
ET GRATIANVS AAA. FORTVNATIANO C.R.P.

*Aquæductus, qui Dafnenſi palatio uſum aquæ præſtat, quorumdam aviditate tenuatur * adpotis majoribus fiſtulis, quam ex Imperiali largitate meruerunt. Conſenſu igitur omnium in tribus locis conceptacula reparentur, & ſingulorum nomina, modusque ſervandus tabulis adſcribatur: Et ſi ultra licitum aliquem uſurpare conſtiterit, per ſingulos obolos libræ unius auri diſpendiis in-*

Digitized by Google

gravetur: Et ſi tenore Sacri reſcripti aliquis certum modum aquæ meruiſſe no-
ANNO V.C. CIƆCXXII. ſcetur, non prius eidem accipiendi poteſtas aliquatenus tribuatur, niſi adito Re-
CHRISTI CCCLXXI. ctore ex ipſo conceptaculo quantitatem, quam meruit, poſſit adipiſci. Dat. III. Kal. Novemb. Antiochiæ, Valentiniano N. P. & Victore coss.

IMPPP. GRATIANVS, VALENTINIANVS, ET THEODOSIVS AAA. CLEARCHO P.V.

Summas quidem domus ſi lavacris lautioribus præſententur, binas non amplius aquæ uncias, aut, ſi hoc amplius exegerit ratio dignitatis, ſupra ternas neutiquo poſſidere: mediocres vero & inferioris meriti domus ſingulis & ſemis contentas eſſe decernimus. Si tamen hujuſcemodi balneas eaſdem habere claruerit, ceteros vero, qui manſionum ſpatio anguſtiore ſuſtentantur, ad mediæ unciæ uſum tantum gaudere præcipimus: neque obreptionem cuiquam patere:
ANNO V.C. CIƆCXXXV. ita ut quod tibi paret officium, ſex librarum auri multa feriatur, niſi prodi-
CHRISTI CCCLXXXIV derit uſurpantes: & is, qui fefellit, careat impetrato. Dat. X. Kal. Iul. Conſtantinopoli, Antonio & Syagrio coss.

IIDEM AAA. CYNEGIO PP.

Ad portus & aquaductus inſtaurationem, omnes certatim, facta operarum
ANNO V.C. CIƆCXXXVII conlatione, inſtare debent: neque aliquis ab hujuſcemodi conſortio dignitatis
CHRISTI CCCLXXXVI. privilegiis excuſari. Dat. XV. Kal. Februar. Conſtantinopoli, Richomere & Clearcho coss.

IMPPP. VALENTINIANVS, THEODOSIVS, ET ARCADIVS AAA. PANCRATIO P. V.

Si quis de cetero vetiti furoris audacia florentiſſimæ Vrbis commoda volue-
ANNO V.C. CIƆCXLII. rit mutilare, aquam ad ſuum fundum ex aquaductu publico derivando, ſciat
CHRISTI CCCXCI. eundem fundum fiſcalis tituli proſcriptione ſignatum privatis rebus noſtris adgregandum. Dat. VIII. * Conſtantinopoli, Timaſio & Promoto coss.

IIDEM AAA. ALBINO V.P. ROM.

Eos, qui aquæ copiam vel olim vel nunc per noſtra indulta meruerunt, ejus
ANNO V.C. CIƆCXLII. uſum aut ex caſtellis, aut ipſis formis jubemus elicere, neque earum fiſtula-
CHRIST. CCCXCI. rum, quas matrices vocant, curſum ac ſoliditatem adtentare. Dat. V. Kal. Septemb. Romæ, Timaſio & Promoto coss.

IMPP. ARCADIVS, ET HONORIVS AA. AD AFRICANVM P. V.

Quicumque ex aquaductu magis quam ex caſtellis aquæ uſum putaverit derivandum, etiam id, quod prius jure beneficii fuerat conſecutus, amittat. In

eum

eum vero pro conditione perſona conveniet ſeveriſſimo ſupplicio vindicari, qui adverſus ſtatuta hujus Sacri oraculi avida cupiditatis noluerit frena cohibere, ut privatis indulti meatus menſura famuletur. Dat. P P. IV. Kal. Iun. Conſtantinopoli, Olybrio & Probino c o s s.

ANNO V. C. CIↃCXLVIII CHRISTI CCCXCVII.

IIDEM AA. ASTERIO COM. OR.

*Vſum aqua veterem longoque dominio conſtitutum ſingulis civibus manere cenſemus, nec ulla novatione turbari: ita tamen, ut quantitate ſinguli, quam veteri licentia percipiunt, more uſque in praſentem diem perdurante percipiant: manſura pœna in eos, qui ad irrigationes agrorum, * vel hortorum delicias, furtivis aquarum meatibus abutuntur. Dat. Kal. Novemb. Caſario & Attico* c o s s.

* Legēdum *vel hortorum, deliciis furtivis aquarum* &c. Vide Notas.

ANNO V. C. CIↃ CL. CHRISTI CCCXCIX.

IIDEM AA. MESSALAE PP.

Ex forma, cui nomen Auguſta eſt, qua in Campania ſumptu publico reparata eſt, nihil privatim ſingulorum uſurpatio praſumat, neque cuiquam poſthac derivanda aqua copia tribuatur. Si quis autem meatum aqua auſus fuerit avertere, quinque libras auri ærario noſtro inferre cogatur. Quidquid etiam ob eam fraudem ex reſcripto fuerit elicitum, vel qualibet arte tentatum, irritum habeatur. Dat. V. Kal. Ianuar. Med. Theodoro V. C. c o s s.

ANNO V. C. CIↃCLII. CHRISTI CCCCI.

IIDEM AA. AD FLAVIANVM P.V.

*Ne quis Claudiam, interruptis forma lateribus adque perfoſſis, ſibi fraude * elicita exiſtimet vindicandam. Si quis contra fecerit, earum protinus adium & locorum amiſſione multetur. Officium praterea, cujus ad ſolicitudinem operis hujus cuſtodia pertinebit, hac pœna conſtringimus: ut tot librarum auri illatione multetur, quod uncias * Claudia noſtra cohibentia ejus uſurpatas fuiſſe conſtiterit. Dat. VI. Id. Novemb. Med. Stilicone & Aureliano* c o s s.

* *licita vel elicitam*

* Legēdum *Claudia noſtra conniventia ejus,* &c. Vide Notas.

ANNO V. C. CIↃCLIII. CHRISTI CCCCII.

IMPP. THEODOSIVS ET
VALENTINIANVS AA. † ***

† CYRO P.P.

Si quis per Divinam liberalitatem meruerit jus aqua, non Viris Clariſſimis Rectoribus provinciarum, ſed tua pracellentiſſima ſedi Caleſtes apices intimare debebit: condemnatione contra illum, qui preces moderatoribus inſinuare conatur, quinquaginta librarum auri, & contra univerſos adminiſtratores, qui reſcriptum per ſubreptionem elicitum ſuſcipere moliuntur, proponenda: apparitoribus nihilominus eorumdem Virorum Clariſſimorum provincia moderatorum, animadverſionibus pro vigore tui culminis ſubjugandis: & ampliſſima tua ſede diſpoſitura, quid in publicis thermis, quid in nymphais pro abundantia civium conveniat deputari, quia his perſonis, quibus noſtra Serenitas indulſit, ex aqua ſuperflua debeat impertiri. ***

† CYRO P.P.

IIDEM AA. † ***

*Omnis ſervitus aquaductus Hadriani, ſive domorum, ſive poſſeſſionum, ſive ſuburbanorum, ſive balneorum, vel per Divinos affatus intimatos in quolibet judicio, vel per uſurpationem impertitos, penitus exprobretur. Maluimus etenim prædictum aquaductum noſtri palatii publicarum thermarum ac nymphæorum commoditatibus inſervire. Et decernimus hanc diſpoſitionem modis omnibus in poſterum ſervari: nemini licentia tribuenda ab eodem aquaductu precibus oblatis uſum aquæ petere, vel eum audere perforare: ſcientibus his, qui qualibet ratione putaverint ad hujuſmodi * emolumentum accedere, vel officio, ſi auſus fuerit inſtruere, vel minus inſtructis precibus parere, centena pondo auri multa nomine fiſcalibus rationibus ſe eſſe inlaturos. Super his ſancimus, ſulcum publicum aquarum nullis intra decem pedes arboribus coartari, ſed ex utroque latere decempedale ſpatium integrum inlibatumque ſervari. Præterea de plumbeis fiſtulis ducentibus ad thermas, quæ Achillea nuncupantur, quas * providentia tua magnificentia factas fuiſſe cognovimus, eamdem formam ſervari cenſemus. Etenim memoratas fiſtulas thermis tantum & nymphæis, quibus eminentia tua deputaverit, volumus inſervire: facultate præbenda tuæ ſublimitatis apparitoribus circumeundi ſine formidine domus, ſuburbana balnea ad requirendum, ne qua deceptio, vel ſuppreſſio, vel inſidia contra publicam utilitatem a quoquam penitus adtententur. Dat.* ***

* molimen Vide Notas.

* providentia magnificentia melius forte providentia tua munificentia.

† EVTICHIANO P.P.

IIDEM AA. † ***

*Ad reparationem aquaductus hujus almæ Vrbis omnia vectigalia, quæ colligi poſſunt ex univerſis * calculis hujus inclytæ Vrbis, & ex operariis, qui * Zizaceni dicuntur, ad refectionem ejuſdem aquaductus procedere: illo videlicet obſervando, ut nemo eorum, qui jus aquæ poſſident, quacumque deſcriptione ſuſtineat. Nam exſecrabile videtur domos hujus almæ Vrbis aquam habere venalem.* ***

** Varietatem lectionis, & quomodo legēdum, vide in Notis.

† ADAMANTIO P.V.

IMP. ZENO A. † ***

Hac lege ſancimus, ut ſi quis ampliſſimam præfecturam gubernans, aurum aquaductui deputatum ad alterum quodlibet opus, non aquaductibus vel aquæ publicæ competens, exſtruendum, vel curandum putaverit convertendum: de ſuis facultatibus eandem ſummam aquaductus titulo repenſare cogatur. Separatus vero arcarius aurum ſuſcipiat glorioſiſſimorum Conſulum liberalitate, vel ex aliis titulis ad aquas publicas pertinentibus collectum, vel poſtea colligendum. ***

* SPORATIO.

IDEM A. * PORATIO.

Diligenter inveſtigari decernimus, qui publici ab initio fontes, vel cum eſſent ab initio privati, poſtquam publice uſum præbuerunt, ad privatorum uſum converſi ſunt ſive Sacris apicibus per ſubreptionem impetratis, ac multo am-

plius

plius ſi auctoritate inlicita, nec appetito colore Sacri oraculi, hujuſmodi aliquid pertentatum fuiſſe dignoſcitur: ut jus ſuum regiæ civitati reſtituatur, & quod publicum fuit aliquando, minime ſit privatum, ſed ad communes uſus recurrat: Sacris oraculis, vel pragmaticis ſanctionibus adverſus commoditatem Vrbis quibuſdam impertitis, jure caſſandis: nec longi temporis præſcriptione ad circumſcribenda civitatis jura profutura. ***

IDEM A. PONTIO.

Decernimus, ne quid a quacumque perſona qualibet dignitate prædita contra * munuſcularios aquaductus, vel fontes publicos, qui ad aquaductus confluunt, pertentetur. Sed & ſi quis clam vel palam auctoritate confiſus de iiſdem * paralogiis, vel fontibus aquam tranſduxerit, vel clandeſtinis inſidiis forte ſubripuerit publicis aquaductibus; eam reſtituere compellatur. Hoc etiam præcipimus, ne in poſterum a quolibet juxta eoſdem aquaductus plantari qualeſcumque arbores poſſint, ne ex ſtirpibus labefactentur parietes aquaductus; quod antiquis etiam Conſtitutionibus interdictum eſſe dignoſcitur: ſcientibus univerſis, quod in poſterum ſuper hujuſmodi commiſſis ſuburbanum, vel prædium, vel balneum, vel aqua mola, vel hortus, ad cujus uſum aqua publica fuerit derivata: vel ſi quid ex his juxta aquaductum poſitum ad eum pertinet, qui plantavit arbores aquaductibus noxias, ad quemcumque pertineat locum, vel hominem, vel domum, proſcriptionis titulo ſubjacebit, & fiſci juribus vindicetur: nulli ſuper hujuſmodi pœna nec per Sacros apices venia tribuenda. Vniverſos autem aquarios, vel aquarum cuſtodes, quos hydrophylacas nominant, qui omnium aquaductuum hujus regiæ Vrbis cuſtodes deputati ſunt; ſingulis manibus eorum felici nomine Pietatis noſtræ impreſſi ſignari decernimus, ut hujuſmodi adnotatione manifeſti ſint omnibus; nec a procuratoribus domorum, vel quolibet alio ad uſus alios avellantur, vel angariarum, vel operarum nomine teneantur. Quod ſi quem ex iiſdem aquariis mori contigerit, eum nihilominus, qui in locum defuncti ſubrogatur, ſigno eodem notari præcipimus: ut militiæ quodammodo ſociati, excubiis aquæ cuſtodiendæ inceſſanter inhæreant, nec muneribus aliis occupentur. ***

* Vide Notis.

* paragogiis.

IMP. IVSTINIANVS A. * SERVO P.P.

* SERVIO P.P.

Divinam diſpoſitionem ab inclytæ recordationis Principe Theodoſio ſuper his, qui aquam ſibi de publicis aquaductibus ſeu fontibus præberi deſiderant, promulgatam, hac etiam lege in ſua firmitate durare ſancimus, quatenus nemo vel in hac ſacratiſſima Civitate, vel in provinciis, ſine Divinis apicibus de Sacro epiſtolarum ſcrinio more ſolito edendis, & judicio tuæ celſitudinis, vel aliis, quorum intereſt, intimatis vel intimandis, aquam de publico aquaductu ſeu fonte trahere permittatur: his quicumque juſſa noſtra violaverit, ſeu violare conceſſerit, denarum librarum auri condemnatione, aliaque graviſſima indignatione feriendis.

Digitized by Google

FORMVLA COMITIVAE FORMARVM VRBIS:

A V C T O R E

MAGNO AVRELIO CASSIODORO

V. C.

*Quamvis Romulea fabricæ conlata ſibi vix poſſint præcipuæ reperiri (quia totum id admiratione noſcitur exquiſitum , quod ibi cernitur eſſe fundatum) tamen intereſſe arbitramur, quod utilitas neceſſaria gratificat, & quod pulchritudinis tantum cauſa commendat . Trajani forum vel ſub aſſiduitate videre miraculum eſt. Capitolia celſa conſcendere, hoc eſt, humana ingenia ſuperata vidiſſe . Sed numquid per ea vivitur, aut corporis ſalus aliqua inde delectatione recreatur ? In formis autem Romanis utrumque præcipuum eſt, ut fabrica ſit mirabilis , & aquarum ſalubritas ſingularis . Quod enim illuc flumina quaſi conſtructis montibus perducuntur , naturales credas alveos ſoliditates ſaxorum: quando tantus impetus fluminis , tot ſæculis firmiter potuit ſuſtineri . Cavati montes plerumque ſubruunt, meatus torrentium diſſipantur, & opus illud veterum non deſtruitur, ſi induſtria ſuffragante ſervetur. Reſpiciamus certe , aquarum quantum Romanis mœnibus præſtat ornatum . Nam thermarum illa pulchritudo quid eſſet, ſi dulciſſima quædam æquora non haberet ? Currit aqua Virgo ſub delectatione puriſſima , quæ ideo ſic appellata creditur , quod nullis ſordibus polluatur: nam cum aliæ pluviarum nimietate terrena commixtione violentur, hæc aerem perpetuo ſerenum puriſſime labens unda mentitur . Quis poſſit talia ſermonibus idoneis explicare ? **Claudiam** per tantam faſtigii molem ſic ad Aventini caput eſſe perductam, ut cum ibi ex alto lapſa ceciderit, cacumen illud excelſum quaſi imam vallem irrigare videatur. AEgyptius Nilus certis temporibus creſcens per campos jacentes ſuperducto diluvio aere ſereno turbulentus exæſtuat: ſed quanto pulchrius eſt, **Claudiam** Romanam per tot ſiccas montium ſummitates lavacris ac domibus liquores puriſſimos , fiſtularum uberibus emiſiſſe ? & ita æqualiter fluere , ut numquam ſe poſſit deſiderata ſubducere ? Ille enim dum recedit, limus eſt : dum venit inſperate, diluvium . Quis ergo famoſum Nilum Vrbis noſtræ fluminibus non æſtimet eſſe ſuperatum , quando ille incolas ſuos aut veniendo terret, aut recedendo deſtituit ? Verum hæc non ſuperflua commemoratione narravimus , ut poſſis advertere , qualis a te diligentia perquiratur, cui pulchritudo tanta committitur. Qua de re per Indictionem illam , Comitivam tibi formarum ſub magna deliberatione credidimus: ut ſummo ſtudio nitaris efficere, quod tantis ac talibus rebus videris expedire . In primis noxias arbores, quæ inferunt fabricarum ruinas , dum ſunt quidam mœnium importabiles arietes , cenſemus radicitus amputari : quia nulla læſio removetur, cujus origo non tollitur . Si quid autem conficiente ſenio fuerit demolitum , pervigili celeritate reparetur : ne creſcente defectu augeatur nobis cauſſa diſpendii. Ductus aquæ fortuna tua eſt, dum incolumis eris, ſi illa ſolidaveris: tantumque apud nos proficis, quantum te illis ſtuduiſſe probaveris. Agat ergo peritia fideſque tua , ut & conſtructio fabricæ illibata permaneat, & aquæ diſtributio nulla ſe cuſtodum venalitate ſubducat.*

NO-

NOTAE
IOANNIS OPSOPOEI
AD
SEX. IVLII FRONTINI
COMMENTARIVM
DE AQVAEDVCTIBVS VRBIS ROMAE.

De quibus vide in Prolegomenis Cap. VI. Sect. 2. & 3.

PAgina 1. [*Sex. Iulii Frontini de Aquæductibus Vrbis Romæ Commentarius*] (*Sexti Iulii Frontini de Aquæductibus Vrbis Romæ Liber primus*) Vetus editio præfert hunc titulum, DE AQVIS QVAE IN VRBEM INFLVVNT LIBER. nec enim in duos libros, ut Florentina, & eam ſecuta Baſileenſis, hunc commentarium diſtribuit.

pagina 1. verſu 6. [*commiſſæ rei inſtigent*] (*commiſſæ inſtigent*) Eadem habet *commiſſæ rei inſtiget*. & ſtatim, *reip. & imperii*.

pag. 2. ver. 6. Eadem, *omnis actus certitudinis fundamentum*.

pag. 12. ver. 1. Seneca epiſt. XLI. *Magnorum fluminum capita veneramur, ſubita ex abdito vaſti amnis eruptio aras habet: coluntur aquarum calentium fontes, & ſtagna quædam vel opacitas vel immenſa altitudo ſacravit.*

pag. 13. ver. 2. [*P. Decio Mure*] (*P. Decio Murena*) Vetus editio, *P. Decio Mure*. & ita Faſti: qui tamen non XX (ut eſt in Frontini editionibus) ſed XXX. anno poſt initium belli Samnitici, M. Valerium Maximum, P. Decium Murem conſules ponunt. Eutropius lib. II. hiſt. Rom. ſcribit, Tito Veturio & Sp. Poſthumio coss. aquam Claudiam ab Appio Claudio cenſore inductam eſſe; qui bello Samnitico bis conſules fuiſſe reperiuntur, primum anno belli X. iterum XXIII. Sed in noſtro auctore tutius eſt annorum numerum denario appoſito explere, quam conſulum nomina mutare.

pag. 14. ver. 3. Vetus editio, *cui poſtea agro fuit cognomen*.

pag. 14. ver. 5. [*Collegam habuit C. Plautium*] (*Collegam habuit C. Fabium*) ita tres editiones, at Livius & tabulæ Capitolinæ Appio C. Plautium collegam adſcribunt. Livius lib. IX. *Cenſura clara eo anno Appii Claudii & C. Plautii fuit: memoriæ tamen felicioris ad poſteros nomen Appii, quod viam munivit, & aquam in urbem duxit: eaque unus perfecit, quia ob infamem atque invidioſam ſenatus lectionem verecundia victus collega magiſtratu ſe abdicaverat. Appius jam inde antiquitus inſitam pertinaciam familiæ gerendo, ſolus cenſuram obtinuit.*

pag. 14. ver. 6. Vetus editio nomen *aquæ* omittit: & mox legit: *Sed is ſe intra* &c. *abdicavit a cenſura: nomen* &c.

pag. 15. ver. 6. Eadem non agnoſcit vocem *hujus*.

pag. 17. ver. 1. [*Iungitur ei ad Spem veterem*] (*Iungitur ei ad Anionem veterem*) Hic infra aliquoties *Anionem* & *Anionis*, ubi vetus more aliorum auctorum *Anienem* & *Anienis* per *e* flectit.

pag. 21. ver. 2. Vetus habet, *ad miliarium unum*.

pag. 21. ver. 6. [*ſub Publicii clivo ad Portam*] (*vico Publicii ad Portam*) In veteri editione legitur, *vico publico Publicii alveo ad portam*.

pag. 23. ver. 1. [*Spurio Carvilio, L. Papirio coss. iterum*] (*Spurio Garbilio, L. Papyrio coss. Item*) in vetere eſt, *Spurio Claviſio, L. Papyrio coss.* male. recte in Florentina Iocundi, *Sp. Carvilio, L. Papirio coss.* ut ex Livio & Faſtis liquet. Quod mox ſequitur *Item*, videtur ad præcedens *coss.* pertinere, & vel *iterum* ſcribendum eſſe, vel II. in ſecundum enim illorum con-

conſulatum tempus notatum cadit.

pag. 23. ver. 4. [..............] (*prætor edidit*) vetus editio habet, *prætor edidit*. forte *edixit*, ut in ſuo lib. ex conjectura notaverat Pithœus.

pag. 26. ver. 1. [*rivus eſt ſubterraneus paſſuum XXXXII millium DCCLXXVIIII.*] (*rivus eſt ſubterraneus paſſuum XLIII millium CCXCVII.*) variat paſſuum numerus in vet. edit. ſic, *rivus eſt ſubterraneus paſſuum XLVII. millium DCCLXXVIIII.* & poſtea pag. 30. ver. 3. *ſeſtertium mille & octingenties*.

pag. 32. ver. 5. Vetus editio legit *poſt annum x.* ſed cum faſtis non congruit.

pag. 32. ver. 6. [*viciſſe gratiam Marcii Regis*] (*viciſſe gratiam Marci Titii*) in eadem legitur, *viciſſe gratiam Q. Martii Regis*. Quam lectionem ſtabilit, & rem ipſam refert Plinius nat. hiſt. lib. XXXVI. cap. XV. *Sed dicantur vera æſtimatione invicta miracula, quæ Q. Marcius rex fecit. Is juſſus a Senatu aquarum Appiæ, Anienis, Tepulæ ductus reficere, novam a nomine ſuo appellatam cuniculis per montes actis intra præturæ ſuæ tempus adduxit.* Idem lib. XXXI. cap. III. *Clariſſima aquarum omnium in toto orbe, frigoris ſalubritatiſque palma præconio urbis, Marcia eſt, inter reliqua deum munere urbi tributa. Vocabatur hæc quondam Anſeja, fons autem ipſe Piconia. Oritur in ultimis montibus Pelignorum. tranſit Marſos & Fucinum lacum, Romam non dubie petens. Mox ſpecu merſa, in Tiburtina ſe aperit IX. M. P. fornicibus ſtructis perducta. Primus eam in urbem ducere auſpicatus eſt Ancus Marcius, unus e regibus. Poſtea Q. Marcius Rex in prætura. Rurſuſque reſtituit M. Agrippa.*

pag. 34. ver. 1. [*Sublacenſi*] (*villa Sublacenſi*) forte, *via Sublacenſi*, ut pag. 52. ver. 7. & pag. 56. ver. 1. vetus habet *vi. Sublacenſi*.

pag. 34. ver. 3. [*ad milliarium XXXVI*] (*ad milliarium trigeſimumoctavum*) vetus editio, *ad milliarium* XXXIIII. & ſtatim, *finita ſupra terram ſubſtr.* Item, *Propius urbem ad VII. milliarium*.

pag. 36. ver. 3. [*Hypſæo*] (*Hipſapone*) *Hypſæo*, non *Hipſapone*. leg. ut eſt in Faſtis Siculis, apud Oroſium, & Valerium Max. lib. IX. cap. V.

pag. 38. ver. 1. [*Imperatore Cæſare Auguſto II, L. Volcatio coss.*] (*Imperatore Cæſare Auguſto, M. Lelio Volcatio coss.*) vetus editio, *imp. Cæſ. Aug. Meſſalla, L. Volcaſtro conſſ.* vacat *Meſſalla*: reliqua ita ſcribenda erunt, *Imp. Cæſ. Aug. L. Volcatio coss.* Dione & Caſſiodoro ſuffragantibus.

pag. 39. ver. 2. [*millium paſſuum duum*] (*millium paſſuum XII*) vet. edit. *millium paſſuum II. ulterius proprias* &c. Mox, *longitudinem paſſuum VII. millium CCCCXXVIII. reliquo opere* &c.

pag. 40. ver. 8. Vetus editio *Traba* ſcriptum habet, & paulo poſt *Tabra*.

pag. 43. ver. 4. [*cui cauſſæ inſolitam abundantiam debeant*] (*cujus cauſa inſolitam abundantiam habeant*) *cui cauſæ inſolitam abundantiam debeant*, legitur in vet. ed.

pag. 44. ver. 1. [*cura compluribus*] (*cura cum pluribus*) abundat præpoſitio *cum*, nec habetur in vet. editione. ver. 3. In libro viri doctiſſ. P. Pithœi annotatum, *jam tertium Cenſor*. Sentii collegam P. Lucretium vocari ſcribit Caſſiodorus, Dio Q. Lucretium.

pag. 45. ver. 2. [*dies, quo primum in Urbe reſponderit, V. Idus Junias invenitur*] (*Dies, quo primum in urbem reſponderit V. iduum Junii invenitur*) vetus edit. *perduxit; quo primum in urbem reſponderet, v. idus Junii. Invenitur.* &c. Mox, *virginem pictam oſtendit*. Plin. lib. XXXI. cap. III. *M. Agrippa Virginem adduxit ab octavi lapidis diverticulo II. M. paſſuum Preneſtina via.* Vide eundem lib. XXXVI. cap. XV.

pag. 46. ver. 5. [*adjuvatur: & cum pluribus aliis acquiſitionibus*] (*Adjuvatus ex compluribus aliis acquiſitionibus*) alii legunt, *Adjunctis ex compluribus aliis locis acquiſitionibus*. pag. 48. ver. 3. duæ iſtæ dictiones ad *irrigandum*, deſunt in vet. edit.

pag. 49. verſ. 5. Plin. lib. XXXVI. cap. XV. *Vicit antecedentes aquarum ductus noviſſimum impendium operis inchoati a C. Cæſare, & peracti a Claudio. Quippe a lapide quadrageſimo ad eam excelſitatem, ut in omnes urbis montes levarentur, influxere Curtius atque Cæruleus fontes. Erogatum in id opus ſeſtertium ter millies.* Suetonius in Claudio cap. XX.

pag. 51. ver. 1. [*Sulla & Titiano*] (*Sulla & Tutiano*) vetus editio, *Suilio, & Tiſiano conſ.* quæ lectio verior videtur ea quam Iocundus repoſuit, *Sulla & Tutiano coss.* nam Tacito teſte C. Antiſtius & M. Suillius hoc anno conſules fuerunt.

pag. 52. ver. 5. [*alias omnes præcedit: priori Anioni cognomentum Veteri adjectum*] (*& quod illas omnes præceſſerat prior Anio, cognomen ei veteris eſt adjectum*) vetus editio, *& quod alias omnes præc. priori Anieni cogn. veteris adjectum*.

pag.

Digitized by Google

pag. 54. ver. 9. In vetere edit. legitur, *a VI. milliario*. Iterum pag. 56. ver. 2. *concipitur ex flumine*, ut ſupra, *Claudia concipitur ex fontibus*. pag. 57. ver. 1. Eadem habet *liqueraetur*, id eſt limum deponeret, ut *Frontinus infra* loquitur. pag. 57. ver. 2. Plinius lib. XXXI. cap. 3.

pag. 58. ver. 5. [*a VII milliario*] (*a XII milliario*) *a vii. milliario* habet prima editio.

pag. 59. ver. 2. Vetus editio legit, *longitudines quoque rivorum aquæ ductus, & profectus operum complecti*. Et pag. 61. ver. 2. *delibrare*, ut ſimplex *librare* infra.

pag. 62. ver. 1. [*quædam origi*] (*quædam ſic enici*) Abeſt a vet. editione verbum *eniti*. Iocundi editio in erratis *enici* reponit pro *ire*. quæ mox pag. 63. ver. 5. monet legendum, *nondum ad ſubtile explorata* (in Editione autem Opſopœi legitur, *nondum ſubtili explorata*)

pag. 64. ver. 7. Vetus editio *trajiciatur*. rectius *trajicitur*.

pag. 65. ver. 3. [*erigeretur*] (*veteres exigentur*) mendum eſt in *veteres exigentur*. in P. Pithœi codice illud aſteriſco notatur, hoc in *erigeretur* vertitur.

pag. 66. ver. 8. [*venit*) *hæ*] (*venis &*) conjunctio *&* poſt *venis*, vel delenda eſt, vel in ejus locum ex vet. edit. ſubſtituendum, *hæ res*.

pag. 67. ver. 5. vetus legit, *Prior tamen pars Iul. ad ſpeciem veterem*, & paullo poſt *ad ſpeciem veterem transfert*. Spes tamen vetus ab antiquariis in V. Vrbis regione Eſquilina dicta locatur. Mox in Pithœi lib. notatum eſt *Cælii* pro *celii* fortaſſis ſcriptum.

pag. 69. ver. 1. Vetus editio hic & poſtea aliquoties habet *hortos Plancianos*, ut eſt apud Sex. Rufum, & P. Victorem de regionibus urbis.

pag. 70. ver. 3. [*finitur*] (*initur*) eadem *oritur* legit pro *initur*.

pag. 77. ver. 1. Non aliena videtur lectio veteris editionis, *ſecundum fontem Seipionum*. hunc enim in eadem, qua campus Martius, regione fuiſſe conſtat.

pag. 77. ver. 3. [*infra clivum Publicii. Alſietinæ Ductus poſt Naumachiam*] (*infra clivum Publicii Alſi, & inde eductus eſt in Naumachiam*) vetus editio hanc refert ſcripturam, *infra clivum publicum alſictinæ, & inde ductus Naumachiam*. Florentina vero, *infra clivum Publicii alſi, & inde eſt inductus naumachiam*. utraque comparata, veriſimilior hæc videtur, *infra clivum publicum* (vel *Publicii*) *Alſietinæ ductus eſt in Naumachiam*.

pag. 79. ver. 7. [*in ....*] (*in pupula*) vetus editio habet, *in pupulatita hæc ob*.

pag. 83. ver. 4. [*ſubſtantia*] (*ſubſtantiæ*) loco *ſubſtantiæ*, Florentina editio legit *ſub ſpecie*, vetus *ſpecie*.

pag. 86. ver. 7. Pro *lumine*, & *luminis* in veteri ſcribitur *limine*, & *liminis*, ſemel tantum *lumen*.

pag. 100. ver. 5. [*quotiens ex altiore loco venit*] (*quoties ex erogatorio venit*) Iocundus lacunam veteris editionis ita ſupplevit, *quoties ex erogatorio venit*: ſed melior fortaſſe eſt conjectura Pithœi lib. adſcripta, *quoties ex altiore loco venit*. mox enim ſequitur, *quoties vero ex humiliori* &c.

pag. 108. ver. 7. [*Fiſtula Octonaria diametri*] (*fiſtula octodiametri*) vetus legit, *fiſtula octonaria diametri* &c. & deinde *digitos vii & viii*.

pag. 112. ver. 2. [*Aqua, ut Principum Commentariis*] (*aquarum principium commentariis*) Forte leg. *aquarum principum commentariis comprehenſarum*. Infra pag. 141. ver. 10. *major copia quam erat in principum commentariis*.

pag. 126. ver. 4. [*nunc eſt Cejonii Commodi*] (*nunc eſt ceroni commodi*) placet conjectura Pithœi libro adſcripta, *Cejonii Commodi*. L. Cejonius Commodus Verus conſulatum geſſit anno ab V. C. DCCCXXIX. vetus editio addit, *qui nunc Beron cognominatur*.

pag. 139. ver. 3. [*quo alio modo manifeſtius probem, quam quod in erogatione &c.*] (*quo non alio modo manifeſtius probem, quam erogatione &c.*) vetus editio ſic legit, *quonam modo manifeſtius pr. qu. er. ipſ. commentariorum: major pars earum continebatur quinariarum IIII. millibus CCXI. In eiſdem* &c.

pag. 142. ver. 2. [*tota deinceps æſtate durantem exploravi*] (*tota eſt, deinceps æſtate durante exploraverim*) In vetere edit. reperitur, *tota deinceps æſtate durantem exploravi*.

pag. 144. ver. 1. [*vel ad Hortorum uſum itinera ſuſpendant*] (*vel ad hortorum uſum ſubſerviant, vel ad itinera ſuſpendant*) membrum hoc, *vel ad itinera ſuſpendant*, non legitur in vetere edit.

pag. 145. ver. 6. [*numerandum*] (*mirandum*) Pro *mirandum*, forte *numerandum* ſcripſerat Frontinus.

Digitized by Google

pag. 145. ver. 8. In vetere eſt *producerentur*, & ſtatim *produxit*. Sic ſupra, *Quæ ratio moverit Auguſtum producendi Alſietinam*.

pag. 146. ver. 5. *confectam* habent omnes editiones, attamen *conjectam* forſan non improbandum.

pag. 160. ver. 2. [*nam ſumuntur*] (*nam ſumitur*) in veteri editione legitur, *nam mutantur ex flumine*. forte *mutuantur*. Mox, *mobili tamen*.

pag. 163. ver. 2. [*quo interior excipitur*] (*quo interiore excipitur*) vetus editio, *quo interior accipitur*; Florentina, *quo interior excipitur*.

pag. 168. ver. 5. [*eorumque operum probandorum curam fuiſſe penes Cenſores aliquando, & Ædiles; interdum etiam Quæſtoribus eam provinciam obveniſſe, ut apparet ex S.C. quod factum eſt C. Licinio, & Q. Fabio coss.*] (*eorumque operum probandorum curam fuiſſe per Cenſores aliquando & Ædiles, interdum etiam Cenſoribus eam provinciam obveniſſe, ut apparet ex eo quod factum eſt C. Liciano Ceſula, & M. Fabio Cenſoribus*) locus iſte manifeſto vitio laborat: cui doctiſſimus P. Pithœus ita mederi tentavit. *operum probandorum curam fuiſſe penes Cenſores aliquando & Ædiles, interdum etiam coss. eam provinciam obveniſſe, ut apparet ex S. C. quod factum eſt C. Liciano Ceſula, & M. Fabio coss.* At horum ſive conſulum, ſive cenſorum nulla mentio eſt in faſtis. C. Licinium Getam, & Q. Fabium Maximum anno DCXXXVIII. ab urbe condita conſules, anno vero DCXLVI. cenſores fuiſſe: ſed an iidem fuerint, quos Frontinus commemorat, aſſeverare non auſim. Quamquam Onuphrius, & Sigonius librariorum errore nomina apud Frontinum depravata, & ad faſtorum normam corrigenda monent.

pag. 172. ver. 1. Forte, *quæ etiam*, vel *quin etiam*, pro *qui etiam*.

pag. 178. ver. 3. [*iiſdem præterquam lictoribus uti utique &c.*] (*iiſdem, præterquam lictoribus, utique &c.*) Hunc locum ita legit & diſtinguit Pithœi liber ex conjectura, *iiſdem, præterquam lictoribus, uti. Quibus apparitoribus ex hoc S. C. curatoribus aquarum uti liceret, eos diebus &c. ad ærarium deferrent*. Paullo poſt emendat, *ſine fraude ſua capere liceret: utique tabulas, cartas, ceras.* (ita habet vetus editio, non *cætera*) *quæque ejus curationis cauſa opus eſſent*.

pag. 186. ver. 2. [*Albius Criſpus*] (*Alipius Criſpus*) vetus editio legit, *Albius Criſpus*.

pag. 188. ver. 8. [*Quod Q. Ælius Tubero, Paullus Fabius Maximus coss. V. F.*] (*Ælius Tubero, & P. Fabius Maximus O. V. F.*) Legendum videtur, *Quod Qu. Ælius Tubero, & P. Fabius Maximus coss. V. F.* Simili enim forma paullo ante, & infra quoque uſus eſt Frontinus.

pag. 188. ver. 11. [*feciſſet*] (*feciſſe*) ſcribe vel *fecit*, vel *feciſſet*.

pag. 190. ver. 8. [*ab hoc*] (*adhuc*) vetus editio habet *ab hoc* pro *adhuc*.

pag. 193. ver. 1. In vetere edit. reperitur, *balneis q publice lavarent*. Forte ſcribendum, *balneis quibus publice lavarent*.

pag. 194. ver. 4. [*intercidere*] (*interdicere*) in eadem eſt *introducere*, pro *interdicere*. & mox, *aut aliis etiam*. *Humanius etiam viſum*. ubi prius *etiam* retinendum, poſterius delendum videtur.

pag. 199. ver. 8. [*tranſlata in novum poſſeſſorem aqua*] (*tranſlatæ in novum poſſeſſorem aquæ*) ex vetere editione legi poſſet, *tranſlata in novum poſſeſſorem aqua*.

pag. 200. ver. 2. Forte ſcribendum, *Has comperi per eum qui appellabatur a punctis, paſſim convulneratas omnibus in tranſitu negotiatoribus* (vel, ut in vetere editione eſt, *negotiationibus*) *præbuiſſe* &c.

pag. 201. ver. 2. [*quam ab Agrippa relictam Auguſto*] (*quam Agrippæ Auguſto relictam*) vetus ed. hanc ſcripturam exhibet, *quam Agrippæ ab Auguſto relictam*. falſo. veritati congruet præpoſitionis tranſlatio hoc pacto, *quam ab Agrippa Auguſto relictam*. Sed & vulgata lectio, *quam Agrippæ Auguſto relictam*, commoda eſt, ſi poſſeſſivo caſu nomen *Agrippæ* ſumas. *Habuit* enim Agrippa (ut ſupra expoſuit Frontinus) *familiam propriam aquarum, quæ tueretur ductus atque caſtella & lacus. Hanc Auguſtus hæreditate ab eo ſibi relictam publicavit*. Vide Caſſiodorum lib. III. Var. epiſt. XXXI.

pag. 201. ver. 7. In vet. edit. ſcribitur *caſtellanos*.

pag. 203. ver. 10. [*ex* ....] (*ex hortis ædificiiſve*) loco horum *ex hortis ædificiiſve*, præfert vetus editio, *ex olivetis*.

pag. 209. ver. 5. Vetus editio, *combibat & ſiccitate corroboretur*.

pag. 211. ver. 2. [*continuatur*] (*contineatur*) leg. alii, *rurſus continuetur*.

pag. 211. ver. 5. [*ni alicujus conſtitutione*] (*ut alicujus conſtitutione*) *ni alicujus conſt.*

pag. 214. ver. 6. [*ad reficiendos*] (*cum ad reficiendos*) V. Cl. P. Pithœus notat in

libro

libro ſuo ſupereſſe illud *cum* videri: & mox

pag. eadem. ver. 8. [*quinos denos pedes*] (*centenos quinos denos pedes*) P. Pithœus iterum notat, *centenos* abundare.

pag. 217. ver. 4. [*tam ii, qui jus*] (*& rurſus jus*) *rurſus ſi jus*, idem legendum exiſtimat.

pag. 218. ver. 5. [*Ædis divi Iulii A. D. P. .... Iulias*] (*ædis divi Iulii Po. Ro. & Iulias*) idem Pithœus in ſuo libro reponit, *ante diem prid. id. Iul.*

pag. 221. ver. 1. [*ducuntur ſciens*] (*ducuntur, earumve quam ſciens*) abſunt iſta, *earumve quam*, a vet. editione, quæ ſtatim legit, *quo minus ea aqua, eorumve aquæ in urbe* &c.

pag. 221. ver. 4. [*ire, cadere, fluere*] (*ire, cadere, flui*) forte ſcrib. *ire, cadere, fluere*.

pag. 222. ver. 4. [*poſſeſſoribusve*] (*poſſeſſoribus, V. F.*) omnes editiones ſcriptum habent, *poſſeſſoribus, V. F.* unde levi mutatione Pithœus facit *poſſeſſoribusve*.

pag. 222. ver. 8. [*& celere*] (*& celare*) non eſt in vetere edit. *& celare*.

pag. 223. ver. 1. [*aut ſi Curator aquarum nemo erit*] (*ſi curator aquarum eſt, vel erit*) tam vetus quam Florentina editio legunt, *ſi curator aquarum nemo erit*. alioquin non incommode reponi poſſet, *aut ſi curator aquarum non eſt, vel erit*.

pag. 223. ver. 9. Vetus editio, *lacus & terminatus aquarum* &c. *ducentur, ſteterit*. Pro hoc poſtremo verbo quid ſi *ſepſerit*, & pro ſubſequente *neque*, (vel, ut eſt in vet. ed. *veque*) *vel* ſcribas?

pag. 225. ver. 1. Lege *ſeritve, vel in eum*. in vet. eſt *ſeritve: ve in* &c.

pag. 225. ver. 3. [*cauſſa præterquam quod*] (*cauſa præterquam quidem*) reponendum eſt, *cauſa quæ quidem* &c.

pag. 225. ver. 4. [*Qui adverſus ea quid fecerit, & adverſus eum ſiremps lex jus &c.*] (*Qui adverſus ea quid fecerit, & adverſus ea repſerit ex juſſu &c.*) viri eruditi hunc locum ita pridem reſtituerunt, *Qui adverſus ea quid fecerit, & adverſus eum ſiremps lex, jus, cauſaque omnium rerum omnibus eſto, utique eſſet*.

pag. 226. ver. 4. [*paſcere herbam*] (*poſcere herbam*) lege *paſcere herbam*.

pag. 228. ver. 2. [*pignoris captio, mulctæ dictio coercitioque eſto*] (*pignoris captio, mulcta edici .... or utique eſto*) hæc lacuna ſic videtur expleri poſſe, *pignoris captio, mulctæ dictio coercitioq. eſto*.

pag. 229. ver. 6. [*hac Lege nihilum rogator*] (*hac lege nihil abrogato*) legendum & hic & paulo poſt, *Ejus hac lege nihil abrogatur*.

Digitized by Google

NOTAE
PETRI SCRIVERII
AD
SEX. IVLII FRONTINI
COMMENTARIVM
DE AQVAEDVCTIBVS VRBIS ROMAE.

De quibus vide in Prolegomenis Cap. VI. Sect. 4. & 5.

PAg. 13. ver. 2. [*P. Decio Mure*] (*P. Decio Murena*) Alias *P. Decio Mure*.

pag. 14. ver. 1. [*XXXI*] (*XX*) *XXX*.

pag. 14. ver. 6. [*C. Plautium*] (*C. Fabium*) Alii *C. Plautium*.

pag. 17. ver. 1. [*Iungitur ei ad Spem veterem in confinio Hortorum Torquatianorum, & .... Ramus Auguſta*] (*Iungitur ei ad Anionem veterem in confinio hortorum Torquatianorum Alſietinæ Auguſtæ ramum*) Alias *Iungitur e. a. A. v. i. c. h. Torquatianorum Alſietinæ Auguſtæ ramus ab milliario ....*

pag. 21. ver. 6. [*ſub Publicii clivo ad Portam*] (*vico Publicii ad portam*) Alias *vico publico Publicii alveo ad portam*.

pag. 23. ver. 2. (*iterum*) Ita legendum.

pag. 30. ver. 3. [*IIII & octogies*] (*IV & octingenta*) Al. *IIII & octingenties*: item *mille & octingenties*.

pag. 32. ver. 7. [*Marcii Regis*] (*Marci Titii*) Alias *Q. Martii Regis*.

pag. 34. ver. 1. [*Sublacenſi*] (*villa Sublacenſi*) *via Sublacenſi*.

pag. 36. ver. 3. [*Hypſæo*] (*Hipſapone*) Alii *Hypſæo*.

pag. 38. ver. 1. [*L. Volcatio*] (*M. Lelio Volcatio*) Alii *L. Volcatio*.

pag. 40. ver. 6. [*DXXVIII*] (*MDXXVIII*) *DXXVIII*.

pag. 43. ver. 4. [*cui cauſſa*] (*cujus cauſſa*) Alias *cui cauſſæ*.

pag. 44. ver. 3. (*Conſul*) Alii *Cenſor*.

pag. 44. ver. 4. [*Q. Lucretio*] (*Sp. Lucretio*) Alii *P. Lucretio*. Alii *Q. Lucretio*.

pag. 45. ver. 3. [*Idus*] (*Iduum*) *Idus*.

pag. 46. ver. 3. (*pictura*) *pictam*.

pag. 47. ver. 12. (*ne quid*) Alias *nequis*.

pag. 48. ver. 10. [*CLXXII*] (*LXXII*) Alias *CLXXII*, & *CLXII*.

pag. 51. ver. 1. [*Sulla & Titiano coss.*] (*Sulla & Tutiano coss.*) Alias *Suillio & Titiano coss.*

pag. 59. ver. 2. (*cujuſque Ductus etiam per ſpecios operum*) Al. *aquæductus*, & *profectus operam*.

pag. 60. ver. 4. (*apparet*) *appareret*.

pag. 61. ver. 2. (*deliberato*) Alias *delibrato*.

pag. 63. ver. 5. [*ad ſubtile*] (*ſubtili*) Alias *ad ſubtilo*.

pag. 64. ver. 7. (*trajiciantur*) *trajicitur*.

pag. 67. ver. 1. [*hæ tres a Piſcinis*] (*&, a piſcinis*) Alias *hæ res a piſcinis*.

pag. 67. ver. 5. (*Prius*) Alias *prior*: ibidem (*ſpem*) Alias *ſpeciem*.

pag. 68. ver. 1. [*Cælii*] (*CCLII*) Al. *CCVII*. Al. *Cælii*.

pag. 69. ver. 1. (*Pallantianos*) Alias *Plancianos*.

pag. 70. ver. 3. [*finitur*] (*initur*) Alias *oritur*.

pag. 72. ver. 3. (*Pallantianos*) Al. *Plancianos*.

pag. 74. ver. 2. (*ſpem*) Alias *ſpeciem*.

pag. 76. ver. 2. (*ſpem*) Alias *ſpeciem*:

pag. 77. ver. 1. (*frontem ſeptorum*) Alias *fontem Scipionum*.

pag. 77. ver. 3. [*Publicii. Alſietinæ Ductus poſt Naumachiam*] (*Publicii Alſi & inde eductus eſt in Naumachiam*) *Publicii Alſietinæ ductus eſt in N.* Vide Notas.

pag. 79. ver. 7. [*in .... obſervatur*]

(*in*

(*in pupula: ita hæc obſervantur*) Alias *in pupulatiſia hæc obſ.*

pag. 83. ver. 4. [*ſubſtantia*] (*ſubſtantiæ*) Alias *ſub ſpecie*, &, *in ſpecie*.

pag. 86. ver. 7. (*lumine*) Alias *limine*.

pag. 86. ver. 9. (*luminis*) Alias *liminis*.

pag. 87. ver. 2. (*ne in viis ſæpius &c.*) Alias *in quaternis ſeptenariis C.V. fiſtula excipiuntur*.

pag. 91. ver. 5. (*cum*) Alias *cur*.

pag. 91. ver. 6. (*pluribus*) Alias *plurimum*.

pag. 95. ver. 2. (*detrahunt*) Alias *deterant*.

pag. 98. ver. 3. (*exhauſte Modulo*) Alias *ex anguſto m.*

pag. 100. ver. 5. [*quotiens ex altiore loco*] (*quoties ex...........o*) Vide Notas.

pag. 103. ver. 4. (*induitur*) *inditur*.

pag. 104. ver. 4. (*æris*) Alias *ejus*.

pag. 104. ver. 7. [*directam ad rationem*] (*directa eſt ad rationem*) Alias *directam ad rationem*.

pag. 105. ver. 4. [*quae &c.*] (*quot &c.*) Alias *quod*. Alias *a quo computus capietur*.

pag. 112. ver. 3. (*Principum*) Ita legendum.

pag. 115. ver. 5. (*Spem*) Quidam *ſpeciem*, ut aliquoties ſupra.

pag. 124. ver. 3. [*iniri*] (*iri*) *inveniri*.

pag. 124. ver. 9. (*Pallantianos*) Alias *Plancianos*, ut ſupra.

pag. 126. ver. 4. [*Cejonii*] (*Ceroni*) *Cejonii*.

pag. 127. ver. 1. (*egi*) Alias *adegi*.

pag. 139. ver. 3. [*quo alio modo manifeſtius probem, quam quod in &c.*] (*quo non alio modo manifeſtius probem, quam &c.*) Alias *quonam modo m. p. q. e. i. commentariorum: major pars earum continebatur quinariarum IIII millibus CCXI. In eiſdem &c.*

pag. 142. ver. 2. (*tota deinceps æſtate durantem exploravi*) Ita legendum.

pag. 145. ver. 6. [*numerandum*] (*mirandum*) *numerandum*.

pag. 145. ver. 8. (*perduceretur*) Alias *produceretur*.

pag. 145. ver. 11. (*perduxit*) Alias *produxit*.

pag. 146. ver. 5. (*confectam*) *conjectam*.

pag. 155. ver. 8. (*Urbis*) *VI, VII*.

pag. 159. ver. 11. (*natura eſt*) Alias *non eſt*.

pag. 160. ver. 2. [*ſumuntur ex flumine*] (*ſumitur ex flumine*) *mutantur F. mutuantur*.

pag 163. ver. 2. [*interior excipitur*] (*interiore excipitur*) Alias *interior accipitur*.

pag. 168. ver. 6. [*penes*] (*per*) *penes*.

pag. 168. ver. 8. [*ex S. C. quod factum eſt C. Licinio, & Q. Fabio coss.*] (*ex eo, quod factum eſt C. Liciano Ceſula, & M. Fabio Cenſoribus*) *ex Senatuſconſulto, quod factum eſt C. Licinio Geta, & Q. Fabio coss.* Vide Notas.

pag. 172. ver. 1. (*qui jam*) *qui etiam*.

pag. 172. ver. 4. (*familiam propriam; Aquarum quæ*) Alias *familiam propriam aquarum, quæ* &c.

pag. 173. ver. 7. (*Curatorem*) Alias *auctorem*.

pag. 178. ver. 2. [*ejuſdem rei*] (*ejuſdem*) *ejus rei*.

pag. 179. ver. 1. (*utique quibus Apparitoribus ex hoc S. C. Curatoribus Aquarum uti liceret*) *uti quibus Apparitoribus ex hoc S. C. Curatoribus aquarum uti liceret*.

pag. 179. ver. 4. [*deferrent*] (*deferrentur*) *deferrent*.

pag. 179. ver. 5. [*mercedes*] (*mercede*) *mercedem*.

ibidem [*dando*] (*danda*) *dando*.

pag. 179. ver. 7. (*facere*) *capere*.

pag. 179. ver. 8. (*ceteraque quæ*) *cæteræ quæque*.

pag. 179. ver. 9. [*eſſent*] (*eſſet*) *eſſent*.

pag. 180. ver. 1. (*ſi iis videbitur*) *ſi videbitur*.

pag. 180. ver. 2. [*qui ærario præſint ea præbenda locent*] (*qui ærario præſint, & præbenda locent*) *qui ærario præſunt præbenda locent*.

pag. 186. ver. 2. [*Albius*] (*Alipius*) Alias *Albius*.

pag. 188. ver. 9. [*COSS. V. F.*] (*O.V.F. COSS*) *COSS. V. F.* ſic ſupra ſemel, & infra quater.

pag. 189. ver. 11. (*perducerentur*) Alias *producerentur*.

pag. 189. ver. 12. (*capere*) Alias *cupere*.

pag. 190. ver. 8. [*ab hoc*] (*adhuc*) Alias *ab hoc*.

pag. 190. ver. 12. [*ſubjectum*] (*ſubjiciendum*) Alias *ſubjectum*.

pag 191. ver. 1. [*Paullus Fabius Maximus*] (*Q. Fabius Maximus*) *P. Fabius M.* ſic ſupra, & infra in Senatuſconſultis.

pag. 193. ver. 7. [*oportere*] (*oporteret*) *oportere*.

pag. 194. ver. 4. [*intercidere*] (*interdicere*) Alias *introducere*.

pag. 195. ver. 11. (*nam*) Alias *non*.

pag. 195. ver. 12. [*effluere*] (*affluere*) Alias *effluere*.

pag. 199. ver. 8. [*translata in novum poſſeſſorem aqua*] (*translata in novum poſſeſſorem aqua*) Al. *translata i. n. p. aqua*.

pag. 200. ver. 3. [*convulneratas*] (*convulneratis*) *convulneratas*.

pag. 200. ver. 4. (*negotiatoribus*) Alias *negotiationibus*.

pag. 201. ver. 2. (*quam ab Agrippa relictam Auguſto*) Ita legendum.

pag. 201. ver. 3. (*CCXXXX*) Alias *CCLX*.

pag. 201. ver. 7. (*Caſtellarios*) Alias *caſtellanos*.

pag. 203. ver. 10. [*ex ...., quæ*] (*ex hortis ædificiiſve, quæ*) Alias *ex olivetis, quæ*.

pag. 204. ver. 2. (*CCL millium*) Alias *CC millium*.

pag. 204. ver. 9. (*erogantur*) Alias *erogabantur*.

pag. 204. ver. 12. [*divertemus*] (*divertimus*) Alias *divertamus*.

pag. 206. ver. 7. [*Vitia autem ejuſmodi ſunt, ut aut non interpellato*] (*Vitia autem ejuſmodi, aut talia ſunt, ne non interpellato*) Alias *Vitia autem ejuſmodi ſunt, ut aut non interpellato* &c.

pag. 209. ver. 5. (*& in unitate corrobstretur*) Alias *& ſiccitate corrob.*

pag. 211. ver. 2. [*continuatur*] (*contineatur*) Alias *continuatur* & *continuetur*.

pag. 211. ver. 5. [*præparatio, ni alicujus*] (*præparatio, ut alicujus*) Alias *præparationi alicujus* F. *præparatio, ni alicujus*.

pag. 215. ver. 5. [*exciderentur*] (*extirparentur*) Alias *exciderentur*.

pag. 218. ver. 5. (*Ædis Divi Iulii*) Vide Notas.

pag. 221. ver. 1. [*ducuntur ſciens*] (*ducuntur earumve quam ſciens*) Alias abſunt iſta, *earumve quam*.

pag. 221. ver. 3. (*earumve quæ*) Alias *eorumve aqua*.

pag. 221. ver. 4. [*fluere*] (*flui*) Alii *fluere*.

pag. 222. ver. 4. [*poſſeſſoribuſve aqua data*] (*poſſeſſoribus V. F. aqua data*) *poſſeſſoribuſve aqua data*.

pag. 222. ver. 8. [*& colore*] (*& celare*) Alias abſunt iſta, *& celare*.

pag. 223. ver. 9. (*aquarum publicarum &c. eo loco*) Aliter hæc in aliis. Vide Notas.

pag. 225. ver. 1. [*ferit, neve in eum*] (*feritve vel in eum*) Ita legendum.

pag 226. ver. 1. [*adverſus eum ſiremps lex, jus, cauſſaque omnium rerum omnibuſque eſto, utique uti eſſet*] (*adverſus ea vepſeris ex juſſu cauſaque omnium rerum omnibus eſto damnas utique atque uti eſſet*) *adverſus eum ſiremps lex, jus cauſaque omnium rerum omnibus eſto utique eſſet*.

pag. 228. ver. 1. [*excodicentur*] (*excorticentur*) *excodicentur*.

pag. 228. ver. 2. [*multæ dictio, coercitioque eſto*] (*multa edici ....or utique eſto*) *multæ dictio, coercitioque eſto*. Vide Notas.

pag. 229. ver. 2. (*eſto .... quominus*) Nihil hic videtur deeſſe.

pag. 229. ver. 6. [*hac Lege nihilum rogatur*] (*ejus hac lege nihil abrogatur*) Ita legendum & hic & infra.

pag. 231. ver. 4. (*In reliquo vero opto; ne executio Legis neceſſaria ſit*) Alias *in reliquo vero opere executio n. ſ.*

VA-

Digitized by Google

VARIAE LECTIONES A IOSEPHO SCALIGERO

ADSCRIPTAE AD ORAM

COMMENTARII SEX. IVLII FRONTINI

DE AQVAEDVCTIBVS VRBIS ROMAE.

De his vide in Prolegomenis Cap. VI. Sect. 4. & 8.

PAg. 30. ver. 3. [*oclogies*] (*octingentis*) octingent.

pag. 34. ver. 4. [........] (*ſtagnino*) ſignino.

pag. 36. ver. 3. [*Hypſæo*] (*hipſapone*) Hipſæo.

pag. 64. ver. 5. [*vallium*] (*vallus*) vallium.

pag. 79. ver. 7. [........] (*pupula*) Apulia.

pag. 167. ver. 9. [*Redemptoribus*] (*quæ redemptoribus*) aquæ redemp.

pag. 179. ver. 4. (*Prætores ærarii*) præfecti pr.

pag. 206. ver. 4. [*eæ , quæ per flumen*] (*eæque per flumen*) quæ per flumen.

pag. 226. ver. 1. [*ſiremps lex , jus cauſſaque*] (*repſeris , ex juſſu cauſſaque*) ſiremps lex jus cauſſaque.

pag. 228. ver. 2. [*dictio coercitioque*] (*edici ....or uti quæ*) dictio utique.

pag. 229. ver. 7. [*nihilum rogator*] (*nihil abrogato*) nihilum rogator.

pag. 230. ver. 2. [*rogator*] (*rogatio*) rogator.

NOTAE ROBERTI KEVCHENII AD

SEX. IVLII FRONTINI COMMENTARIVM

DE AQVAEDVCTIBVS VRBIS ROMAE.

De quibus vide in Prolegomenis Cap. VI. Sect. 4. & 9.

PAgina 1. verſu 6. (*ſitque mihi nunc ab Nerva Auguſto*) Quærunt eruditiſſimi Viri, quorum opera ac judicio partim Frontino lux allata; num *Aquæductuum* Vrbis Romæ Commentarius præter cætera Fragmenta ejuſdem Frontini ſit, qui Strategematum libros congeſſit. Quorum opinionem Cl. Rubenius accurate in Electis ſuis de utroque opuſculo meritus, non ſine cauſa, ut ait, videtur amplexus. Purior enim & emendatior in illis ſermo eſt, & dictionis venuſtas. At ſi ſub Nerva floruit, ut

ut aperte præter ipſum confirmat & Aelianus Procemio libelli de inſtruendis Aciebus : ἐπεὶ δὲ τῷ Θεῷ πατρί σε Νέρβᾳ συμβαλὼν παρὰ Φροντίνῳ τῷ ἐπισήμῳ ὑπατικῷ ἐν Φορμίαις ἡμέρας τινὲς διέτριψα δόξαν ἐπενηνεγμένῳ περὶ τὴν ἐν τοῖς πολέμοις ἐμπειρίαν, συμβαλών τ' ἀνδρὶ εὗρον ἐκ ἐλάττονα σπουδὴν ἔχοντα εἰς τὴν παρὰ τοῖς Ἕλλησι τεθεωρημένην μάθησιν, ἠρξάμην ἐκ ἔτι περιφρονεῖν τῆς τακτικῶν συγγραφῆς, ἐκ ἂν σπουδάζεσθαι παρὰ Φροντίνῳ δοκῶν αὐτὴν, εἴπερ τι χεῖρον ἐδόκει τῆς ῥωμαϊκῆς διατάξεως περιέχειν αὐτὴν, &c. quid obſtet, quominus idem Scriptor Strategicus & Aquarum Præfectus fuerit, qui libellum hunc de Aquæductibus Vrbem Romam influentibus edidit, obſcure video. Sed altius ad acumen indaganda ſunt Aeliani verba. Ait, apud Frontinum V.C. & peritiæ bellicæ laude clariſſimum, qui ſub Nerva Adriani Patre floruit, ſe per aliquot dies in Formiis egiſſe, & collatis cum eo ſermonibus comperiſſe, non minus illum ſtudio teneri diſciplinæ Tacticæ Græcis uſitatæ, quam Romanorum inſtructione, qua deterius quid minuſve videretur contineri. Certo certius eſt, illum quidem alloquio ad Adrianum non alius Frontini meminiſſe, quam Conſulis iſtius Strategematum Authoris, quorum libri ſuperſtites etiamnum exſtant, & quos idem optimo Principi Trajano dicavit. Secus ac Stevvechio viſum, qui alios de militari diſciplina libros eidem dedicatos opinatur ſub fine lib. II. cap. III. Commen. in Vegetium. Nam Nervæ ac Trajani temporibus præcipue in pretio fuit, quod & alibi Volaterranus Commentar. Vrban. lib. XVI. non obſcure ſubindicat, & qui totam hanc noſtram litem uno loco diſſecat : *Iulius Frontinus ad Trajanum libros quatuor Strategematum ſcripſit, & de Aquis Vrbis.* Nec alius Frontini mentionem fieri apud antiquos puto, quam unius ejuſdemque noſtri, qui Strategematum nimirum, Aquarumque libellos congeſſit ; & cujus etiamnum Fragmenta reſtant de Qualitatibus Agrorum, Limitibus, maximam partem mutila ac inquinatiſſima, variiſque confuſa fegmentis. Scripſit idem de Coloniis opuſculum, ſed quod hodie diverſum exhibetur, ac ejuſdem farinæ fragmentis interpolatum, ab Ampliſſimo Viro P. Scriverio cum reliquis primum ex membranis editum. Falluntur etiam illi, qui ulterius diſquirendum contendunt, an Vrbanus ille Prætor, cujus Tacitus lib. IV. Hiſtoriarum meminit, ad Veſpaſiani II. & Titi Conſulatum, qui in annum Vrbis incidit ıɔcccxxııı. idem cum noſtro Frontino ſit : quam & opinionem non exiguum ſcrupulum pleriſque quidem non mediocriter doctis injeciſſe memini. Nunc audiamus Carolum Sigonium Syllabo hiſtoricorum Romanorum : *Sex. Iulius Frontinus Strategematum libros conſcripſit, in quibus ex omnibus hiſtoricis exempla in certos locos deſtinata* (valet *diſtincta*) *enumerat copioſe, & magna cum utilitate : licet pleraque librariorum errore inepte ſunt repetita. Nervæ & Trajani temporibus vixit.* Quæ verbotenus, ut multa alia, ἔπος πρὸς ἔπος in ſuum apparatum ad omnium gentium hiſtoriam tranſtulit Antonius Poſſevinus, Sect. III. cap. IV. Ceterum, quod heic aſſerimus, id tam dilucidum ab aliis conteſtatum fuit, ut mirum ſit, in aliam ſententiam vergere Viros eruditiſſimos. Vide quæ Iohannes Maria Catanæus obſervat ad Plinii Cæcilii Secundi Epiſtolas, item Stephanus Vinandus Pighius Annalium Romanorum libro XIIX. Nam quæ nobis adducta ſunt, eorum ſublecta fides eſſet, ni major veri ratio ex antiquitate hiſtoriarum colluceret.

pag. 2. ver. 3. (*adminiſtratum per principes ſemper Civitatis noſtræ Viros*) Qui vocabantur *Aquarum Curatores*. In veteri lapide ſculptum : CVRATOR. AQVARVM. ET. MINVTIAE. CVR. ALVEI. TIBERIS. ET. CLOACARVM. VRBIS. Primo tamen appellati ſunt *Curatores operum publicorum* : deinde in plures διακονίας δημοσίας diviſi, ſpecialiter *Aquarum Curatores*. Hi, ſicut ceteri omnes, qui curam aliquam publice curabant, non magiſtratus erant, ſed quaſi magiſtratus, uti vocantur a noſtro Frontino, qui & ipſum Agrippam primo per ſervos ſuos privatos hæc feciſſe, eamque familiam Auguſto morientem legaſſe tradit. Vide ipſum Frontinum infra, & Fragmenta lib. II.

pag. 3. ver. 2. [*poſſe decerni*] (*poſſe decernere*) Valet *diſcernere*, quod ad oram veteris notatum.

pag. 4. ver. 8. (*nomina primum Aquarum, quæ in Vrbem Romam influunt, ponam*) Scriptus *promam* ; quod elegans quidem verbum eſt, & huic loco communicantiſſimum. Placet tamen editum. Infra : *Perſecutus ea, qua*

quæ de modulis dici fuit neceſſarium, nunc primam, quemadmodum quæque aquarum Principum commentariis comprehenſarum, uſque ad noſtram curam habere viſa ſit. Alii: *pandam*, hoc modo: *quæ in urbem Romanam influunt, pandam*. Nullo negotio.

pag. 6. ver. 2. (*poſtea altitudinem cujuſque, modulorumque rationem*) Parum ſibi conſtant in altitudine ſubterraneorum meatuum & fornicum veteres Scriptores. Procopius altitudinem definit tantam, ut eques per eos fornices opportune poſſet tranſire. Frontinus infra; *ſublevatos ad centum & novem pedes fuiſſe* ait. Strabo Amaſenus lib. V. οἱ ὑπόνομοι συννόμῳ λίθῳ καμαρωθέντες ὁδοὺς ἁμάξαις χόρτου πορευτάς. Immo cameratos arcus *urbis montes altitudine exæquaſſe* loquitur Plinius lib. xxxvi. cap. xv. Rutilius:

Quid loquar aerio pendentes fornice rivos,
Qua vix imbriferas tolleret Iris aquas?
Hos potius dicam creviſſe ad ſidera montes,
Tale gygantæum Græcia laudat opus.
Intercepta tuis conduntur flumina muris,
Conſumunt totos celſa lavacra lacus.

Sic hi verſus legendi ſunt, qui mendoſe libris antiquis exhibentur, præſertim ultimo hexametro:

Intercepta ſuis fundantur flumina muris.

Alludit elegantiſſimus Poeta ad illud, quod de Græciæ Pyramidibus infra Frontinus exclamat: *Tot aquarum, tam multis neceſſariis molibus, Pyramides videlicet otioſas comparem, aut cætera inertia, ſed fama celebrata opera.*

pag. 9. ver. 1. (*quantum Muneribus (ita enim cultiores appellant)*) Florentina, quam typis editam vidimus ab Iunta, perperam exhibuit: *ita enim cultiores appellantur*: At melius Onuphrius & Scriverius, ut edidimus. Verum obiter notamus ſignificationem *muneris* rariorem, quod non vocabulum de vulgo eſt, ſed eminentioris dignitatis. Vocabant illud adminiſtrationem reipublicæ, & curam imperii, quod plebis univerſæ totiuſque populi comitiis delatum, ac mandatum erat.

pag. 11. ver. 1. (*Ab Vrbe Condita per annos CCCCXLI. contenti fuerunt Romani uſu aquarum*) Dubitare nobis hoc quidem in loco occurrit, utrum eo anno CCCCXLI primum Aquæductuum unus Romæ introductus fuerit, & ab Appio Claudio cenſore, qui ſternere vias inſtituit, hoc quoque bonum inventum? Hujuſmodi opinionis eſt de miraudis Romanorum optime & accuratiſſime meritus, μακαρίτης Iuſtus Lipſius in libro III. cap. XI. de magnitudine Romana, cui non poſſum ego quin debeam diſſentire. Quippe ab Anco Martio primam aquarum in urbem derivationem introductam, Plinius Secundus lib. XXXI. cap. III. videtur innuere: & ex aliis probabilibus authoribus evidentiſſimum eſt, præſertim Dionyſio Halicarnaſſeo, accuratiſſimo Scriptore rerum Romanarum. Ait Paulus Iuriſconſultus Titulo D. *Ne quid in loco publico fiat*: quadam lege: *Si per publicum locum rivus aquæductus privato nocebit, erit privato actio ex lege XII. Tabularum, ubi noxæ domino caveatur*. Quod ſi verum eſt, diu datæ a Decemviris leges ante annum quadringenteſimum & primum ſupra quadrageſimum; niſi forte dicamus, decemvirales tabulas de *aquagio* non de *aquæductu* intelligi debere, quod in optimis Gloſſis exponitur ὑδραγωγεῖν. Feſtus: *Aquagium, quaſi aquæ agium, id eſt aquæductus appellatur*. Obiter emendamus Savolenum in lege nona D. *Quemadmodum ſervitus amittatur*. *Aqua ſi in partem agri influxit*. Perperam; legendum: *Si in partem aquagii*. Vt exiſtumem, aquæductum eſſe arte quadam & manu hominum abſolutum opus; aquagium, naturalem veluti alveum, aut canalem fontis. Sed hæc ὡς ἐν παρόδῳ. Cæterum Vir doctiſſimus aliena interpretatione noſtri Scriptoris hallucinatus videtur, ut alias ex profeſſo demonſtrabimus.

pag. 12. ver. 1. (*Fontium memoria cum ſanctitate adhuc extat, & colitur*) Seneca epiſt. XLI. *Magnorum fluminum capita veneramur; ſubita ex abdito vaſti amnis eruptio aras habet: coluntur aquarum calentium fontes, & ſtagna quædam vel opacitas, vel immenſa altitudo ſacravit*. Plinius videndus de Clitumno, libro IIX. & de lacu vadimonis: *Nulla in hoc navis (ſacer enim eſt) ſed innatant inſulæ*. Nec antiqui Romani ſolum, ſed omnis gentilium vetuſtas fontibus & fluviis divinitatem aliquam aſſignavit. Vnde ἱεροὶ ποταμοὶ, διὰ τὸ δῖον, inquit Euſtathius ad librum ſecundum Odyſſ. Et Perſæ tam ὑδρολάτραι quam πυρσολάτραι appellabantur. Nam & per ignem & aquam jurabant. De Græcis res nota eſt veteri proverbio: ἄνω ἱερῶν ποταμῶν χωροῦσι παγαί. Habes apud Laertium Diogene, & Euripidem Medea. Callimachus in Apollinem;

Ἀλλ᾽ ἥτις καθαρή τε καὶ ἀχράαντος ἀνέρπει
Πίδακος ἐξ ἱερῆς ὀλίγη λιβάς.

Inde apud Poetas fontes dicuntur θεῶν γένος, de quibus apud Theocritum. Cole-

Digitized by Google

batur iſta fontium memoria ſumma cum ceremonia, cujus ſacra Romanor. *Fontinalia*: Feſtus: *Fontinalia, fontium ſacra, unde & Romæ fontinalis porta*. Immo *Fontinalis* eſt Dea fontium apud Tertullianum. Feſtus a Scaligero reſtitutus: *Manalis fons appellatur ab anguribus puteus perennis; neque tamen ſpecu inciliiſve cietur, quia flumen id auſpicatur, quod ſua ſponte in amnem influit*. Ad auſpicandum, inquit, flumina non proſunt, quæ ope humana, puta ſpecu, inciliis ducta ſunt: ſed quæ ſponte ſua in amnem influunt. Loquitur de perenni auſpicio: quo dicebatur, quoties quis amnem, aut aquam, quæ ex ſacro oritur, auſpicato tranſit. Ex ſacro, hoc eſt capite fontis. Nam capita omnium fontium ſacra. Contra quæ ex caſtellis aut dividiculis derivatur, non eſt ſacra.

pag. 12. ver. 2. (*ſalubritatem enim agris corporibus afferre creduntur*) De fontibus Oraxi in Campania vide Plinium cap. II. libro XIIX. De Siciliæ fontibus Solinus ait, quod *calidi & ſalubres aliquot efferveſcant*, qui pluribus corporis vitiis medeantur. Strabo: θερμῶν γοῦν ὑδάτων ἐκβολὰς κατὰ πολλὰς ἔχει τόπους ἡ νῆσος. Et vetus epigramma Philippi Theſſalonicenſis Siciliæ ὕδατα Παιώνια & medicata mire deprædicat. Euripides apud Laertium eandem ſalubritatem aquæ marinæ tribuit, quam fontibus Frontinus. Exſtat ejus verſiculus omnibus decantatus:

Θάλασσα κλύζει πάντα τ' ἀνθρώπων κακά.

Varro de Nympha Iuturna a juvando dicta: *Multi ægroti propter id nomen hinc aquam petere ſolent*. Idem Strabo de Cutilienſi lacu: καὶ τὰ ἐν Κωτιλίαις ψυχρὰ ὕδατα, ἀφ' ὧν καὶ πίνουσι, καὶ ἐγκαθιζόντες θεραπεύουσι νόσους.

pag. 13. ver. 1. (*Claudia, Anio novus*) Paſſim apud veteres Claudia aqua, & Anio novus conjunguntur. In antiqua Inſcriptione: TI. CLAVDIVS. DRVSI. F. AVGVSTVS. GERMANICVS. PONTIF. MAXIM. TRIBVNITIA. POTESTATE. XII. COS. V. IMPERATOR. XXVII. PATER. PATRIAE. AQVAS. CLAVDIAM. EX. FONTIBVS. QVI. VOCABANTVR. CAERVLEVS. ET. CVRTIVS. A. MILLIARIO. XXXV. ITEM. ANIENEM. NOVAM. A. MILLIARIO. LXII. SVA. IMPENSA. IN. VRBEM. PERDVCENDAS. CVRAVIT. *Aniem* vocatur a Catone, qui ab aliis *Anio*, & quidem duplex, Vetus & Novus: item ſequiori genere, ut in Inſcriptione.

pag. 13. ver. 2. [*M. Valerio Maximo, P. Decio Mure coss. anno poſt initium &c.*] (*Appia M. Valerio Maximo, P. Decio Murena coss.*) Quidam editorum exhibent: *P. Decio Mure*. Quod in aliis etiam ſcriptoribus nullo diſcrimine meminimus obſervatum. Cæterum auctor De Viris illuſtribus aperte tradit, Appium Claudium Cenſorem aquam Anienem in urbem induxiſſe: quod omnino eſſe non poteſt. Vetus enim Anio in urbem deductus fuit primum anno V. C. quadrageſimo nono poſt quam Appia perducta eſt a Curio & Fulvio Flacco Duumviris. Cenſor autem fuit Appius Claudius an. V. C. DXLI. Quare certum eſt, in Scriptore incerto *Appiam* vel *Claudiam* eſſe legendum: quod tamen ægre repoſuerim.

pag. 14. ver. 3. (*qui & Viam Appiam a Porta Capena uſque ad Urbem Capuam muniendam curavit.*) A porta Capena ad urbem Capuam: id eſt, ad ultimos Romanorum fines. Poſtmodum tamen Brunduſium uſque munita, ſed quo curatore incertum. Horatius:

Brundiſium melius Numici via ducat, an Appi?

Perduxit deinde ſive C. Gracchus Tribunus, qui pleraſque vias fecit, refecit: ſive C. Cæſar, qui Curator viæ Appiæ non leviter in eam impendit: ſive Auguſtus, de quo vetus Inſcriptum: S. P. Q. R. QVOD. VIAE. MVNITAE. SVNT. Quæ a Scriptore Virorum Illuſtrium narrantur in Appii vita, vereor ut falſa ſint, aut liberius excepta. Paulinus ad Cytherium:

Poſthac & ad nos pergere incœptat viam,
Qua ſternit aggerem ſilex,
Munitor Appius cui nomen dedit.

Ita indubie legendum. Vulgo inepte *cui* tranſpoſitum eſt, & verſus claudicat:

Cui munitor Appius nomen dedit.

pag. 14. ver. 5. [*Collegam habuit C. Plautium*] (*Collegam habuit C. Fabium*) Præſtat lectio, quam ad oram librorum video notatam: *C. Plautium*. Eodem modo C. Plautius in Faſtis Capitolinis appellatur Appii collega, quem Venocem cognominatum tradit Frontinus, ob inquiſitas aquæ venas. Vide Livium.

pag. 15. ver. 3. [*abdicavit ſe Cenſura*] (*abdicavit ſe a Cenſura*) Ob infamem atque invidioſam Senatus lectionem verecundia victus Appii collega C. Plautius, cenſura abdicavit.

pag. 15. ver. 4. (*qui multis tergiverſationibus extraxiſſe cenſuram traditur.*) Id eſt, prorogando extraxiſſe. Infra de Marco Titio:

Sed

Sed quoniam ad conſummandum negotium non ſufficiebat, ſtatuit Senatus præturam in alterum annum prorogari.

pag. 16. ver. 6. [*ſupra terram ſubſtructione & arcuatione*] (*& ſupra terram opere arcuato* .) Quod arcus nimirum & fornices habet, non ſolidam conſtructionem . Hoc obſervatu digniſſimum eſt, quia nihil magis obvium in Commentario Aquæductuum.

pag. 20. ver. 1. [...... *Ramus Auguſtæ*] (*Alſietinæ Auguſtæ ramum*) Ramum vocat, quem Græci κλάδον in fluviis, τῶν κατημαξευμένων ὁδόν. Alia diverticula ſunt ἐκτροπαὶ vel κέρατα, unde bicornes fluvii dicuntur apud Poetas: qui & crines dixerunt duas σειρὰς, ſive treſſas pro fluminum brachiis. Varro apud Nonium : *Via una, ſed ectropæ multæ*. Gloſſæ: *diverticulum*, ἐκτροπὴ, καμπὴ ὁδοῦ. Inde in fluviis ἐκτροπαὶ brachia ſunt, quæ ab auctore fluvio ἀποσχίζονται.

pag. 22. ver. 4. (*cum L. Papyrio Curſore geſſit*) Mendoſe libri : *cum L. Papyrio coſ.* Cenſuram geſſit M. Curius Dentatus ad annum V. C. CDLXIIII. ut conjectat Sigonius.

pag. 22. ver. 6. (*ex manubiis de Pyrrho captis*) Non tam ad interpretationem Auctorum, qui per ſe plani ſunt & perſpicui, quam emendationem cæterorum, qui eandem hiſtoriam concinnarunt, operam noſtram conferre viſum eſt. Inſigne mendum, quod & eruditiſſimo Andr. Schotto notatum eſt, jam crebrius adductum anonymum ſcriptorem obſedit, apud quem in M. Curio Dentato hæc expreſſe corrupta leguntur : *Aquam deinde Anienem manibus hoſtium in urbem induxit*. Quod hoſtium opera M. Curius Dentatus aquam Anienem in urbem induxerit, vel introduxerit, nemo puto confirmare non dubitaverit, qui majeſtate Romana condignum factum putet. Quare indubie reponendum: *Aquam deinde Anienem manubiis hoſtium in urbem induxit*. Par mendum olim obſervavimus ad Nepotis Cimonem : ubi perperam *navibus* pro *manubiis* repoſuerunt iniqui correctores. Veteres *manubiis*, legunt, ut tribus exaratis aſſerimus, & Plutarcho convincimus. Sed & paria ſunt in antiqua inſcriptione Eboracenſi: Q. SERTOR..................... ....HONOREM. NOMINIS. SVI. ET. ·COHORT. FORT..... EBORENSVM. MVNIC. VET. EMER. VIRTVTIS. ERGO. DON. DON. BELLO. CELTIBERICO. DEQ. MANVBIIS. IN. PVBLIC. MVNIC. EIVS. VTILITATEM. VRB.....MOENIVIT. EOQVE. AQVAM. DIVERSEIS. IN. DVCT. ...... VNVM. COLLECTEIS. FONTIB. PERDVCENDAM. CVRAV. .... Cæterum non ipſe Curius, ſed Fulvius Flaccus, alter duumvirum aquæ perducendæ induxit : Curio mortuo intra quinctum diem quam eſſet duumvir creatus anno V. C. CDXXCIX.

pag. 23. ver. 1. [*Spurio Carvilio, L. Papirio coſſ.*] (*Spurio Carbilio, L. Papyrio coſſ.*) *Carbilius* vel *Carvilius*, verum & idem Conſulis nomen. Sed hoc alias legitur in antiquioribus, quibus ſæpiuſcule hæ duæ literæ mutantur: quod offendere non debet curioſum lectorem. Deinde τὸ *iterum* ſcio male quondam projectum, quod poſtliminio demum reſtituimus. Hos autem Conſules iterum fuiſſe anno CDXXCI. ex Livii XXIV. & Capitolinis Tabulis diſcere licet.

pag. 23. ver. 2. [................] (*edidit edictum*) Non *addidit*. Illud ſpecies eſt palilogiæ, de qua nos alias.

pag. 24. ver. 5. (*ſupra Tibur XX. milliario*) Non puto, *Tiburnum*, quod ὡραῖον quidam ad marginem ſcripti codicis expreſſerat. Quanquam & *Tiburnus* & *Tiburtus* primus Tyburis conditor appelletur. A Tiburto Tiburtinus : *ubi partim in Tiburtinum diſtribuitur uſum*.

pag. 25. ver. 2. (*ita exigente libramento*) Aqua librari dicitur, cujus altitudo peræquatur e loco unde oritur, ad locum quo ducenda eſt. Inde libræ aquariæ peculiariter erant factæ librandis aquis, ut αὐτόχρημα ſive chorobates. Inde libra interdum altitudinem & faſtigium ſignificat propter perlibrationem aquarum. Infra: *Aquæ omnes diverſa in urbem libra perveniunt* : id eſt, altitudine. Græci poſteriores ζυγοστάτας vocabant, qui aquarum inventos ductus & modos docili libratione oſtenderent ; vel qui peritiam haberent aquam librandi ad libellam. Plinius libro vigeſimo ad Trajanum : *Supereſt ut libratorem vel architectum, ſi tibi videbitur, mittas, qui diligenter exploret, ſit ne lacus altior mari*. Videndus omnino doctiſſimus Philander ad Vitruvii librum octavum.

pag. 31. ver. 3. (*dum aliis ex cauſſis libros Sibyllinos inſpiciunt*) Obiter annotabimus iſtas cauſas, ex quibus Decemviri libros Sibyllinos inſpicere conſuerant, quarum vel principalis erat vis morborum ſive peſtilentiæ, ſicut Livius diverſis in lo-

cis prodidit. Lib. V. *Gravis peſtilenſque omnibus animalibus æſtas excepit, cujus inſanabili pernicie, quando nec cauſa nec finis inveniebatur, libri Sibyllini ex S.C. aditi ſunt.* Idem libro ſeptimo auctor eſt, peſtilentiam civitatem adortam, coegiſſe Senatum imperare Decemviris, *ut libros Sibyllinos inſpicerent.* Poſt Tarentinorum defectionem, religione nova carminibus Martii vatis objecta, iis explanatis S.C. factum ſcribit lib. XXV. *ut Decemviri libros de ludis Apollini, reque divina facienda inſpicerent.* Alterum Senatuſconſultum factum eſt, *ut Decemviri ſacra Græco ritu facerent, iiſque hoſtiis Apollini bove aurato, & capris duabus albis auratis, Latonæ bove femina aurata.* Macrobius lib. I. Saturnal. cap. decimoſeptimo, de ejuſdem Martii vatis carmine loquens: *Ex hoc*, ait, *carmine, cum procurandi gratia dies unus rebus divinis impenſus eſſet, poſtea S. C. factum, ut decemviri, quo magis inſtruerentur de Ludis Apollini agendis, reque divina recte facienda, libros Sibyllinos adirent.* Dionyſius Halicarnaſſ. lib. IV. οὐδὲν οὕτω Ῥωμαῖοι φυλάττουσιν, οὔτε ὅσιον κτῆμα, οὔτε ἱερὸν, ὡς τὰ Σιβύλλεια θέσφατα. Χρῶνται δὲ αὐτοῖς, ὅταν συμπεσόντες κατὰ πόλεμον ἢ τεράτων τινῶν καὶ φαντασμάτων μεγάλων, καὶ δυσευρέτων αὐτοῖς φανέντων, οἷα πολλὰ συνέβη. Plutarchus: ἐν αἰτίοις ἤτοι Ῥωμαικοῖς. Τῆς δὲ πράξεως δεινῆς φανείσης, ἔδοξεν, ἀναιρεῖσθαι τὰ Σιβύλλεια τοὺς ἱερεῖς. Plegon in libro περὶ θαυμασίων. Δι᾽ ἣν αἰτίαν ἡ Σύγκλητος ἐκέλευσεν, ΤΟΥΣ ΙΕΡΟΜΝΗΜΟΝΑΣ ΑΝΑΓΝΩΝΑΙ ΤΟΥΣ ΣΙΒΥΛΛΗΣ ΧΡΗΣΜΟΥΣ. Exſtat hujuſmodi S. C. apud Vopiſcum in Aurelio, quod, quia longius eſt, omiſimus.

pag. 34. ver. 4. [............ *ſtatim* .... *colore perviridi*] (*finita ſubſtructionibus pene ſtatim ſtagnino colore præviridi*] Quid illud *pene*? Quod meo quidem judicio veſtigium præbet alterius lectionis, quam nondum erui. Quin pene adducor ut credam, ſubſtructionum numerum aut amiſſum, aut penitus a typothetis omiſſum. Iudicent οἱ τῶν χειριστοτάτων παῖδες.

pag. 37. ver. 6. [*Poſtea M. Agrippa Aedilis poſt primum conſulatum*] (*Nam Agrippa Aedilis poſt primum conſulatum*) Dio lib. XLIX. inter alios accuratiſſime refert quæ ab Agrippa in ædilitate facta ſunt: πάντα τὰ οἰκοδομήματα τὰ κοινὰ, πάσας δὲ τὰς ὁδὸς, μηδὲν ἐκ τοῦ δημοσίου λαβὼν ἐπεσκεύασε, τούς τε ὑπονόμους ἐξεκάθηρε, &c. vide ſequentia. Plinius lib. XXXVI. *A M. Agrippa in ædilitate poſt conſulatum, per meatus corrivati ſeptem amnes, curſuque præcipiti torrentium modo rapere atque auferre omnia coacti.* Etiam vide Suetonium Auguſto.

pag. 40. ver. 1. (*diviſa erogatione*) Non *rogatione*, quod quibuſdam imperitis ſcio lectum. Erogatio eſt diſtributio nominum Iuliæ & Tepulæ,

pag. 40. ver. 7. (*Præter caput Iuliæ transfluit*) *Transfluvit* ἀρχαϊκῶς, in optimo Florentin. Veteres enim *fluvo* dicebant & *pluvo*: inde fluvius & pluvia. *Præter caput Iuliæ transfluit*: hoc Græcis παραρρεῖν, ab uno latere alluere. Quod & *perfluere* Latini dixerunt, ut *præducere* παρα.γάγειν. Plinius lib. XIX. de hortis & hortenſibus: *Riguoſque maxime habendos ſi contingat præfluo amne*, hoc eſt παραῤῥέοντι ποταμῷ.

pag. 40. ver. 8. [*Hanc Agrippa emiſit*] (*Hanc Agrippa emiſit*) Ita lacus Curius a M. Velino dicitur emiſſus Ciceroni lib. V. ad Atticum. Suetonius Iulio Cæſare: *Siccare Pomptinas paludes, emittere Fucinum lacum*: ubi *emittere*, aquam extra Romam perducere, interpretatur M. Donatus.

pag. 41. ver. 3. (*moduloſque certos diſpenſatam accipiunt*) Ad oram veteris, *modioloſque*. Sed diſcrimen ſtatuendum inter modulos & modiolos, quæ duo Frontino communicantiſſima. Modulum vocat, menſuram in aquæductibus, per quam aqua duci ſolebat ex caſtellis ſeu dividiculis ad privata ædificia. Talem hoc loco intelligit in emiſſa ab Agrippa Crabra. De ejus menſura, quam Græci μέτρον vocant, infra melius: *Aquarum moduli aut ad digitorum, aut ad unciarum menſuram inſtituti ſunt.* At modiolus eſt ὑδρεία ſive καλπὶς, vas aquarium ad hauriendum. Noſter alibi: *Cum in erogatorio modiolo minus invenitur, in acceptorio plus; apparet, non errorem eſſe, ſed fraudem*: ubi mendoſe *modulo* legitur in depravatis editis antiquioribus. Acceptorium vocat, qui puteo immerſus aquam haurit; erogatorium, qui in altum elatus refundit. Ibidem lego: *Eſt autem calix modiolus æneus* &c. ubi male etiam *modulus* ſubſtituitur. Quæ neceſſario diſtinguenda ſunt in commentario ὑδρολογικῷ.

pag. 41. ver. 5. (*Aquarii noſtri*) Non *aquarum curatores*, nec ὑδροφύλακες, ſed ὑδροσκόποι, ipſi libratores. Hi vocabantur *Aquilegos* vel *aquilices*. Gloſſarium: *Aquilicos*, οἱ τὰ ὑδραγώγια ἐργαζόμενοι, οἱ ἀνοχετάριοι, ποταμῖται, ὑδροσκόποι. Aliter legendus eſt

ille

ille locus apud auctorem Gloſſarii : *οἱ τὰ πάνυγρα ἐργαζόμενοι , οἷον ὀχετάριοι , ποταμῖται , ὑδροσκόποι.*

pag. 43. ver. 3. [*ignari cui cauſſæ*] (*ignari cujus cauſſa*) Vel, *cui cauſæ*. Hoc alias legitur.

pag. 44. ver. 1. (*compluribus ſalientibus aquis inſtruxis Vrbem*) In omnibus ita videas expreſſum . Sed illud *aquis* abundans eſt & ſuperfluum , nec , ut puto , Frontino ſcriptum . Optimis auctoribus *ſalientes* ſunt fontes aquarum . Ita Plinio vocantur & Vitruvio , quorum ille ad idem Agrippæ factum : *Agrippa in ædilitate ſua , adjecta Virgine aqua , cæteris corrivatis atque emendatis lacus ſeptingentos fecit , præterea ſalientes centum quinque , caſtella centum triginta ; complura etiam cultu magnifica* . Paullo infra noſter: *Solet tamen ex ea* (Alſietina) *in Tranſtiberiana regione quoties pontes reficiuntur , & a citeriore ripa aquæ ceſſant, ex neceſſitate in ſubſidium publicorum ſalientium dari* . Vitruvius lib. VIII. *Ex ejuſmodi locis & fontibus ducti ſunt ſalientes* . Iſti Salientes tubulis fiſtulisve aquam effundebant . Apud veteres invenio Silanos , qui baſilicis *ἀνάβρυτοι* vocantur , lapideæ formæ & imagines , ex quibus aquæ ſaliebant . Itaque qui gloſſemata ſunt interpretati , Silanum *κρούνον* exponunt, ſeu *κρουνὸν* , id eſt, *τὰς ἀρχὰς τῶν ῥευμάτων* , ut melius Euſtathius . Gloſſæ Philoxeni: *Silbanus* (lege *Silanus*: ita & perperam *Sylvani* dicuntur) *κρουνός* . In Græcanico Cyrilli *ὑδρεῖον* exponitur *lacus ſilanus* . Obiter emendandus eſt Cornelius Celſus lib. III. cap. XIIX. *Confert*] *etiam aliquid ad ſomnium Sillanum juxta cadens* . Quis dubitet ita mecum reponere : *Confert etiam aliquid ad ſomnum Silanus juxta cadens* , id eſt rivulus ſuſurrans decidentium leviter aquarum . Lucretius eo alludens :

Corpora Silanos ad aquarum ſtrata jacebant.

Quinimo *tullii* vocabantur iſti Silani . Feſtus : *Tullios alii dixerunt Silanos, alii rivos* . Ita ibidem legendum Viri doctiſſimi viderunt . Ennius Ajace, Feſto laudatus : *Sanguine emiſſo tepido tullii efflantes volant :* Ex illo Sophoclis .

——*ἔτι γὰρ θερμαὶ σύριγγες ἄνω*
φυσῶσι μέλαν νέφος .

Sed & ipſi *tullii* , ſalientes . Papias : *Tuli* , *aquarum projectus* . Cæterum inepte quidam hallucinantur, qui *ſalientes* de figuris exponunt & ornamentis , quæ ad tubulos adhibebantur . Alii tubuli ſunt, alia ornamenta tubulorum . Cujus rei ratio elegans apud Orum libro I. cap. XXI. *ὅθεν καὶ τὰς χιλέρας καὶ τὰς εἰσαγωγὰς τῶν ἱερῶν κρηνῶν λεοντομόρφους κατεσκεύασαν οἱ ἀρχαῖοι τῶν ἱερατικῶν ἔργων ἐπιστάται.* Sic proculdubio legendus eſt iſte locus , & ex eo reſtituendus , quod abſurde videas expreſſum , *καὶ τὰς χολέδρας* . Nec moveor eo , quod Dempſterus ad Roſinum *χολύδρας* emendandum contendat . Heſychius : *χηλέρα σωλήν, δι᾽ οὗ τὸ ὕδωρ φέρεται ἐκ κεράμων ἐξακοντιζόμενον* . Inde medicorum filiis *χολέρα* morbus , exponitur violenta ἔκρυσις κάτωθεν καὶ ἄνωθεν τῆς χολῆς .

pag. 46. ver. 1. (*ingentem aquæ modum invenerunt*) Alio ſenſu *modus aquæ* dicitur in lege trigeſima ſecunda π. de Act. empt. & lege prima De Aqua Quotidiana .

pag. 46. ver. 2. [*hanc originem pictura oſtendit*] (*hanc Virginem pictura oſtendit*) Vel, *pictam* , oſtendit . Hoc *ὡραῖον* eſt alterius lectionis .

pag. 46. ver. 4. (*ſignino circumjecto continendarum ſcaturiginum cauſſa*) Vlpianus lapideum interpretatur in lege prima π. de Rivis ; nimirum , qui e teſtis ſigninis factus eſſet , *Si quis terrenum rivum ſigninum facere velit* : ubi *ſignatum* ſcio repoſitum, vel *ſiliceum* ab illis , qui metuebant antimoniam . Ego *Signinum rivum* teſtaceum & cementitium potius , quam lapideum interpretandum eſſe cenſeo . Intelligit autem Frontinus opus tale, quod e teſtis tuſis ad aquas excipiendas imprimis erat utile : nam ex teſtæ in ſigninis habebantur excellentes .

pag. 47. ver. 11. (*niſi forte cum opus Naumachiæ aggrederetur , ne quis ſalubrioribus Aquis detraheret*) Quidam librorum non melius : *ne quis ſalubribus aquis detraheret* . De hoc Naumachiæ opere ex breviario Ancyrano hæc verba ſumpſit Suetonius : *Edidit navale prælium circa Tiberim , cavato ſolo* (Tacitus *ſtagnum* vocat) *in quo nunc Cæſarum nemus* .

pag. 48. ver. 11. [*Idem Auguſtus in ſupplementum Marciæ , quotiens ſiccitates &c.*] (*Idem Auguſtus in ſupplementum Martiæ , aliam aquam*) Nec Auguſtam ſolum ad Martiæ rivum perduxit Auguſtus ; ſed & omnium aquarum rivos refecit . Vetus Inſcriptio , quæ Romæ viſitur .

IMP. CAESAR. DIVI. IVLI. F. AVGVSTVS.
PONTIFEX. MAXIMVS. COS. XII.
TRIBVNICIAE. POTESTAT. XIX IMP. XIIII.
RIVOS. AQVARVM. OMNIVM. REFECIT.

pag. 50. ver. 1. [*quod opus Claudius magnificen-*

gnificentiſſime conſummavit, dedicavitque, Sulla & Titiano coss.] (*quod opus Claudius magnificentiſſime conſummavit, dedicavitque, Sulla & Titiano coss.*) Lego variantibus editis: *dedicavitque Sulla & Titiano coss.* Nunc diribitoris in morem ſuffragia colligamus, nam priorum Conſulum nulla mentio in Faſtis conſularibus ſuperexſtat. Pomponius Lætus edidit *Suilio & Titiano coss.* Hoc ad oram Scriverianorum video expreſſum. Vltimum conſulare nomen indubie verum eſt & rectum: ſed in conſulatu non habuit Titianus *Suilium* collegam. Quod & miror doctiſſimo Viro Ioanni Obſopæo non ſuccurriſſe, qui ex Tacito Pomponii ſententiam ſtrenue videtur amplexus. In tabulis Capitolinis ad annum Vrbis ıↃccıv. Conſules laudantur Fauſtus Sulla & Salvius Otho, qui L. Salvius Otho Titianus appellatus eſt, ut ex Inſcriptione fratrum Arvalium Romæ olim ab Vrſino vulgata legitur: ADFVERVNT. A. VITELLIVS. M. APONIVS. SATVRNINVS. OTHO. TITIANVS. Cæterum de hoc Claudii aquæductu, Suetonius ipſo Claudio: *Opera magna potius, quam neceſſaria, quam multa perfecit: ſed vel præcipuum aquæductum a Cajo inchoatum.* Plinius: *Vicit antecedentes aquarum ductus noviſſimum impendium operis inchoati a Cajo Cæſare, & peracti a Claudio. Quippe a quadrageſimo lapide ad eam excelſitatem, ut in omnes urbis montes levarentur, influxere Curtius atque Cæruleus fontes.* Addit Suetonius emiſſarium Fucini inter opera Claudiana conſummatum, quod non invenias apud Dionem, qui diſertim hæc verba: τὴν δὲ λίμνην, τὴν Φουκίνην, τὴν τῶν Μαρσῶν ἠθέλησε μεταξὺ εἰς τὸν Τίβεριν ἐξαγαγεῖν, ὅπως ἥτε χώρα ἡ περὶ αὐτὴν γεωργῆται, καὶ ὁ ποταμὸς ναυσίπορος μᾶλλον γίνηται, μάτην δὲ δὴ ἐδαπανήθη.

pag. 52. ver. 9. [*ex fontibus duobus ampliſſimis & ſpecioſis, Cæruleo (qui a ſimilitudine appellatus eſt) & Curtio. Accipis & eum &c.*] (*ex fontibus duobus ampliſſimis & ſpecioſis Ceruloque (qui a ſimilitudine appellatus eſt) & Curtio accipis, & eum fontem, qui vocatur Albubinus*) Etiam corruptum eſt ultimi fontis. nomen in quibuſdam libris Frontinianis: in quibus omnibus reſtituendum, *Albudinus*; quod indubie rectum nomen eſt, & ab imperitis corruptum. Suetonius eodem Cæſare: *Claudiæ aquæ gelidos & uberes fontes, quorum alteri Cæruleo, alteri Curtio & Albudino nomen eſt.* Et fontem Curtium quidem binominem fuiſſe arbitror, ut etiam Albudinus vocaretur. Nam & Plinius lib. xxxvı. cap. xv. duos tantum, Curtium & Cæruleum commemorat; ſicut & hæc Inſcriptio: IMP. CAESAR. VESPASIANVS. PONT. MAX. TRIB. POT. II. IMP. III. DESIG. IIII. P. P. AQVAS. CVRTIAM. ET. CAERVLEAM. PERDVCTAS. A. DIVO. CLAVDIO. ET. POSTEA. INTERMISSAS. DILAPSASQVE. PER. ANNOS. NOVEM. SVA. PECVNIA. VRBI. RESTITVIT.

pag. 56. ver. 3. (*quod, cum terras cultas circa ſe habeat ſoli pinguis*) Apage *multas*, quod alii ſubtrudunt: πίονα ἔργα Græci vocant, quæ Maro *pinguia culta*; *terras cultas ſoli pinguis* noſter Frontinus, τὰ ἐργάσιμα cum opponuntur τοῖς ὑλοφόροις, ἢ πυροφόροις. libro II. *Nam cum oriatur Anio ſupra Trebam anguſtam, ſeu quia per ſaxoſos montes decurrit, paucis circa ipſum opidis objacentibus cultis*, &c.

pag. 56. ver. 6. (*interpoſita eſt Piſcina limaria*) Piſcinam cape non ἰχθυοτροφεῖον, ſed κολυμβήθραν: aquam limoſam & ſtagnantem. Gloſſæ veteres Græcanicæ: κολυμβήθρα, *piſcina, natatura.* Infra: *Ex his via Latina, ſex intra VII. milliarium contentis piſcinis excipiuntur, ubi quaſi reſpirante rivorum curſu limum deponunt.* Alibi ſe melius explicat: *Nec Virgo, nec Appia, nec Alſietina conceptelas, id eſt piſcinas habent.* Vbi *conceptelas* vocat τὰς δεξαμενάς, ſive *conceptiones*, ut infra loquitur.

pag. 56. ver. 6. (*ubi inter amnem & ſpecum conſiſteret & liquaretur aqua*) *Eliquaretur* in libris melioribus. *Eliquare* δυλίσαι, & διηθεῖσθαι, inde *eliquia* δυλισμοί. Gloſſæ: *liquatur*, διηθεῖται. Seneca de quodam fonte, lib. III. Nat. quæſt. *Fœda quædam turbidus ex imo fundit, donec liberatus eliquatuſque eſt.* Sic maria ex Oceano arctis faucibus terras intrantia quaſi eliquari & colari dicit Solinus.

pag. 59. ver. 1. (*Non alienum mihi viſum eſt longitudines quoque rivorum cujuſque Ductus etiam per ſpecies operum complecti*) Melius legerim: *longitudines quoque rivorum cujuſque ductus & profectus operum complecti.*

pag. 60. ver. 3. [*formas quoque Ductuum facere curavimus*] (*ſed formas quoque Ductuum facere curavimus*) Doctiſſimus Turnebus hoc loco *formas* explicat rerum quarundam imagines & deformationes ac picturas: Ego *formas* tubulos interpretor, per quos unda adducitur aut derivatur; δοχεῖα nimirum ſive conceptacula aquæductuum. In itinerario

Anto-

Digitized by Google

Antonini: *nunc nomina aquarum, quæ uſibus æternæ urbis formarum conſtructionibus advectæ ſunt, indicemus*. Quæ formæ arcuationes ſunt, & a Frontinianis etiam differunt. Ad noſtram mentem plane conducunt illa Caſſiodori libro ſeptimo, epiſtola ſexta: *In formis autem Romanis utrumque præcipuum eſt, ut fabrica ſit mirabilis, & aquarum ſalubritas ſingularis*. Nimirum, inventa & probata per aquilegem aqua ducebatur aut forma ſtructili, aut plumbeis fiſtulis, aut canalibus ligneis, aut fictilibus tubis; ut loquitur Palladius lib. IX. rei ruſticæ, cap. undecimo. Iſti tubuli ſeu canales *formæ* appellantur, quarum mentio in jure noſtro frequentiſſima. Nec ignoro tamen formas tubulorum imagines appellari: ſed & illud non ignoro, acutiſſimi Viri expoſitionem ad hunc auctoris locum non conducere.

pag. 60. ver. 4. (*ex quibus apparet*) *Appareret*, quod alias legitur, melius eſt & concinnius.

pag. 60. ver. 5. (*ubi montium lateribus ſpecus appliciti*) Supra: *ubi inter amnem & ſpecum conſiſteret & liquaretur aqua*. Immo per ſpecum plerumque Veteres aquam duxiſſe, quod tum neceſſe erat fieri, docemur a Vitruvio libro VIII. cap. ſeptimo, cum medii montes erant inter mœnia & caput fontis.

pag. 61. ver. 2. (*& deliberare tanquam aſſiſtentes*) Puto *delibrare*, quod a nonnullis typis editum. Sequitur: *Aquæ omnes diverſa in urbem libra perveniunt*: ubi libra eſt altitudo, ut ſupra etiam adnotamus.

pag. 63. ver. 4. [*Sed Veteres humiliore directura perduxerunt, ſive nondum ad ſubtile explorata &c.*] (*Sed Veteres humiliore directura perduxerunt, ſive nondum ſubtili explorata arte librandi.*) Probant libri: *ad ſubtile explorata*, &c. Non adeo male: ſicuti nos alias ad Q. Serenum Sammonicum demonſtraturi ſumus.

pag. 66. ver. 8. [*ac proprio canali & nomine venit) hæ tres a Piſcinis &c.*] (*ac proprio canali & nomine venit, & a Piſcinis in eoſdem arcus recipiuntur*) Quidam hoc modo referunt excuſum: *Ac proprio canali & nomine venit hæres a piſcinis*, &c. Scribo & interpungo: *Ac proprio canali & nomine venit. Hæ & a piſcinis in eoſdem arcus recipiuntur*. Quod explicatione non eget.

pag. 67. ver. 5. [*Prius tamen pars Iuliæ ad Spem veterem excepta Caſtellis Cælii montis diffunditur*] (*Prius tamen pars Iuliæ ad Spem veterem excepta, Caſtellis CCLII. montis uſibus diffunditur*) Habent editiones aliæ: *Prior tamen pars Iuliæ ad ſpeciem veterem excepta, caſtellis CCVII. montis uſibus diffunditur*. Quod per me licet incuſent eruditiſſimi & accuratiſſimi viri. Nobis non placet illum Cynicum imitari, & ἅπτειν λύχνι ἐν μεσημβρίᾳ. Cæterum receptacula publicarum aquarum *caſtella* vocabant, quæ *dividicula* veteres auctores. Feſtus: *Dividicula antiqui dicebant, quæ nunc ſunt caſtella, ex quibus a rivo communi aquam quiſque in ſuum fundum ducit*: Heſychius: κάσελλος, ὄνομα τόπε ἄνω, καὶ κάτω φέροντος, καὶ μερίζοντος τὸ ὕδωρ. Quæ vox in jure frequentiſſime occurrit. Frontinus infra: *Eſt autem fere nunc in uſu, cum plures quinariæ impetratæ fuerint, ne in viis ſæpius convulneretur una fiſtula, ut excipiantur in caſtellum, ex quo ſinguli ſuum modum recipiunt*. Poſteriores Impp. *conceptacula* vocarunt in lege ſecunda Cod. Theodoſ. Tit. de Aquæductu.

pag. 69. ver. 1. [*Marcia autem parte ſui poſt Hortos Pallantianos in rivum, qui vocatur Herculaneus, dejicit ſe per Cælium. Ductus ipſius, montis uſibus nihil ut inferior ſubminiſtrans, finitur &c.*] (*Martia autem parte ſui, poſt Hortos Pallantianos, in rivum, qui vocatur Herculaneus, dejicit ſe per Cælium. Ductus, ipſius montis uſibus nihil ut inferior ſubminiſtrans initur ſupra portam Capenam.*) Optimus & acutiſſimus Rubenius in electis ſuis hæc ita corrigit: *Ductus ipſius montis uſibus nihil, at inferioribus miniſtrans, initur ſupra portam Capenam*. Si enim ductus ille per montem Cœlium, quomodo eo inferior? Sententia eſt: Aqua Martia etſi per Cœlium ducta, tamen colli illi non ſervit, ſed tota & illibata fertur ad loca ſubjecta. Pro *initur* tamen *oritur* exhibuerunt alii librorum.

pag. 69. ver. 1. (*Poſt Hortos Pallantianos*) Mendoſe, *Plancianos*, quidam de vulgo referunt.

pag. 74. ver. 1. (*in arcus, qui vocantur Neroniani*) Infra: *Poſteaquam Nero Imp. Claudiam opere arcuato aſſumpſit, exceptam uſque ad templum Divi Claudii perduxit, ut inde diſtribueretur* &c. Ergo *Neroniani arcus* a fundatore Nerone: quod abſurde negat vir doctiſſimus, qui neſcio quid de Græcorum νηρὸς hic interpretationis comminiſcitur. Hoc non ignoro, νηρὸν Græcis eſſe locum aquæ irriguum. Inde Νηρώνειος λίθος, quem alii Νερωνιακὸν dixere, quaſi a Nerone.

Quod

Digitized by Google

Quod e diverſo falſum eſt. Epiphanius: καὶ ὁ μὲν Νερωνιακὸς πικρὸς τῷ εἴδει σφόδρα χλωρίζων, διειδὴς καὶ στίλβων. Inde ὑγρὸν τόπον apud Lycophronem Grammatici exponunt τὸ κοῖλον καὶ κάθυγρον. Hæc perperam & inepte Neronianis arcubus attribuuntur.

pag. 77. ver. 2. (*Rivus Appiæ ſub Cælio monte & Aventino actus emergit*) Id eſt, perductus aut ſubductus emergit. Vlpianus in lege I. D. de Rivis: *Vnde ait, primum aqua ex flumine agi poſſit*; id eſt, perduci. Inde *actus* pro fluxu apud Lucretium:

Et pigri latices, magis & cunctantior actus.

pag. 79. ver. 4. (*Aquarum moduli aut ad digitorum, aut ad unciarum menſuram inſtituti ſunt*) Vide & confer Digeſtorum titulum de Aqua Quotidiana, & legem ſecundam & tertiam de Aquæduct. Codic. Theodoſian. Qui Frontino *moduli* ſunt, aliis *hauſtra* dicuntur. Nonius cados & ἄντλια minus recte interpretatur: nam cadi proprie ſunt ſituli, qui tollenonibus ſuſpenduntur, aut trochleis per funes e puteo tolluntur. Herodotus vocat γαυλὸν, Græci ἄντλον, unde ἀντλεῖν: *ancla* & *anclare* apud Latinos. Minima pars agreſtium menſurarum erat *digitus*. Agrimenſor incertus: *Digitus eſt pars minima agreſtium menſurarum*. Inde δακτύλιος ὕδατος. Inde Græcorum verbo dicebant: Δίδωμι καὶ χαρίζομαι σοὶ δακτύλιον ὕδατος, id eſt, tubulum, qui digitum unum ſit latus. Nam ſecundum ejus latitudinem vel craſſitiem digitalis menſura accipiebatur. Quod imprimis antiqui medicorum filii obſervarunt. Dioſcorides de anchuſa ſcribens, δακτύλου τὸ πάχος, & de brunio, καυλὸν ἀνίησι τετράγωνον ἐμφερῆ, πάχος δακτυλιαῖον. Sic δακτύλιος ὕδατος. Sic *digitum aquæ* ſe Gajo Sejo concedere, Lucius Titius notum facit epiſtola ſua in lege Λέκιος, D. de Servitut. Vib. Præd. Vetus Inſcriptio Sueſſana: ET. VT. AQVAE. DIGITVS. IN. DOMO. EIVS. FLVERET. COMMODISQVE. PVBLICIS. AC. SI. DECVRIO. FRVERETVR. Vide Plinium lib. xxxi. cap. vi. Inde δακτύλου μιᾶς apud Zenobium, Diogenianum, Suidam, pro breviſſimo ſpatio. Et Martialis momentum volens deſcribere, *ad digitum* dixit.

Lex erat, ad digitum poſita concurrere palma.

Palma poſita erat concurſuris momento, uter prævaleret, vitæ necisque poteſtate ſub unum ictum commiſſi. Sic incertus Poeta Anthologiæ libro VII.

Πίνομεν βάκχου ζωρὸν πόμα, δάκτυλος ἀώς,
Ἢ πάλι κοιμιστὴν λύχνον ἰδεῖν μένομεν;

Hoc eſt digiti unius ſpatium, omne id quod vivimus. Sed de his alibi plura.

pag. 79. ver. 6. [*uncia in ....*] (*Vncia in pupula*) Monuit Scriverius alias legi: *Vncia in pupulatita hæc obſervantur*. Error ex connexione literarum ortus. *Pupula*, legit etiam Ortelius.

pag. 87. ver. 10. [*capit enim quinariam unam & quincuncem ſicilicum*] (*capit etiam quinariam unam quincuncem ſicilicum*) *Siciliquam*, alii libri. *Sicilicus*, quarta pars unciæ. Gloſſæ: τέταρτον οὐγκίας, *ſicilicum*.

pag. 99. ver. 5. [*Et quemadmodum (verbi gratia) ſextarii ratio &c.*] (*Et quemadmodum, verbi gratia, ſextariis ratio ad cyathos.*) Infra *calices* vocat: *Sed & calicis poſitio habet momentum*; id eſt, momen, ut antiqui loquebantur.

pag. 112. ver. 4. (*uſque ad noſtram curam*) Non damno veteris ſcripturam: *uſque in noſtram curam*. Frontinus alibi: *In re, qua uſque in id tempus, quaſi poteſtate acta, certo jure egiſſet*. Florus lib. I. cap. 6. *Subſtitutus in locum regis, quaſi uſque in tempus*. Vulgati, *ad tempus*.

pag. 112. ver. 5. (*ſcrupuloſa inquiſitione, præeunte*) Proprie *ſcrupuloſa* dictum. Nam *ſcrupuloſus*, eſt μικρολόγος, qui in minima quæque inquirit. In Gloſſis Philoxeni σκραγγώδης exponitur, *ſcrupuloſum*; nam σκάραγξ eſt fiſſura terræ & caverna. Arnobius lib. IV. *Qui ſcrupuloſæ diligentiæ cura in lucem res abditas libertate ingenua protulerunt*.

pag. 137. ver. 8. [*Ideoque cum ſincera &c.*] (*Itaque cum ſincera in Vrbem proprio rivo perveniret*) Pura, nec aliis intermixta; in urbe enim miſcebatur cum Anione novo. *Sincerum* eſt ἀκέραιον. *Inſinceritas*, aquæ turbiditas. Papias: *Sinceri, puri, & ſine admixtione corruptionis*.

pag. 156. ver. 13. (*Sentit hanc curam Imperatoris piiſſimi Nervæ Principis ſui Regina & Domina orbis in dies, &c. cui par nihil & nihil ſecundum*) Omnino a Martiale mutuatus eſt Vibis elogium Frontinus, nec aliena manu allitum vel adſcriptum eſt ab interpolatore, ut Lipſius ſuſpicatur. Amant enim interdum ejuſmodi laſcivias Poetarum ſcriptis ſuis intexere Latini ſcriptores & hiſtorici. Quod ubivis obvium eſt, & illuſtrationis haud eget. Paribus autem elogiis multi veterum Romam collaudarunt. Eunapius Sardianus, βασιλεύουσα Ῥώμη. Erinna Poetria,

Χαῖρέ μοι Ῥώμα θυγάτηρ Ἄρηος

Χρυσεό-

Χρυσεομίτρα, δαΐφρον ἄνασσα,
Σεμνὸν ἃ ναίεις ἐπὶ γᾶς Ὄλυμπον
Αἰὲν ἄθραυστον.

AEthicus: *Domina totius mundi Roma*. Rutilius Numant.

—— regina .... pulcherrima mundi
Inter ſidereos Roma recepta polos.

pag. 166. ver. 3. (*eam nos caducam vocamus*) Vide Varronem de Re Ruſt. lib. III. cap. 5. Sic infra ex S.C. refert, edixiſſe Nervam: CADVCAM. NEMINEM. VOLO. DVCERE. NISI. QVI. MEO. BENEFICIO. AVT. PRIORVM. PRINCIPVM. HABENT. Etiam illæ aquæ, quæ ex caſtellis & fiſtularum manationibus fluebant, *caduca* vocabantur, ut obſervat Vir Illuſtris ad Varronem. Inde apud Nonium legendum: *Aqua caduciter ruens*, id eſt præcipitanter; non *caducitur*, ut pro verbo male lectum.

pag. 166. ver. 8. (*Ad quem autem Magiſtratum jus dandæ vendendæve aquæ pertinuerit, in iis ipſis Legibus variatur. Interdum enim ab AEdilibus*, &c.) AEdilium numero numerabantur magiſtratus. Feſtus a Scaligero reſtitutus: *AEdilis initio dictus eſt, quod ædium non tantum ſacrarum, ſed etiam privatarum curam gerebat. Deinde ad magiſtratus translatum eſt*. Nam hoc nomine omnes, ut ait Lucretius, ædituentes vocabantur.

pag. 167. ver. 9. (*poſitamque Redemptoribus neceſſitatem*) Redemptores proprie atque antiqua conſuetudine dicebantur, qui cum aliquid publice faciendum aut præbendum conduxerant effecerantque, tum demum pecunias accipiebant. Nam antiquitus *emere* pro *accipere* ponebatur: at ii nunc dicuntur redemptores, qui quid conduxerunt præbendum, utendumque. Sic habes apud eundem Feſtum. Gloſſæ veteres: *redemptor*, *ἐργολάβος*, *ἐκλήπτωρ*. Aliæ: *ἐκλήπτωρ*, *conductor*, *excerptor*. Vetus Formula de ædificiis: NE. RECENTIORE. TRIMA. ARENA. VTERETVR. REDEMPTOR. Perperam; lego: NE. RECENTIOR. TRIMA. ARENA. VTERETVR. REDEMPTOR

pag. 169. ver. 4. (*quod Circus Maximus ne diebus quidem Ludorum Circenſium, niſi AEdilium aut Cenſorum permiſſu, irrigabatur*) Hæc verba de irrigatione ſumenda ſunt, quæ foſſis Circo circumdatis, & Euripis aquam inducebat. Euripos, ut Nilos, aquæductus apertos & grandes appellaverunt, quos vulgo canales aquæ dicimus. Heſychius: *δεῖπος*, *δοχὴ τῶν ὑδάτων*. *Δεῖπος*, *δοχὰς ὑδάτων* exponit, quas Latini *dogas* exinde dixere. Et hoc proprie *irrigare*, cum riguis ſive rivis aqua inducitur: *origuare* cum deducitur, quod Græcis *ἀρδεύειν*, ut *rigua*; *τὰ ἐπίῤῥυτα τὰ ὑποχετευόμενα*. Viri magni perperam referunt ad neſcio quam refrigerationem, qua in theatro aquarum per ſemitas decurſu æſtivus minuebatur fervor; cujus rei primus auctor Pompejus.

pag. 170. ver. 1. (*quod durasse etiam poſtquam res ad Curatores tranſiit ſub Auguſto, apud Atteium Capitonem legimus*) Sane mos ille Circi per Euripos irrigandi uſque in Neronem manſit, qui Euripos ſuſtulit, & eorum loco, alia loca, unde eques ſpectaret, addidit: Quod alibi Plinius aperte ſubindicat. Illud autem Frontini *παρέργημα* eſt.

pag. 171. ver. 1. [*NE. QVIS. AQVAM. OLETATO. DOLO. MALO. VBI. PVBLICE SALIET.*] (*NE. QVIS. AQVAM. OLETATO. DOLO. MALO. VBI. PVBLICE. SALIT.*) Quid *oletare* ſit, ipſe ſubjungit hiſce verbis: *oletato, videtur eſſe olidam facito*. Quod nuſpiam alibi me legiſſe memini. Illud obiter addam, Veteres, cum odorem *δυσοσμίαν* indicare vellent, antiquo verbo *olo* ſæpiſſime uſos. Afranius Fratriis: *Non poteſt, quin illa tacta, longeque & multis olat*. Pomponius Aleonibus: *Aloa ludam ſane: meæ male olant manus*. Nonius: *olat pro oleat*. Inde *oletum*, *τὸ ἀποσκυβαλιζόμενον τοῦ ἀνθρώπου*. Gloſſæ: *oletum*, *κόπρος*. Perſius Sat. 1. *Veto quiſquam hic faxit oletum*. Verranius apud Feſtum: *Sacerdotula in ſacrario Martiali fecit oletum*, id eſt, oletavit.

pag. 172. ver. 4. (*Habuit & familiam propriam*,) Sic omnino diſtinguendum: non, ut inepte alii, *habuit & familiam propriam aquarum, quæ tueretur ductus*. Non habuit Agrippa familiam aquarum, ſed familiam ad tuendos aquarum ductus. Homines ſervos antiqui vocabant a famulando, *familias*; ut habes apud Vlpianum l. 1. D. de vi armata. Vnde *gladiatorum familia* apud Ciceronem; &, *ager familiæ eſt aſſignatus*, in libro Coloniarum. Seneca Epiſt. 47. *Ne illud quidem videtis, quam omnem invidiam majores noſtri dominis, omnem contumeliam ſervis detraxerint. Dominum patrem familiæ appellarunt; ſervos (quod etiam in Mimis adhuc durat) familiares.*

pag. 176. ver. 6. (*ET. SERVOS. PVBLICOS. TERNOS ARCHITECTOS SINGVLOS*) Indubie mihi perſuadeo, SERVOS. PVBLICOS. eſſe ſervos mercenarios & conductitios. Veteres Latini *ambactum* vocarunt

Digitized by Google

talem operarium. Gloſſæ Scaligero poſt Turnebum laudatæ: *Ambactus*, δοῦλος μισθωτὸς, ὡς Ἔννιος. Inde Feſtus ait, ambactum apud Ennium ſignificare ſervum mercenarium. Hic proprie *publicus* & μισθωτὸς, Iuliano in epiſt. δοῦλος δημόσιος. Plinius X. Epiſtolar. *Quidam vel in opus damnati, vel in ludum publicorum ſervorum officio funguntur*. Qui ſequuntur ACCENSI, non adſcriptitii ſunt, ſed in municipiis, itemque Romæ publici etiam miniſterii nomen. Vetus Inſcriptio:

T. STATILIVS. VOL. PROCVLVS.
ACCENSVS. VELATVS. ET. ARGENTARIA.
EVTYCHIA. PARENTES. FILIO. OPTVMO. ET.
ORCIVIAE. ANTHIDI. VXOR. I. EIVS. SIBIQVE. ET. SVIS.
LIBERTIS. LIBERTABVS. POSTERISQVE. EORVM.

Saxum Appianum prope Formias.

L. VARRONIO. L. F.
PAL. CAPITONI.
SCRIBAE. AEDILIC.
ACCENSO. VELATO.
II. VIRO. QVINQVENN.
CVRATORI. VIARVM.

pag. 179. ver. 7. (*VTIQVE. TABVLAS. CHARTAS. CETERAQVE*) Vltimam vocem CAERASQVE. legerunt, & CAERAS. QVAEQVE. varii libri, notante Scriverio. Quod ego non muto, ſed in aliam ſcribendi rationem immuto: CERAS. QVAEQVE. Sic antiqui libri, ſic Græci ſuum κηρός: Plerumque in ceratis tabulis ſcribere ſolebant, & poſtea delere. Iulius Aphricanus cap. LVI. περὶ κρυφίας ἐπιστολῶν εἰσπομπῆς, eleganter hanc rem explicat: ἄλλοι πάλιν ἐν τῷ τῆς δέλτου ξύλῳ γράψαντες, κηρὸν ἐπέτηξαν, καὶ ἄλλα εἰς τὸν κηρὸν ἔγραψαν. Εἶτα ὅτε ἦλθε, πρότερον δὴ τὸν κηρὸν ἐκκινήσας, καὶ ἀναγνοὺς, ὁμοιοτρόπως ἀντεπέστειλε.

pag. 179. ver. 8. [*OPVS. ESSENT. IIS. CVRATORIBVS. PRAEBERI*] (*OPVS. ESSET. IIS. CVRATORIBVS PRAEBENDA*) Lego: OPVS. ESSENT. IIS. CVRATORIBVS. PRAEBERI.

pag. 179. ver. 9. [*Q. AELIVS. PAVLLVS. FABIVS. &c.*] (*Q. AELIVS. P. FABIVS. COSS. AMBO. ALTERVE. SI. IIS. VIDEBITVR*) Non: SI. VIDEBITVR. ut inepte Scriverio collati, qui minus expreſſerunt formulam. Valerius Probus de Notis antiquis, hæc verba ſic expreſſit: A. A. V. S. E. V. Obiter emendabimus Vegetium libro III. cap. I. *Vt providerent, ne quid detrimenti reſp. caperet, COSS. alter vel alter, ambove*. Scriptum fuit: *COSS. ambo alterve*. ΑΜΦΟΤΕΡΟΥΣ. ΥΠΑΤΟΥΣ. ΚΑΙ. ΕΤΕΡΟΝ. in S.C. Græco in æs inciſo Romæ legimus. Cicero VIII. Philipp. *Vti C. Panſa, A. Hirtius COSS. alter, ambove, ſi eis videatur, de ejus honore præmiove ad Senatum primo quoque die deferant*. Philipp. X. *Vti C. Panſa, A. Hirtius COSS. alter ambove, ſi eis videatur, iis, qui ſanguinem pro vita, libertate, fortuniſque Pop. Romani, Vrbe, templiſque Deorum profudiſſent, monumentum facere jubeant*. Livius lib. XXX. *Non videri ſibi, abſente Conſulum altero, ambobuſve, eam rem agi*.

pag. 180. ver. 2. [*QVI. AERARIO. PRAESINT. EA &c.*] (*QVI AERARIO. PRAESINT. ET. PRAEBENDA. LOCENT.*) Scriverio collati: QVI. AERARIO. PRAESVNT. PRAEBENDA. LOCENT. Lego: QVI. AERARIO. PRAESVNT. EA. PRAEBENDA. LOCENT.

pag. 180. ver. 3. [*Itemque, cum Viarum Curatores frumentique parte quarta anni &c.*] (*Itaque cum Viarum frumentique Curatores, qui quarta parte anni publico fungebantur miniſterio*) Primus Auguſtus Curatores viarum fecit perpetuos, & horum certum munus. Erat autem eorum munus diſcretum a IV. Viris, & mox VI. Viris: nam hi vias Vrbis curabant; illi eas, quæ extra urbem. Etiam Curatores extra ordinem reperti, quos deſtinabant ſingulis viis. Qui autem frumenti curam ſuſtinebant, alio nomine dicebantur Minutiæ Curatores. In veteri lapide: CVRATOR. AQVARVM. ET. MINVTIAE. CVR. ALVEI. TIBERIS. ET. CLOACARVM. VRBIS.

pag. 189. ver. 1. (*QVIBVS. NEGOTIVM. A. SENATV. EST. IMPERATVM*) DATVM pro IMPERATVM alii exhibent. Et infra: DARE. OPERAM. VT. SALIENTES. Iidem ineptiſſime: IMPERARE. OPERAM. In S.C. Vellejano: *Hi, ad quos de ea re in jure aditum erit, ſi dederint operam*. Livius libro X. *Legatis, quos Tybur mittebat, mandatum; darent operam, ut tibicines Romanis reſtituerentur*.

pag. 192. ver. 4. (*Ius impetratæ aquæ neque hæredem, neque emptorem, neque ullum novum dominum prædiorum ſequitur*) Vide Fr. Duarenum Commentar. in Tit. de Aquæductu.

pag. 199. ver. 7. [*Adhuc illa Aquariorum*

inſole-

intolerabilis fraus eſt , tranſlata in novum poſſeſſorem aqua, foramen novum Caſtello imponunt, vetus relinquunt , quo venalem extrahunt aquam] (*Adhuc illa Aquariorum intolerabilis fraus eſt , tranſlatæ in novum poſſeſſorem aquæ foramen novum Caſtello imponunt, vetus relinquunt , quo venalem extrahant aquam*) Melius : *tranſlata in novum poſſeſſorem aqua*. Romani autem venalem aquam per aquarios circumferri definiebant (ut etiamnum in Italia moris eſt) ad quod Iuvenalis alludit Sat. VI.

—— *veniet conductus aquarius.*

Primus uſus honeſtus legitimuſque , nam lavantibus aquæ aſperſio neceſſaria ; poſtea ſordidus & impudicus . Feſtus : *Aquarioli mulierum impudicarum ſordidi aſſeclæ* . Gloſſæ veteres ; *Aquarioli*, βαλλάδες, *bacariones* . Eædem : *bacario*, πορνοδιάκονος. Lampridius in Commodo: *aquam geſſit, ut lenonum magiſter*.

pag. 203. ver. 8. (*Quod impendium exoneratur vectigalium reditu ad jus Aquarum pertinentium*) Scriptum fuit in aliis : *quod impendium erogatur*. Et proprie quidem *impendium*, ἀνάλωμα , pecunia eſt, quæ erogando pendi ſolet . Hinc *impendia* dicuntur , quæ ſunt neceſſaria in aliquam rem erogandam, vel etiam exonerandam. Gloſſæ: *Impendia*, τὰ ἐπιτήδεια . Frontinus paullo infra: *Unde & omne plumbum, & omnes impenſæ ad ductus, & caſtella, & lacus pertinentes, erogantur*. Non *erogabantur*, ut alii ad oram allevęrunt.

pag. 205. ver. 3. [*plerumque tamen &c.*] (*Pleraque tamen prudenti temperamento ſuſtinenda ſunt*) *Prudenti*, id eſt, artificioſo . Sic Plinius *artifex temperamentum* dixit . Et ſic ubique loquitur Ennodius , qui omnia ferme ab antiquioribus mutuatus eſt .

pag. 205. ver. 7. (*nec ſuæ tantum ſtationis Architectis uti*) Lampridius in Commodo : *Iam in his artifex , quæ ſtationis Imperatoriæ non erant* . Statio igitur pro ſtatu ſive conditione. Gloſſæ veteres Græcanicæ : σατίονες, τὰ πρακτεῖα τῶν δημοσίων τελῶν.

pag. 206. ver. 7. [*Vitia autem ejuſmodi ſunt , ut aut non &c.*] (*Vitia autem ejuſmodi, aut talia ſunt , ut non interpellato curſu ſubveniatur iis*) Ad oram Scriveriani : *Vitia autem ejuſmodi ſunt , ut aut non interpellato curſu*. Quod multo melius eſt, & concinnius . Veteres ſchedæ , quibus humanitate & beneficio clariſſimi Viri Ioachimi Borgeſii , Groningani Profeſſoris , uſor , eandem nobis lectionem exhibuerunt . Non diſſimulabo tamen ὡραῖον illud, quod eidem Scriveriano meo adſcriptum fuit : *Vitia autem ejuſmodi, aut ſolia ſunt* . Ex vitioſa lectione formabam prius : *Vitia autem ejuſmodi, aut ſolea ſunt* . Sequentia non adeo repugnant, expoſita, forſan corrupta, voce. *Soleæ*, canales ſunt & fiſtulæ aquæductuum. Vet. Inſcriptio : FORNICESQVE. FECIT. FISTVLASQVE. SOLEAS. Auctor Gloſſarum : Σωλὴν, *fiſtula , tubus , imbrix* . Inde Silani , κρουνοὶ , ἀρχαὶ τῶν ῥευμάτων, ut ſuperius adnotamus . Columella ſic legendus : *Oleo conficiendo molæ utiliores ſunt quam trapetum ; trapetum , quam canalis & ſolea* . Perperam *Solena* mutavit Cœlius . Sed judicent οἱ τὰ τάρυγρα ἐργαζόμενοι.

pag. 207. ver. 6. (*Pilæ quoque ipſæ topho exſtructæ ſub tam magno onere labuntur*) Corrupto tectorio , quod oppilando debet inniti. Quid *pilæ* ſint, optime Feſtus nos docet: *Pila*, inquit, *quæ parietem ſuſtentat , ab oppilando dicta* . Vulgo mendoſe : *ab opponendo dicta* . Structura nimirum erecta, inſtar pilæ vaſis, ad aliquid firmandum ; ſive ſuppoſita ſuſtineat , ſive oppoſita contineat, ne loco cedant . Heſychius: ὅλμος· περιφερὴς λίθος ἐν ᾧ τὰς βοτάνας τρίβουσιν, καὶ ποτηρίου εἶδος, καὶ κύλινδρος . Quia & ὅλμος eſt pila & cylindrus , unam cum pila vaſe vocem ſtatuit , diverſis rebus ſimilibus accommodatam . Apud Thucydidem χηλαὶ ſunt προκυμαῖα , pilæ in aquis fundatæ ad portuum tutelam : moles nimirum in mare procurrentes, & portum a fluctibus defendentes . Has Strabo intelligit lib. III. χηλαὶ δύο ὅρμους ἔχουσαι. Gloſſæ veteres *pilas* eleganter exponunt παραστάδες : nam quod in foribus ſunt παραστάδες, id in portu χηλαί . Græcis interdum χώματα ſunt , quæ recentioribus μῶλοι . Sed optime Thucydidis Scholiaſtes : χηλαὶ οἱ ἔμπροσθεν τοῦ πρὸς θάλασσαν τείχους προβεβλημένοι λίθοι , διὰ τὴν τῶν κυμάτων βίαν, μὴ τὸ τεῖχος βλάπτοιτο : & adjungit cauſam , παρὰ τὸ ἐοικέναι χηλῇ βοός . Ego aliam malo , quod muri pedem firmet , & fluctus retundat ; ne labefactetur ſubeuntibus & cachinnantibus undis . Cæterum pilæ topho exſtructæ ſub arcuationum magno & prægravi onere labuntur : nimirum, qui fundus eſt cavernoſus , & ipſe tophus πῶρος λίθος , qui facile in arenam reſolvitur.

pàg. 209. ver. 3. [*eam partem æſtatis , quæ nimiis &c.*] (*eam partem æſtatis , quæ nimis calori-*

caloribus incandeſcit) Vel *nimiis* , ut alii legerunt. Refici quæ circa alveos ſunt rivorum , fervidiſſimo anni tempore non debent , oe materiæ præcipiantur , & nimia ſiccitate minus corroborentur . Eleganter autem de illis menſibus loquitur , *qui nimiis caloribus incandeſcunt* . Solinus : *Quum ortus ſolis incanduerit* . Et Oroſius lib. I. *Gravis æſtus incanduit , ut Sol per devia tranſvectus univerſum orbem igne terruiſſe dicatur*. Ita Græci uſurpant ſuum *πεπυρῶσθαι* , & *πυρακτώμενον* . Io Sophoclis Ajace , *φαὸς λαμπρὸν* , & *πυρὸς λαμπρῶς αὐγή* , apud Oppianum.

pag. 209. ver. 6. (*Non minus autem ſol acrior , quam gelatio præcipit materiam*) Venuſte *præcipit* , ut apud Poetam : *Si lac præceperit æſtas* . Quod ſequitur , *obſtaturum* , ad Strategemata notavimus.

pag. 216. ver. 2. (*SI. QVIS. ADVERSVS. EA. COMMISERIT*) Sequenti S. C. QVI. ADVERSVS. EA. QVID. FECERIT . In aliis: QVI. ALITER. FAXIT. CAPITALE. ESTO. Io Regiis Numæ Legibus: SI. QVIS. ALIVTA. FAXIT. IPSVS. IOVI. SACER. ESTO. Ἐὰν ἀλῷ , ἐὰν ἄλλως ποιήσῃ τις τῷ νόμῳ ἔνοχος ἔστω , ſolenne eſt apud Demoſthenem.

pag. 218. ver. 4. (*POPVLVM. IVRE. ROGAVIT. POPVLVSQVE. IVRE. SCIVIT*) Compendio literarum hæc prius ſcripta fuerunt , ut ſolennia verba referuntur a Valerio Probo: P. I. R. P. Q. I. S. I. F. P. R. E. A. D. P. Ex eorum imperita interpretatione , nata ſuot hæc monſtra verborum : AEDIS. D. IVLII. POPVLI. ROM. IVLII. Scriptum fuit in lege , ANTE. DIEM. PRIDIE. Cicero ad Atticum lib. II. Ep. 14. *Ni te in Formiano commodiſſime exſpectari viderem , duntaxat A. D. prid. Non. Maji* . Livius lib. XLV. *Latinæ edictæ ſunt in A. IV. & III. & prid. Eid. Novembr.* Idem Cicero de Formula , prima io Antonium: *Cedo illa legitima , c o s s. Populum jure rogavit (hoc enim a majoribus accepimus jus rogandi) populuſque jure ſcivit* . In Legis Thoriæ Fragmento , (lubet hoc etiam inſerere ob Thorii antiquitatem, cujus iterata mihi mentio fuit cum conjunctiſſimo & Conſultiſſimo Dn. Eylio) SP. THORIVS . . . . F. TR. PL. PLEBEM. IVRE. ROGAVIT. PLEBESQVE. IVRE. SCIVIT. TRIBVS. . . . . PRINCIPIVM. FVIT. PRO. TRIBV. Q. FABIVS. Q. F. PRIMVS. SCIVIT. QVEI. AGER. POPLICVS. POPVLI. ROMANEI. IN. TERRAM. ITALIAM. P. MVCIO. L. QVEI. EX. LEGE. PLEBEIVE. SC. H. VETERE. POSSESSORE. POSSESSVS. SIT.

pag. 220. ver. 1. [*TRIBVI. SERGIAE. &c.*] (*TRIBVI. SERGIA. PRINCIPIVM. FVIT*) Alii libri: TRIBV. SERGIA. PRINCIPIVM. FVIT. Omnino legendum : TRIBVS. SERGIA. PRINCIPVM. FVIT. Legum initiis adſcribi ſolita tribus , quæ prima ad ſuffragium ferendum vocata erat , cui exinde Principis nomen impoſitum . Hæc optime docuit incomparabilis Briſſonius in elegantiſſimo & eruditiſſimo Formularum libro.

pag. 221. ver. 4. [*IRE. CADERE. FLVERE*] (*IRE. CADERE. FLVI.*) Lege: FLVERE. Varro: *Stillicidia, fluvia, quæ ut ita fluant cadantque.*

pag. 222. ver. 9. [*VT. QVICVMQVE. CVRATOR. &c.*] (*VT. QVISCVNQVE. CVRATOR. AQVARVM. EST. VEL. ERIT*) Nonnulli plenius exhibent & concinnius : VT. QVISCVNQVE. CVRATOR. AQVARVM. EST. ERIT. AVT. SI. CVRATOR. AQVARVM. NEMO. ERIT.

pag. 225. ver. 4. [*QVI. ADVERSVS. EA. QVID. FECERIT. ET. ADVERSVS EVM. SIREMPS.*] (*QVI. ADVERSVS. EA. QVID. FECERIT. ET. ADVERSVS. EA. REPSERIT*) Aliter notante Scriverio : ADVERSVS. EVM. SIREMPS. LEX. ET. IVS. CAVSAQVE. OMNIVM. RERVM. OMNIBVS. ESTO. VTIQVE. ESSET. Valerius Probus . S. L. E. I. C. Q. O. R. E. Illud SIREMPS, optimo Grammatico Chariſio Soſipatro notatum Lib. I. Inſtitut. *Alia nominativum & ablativum habent , ut Tabes , Pluvis , Siremps; facit ab hac tabe , pluve , Sirempſe . Cinna autem in Smyrna dixit , hujus Tabis , nullo auctore Sirempſe legitur* . Errant igitur , qui legere malunt io S.C. : *Similiter Lex Eſto* . Nam ita locus valde corruptus reſtitui poſſe videtur. Lex Thoria : DE. EO. AGRO. SIREMPS. LEX. ESTO.

pag. 226. ver. 4. [. . . .] (*SENTES. VEPRES. CAPRIFICOS*) Ora libri noſtri Scriveriani : SENTICES. VIPRES. Gloſſæ : *Sentes , ἄκανθαι . Senticetum , ἀκανθιών.* emendo , *ἀκανθών* . Immo VIPRES ſunt & ipſi *vepres , βάτοι* . Quod iodicium eſt antiquæ notæ. Sic infra : VITES. VIPRES. SENTICES. ubi VITES. notabis *ἀντὶ συκῶν ἀγρίων* .

F I N I S.

IN

Digitized by Google

INDEX

VOCABVLORVM QVAE IN COMMENTARIO SEX. IVLII FRONTINI DE AQVAEDVCTIBVS VRBIS ROMAE CONTINENTVR.

Prior numerus paginam, alter verſum ſignificat.

A

Abdicavit. 15: 3.
abluendarum. 195: 14.
abundans. 161: 10.
abundantiam. 43: 4.
abundantior. 135: 1.
abundantius. 203: 2.
abundavit. 166: 3.
abutuntur. 217: 6.
accedat. 49: 4.
accedit. 166: 2.
accenſos. 177: 1.
acceperunt. 74: 4 | 156: 11.
accepit. 117: 7 | 124: 8.
accepiſſent. 191: 8 | 193: 12.
accepto. 113: 4.
acceptorio. 100: 3.
accerſerentur. 161: 17.
acceſſerat. 66: 7.
acceſſu. 211: 6.
acciderat. 196: 14.
accidit. 145: 7 | 205: 15.
accipiens. 80: 5.
accipientis. 196: 11.
accipit. 21: 4 | 53: 2 | 66: 8 | 87: 7 | 122: 13 | 204: 7.
accipiunt. 41: 4 | 86: 6 | 88: 7 | 93: 4 | 95: 4.
acceptis. 124: 10.
accuſatori. 216: 4.
acilius. 186: 6.
acquiri. 187: 9.
acquiſitæque. 39: 4.
acquiſitione. 146: 2.
acquiſitionem. 139: 2.
acquiſitionibus. 47: 1 | 124: 4 | 126: 2.
acquiſitionum. 47. 6 | 137: 12.
acrior. 209: 6.
acta. 4: 3 | 173: 2.
actæ. 121: 3.
actis. 141: 10 | 203: 7.
actu. 196: 4.
actum. 23: 2 | 32: 3.
actura. 203: 6.
actus. 2: 6 | 77: 3 | 212: 9.
adcrevit. 155: 20.
additus. 20: 2.
adducendam. 37: 2.
adeo. 135: 5 | 137: 13.
adeoque. 161: 16.
adferre. 189: 15.
adhibitis. 180: 1 | 190: 3.
adhuc. 12: 1 | 64: 3 | 116: 6 | 181: 1 | 197: 3 | 199: 7.
adjecerunt. 92: 3.
adiecit: 145: 12 | 159: 7.
adjectione. 53: 4 82: 3.
adjectionem. 86: 8.
adjectis. 88: 2.
adjectum. 52: 7 | 170: 6.
adjectus. 87: 8.
adjiciendum. 197: 4.
adjiciat. 159: 4.
adjicitur. 138: 7.
adjiciunt. 93: 5 | 94: 2 | 95: 3.
aditus. 214: 1.
adjudicaverunt. 42: 1.
adjunxerimus. 158: 4.
adjutores. 174: 1.
adjutorio. 53: 3.
adjutorium. 120: 6 | 147: 2.
adjutorum. 3: 4.
adjutorum. 3: 5.
adjuvaret. 54: 2.
adjuvatur. 46: 5.
adminiſtrationis. 4: 1 | 4: 5.
adminiſtratum. 2: 3.
admirabili. 216: 10.
admiratio. 113: 5.
admiratione. 43: 3.
admonendi. 137: 13.
admoniti. 231: 2.
admoviſſe. 189: 18.
adnotandum. 189: 7.
adnotatione. 192: 1.
adnotatum. 105: 6.
adnunciatur. 194: 1.
adſcribitur. 116: 6.
adſcriptum. 142: 6.
adſcriptus. 115: 1 | 117: 8 | 120: 1 | 122: 9 | 124: 2 | 125: 8 | 128: 4.
adſiduiſſime. 189: 5.
adſignatus. 194: 12.
adtribuerent. 179: 6.
adtributa. 222: 4.
adtributæ. 193: 8.
adtributio. 193: 9.
adtulere. 217: 3.
adverſus. 170: 5 | 216: 2 | 216: 5 | 225: 4 | 226: 1 | 226: 3.
advocare. 205: 8.
aer. 158: 2.
ædicula. 46: 2.
ædibus. 168: 7 | 171: 4.
ædiles. 168: 7 | 171: 4.
ædilibus. 166: 10.
ædilitatem. 171: 7.

ædilis.

ædilis. 37: 6.
ædilium. 167: 3 | 169: 5.
ædificare. 222: 8.
ædificia. 188: 10 | 215: 1.
ædificiis. 213: 4 | 214: 5 | 216: 2 | 222: 1 | 229: 3.
ædificium. 215: 3.
ædis. 218: 5.
ægris. 12: 2.
ælio. 172: 7.
ælius. 176: 1 | 179: 9 | 188: 8 | 191: 1 | 193: 6 | 211: 9 | 214: 3.
æneus. 103: 4.
æqualis. 107: 5.
æquatura. 164: 5.
æquat. 63: 4.
æque. 97: 4.
æquiſſimum. 216: 8.
æquitate. 216: 11.
ærarii. 179: 4.
ærario. 180: 2 | 203: 8.
ærarium. 179: 3 | 181: 1 | 216: 6.
æris. 104: 4.
æſtate. 142: 2 | 208: 1.
æſtatis. 141: 14 | 209: 3.
æſtimata. 212: 6.
æſtimationem. 141: 11.
æſtimet. 205: 9.
æſtimo. 200: 7.
æſtivis. 161: 4.
ætates. 78: 2.
æternæ. 157: 1.
afer. 185: 1.
afferre. 12: 3.
afro. 185: 1.
agendæ. 181: 3.
agentis. 5: 8.
agentium. 181: 2.
agere. 3: 4.
agerent. 178: 3.
aggrederetur. 47: 12.
aggreſſus. 113: 10.
agreſteſque. 213: 7.
agri. 170: 3.
agrippa. 37: 6 | 40: 8 | 43: 7 | 80: 5 | 171: 7 | 186: 1 | 188: 10 | 201: 1.
agrippæ. 173: 5 | 186: 1.
agrippam. 80: 8.
agris. 143: 1 | 212: 2.
agro. 15: 7 | 36: 4 | 45: 1 | 65: 5 | 126: 4 | 216: 14.
agros. 145: 1 | 211: 3 | 212: 9.
agrum. 216: 15.
albius. 186: 2.
albudinus. 53: 3.
alia. 109: 1 | 157: 7.
aliæ. 62: 5 | 62: 5 | 145: 3.
aliam. 49: 1 | 166: 1.
aliarum. 147: 2 | 161: 10.
alias. 29: 4 | 52: 5.
alicujus. 211: 5.
alienatum. 204: 2.
alieni. 78: 4.
alienos. 161: 11.
alienum. 59: 1 | 181: 7.
alii. 80: 6.
aliis. 4: 2 | 31: 3 | 47: 1 | 135: 2 | 145: 3 | 194: 5.
alio. 139: 3 | 194: 15 | 195: 1.
alioquin. 100: 2 | 141: 1.
alioſque. 202: 1.
aliqua. 156: 6.
aliquæ. 194: 1.
aliquam. 195: 12 | 203: 5.
aliquando. 168: 6.
aliquantum. 116: 8 | 200: 7.
aliquid. 161: 2 | 166: 6 | 178: 3.
aliquos. 141: 9 | 196: 6 | 202: 1.
aliquot. 201: 6.
aliter. 3: 1 | 165: 3 | 197: 7.
aliudve. 5: 2.
alium. 166: 4.
alius. 79: 11 | 79: 11: | 142: 7 | 142: 8.
alſietina. 13: 1 | 65: 7 | 76: 4 | 134: 1.
alſietinæ. 77: 3 | 128: 3 | 154: 10.
alſietinam. 47: 9.
alſietino. 48: 7 | 128: 5 |
alter. 161: 6.
altera. 52: 3 | 156: 12 | 201: 1 | 201: 1.
alteri. 51: 2.
alterius. 39: 2 | 199: 2 | 199: 2.
altero. 49: 8.
alterve. 180: 1.
alterum. 31: 2 | 87: 4 | 164: 10 | 164: 11.
alterutro. 80: 4.
alterutram. 156: 11.
altiore. 100: 5.
altiores. 72: 2.
altioribus. 61: 4 | 65: 1.
altiſſimi. 58: 7.
altiſſimus. 63: 1.
altitudine. 164: 1.
altitudinem. 6: 3 | 115: 6
altitudinis. 65: 6.
altitudo. 62: 4.
altius. 165: 1.
altius. 145: 10.
altos. 76: 3.
alveo. 207: 1.
alveos. 208: 1.
alveus. 211: 1.
amantiore. 1: 8.
ammaranius. 12: 3.
ambitio. 196: 8.
ambitione. 203: 3.
ambo. 180: 1.
amittit. 57: 7.
amnem. 57: 1.
amorem. 1: 5.
ampius. 186: 5.
ampla. 205: 1.
amplecti. 139: 2.
ampliare. 205: 5.
ampliat. 87: 7 | 87: 10 | 141: 9.
ampliatæ. 145: 12.
ampliaverunt. 97: 3.
ampliorem. 29: 2 | 114: 3 | 141: 5.
ampliores. 196: 4.
ampliores. 29: 5.
amplioribus. 99: 8.
amplioris. 196: 13.
ampliſſimi. 210: 2.
ampliſſimis. 52: 9.
amplitudo. 86: 9.
amplius. 103: 1 | 113: 8 | 116: 3 | 118: 1 | 118: 7 | 120: 3 | 121: 3 | 122: 8 | 123: 3 | 124: 7 | 125: 3 | 127: 2 | 135: 5 | 138: 11 | 141: 2 | 187: 8.
amplo. 156: 8.
amplum. 203: 2.
anguli. 80: 3.
anguſtias: 197: 1.
animadverterentque. 191: 5.
anio. 12: 5 | 13: 2 | 24: 4 | 52: 5 | 56: 1 | 63: 1 | 64: 7 | 72: 1 | 72: 2 | 75: 3 | 138: 8 | 155: 1 | 155: 5 | 161: 1 | 161: 6 | 161: 8 | 163: 1 | 163: 9 | 189: 11.
anione. 123: 1 | 137: 10 | 161: 15.
anionem. 32: 1 | 189: 19.
aniones. 52: 3 | 160: 1.
anioni. 52: 6 | 117: 8 | 120: 7.
anionis. 22: 5 | 43: 7 | 57: 7 | 150: 1 | 163: 6 | 211: 11.
anioniſque. 27: 1.
anni. 180: 4.
anno. 5: 1 | 14: 1 | 22: 3 | 26: 4 | 36: 2 | 38: 2 | 43: 7 | 49: 8 | 49: 9 | 51: 1.

annos

annos. 11:1 | 22: 2 | 26: 4.
annotaturos. 141: 10.
annua. 179: 6.
annum. 15:2 | 31:2 | 32:5 | 44: 4.
ante. 113:9 | 120:8 | 130:12 | 136: 5 | 205: 2 | 208:4.
antecedentibus. 90: 1.
antequam. 118: 2 | 120: 5 | 189: 11.
antiqui. 80: 9.
antiquior. 201: 1.
antiquitus. 193: 2.
antiquos. 165: 3.
antiſtio. 182: 2.
apollinaris. 12: 3.
apparebat. 53: 6.
apparere. 169: 3.
apparet. 60:4 | 83:2 | 100:3 | 117: 2 | 136:8 | 141:6 | 167: 1 | 168: 8.
apparitores. 180: 6.
apparitoribus. 178:3 | 179:1.
appellabatur. 200: 3.
appellant. 9: 2.
appellata. 45: 4.
appellatio. 40: 2 | 79: 1 | 146: 1.
appellationibus. 52: 4.
appellatur. 22: 1 | 49: 3 | 88: 9.
appellatus. 36: 2 | 53: 1 | 80: 7.
appia. 12:5 | 14:2 | 15:7 | 21: 6 | 22: 2 | 65: 4 | 76: 4.
appiæ. 27:1 | 43:7 | 77:2 | 115: 1 | 149:6 | 211:10.
appiam: 14: 4.
appii. 15: 4.
appio. 14: 2 | 32: 4.
applicantur. 104: 1.
applicatæ. 206: 3.
applicitii. 60: 6.
appoſita. 46: 2.
approbatio. 128: 1.
approbetur. 96: 3.
aprilibus. 209: 2.
apte. 191: 7.
aptis. 163: 1.
apud. 30:1 | 109: 2 | 109: 8 | 111: 19 | 111: 24 | 125: 6 | 158:2 | 165: 2 | 165: 3 | 170: 2.
aqua. 14: 2 | 40:7 | 57:1 | 81:1 | 112:2 | 117:3 | 143: 1 | 146: 1 | 165:3 | 167: 6 | 170: 3 | 171: 6 | 188: 5 | 191: 9 | 193:2 | 194: 9 | 196:14 | 199:9 | 208:7 | 222: 4.
aquæ. 12: 4 | 14:6 | 15: 4 | 15:6 | 23:3 | 24:1 | 29: 3 | 46: 1 | 48: 6 | 52:4 | 61: 3 | 78: 2 | 102: 3 | 103: 2 | 115: 6 | 122: 10 | 138:1 | 141:7 | 145: 3 | 156: 3 | 156: 7 | 157: 7 | 164:4 | 164: 10 | 166: 9 | 187:5 | 191:4 | 192:4 | 193: 5 | 194: 1 | 195: 4 | 195: 12 | 199:4 | 200:7 | 207: 4 | 208: 8 | 209: 8 | 221: 3.
aquam. 22: 5 | 31: 4 | 33: 1 | 36: 4 | 45: 4 | 47: 9 | 54: 2 | 100: 4 | 138: 8 | 157: 5 | 171: 1 | 187: 7 | 189: 6 | 189: 13 | 191: 2 | 191:3 | 191:7 | 191: 11 | 192: 2 | 193: 12 | 194: 15 | 199: 10 | 200: 5 | 229: 8.
aquam. 29: 6.
aquamve. 169: 2.
aquarii. 42: 5 | 91: 5 | 99: 2 | 105: 1 | 134: 1.
aquario. 199: 6.
aquariorum. 142: 10 | 155: 18 | 161: 11 | 195: 7 | 199: 7 | 199: 14.
aquarios. 109: 2 | 109: 8 | 111: 19 | 111: 24.
aquarum. 2: 1 | 4: 9 | 7: 3 | 11: 2 | 49: 7 | 58:8 | 79: 4 | 113: 6 | 146: 3 | 146: 7 | 149: 3 | 149: 5 | 155: 15 | 156: 11 | 161: 5 | 167: 8 | 172: 2 | 172: 4 | 176:2 | 179:2 | 180:5 | 187: 3 | 189: 3 | 189: 10 | 191:6 | 191:9 | 193: 9 | 196: 1 | 199: 12 | 203: 2 | 203:9 | 210: 4 | 213: 3 | 214: 4 | 216:7 | 217: 4 | 221: 1 | 223: 1 | 223:1 | 223: 9 | 226: 5 | 229: 4 | 229: 9.
aquarum. 62: 3.
aquas. 29: 4 | 64: 1 | 142: 11 | 159: 10 | 161: 13 | 162: 1 | 171: 5 | 189: 2 | 193: 8 | 194: | 201: 5 | 210: 2 | 216: 13.
aquillio. 49: 8 | 183: 3
aquis. 44: 2 | 48: 1 | 144: 5 | 147: 2 | 176: 5.
arat. 225: 1.
arbitratu. 171: 6 | 212: 6.
arbitrio. 190: 6.
arbitrium. 190: 10.
arbores. 213: 5 | 215: 4 | 215: 5 | 227: 2 | 229: 2.
arboribus. 213: 4 | 214:5.
architectis. 205: 8.
architectos. 177: 1.
architectum. 80: 6.
arctiorem. 97: 5.
arcuatione. 16: 6.
arcuationibus. 206: 2 | 206: 5.
arcuationibuſque. 64: 6 | 65: 3.
arcuato. 6: 2 | 35: 6 | 35: 8 | 40:6 | 47:5 | 48: 10 | 54:7 | 54: 10 | 58:3 | 58: 6 | 145: 10.
arcus. 58: 7 | 67: 1 | 72: 2 | 72: 3 | 74: 1 | 75:4 | 76: 5 | 120: 11 | 120: 13 | 121: 7 | 156: 4.
area. 88: 6.
areæ 83:1 | 88:8 | 116:1.
arenam. 212: 3.
arenato. 35: 8.
arte. 63: 5.
artifices. 205: 12.
arundineta. 227: 3.
aſintanos. 75: 7.
aſinio. 183: 5.
aſinio. 182: 2.
aſprenate. 49: 9 | 183: 4.
aſſiduamque. 60: 6.
aſſidue. 93: 4.
aſſignarentur. 163: 1.
aſſignat. 97: 2.
aſſiſtentes. 61: 3.
atque. 2: 2 | 32: 7 | 113: 6 | 156: 9 | 163: 3 | 172: 5 | 205: 1 | 222: 9.
atque. 37: 5.
attejum. 170: 3.
attejus. 182: 1.
attingere. 196: 4.
attollitur. 62: 4.
attrahitur. 81: 7.
aucto 157: 2.
auderet. 169: 3.
aventinum. 145:7 | 156:8.
aventinumque. 75: 2.
aventino. 77: 2 | 156: 4.
averſo. 207: 1.
avertantur. 208: 7.
averterentur. 119: 6.
aufert. 161: 2.
augentur. 93: 4.
augerent. 42: 2.
augeri. 188: 11 | 189: 8.
auguſta. 13: 1 | 47:9 | 49: 3 | 54: 3 |

Digitized by Google

54:3 | 118:5.
auguſtæ. 20:1 | 53:5 | 115:5.
auguſtam. 163:10.
auguſti. 193:11.
auguſtis. 51:2.
auguſto. 1:7 | 38:1 | 170:2 | 176:3 | 201:2.
auguſto. 20:2.
auguſtum. 47:8 | 164:8.
auguſtus. 48:11 | 172:5 | 173:3 | 189:4 | 212:1.
avide. 139:2.
aviola. 186:6.
aurelio. 26:5.
autem. 4:2 | 12:4 | 34:2 | 43:4 | 66:5 | 69:1 | 79:7 | 79:9 | 80:8 | 82:7 | 86:9 | 92:4 | 93:3 | 93:3 | 103:3 | 117:6 | 136:1 | 137:5 | 161:8 | 166:8 | 167:8 | 169:2 | 178:2 | 181:3 | 188:1 | 189:17 | 195:4 | 196:7 | 201:6 | 206:7 | 209:6 | 213:1 | 216:6.
autem. 62:3.
authore. 30:1.
authorem. 80:8 | 164:7.
authores. 78:1.
authoritas. 91:3 | 181:5.
authoritate. 189:4.
autumno. 208:3.
auxiliis. 78:6.
auxilio. 48:12 | 205:2.
auxilium. 202:3.
avus. 183:1.

B

Balineorum. 193:10.
balnearum. 166:4.
balineis. 162:2 | 193:1.
baſſo. 185:4.
bella. 64:3.
belli. 14:1.
beneficia. 142:5 | 173:6 | 187:10 | 188:3 | 189:15.
beneficii. 164:11 | 217:6 | 231:4.
beneficiis. 125:6 | 136:4 | 157:6.
beneficio. 10:2 | 189:15 | 195:10.
beneficiorum. 157:4.
beneficium. 193:5 | 194:13 | 195:6.
beſſem. 85:2 | 93:5 | 107:4 | 111:10.
beſſem. 108:2 | 109:7 | 110:2 | 110:8 | 110:16 | 110:24 | 110:32 | 111:1 | 111:4 | 111:7 | 111:10.
biennium. 23:2.
binos. 156:10 | 171:6 | 176:6.
bis. 147:2.
blandiri. 137:12.
boni. 212:6.
bonitatis. 49:1 | 52:2 | 53:3 |
breve. 100:5.
breves. 197:1.
breviſſime. 146:10
brevitatis. 64:6.

C

Cadere. 221:4.
cadit. 100:6.
caducæ. 195:4.
caducam. 166:3 | 195:10.
cadunt. 147:3.
cæcilio. 12:4.
cæco. 14:3.
cæli. 158:1 | 209:4.
cælii. 68:1.
cælio. 77:2 | 144:3 | 156:3 | 156:8.
cælium. 70:2 | 74:3 | 145:7.
cænacula. 145:1.
cæpio. 36:1.
cærulo. 52:1 | 53:1.
cærulum. 137:13.
cæſar. 49:5 | 97:1 | 97:5 | 189:4 | 212:1.
cæſare. 38:1 | 176:3 | 185:1.
cæſarem. 164:7.
cæſaris. 10:1 | 78:11 | 148:2 | 148:6 | 149:10 | 150:2 | 150:6 | 151:2 | 151:6 | 151:11 | 152:3 | 152:8 | 153:2 | 154:5 | 154:12 | 155:4 | 155:6 | 155:9 | 187:6 | 189:15 | 189:17 | 201:1 | 201:4 | 204:7.
calice. 229:9.
calicem. 190:2 | 190:8.
calices. 190:5 | 196:5 | 196:12 | 199:1 | 199:5.
calicis. 102:1.
calix. 103:3 | 190:11 | 196:7 | 197:3 | 199:2.
caloribus. 166:6 | 209:3.
campania. 79:6.
campo. 77:1.
canali. 66:8 | 120:10.
cara bus. 211:1.
capaci as. 83:1.
capacitate. 93:1 | 122:7.
capacitatem. 87:7 | 87:10 | 104:2.
capacitati. 92:3 | 93:6 | 95:1.
capacitatis. 109:3 | 109:9 | 111:20 | 111:26.
capena. 14:4.
capenam. 16:7 | 70:3.
capere. 189:12.
caperet. 54:3.
capiendi. 223:6.
capient. 105:4.
capit. 84:1 | 86:1 | 86:3 | 87:6 | 87:10 | 107:7 | 107:9 | 107:12 | 108:3 | 108:5 | 108:8 | 108:11 | 109:1 | 109:5 | 109:7 | 110:3 | 110:6 | 110:9 | 110:12 | 110:15 | 110:19 | 110:22 | 110:26 | 110:30 | 110:33 | 111:1 | 111:5 | 111:11 | 111:14 | 111:17 | 111:23.
capit. 107:2 | 111:8.
capita. 113:10 | 142:8.
capite. 16:3 | 35:2 | 63:3 | 159:14 | 195:9.
capito. 182:1.
capitolium. 32:2 | 32:7 | 37:2.
capitolium. 29:6.
capitonem. 170:3.
capitoni. 182:1.
captio. 228:2.
captis. 23:1.
capiuntur. 138:5 | 159:12.
capuam. 14:5.
caput. 40:7 | 115:2 | 117:7 | 117:9 | 118:6 | 119:3 | 120:2 | 121:3 | 122:2 | 122:6 | 122:12 | 124:3 | 126:1 | 135:4 | 137:1 | 137:6 | 138:10.
carebit. 197:8.
carejas. 133:1.
carvilio. 23:1.
cato. 183:4.
caſtella. 7:3 | 78:7 | 145:12 | 148:5 | 149:10 | 150:6 | 151:5 | 152:3 | 153:1 | 154:4 | 155:9 | 17-:5 | 191:7 | 203:11 | 204:9 | 220:3 | 222:5 | 223:8.
caſtellarios. 201:7.
caſtelli. 191:10 | 199:13.
caſtellis. 68:1 | 128:4 | 191:5 | 195:5 | 195:11 | 196:6.
caſtello. 103:4 | 191:8 | 192:2 | 195:1 | 199:9.

caſtello-

caſtellorum. 157:2 | 202:4.
caſtellum. 87:3 | 100:6.
caſtris. 148:9 | 149:12 | 150:8 | 151:8 | 152:5 | 153:3 | 155:12.
caſſius. 36:1.
caſus. 156:11 | 202:6.
cavetur. 190:12.
cauſſa. 46:5 | 64:6 | 77:4 | 141:12 | 142:3 | 142:10 | 171:3 | 176:5 | 178:3 | 179:8 | 181:4 | 196:4 | 199:14 | 200:11 | 207:2 | 212:8 | 225:3 | 229:4 | 231:4.
cauſſæ. 43:4 | 158:1.
cauſſaque. 226:1.
cauſſis. 31:3 | 163:2 | 205:12.
cautum. 165:4 | 194:11.
cedentibus. 161:2.
cejonii. 126:4.
celeberrimi. 156:6.
celebrata. 59. 1.
celere. 183:5 | 222:8.
celeri. 141:8.
cenſore. 14:3.
cenſores. 36:2 | 167:2 | 168:6.
cenſoribus. 167:1.
cenſorum. 170:1.
cenſura. 15:3.
cenſuram. 15:5 | 22:4.
centenaria. 91:7 | 93:3 | 96:1 | 97:3 | 97:6 | 111:15.
centenariæ. 93:5 | 95:3 | 116:2.
centenariarum. 111:27.
centenariarumque. 78:13.
centenumvicenum. 88:11 | 90:7 | 92:1 | 93:3 | 94:1 | 95:3 | 96:1 | 98:1 | 111:21.
centum. 223:7.
certa. 99:4.
certam. 204:5.
certior. 136:1.
certiſſimus. 83:5.
certius. 2:6.
certo. 173:2.
certos. 41:3.
certus. 128:5.
certum. 97:4 | 168:1 | 168:2.
ceſſant. 48:6.
ceſſare. 122:5.
ceſſent. 208:5.
cetera. 58:10.
ceteraque. 179:8 | 212:4.
ceterorum. 78:13.
ceterarum. 163:5.
ceteras. 161:9.
ceteris. 2:5 | 122:4 | 145:4 | 178:3.
ceterum. 86:4.
cethego. 182:3.
chartas. 179:8.
cibaria. 179:5.
circa. 56:3 | 74:4 | 120:10 | 133:1 | 136:7 | 145:6 | 146:3 | 163:11 | 168:1 | 187:5 | 197:8 | 202:4 | 203:11 | 208:1 | 213:3 | 214:7 | 214:9 | 223:8 | 227:1.
circenſium. 169:5.
circiter. 114:1 | 201:3.
circitores. 201:7.
circuitu. 64:5.
circumacta. 81:5.
circumagitur. 81:7.
circumducitur. 143:1.
circumeundi. 188:3.
circumeuntibus. 181:4.
circumjecto. 46:4.
circumſcribi. 196:3.
circus. 169:4.
citeriore. 43:5.
citra. 75:3.
cives. 28:2 | 223:2.
civibus. 159:2.
civitas. 159:8.
civitati. 208:7.
civitatis. 2:3 | 166:7.
clam. 222:7.
claudia. 13:1 | 14:2 | 48:8 | 52:7 | 63:1 | 72:1 | 74:1 | 124:9 | 135:1 | 145:8 | 155:1 | 155:3 | 156:4 | 159:13 | 189:11.
claudiæ. 52:2 | 54:3 | 57:5 | 63:3 | 138:1 | 138:7.
claudiam. 53:6 | 54:2 | 145:9 | 161:14 | 189:19.
claudii. 74:3 | 145:11.
claudio. 14:2 | 32:4 | 185:1.
claudius. 50:2 | 189:18 | 201:4.
clivo. 21:6.
clivum. 77:3.
cloacarum. 195:14.
coacti. 81:2 | 88:8.
coarctantur. 199:7.
coarctari. 104:5.
coarctatur. 207:4.
coccejo. 186:3.
coccejus. 183:1.
cœperant. 52:4.
cœperat. 48:2.
cœperunt. 194:1.
cœpiſſet. 6:1.
cœpit. 52:5.
coercita. 197:1.
coercendi. 223:5.
coercitioque. 229:1.
coercito. 223:3.
cogendi. 223:5.
cogitet. 190:4.
cogito. 223:3.
cognita. 229:4.
cognomen. 14:3 | 15:1.
cognomentum. 52:6.
cognomine. 21:1.
cognoſcerentque. 216:7.
cognoſcimus. 193:4.
cognoviſſe. 145:11.
coguntur. 62:5.
cohibendos. 164:10.
collatia. 46:3.
collatiam. 21:3.
collectam. 45:2.
collega. 15:2.
collegam. 14:5.
collegio. 32:3.
collegit. 39:3.
colles. 62:2 | 145:7 | 156:6.
colligitur. 82:7.
collis. 67:3.
collocandos. 197:8.
collocari. 197:7.
collocat. 225:1.
collocatus. 102:3.
colitur. 12:2.
colore. 35:1 | 190:2.
combibat. 209:5.
cominius. 174:2.
commentarii. 4:4.
commentariis. 91:2 | 99:2 | 112:3 | 113:2 | 114:2 | 115:1 | 116:4 | 116:5 | 117:8 | 118:1 | 118:8 | 120:1 | 120:4 | 121:5 | 122:9 | 123:3 | 124:2 | 124:7 | 125:4 | 125:7 | 127:3 | 128:4 | 135:2 | 135:5 | 136:4 | 138:9 | 141:1 | 141:11 | 142:6 | 173:4.
commentariorum. 91:4 | 121:2 | 136:8 | 137:4 | 139:1 | 139:4.
commentarios. 97:6 | 194:2.
commentarium. 3:11.
commiſerit. 216:2.
commiſiſſet. 216:5.
commiſſæ. 1:6.
commoda. 204:7.
commoda. 203:7.

Digitized by Google

commode. 209: 5.
commodi. 126: 4.
commodum. 157: 3.
communem. 191: 8.
communiter. 194: 11.
communium. 167: 5.
comparent. 124: 1.
compares. 58: 10.
compendii. 43: 1.
comperi. 200: 2.
compleɑi. 59: 3.
complexus. 173: 4.
compluribus. 44: 1 | 47: 5.
compoſui. 4: 3.
comprehenderetur. 203: 7.
comprehendiſſe. 122: 7.
comprehenſam. 141: 6.
comprehenſionem. 146: 8.
comprehenſum. 112: 3 | 197: 5.
computabuntur. 113: 4.
computari. 105: 4.
computata. 155: 16.
computationem. 90: 1 | 147: 3.
computatur. 79: 2.
concamerationes. 213: 6.
concedebatur. 193: 2.
concedentibus. 166: 7.
conceptacula. 76: 5.
conceptio. 137: 11 | 141: 2.
conceptionis. 118: 8 | 121: 6 | 128: 3.
conceptis. 121: 1 | 139: 1:
conceſſa. 174: 3.
conceſſam. 169: 3.
conceſſit. 48: 4.
concione. 144: 4.
concipitur. 15: 7 | 24: 4 | 33: 1 | 37: 3 | 46: 3 | 48: 7 | 52: 7 | 142: 8.
concreſcente. 207: 3.
condita. 11: 1 | 22: 3 | 26: 4.
conditæ. 49: 9.
conditam. 5: 1 | 36: 3 | 38: 2 | 51: 2.
conditio. 65: 2.
confectam. 146: 5.
confinio. 17: 1 | 89: 1.
confirmati. 91: 3.
confundebantur. 155: 3.
confuſione. 137: 10.
congruere. 99: 4.
congruit. 89: 2.
conjunctæ. 188: 10.
conſenſu. 176: 7.
conſentiant. 91: 6.
conſentiunt. 99: 1.
conſequentiæ. 100: 1.
conſerere. 215: 4.
conſeri. 214: 5.
conſiſteret. 57: 1.
conſiſtit. 156: 15.
conſiſtunt. 210: 1.
conſpectu. 61: 2.
conſtabat. 122: 11.
conſtabit. 99: 5.
conſtant. 203: 10 | 208: 9.
conſtantius. 12: 1.
conſtaret. 204: 5.
conſtat. 88: 5 | 91: 1 | 115: 4 | 124: 4 | 126: 2.
conſtitui. 193: 7.
conſtituit. 173: 7 | 201: 5.
conſtituta. 78: 14.
conſtitutione. 211: 5.
conſtitutiones. 196: 3.
conſtitutum. 194: 9.
conſul. 44: 3.
cos. 186: 5 | 218: 4.
conſularis. 171: 8.
conſulatum. 38: 1.
conſulibus. 5: 1.
coss. 14: 1 | 23: 2 | 26: 5 | 32: 4 | 32: 6 | 36: 4 | 38: 2 | 44: 4 | 49: 9 | 51: 1 | 169: 1 | 173: 1 | 176: 1 | 180: 1 | 181: 9 | 182: 2 | 182: 3 | 183: 3 | 183: 4 | 184: 1 | 184: 2 | 185: 2 | 185: 3 | 185: 5 | 186: 1 | 186: 2 | 186: 3 | 186: 6 | 187: 1 | 188: 9 | 191: 1 | 193: 6 | 211: 9 | 214: 3.
conſulta. 187: 4.
conſulto. 188: 6.
conſumitur. 154: 11.
conſummandum. 30: 3.
conſummando. 23: 3.
conſummaret. 15: 6.
conſummata. 158: 5.
conſummavit. 50: 2.
contectis. 66: 2.
contemptores. 230: 3.
contenti. 11: 2 | 217: 3.
contineat. 189: 19.
continebit. 195: 2.
continendæ. 173: 7.
continendarum. 46: 5.
continentes. 216: 1.
continentia. 215: 1 | 222: 2 |
continentur. 88: 6 | 99: 4.
continetur. 139: 5 | 142: 10.
contigit. 61: 1.
continuatur. 211: 2.
contra. 64: 3 | 170: 4.
contrahere. 3: 9.
contuli. 4: 1.
contuliſſe. 159: 4.
contumacibus. 218: 2.
convenit. 79: 8 | 91: 1 | 137: 3.
converſum. 204: 1.
converſus. 103: 2.
converti. 203: 1.
convertit. 113: 7.
convictus. 216: 5.
convulneratas. 200: 3.
convulneretur. 87: 2.
copia. 78: 5 | 113: 7 | 141: 10 | 155: 15 | 164: 5 | 172: 2.
copiam. 142: 2 | 159: 4 | 163: 5.
cornelio. 182: 3.
corporibus. 12: 2.
corpus. 3: 11.
corroboretur. 209: 6.
corrumpuntur. 205: 13 | 207: 4 | 214: 7.
corruptelas. 145: 1.
corvinum. 174: 1.
coſſi. 185: 2.
coſso. 185: 2.
cotta. 262: 5.
crabra. 40: 8 | 43: 1.
craſſo. 14: 2 | 185: 4.
creati. 24: 1.
creatus. 24: 3.
credam. 141: 15.
creduntur. 12: 3.
credebat. 41: 2.
credendum. 205: 5.
credentis. 152: 4.
crederem. 113: 7.
crediderim. 3: 1 | 189: 7 | 199: 11 | 209: 11.
credunt. 37: 1.
creſcente. 82: 3.
creſcit. 86: 9.
creſcunt. 88: 3.
criſpinus. 218: 4.
criſpo. 186: 3.
criſpus. 186: 2.
cruſtam. 207: 3.
cujuſque. 6: 3 | 59: 2 | 78: 1 | 88: 6 | 146: 2.
cultas. 56: 3.
cultiores. 9: 2.
cultis. 163: 11.
culpa. 196: 10 | 205: 14.
curæ. 44: 1 | 167: 4 | 187: 2 | 188: 1 | 195: 8 | 204: 12.
curæ. 169: 2.
curam. 1: 2 | 60: 7 | 112: 4 | 156: 13 | 168: 6 | 209: 8.
curaret. 29: 3.
curationis. 179: 8.
curator. 172: 1 | 187: 3 | 188: 6 |

188: 6 | 189: 15 | 205: 7 | 223: 1 | 223: 1 | 223: 4.
curatorem. 173: 7 | 189: 14.
curatores. 170: 2 | 176: 2 | 180: 3 | 180: 5 | 189: 3 | 191: 6 | 216: 7 | 226: 5 | 229: 4 | 229: 9.
curatori. 199: 11 | 223: 4.
curatoribus. 179: 2 | 179: 9 | 191: 9.
curatorum. 181: 1 | 181: 7 | 229: 6.
curaverit. 211: 1.
curaverunt. 37: 2.
curavimus. 60: 4.
curavit. 14: 5.
curius. 22: 3 | 24: 1 | 24: 2 |
curtio. 52: 1 | 53: 2.
curtium. 137: 13.
curſore. 22: 4.
curſu. 66: 3 | 206: 8 | 208: 8.
curſum. 102: 3 | 127: 1.
curſus. 199: 3.
curules. 171: 4.
cuſtodiam. 199: 12.
cuſtodiendos. 210: 1.
cyathos. 99: 6 | 99: 7.

D

Dabat. 155: 4.
dabatur. 166: 5 | 166: 7.
dabantur. 120: 6.
damna. 222: 8.
damnas. 222: 6 | 222: 8.
dandæ. 166: 8.
dando. 179: 5.
dautur. 147: 2 | 149: 6 | 203: 8.
dare. 179: 5 | 189: 4 | 222: 6.
darent. 179: 6.
darentur. 156: 3 | 212: 6 | 212: 10.
daretur. 172: 3 | 191: 9 | 216: 4.
dari. 48: 7 | 194: 3.
dat. 75: 6 | 125: 1 | 137: 5.
dat. 25: 1.
data. 181: 6 | 193: 2 | 194: 9 | 195: 1 | 222: 4.
datæ. 193: 10.
dati. 174: 2.
datum. 15: 1 | 37: 2 | 40: 1 | 52: 2 | 191: 5 | 194: 14.
datur. 178: 2.
dea. 156: 15.
debeant. 43: 4 | 159: 12 | 205: 11.
debeat. 136: 7 | 187: 1.
debeatur. 195: 8.
debebit. 189: 14.
debent. 99: 4 | 105: 3 | 203: 2 | 208: 8 | 213: 4.
debere. 197: 7.
deberi. 158: 3.
debet. 100: 1 | 104: 1 | 189: 20 | 205: 2 | 205: 7.
decemviri. 31: 3.
deceptos. 230: 5.
deceptus. 15: 2.
decerni. 3: 2.
deceſſit. 24: 3.
decio. 13: 2.
decretum. 30: 2.
decrevit. 3: 5.
decurrerunt. 231: 3.
decurrit. 163: 10.
dedicavitque. 50: 2.
dedit. 154: 9.
deducatur. 78: 8.
deducentium. 161: 11.
deducere. 189: 13.
deducitur. 76: 4 | 201: 7.
deducuntur. 73: 1.
deducta. 3: 11.
deduxerat. 45: 1.
defectioni. 161: 10.
defendant. 190: 2.
deferrent. 168: 5 | 179: 4.
deferreque. 179: 6.
deficientis. 211: 1.
defluens. 161: 1.
defæcatur. 164: 2.
deformis. 164: 6.
dehinc. 63: 1.
dejicit. 70: 1.
deinceps. 82: 5 | 88: 1 | 88: 10 | 142: 2 | 162: 6.
deinde. 5: 2 | 23: 2 | 65: 4 | 67: 2 | 112: 5 | 122: 14 | 133: 1 | 142: 9 | 156: 1 | 189: 15 | 196: 11 | 213: 6.
delati. 179: 4.
delegata. 1: 1.
delegatum. 3: 3.
deliberare. 61: 2.
demolire. 222: 8.
demolirentur. 229: 4.
demonſtrabo. 114: 2.
demonſtravimus. 66: 6.
demonſtraverunt. 137: 6.
demum. 54: 2 | 161: 15 | 194: 13 | 197: 6.
dena. 216: 3.
denaria. 108: 10.
denos. 214: 8.
denique. 145: 2.
dentatus. 22: 4.
deperdere. 101: 3.
deponunt. 66: 4.
deprehenderimus. 136: 5.
deprehendi. 141: 5.
deprehendimus. 117: 5 | 122: 4 | 125: 7 | 128: 2 | 142: 12 | 162: 3 | 196: 4.
deprehenditur. 92: 5 | 196: 11.
depreſſior. 117: 1.
deque. 32: 2 | 174: 4 | 216: 6.
derivare. 142: 12 | 169: 3.
derivationibus: 43: 5.
derivatur. 117: 11.
derivatus. 54: 1.
deſcribebatur. 155: 17.
deſcripſit. 172: 2.
deſideratur. 208: 3.
deſiiſſe. 181: 2.
deſiiſſet. 194: 14.
deſinit. 98: 3.
deſit. 146: 11 | 208: 7.
deſtituerentur. 194: 7.
deſtitueretur. 156: 12.
deſtituet. 210: 4.
det. 223: 7.
detegitur. 142: 4 | 196: 9.
determinata. 216: 15.
deteruntur. 80: 3.
detraheret. 48: 1.
detrahunt. 95: 2.
detur. 10: 2.
deveniat. 161: 3.
deveniunt. 67: 4.
devexus. 103: 1.
deuncem. 107: 12 | 108: 6 | 109: 10 | 110: 8 | 110: 17 | 110: 30 | 111: 19 | 111: 25.
dextans. 96: 1.
dextantem. 108: 11 | 110: 26 | 111: 23.
dextrorſus. 34: 1 | 37: 4 | 39: 2 | 48: 8.
diametri. 83: 6 | 85: 3 | 86: 3 | 87: 6 | 90: 3 | 107: 1 | 107: 6 | 107: 9 | 107: 11 | 108: 1 | 108: 4 | 108: 7 | 108: 10 | 108: 12 | 109: 2 | 109: 4 | 109: 6 | 109: 8 | 110: 1 | 110: 4 | 110: 7 | 110: 11 | 110: 14 | 110: 17 | 110: 20 | 110: 24 | 110: 28 | 110: 31 | 110: 34 | 111: 3 | 111: 6 | 111: 9 | 111: 13 | 111: 15 | 111: 19 | 111: 22 | 111: 25.
diametro. 81: 9 | 82: 2 | 82: 4 | 82: 7 | 88: 2 | 90: 2 | 92: 2 |

92 : 2 | 93 : 1 | 93 : 5 | 94 : 1.
diametrum. 87 : 8.
dicam. 113 : 9 | 146 : 5.
dicebatur. 170 : 6.
dicebat. 28 : 2.
dicendæ. 223 : 5.
dicere. 200 : 10.
dici. 112 : 1 | 144 : 3.
dicit. 223 : 3.
dicitur. 22 : 5.
dicta. 144 : 4.
dictam. 81 : 9.
dictaremus. 203 : 6.
dictio. 228 : 2.
dictum. 88 : 3 | 146 : 4 | 173 : 6.
dicunt. 50 : 9.
dicuntur. 31 : 4.
didius. 184 : 1.
diduci. 203 : 4.
die. 203 : 7.
diebus. 169 : 4 | 179 : 3 | 188 : 5 | 208 : 5.
diem. 24 : 3.
dierum. 194 : 7.
dies. 41 : 3 | 45 : 2 | 156 : 14.
differenda. 205 : 10.
differentiam. 83 : 2.
difficilior. 216 : 13.
difficiliore. 104 : 4.
difficilis. 211 : 4.
difficultatibus. 210 : 5.
diffunditur. 68 : 1 | 157 : 4.
digeramus. 146 : 8.
digiti. 79 : 6 | 79 : 10 | 83 : 2 | 83 : 2 | 84 : 1 | 86 : 1 | 90 : 3 | 92 : 3 | 93 : 1 | 93 : 5 | 107 : 2 | 107 : 7.
digitorum. 79 : 4 | 80 : 4 | 81 : 4 | 88 : 5 | 88 : 10 | 90 : 5.
digitos. 85 : 8 | 94 : 2 | 104 : 1 | 107 : 12 | 108 : 2 | 108 : 5 | 108 : 7 | 108 : 8 | 108 : 10 | 108 : 11 | 109 : 2 | 109 : 4 | 109 : 5 | 109 : 6 | 109 : 7 | 109 : 9 | 110 : 1 | 110 : 2 | 110 : 5 | 110 : 7 | 110 : 8 | 110 : 11 | 110 : 12 | 110 : 14 | 110 : 15 | 110 : 17 | 110 : 18 | 110 : 20 | 110 : 21 | 110 : 24 | 110 : 25 | 110 : 28 | 110 : 31 | 110 : 32 | 110 : 34 | 111 : 1 | 111 : 3 | 111 : 4 | 111 : 6 | 111 : 7 | 111 : 9 | 111 : 10 | 111 : 13 | 111 : 13 | 111 : 16 | 111 : 17 | 111 : 19 | 111 : 22 | 111 : 23 | 111 : 25.
digitos. 108 : 13 | 110 : 4.
digitum. 79 : 9 | 83 : 6 | 85 : 3 | 86 : 3 | 107 : 6 | 107 : 9 | 107 : 11 | 108 : 1 | 108 : 4.
digitum. 107 : 1.
digitus. 79 : 7 | 85 : 2 | 86 : 2 | 107 : 4 | 107 : 5 | 107 : 8.
dignam. 204 : 12.
dignos. 230 : 3.
dignum. 161 : 18 | 192 : 1.
dilapſos. 44 : 1.
dilapſus. 64 : 4.
diligenter. 141 : 13 | 190 : 4.
diligentiæ. 159 : 1 | 197 : 3.
diligentiam. 1 : 4.
diligentiore. 1 : 8.
diligentiorem. 209 : 7.
diligentiſſima. 218 : 1.
diligentiſſimi. 155 : 17.
diligentiſſimique. 112 : 6.
dimidia. 216 : 4 | 216 : 6.
dimittunt. 75 : 2.
dinoſcamus. 83 : 3.
dinoſcerentur. 52 : 5.
directam. 104 : 7.
directi. 74 : 2 | 211 : 3
directura. 63 : 4.
dirigi. 105 : 3.
dirigunt. 213 : 7.
diſcerni. 162 : 4.
diſciplinam. 203 : 5.
diſcrepantia. 79 : 3.
diſpenſatam. 41 : 4.
diſpenſatio. 149 : 2.
diſtribuatur. 222 : 5.
diſtribuebantur. 148 : 5.
diſtribuere. 98 : 3.
diſtribueretur. 145 : 11.
diſtribui. 21 : 6.
diſtribuitur. 76 : 1.
diſtributa. 156 : 2.
diſtributio. 146 : 13.
diſtributione. 113 : 4 | 142 : 9.
diverſa. 61 : 3 | 200 : 1.
diverſarum. 156 : 10.
diverſitas. 79 : 10 | 142 : 7.
divertemus. 204 : 12.
diverticulo. 16 : 2 | 21 : 2 | 33 : 2 | 37 : 3 | 48 : 8 | 52 : 8.
divi. 74 : 3 | 149 : 10 | 183 : 1 | 204 : 4 | 218 : 5.
dividatur. 222 : 5.
dividebantur. 149 : 9 | 150 : 4 | 151 : 3 | 152 : 2 | 152 : 10 | 154 : 3 | 155 : 8.
dividebatur. 81 : 2.
dividuntur. 148 : 1.
diviſa. 40 : 1.
diximus. 77 : 3 | 119 : 1 | 121 : 6 | 187 : 9 | 190 : 5 | 197 : 6 | 201 : 1.
dodrans. 116 : 2.
dodrantem. 86 : 2 | 95 : 1 | 98 : 2 | 107 : 8 | 108 : 5 | 109 : 1 | 109 : 4 | 109 : 5 | 110 : 15 | 110 : 19 | 110 : 22 | 110 : 34 | 111 : 24.
dodrantis. 116 : 1.
dolo. 171 : 1 | 221 : 2 | 222 : 9.
domeſticos. 205 : 11.
domina. 156 : 14.
dominum. 192 : 5.
domini. 193 : 11.
dominis. 222 : 3 | 229 : 5.
dominus. 223 : 7.
domitiani. 204 : 3.
domitius. 184 : 2.
domos. 166 : 7.
donec. 15 : 6 | 49 : 4.
dotibus. 164 : 5.
dux. 52 : 3 | 160 : 1 | 200 : 11.
duarum. 111 : 27.
duas. 108 : 9.
dubito. 141 : 9.
dubium. 209 : 11.
ducat. 166 : 1 | 187 : 8.
ducatur. 101 : 2.
ducebant. 157 : 5 | 167 : 7.
ducebatur. 156 : 5.
ducendæ. 164 : 9 | 187 : 5 | 191 : 4.
ducentur. 224 : 1.
ducere. 191 : 2 | 191 : 3 | 195 : 10.
ducerent. 191 : 5 | 191 : 8 | 191 : 11 | 193 : 8.
duci. 192 : 2 | 195 : 2 | 221 : 4.
ducit. 199 : 4.
ducta. 163 : 15.
ductibus. 142 : 11 | 217 : 3.
ductui. 138 : 2.
ductum. 15 : 6 | 117 : 11 | 119 : 2 | 120 : 10.
ductus. 16 : 2 | 21 : 4 | 25 : 2 | 27 : 1 | 29 : 5 | 35 : 1 | 40 : 2 | 43 : 7 | 47 : 6 | 48 : 9 | 49 : 4 | 49 : 7 | 50 : 1 | 54 : 3 | 54 : 4 | 56 : 6 | 57 : 7 | 59 : 3 | 64 : 4 | 70 : 2 | 76 : 2 | 77 : 4 | 101 : 3 | 117 : 1 | 122 : 7 | 135 : 8 | 143 : 2 | 168 : 1 | 169 : 2 | 172 : 5 | 188 : 2 | 203 : 11 | 204 : 8 | 208 : 6 | 209 : 12 | 211 : 2 | 213 : 3.
ductuum. 28 : 2 | 60 : 3 | 113 : 10 | 165 : 1 | 200 : 9 | 204 : 11 | 206 : 1.

ducun-

ducuntur. 221: 1 | 223: 9.
duellum. 108: 8 | 109: 5 | 110: 6 | 110: 14 | 110: 15 | 110: 23 | 110: 25 | 110: 32 | 111: 1 | 111: 2 | 111: 3 | 111: 4 | 111: 7 | 111: 10 | 111: 11 | 111: 18 | 111: 21 | 111: 22 | 111: 26.
dumtaxat. 181: 3.
duo. 128: 2.
duobus. 42: 9 | 86: 5 | 115: 3.
duodecima. 79: 8.
duodenaria. 91: 7 | 108: 12.
duodenariæ. 92: 1.
duos. 50: 1 | 108: 7 | 108: 10.
duplici. 207: 2.
durantem. 142: 3.
duraſſe. 170: 1.
durat. 82: 2.
dureſcit. 207: 3.
duum. 39: 2.
duumvir. 24: 3.
duumviri. 23: 4.
duxit. 29: 6.

E

ea. 3: 8 | 32: 2 | 41: 2 | 48: 4 | 112: 1 | 117: 4 | 122: 13 | 144: 4 | 145: 5 | 158: 5 | 167: 6 | 180: 2 | 194: 15 | 202: 2 | 203: 10 | 207: 1 | 208: 7 | 216: 2 | 216: 6 | 216: 9 | 216: 11 | 225: 4.
eadem. 13: 1 | 41: 4 | 57: 4 | 88: 2.
eæ. 138: 4 | 195: 4 | 206: 4 | 221: 3.
eam. 43: 3 | 54: 3 | 90: 1 | 90: 5 | 122: 6 | 159: 5 | 166: 3 | 167: 3 | 168: 7 | 189: 14 | 209: 3 | 212: 4.
eam. 24: 2 | 29: 6.
eandemque. 32: 4.
earum. 4: 10 | 10: 3 | 66: 4 | 66: 5 | 72: 3 | 137: 11 | 139: 5.
earum. 190: 5.
earumque. 212: 8.
earumve. 221: 3.
eas. 122: 5 | 137: 1 | 146: 3 | 179: 6 | 212: 7.
edicto. 173: 3.
editiſſimus. 161: 9.
effici. 205: 11 | 208: 8.
efficiat. 81: 6.
efficiebatur. 200: 5.
efficiemus. 187: 8.
efficit. 21: 5 | 40: 2 | 48: 9 | 49: 4 | 57: 7 | 118: 4 | 120: 11 | 124: 6 | 127: 2.
efficiunt. 47: 7 | 116: 3 | 121: 3.
effluere. 195: 12.
effluunt. 195: 5.
effodiantur. 228: 1.
effundantur. 138: 3.
effunduntur. 122: 8.
egerant. 48: 12.
egere. 205: 3.
egerent. 48: 12.
egi. 127: 1.
egimus. 137: 1.
eguſſet. 203: 7.
egreſſis. 181: 3.
eguiſſet. 173: 2.
ei. 17: 1 | 57: 3 | 87: 8 | 223: 4.
eidem. 29: 3.
eique. 223: 3.
eis. 174: 3 | 206: 8.
eiſdem. 141: 1.
ejus. 14: 6 | 16: 3 | 20: 2 | 23: 3 | 25: 2 | 35: 1 | 41: 3 | 41: 5 | 48: 9 | 53: 5 | 104: 1 | 122: 12 | 124: 6 | 157: 4 | 176: 5 | 179: 8 | 190: 2 | 191: 10 | 209: 9 | 223: 7 | 230: 2.
ejuſdem. 49: 1 | 66: 7 | 90: 3 | 157: 1 | 178: 2 | 189: 16 | 190: 10.
ejuſmodi. 144: 2 | 200: 8 | 206: 7.
emendandi. 79: 3.
emendandum. 199: 11.
emendari. 206: 8.
emendatis. 105: 1.
emendationem. 145: 5.
emergit. 77: 3.
emergunt. 67: 5.
eminentiora. 62: 1.
emptorem. 192: 4.
enim. 2: 6 | 9: 2 | 12: 2 | 32: 1 | 87: 10 | 93: 5 | 99: 5 | 122: 5 | 122: 13 | 128: 1 | 137: 3 | 138: 5 | 139: 5 | 145: 12 | 163: 7 | 166: 2 | 166: 10 | 187: 8 | 197: 6 | 199: 12 | 213: 3.
enixiore. 204: 12.
eo. 26: 1 | 31: 2 | 35: 5 | 40: 4 | 47: 2 | 47: 4 | 54: 5 | 54: 7 | 58: 1 | 58: 3 | 78: 9 | 81: 3 | 117: 2 | 120: 10 | 125: 8 | 138: 3 | 148: 9 | 149: 12 | 150: 8 | 152: 5 | 153: 3 | 154: 7 | 155: 12 | 164: 4 | 170: 5 | 172: 6 | 200: 7 | 201: 2 | 223: 4 | 224: 1 | 226: 4.
eodem. 43: 7 | 86: 7 | 120: 10.
eoque. 228: 2.
eorum. 28: 2 | 59: 4 | 78: 15 | 79: 2 | 90: 4 | 141: 12 | 168: 3 | 174: 4 | 191: 9 | 212: 5 | 212: 9 | 222: 7 | 223: 6 | 225: 2.
eorumque. 168: 5.
eos. 125: 6 | 141: 15 | 176: 5 | 179: 2 | 181: 1.
eoſdem. 67: 1.
epaphroditianos. 123: 1.
epiſtola. 189: 20 | 195: 2.
epiſtolam. 189: 14.
erant. 146: 3 | 167: 2 | 167: 3 | 196: 5 | 211: 4.
erat. 24: 3 | 141: 11 | 161: 13 | 161: 18 | 194: 14 | 195: 1.
eratque. 166: 5.
ergo. 43: 1 | 46: 3 | 83: 6 | 113: 1 | 118: 5 | 122: 12 | 146: 12 | 149: 4 | 162: 4 | 199: 10.
erigeretur. 65: 3.
erigi. 62: 1 | 65: 6.
erit. 181: 6 | 195: 9 | 222: 4 | 223: 1 | 223: 2 | 223: 4.
eripuere. 216: 11.
erogabantur. 118: 2 | 120: 5 | 145: 4 | 148: 6 | 150: 11 | 151: 1 | 152: 11 | 155: 2.
erogabat. 116: 5 | 118: 6 | 121: 4.
erogabatur. 120: 8 | 169: 4.
erogant. 95: 2 | 97: 2.
erogantur. 137: 4 | 139: 5 | 204: 9.
erogare. 97: 4 | 181: 1.
erogaretur. 113: 8.
erogat. 125: 2 | 125: 3 | 128: 1 | 134: 1.
erogatio. 137: 11.
erogatione. 40: 1 | 113: 3 | 124: 3 | 139: 4.
erogationem. 102: 1 | 136: 8 | 141: 4 | 146: 4 | 189: 12.
erogationes. 7: 1.
erogationibus. 149: 5.
erogationis. 147: 3 | 158: 3.
erogatorio. 100: 2.
erogatur. 93: 2 | 120: 12.
erogaverit. 112: 5.

eroget. 136: 5.
erogetur. 78: 11.
erraverant. 231: 2.
error. 92: 2 | 141: 12.
errore. 119: 5.
errorem. 100: 3.
erunt. 222: 2 | 227: 1.
eſquilinam. 76: 3.
eſſe. 31: 4 | 32: 7 | 78: 1 | 100: 4 | 101: 4 | 117:2 | 136: 7 | 158: 5 | 171: 3 | 181: 1 | 181: 4 | 202:2 | 188 : 12 | 205 : 7 | 208 : 6 | 209: 11 | 228: 2.
eſſent. 168:4 | 170:4 | 176: 3 | 176: 6 | 179: 4 | 179: 9 | 188: 10 | 193: 8 | 193: 10 | 196 : 12 | 204 : 6 | 214: 9 | 215: 5 | 216: 2 | 216: 3 | 229: 5.
eſſeque. 226: 2.
eſset. 81: 2 | 113: 9 | 137: 11 | 179:3 | 191: 5 | 191: 10 | 203: 6 | 212:4 | 212: 8 | 216: 5 | 226: 2.
eſt. 3: 5 | 4 : 3 | 14: 2 | 15: 1 | 16:4 | 22:3 | 23: 2 | 26: 2 | 27: 2 | 29:3 | 30:1 | 31:2 | 34:3 | 36: 2 | 40: 1 | 41: 2 | 45:4 | 52: 3 | 53: 2 | 53:4 | 54: 1 | 56: 6 | 59: 2 | 63: 1 | 64:5 | 65:7 | 67: 2 | 78: 14 | 79: 7 | 79: 11 | 80: 2 | 81: 6 | 81:9 | 83:4 | 83: 5 | 85:1 | 86:9 | 87: 4 | 87: 8 | 88: 3 | 89:2 | 90: 2 | 91: 4 | 92:2 | 97: 1 | 97: 4 | 103: 3 | 105: 5 | 107: 5 | 108: 7 | 109: 1 | 110:4 | 110: 10 | 110: 16 | 110 : 23 | 110 : 31 | 111 : 2 | 111 : 9 | 111: 15 | 112:1 | 112:3 | 115: 2 | 115: 4 | 117: 8 | 118: 1 | 120: 1 | 120: 4 | 121: 2 | 122: 5 | 122: 9 | 122: 12 | 124 : 2 | 124 : 10 | 125: 8 | 126: 4 | 128: 1 | 128: 4 | 135: 2 | 136: 1 | 139: 1 | 141: 7 | 141 : 12 | 142 : 2 | 142 : 3 | 142 : 7 | 142 : 10 | 144:4 | 145: 6 | 145:13 | 146:4 | 149: 3 | 156: 1 | 159 : 6 | 159: 11 | 163 : 7 | 163: 9 | 167: 4 | 169: 1 | 171: 1 | 173: 4 | 173:7 | 174: 5 | 181:7 | 187:2 | 188: 2 | 189:1 | 190 : 11 | 190 : 12 | 192 : 1 | 194 :6 | 15 :8 | 195 : 11 | 196:2 | 196: 10 | 197: 4 | 199:8 | 199 : 15 | 200: 9 | 200: 11 | 201: 1 | 201 :4 | 205: 5 | 207 : 2 | 207 : 5 | 209: 1 | 209: 4 | 209: 8 | 209: 11 | 211: 8 | 212: 2 | 222 : 4 | 223: 1.
eſt. 107 : 3 | 195: 2.
eſto. 171: 2 | 222: 6 | 222: 9 | 223: 6 | 226: 2 | 229: 1 | 229: 2.
etenim. 159: 8.
etiam. 2: 2 | 27: 2 | 47:10 | 56: 4 | 58: 4 | 59 :3 | 63: 3 | 65: 1 | 78: 4 | 78: 6 | 101: 1 | 137 :7 | 141:6 | 145: 1 | 145: 4 | 146: 6 | 146: 9 | 156: 9 | 160:3 | 161 : 13 | 167:6 | 168: 7 | 170 : 1 | 170: 5 | 173: 6 | 183: 1 | 194: 5 | 195: 13 | 199: 13 | 199: 14 | 231: 1 | 231: 6.
etiamſi. 216: 9.
etſi. 3: 6.
eum. 53: 2 | 117: 10 | 161: 12 | 172:7 | 187: 4 | 196: 9 | 200: 2 | 216: 15 | 225: 2 | 226: 1.
euntibus. 33: 2 | 37: 4 | 39: 1.
euripo. 154: 9.
exactiſſimam. 159: 2.
excedit. 196: 8.
excepta. 68: 1 | 141: 8.
exceptam. 145: 10.
exceptis. 99: 2 | 193: 10.
excidantur. 228: 1.
exciderentur. 215: 5.
excipitur. 56 : 2 | 120 : 11 | 163: 2 | 164: 1.
excipiuntur. 66: 2 | 87: 3.
excitatur. 210: 5.
excludi. 163 : 6.
excluſa. 43: 1.
excluſis. 80: 7.
excodicentur. 228: 1.
excogitatus. 104: 3.
excreverunt. 62: 3.
excuſatione. 197: 8.
executio. 231: 5.
exempli. 196: 4.
exercendæque. 173 : 7.
exhauſto. 98: 3.
exibant. 154: 2.
exigant. 60: 2 | 60: 7.
exigat. 1: 2.
exigenda. 209: 10.
exigente. 25: 2.
exigere. 29: 2 | 143: 5 | 202: 4.
exigit. 65: 3.
exigitur. 161: 6.
exigua. 81: 2.
exigui. 159: 9.
exiguiorem. 92: 5.
exiguo. 90: 5 | 142: 8.
exiguum. 103: 3.
exiguus. 200: 5.
exiles. 81: 1.
exiret. 163: 4.
exiſtimo. 2: 4 | 78 : 12 | 189: 9.
exit. 161: 5.
exoneratur. 203 : 9.
expeditiſſima. 128: 1.
experimenta. 4: 2.
explemento. 161: 12.
explevit. 97: 6.
explicanda. 200 : 11 | 206: 5.
explicitis. 196: 1.
exploranda. 118: 6.
explorata. 63: 5.
exploravi. 142: 3.
exportandas. 212: 7.
exportarentur. 212: 7.
expoſita. 135: 2 | 206: 7.
expoſuimus. 204: 11.
expreſsa. 197: 1.
expugnandos. 217: 6.
exſtat. 12: 1.
exſtructæ. 207: 7.
exſtructi. 160: 1.
exſuperare. 101: 1.
extenditur. 81: 8.
extra. 7: 1 | 24: 5 | 78: 8 | 117: 5 | 148: 1 | 149: 6 | 150: 1 | 151: 1 | 151: 11 | 152: 8 | 154:2 | 154: 11 | 155: 1 | 155: 3 | 168: 1 | 176: 5 | 188: 2 | 191: 6 | 202: 2 | 215: 1.
extraque. 193: 7.
extrahunt. 199: 10.
extraxiſse. 15: 5.
exuberare. 141: 6.

F

Fabius. 176: 1 | 179: 9 | 188: 8 | 191: 1 | 193: 6 | 211: 9 | 214: 3.
fabio. 169: 1 | 172: 7 | 183: 2.
facere. 60: 4 | 179 : 7 | 188: 6 | 191: 7 | 205: 5 | 229: 1.
faciat. 159: 6.
facienda. 3: 1.
faciendorum. 225: 3.
faciendum. 188: 4 | 208: 6.

facient.

facient. 105: 3.
faciente. 32: 3.
facies. 157: 7.
facile. 64:2 | 117:1 | 197:2.
facilius. 52: 4 | 83: 3.
facit. 87: 9.
facito. 171: 3.
faciunt. 80: 9 | 93: 1.
facta. 137: 10.
facta. 173: 3.
factæ. 137: 6.
facti. 205: 15.
factum. 168: 8 | 174: 4 | 179: 3 | 189: 9 | 211:7 | 228: 1.
facturo. 15: 3.
factus. 78: 1.
falſis. 145: 3 | 146: 6.
fama. 59: 1.
familia. 200: 10 | 201: 6 | 204: 7.
familiæ. 200: 11 | 201: 4 | 203: 3 | 203: 8.
familiam. 172: 4 | 204: 10.
faucibus. 56: 5.
fecere. 141: 13.
fecerit. 221: 3 | 222: 7 | 223: 7 | 225: 4.
feciſſent. 170: 6.
feciſſet. 188: 11.
fecit. 174: 1.
felix. 164: 4.
feneſtellam. 30: 2.
fenum. 226: 4.
fere. 86: 9 | 145: 6 | 206: 1 | 211: 3.
feſtioatiooe. 206:5 | 208:4.
fiat. 230: 2.
fiebat. 156: 5.
fieret. 218: 1.
fieri. 3: 4 | 119: 6 | 189: 20 | 207: 1 | 208: 9.
fide. 113: 6.
fidelem. 208: 9.
fidem. 137:1 | 205:9 | 231:6.
fides. 1: 4 | 181:5 | 209:9
figit. 225: 1.
fines. 217: 3.
finibus. 217: 1.
finitur. 70: 3 | 78: 1.
finiuntur. 72: 3 | 77: 1.
fiſco. 204: 7.
fiſtula. 87: 2 | 87: 5 | 89: 1 | 107:10 | 108: 1 | 108: 4 | 108: 7 | 108: 9 | 108: 12 | 109: 3 | 109:6 | 109: 10 | 110:4 | 110: 7 | 110: 10 | 110: 13 | 110: 16 | 110: 19 | 110: 23 | 110: 27 | 110: 31 | 110: 33 | 111: 2 | 111: 5 | 111:9 | 111: 12 | 111: 15 | 111: 21.
fiſtulæ. 81: 5 | 88: 7 | 104: 1 | 105: 2 | 105: 3 | 192: 3 | 196: 13 | 197:4 | 199: 5 | 200: 1.
fiſtulam. 81: 2 | 190:9 | 191: 11 | 197: 2.
fiſtularum. 90: 6 | 195: 6.
fiſtulas. 117: 4 | 220: 3 | 223: 8.
fiſtulis. 73: 1 | 199:5 | 200:5.
fit. 117: 6 | 143: 2.
fiunt. 116:1 | 123: 2 | 125: 2 | 207: 5.
flacco. 36: 3.
flaccus. 24: 2.
flaviano. 186: 5.
flavianus. 186: 5.
flexum. 104: 4.
fluat. 188: 5.
fluebant. 152: 7.
fluentem. 47: 11.
fluere. 52: 4 | 221: 4.
flueret. 194: 13.
fluit. 56: 5.
flumen. 57: 5 | 206: 4.
flumina. 60: 5.
flumine. 56: 2 | 141: 8 | 160: 3 | 163: 7.
fluunt. 61: 4.
foderant. 46: 1.
fœdis. 162: 3.
fons. 53: 5.
fonteius. 186: 1.
fontem. 21: 4 | 49: 3 | 53: 2.
fontes. 122: 10 | 138: 1 | 214: 7 | 227: 1.
fonti. 46: 2.
fontibus. 11: 3 | 52: 1 | 52: 9 | 138: 7 | 159: 12 | 229: 7.
fontium. 12: 1 | 57: 5 | 138: 5 | 155: 20.
foramen. 199: 9 | 230: 1.
foranda. 221: 2.
foras. 81: 8.
foraſſetve. 226: 3
foratum. 199: 14.
foraverit. 221: 2.
forma. 4: 1.
formas. 60: 5 | 143: 2 | 213: 7.
formulæ. 146: 11.
formulas. 104: 5.
fornices. 212: 1 | 214: 7 | 220: 3 | 223: 8.
fornices. 227: 1.
foroicibus. 229: 8.
fornicibuſque. 211: 10.
foro. 218: 5.
forſitan. 43: 3.
fortaſſis. 4: 4.
forte. 47: 12 | 137: 12.
fraude. 179: 7 | 229: 1.
fraudem. 100: 4 | 190: 1.
fraudi. 188: 2.
fraudibus. 27: 2 | 146: 3 | 155: 18 | 195: 7.
fraus. 136: 8 | 142: 10 | 199: 8.
frequens. 92: 2.
frequenter. 192: 3.
frequentes. 104: 7.
frequentia. 64: 3.
frequentiam. 62: 2.
frequentius. 161: 12.
frigidiſſimus. 164: 3.
frontem. 77: 1.
frugi. 185: 4.
frumentique. 180: 3.
frumento. 179: 5.
frumentum. 178: 2.
fruuntur. 157: 6.
fuerat. 216: 14.
fuere. 113: 1 | 199: 5.
fuerint. 159: 1.
fuerit. 104:3 | 167: 6 | 169: 2 | 190: 3 | 210: 3.
fuerunt. 11: 2 | 196: 13.
fugit. 208: 5.
fuiſſe. 167: 4 | 168:6 | 231: 4.
fuiſſet. 44: 3.
fuit. 14: 3 | 112: 1 | 158: 2 | 163: 4 | 165: 4 | 172: 1 | 220: 1 | 231: 1.
fullonibus. 162: 2.
fullonicarum. 166: 5.
fulvio. 36: 3.
fulvium. 24: 4.
fulvius. 24: 2.
fundamentum. 3: 1.
fundereot. 189: 6.
fuogebantur. 180: 4.
futuræ. 211: 4.

G

Galba. 26: 5.
galerio. 186: 2.
gallo. 184: 1.
gallus. 184: 1.
gelatio. 209: 6.
gelicidiis. 206: 6.
gemellas. 21: 4 | 115: 4 | 116: 7.
gemellarum. 21: 1.
genere. 90: 8.
generibus. 86: 5.

genus. 87: 4.
gererentur. 64: 1.
gerit. 22: 5 | 171: 8.
gloria. 24: 4.
gratiam. 32: 7 | 57: 6 | 163: 5.
græcorum. 59: 1.
gratia. 43: 1 | 99: 6 | 190: 7.
gratiæ. 47: 10.
gratior. 161: 5.
gratiſſimam. 162: 2.
gravioris. 158: 1.

H

Habeat. 56: 3 | 190: 5.
habeat. 134: 1.
habebat. 109: 2 | 109: 8 | 111: 19 | 111: 25.
habendi. 168: 2.
habens. 81: 5.
habent. 76: 5 | 76: 6 | 116: 4 | 178: 1 | 195: 11 | 217: 5.
habere. 61: 2 | 104: 1 | 112: 4 | 125: 5 | 138: 9 | 178: 1.
haberent. 171: 5 | 173: 5 | 217: 2.
habet. 16: 3 | 25: 2 | 35: 1 | 54: 4 | 75: 5 | 82: 5 | 83: 6 | 85: 3 | 86: 3 | 88: 7 | 90: 1 | 90: 5 | 90: 8 | 102: 2 | 107: 6 | 107: 9 | 125: 4 | 127: 1 | 135: 3 | 146: 7 | 201: 3.
habitarent. 171: 5.
habituri. 168: 3.
habuit. 14: 5 | 159: 10 | 172: 4.
hac. 225: 4 | 229: 6 | 230: 2.
hæ. 67: 1 | 105: 3 | 199: 5.
hæc. 30: 2 | 52: 2 | 149: 2 | 154: 11 | 155: 15 | 158: 4 | 164: 4 | 166: 2 | 166: 4 | 188: 7 | 206: 4 | 207: 2.
hæc. 187: 5.
hæredem. 192: 4.
hæreditate. 172: 6.
hanc. 40: 8 | 46: 2 | 48: 2 | 101: 4 | 142: 1 | 156: 13 | 172: 5 | 220: 2 | 224: 2 | 226: 3.
has. 194: 3 | 200: 2.
hauriebant. 11: 3 | 42: 6.
haurire. 229: 8.
hauſtum. 103: 2.
herbam. 226: 4.
herculaneus. 57: 3 | 70: 1.
hi. 58: 7 | 74: 2.
hibernis. 161: 4.
hic. 21: 1.
hic. 29: 5.
hinc. 61: 1.
his. 8: 1 | 62: 5 | 66: 1 | 67: 2 | 91: 1 | 99: 2 | 148: 1 | 161: 6 | 189: 10 | 202: 1 | 205: 12 | 210: 5 | 215: 3 | 222: 2.
hoc. 32: 1 | 81: 6 | 85: 1 | 122: 6 | 159: 1 | 159: 10 | 161: 16 | 169: 4 | 179: 2 | 189: 7 | 190: 8 | 192: 1 | 195: 12 | 199: 11 | 200: 6 | 204: 6 | 208: 6 | 215: 4 | 216: 5 | 216: 8.
hoc. 107: 3.
homines. 201: 3.
hominibus. 144: 1.
honorem. 15: 4.
hortis. 48: 3 | 76: 6 | 222: 2.
hortorum. 17: 1 | 144: 1 | 163: 3 | 222: 3.
hortos. 69: 1 | 72: 3 | 75: 7 | 123: 1 | 124: 9.
horum. 138: 5.
hos. 49: 5.
hoſtibus. 64: 2.
huic. 103: 4 | 176: 4 | 181: 8 | 183: 2 | 183: 5.
hujus. 4: 4 | 15: 6 | 59: 4 | 65: 4 | 113: 5 | 122: 10 | 138: 8 | 200: 10.
humanius. 194: 6.
humilior. 65: 6 | 149: 7.
humiliore. 63: 4 | 101: 2.
humore. 209: 5.
humum. 166: 1.
hunc. 3: 11 | 81: 5 | 155: 16.
hypſao. 36: 3.

I

Iacentibus. 66: 1.
jam. 3: 9 | 44: 3 | 64: 3 | 87: 9 | 146: 2 | 172: 2.
jam. 119: 2 | 137: 7.
ibi. 67: 4.
ibidem. 66: 4.
id. 10: 3 | 13: 3 | 117: 5 | 173: 1 | 189: 9 | 193: 11 | 204: 13 | 215: 5 | 222: 7.
idem. 15: 3 | 44: 2 | 48: 11 | 188: 4.
ideo. 101: 4.
ideoque. 56: 5 | 136: 5 | 137: 8 | 197: 3 | 205: 6 | 206: 4.
ideſt. 26: 4 | 76: 5 | 86: 7 | 88: 6 | 88: 8 | 101: 2 | 104: 2 | 114: 1 | 128: 2 | 161: 6 | 166: 2 | 187: 6 | 195: 4 | 209: 12.
idoneum. 209: 1.
idque. 229: 1.
idus. 45: 3.
jejunam. 146: 9.
ignari. 43: 3.
ignorantiæ. 190: 1.
ignorarentur. 231: 2.
ii. 60: 7 | 167: 3 | 178: 1 | 189: 1 | 191: 4 | 194: 8 | 212: 1 | 217: 5.
ii. 217: 4.
iidem. 193: 11.
iis. 146: 11 | 166: 9 | 171: 4 | 176: 2 | 179: 4 | 179: 9 | 180: 1 | 193: 9 | 194: 11 | 194: 14 | 196: 2 | 196: 6 | 222: 1 | 228: 2 | 229: 1 | 229: 7 | 229: 8 | 231: 2.
iiſdem. 145: 13 | 170: 6 | 178: 3.
iiſque. 179: 6.
illa. 61: 1 | 88: 4 | 138: 6 | 199: 7.
illam. 81: 8.
illas. 137: 2.
ille. 159: 7 | 199: 14.
illi. 157: 4.
illicitam. 157: 5.
illicitas. 117: 5.
illis. 7: 1 | 167: 2.
illius. 164: 6.
illos. 97: 4.
illud. 142: 4 | 197: 3 | 209: 11.
illum. 76: 1.
illuſtris. 183: 2.
imbres. 57: 2 | 159: 9.
imbribus. 161: 4.
imminentium. 164: 2.
immittatur. 222: 5.
immittit. 225: 2.
immo. 47: 10 | 146: 6.
immobilia. 99: 4.
impediſſet. 156: 12.
impenderetur. 166: 6.
impendia. 60: 1.
impendium. 203: 9.
impenſa. 212: 2.
impenſæ. 204: 8 | 211: 4.
impetrata. 104: 3.
imperator. 145: 9.
imperatore. 1: 1 | 1: 8 | 38: 1 | 187: 1.
imperatorem. 155: 16 | 164: 7.
imperatoris. 43: 12 | 156: 13 | 231: 3.
imperatum. 189: 1.
imperii. 49: 8 | 204: 13.

imperitia.

Digitized by Google

imperitia. 3:5 | 161: 10.
impetratæ. 87: 1 | 192: 4.
impetratam. 187:7 | 194:15.
impetrantur. 195: 3.
impetrare. 189: 13.
impetraverunt. 194: 11.
impetravit. 187: 8.
impetrati. 164: 11 | 196:5 | 231: 4.
impetratum. 217: 5.
impetratus. 190: 1.
impleret. 197: 2.
imponunt. 199: 9.
impoſitio. 21: 1.
impotentia. 205: 13 | 213:11.
improbaverat. 41: 1.
imprudentiam. 161: 18.
incandeſcit. 209: 4.
incendiorum. 62: 2.
incertum. 81: 6.
inchoatum. 210: 5.
inchoavit. 50: 1.
incipiam. 200: 10.
incipiant. 205: 3.
incipit. 21: 6.
includuntur. 86: 7.
incluſæ. 216: 1 | 229: 3.
incommodum. 159: 11 | 161: 3 | 161: 7.
incremento. 82: 6 | 157:4 | 158: 4.
incrementum. 29:1 | 86:6 | 87: 5 | 88: 10.
incubuerit. 203: 1.
inde. 37: 5 | 56:4 | 61:4 | 73: 1 | 75: 5 | 143: 1 | 145: 11.
indecorum. 3: 2.
indicare. 78: 14.
indicemus. 164: 9.
indicium. 204: 13.
indiget. 138: 7.
indubitatæ. 136: 2.
inducta. 14: 2.
inductus. 80: 5.
induitur. 103: 4.
indulgentiam. 231: 3.
indulgeri. 194: 7.
induſtria. 64: 1.
induxit. 189: 19.
inertia. 58: 10 | 155: 19 | 181: 2.
infamis. 158: 2.
inferior. 67: 2 | 70: 2 | 161: 7 | 199: 2 | 199: 3.
inferiore. 199: 4.
inficias. 138: 3.
influunt. 4: 9 | 82: 4.
infra. 64:1 | 77:8 | 174:3.
infra. 117: 6.
ingentem. 46: 1.
inireneque. 189: 2.
iniri. 124: 1.
inita. 21: 1.
initia. 4: 5.
initio. 141: 12.
initium. 14: 1 | 76: 6 | 79: 2 | 181: 7.
initur. 66:5 | 118:4 | 120:9.
injunctum. 2: 1.
injuria. 56: 5 | 212:5 | 212:9.
injuriæ. 135: 2 | 206: 5.
injuriam. 117: 7.
injurias. 137: 3.
inquinabat. 161: 13.
inquinatur. 159: 14.
inquiſitas. 14: 6.
inquiſitione. 112: 5.
inſcripta. 229: 5.
inſculptaque. 229: 5.
inſignia. 174: 3.
inſolitam. 43: 4.
inſpicerent. 189: 2.
inſpiciunt. 31: 4.
inſtauratur. 193: 5.
inſtigent. 1: 6.
inſtitueram. 2: 5.
inſtituimus. 203: 5.
inſtituti. 79: 5.
inſtitutionem. 42: 6.
inſtructas. 145: 2.
inſtructus. 205: 7.
inſtruendum. 187: 4.
inſtrumentum. 3: 7.
inſtruxit. 44: 2.
integer. 159: 14.
intelligi. 158: 4.
intendat. 190: 4.
intenditur. 230: 4.
intentaretur. 218: 3.
intentiorem. 1: 2.
inter. 4: 5 | 16: 1 | 28: 1 | 56:6 | 75:4 | 79:9 | 118: 5 | 119:3 | 122:2 | 141: 4 | 145: 4 | 223: 2.
intercepit. 39: 3.
intercepta. 66: 6.
interceptæ. 122: 11.
intercidebat. 119: 4 | 122: 1.
intercidebant. 118: 5.
intercidere. 194: 4.
intercidiſſe. 142: 5.
intercidit. 116: 8.
interciperentur. 27: 2 | 64: 2.
intercipi. 122: 4 | 141: 3.
intercipiebatur. 155: 19.
intercipiuntur. 95: 4.
interdiu. 189: 5.
interdum. 166: 10 | 166: 10 | 168: 7 | 190: 6 | 190: 7 | 207: 3.
interior. 163: 2.
interiore. 81: 7.
intermiſſione. 188: 5.
intermittatur. 208: 2.
intermittere. 209: 3.
interpellato. 206: 8 | 208: 7.
interpoſita. 163: 6.
interrumpere. 210: 3.
interrupti. 211: 2.
interſunt. 141: 5.
interveniſſet. 156: 6.
intolerabilis. 193: 7.
intra. 7: 2 | 15: 1 | 24: 2 | 34: 3 | 52: 9 | 66: 2 | 75: 5 | 76: 3 | 78: 9 | 100: 5 | 115: 4 | 117: 4 | 148: 4 | 149: 8 | 150: 4 | 151: 3 | 152: 2 | 152: 10 | 154: 3 | 155: 2 | 155: 7 | 161: 8 | 164: 10 | 191: 6 | 191: 10 | 193: 7 | 194: 8 | 215: 1 | 215: 5.
intraque. 188: 10.
intrat. 126: 3.
intulerunt. 216: 14.
invenerim. 79: 3 | 135: 4.
invenerimus. 113: 1.
invenerunt. 46: 1.
inveni. 114: 2 | 115: 5 | 117: 10 | 120: 2 | 165: 3 | 196: 6.
inveniamus. 136: 3.
inveniatur. 136: 6 | 141: 2.
invenimus. 145: 2 | 146: 5.
invenio. 167: 1 | 167: 9 | 194: 10.
inveniri. 115: 2 | 126: 1 | 128: 5.
inveniſſe. 31: 4.
inveniſſem. 119: 6.
invenitur. 45: 3 | 100: 3 | 137: 8.
inventa. 138: 6 | 141: 11.
inventione. 155: 10.
inventore. 39: 4 | 49: 2.
invictiſſimi. 91: 2.
inumbratus. 164: 3.
ipſa. 86: 6 | 96: 3 | 141: 9 | 149: 2 | 154: 9 | 166: 4.
ipſæ. 207: 7.
ipſam. 159: 5 | 162: 1.
ipſarum. 199: 12.
ipſas. 125: 6 | 213: 7.
ipſe. 75: 5.
ipſi. 112: 5.

ipſis. 105: 5 | 142: 1 | 166: 9 | 217: 3.
ipſius. 70: 2 | 79 : 10 | 83: 3 | 163: 3.
ipſo. 196: 3 | 207: 1.
ipſorum. 139: 4 | 164: 11 | 229: 6.
ipſum. 75: 1 | 163: 11.
ire. 159: 6 | 221: 4.
irrigabatur. 170: 1.
irrigandum. 48: 3.
irrigati. 170: 4.
irriguos. 145: 1.
irrogatæ. 11: 1.
is. 222: 6 | 225: 2 | 226: 2.
iſta. 218: 1.
iſtud. 159: 11.
ita. 9: 1 | 25 :2 | 32:7 | 40: 1 | 53: 4 | 54:2 | 72: 2 | 79 : 10 | 81 : 7 | 90 : 8 | 95:2 | 99:5 | 99:8 | 113: 9 | 146: 13 | 162 : 5 | 165: 4 | 168: 3 | 171 : 1 | 179: 4 | 187: 8 | 197: 6 | 203: 5 | 209: 2 | 215 :2 | 222: 7 | 222: 9.
italiæ. 79: 6.
italicos. 64: 3.
itaque. 91:3 | 113:9 | 209: 9 | 230: 5.
item. 98: 1 | 120: 7.
itemque. 180: 3 | 189: 3.
iterque. 207: 4.
iterum. 23: 2.
itinera. 144 : 2 | 212 : 9 | 214: 4.
jubebantur. 171: 4.
jubetur. 188: 6.
jucundioremque. 159: 5.
judicarent. 216: 7.
judiciis. 180: 5.
julia. 22: 5 | 43: 4 | 63:2 | 66: 5 | 122: 11 | 145: 8.
juliæ. 39: 4 | 40:2 | 40:7 | 42: 1 | 66: 7 | 66:7 | 67: 2 | 67: 5 | 122: 12 | 124: 1 | 124: 10 | 152:7 | 211: 10.
juliam. 42: 2 | 44: 4.
juliano. 49: 8 | 183: 4.
julias. 220: 1.
julii. 220: 1.
julio. 142: 1.
jungitur. 17: 1 | 57: 3 | 115: 5.
junias. 45: 3.
jure. 173: 2 | 173: 4 | 193: 7 | 194: 10 | 218: 4 | 218: 5.
juris. 183: 2.
jus. 10: 2 | 28 : 2 | 164:9 | 166: 8 | 187: 5 | 191: 5 | 191 : 10 | 192 : 4 | 203 : 9 | 217: 1 | 217: 4 | 223: 3 | 223:6 | 226: 1 | 229: 2.
juſſerat. 181: 4.
juſſit. 163: 9.
juſſu. 43: 2.
juſtitia. 204: 4.
juxta. 74: 3.

K

Kalendas. 209: 2.
kalendis. 51: 2 | 209: 1.

L

Laborant. 206: 2.
laboravimus. 231: 1.
labuntur. 207: 7.
lacerentur. 192: 3.
lacu. 48: 7 | 128: 5 | 161: 1. 163: 7 | 166: 1 | 166: 3.
lacubus. 9: 2 | 78: 9 | 149: 1 | 149: 14 | 150: 10 | 151: 10 | 152: 7 | 153: 5 | 154: 7 | 155: 14 | 172: 3.
lacus. 156: 9 | 164: 1 | 172: 5 | 204: 1 | 204: 9 | 221: 1 | 222: 5 | 223: 9.
lacuum. 157: 2.
lælio. 32: 5.
lænas. 183: 3.
lænati. 183: 3.
lamina. 81: 4.
lapide. 209: 12.
lapidem. 212: 3.
largiendo. 42 : 2.
largo. 141: 8.
latentes. 200: 2.
latera. 207: 5 | 213: 6 | 217: 4.
lateribus. 60: 6 | 206: 3.
latina. 37: 3 | 39 : 1 | 66 : 2 | 75: 4.
latitudine. 107: 5.
latitudinem. 81: 4 | 115: 6.
latus. 103: 1.
lavarent. 193: 1.
lavicanam. 75: 4.
laxantur. 199: 6.
laxari. 104: 5.
laxiorem. 191: 11 | 197: 2.
lecanio. 185: 4.
lege. 10: 4 | 218: 2 | 225: 4 | 229: 7 | 230: 2.
legem. 170: 4 | 170: 5 | 209: 9 | 220: 2 | 224: 2 | 226: 3.
leges. 165: 2 | 187: 3.
legibus. 166: 9 | 170: 6.
legimus. 30: 1 | 170: 1.
legis. 166: 2 | 218: 3 | 230: 3 | 231: 5.
legitimæ. 196: 12.
legitimam. 196: 8.
legitimum. 196: 14.
leniore. 126: 2.
leniter. 230: 5.
lentulo. 32: 5.
lepido. 32: 3.
leviora. 145: 4 | 146: 12.
leviori. 62: 5.
lex. 173: 3 | 226: 1.
libertum. 189: 17.
liberum. 190: 9.
libra. 61: 3 | 161: 7.
libræ. 64: 7 | 78: 3 | 117: 6.
libram. 63: 3 | 65: 4 | 65: 3 | 102: 2 | 110: 5.
libramento. 26: 1.
librandi. 61: 5.
librarios. 177: 1.
libratoribus. 190: 3.
libratorum. 190: 6.
libros. 31: 3.
libris. 4: 2.
libuit. 199: 6.
liceat. 229: 1 | 230: 1.
licebit. 146: 12 | 225: 4.
licentia. 144: 5.
liceret. 179 : 2 | 179 : 7 | 191: 4 | 215: 4.
licinio. 169: 1.
lictores. 176: 6 | 181: 4.
lictoribus. 179: 1 | 181: 6.
ligna. 212: 3.
limaria. 56: 6.
limo. 207: 3.
limoſaſque. 159: 9.
limoſum. 56: 5.
limpidæ. 160: 2.
limpidiſſima. 163: 8.
limum. 66: 3 | 212: 5.
lineam. 199: 1.
liquaretur. 57: 1.
litteris. 187: 6.
loca. 204: 6 | 216: 15.
locari. 167: 8.
locaverat. 24: 2.
locavit. 23: 1.
locent. 180: 2.
locis. 5: 2 | 35: 5 | 40: 5 | 46: 4 | 47: 5 | 54:8 | 58: 4 | 58: 8 | 61: 4 | 64: 4 | 65: 1 | 66: 1 | 79: 6 | 122: 4 | 191: 6 | 215: 3 | 222: 3.
loco. 224: 2 | 226: 4:

loco. 100: 5.
locorum. 222: 3.
loculos. 204: 3.
locum. 63: 2 | 64: 7 | 164: 6.
locum. 225: 2.
locus. 16: 4 | 22: 1 | 115: 4.
locuti. 105: 1.
longa. 200: 1.
longe. 113: 10 | 141: 5 | 141: 10.
longi. 230: 4.
longinus. 36: 1.
longitudine. 107: 5.
longitudinem. 16: 3 | 25: 2 | 35: 1 | 40: 2 | 47: 2 | 48: 9 | 54: 4.
longitudines. 59: 2 | 78: 2.
longitudo. 104: 1.
longius. 35: 5 | 101: 2.
longo. 184: 2.
lucilianis. 76: 6.
lucretio. 44: 4.
lucullano. 15: 7 | 37: 1 | 45: 1.
Iudorum. 160: 5.
lumen. 104: 2.
lumine. 86: 7 | 88: 6.
luminis. 86: 9 | 88: 8 | 190: 7 | 190: 10.

M

Maceria. 227: 3.
maceriæ. 229: 3.
maceriiſve. 229: 3.
machina. 230: 1.
magis. 157: 1 | 211: 5 | 216: 10.
magiſtratibus. 174: 3.
magiſtratum. 166: 8.
magna. 188: 1.
magnæ. 202: 3.
magnificentiſſime. 50: 2.
magnitudinis. 204: 13.
magno. 205: 2 | 207: 7.
magnus. 92: 2.
major. 80: 1 | 139: 4 | 141: 10 | 210: 3.
majora. 60: 1.
majorem. 60: 6 | 189: 12.
majores. 216: 10.
majori. 62: 5.
majoribus. 167: 5.
majoris. 190: 6.
male. 205: 14.
malo. 171: 1 | 221: 2 | 222: 9.
manat. 117: 4.
manationes. 117: 1 | 207: 5.
manationibus. 195: 5.
mancipiorum. 170: 5.
mandatis. 10: 4 | 195: 3.
mandatorum. 195: 9.
mandatum. 29: 3.
maneant. 229: 6.
manebunt. 105: 4.
manente. 54: 1.
maneret. 40: 1 | 193: 3 | 193: 9.
manifeſta. 156: 10.
manifeſtæ. 91: 5.
manifeſtis. 124: 6.
manifeſtius. 139: 3.
manifeſtum. 96: 3 | 122: 5 | 167: 4 | 195: 9.
manſit. 146: 1.
manubiis. 22: 6.
manus. 1: 7 | 217: 3.
marcia. 12: 5 | 33: 1 | 63: 3 | 66: 5 | 69: 1 | 122: 14 | 145: 8 | 156: 7 | 159: 13 | 162: 5.
marciæ. 30: 1 | 44: 1 | 48: 12 | 49: 2 | 49: 4 | 49: 4 | 52: 3 | 53: 3 | 54: 3 | 67: 2 | 120: 1 | 138: 6 | 151: 1 | 211: 10.
marciam. 31: 4 | 53: 6 | 54: 2 | 162: 1 | 164: 5.
marcii. 32: 7.
marcio. 28: 1 | 30: 2.
mario. 185: 5.
marius. 185: 5.
martio. 77: 1.
maſſam. 146: 5.
materiam. 209: 7.
maturitatem. 189: 16.
maturum. 202: 3.
maxima. 59: 4 | 208: 3.
maximam. 41: 5.
maxime. 65: 7 | 81: 8 | 83: 5 | 135: 2 | 161: 13 | 196: 10 | 208: 8 | 210: 1 | 216: 5.
maximo. 13: 2 | 172: 7.
maximus. 169: 4 | 176: 1 | 188: 8 | 191: 1 | 193: 6 | 211: 9 | 214: 3.
me. 1: 3 | 113: 7 | 137: 12 | 139: 2 | 158: 3.
meæ. 4: 6.
meam. 4: 6.
meant. 200: 2.
medio. 194: 4.
mediocris. 218: 2.
mediocriter. 113: 7.
meliora. 144: 3.
meminerimus. 100: 4.
meminit. 12: 4.
memmio. 185: 3.
memoria. 12: 1.
menſe. 142: 1.
menſes. 15: 2.
menſura. 78: 14 | 83: 1 | 99: 3 | 115: 3 | 116: 7 | 124: 3 | 126: 1 | 128: 2 | 136: 1.
menſuræ. 119: 5 | 121: 3 | 136: 2 | 137: 5 | 196: 12.
menſuram. 79: 5 | 87: 6 | 122: 6 | 127: 1 | 141: 7 | 196: 8.
menſurarum. 190: 4.
menſuras. 118: 4 | 137: 2 | 141: 4.
menſuris. 66: 4 | 120: 9 | 124: 6 | 137: 12 | 141: 10 | 142: 1.
menſus. 120: 2 | 138: 10.
meo. 195: 10.
mercedes. 179: 5.
merces. 166. 6.
mergebant. 64: 1.
meſſalæ. 181: 9.
meſſalam. 174: 1 | 181: 8.
meſſalino. 186: 4.
metiri. 113: 10.
metitoribus. 149: 7.
metu. 141: 14.
mihi. 1: 6 | 3: 10 | 59: 2 | 78: 4.
militibus. 45: 4.
mille. 148: 4 | 154: 3.
mille. 155: 7.
millia. 21: 5 | 58: 1 | 58: 2 | 58: 2 | 58: 4 | 58: 7 | 113: 2 | 113: 3 | 117: 10 | 118: 5 | 120: 3 | 120: 11 | 127: 2 | 128: 2 | 135: 4 | 136: 3 | 138: 2 | 138: 10 | 138: 11 | 141: 1 | 142: 4 | 148: 2 | 148: 4 | 148: 7 | 148: 9 | 148: 11 | 161: 14 | 171: 2 | 216: 3 | 222: 6 | 223: 7.
milliario. 24: 5 | 35: 7 | 40: 5 | 48: 8 | 54: 9 | 58: 5 | 209: 12.
milliario. 6: 1.
milliarium. 16: 1 | 21: 2 | 33: 2 | 34: 3 | 37: 3 | 39: 1 | 46: 4 | 52: 8 | 56: 2 | 57: 4 | 66: 2 | 75: 3 | 75: 5 | 124: 5 | 126: 3 | 136: 2.
millibus. 114: 1 | 118: 2 | 120: 4 | 135: 3 | 137: 7 | 149: 4.
millium. 16: 5 | 16: 5 | 26: 1 | 26: 2 | 34: 1 | 35: 2
35: 3 |

35: 3 | 35: 4 | 35: 8 | 37: 4 | 39: 2 | 40: 3 | 40: 4 | 40: 6 | 47: 2 | 47: 3 | 48: 9 | 48: 10 | 54: 4 | 54: 6 | 54: 6 | 54: 8 | 54: 10 | 119: 5 | 120: 2 | 121: 1 | 122: 3 | 141: 3 | 146: 13 | 204: 8.
minimum. 159: 14.
minimus. 142: 9.
miniſteria. 163: 4 | 180: 6 | 203: 5.
miniſteriis. 162: 3.
miniſterio. 168: 4 | 180: 4.
miniſteriorum. 201: 6.
miniſterium. 3: 7.
minor. 80: 2 | 142: 9.
minore. 101: 8.
minoris. 190: 7.
minui. 188: 12 | 189: 8.
minus. 90: 6 | 100: 2 | 104: 2 | 126: 5 | 116: 7 | 119: 1 | 121: 3 | 121: 5 | 121: 7 | 125: 5 | 126: 1 | 136: 6 | 137: 4 | 137: 5 | 137: 7 | 157: 3 | 160: 2 | 161: 2 | 199: 4 | 205: 9 | 206: 5 | 209: 6 | 222: 1.
minuuntur. 93: 4.
miſcebatur. 137: 9.
mixtus. 57: 6.
mobilibus. 161: 1.
moderatione. 41: 4.
modi. 78: 4.
modii. 99: 7.
modis. 213: 2.
modo: 1: 4 | 7: 3 | 139: 3 | 146: 2 | 200: 7.
moduli. 79: 4 | 80: 9 | 86: 5 | 88: 6 | 91: 5 | 99: 1 | 105: 5 | 190: 2 | 196: 13.
modulis. 82: 2 | 90: 2 | 91: 1 | 91: 6 | 92: 5 | 100: 1 | 112: 1.
modulo. 93: 2 | 98: 3 | 100: 2 | 101: 1.
modulorum. 78: 13 | 90: 4 | 104: 5.
modulorumque. 6: 3.
modulos. 90: 7 | 173: 6.
moduloſque. 41: 3.
modulum. 81: 6.
modulus. 80: 3 | 82: 7 | 83: 4 | 83: 6 | 105: 4.
modum. 29: 2 | 43: 6 | 46: 1 | 66: 8 | 74: 4 | 87: 4 | 101: 3 | 102: 3 | 112: 2 | 114: 2 | 117: 10 | 118: 8 | 141: 5 | 141: 9 | 143: 6 | 155: 17 | 164: 10 | 190: 5 | 216: 12.
modus. 66: 4 | 111: 17 | 115: 2 | 117: 8 | 118: 3 | 120: 1 | 120: 9 | 122: 9 | 124: 2 | 124: 6 | 125: 8 | 128: 3 | 142: 8 | 187: 9 | 189: 10 | 194: 12 | 200: 5.
molibus. 58: 9.
molit. 224: 2.
molitionis. 202: 3.
momentum. 102: 2.
monſtravit. 45: 5.
monte. 77: 2.
montem. 74: 3 | 75: 2 | 145: 6.
montes. 163: 10.
montis. 68: 1 | 70: 2.
montium. 60: 5 | 206: 3.
monumentis. 214: 5.
monumentum. 215: 8.
moverit. 47: 7.
more. 3: 9.
multa. 3: 10 | 161: 14 | 170: 6 | 171: 2 | 205: 1 | 223: 3.
multæ. 223: 5 | 228: 2.
multiplicatio. 99: 8.
multiplicatur. 86: 6.
multiplici. 188: 1.
multis. 15: 5 | 58: 9 | 169: 3.
multo. 216: 10.
munditiarum. 157: 7.
munera. 203: 11.
muneri. 149: 14.
muneribus. 92: 1 | 78: 10 | 148: 11 | 150: 9 | 151: 9 | 153: 5 | 154: 7 | 155: 13.
munerum. 157: 2 | 172: 8 | 202: 5.
muniendam. 14: 9.
muniendi. 60: 7.
mure. 14: 1.
muros. 214: 8 | 227: 1.
mutata. 145: 13.
mutet. 53: 5.

N

Namque. 41: 2.
naſcitur. 49: 3.
naſcuntur. 205: 1 | 205: 12 | 207: 2.
natura. 57: 6.
naturæ. 159: 11.
naturalis. 1: 3.
naumachiæ. 47: 12 | 48: 2.
naumachiam. 77: 4.
neceſſaria. 216: 15 | 232: 5.
neceſſariæ. 3: 6.
neceſſariis. 58: 9.
neceſſarium. 112: 1.
neceſſe. 3: 4 | 195: 11 | 207: 2 | 207: 5 | 210: 3.
neceſſitas. 203: 1.
neceſſitate. 48: 6.
neceſſitatem. 87: 5 | 167: 9.
negaverim. 230: 3.
negligentia. 203: 3 | 230: 4.
negligentiam. 190: 1.
negotiatoribus. 200: 4.
negotiis. 2: 5.
negotium. 28: 1 | 31: 1 | 189: 1.
neminem. 195: 10 | 208: 5.
nemo. 223: 2.
nemorum. 164: 2.
neque. 2: 6 | 136: 8 | 137: 8 | 137: 2 | 188: 11 | 190: 8 | 192: 4 | 192: 4 | 192: 5 | 215: 3 | 215: 3 | 215: 4 | 224: 1 | 230: 1 | 230: 1.
nero. 145: 9.
nerone. 34: 2 | 185: 1.
neronianam. 163: 8.
neroniani. 74: 2.
neronianos. 156: 5.
nerva. 1: 7 | 183: 1 | 186: 3 | 187: 1.
nervæ. 113: 1 | 156: 13 | 183: 1 | 204: 4.
nervam. 155: 16 | 164: 7.
neſcio. 1: 7.
neve. 225: 1.
ni. 211: 5.
nihil. 53: 5 | 70: 2 | 156: 15 | 159: 14 | 194: 9.
nihilominus. 54: 1.
nihilum. 229: 7 | 230: 2.
nimiis. 209: 3.
niſi. 47: 11 | 97: 4 | 119: 6 | 158: 5 | 159: 5 | 169: 5 | 195: 10 | 206: 8.
nobis. 141: 6 | 181: 4 | 231: 1.
nocent. 213: 9.
noctibusque. 188: 9.
noctu. 189: 6.
nomen. 15: 3 | 30: 1 | 39: 4 | 52: 1 | 87: 7 | 88: 7 | 154: 9.
nomina. 4: 8 | 78: 12 | 146: 7 | 149: 2 | 168: 3 | 229: 6.
nominati. 176: 3.
nominavit. 189: 4.
nomine. 20: 1 | 66: 8 | 78: 10 | 80: 8 | 125: 2 | 148: 2 | 148: 6 | 149: 6 | 149: 10 | 150: 2 | 150: 6 | 151: 1 | 151: 6 | 152: 12 | 152: 3 | 152: 8 | 153: 1 | 154: 1 | 154: 5 | 154: 12 | 155: 4 | 155: 5

155: 5 | 155:9 | 193:11 | 223: 5 | 228: 2.
nominibus. 146: 6.
nonagenaria. 111: 9.
nonagenumquinum. 111: 12.
nondum. 63: 5.
nonio. 49: 9 | 183: 4.
nonniſi. 192: 2.
nos. 122: 7 | 144: 5 | 166: 3 | 181: 8 | 187: 2.
noſſe. 2: 5.
noſtra. 128:1 | 136:1 | 159: 8 | 181: 5 | 204: 4.
noſtræ. 2:4 | 60:2 | 195:13.
noſtram. 112: 4.
noſtras. 141: 4.
noſtri. 41: 5 | 216: 10.
noſtris. 159: 3.
noſtro. 163: 5 | 194: 6.
notabili. 43: 6.
notam. 209: 10.
notitiam. 4: 8 | 190: 5.
notum. 189: 20.
nova. 146: 2 | 155: 20 | 187: 10.
novæ. 75: 7 | 158: 3.
novaverant. 105: 2.
novaverunt. 91: 6 | 99: 3.
novembres. 209: 2.
novi. 57:7 | 156:10 | 163:6.
noviſſime. 214: 1.
novo. 123: 1 | 137: 10.
novos. 187: 10.
novum. 164: 7 | 189: 19 | 192: 5 | 199: 8 | 199: 9 | 230: 1.
novus. 13: 2 | 52: 5 | 56: 1 | 63: 1 | 72: 1 | 138:9 | 155: 1 | 155: 5 | 161: 8 | 189: 11.
nulla. 145: 12.
nullam. 117: 7.
nulli. 122: 10 | 209: 11.
nullius. 47: 10.
numerandum. 145: 6.
numero. 88: 5 | 157: 3 | 188: 9.
numerum. 97: 5 | 168: 1 | 189: 2 | 189: 9 | 203: 2.
numerum. 188: 12.
numerus. 201: 4.
nuſquam. 47: 11.

O

Objacentibus. 163: 11.
objecti. 160: 1.
obnoxium. 195: 7.
obſcurior. 137: 11.
obſepit. 225: 1.
obſervanda. 187: 5.
obſervandum. 122: 12.
obſervare. 187: 2.
obſervari. 199: 1.
obſervata. 165: 3.
obſervatam. 209: 10.
obſervatio. 79: 10.
obſervatur. 79: 7 | 117: 3 | 194: 10.
obſtant. 141: 15.
obſtaturum. 209: 8.
obvenientibus. 161: 17.
obveniſſe. 168: 8.
occaſione. 217: 6.
occupant. 213: 5.
occupari. 214: 4.
occupaſſe. 217: 3.
occurrendo. 159: 7.
octavam. 85: 1.
octavam. 107: 3.
octavianus. 75: 6.
octavius. 183: 3.
octogenaria. 111: 3.
octogenumquinum. 111: 6.
octo. 116: 1.
octogies. 30: 3.
octonaria. 88: 3 | 108: 7.
oculis. 60: 3.
offenſas. 144: 6 | 231: 6.
officia. 3: 10.
officii. 59: 4 | 113:6 | 146: 11 | 189: 16 | 231: 6.
officio. 174: 4 | 181: 8.
officium. 2: 1 | 3: 3 | 181: 3.
oletarit. 171: 2.
oletato. 171: 1 | 171: 3.
olidam. 171: 3.
olim. 81: 1.
omiſit. 40: 8.
omiſſæ. 145: 12.
omiſſo. 64: 5 | 163: 7.
omne. 124: 10 | 204: 8 | 222:7.
omnem. 62: 4 | 100: 4 | 138: 8.
omnes. 41: 2 | 52: 6 | 61: 3 | 90: 7 | 99: 1 | 104: 6 | 105: 2 | 123: 2 | 128: 1 | 145: 2 | 162: 4 | 191: 4 | 202: 4 | 204: 8 | 211: 3 | 212: 7.
omnes. 147: 1.
omni. 90: 8 | 156:9 | 197: 8.
omnia. 99: 3 | 113:9 | 144: 5 | 214: 2 | 222: 9.
omnibus. 65: 6 | 127: 3 | 164: 5 | 200: 4 | 208: 4 | 208: 4 | 209: 10 | 209: 10.
omnibuſque. 226: 2.
omnis. 1: 1 | 2: 6 | 82: 6 | 165: 3 | 193: 4.
omnium. 149: 5 | 196: 10 | 226: 1.
onerandam. 101: 4.
onere. 207: 7.
opacitate. 164: 2.
opera. 30: 2 | 59: 1 | 202: 5 | 203: 4 | 205: 1 | 205: 12 | 206: 4 | 214: 6 | 216: 4.
operæ. 159: 6.
operam. 189: 5.
opere. 6: 2 | 23: 3 | 35: 4 | 35: 6 | 35: 8 | 40: 3 | 40: 6 | 47: 5 | 48: 1 | 48: 10 | 49: 1 | 54: 6 | 54: 7 | 54: 10 | 58: 2 | 58: 3 | 58: 6 | 145: 9 | 156: 8.
opere. 29: 6.
operi. 158: 3.
operibus. 9: 1 | 78: 10 | 148: 10 | 149: 13 | 150: 8 | 151: 8 | 152: 6 | 153: 4 | 154: 8 | 155: 12 | 172: 3.
operis. 205: 15 | 210: 2.
operum. 59: 3 | 157: 2 | 168: 5 | 171: 8.
opifices. 202: 1.
opificum. 168: 2.
oportebit. 225: 4.
oportere. 193: 7 | 195: 3.
oporteret. 226: 2.
oportet. 60: 1 | 158: 5 | 199: 1 | 202: 2 | 209: 1.
oportuit. 230: 5.
oppidum. 163: 11.
opponenda. 188: 2.
opponit. 224: 2.
oppoſitus. 103: 1.
optimi. 112: 6.
optimum. 209: 2.
opto. 231: 5.
opus. 47: 12 | 50: 1 | 53: 4 | 105: 3 | 113: 6 | 161: 12 | 179: 8 | 205: 4 | 209: 4 | 209: 7 | 212: 4 | 212: 8.
opus. 210: 5.
orbis. 156: 14.
ordinandis. 176: 4.
ordinari. 162: 5.
ordinationem. 158: 3 | 196: 1.
ordinem. 3: 10 | 78: 3.
ordinentur. 199: 1.
ordines. 78: 2.
ordini. 176: 4.
origine. 159: 10.
originem. 46: 2 | 80: 4.
origo. 78: 15.
oriatur. 163: 9.
oriens. 57: 4.

N N oritur.

Digitized by Google

oritur. 149: 7.
oriuntur. 86: 5 | 213: 1.
oſtendere. 78: 5 | 79: 2.
oſtendimus. 90: 8.
oſtendit. 46: 3 | 117: 2.
otioſæ. 157: 7.
otioſas. 58: 10.

P

Palam. 195: 2.
palatium. 75: 1.
pallantianos. 69: 1 | 72: 3 | 124: 9.
paluſtribus. 46: 4.
papirio. 22: 4 | 23: 1.
par. 156: 15.
parata. 200: 11.
parciſſime. 195: 6.
pariter. 208: 6.
pars. 59: 4 | 67: 5 | 79: 8 | 139: 4 | 210: 3 | 216: 4 | 216: 6.
parte. 54: 7 | 58: 4 | 69: 1 | 81: 7 | 156: 9 | 180: 4 | 214: 8 | 215: 2 | 216: 13.
partem. 25: 1 | 41: 5 | 62: 4 | 73: 1 | 75: 6 | 195: 12 | 209: 3.
partes. 3: 6 | 206: 1.
partibus. 117: 3.
partienda. 149: 3.
partientium. 162: 1.
partitione. 156: 1.
parum. 47: 10 | 49: 6 | 141: 13 | 159: 3.
paſcere. 226: 4.
paſſim. 200: 3 | 217: 4.
paſſus. 47: 4 | 47: 7 | 49: 5 | 52: 9 | 54: 10.
paſſuum. 16: 2 | 16: 4 | 16: 5 | 16: 7 | 21: 3 | 21: 5 | 26: 1 | 26: 2 | 26: 3 | 34: 1 | 34: 3 | 35: 2 | 35: 3 | 35: 4 | 35: 6 | 35: 7 | 35: 8 | 37: 4 | 39: 2 | 40: 3 | 40: 4 | 40: 5 | 40: 6 | 47: 2 | 47: 3 | 47: 5 | 47: 6 | 48: 9 | 48: 10 | 48: 11 | 54: 4 | 54: 5 | 54: 6 | 54: 8 | 54: 10 | 57: 7 | 58: 1 | 58: 2 | 58: 4 | 58: 6 | 58: 6 | 161: 14.
patere. 214: 9.
paterent. 212: 10.
patrimonio. 113: 9.
pauca. 200: 10.
paucis. 163: 11 | 209: 10.
pauciſſimis. 208: 5.
paullino. 186: 1.
paullo. 172: 7.
paullus. 176: 1 | 179: 9 | 188: 8 | 191: 1 | 193: 6 | 211: 9 | 214: 3.
peculiaribus. 200: 4.
pecuniam. 216: 14.
pecunias. 179: 7.
pedarius. 174: 3.
pedes. 58: 8 | 115: 6 | 116: 1 | 190: 11 | 191: 10 | 214: 8 | 215: 2.
pedibus. 117: 7.
pedis. 79: 8 | 116: 1.
pejoremve. 221: 3.
pene. 44: 1 | 89: 2.
penes. 168: 6.
pendebat. 161: 16.
perducebatur. 37: 5 | 52: 1.
perducendæ. 24: 1.
perducendam. 22: 6 | 32: 2 |
perducerent. 216: 13.
perducerentur. 65: 5 | 189: 11.
perduceret. 29: 5 | 201: 5.
perduceretur. 145: 8.
perducitur. 156: 9.
perducta. 5: 2 | 22: 2.
perductæ. 24: 4.
perductam. 33: 1.
perduxerimus. 181: 6.
perduxerunt. 63: 4.
perduxit. 45: 2 | 48: 2 | 49: 2 | 145: 11.
perforant. 143: 2.
peregrinos. 28: 2 | 223: 2.
pereuntes. 157: 6.
perimetri. 108: 2 | 108: 5 | 108: 8 | 108: 10 | 109: 5 | 109: 7 | 110: 2 | 110: 5 | 110: 8 | 110: 11 | 110: 14 | 110: 18 | 110: 21 | 110: 25 | 110: 28 | 110: 32 | 111: 1 | 111: 4 | 111: 7 | 111: 10 | 111: 13 | 111: 16 | 111: 23.
perimetri. 107: 11 | 108: 13.
perimetro. 82: 7.
perinde. 194: 10.
peritorum. 205: 6.
perlatas. 165: 2.
permanent. 160: 2.
permiſerint. 229: 9.
permiſerunt. 229: 5.
permiſiſsent. 229: 6.
permiſſu. 170: 1.
permiſſum. 167: 1.
permittatur. 190: 10.
permittente. 172: 2.
permittit. 192: 2.
permixta. 161: 15.
perpetuis. 145: 2.
perpetuo. 195: 3.
perpetuus. 172: 1.
perplexam. 146: 9.
perſecutus. 78: 3 | 112: 8.
perſeveret. 180: 6.
perſico. 183: 2.
perſonarum. 190: 7.
perſpicio. 47: 10.
pertetendi. 60: 7.
pertinet. 195: 12.
pertinebant. 196: 2 | 216: 12.
pertinebit. 4: 4.
pertinens. 2: 3 | 4: 8.
pertinentes. 204: 9.
pertinentia. 3: 9 | 204: 6 | 187: 4.
pertinentium. 203: 10.
pertinere. 188: 1 | 204: 10.
pertineret. 167: 7 | 194: 8.
pertinet. 165: 1 | 199: 13.
pertinuerit. 166: 9.
pertinuit. 15: 4 | 24: 4.
pervenire. 221: 4.
perveniret. 120: 5 | 137: 9 | 200: 6.
pervenit. 57: 3 | 75: 7 | 164: 4.
pervertebat. 155: 19.
pervidentiſſimum. 47: 8.
perviridi. 35: 1.
petitoribus. 194: 3.
petitum. 167: 3.
petronius. 185: 3.
pictura. 46: 3.
pignoribus. 223: 5.
pignoris. 223: 6 | 228: 2.
piiſſimi. 91: 2 | 156: 13.
pilæ. 207: 6.
pinguis. 56: 3.
piſcina. 56: 6 | 66: 7 | 118: 3 | 120: 9 | 121: 7 | 122: 12 | 125: 5 | 136: 2 | 137: 7.
piſcinæ. 120: 10.
piſcinam. 75: 5 | 118: 3 | 118: 6 | 118: 7 | 119: 3 | 119: 4 | 120: 5 | 120: 8 | 120: 13 | 121: 4 | 122: 2 | 122: 2 | 124: 5 | 136: 5 | 137: 2.
piſcinas. 76: 5.
piſcinis. 66: 2 | 67: 1 | 72: 1 | 142: 9.
piſo. 185: 2.
piſoni. 185: 2.
placere. 176: 4 | 188: 11 | 189: 3 | 214: 7.
placuit. 162: 4.
plana. 81: 4.

planco.

planco. 181: 9.
plautio. 36: 3.
plautium. 14: 6.
plebei. 178: 2.
pleræque. 161: 17.
plerique. 142: 12 | 156: 10 | 217: 2.
pleriſque. 79: 6 | 117: 3 | 156: 6.
plerumque. 93: 2 | 161: 7 | 205: 3 | 213: 1.
plumbariis. 80: 6.
plumbarios. 81: 3.
plumbatis. 211: 1.
plumbea. 81: 4.
plumbeam. 190: 9.
plumbi. 200: 8.
plumbum. 204: 8.
plura. 144: 3.
plures. 86: 7 | 87: 1 | 156: 3 | 156: 7 | 208: 6 | 210: 2.
pluribus. 35: 5 | 47: 1 | 54: 8 | 58: 4 | 91: 6 | 122: 4 | 124: 4 | 126: 2 | 163: 2 | 213: 2.
plurimum. 136: 5.
plurium. 205: 8.
plus. 84: 1 | 92: 5 | 97: 2 | 100: 3 | 113: 3 | 135: 3 | 136: 3 | 199: 3.
plus. 107: 2.
pluvia. 159: 14.
pluviarum. 56: 4.
pœna. 216: 3 | 230: 4.
pœnæ. 10: 3.
pœnaque. 218: 2.
pollicitus. 212: 2.
pollione. 182: 1.
pompejo. 184: 2.
pompejus. 186: 4.
ponam. 4: 10 | 112: 2.
ponatur. 199: 3.
ponebatur. 138: 9.
ponemus. 146: 10.
ponenda. 158: 5.
ponere. 215: 4 | 222: 8.
ponit. 225: 1.
pontes. 48: 5.
populi. 47: 11 | 189: 6.
populo. 204: 4 | 222: 6 | 223: 7.
populum. 218: 4.
populuſque. 218: 5.
porcius. 183: 4.
porro. 211: 2 | 218: 1.
porta. 14: 4.
portam. 16: 4 | 16: 7 | 22: 1 | 24: 5 | 67: 4 | 70: 3 | 76: 3.
portari. 212: 5.
poſcit. 209: 8.
poſita. 89: 2.
poſitam. 146: 6.
poſitamque. 167: 9.
poſitas. 118: 4.
poſiti. 91: 3 | 199: 5.
poſitio. 102: 2.
poſitis. 66: 5 | 120: 9.
poſitos. 196: 5.
poſitum. 121: 2.
poſſe. 3: 2 | 146: 10 | 163: 6.
poſſem. 4: 2.
poſſent. 191: 7 | 212: 6.
poſſeſſor. 216: 13.
poſſeſſore. 193: 5.
poſſeſſorem. 199: 8.
poſseſsoribus. 41: 1 | 194: 5 | 211: 7.
poſseſsoribuſve. 222: 4.
poſseſsorum. 142: 12 | 205: 14 | 213: 1.
poſset. 29: 4 | 216: 8.
poſſidere. 194: 14.
poſſiderent. 193: 11.
poſſimus. 61: 2.
poſſint. 194: 3 | 207: 1 | 212: 6.
poſſint. 222: 2.
poſſit. 187: 9 | 203: 1.
poſsumus. 231: 4.
poſsunt. 62: 1 | 144: 1.
poſtea. 6: 2 | 14: 3 | 80: 3 | 183: 5.
poſtea. 37: 6.
poſtquam. 145: 9 | 170: 2 | 189: 18.
poſtumius. 174: 2.
poſuimus. 119: 2 | 122: 7 | 125: 5.
poteſt. 104: 5 | 169: 4.
poteſt. 119: 2.
poteſtaſque. 223: 6 | 229: 2.
poteſtate. 173: 2.
poteſtatem. 167: 3.
potior. 167: 4.
potiſſimum. 2: 4 | 167: 2.
potuerunt. 65: 6.
potui. 3: 9 | 162: 5.
potuit. 115: 3 | 124: 3 | 126: 1 | 128: 5.
præbenda. 180: 2.
præberi. 179: 9.
præbita. 137: 3.
præbuiſse. 200: 4.
præcedit. 52: 6 | 142: 4.
præceptis. 31: 4.
præceſſit. 3: 5.
præcipit. 209: 7.
præcipue. 208: 2.
præcipuum. 113: 5 | 204: 13 |
præcludunt. 214: 1.
præconeſque. 178: 1.
prædia. 194: 6 | 194: 9 | 194: 15.
prædiave. 171: 5.
prædiis. 194: 12 | 222: 2.
prædiorum. 192: 5 | 194: 5 | 222: 3.
præeſsent. 176: 5.
præeunte. 112: 6.
præfecti. 179: 5.
præficere. 171: 6.
præfuerint. 181: 9.
præmium. 216: 4.
prænestina. 16: 1 | 21: 8.
præparatio. 211: 5.
præparatis. 208: 4.
præpoſitorum. 203: 4.
præpoſitum. 60: 1.
præſcribente. 164: 8.
præſenti. 128: 4.
præſidiario. 54: 1.
præſidiis. 159: 3.
præſidium. 203: 1.
præſint. 180: 2.
præſtandas. 138: 1.
præſtare. 189: 15.
præſtat. 159: 2.
præſtet. 231: 6.
præſto. 181: 4.
præter. 40: 7 | 117: 10 | 122: 6 | 179: 1.
præterea. 78: 2 | 122: 14 | 124: 8 | 138: 3 | 141: 1.
prætereuntis. 103: 1.
præterit. 158: 3.
prætermiſiſse. 4: 8.
præterquam. 216: 1 | 225: 2 | 225: 3 | 229: 9.
prætor. 28: 1 | 223: 2.
prætores. 179: 4.
prætori. 223: 4.
prætoribus. 180: 1.
prætorius. 174: 2.
præturæ. 31: 2.
prævalent. 91: 5.
pretium. 159: 6.
preſsura. 62: 5 | 101: 2.
preſsuram. 117: 6.
pridie. 203: 6.
primis. 4: 6 | 156: 7 | 159: 12 | 161: 10 | 162: 5 | 199: 10 | 202: 5.
primum. 2: 4 | 4: 8 | 34: 2 | 37: 6 | 45: 2 | 122: 13 | 213: 2.
primus. 171: 7 | 189: 18.

princi-

Digitized by Google

principe. 34: 2 | 181: 5 | 189: 14.
principem. 47: 8.
principes. 2: 3 | 142: 5.
principi. 163: 4 | 194: 6.
principibus. 195: 6.
principis. 10: 2 | 91: 2 | 113: 1 | 125: 6 | 155: 18 | 156: 13 | 159: 2 | 187: 10 | 195: 2.
principium. 220: 1.
principum. 10: 4 | 112: 3 | 141: 11 | 166: 7 | 195: 11.
priores. 145: 11.
priori. 52: 6.
prioribus. 80: 7.
priorum. 195: 11.
privata. 203: 4 | 217: 2.
privataque. 8: 1.
privatarum. 167: 5.
privati. 167: 7 | 191: 7 | 196: 1.
privatis. 49: 6 | 78: 11 | 144: 1 | 148: 3 | 148: 7 | 149: 11 | 150: 2 | 150: 7 | 151: 6 | 152: 1 | 152: 4 | 152: 8 | 154: 5 | 154: 12 | 155: 4 | 155: 10 | 172: 3 | 180: 5 | 187: 5 | 216: 11.
privatis. 151: 2 | 153: 2 | 155: 6.
privatiſque. 78: 5.
privato. 191: 3.
privatorum. 10: 1 | 27: 1 | 48: 3 | 142: 11 | 211: 3 | 212: 3 | 212: 5 | 212: 9.
privatos. 157: 3 | 164: 11 | 189: 13 | 191: 2.
privatus. 166: 1.
privilegium. 193: 1.
prius. 67: 5 | 74: 1 | 200: 9.
priuſquam. 78: 12 | 145: 7 | 161: 3.
probabile. 81: 9.
probandorum. 168: 5.
probare. 190: 8.
probaremus. 144: 6.
probem. 139: 3.
procurator. 190: 2.
procuratorem. 189: 16 | 189: 17.
procuratoris. 196: 8.
producendi. 47: 8.
proferamus. 78: 14.
proficiet. 4: 7.
prohibendis. 195: 8.
prohiberentur. 211: 7 | 218: 2.
prohibetur. 195: 3.
promiſeramus. 204: 11.
promulgata. 173: 3.
promus. 103: 3.
prope. 54: 8 | 124: 8 | 126: 3 | 155: 20 | 204: 1.
proprius. 35: 6 | 58: 5.
propoſitaque. 79: 1.
propriam. 172: 4.
proprias. 39: 3.
proprie. 138: 4.
proprietas. 164: 4.
proprietatem. 161: 16.
proprio. 48: 1 | 66: 8 | 137: 9 | 155: 2 | 161: 14 | 205: 6.
proprium. 117: 11 | 217: 1.
propter. 62: 2 | 117: 6.
prorogatum. 31: 2.
protinus. 189: 17.
proveniunt. 61: 4.
providentia. 112: 6 | 155: 17.
provinciam. 168: 7.
proviſa. 214: 2.
proxima. 52: 2 | 63: 1.
proximæ. 197: 4.
proxime. 16: 7 | 21: 3 | 212: 5.
proximis. 40: 4 | 179: 3 | 204: 2.
proximo. 197: 2.
proximos. 200: 11.
prudenti. 205: 3.
publica. 8: 1 | 170: 4 | 191: 10 | 201: 1 | 201: 1 | 203: 5 | 214: 7 | 217: 2.
publicabantur. 170: 4.
publicæ. 192: 3 | 203: 8 | 216: 9.
publicam. 187: 7.
publicarum. 176: 2 | 221: 1 | 223: 9.
publicas. 168: 5 | 189: 2.
publicata. 156: 1.
publicatam. 201: 2.
publicavit. 172: 6.
publice. 171: 1 | 193: 1.
publici. 144: 1 | 189: 5.
publicii. 21: 6 | 77: 3.
publicis. 9: 1 | 49: 6 | 78: 5 | 78: 10 | 142: 11 | 148: 8 | 148: 10 | 149: 12 | 149: 13 | 150: 7 | 150: 8 | 151: 8 | 152: 5 | 152: 6 | 153: 3 | 153: 4 | 154: 6 | 154: 8 | 155: 11 | 155: 12 | 172: 3 | 176: 5 | 188: 4 | 191: 2 | 191: 4.
publicis. 151: 7.
publiciſque. 180: 5.
publico. 166: 6 | 171: 7 | 180: 4.
publicorum. 48: 6 | 188: 9 | 188: 12 | 189: 13 | 189: 1.
publicos. 165: 4 | 176: 6 | 200: 6.
publicum. 167: 7 | 216: 12.
puella. 45: 5.
puncta. 81: 1 | 199: 15.
punctis. 200: 3.
purior. 158: 1.
puriſſimo. 161: 1.
puriſſimus. 57: 6.
puta. 87: 8.
putant. 80: 5 | 137: 12.
putei. 160: 1.
puteis. 11: 3.
puteus. 230: 1.
pyramides. 58: 9.
pyrrho. 23: 1.

Q

Quadam. 146: 2.
quadragenaria. 110: 10 | 116: 2.
quadragenumquinum. 110: 13.
quadrans. 87: 9.
quadrantem. 92: 4 | 107: 11 | 108: 8 | 110: 21 | 111: 8 | 111: 16.
quadrantes. 82: 4 | 90: 2.
quadrantibus. 88: 2.
quadrantum. 82: 1 | 82: 3.
quadrato. 80: 2 | 209: 12.
quadratorum. 88: 5 | 88: 11 | 90: 5.
quadratos. 88: 8.
quadrati. 83: 2.
quadratus. 79: 11 | 80: 1 | 85: 2 | 107: 4 | 107: 5.
quadratum. 82: 1.
quæcunque. 142: 3.
quædam. 3: 7 | 61: 4 | 62: 1 | 165: 2 | 196: 2.
quæque. 3: 2 | 4: 10 | 78: 15 | 112: 2 | 146: 7 | 155: 2 | 162: 6 | 202: 5 | 212: 4.
quærentibus. 45: 4 | 205: 5.
quæſtoribus. 168: 7.
qualemcumque. 190: 9.
qualitate. 53: 5.
qualitatem. 163: 1.
quampluribus. 202: 6.
quamvis. 43: 6 | 104: 6 | 136: 4 | 138: 7 | 145: 13 | 161: 1 | 180: 6.
quando. 159: 8 | 190: 1.
quanta. 78: 5 | 104: 3 | 179: 5 | 195: 8.
quantæque. 60: 5.
quanto. 167: 4.

quanto-

Digitized by Google

quantopere. 169: 1.
quantulacumque. 217: 5.
quantum. 6: 2 | 6: 2 | 6: 2 | 7: 1 | 7: 1 | 8: 1 | 9: 1 | 9: 2 | 10: 1 | 10: 1 | 78: 8 | 78: 8 | 78: 9 | 78: 9 | 78: 10 | 78: 10 | 78: 11 | 133: 1 | 200: 6 | 231: 1.
quantumque. 112: 4.
quapropter. 3: 8.
quaque. 97: 6.
quarta. 180: 4.
quartiſdecimis. 80: 1.
quartum. 63: 2.
quaſdam. 45: 5 | 117: 4.
quaſi. 66: 3 | 155: 20 | 173: 1 | 174: 3.
quaſque. 168: 4.
quaſſati. 27: 1.
quatenus. 29: 4.
quattuor. 91: 6 | 99: 2 | 105: 1 | 108: 2 | 108: 12.
quattuor. 109: 9.
quemadmodum. 79: 9 | 99: 5 | 113: 8.
quia. 15: 2 | 40: 8 | 41: 1 | 53: 6 | 64: 1 | 80: 3 | 97: 5 | 147: 1 | 159: 10 | 159: 11 | 163: 10 | 164: 1 | 189: 9 | 199: 3 | 205: 4 | 209: 4.
quibuſcunque. 229: 8.
quibuſdam. 58: 8 | 64: 4 | 122: 11 | 147: 1 | 196: 12.
quibuſque. 78: 7.
quicquid. 155: 18.
quicunque. 220: 2 | 222: 9.
quid. 4: 7 | 48: 1 | 78: 15 | 146: 10 | 159: 1 | 172: 2 | 172: 3 | 172: 3 | 189: 19 | 203: 6 | 203: 6 | 218: 1 | 222: 7 | 223: 6 | 224: 2 | 225: 2 | 225: 4.
quidam. 37: 1 | 80: 5.
quidem. 60: 2 | 92: 1 | 138: 8 | 155: 3 | 157: 6 | 161: 6 | 168: 3 | 169: 5 | 196: 7 | 196: 10 | 199: 5 | 216: 11.
quinaria. 86: 5 | 87: 8 | 107: 11.
quinariæ. 83: 3 | 83: 4 | 85: 1 | 85: 1 | 86: 1 | 86: 3 | 86: 7 | 87: 1 | 92: 4 | 96: 1 | 96: 2 | 107: 3 | 107: 7 | 107: 9 | 113: 4 | 118: 3 | 118: 6 | 120: 5 | 120: 6 | 120: 7 | 120: 8 | 122: 1 | 122: 8 | 123: 2 | 124: 10 | 125: 3 | 137: 3 | 148: 3 | 148: 6 | 148: 9 | 148: 11 | 149: 1 | 149: 6 | 147: 8 | 149: 11 | 149: 11 | 149: 12 | 149: 12 | 149: 13 | 149: 14 | 149: 14 | 150: 2 | 150: 2 | 150: 3 | 150: 6 | 150: 7 | 150: 7 | 150: 8 | 150: 9 | 150: 10 | 150: 10 | 151: 2 | 151: 3 | 151: 6 | 151: 6 | 151: 8 | 151: 9 | 151: 9 | 151: 10 | 151: 11 | 152: 1 | 152: 4 | 152: 4 | 152: 5 | 152: 5 | 152: 6 | 152: 7 | 152: 8 | 152: 9 | 152: 9 | 153: 2 | 153: 3 | 153: 4 | 153: 4 | 153: 5 | 154: 1 | 154: 2 | 154: 2 | 154: 5 | 154: 6 | 154: 7 | 154: 8 | 154: 8 | 154: 10 | 154: 10 | 154: 12 | 154: 12 | 155: 7 | 155: 10 | 155: 10 | 155: 11 | 155: 12 | 155: 13 | 155: 13 | 155: 14.
quinariæ. 107: 3.
quinariam. 81: 9 | 84: 1 | 87: 10 | 107: 12 | 108: 3 | 108: 6 | 191: 12.
quinariam. 107: 2.
quinariarum. 78: 12 | 86: 8 | 87: 5 | 90: 6 | 99: 8 | 113: 2 | 115: 2 | 117: 9 | 118: 4 | 119: 4 | 120: 1 | 120: 3 | 120: 11 | 120: 13 | 122: 3 | 122: 9 | 124: 2 | 125: 8 | 127: 2 | 135: 4 | 139: 5 | 142: 5 | 146: 13 | 148: 1 | 148: 3 | 148: 7 | 148: 8 | 148: 10.
quinarias. 93: 6 | 95: 1 | 98: 1 | 98: 2 | 105: 4 | 108: 8 | 108: 11 | 109: 1 | 109: 3 | 109: 5 | 109: 8 | 109: 9 | 110: 3 | 110: 6 | 110: 9 | 110: 12 | 110: 15 | 110: 19 | 110: 22 | 110: 26 | 110: 30 | 110: 33 | 111: 2 | 111: 5 | 111: 11 | 111: 14 | 111: 18 | 111: 20 | 111: 23 | 111: 26 | 116: 3 | 116: 5 | 118: 7 | 121: 4 | 122: 13 | 122: 14 | 123: 2 | 124: 7 | 124: 9 | 125: 1 | 125: 4 | 135: 1 | 136: 3 | 138: 2 | 138: 9 | 138: 10 | 155: 4 | 155: 5.
quinarias. 111: 8.
quinariis. 93: 1 | 97: 2 | 114: 1 | 116: 4 | 116: 6 | 116: 8 | 118: 1 | 119: 1 | 119: 3 | 120: 4 | 121: 2 | 121: 3 | 121: 6 | 123: 3 | 124: 8 | 127: 3 | 135: 3 | 136: 7 | 137: 5 | 137: 6 | 137: 8 | 139: 1 | 149: 4.
quinario. 80: 8.
quinctiliano. 184: 1.
quinctius. 218: 4.
quincuncem. 88: 1.
quincuncem. 108: 3 | 108: 13 | 110: 6 | 110: 6 | 110: 12 | 110: 25 | 110: 32 | 111: 14 | 111: 17 | 111: 18.
quinos. 214: 8 | 215: 2.
quinquagenaria. 110: 17.
quinquagenumquinum. 110: 20.
quinquaginta. 190: 11 | 191: 10.
quinque. 62: 3 | 80: 9 | 81: 4 | 81: 9 | 88: 9 | 90: 3 | 109: 7 | 115: 6.
quintum. 24: 2.
quinumdenum. 109: 4.
quique. 179: 4 | 227: 1.
quis. 166: 1 | 169: 2 | 171: 1 | 171: 2 | 187: 6 | 187: 7 | 187: 7 | 194: 11 | 216: 2 | 223: 8 | 224: 1.
quiſque. 194: 14.
quoad. 193: 11.
quominus. 221: 3 | 226: 4 | 229: 2 | 229: 7.
quoniam. 29: 1 | 30: 3 | 52: 3 | 78: 1 | 81: 6 | 104: 3 | 115: 3 | 124: 4 | 126: 1 | 149: 7 | 160: 3 | 204: 10 | 210: 1 | 211: 3.
quoque. 1: 5 | 45: 1 | 53: 3 | 57: 2 | 59: 2 | 60: 3 | 66: 4 | 82: 1 | 96: 3 | 101: 3 | 157: 5 | 162: 3 | 163: 6 | 164: 2 | 168: 3 | 173: 3 | 188: 6 | 188: 7 | 189: 20 | 197: 4 | 199: 1 | 199: 11 | 203: 7 | 207: 6.
quorundam. 159: 7 | 199: 4.
quoſdam. 191: 2 | 196: 5.
quot. 7: 3 | 78: 7 | 178: 1.
quotiens. 3: 5 | 48: 5 | 48: 12 | 53: 4 | 57: 2 | 87: 4 | 100: 5 | 101: 1 | 156: 5 | 167: 1 | 196: 7 | 197: 3 | 212: 8.
quoto. 5: 1 | 5: 2.
quove. 222: 1.

R

Radicibus. 213: 5.
ramis. 200: 8.
ramo. 115: 5.
ramus. 20: 1.
rapacior. 141: 8.
rapit. 103: 1.
rapitur. 199: 4.
ratio. 47: 7 | 79: 2 | 82: 1 | 88: 4 | 89: 2 | 90: 6 | 91: 3 | 99: 5 | 99: 6 | 137: 5 | 141: 7.

ratione. 79: 3 | 88: 2 | 96: 3.
rationem. 6: 3 | 90: 4 | 101: 4 | 104: 7.
rationi. 91: 5 | 99: 1.
rationis. 78: 12 | 89: 1.
ravilla. 36: 2.
re. 32: 2 | 96: 3 | 128: 4 | 173: 1 | 173: 5 | 196: 2 | 216: 7.
recentibus. 205: 15.
receptus. 83: 5.
receſſiſſe. 141: 15.
recipi. 119: 2.
recipiat. 138: 8.
recipitur. 120: 13 | 124: 6.
recipiunt. 87: 4.
recipiuntur. 67: 1 | 72: 2 | 121: 7.
recognoſcenda. 188: 3.
recte. 228: 1.
rectum. 102: 2.
rectus. 76: 1.
redactum. 200: 8.
redactus. 85: 3 | 107: 6.
reddita. 43: 2 | 156: 7.
redegit. 204: 5.
redemptores. 205: 11 | 211: 6.
redemptoribus. 167: 9.
redigeretur. 216: 6.
redigitur. 194: 2.
reditu. 203: 9.
reditum. 204: 1.
reditus. 199: 15.
refectio. 156: 5.
refecturum. 212: 1.
reficere. 222: 7.
reficerentur. 212: 2.
refici. 208: 1.
reficiendarum. 212: 8.
reficiendis. 211: 11.
reficiendorum. 28: 2.
reficiendos. 211: 6 | 214: 6.
reficiuntur. 48: 5.
regina. 156: 14.
regione. 48: 5 | 57: 5.
regionem. 75: 2 | 75: 7 | 152: 2.
regiones. 146: 7 | 149: 3 | 149: 9 | 150: 4 | 151: 4 | 152: 10 | 154: 4 | 155: 8 | 168: 4.
regioni. 7: 2 | 65: 7.
regionibus. 78: 7 | 156: 2 | 202: 6.
regionum. 65: 2.
regis. 32: 7.
regula. 79: 1.
regulam. 100: 1 | 204: 5.
regulamque. 4: 7.
regulo. 185: 3.
rei. 1: 6 | 4: 7 | 113: 5 | 141: 7 | 141: 12 | 142: 10 | 171: 3 | 173: 7 | 176: 5 | 178: 3 | 181: 3 | 200: 10 | 216: 9.
reipublicæ. 1: 8.
relatu. 162: 2.
relevandam. 102: 1.
relictam. 172: 6 | 201: 2.
relinquendam. 41: 1.
relinqui. 215: 2.
relinquunt. 199: 9.
reliquæ. 148: 4 | 149: 8 | 150: 2 | 151: 3 | 152: 1 | 152: 9 | 154: 2 | 155: 6 | 159: 13 | 162: 6.
reliquis. 92: 4 | 166: 8.
reliquo. 35: 8 | 40: 6 | 231: 5.
rem. 3: 9 | 61: 1 | 181: 7 | 204: 12 | 212: 4.
remedia. 210: 4.
remotæ. 158: 2.
renovaretur. 194: 13.
reperi. 138: 10.
repeti. 161: 7.
repeto. 165: 1.
reponendorum. 225: 3.
repræſentanda. 205: 10.
republica. 167: 2.
rerum. 212: 8 | 226: 1.
res. 1: 1 | 4: 3 | 170: 2 | 194: 8 | 212: 7 | 216: 3 | 217: 1.
reſpicere. 4: 1.
reſpiciuntur. 194: 2.
reſpondent. 99: 7.
reſpondenti. 21: 1.
reſpondere. 100: 6.
reſponderit. 45: 3.
reſpondet. 116: 7.
reſpirante. 66: 3.
reſtituere. 222: 8.
reſtituiſſe. 163: 5.
reſtituit. 44: 1 | 204: 4.
retractatam. 32: 5.
retulere. 189: 1.
revera. 136: 6.
revocare. 203: 4.
revocari. 230: 5.
revocatis. 43: 5.
rigationem. 163: 3.
rigore. 104: 4 | 162: 2.
ripa. 48: 6.
ripæ. 227: 3.
ripas. 56: 4.
ripis. 161: 2.
rivi. 47: 6 | 192: 3 | 208: 5 | 212: 5.
rivis. 115: 3 | 101: 2 | 191: 3 | 211: 10 | 229: 7.
rivis. 39: 5.
rivo. 6: 1 | 21: 5 | 35: 3 | 47: 2 | 54: 5 | 56: 2 | 58: 1 | 66: 7 | 103: 4 | 126: 3 | 137: 9 | 155: 2 | 161: 15.
rivo. 37: 5.
rivorum. 47: 4 | 54: 9 | 58: 5 | 59: 2 | 66: 3 | 78: 3 | 143: 2 | 207: 6 | 208: 1.
rivos. 76: 3 | 161: 3 | 181: 5 | 211: 6 | 213: 2 | 214: 6 | 214: 9 | 220: 3 | 223: 8 | 227: 2.
rivum. 19: 3 | 49: 2 | 70: 1 | 226: 3.
rivus. 26: 1 | 57: 3 | 77: 2.
rogatam. 220: 3 | 224: 2.
rogator. 229: 7 | 230: 2.
rogavit. 218: 4.
roma. 34: 1 | 37: 4 | 39: 2 | 222: 1.
romæ. 161: 15.
romam. 4: 9 | 37: 1 | 45: 2 | 221: 4 | 223: 9.
romani. 11: 2 | 204: 13.
romano. 222: 6.
roſtris. 218: 5.
rota. 229: 9.
rotundi. 83: 3.
rotundo. 80: 1.
rotundum. 81: 5 | 85: 3 | 88: 8 | 107: 6.
rotundus. 79: 11 | 80: 2 | 86: 2 | 107: 8.
rudere. 62: 3.
rufo. 144: 4 | 185: 3 | 187: 1.
rufus. 182: 2.
rumpendave. 221: 2.
ruperit. 221: 2.
rupiſſet. 226: 3.
rurſus. 67: 5 | 205: 10 | 211: 2 | 216: 15.

S

Sabatino. 133: 1.
ſæpe. 160: 3.
ſæpius. 87: 2 | 205: 15.
ſaliat. 222: 5.
ſalicta. 227: 3.
ſalientes. 156: 10 | 187: 10 | 189: 5.
ſalientibus. 44: 2 | 145: 2 | 188: 4.
ſalientium. 48: 7 | 188: 9 | 188: 12 | 189: 2 | 189: 8.
ſaliet. 171: 2.
ſalinæ. 22: 1.
ſalinas. 16: 3.
ſaliret. 171: 7.
ſaluberrimas. 196: 1.

ſalubrem.

ſalubrem. 47: 11.
ſalubrioribus. 48: 1.
ſalubris. 163: 2.
ſalubritas. 157: 1.
ſalubritatem. 2: 8 | 12: 2 | 195: 13.
ſamnitici. 14: 1.
ſanciant. 10: 3.
ſanctitate. 12: 1.
ſane. 127: 1.
ſarcire. 222: 7.
ſatis. 47: 10 | 146: 1 | 163: 4.
ſaxoſos. 163: 10.
ſaltem. 137: 2.
ſcaturiginum. 46: 5.
ſciens. 221: 2.
ſcientia. 183: 1 | 205: 6.
ſcierit. 197: 7.
ſcilicet. 80: 3 | 82: 4 | 208: 4.
ſcilicet. 40: 3.
ſcio. 146: 8.
ſcire. 60: 1.
ſcivit. 218: 5.
ſcribas. 177: 1.
ſcribere. 189: 17.
ſcripta. 142: 2.
ſcriptum. 174: 5.
ſcriptus. 4: 6.
ſcripula. 85: 2 | 107: 3.
ſcripula. 107: 12 | 108: 13 | 110: 8 | 111: 10.
ſcripuli. 85: 2 | 107: 4.
ſcripulum. 86: 1 | 107: 7 | 108: 3 | 110: 2 | 110: 25.
ſcrupuloſa. 112: 5.
ſcrutandum. 113: 7.
ſe. 15: 3 | 56: 3 | 70: 1 | 90: 8 | 146: 7 | 154: 9 | 161: 8 | 212: 1.
ſecare. 226: 4.
ſecundum. 76: 2 | 77: 1 | 86: 8 | 87: 6 | 90: 1 | 90: 4 | 97: 5 | 101: 4 | 105: 2 | 142: 6 | 156: 1 | 162: 6 | 209: 9.
ſecuri 157: 5.
ſecuritatem. 2: 2.
ſecuti. 46: 1.
ſecutus. 79: 4.
ſedula. 1: 4 | 156: 1.
ſedulitas. 204: 5.
ſedulo. 231: 1.
ſegniter. 103: 3.
ſegnitia. 101: 3 | 181: 2.
ſemel. 147: 3 | 193: 2.
ſemis. 35: 2 | 35: 4 | 148: 7 | 150: 3.
ſemiſſe. 93: 1.
ſemiſſem. 93: 6 | 98: 1 | 108: 2 | 108: 10.
ſemiſſem. 108: 5 | 108: 9 | 109: 9 | 110: 9 | 110: 14 | 110: 29 | 111: 13 | 111: 26.
ſemper. 2: 3 | 42: 1 | 95: 4 | 205: 4.
ſemuncia. 93: 2.
ſemunciam. 86: 4 | 92: 3 | 93: 6 | 94: 1 | 94: 2 | 107: 10 | 108: 2 | 109: 2.
ſemunciam. 86: 2 | 107: 8 | 108: 2 | 108: 6 | 108: 9 | 109: 7 | 109: 10 | 110: 1 | 110: 2 | 110: 3 | 110: 8 | 110: 14 | 110: 17 | 110: 18 | 110: 22 | 110: 23 | 110: 24 | 110: 26 | 110: 27 | 110: 29 | 110: 30 | 110: 33 | 111: 3 | 111: 6 | 111: 14 | 111: 18 | 111: 20 | 111: 25 | 111: 26.
ſenaria. 82: 4.
ſenaria. 108: 1.
ſenarium. 87: 9.
ſenatu. 23: 3 | 28: 1 | 29: 3 | 32: 3 | 189: 1.
ſenatui. 212: 2.
ſenatus. 176: 3 | 181: 4 | 188: 6 | 189: 4 | 189: 8.
ſenatuſconſulta. 173: 2.
ſenatuſconſultis. 10: 4 | 193: 3.
ſenatuſconſulto. 23: 4 | 189: 7 | 190: 12 | 192: 1 | 197: 5 | 213: 3 | 214: 2.
ſenatuſconſultum. 174: 4 | 211: 7 | 216: 8.
ſenatuſque. 187: 3.
ſentes. 227: 2.
ſentiet. 157: 1.
ſentio. 44: 3.
ſentire. 159: 11.
ſentit. 156: 13 | 161: 5.
ſepoſuimus. 149: 5.
ſeptem. 49: 7 | 82: 5 | 108: 11.
ſeptenaria. 82: 5 | 88: 3 | 108: 4.
ſeptorum. 77: 1.
ſeptuagenaria. 110: 31.
ſeptuagenumquinum. 110: 33.
ſeptuncem. 86: 4 | 94: 2 | 107: 10.
ſeptuncem. 110: 1 | 110: 12 | 111: 11.
ſequenda. 91: 4.
ſequens. 142: 7.
ſequentibus. 82: 1.
ſequitur. 65: 4 | 164: 8 | 193: 1.
ſequuntur. 90: 4.
ſereno. 160: 3.
ſergiæ. 220: 1.
ſerit. 225: 1.
ſervanda. 90: 2.
ſervare. 100: 1.
ſervat. 102: 3.
ſervato. 3: 10.
ſervatum. 200: 7.
ſervavit. 43: 6.
ſerviat. 7: 3.
ſerviebant. 156: 3.
ſervientem. 162: 3.
ſervilio. 32: 6.
ſervilius. 36: 1.
ſervio. 182: 3 | 183: 5.
ſerviret. 162: 6.
ſervit. 66: 1.
ſervorum. 168: 2.
ſervos. 176: 6.
ſervus. 223: 7.
ſeſcunciam. 85: 1 | 86: 1 | 107: 3 | 107: 7.
ſeſe. 159: 4.
ſeſtertiorum. 171: 2 | 204: 1.
ſeſtertium. 30: 3.
ſeu. 1: 3 | 1: 3 | 40: 8 | 64: 1 | 163: 10 | 164: 1.
ſex. 15: 2 | 66: 1 | 82: 4 | 108: 8 | 109: 3 | 220: 2.
ſexagenaria. 110: 24.
ſexagenumquinum. 110: 27.
ſexcunciam. 110: 11.
ſexdecim. 97: 2.
ſextadecima. 79: 8.
ſextantem. 110: 5 | 111: 5.
ſextarii. 99: 6.
ſextarios. 99: 7.
ſextula. 96: 1.
ſextulam. 86: 4 | 107: 10.
ſextulam. 110: 1 | 110: 5 | 110: 11 | 110: 13 | 110: 21 | 110: 27 | 110: 28 | 110: 29 | 111: 8 | 111: 8 | 111: 14 | 111: 16 | 111: 17 | 111: 20 | 111: 24 | 111: 27.
ſexum. 64: 7.
ſibi. 53: 6 | 91: 1 | 99: 4 | 172: 6.
ſibyllinos. 31: 3.
ſiccitate. 43: 6.
ſiccitates. 48: 12.
ſiccitatum. 41: 14.
ſicilicus. 96: 2.
ſicilicum. 88: 1 | 92: 3 | 94: 1 | 109: 3.
ſicilicum. 86: 2 | 95: 1 | 107: 8 | 108: 3 | 108: 9 | 108: 11 | 110: 3 | 110: 9 | 110: 9 | 110: 18 | 110: 18 | 110: 21 | 110: 29 | 110: 34 | 111: 4 | 111: 5 | 111: 11 | 111: 16 | 111: 17 | 111: 20 | 111: 21 | 111: 24.

ſicubi.

Digitized by Google

ſicubi. 64: 4.
ſicut. 2: 5 | 12: 3 | 66: 6 | 81: 7 | 122: 4 | 163: 1 | 190: 11 | 204: 11 | 207: 1.
ſignari. 190: 3.
ſignatas. 197: 7.
ſignati. 196: 12.
ſignatos. 196: 7.
ſignatur. 197: 3.
ſignatus. 190: 11 | 196: 7 | 196: 9.
ſignavit. 196: 9.
ſignentur. 197: 6.
ſignificari. 119: 1 | 121: 6.
ſignificavi. 138: 2.
ſignificet. 79: 1.
ſignino. 46: 4.
ſilicarios. 202: 1.
ſilice. 200: 2.
ſilio. 181: 9 | 186: 2.
ſilvano. 186: 4.
ſilvanus. 186: 4.
ſim. 79: 4.
ſimili. 82: 6 | 144: 5.
ſimiliter. 65: 1 | 88: 9.
ſimilitudine. 53: 1.
ſimplex. 79: 10.
ſimul. 164: 3 | 211: 6.
ſincera. 137: 8.
ſinceriorem. 159: 5.
ſinceritas. 161: 5.
ſine. 43: 3 | 56: 4 | 125: 6 | 179: 7 | 187: 6 | 188: 5 | 199: 14 | 212: 5 | 212: 9 | 222: 9 | 229: 1.
ſingula. 60: 3 | 78: 4 | 159: 6 | 209: 9.
ſingulæ. 156: 2.
ſingulari. 44: 1.
ſingularum. 167: 8.
ſingulas. 114: 2 | 162: 4 | 216: 3.
ſinguli. 87: 3 | 210: 2.
ſingulis. 165: 2.
ſingulorum. 82: 3.
ſingulos. 82: 3 | 171: 4 | 177: 1 | 208: 5.
ſiniſtrorſus. 16: 2 | 21: 2 | 34: 3 | 52: 8.
ſint. 3: 2 | 8: 1 | 62: 2 | 90: 3 | 104: 7 | 138: 4 | 160: 1 | 205: 10.
ſiremps. 216: 1.
ſit. 4: 6 | 5: 2 | 10: 3 | 60: 1 | 72: 2 | 78: 5 | 78: 15 | 112: 4 | 117: 1 | 141: 11 | 161: 7 | 164: 10 | 190: 6 | 200: 7 | 204: 13 | 209: 2 | 231: 5.
ſitirent. 156: 6.
ſitque. 1: 6.
ſive. 41: 1 | 63: 5 | 91: 3 | 91: 3.
ſive. 223: 5.
ſociorum. 194: 9.
ſol. 209: 6.
ſola. 156: 4.
ſolæ. 137: 3.
ſolebant. 194: 4.
ſolent. 179: 6.
ſolet. 48: 4.
ſoli. 56: 3.
ſolicita. 206: 5.
ſolicite. 188: 2.
ſolicitudo. 1: 3.
ſolicitudini. 60: 2.
ſolidum. 87: 10.
ſolitam. 167: 8.
ſolitum. 195: 7 | 203: 3.
ſolum. 78: 6 | 161: 4 | 193: 11 | 195: 13 | 199: 12 | 205: 6.
ſolutæ. 199: 6.
ſolutiores. 56: 4.
ſolvuntur. 213: 6.
ſordidiora. 163: 4.
ſpatia. 200: 1 | 213: 3 | 216: 9.
ſpatium. 31: 1 | 100: 5 | 194: 7 | 197: 1 | 197: 5 | 211: 1 | 215: 5.
ſpeciem. 147: 3.
ſpecies. 59: 3 | 201: 6.
ſpecioſis. 53: 1.
ſpectat. 81: 8.
ſpecubus. 211: 10 | 229: 8.
ſpecum. 57: 1 | 75: 6 | 226: 3.
ſpecus. 60: 6 | 161: 12 | 211: 3 | 214: 9 | 220: 3 | 223: 8 | 227: 2.
ſpecuſque. 214: 6.
ſpem. 17: 1 | 67: 5 | 74: 2 | 76: 2 | 115: 5.
ſpiritus. 158: 1.
ſplendidiſſimus. 164: 3.
ſplendor. 159: 13.
ſplendore. 162: 1.
ſplendoris. 57: 6.
ſpurio. 23: 1.
ſtatim. 34: 4 | 61: 1 | 122: 14 | 190: 8 | 194: 3 | 196: 13.
ſtationes. 202: 5.
ſtationis. 205: 8.
ſtatuit. 225: 1.
ſtatuta. 166: 5.
ſteterit. 224: 1.
ſtrata. 34: 3.
ſtructura. 208: 8 | 209: 5.
ſtructuræ. 209: 1.
ſua. 142: 5 | 173: 5 | 212: 2 | 229: 1.
ſuæ. 100: 1 | 205: 7.
ſuam. 162: 6 | 190: 1.
ſuas. 179: 7.
ſubjacent. 206: 6.
ſubjacentibus. 48: 3.
ſubjeci. 193: 4 | 195: 9 | 211: 8 | 214: 2.
ſubjeciſſe. 60: 3.
ſubjectæ. 196: 13.
ſubjecti. 104: 6.
ſubjectum. 190: 12.
ſubjicere. 78: 4 | 191: 11.
ſubjiciendi. 190: 9.
ſubinde. 95: 2 | 188: 2 | 199: 13 | 205: 1.
ſubito. 194: 6.
ſubitos. 202: 6.
ſubjungam. 187: 4.
ſubjungere. 181: 7.
ſublacenſem. 163: 8.
ſublacenſi. 34: 1 | 52: 7 | 56: 1.
ſublati. 200: 8.
ſublevati. 58: 7.
ſubminiſtrans. 70: 3.
ſubmiſſarumque. 65: 2.
ſubripiebatur. 43: 5.
ſubſequitur. 88: 4.
ſubſcripſi. 218: 3.
ſubſidium. 48: 6.
ſubſtantia. 83: 4.
ſubſtructio. 26: 3.
ſubſtructione. 6: 2 | 16: 6 | 35: 7 | 40: 5 | 47: 4 | 54: 2 | 58: 5.
ſubſtructiones. 207: 6.
ſubſtructionibus. 58: 3 | 64: 6 | 65: 3.
ſubterranea. 206: 6.
ſubterranei. 47: 6.
ſubterraneo. 6: 1 | 21: 5 | 35: 3 | 47: 3 | 49: 1 | 54: 5 | 58: 1 | 64: 5.
ſubterraneus. 26: 2.
ſubtile. 63: 5.
ſubtilitatem. 205: 9.
ſubtrahi. 136: 5.
ſubveniatur. 206: 8.
ſuccedentium. 4: 3.
ſucceſſit. 49: 6 | 181: 9 | 183: 2 | 183: 5.
ſucceſſorem. 4: 4.
ſuccurrebatur. 161: 17.
ſuccurreretur. 211: 5.
ſuccurri. 205: 2.
ſuccurrit. 161: 10.
ſuetonio. 185: 5.
ſuffecit. 60: 2.
ſuffecturus. 65: 8.

ſuffice-

ſufficere .49:7|53:6|138:1.
ſufficiat .53: 4.
ſufficiebat. 31: 1.
ſufficiente. 156: 12.
ſufficientes. 161: 13.
ſufficiet. 146: 11.
ſufficit. 78: 7 | 159: 1.
ſui. 43: 1 | 49: 8 | 53: 5 | 57:6|69:1|74:1|87: 6| 156: 14.
ſuis. 80: 1 | 80:2 | 159:2| 208: 9 | 217: 1.
ſulla. 51: 1.
ſulpicio. 26: 5.
ſulpicius. 174: 2.
ſum. 78: 3 | 113: 10.
ſumere. 220: 8.
ſumerentur. 212: 7.
ſumi. 212: 5.
ſumit. 103: 3.
ſumma. 98: 3 | 119: 3|120: 8|120: 12|122 :1|146: 12.
ſummam. 149: 4.
ſummus. 67: 1.
ſumunt. 43: 3.
ſumuntur. 160: 2.
ſumus. 105 : 1.
ſunt. 3:6 | 24:1 | 58:7|79: 5|81:3|91:3|99:1|104: 6 | 105:5|121:7|122:10| 122: 11| 136:2|137:13| 144:4|145:4|145:12|157: 7|158:2|166:2 |173:3| 187:6|188:7|200:1|200: 11|200:11| 202:2 | 203: 11 | 206:3|206:5|206:7| 208:1|210:2|210:4|214: 2|222:2|226:5|229:3.
ſuo. 7: 2 | 37: 5 | 56: 2 | 101: 1 | 125: 2 | 138: 2.
ſuorum. 171: 8.
ſuos. 97: 5.
ſuper. 163: 8.
ſuperatura. 164: 5.
ſupereſſe. 48: 2.
ſupereſſet. 194: 12.
ſupereſt. 146: 4 | 200: 9.
ſuperfluunt. 138: 4.
ſuperior. 72: 2 | 199: 2 | 199: 3.
ſuperiore. 58: 4.
ſuperiori. 54: 7.
ſupervenerant. 159: 9.
ſuperveniunt. 57: 2.
ſupinus. 103: 2.
ſupplementum. 20: 2 | 42: 1 | 48: 11 | 138: 6.
ſupra. 16:6|24:5|26:3|35: 4|40:4|47:3|54:6| 58: 2|66:6|70:3|88:3|142: 2|163:9|190:5.
ſupra. 29: 6.
ſuſcepi. 2: 6.
ſuſpendant. 144: 2.
ſuſpicarer. 119: 6.
ſuſtinenda. 205: 4.
ſuſtinent. 210: 2.
ſuſtinentur. 206: 2.
ſuum. 43: 6 | 87: 3.

T

Tabernas. 145: 1.
tabulas. 168: 4 | 179: 7.
tamen. 3:7|40:1|48:4|64: 4|67:5|74:1|115:4|116: 8 | 126:3| 142:3 | 145:5| 146: 10|161:2|181:1|194: 10|202:3|205:3|210:4| 217: 2.
tamquam. 15:2 | 61: 2| 98: 2 | 156: 3.
tantæ. 53: 3.
tantam. 159: 4.
tantum. 15:4| 65:5| 100:6| 104:7 | 141:3 | 141: 14| 146:9|205:7|216:9.
tantummodo. 149: 6.
tario. 182: 2.
tarius. 182: 2.
tectores. 202: 1.
tectoria. 207: 4.
teleſino. 185: 5.
temperamento. 205: 3 | 209: 4.
temperant. 142: 7.
temperaverunt. 134: 1.
tempeſtatum. 205: 14 | 206: 1.
templum. 74: 3 | 145: 10.
tempore. 31:2 | 32:6 | 161: 5 | 194: 4 | 208: 2.
temporibus. 189: 10 | 204: 3 | 208: 9.
temporis. 230: 5.
tempus. 161: 16 | 173: 1 | 209: 1 | 215: 4.
tenet. 63: 2 | 64:7 | 161:8.
tepula. 12: 5 | 36: 4 | 37: 3 | 63: 2 | 66: 5.
tepulæ. 39:3 | 40:2 | 67:2 | 120:6 | 122:8 | 151: 10 | 211: 11.
tepulam. 125: 1.
tergiverſationibus. 15: 5.
terminantur. 74: 4.
terminatus. 224: 1 | 227:2.
ternos. 176: 6.
terra. 24: 19.
terram. 16:6| 26:3 | 35:4| 40:4 |47:4| 54:6| 58:2| 64:1 |117:6|212:3.
terram. 16: 5 | 29: 6.
terrarum. 156: 14.
terras. 56: 3.
tertinm. 44: 3 | 63: 2
teſtam. 212: 3.
tiberi. 11: 3.
tiberio. 49: 5.
tibur. 24: 5.
tiburtium. 25: 1 | 117: 11.
timeri. 104: 4.
timidi. 157: 5.
titiano. 51: 1.
tito. 186: 6.
titulis. 145: 3.
titulus. 144: 4.
titulo. 164: 8.
tolerabili. 3: 3.
tollantur. 227: 1.
tollendus. 199: 15.
tollerentur. 212: 6.
tolli. 212: 5.
topho. 207: 7.
torquatianorum. 20: 1.
tot. 58: 8 | 137: 3.
tota. 43:2|142:2|154:11| 162:5|173:5|200:1.
totidem. 178: 1.
totius. 4: 7.
toto. 216: 14.
totus. 194: 12.
trachalo. 186: 2.
tractum. 76: 1.
tractus. 41: 3.
traditur. 19: 5 | 32: 1.
trahit. 199: 3.
trajanum. 164: 8.
trajicerentur. 60: 5.
trajicit. 75: 4.
trajiciuntur. 64: 7 | 206: 4.
trans. 57: 5.
transfert. 74: 2.
transfluit. 40: 7.
tranſiit. 170: 2.
tranſire. 146: 12.
tranſitu. 200: 4.
translata. 173: 6 | 187: 2 | 199: 8.
tranſtiberina. 48: 4.
tranſtiberinæ. 65: 7.
tranſtiberinam. 75: 2.
trebam 163: 9.
tres. 67: 1 | 94: 2 | 107: 12 | 109: 2.
tres. 108: 13 | 109: 4.
treſdecim. 97: 3.
tria. 85: 2 | 107: 4.

tribu. 220: 2.
tribui. 195: 7 | 220: 1.
tribus. 80: 1 | 80: 2 | 92: 4 | 93: 2.
tricenaria. 88: 10 | 110: 4.
tricenumquinum. 110: 7.
trientem. 84: 1 | 107: 2.
trientem. 110: 3 | 110: 20 | 111: 6 | 111: 12 | 111: 22.
trigeminam. 16: 4 | 22: 1.
triginta. 194: 7.
tubero. 176: 1 | 188: 8 | 191: 1 | 193: 6 | 211: 9 | 214: 3.
tuberone. 172: 7.
tubulos. 220: 8 | 223: 8.
tuendæque. 164: 9.
tuendarum. 10: 2.
tueretur. 172: 5.
tueri. 231: 6.
turbantur. 160: 3.
turbetur. 161: 2.
turbida. 57: 2.
turbidæ. 164: 6.
turbulentas. 159: 9.
turbulentum. 56: 5.
turpiliano. 185: 4.
turpilianus. 185: 3.
tuſculanis. 41: 1 | 43: 2.
tuſculanum. 37: 1.
tutela. 59: 4 | 200: 9.
tutelam. 165: 1 | 167: 8 | 199: 13 | 204: 11 | 214: 1.

V

Vacare. 194: 1 | 213: 4.
vacent. 180: 5.
vacuis. 194: 3.
vacuos. 214: 8 | 215: 2.
vagum. 204: 2.
valeria. 33: 1.
valerio. 13: 2 | 186: 4.
valles. 60: 4.
vallis. 35: 6.
vallium. 64: 5 | 65: 2.
variatur. 166: 10.
varro. 220: 2.
varrone. 182: 3.
ubertas. 156: 1.
ubi. 25: 1 | 56: 6 | 60: 4 | 60: 5 | 60: 5 | 66: 3 | 115: 5 | 119: 6 | 121: 6 | 126: 4 | 136: 2 | 163: 8 | 171: 1.
ubi. 65: 2.
vectigal. 204: 6.
vectigalis. 166: 5.
vectigalium. 203: 9.
velociorem. 127: 1.
velocitate. 141: 8.
velut. 3: 10 | 81: 1 | 146: 10 | 164: 1 | 172: 1.
veluti. 61: 1 | 146: 2.
venalem. 199: 10.
venas. 14: 6 | 45: 5.
vendenda. 216: 14.
vendendave. 166: 9.
venderent. 194: 4.
vendiderunt. 217: 1.
veniat. 161: 9.
veniebant. 189: 10.
veniens. 76: 2.
veniet. 164: 6.
venirent. 214: 4.
veniret. 118: 3.
venis. 122: 10.
venit. 47: 1 | 66: 8 | 80: 7 | 100: 5.
veniunt. 148: 1.
venocis. 15: 1.
vepres. 227: 2.
veranio. 184: 2.
verba. 32: 3 | 166: 2 | 188: 7 | 218: 3.
verbi. 99: 6.
vere. 208: 3.
verginio. 185: 2 | 187: 1.
veritate. 141: 15.
vernis. 161: 4.
vero. 76: 2 | 99: 7 | 101: 1 | 161: 11 | 164: 5 | 170: 3 | 196: 9 | 204: 3 | 211: 1 | 231: 2 | 231: 5.
verum. 1: 5 | 78: 6 | 190: 10.
veſpaſiano. 186: 3 | 186: 5.
vetere. 182: 2.
veterem. 17: 1 | 68: 1 | 74: 2 | 115: 5.
veterem. 76: 2.
veteres. 63: 4 | 156: 10 | 158: 2 | 165: 2.
veteri. 52: 6 | 117: 8.
veteribus. 193: 3.
veteris. 150: 1.
vetuerit. 189: 9.
vetus. 12: 5 | 22: 5 | 24: 5 | 65: 1 | 75: 5 | 146: 1 | 161: 7 | 163: 1 | 199: 9.
vetuſtate. 27: 1 | 64: 4 | 205: 13 | 206: 1.
vi. 205: 14 | 206: 1.
via. 16: 1 | 21: 2 | 33: 1 | 37: 3 | 39: 1 | 46: 3 | 48: 8 | 52: 7 | 56: 1 | 57: 4 | 66: 1.
viæ. 75: 7.
viam. 14: 4 | 15: 6 | 21: 3 | 79: 4.
viamque. 57: 5.
viarum. 180: 3.
vias. 213: 7.
vicem. 41: 3.
vicenaria. 89: 1 | 91: 7 | 97: 1 | 109: 6.
vicenariæ. 95: 2.
vicenariam. 82: 2 | 82: 6 | 88: 4 | 92: 5.
vicenumquinum. 88: 9 | 109: 10.
vicifſe. 32: 6.
vicinales. 213: 7.
vico. 171: 5.
vicos. 171: 4.
videar. 4: 8.
videbantur. 145: 5 | 204: 10.
videbatur. 29: 2 | 189: 12 | 211: 4.
videbitur. 180: 1.
videlicet. 58: 9.
videntur. 181: 2 | 202: 3.
viderentur. 49: 7.
videri. 146: 9 | 216: 8 | 231: 4.
videtur. 77: 4 | 78: 4 | 104: 3 | 171: 3 | 189: 18.
vidit. 163: 7.
viginti. 88: 9 | 90: 3 | 90: 6.
viis. 87: 2.
villæ. 41: 3 | 216: 1.
villam. 163: 8.
villici. 196: 11.
villicis. 189: 20.
villicos. 201: 7.
villicus. 197: 6.
villis. 229: 3.
viminalem. 67: 4.
viminalis. 67: 3.
vindicandorum. 29: 1.
vindicarentur. 216: 9.
violant. 213: 2.
violare. 169: 2.
vires. 39: 3 | 78: 15.
virginem. 45: 1.
virgini. 125: 7.
virginis. 76: 6 | 154: 1.
virgo. 12: 5 | 45: 3 | 65: 4 | 76: 4.
virguncula. 45: 5.
viri. 212: 6.
viro. 3: 3.
viros. 2: 4.
vis. 141: 7.
viſa. 112: 4.
viſellio. 182: 3.
viſum. 59: 2 | 194: 6.
vitanda. 3: 2.
vitellio. 183: 3.
vites. 227: 2 | 229: 2.
vitia. 145: 4 | 163: 6 | 206: 7 | 213: 1.
vitiabat. 161: 8.

vitiari.

vitiari. 207: 6.
vitiatur. 199: 14.
vitiis. 144:2 | 146:3 | 159:7.
vitio. 117: 1.
vitruvium. 80: 6 | 81: 5.
ullum. 2:6 | 192:5 | 209:7.
ultra. 49: 3.
una. 66: 5 | 87: 2.
unam. 81:2 | 88:1 | 108:1.
unam. 108: 3 | 108: 6.
unaquæque. 7: 3.
uncia. 79:6 | 79: 8 | 80:4 | 96: 2.
unciæ. 83: 2 | 83: 5.
unciam. 79: 9.
unciam. 110: 28 | 111: 2.
unciarum. 79: 5.
unde. 76:1 | 143:2 | 196:14 | 204:7 | 207:5 | 212:4.
undecimis. 80: 2.
unicuique. 7: 2.
unitate. 209: 5.
univerſa. 124: 5 | 218: 1.
univerſam. 3: 8.
univerſis. 159: 7 | 159: 10.
univerſitati. 99: 5.
univerſo. 113: 2.
unius. 116: 1.
uniuſcujuſque. 141: 13 | 142: 1.
unoquoque. 171: 5.
unum. 83:6 | 85:3 | 86:3 | 107:7 | 107: 9 | 107:11 | 108: 1 | 193: 4.
unum. 3: 11 | 86: 6 | 107: 2 | 108: 4.
vocamus. 166: 3.
vocant. 199: 15.
vocantur. 74: 1 | 195: 4 | 199: 6.
vocari. 52: 5.
vocatur. 13:1 | 36:4 | 40:8 | 47:9 | 53:2 | 70:1 | 75:6 | 79: 11.
volcatio. 38: 1.
volet. 189: 13 | 228: 2.
volo. 195: 10.
voluptatum. 167: 6.
voluptatibus. 49: 7 | 78:6 | 159: 3.
urbano. 65: 5.
urbe. 11:1 | 22:3 | 26:4 | 34:1 | 35:5 | 39:1 | 45:3 | 124:5 | 136:1 | 137:9 | 168:2 | 178:2 | 188:9 | 200:2 | 202:4 | 222:1.
urbem. 4:9 | 5:1 | 7:1 | 7:2 | 12:4 | 22:6 | 29:4 | 35:2 | 35:6 | 35:6 | 36:2 | 37:5 | 38:2 | 44:2 | 51:1 | 52:3 | 54:9 | 57:3 | 58:5 | 61:3 | 76:3 | 78:8 | 78:9 | 117:5 | 117:5 | 124:9 | 126:3 | 137:9 | 148:1 | 148:4 | 149:6 | 149:8 | 150:1 | 150:4 | 151:1 | 151:3 | 151:11 | 152:2 | 152:8 | 152:10 | 154:2 | 154:3 | 154:11 | 155:2 | 155:3 | 155:8 | 168:1 | 176:6 | 181:3 | 188:3 | 189:10 | 191:6 | 193:7 | 201:5 | 202:2 | 210:4 | 214:4 | 215:1 | 215:1 | 221:1 | 221:4 | 223:9.
urbem. 14: 4.
urbi. 188: 10 | 222: 2.
urbis. 2:2 | 29:2 | 40:5 | 49:9 | 62:4 | 65:1 | 73:1 | 80:7 | 117:3 | 146:8 | 149:3 | 155:8 | 156:9 | 157:1 | 158:2 | 163:3 | 195:13.
urgebunt. 202: 5.
uſibus. 48:3 | 49:6 | 70:2 | 78:6 | 78:11 | 148:8 | 150:6 | 152:5 | 153:3 | 154:6 | 155:11 | 163:1.
uſibus. 151: 7.
uſque. 14:4 | 16:3 | 21:4 | 49:2 | 67:4 | 82:2 | 82:6 | 88:4 | 88:11 | 90:7 | 112: 4 | 145:10 | 155:16 | 156:8 | 173: 1 | 181: 8.
uſque. 193: 9.
uſu. 11:2 | 92:2 | 104:6 | 105:5 | 108:6 | 109:1 | 110:4 | 110:10 | 110:16 | 110:23 | 110:30 | 111: 2 | 111:9 | 111: 15 | 205: 7.
uſui. 10: 2.
uſum. 2:1 | 3:6 | 4:3 | 25:1 | 73:1 | 80:7 | 87:1 | 142:11 | 166:4 | 167:7 | 189:6 | 193: 10.
uſum. 144: 1.
uſurpabant. 125: 6.
uſurpata. 144: 6.
uſus. 47:11 | 145:13 | 156:12 | 165:4 | 189:13 | 196:2 | 200: 6 | 208: 2.
utebantur. 145: 8.
utendum. 83: 4.
uterentur. 173: 4.
uti. 146:7 | 161:18 | 179:1 | 179:2 | 189:5 | 193:9 | 205:8 | 211:11 | 226:2.
utiliſſimæ. 230: 3.
utilitas. 4: 5 | 61: 1.
utilitate. 216: 9.
utilitatem. 159: 8 | 195:14.
utilitatum. 167: 5.
utinam. 144: 6.
utique. 142:4 | 179: 1 | 179: 7 | 191:4 | 226:2 | 228:1.
utraque. 89:2 | 122:1 | 201:6 | 214: 8 | 215: 2.
utriuſque. 89: 1 | 155: 7 | 203: 3.
utroque. 32:6 | 91:4 | 188:1.

FINIS.

INDEX

RERVM PRAECIPVARVM

Quæ in Prolegomenis, & in Notis Commentario ſubjectis continentur: necnon AVTHORVM, Quorum loca aliqua aut emendantur, aut explicantur.

Numeri, quos ſubſequitur parentheſis ſignum, Prolegomenorum paginas ſignificant; ex iis vero, qui bini ſunt, prior Notarum paginam, alter verſum.

A

Abundare aquas, & flumina, quid ſignificet. 166: 28.
Acceuſi qui eſſent, & eorum officia. 178: 25.
Accuſativus multitudinis ut aliquando exeat. 35: 45.
Acquiſitio aquarum quid aliquando ſignificet apud Frontinum. 39: 45. & 124: 11.
Actus. *Vide*, Itinera.
Adjutores non ſemper datos fuiſſe Curatoribus Aquarum, probatur. 174: 16.
Ædilium quæ munera eſſent. 166: 42. & 168: 15. quomodo jus Aquarum ad eos pulſet pertinere. 167: 11.
Ælianus Claudius. 4)
Aer Romanus cur a Frontino dictus infamis apud Veteres. 158: 23. ejus ſalubritati quid Aquæ conferre poſſent. 157: 28. & *pag. ſeq.*
Ærarium. *Vide*, Fiſcum.
Ager quid. 37: 35.
Agnomen quid. 14: 31.
Agricola Iulius C. in Britanniam miſſus. 3)
Agrippa primus Curator Aquarum. 172: 17. ejus magnifica Ædilitas. 58: 5. & 43: 44. in quem annum hæc inciderit. 38: 27.
Alberti Leander. 132: 40. & 133: 4.
Alciatus Andreas. 144: 7. 175: 2.
Alſietinæ Aquæ in erogatione tradenda, ut ſibi conſtiterit Frontinus, etſi pugnantia inter ſe tradidiſſe videtur. 65: 26. ejus Ductus ut finiret poſt Naumachiam. 77: 43. ejus Aquæ conceptionis qui modus fuerit. 113: 27. & 134: 49. ejus erogatio expenditur. 135: 11. *Vide*, Diſtributionis.
Altitudo aquæ idem aliquando, ac Libra. 6: 48.
Ambitio quid aliquando ſignificet. 196: 22.
Ametus Iacobus Philippus. 133: 33.
Ammaranius Apollinaris qui fuerit, incertum. 12: 32.
Ancus Marcius Romam non perduxit ullam Aquam. 11: 24.
Anienæ Aquæ, an Aniones Aquæ dicendum ſit. 160: 38.
Anio novus alias Aquas inquinabat. 161: 33. *Vide*, Claudia.
Anio flumen ubi oriretur. 163: 39.
Anio vetus ut excipi interior diceretur. 163: 18. quot conciperetur milliariis ſupra Tibur. 24: 16. caruit opere arcuato. 26: 18.
Anionis nominis deſinentiæ variæ. 12: 33.
Anionis novi Ductus longitudo ut cum diſtantia principii ejus ab Vrbe, quæ eſt in Inſcriptione a Claudio poſita, poſſit conciliari. 56: 7. ejus longitudinem quovis tempore eandem omnino fuiſſe, neceſſario dicendum non eſt. 58: 14. ejuſdem modi in Principum Commentariis, Conceptionis, erogationis numeri expenduntur, & comparantur. 138: 44. & *pag. ſeqq. Vide*, Diſtributionis. *Vide*, Aquæ Anio &c.
Anionis veteris libramentum quid exigeret. 25: 26. numeri pertinentes ad Principum Commentarios examinantur. 117: 40. & numeri pertinentes ad ejus conceptionem. 118: 26. & numeri pertinentes ad erogationem. 118: 36. eorundem numerorum comparatio. 118: 46. & *pag. ſeq. Vide* Diſtributionis. *Vide*, Aquæ Anio &c.
Anionum, veteris, & novi Aquæ cur minus limpidæ. 160: 25.
Anni ab Vrbe Condita, ut a variis Scriptoribus varia ratione numerentur. 4: 28. ut eos computaverit Frontinus. 4: 39. & 38: 30. & *pag. ſeq.* a Conſulibus Suffectis aliquando denominati. 51: 28.
Annotationes in Frontini Commentarium ab aliis ſcriptæ cur huic editioni adjectæ fuerint. 27) & *ſeqq.*
Annotationes meas cum ſcriberem in Frontini Commentarium, quæ obſervaverim. 31) & *ſeq.*
Annus, quo Claudius dedicavit Ductus Claudiæ

&

& Anionis novi, reſtitutus. 51:39.
Annus, quo Caligula inchoavit Ductus Claudiæ & Anionis novi qui fuerit. 50:3.
Annorum quorundam ab Vrbe Condita nominatorum a Frontino numeri, ut expendi queant. 26:32.
Antonini Itinerarium Maritimum. 143:34.
Apparitores qui eſſent. 178:50.
Apparitores, & Miniſteria num idem ſignificent. 181:23.
Appia Aqua ubi diſtribui inciperet. 21:32. unde nomen habuerit. 15:30.
Appiæ Aquæ numeri pertinentes ad Principum Commentarios examinantur. 115:7. & numeri pertinentes ad ejus conceptionem. 115:33. eorundem numerorum comparatio. 116:31. *Vide*, Diſtributionis.
Appius a quo Appia Aqua Romam perducta qui fuerit. 13:18. ejus in Cenſura Collega fuit Plautius: 14:47. ejus calliditas, & pertinacia. 15:24.
As quid. 81:42. ejuſdem partes in Tabella exhibentur. 82:8.
Aquæ Anio vetus, & Anio novus cur ita nominatæ. 22:38.
Aquæ quo anno primum in Vrbem ductæ. 11:10. ſuper pontes transferebantur trans Tiberim. 48:27. variæ ut in varias partes Vrbis attollerentur. 62:30. aliæ a capite puriores, aliæ non ita. 159:26.
Aquæ ut pertineant ad uſum Vrbium. 2:15. ut ad ſalubritatem. 2:19. ut ad ſecuritatem. 2:27.
Aquæductibus a Frontino nominatis non poſſe convenire plurima ex iis, quæ ab Iureconſultis de Aquæductibus dicuntur. 174:33.
de Aquæductibus quæ ſcripta reperiuntur, ut ad tria ſumma capita poſſint adduci. 25)
Aquæductus nomen ita compoſitum forte non tribuendum Frontino. 20) & 15:43.
Aquæductus inter Agrippæ opera ut poſſent numerari. 171:42. *Vide*, Locorum omnium.
Aquæductuum flexus unde originem haberint. 25:39. eorundem vitia quibus de cauſſis naſcerentur, explicatur. 205:40. & *pag. ſeq.*
Aquarii novaverant ideſt mutaverant quattuor Modulos. 91:41. & *pag. ſeq.* nimirum Duodenariam, cujus partes expenduntur. 92:27. Vicenariam, cujus partes expenduntur. 93:16. Centenariam, cujus partes expenduntur. 93:40. Centenumviceoum, cujus partes expenduntur. 94:44. & *pag. ſeq.* hi quattuor Moduli emendandi erant. 105:18. qua ratione fraudes ſuas colorarent, explicatur. 97:43. & *pag. ſeq.* ut fraudes eorum apparerent. 100:25. *Vide*, Curatores Aquarum. *Vide*, in Centenaria. *Vide*, in Centenumvicenum.
Aquariorum varia munera: 41:33. & *pag. ſeq.* horum nomine quid ſignificaverit Frontinus. 42:18.
Aquarios aſſidue accepiſſe aquam Centenariam, & hac tamen erogaviſſe, ut dici poſſit, expenditur. 97:19.
Aquarum Fluentium Doctrina. *Vide*, Doctrina.
Aquarum indigentia ut creverit creſcente luxu. 49:17.
Aquarum Iuliæ, & Tepulæ tum commixtio; tum diviſa erogatio ut factæ fuerint. 40:19.
Aquillii Iuliani Conſulis nomen cur hujuſmodi habendum. 49:37.
Arbitratu viri boni cum dicebatur, quid ſignificaretur. 212:40.
Arcerius Sixtus. 8)
Architecti definiuntur. 177:17. a Frontino nominati qui eſſent. 177:20. eorum caliditas. 205:26.
Arcus Neroniani cur, & quando ita appellati. 74:31. eorum ruinæ 74:36. quo dirigerentur. *ibidem.*
Ars librandi aquas qualis fuerit tum Frontini ævo, tum variis aliis temporibus. 63:39. & *pag. ſeq.* Veterum imperitia ejuſdem Artis. 64:11.
Arundineta quid. 228:47.
Auguſta Aqua, quæ influebat in Marciam, ab hac non diſtinguebatur. 49:13. qua ratione aliquando etiam Aquam Claudiam poſſet influere explicatur. 54:11. ſæpe autem in Claudiam influebat. 138:25.
Auguſtæ Aquæ ramus qui. 20:22. unde nomen habuerit. 21:7.
Auguſtinus Antonius. 1)
Authores, qui ſcripſere de rebus pertinentibus ad Architecturam Aquæductuum, indicantur. 25) qui Romanorum Opera antiqua veſtigarunt, expoſuerunt, & illuſtraverunt, recenſentur; & nonnulla de iiſdem innuuntur. 25) & *ſeq.* hæc eadem præſtantur circa Authores, qui operam dedere, ut Frontini Commentarium illuſtrarent. 26) & *ſeqq.*

B

Baccius Andreas. 162:17.
Baldus Bernardinus. 101:8.
Balinea quid. 44:34.
Barthius Caſpar. 17)
Bella Romanorum contra Italicos quouſque duraverint juxta Frontinum. 64:25.
Bergerius Nicolaus. 130:21. & 130:49.
Blondus Flavius. 130:23.
Briſſonius Barnabas. 219:36.
Bulengerus Iulius Cæſar. 175:49.

C

Cælius Rufus, cujus concio adverſus Aquarios a Frontino citatur, qui fuerit. 144:26.
Cærulei fontis unde nomen. 53:31.
Cæruleus, & Curtius fontes ubi eſſent. 53:24.
Calicibus in collocandis, quæ animadverti debuerint ſecundum Frontini monita, explicatur. 197:38. & *pag. ſeqq.*
Calicum poſitiones variæ, quæ in cauſſa eſſent cur major vel minor aquæ copia per calices ipſos flueret, enumerantur, & diligenter explicantur. 102:23. & *pag. ſeq.*
Calix quid. 7:18. & 103:45. non omni tempo-

tempore ex eadem materia. 103: 48. æneus cur factus. 104: 15.
Capacitas Modulorum quid. 83: 10.
Careiæ ubi eſſent. 133: 20.
Caſſiodorus Magnus Aurelius. 15: 35.
Caſtella Aquarum quæ eſſent. 7: 48. eorundem variæ figuræ, & varia nomina. 8: 2. quot vero a Frontino enumerata. 150: 34. cur nonniſi ex eis duci aquam permitteretur. 192: 31.
Caſtella Aquarum publica quæ eſſent. 8: 15.
Caſtella Aquarum privata, quæ eſſent. 9: 3. varius eorundem numerus. 87: 21. quo modo, & loco a Privatis fieri poſſent. 191: 21.
in Caſtella Aquarum Iuliæ, & Marciæ Neronis tempore Aqua Claudia inducta fuit. 145: 43.
Caſtellarii qui eſſent. 201: 19.
Caſtellius Benedictus. 198: 16.
Caſtellum Aquarum Claudiæ, & Anionis novi ubi eſſet, & quale eſſet. 72: 9. *& pag. ſeq.*
Caſtrorum numerus ut fuerit emendatus. 150: 37.
Cataneus Io. Maria. *6) & 10) & 15) &* 182: 39.
Cejonius Commodus a Frontino nominatus quis eſſet, diligenter inquiritur. 126: 37.
Cenſores quibus muneribus fungerentur. 167: 15. non ſemper erant in Republica. 167: 34. Aquarum tutela quomodo ad eos pertineret. 167: 21.
in Centenaria quid duplici fraude Aquarii interciperent, ſupputationum ope demonſtratur. 95: 40. *& pag. ſeq.*
Centenumvicenum Fiſtulæ capacitas expenditur, atque initis calculis determinatur. 111: 34. *& pag. ſeq.*
in Centenumvicenum Modulo quid duplici fraude Aquarii interciperent, ſupputationum ope demonſtratur. 96: 38.
Circitores in re aquaria qui dicerentur. 201: 33.
Circuli ad quadratum rationem Archimedeam ſecutus eſt Frontinus. 80: 14.
Circumſcribere, verbum quid aliquando ſignificet, 196: 15.
Civium Romanorum varia variis temporibus multitudo. 29: 11.
Claudia aqua ut a Frontino dicatur abundantior, quamvis id conveniſſe Anioni novo videatur. 135: 22. cur maxime injuriæ expoſita. 135: *36*. de hac Aqua animadverſiones quædam. 55: 38.
Claudia & Anio novus communia Caſtella habuerunt. 155: 21.
Claudiæ Aquæ fontes. 52: 39. *& pag. ſeq.* ejus Ductus longitudo expenſa. 54: 31. *& pag. ſeq.* ut ejus Ductus longitudo cum diſtantia fontium ab Vrbe, quæ eſt in Inſcriptione a Claudio poſita, poſſit conciliari. 55: *6*. in ejus erogatione fraus expenditur. 136: 41. *& pag. ſeq.* ejus modi in Commentariis, conceptionis, erogationis numeri ut expenſi fuerint, & comparati. 137: 22. *Vide*, Diſtributionis.
Clivus Publicii. 21: 48.
per Cloacas ut ſordea deferrentur ab aquis. 158: *6*.
Cluverius Philippus. 131: 49. *&* 132: 11.
ex Codicibus, continentibus Commentarium Frontini de Aquæductibus, Caſſinenſis a Poggio inventus, tum aliis, tum Libris typis æneis exaratis valde præſtat. 19) hujus deſcriptio. 20) Codex Vrbinas qualis ſit. *ibidem*. *Vide*, Fiſtularum Figuræ. Codex Vaticanus qualis ſit. *ibidem*.
Coercere. *Vide*, Cogere.
Cogere, & coercere quid in Lege a Frontino relata ſignificent. 223: 24.
Cognomen quid. 14: 31.
Colles Vrbis ut rudere excreverint. *62*: 13.
Commentarii Principum a Frontino nominati quid. 91: 21. in iiſdem quot Quinariæ deſcriptæ eſſent oſtenditur, & numeri pertinentes ad ſingulas Aquas in Tabella exhibentur.
Commentarius Frontini de Aquæductibus non dividendus in duos Libros. 20) hunc, ſive aliqua hujus loca ut illuſtrarent, quam pauci operam dederint. 17) *Vide*, Contextus. *Vide*, Annotationes meas.
Commoda apud Frontinum quid ſignificent. 203: 27.
in Computis quas partes Frontinus neglexerit. 112: 20. *&* 116: 28.
Conceptiones Aquarum ut indicaverit Frontinus. 33: 11.
in Conceptionibus Aquarum quot Quinarias Frontinus invenerit. 114: 23. eædem Quinariæ in Tabella exhibentur. 114: 26.
Conſules Ordinarii qui, & qui Suffecti. 51: 25.
Conſulum omnium Collegia, quæ Frontinus nominat ut indicet annos, quibus Curatores Aquarum poſt Meſſalam creati fuerant, examinantur; & ubi opus eſt, fierique poteſt, accurate reſtituuntur. 181: 39. *& pag. ſeqq.*
Contextum Commentarii Frontini ut emendarem, quæ obſervaverim. 30) *& ſeq.*
Crabra Aqua, & Damnata pro una habendæ. 41: 10. excluſa ab Agrippa. 43: 21.
Cruſtæ, quæ naſcebantur intra ſpecus Aquæductuum deſcribuntur. 207: 21.
Curatores Aquarum creatos fuiſſe ab Imperatoribus, probabile eſt. 173: 32. intra Vrbem eos non habuiſſe imperium, oſtenditur. 179: 22. quando ei vacaverint judiciis, conjicitur. 180: 38. de eorum magiſtratu nonnulla recenſentur. 187: 20. Aquariorum nomen ad ipſos non pertinebat. 199: 40. Præpoſiti aliquando appellabantur. 203: 15.
Curatorum Aquarum poſt Meſſalam omnium nomina examinantur; & qui eſſent diligenter veſtigatur. 182: 15. *& pag. ſeqq.*
Curius Dentatus Aquam Anionem Veterem perducendam ut locaverit. 22: 21.
Curtius fons. *Vide*, Cæruleus.
Cuſpinianus Ioannes. *6) & 15)*
Cyathus. *Vide*, Sextarius.

Dale-

D

Dalechampius Iacobus. 28:31.
Damnata Aqua. *Vide*, Crabra.
Decemviri, a Frontino nominati, erant Sacrorum Decemviri. 31:40. quibus de cauſſis hi Libros Sybillinos inſpicerent. 31:44. cur inſpexerint eo tempore de quo Frontinus loquitur. 31:45.
Deciorum cognomen Mus. 14:11.
Dedicare quid aliquando ſignificet. 50:39.
Demolio verbum in activa ſignificatione. 222:40.
Dextrorſus, & ſiniſtrorſus adverbia ut uſurpata a Frontino. 131:21.
Digiti quadrati explicatio. 79:45. hujus ratio ad digitum rotundum. 80:14.
Digiti quadrati in rotundum redacti partes expenſæ. 85:44. *& pag. ſeq.*
Digiti rotundi explicatio. 79:45. hujus ratio ad digitum quadratum. 80:20. & partes expenſæ. 86:27.
Dio Caſſius. 46:6.
Directura quid. 63:31.
Diſtantiæ ab Vrbe ſumtæ a veteribus Portis. 6:4.
Diſtributio, ſeu vera erogatio Aquarum quid. 116:42.
Diſtributio quinariarum 9955 intra Vrbem ut probari queat. 148:20. qualis eſſet. 148:26.
Diſtributio quinariarum 4401, quæ ſerviebant Operibus Publicis, ut probari queat. 148 33.
Diſtributionis Aquarum omnium, (nimirum Appiæ, Anionis veteris, Marciæ, Iuliæ, Tepulæ, Virginis, Alſietinæ, Claudiæ, Anionis novi) tum extra Vrbem nomine Cæſaris, & Privatis, tum intra Vrbem nomine Cæſaris, Vſibus Privatis, Vſibus Publicis (ideſt Caſtris, Operibus Publicis, Muneribus, & Lacubus) numeri qua ratione examinati; & (ubi opus fuit) emendati. 149:20. *& pag. ſeqq.* in hujuſmodi emendationibus difficultas ſane magna. 149:33. de emendationum ipſarum veritate ut judicium ferri queat. 153:49.
Diverticula quid. 16:17.
Doctrina Fluentium Aquarum, quæ fuerit Frontini tempore, quamque habuerit Frontinus; quæ de eadem Doctrina ipſi Frontino nota fuerint, quæ ignota, exponitur: & proponuntur citationes omnium locorum, in quibus Frontinus aliquid ſcripſit pertinens ad eandem Doctrinam, & quorum occaſione multa de eadem Doctrina explicavimus. 198 27.
Domeſtici Artifices qui apud Frontinum eſſe intelligantur. 205:38.
Domitiani nomen, Trajani tempore, inter Conſulum nomina non ponebatur. 186:31.
Donatus Alexander. 69:26. *&* 73:43.
Ductus, lapide quadrato conſiſtentes, a quoto ab Vrbe milliario eſſent, oſtenditur. 209:45. *& pag. ſeq.*
per Ductus interruptos ut aqua perduceretur plumbatis canalibus, explicatur, 210:47. *& pag. ſeq.*
Ductus Rectus Anionis veteris ut dirigeretur. 76:18.
Ductuum Aquarum Claudiæ, & Anionis novi ordo. 72:4. ubi finirentur hi Ductus. 72:6.
Ductuum Aquarum Iuliæ, Marciæ, Tepulæ ordo. 67:11. quomodo iidem Ductus directi eſſent. 67:42. *& pag. ſeq.* mergebantur infra terram. 68:16.
Ductuum Aquarum magnificentiæ varia teſtimonia. 59:18.
Dujatius Ioannes. 28:39.

E

Editiones omnes Commentarii Frontini de Aquæductibus recenſitæ. 21) *& ſeqq.* earundem differentiæ indicatæ. *ibidem*. Editio princeps quo tempore prodierit. 21)
in Emendatione Commentarii Frontiniani quid mihi propoſuerim. 140:41.
Epocha Vrbis Conditæ, quam ſecutus fuerit Frontinus, in medio relinquenda. 39:9.
Erogatio vera Appiæ comprobata. 116:47. Anionis veteris. 119:39. Marciæ. 121:32. Tepulæ. 123:47. Iuliæ. 125:16. Virginis. 128:6. Alſietinæ. 135:18. Claudiæ. 137:27. Anionis novi. 139:44.
Erogatio vera. *Vide*, Diſtributio, ſeu vera &c.
in Erogatione plures quinariæ, quam in Commentariis Principum, quibus de cauſſis numerarentur. 114:4. quot eſſent, initis calculis demonſtratur. 114:37.
Erogationes Aquarum quid. 7:31.
Erogationes nomine Cæſaris quid. 10:12. nullas fuiſſe Agrippa Curatore Aquarum, conjiciendum eſt. 172:31. quo tempore fieri cœperint. 173:24.
Erogationes Cæſaris per Modulos Centenariæ, & Centenumvicenum. 98:10.
Erogationes veræ omnium Aquarum in una Tabella exhibitæ. 140:5. diligenter expenſæ. 140:15.
Erogationis, & diſtributionis Aquarum numeri ut comparatione probentur. 113:38.
Euripi quid eſſent, & variæ hujuſce nominis ſignificationes. 154:23.

F

Fabii Maximi a Frontino nominati prænomen vere fuit Paullus, non P. 172:45.
Fabretius Raphael. 13) *&* 123:4. *&* 197:16. *&* 192:32. *&* 197:38. *& pag. ſeq.*
Familia quid ſignificet, & quid apud Frontinum. 172:36.
Faſti Conſulares Anonymi a Noriſio editi præſtantes ſunt. 36:28.
Feneſtella a Frontino citatus qui fuerit. 30:13.
Fidelis, ac fides nomina, qua in ſignificatione aliquando adhibeantur. 208:43. *&* 209:40.
Fides *Vide*, Fidelis.

Fiſcum

Fiſcum inter & AErarium differentia. 204: 32.
Fiſtulæ omnes ad quam rationem dirigi deberent. 105: 23.
Fiſtulæ illicitæ quæ eſſent. 117: 24.
Fiſtulæ per quinquaginta pedes poſt calicem debebant eſſe luminis ejuſdem, atque calix. 190: 37. cur. 197: 16. dubium quoddam ex hac re enaſcens diligenter examinatur. 191: 41. *& pag. ſeq.*
Fiſtularum duplicis generis pro Aquæductibus deſcriptio. 73: 25. de earundem figuris. 73: 32. parietum earundem, pro varia ipſarum capacitate, variæ etiam craſſities.] 73: 49. *& pag. ſeq.* id nomen ſæpe ſubauditur. 78: 30. menſura deſumta ex latitudine laminarum, ex quibus fiebant ipſæ Fiſtulæ, erat incerta. 81: 20.
Fiſtularum figuræ, quæ ſunt ad calcem Codicis Vrbinatis, deſcriptæ & examinatæ. 107: 43.
Fluentium Aquarum Doctrina. *Vide*, Doctrina.
Fluviorum Aquæ quando permaneant limpidæ. 163: 45.
Fontes ut dicantur a Frontino afferre ſalubritatem. 12: 20. qui nunc Romæ ſint. 12: 18.
Fontium ſanctitas apud Antiquos expoſita. 12: 8.
Formæ nomen in variis ſignificationibus a Frontino uſurpatur. 60: 16. eædem ſignificationes proponuntur, & explicantur. *ibidem. &* 143: 12.
Formulæ Modulorum quid ſignificent. 104: 29.
Fornices, ubi agitur de Aquæductibus, quid ſignificent. 211: 38.
Fragmentum Libri IIII. Varronis de Ling. Lat. manuſcriptum exſtat ad calcem Frontini in Caſſinenſi Codice. 21)
Frontini quinam diſtinguendi. 8) *&* 18)
Frontini Conſularis quæ opera habenda ſint, quæque ei falſo adtributa. 16) *& ſeqq.* ejus opera deperdita. 18)
Frontini circumſpectio in adſignanda erogatione Iuliæ Aquæ. 125: 34. approbatio expedita in menſura Aquæ Virginis. 127: 46. & in ſingulis menſuris acquiſitionum Aquarum. 137: 40. *&* 139. 11.
Frontinus num Proconſul Aſiæ fuerit, quæritur. 14)
Frontinus etiam per offenſas tueri Officium ſuum voluit. 144: 45. *&* 231: 11. ne alicubi blanditus ſit iis, qui erraverant. 230: 46.
Frontinus. *Vide*, Circuli ad quadratum &c.
Frontinus Sextus Iulius e Gente inter Patricias ab Imperatore aliquo adſcita. 2) ejus patria ignota. 2) Prætor Vrbanus. 2) Conſul Suffectus. 2) in Britanniam cum imperio proconſulari miſſus. 3) Silurum gentem ſubegit. 3) Romam revertitur. 3) Strategematum Libros ſcribit, & edit. 4) plures Libros ſcripſit nunc deperditos. 4) ſub Domitiano ſecedit Roma. 5) Martialem fovet. 5) Iuris peritus fuit. 5) iterum Conſul. 6) creatus a Nerva Curator Aquarum. 6) *&* 187: 18. ſub Nerva incipit ſcribere Commentarium de Aquæductibus. 6) Frontinus ipſe, an Fronto III. Conſul Ordinarius fuerit cum Trajano III. 7) *& ſeqq.* quando Commentarium de Aquæductibus ediderit. 13) Aquarum Fluentium Doctrinæ ut peritus fuerit. *Vide*, Doctrina: Augur fuit. 14) circa quem annum mortuus. 14) *& ſeq.* monumentum ſibi fieri vetuit. 15)
Frontones quinam diſtinguendi. 10) *& ſeq.* 18)

G

Gaddius Iacobus. 18)
ad Gemellas qui locus eſſet. 21: 12.
Grævius Io. Georgius. 8: 47. *&* 155: 24. *&* 166. 14. *&* 191: 28.

H

Harduinus Ioannes. 13: 30. *&* 27: 6.
Henninius Henricus Chriſtianus. 131: 4.
Hofmannus Io. Iacobus. 143: 46.
Horti Aſiniani ubi eſſent. 76: 15.
Horti Epaphroditiani. 123: 25.
Horti Luciliani loco eorum, qui ab aliis Lucilliani dicuntur, habendi ſunt. 75: 30. ubi eſſent. *ibidem.*
Horti Pallantiani ubi eſſent, atque ad quem pertinuerint. 69: 25. *&* 73: 19.
Horti Spei veteris. 17: 37.
Horti Torquatiani. 20: 11.
Hotomannus Franciſcus. 175: 18.

I

Immittere, verbum quid ſignificet in Lege a Frontino relata. 225: 16.
Impendiorum circa varios Ductus diverſitas. 60: 11.
Impendiorum ad ducendam Aquam Marciam, & ad ducendam Aquam Claudiam (*Vide etiam*, Seſtertiorum quæ &c.) æſtimatio, atque comparatio. 30: 33.
in Indicibus concinnandis quæ animadverterim. 29) *& ſeq.*
de Indice Benedicti Millini nonnulla indicantur. 30)
Inſcriptio apud Gruterum perpenſa, & emendata. 11) *& ſeq.*
Inſcriptionis Claudiæ & Anionis novi numeri confirmati. 51: 3.
Irrigatio Circi Maximi quid eſſet, dubium. 169: 27. quo tempore antiquata, incertum. 170: 12.
Itinera & Actus quid eſſent, & ut differrent, explicatur. 213: 11.
Iulia Aqua unde nomen habuerit. 40: 9. per Cælium montem quomodo duceretur. 68: 42.
Iulia Gens Patricia & Plebeja. 1)
Iuliæ Aquæ modi in Commentariis Principum, conceptionis, erogationis, numeri expenduntur, & comparantur. 124: 28. *& pag. ſeq. Vide*, Diſtributionis. *Vide*, Aquarum Iuliæ &c.
Iulius. *Vide*, Frontinus.

Keu-

K

Keuchenius Robertus. 24) & 29) & 7: 9. & 44: 22. & 169: 45. & 177: 14. & 192: 45. & 203: 33. & 205: 21. & 218: 12.

L

Lacus Alſietinus qualis eſſet, & ubi eſſet, diligenter veſtigatur. 131: 20. *& pag. ſeqq.* ille erat, qui nunc dicitur „ Lago di Martignano „ 132: 23. cur eo nomine appellatus, incertum eſt. 132: 27. *& pag. ſeq.*

Lacus Alſietini, & Claudiæ Viæ inventio perdifficilis. 128: 10.

Lacus Sabatinus qualis eſſet, & ubi eſſet. 133: 38. *& pag. ſeq.* cur ita nominatus. 133: 51. ejus aqua parum ſalubris. 134: 11.

Lacus quid apud Frontinum. 9: 42. quidam erant inſigniores. 10: 9. horum numerus expenſus. 151: 32.

Lapis quadratus quid eſſet. 210: 18.

Leges de Aquæductibus, a Scriverio primum adjectæ Frontini Commentario, ut ad rem pertineant. 24) & 28) cur eæ in hanc quoque editionem translatæ fuerint. 29)

Leges quo modo ferrentur ad Populum, explicatur. 220: 43. *& pag. ſeq.*

Lex qua in ſignificatione dicatur a Frontino. 10: 36.

Libra ut varias habeat ſignificationes. 61: 11. eædem ſignificationes proponuntur & explicantur. *ibidem*.

Libramentum quid. 25: 18. inter Libramentum, & Libram differentia. 61: 37.

Librandi aquas Ars. *Vide*, Ars.

Librarii qui eſſent, & eorum officia. 178: 7. ut differrent a Scribis. 177: 48. *Vide*, Scribæ.

Libratores in diſpenſatione aquarum qui dicerentur. 190: 17.

Lictores qui eſſent, & eorum officia. 176: 43.

Lignorum qui uſus in refectione Aquæductuum. 112: 27.

Limus cur adhiberetur in refectione Aquæductuum, incertum eſt. 212: 15.

Lipſius Iuſtus. 156: 32. & 158: 15. & 160: 38.

Litteræ Principum ut neceſſariæ iis, qui aquas impetraverant. 187: 35.

Locorum omnium, per quæ in Vrbe, & prope Vrbem tranſibant Aquæductus, necnon partium Aquæductuum iiſdem in locis deſcriptio. 18. 32. *& pag. ſeqq.*

Loculi quid apud Frontinum ſignificent. 204: 22.

Locus, dictus „ ad Sextum „ ubi eſſet. 131: 10.

Lucullani Agri veſtigatio. 37: 8. num fuerit pars Agri Tuſculani. 37: 26.

M

Machina. *Vide*, Rota.

Mancipiorum nomine quid Frontinus ſignificet. 170: 29.

Mandata Principum quid. 10: 47.

Manubiæ quid. 22: 49.

Manutius Aldus P. F. 26)

Marcia Aqua in Capitolium perducta. 29: 45. unde nomen habuerit. 30: 5.

Marcia Aqua ut duceretur per rivum Herculaneum. 70: 9. *& ſeq.* ut bonitate præſtaret ceteris Aquis. 162: 13. & 162: 35. *& pag. ſeqq.*

Marciæ Aquæ nomen per litteram c ſcribendum. 12: 42.

Marciæ Aquæ originem diſtitiſſe ab Vrbe milliariis XXXVI. ut probetur. 33: 31. eam ſecundum duas Vias Frontinus indicavit. 34: 22. ejus modi in Commentariis Principum, Conceptionis, erogationis numeri expenduntur, & comparantur. 120: 19. *& pag. ſeqq. Vide*, Diſtributionis.

Marcius Rex, non Marcus Titius Aquam Marciam perduxit. 27: 25.

Marlianus Bartholomæus. 26) 52: 39.

Martialem in laudanda Vrbe Roma ut imitatus ſit Frontinus. 156: 28.

Maſſon Ioannes. 15)

Mercurialis Hieronymus. 162: 45.

Meſſala Corvinus quando creatus fuerit Aquarum Curator, inquiritur. 173: 36.

Millinus Benedictus. *Vide*, de Indice.

Miniſteria. *Vide*, Apparitores.

Miniſteriorum fœdorum nomine quid Frontinus ſignificet. 162: 23.

Modo Potentiali ut Frontinus uſus ſit. 59: 5.

Moduli quid. 7: 18.

Moduli omnes ut, juxta ea, quæ a Frontino ſcripta ſunt, ad quattuor genera poſſint adduci. 88: 43. hæc quattuor genera explicantur. 89: 3.

Moduli quot eſſent: & difficultates circa Modulorum numerum tolluntur. 98: 45. *& pag. ſeq.* & 105: 18.

Moduli Acceptorii quid. 96: 15. Erogatorii quid. *ibidem*.

Moduli quidam ut ſervare deberent conſequentiæ ſuæ regulam, expenditur. 100: 8.

Moduli qui non erant in uſu. 106: 2. qui inter vetos non erant reponendi. 106: 28.

Modulorum vires quid. 78: 38. capacitates ut cognoſcerentur. 81: 28. eorundem creſcentium per quadrantes ratio. 82: 23. creſcentium ſecundum adjectionem quinariarum. 86: 40.

de Modulorum, qui per Genitivum efferuntur (ut Vicenumquinum, Tricenumquinum &c.) denominatione. 94: 21.

Modulorum omnium (eorum etiam, quorum numeri ſunt depravati) ut, nonnullas regulas a Frontino poſitas animadvertendo, diametri, perimetri, & capacitates poſſint determinari. 82: 24. & 88: 35. quod tamen nonniſi longis, atque moleſtis ſupputationibus perfici poteſt. 93: 30.

de Modulorum deſcriptione quid ſtatuendum. 106: 43.

Modulorum deſcriptio quædam ex Commentario Frontini forte expungenda. 107: 19.

Modulorum qui numeri inquinatiſſimi. 107: 31. iidem numeri ulterius expenduntur. 108: 39.

& pag. ſeq. ut notæ ad exprimendas partes eorundem Modulorum ſint depravatæ. 108: 26. qua arte in numeris ac partibus emendandis, atque certa ratione reſtituendis, opera data fuerit. 109:25.
Modulus primus qui. 80:31.
Molio, verbum in activa ſignificatione. 224:49.
Monumenta quid, & cur circa Aquæductus poni non poſſent, oſtenditur. 215:31.
Multa indicta iis, qui oletarent aquam, in nummis Philippeis æſtimatur. 171:9.
Munera quid apud Frontinum. 9: 27. *&* 172: 8. horum numerus expenſus. 152:27.

N

Nardious Famianus. 50:24. *&* 72: 34. *&* 115:17.
Naumachia quid. 47:40.
Naumachiæ Auguſti ubi eſſet. 48: 14.
Nomina nonnulla Conſulum in Frontioi Commentario ut fuerint depravata. 282: 11.
Nomine Cæſaris. *Vide*, Erogationes nomine Cæſaris.
Noriſius Henricus. 8) *& ſeqq. &* 50: 16.
Notæ deſignantes partes Aſſis olim in uſu. 84: 25. earundem notarum corruptio. 84: 34.
Notarum, quæ in Senatuſconſultis a Frontino relatis leguntur, interpretationes. 176: 23. *&* 176:33. *&* 188:38. *&* 291:17. *&* 219: 28. *&* 226:21.
Numeri in Frontini Commeotario, num mendo carerent, ut additionis ope, & aliquibus factis comparationibus examinatum fuerit, & quæſitum. 35: 20. ut quæſitum etiam ope ſubductionis. 139:31.
Nummus in honorem Frontini percuſſus examinatur. 14) item alius percuſſus in honorem Marcii. 11: 40. *&* 28: 16.

O

Olidam facere aquam quid ſignificet. 171: 15.
Opera publica quid apud Frontinum. 9: 15. horum numerus expenſus. 151: 18. ut dicerentur corrumpi, explicatur. 214:22.
Opſopœus Ioannes. 224: 18. *&* 224: 24.
Opus arcuatum quid. 6: 23.
Opus obſtaturum aquæ cur accuratius fieri deberet. 209: 36.
Ortelius Abrahamus. 130: 2.

P

Pancirolus Guido. 130: 27.
Panvinius Onuphrius. 8) *&* 10) *&* 17: 25. *&* 72:36. *&* 184: 3. *&* 184: 28. *&* 185: 23.
Pedarii Senatores qui dicerentur. 174: 14.
de Pedis antiqui Romani longitudine variæ ſententiæ. 5: 15. probabilior ejus longitudo definitur. 5: 47. ejus diviſio. 79:35.
Pighius Vinandus Stephanus. 2) *&* 23: 39. *&* 184: 3.
Pignorius Laurentius. 144: 36. *&* 196:42. *&* 200: 16. *&* 201: 25.
Pilæ quid ſignificent ubi de Aquæductibus agitur. 207: 40. ut pilæ topho ædificatæ laberentur. 208: 26.
Piſcinæ limariæ quid eſſent. 56: 12. in earundem Architectura quo priſci Architecti reſpexerint. 56: 23.
Piſcinæ limariæ contectæ quid eſſent. 57: 10. *&* 66: 18. quid Patentes. *ibidem*.
Piſcinas quæ Aquæ haberent. 66: 12.
in Piſciois cur indubitatæ meoſuræ dicerentur. 66: 23. *&* 136: 10.
Pithœus Petrus. 220: 36.
M. Plautio num cognomen fuerit Hypſæo. 36: 35.
Plautius. *Vide* Appii Cenſoris.
Plinius C. Secundus. 11: 24. *&* 26: 43. *&* 27: 39. *&* 31: 21. *&* 33: 19. *&* 45: 14. *&* 52: 46.
Pœna adverſus eos, qui ſpatia vacua circa Aquæductus occupaſſent &c. in nummis Philippeis æſtimata. 216: 24.
Pœna adverſus eos, qui Aquæductus læderent, comparatur cum ſimili pœna in S. C. coonſtituta; & in nummis Philippeis æſtimatur. 222: 23.
Porta Capena quam Aquam ſupra ſe habuerit. 16: 40. *&* 71: 35.
Porta Major Romæ quando facta. 51: 26.
Portæ Trigeminæ locus. 16: 26.
Poteſtas quid. 173: 8.
Potui Romani Populi plures Aquas ſervire poſſe, cenſuit Auguſtus. 262: 38.
Præcones qui eſſent, & eorum officia. 178: 35.
Prætor Urbanus qui. 28: 50.
Prætor Peregrinus qui. 28: 52.
Prætor Peregrinus Appio Claudio, & Cæcilio Conſulibus quis fuerit. 32: 32.
Prætores quibus temporibus præfuerint Ærario. 180: 13.
Preſſura, ubi agitur de aquis fluentibus, quid ſignificet. 63: 12.
Principes in concedendis aquis ut fallereotur. 142: 28.
Privatorum in derivandis Aquæductuum aquis fraudes. 27: 36. *&* 144: 13. quovis tempore ejuſmodi fraudes commiſſas fuiſſe. 244: 39. eorundem in aquæ copia luxus. 245: 14.
Procuratores rerum pertinentium ad diſtributionem aquarum qui eſſent. 189: 28.
Publicare, verbum quid ſignificet. 170: 23. 172: 40.
Puncta in re aquaria quid eſſent. 199: 34.
a Punctis Servus qui diceretur. 200: 15.
Pupula nomeo loci non admittendum in Geographiam ex dubiis lectionibus. 79: 16.
Putei in Aquæductibus quid eſſent. 259: 36.
Pyramides quid. 18: 38.

Q

Quæſtorum quæ munera eſſent. 168: 28. eorum potuit aliquando eſſe cura probandorum operum in Aquæductibus. 268: 33.
Quinariæ nominis origo explicata. 81: 21. *&* 81: 28. ejus partes in Tabellam redactæ. 84: 2.
Quinariarum, quæ vere diſtribuerentur, & eſſent compu-

computandæ, ſumma diligenter veſtigata, & expenſa. 146:43. *& pag. ſeq.*
Quinariarum, quas una Aqua dabat alteri in adjutorium, Tabella. 147: 25.
Quinctius Criſpinus, qui ad Populum tulit Legem a Frontino relatam, quis, & quo tempore fuerit, inquiritur. 218: 19. *& pag. ſeq.*

R

Raderus Matthæus. 11)
Ramus Aquæ quid ſit. 10: 19.
Ratio quid apud Frontinum aliquando ſignificet. 90: 42.
Ratio directa quid. 104: 43.
Ravilla cognomen. 36: 19.
Redemptores qui dicerentur. 167: 44.
Regiones Vrbis quid. 7: 40. hujuſce vocis Regio ſignificatio alia. 75: 38.
Reineſius Thomas. 11) *& ſeq.*
Reſpondeo verbum qua in ſignificatione a Frontino uſurpetur. 45: 26.
Rhodiginus Ludovicus Cælius. 199: 39. *& pag. ſeq.*
Ripæ quid ſignificent in Lege a Frontino relata dictu difficile eſt: quid tamen videantur ſignificare, exponitur. 227: 49. *& pag. ſeq.*
Rivi Herculanei unde nomen habuerint: plures fuere. 57. 23. & 70: 4.
de Rivis non de Rivulis mentionem feciſſe Frontinum, ut animadvertere præſtet. 71: 9.
Rivos circa, & circa ſpecus, quot pedes patere deberent, diligenter inquiritur, & oſtenditur. 214: 27. *& pag. ſeq.*
Rivus ſubterraneus quid. 6: 8.
Robortellus Franciſcus. 5)
Romæ Vrbis laudes. 156: 28.
Roſtra quid eſſent; ea fuiſſe Vetera, & Nova; habita ratione differentiæ inter Vetera & Nova locum difficillimum Legis a Frontino relatæ poſſe explicari, demonſtratur. 219: 41. *& pag. ſeq.*
Rota, & Machina quid ſignificent in Lege a Frontino relata. 219: 46. *& pag. ſeq.* Hiſce inſtrumentis cur hauriretur aqua, explicatu difficile eſt. 230: 17. difficilius vero explicatu, qua ratione conſtaret de menſura aquæ hauſtæ. 230: 22. demum difficillimum explicatu, cur in Senatuſconſultis, & Lege a Frontino relatis nulla ſit eorundem inſtrumentorum mentio. 230: 26.
Rubenius Philippus. 70: 44. & 163: 43.

S

Salicta quid. 228: 44.
Salientes quid. 44: 25. dicebantur etiam Tullii. 44: 36. etiam Silani. 44: 38.
Salinæ a Frontino nominatæ ubi eſſent. 16: 19.
Salmaſius Claudius. 170: 7.
Scribæ, & Librarii qui eſſent; & eorum officia. 177: 24. *& pag. ſeq.*
Scripulorum rationem habere in computis Frontinianis quando maxime interſit. 85: 21.
Scripulum num recte dicatur. 85: 31.
Scriverius Petrus. 15) & 28)
Senariæ capacitas expenſa. 87: 41. *& pag. ſeq.*
Senatuſconſultorum relatorum a Frontino ut emendationes explicationeſque apud Iureconſultos, eoſque, qui de Senatu, Senatuſconſultis, antiquiſque Legibus ſcripſere, fruſtra requirantur. Idque probatur recenſendo illuſtriorum Authorum Opera eo pertinentia. 174: 21. *& pag. ſeqq.*
Senatuſconſultum quid. 10: 42.
Sentes. *Vide*, Vepres.
Septa a Frontino nominata quæ eſſent. 77: 5.
Sergii nomen, ut pro Servii prænomine aliquando perperam ponatur. 183: 8.
Servi publici quieſſent, & eorum officia. 177: 5. differebant a Lictoribus & a Scribis. 177: 9.
Servi ſi læſiſſent Aquæductus, quæ pœna dominis eorum indicta. 223: 34. *& pag. ſeq.*
Seſtertiorum quæ ſumma impenſa in aquarum perductione facta a Claudio, & pro quot Philippeis nummis habenda. 50: 34.
Seſtertiorum quam ſummam Marcio decreverit Senatus ad ducendam Aquam Marciam. 30: 24. pro quot nummis Philippeis argenteis habenda. 31: 22.
Sextarius, & Cyathus quid eſſent. 99: 37.
ad Sextum. *Vide*, Locus.
Signinum opus quid eſſet. 46: 37.
Silani. *Vide*, Salientes.
Silicarii qui eſſent. 202: 9.
Silurum gens quæ nunc ſit. 3)
Siniſtorſus. *Vide*, Dextrorſus.
Siremps quid proprie ſignificet. 226: 7.
Specus quid. 6: 37. & 60: 40.
Specus Octavianus cur ita appellatus, & ubi fortaſſe fuerit. 75: 30.
Spei veteris locus ubi eſſet. 17: 20. loci nomen ab aliquo Templo derivatum. 17: 44. ejus loci quantus eſſet tractus. 18: 22.
Spei veteris Templum ubi eſſet. 18: 1.
Stevvechius Godeſchalcus. 4)
Strategematum Libri, num ſcripti ab eodem illo Frontino, qui Commentarium de Aquæductibus ſcripſit. 17) *& ſeq.*
Subſtantia Quinariæ quid. 83: 25.
Subſtructio quid. 6: 15.

T

Tabella. *Vide*, Quinariæ. *Vide*, As. *Vide*, Commentarii. *Vide*, in Conceptionibus. *Vide*, Erogationes Iuſtæ. *Vide*, Quinariarum.
Tabula in Peutingeriana quæ continetur deſcriptio Viæ Claudiæ comparata cum deſcriptione, quæ eſt in Antonini Itinerario. 129: 13. *& pag. ſeqq.*
Tectores qui eſſent. 202: 27.
Tectoria opera quæ eſſent. 202: 13.
Templum Claudii ubi eſſet. 74: 40.
Tempus ſtructuræ idoneum quale ſit, a paucis determinatum fuit. 209: 13. de eodem tempore notantur nonnulla. *ibidem.*
Tennulius Samuel. 17)

Tepula Aqua unde nomen habuerit. 36: 45. in Capitolium perducta. 37: 31. quomodo fieri poſſet, ut ex Marcia ſupplementum reciperet. 123: 14.
Tepulæ Aquæ modi in Commentariis Principum, quinariarum, quas ab aliis Aquis accipiebat, & erogationis numeri expenduntur, atque comparantur. 123: 29. *Vide*, Distributionis. *Vide*, Aquarum Iuliæ &c.
Terminatus quid ſignificet in Lege a Frontino relata. 224: 9. & 227: 31.
Teſtæ qui uſus in refectione Aquæductuum. 218: 18.
Tillemontius Nanius. 31) *& ſeq.*
Titulus Commentarii de Aquæductibus qualis habendus. 20)
Tophi lapidis proprietates exponuntur. 207: 43. *& pag. ſeq.*
in Topographiis Romæ Veteris arcus Iuliæ male delineati. 68: 21.
Trajani Imperatoris providentia a Frontino eleganter laudata. 43: 29. & 155: 37. ut ex ejus diligentia in Aquarum negotio aucta fuerit ſalubritas Vrbis. 157: 8. ejus beneficia in aquarum diſpenſatione. 157: 20. & 187: 45. & 231: 7.
Trajano quædam ex relatis a Frontino eſſe tribuenda, ut demonſtretur. 164: 27.
Trajanus ubi Nervæ nomine indicetur a Frontino. 155: 33.
de Tranſitionibus nonnullis a Frontino uſurpatis. 59: 40. & 146: 23.
Treba oppidum. 163: 32. a ſolo Frontino nominatur Auguſta. 163: 40.
Tutela quid apud Frontinum ſignificet. 199: 29.
Tullii. *Vide*, Salientes.

V

Vacca Flaminius. 25: 33.
Valerius Maximus, & Decius Mus quo anno geſſerint conſulatum. 13: 47.
Varro. *Vide*, Fragmentum.
Vectigalium ad jus Aquarum pertinentium reditus in nummis Philippeis æſtimatus. 204: 14.
Venocis cognomen unde ortum. 15: 15.
Vepres, & ſentes ut in ſepimentis adhiberentur. 227: 34.
Verba ſolemnia „ Conſul Populum jure rogavit, Populuſque jure ſcivit „ explicantur. 219: 10.
Via Appia quo tenderet. 14: 40.
Via Caſſia ubi eſſet. 130: 6. ut quidam veſtigia Clodiæ pro veſtigiis ipſius Caſſiæ perperam reputaverint. 130: 19.
Via Claudia etiam Clodia dicta. 128: 25. fuit ramus Viæ Flaminiæ. *ibidem*. ejus directio diligenter veſtigatur. *ibidem*. *& pag. ſeqq.* *Vide*, Lacus Alſietini.
Via Collatia eadem ac Via Collatina. 21: 25.
Via Nova a Frontino nominata quæ fuerit. 75: 39. *& pag. ſeq.*
Via Prænestina erat præſtantior, quam Collatina. 46: 34.
Viæ Agreſtes quæ dicerentur. 213: 47. *& pag. ſeq.*
Viæ Militares quæ. 16: 8.
Viæ Vicinales quæ dicerentur. 213: 38.
Vicenariam Fiſtulam ad duas veluti Modulorum rationes, ſive ad duo genera pertinere, ſubductis calculis, demonſtratur. 89: 33. eam habuiſſe digitorum quadratorum XX. exiguo minus demonſtratur. 90: 28.
Victor P. 41: 12.
Victor Sextus Aurelius. 22: 28.
Villæ continentes & incluſæ ædificiis ut dicerentur, explicatur. 216: 16.
Villici in re aquaria qui dicerentur, & quale eorum officium. 196: 34. & 201: 13.
Villicis cur notum eſſe deberet quid continerent Principum Litteræ. 189: 39.
Virgo Aqua unde nomen habuerit. 45: 36. variæ de nominis ejus origine ſententiæ. *ibid.*
Virginis Aquæ ubi fontes. 46: 26. in his adſignandis Frontinus & Plinius non diſſenſere. 46: 20. ejus arcus intra Vrbem ubi finirent. 77: 19. ejus modi in Commentariis Principum, Conceptionis, & erogationis numeri expenduntur, atque comparantur. 125: 40. *& pag. ſeqq. Vide*, Diſtributionis.
Vnciæ Moduli partes expenſæ. 83: 35. *& pag. ſeqq.*
Volaterranus Raphael. 4) & 232: 38.

FINIS.

EMENDANDA.

Pagina 2. *verſu* 2. *&* *v.* 27. *lege* etiam ſecuritatem. *p.* 5. *v.* 38. pag. 45. *p.* 19. *v.* 51. Nota 5. *v.* 52. Nota 2. *v. ult.* Nota 3. *p.* 20. *v.* 4. Art. 22. *p.* 22. *v.* 6. manubiis. *p.* 36. *v.* 49. nuncupatam, Porro in illam ſententiam magis feror, quam in eam Panciroli, qui (in Deſcrip. Vrb. Rom.) Tepulam forte dictam a loco, unde extrahebatur, autumavit. *p.* 45. *v.* 42. delectatione. *p.* 67. *v.* 47. ad pag. 1. *p.* 73. *v.* 48. EPISTVL. Aliæ etiam Tuborum, Fiſtularum, Tubulorum plumbeorum figuræ, & inſcriptiones videri queunt apud Gruterum pag. 182. & 183. *p.* 75. *v.* 14. factum. *p.* 76. *v.* 5. ideſt, *& ita ubique*. *p.* 84. *v.* 21. 1413 & 2: 3. *p.* 91. *v.* 35. univerſitati. *p.* 97. *v.* 30. monebo. *p.* 124. *v.* 3. Ad. *p.* 130. *v.* 11. Mare Inferum, dur. *p.* 141. *v.* 22. Codicibus. *p.* 144. *v.* 37. ut videtur aſſerere. *p.* 145. *v.* 28. eſt. At noſtram lectionem Opſopœus etiam propoſuit. *p.* 156. *v.* 34. in dies. *p.* 156. *v.* 7. *&* *p.* 159. *v.* 12. in primis. *p.* 162. *v.* 2. *&* *p.* 193. *v.* 1. balineis. *p.* 163. *v.* 32. *&* *v.* 39. Treba. *p.* 163. *v.* 40. Trebam. *p.* 209. *v.* 45. quin a VII. milliario. *p.* 237. *v.* 9. *ad oram*. Notas. *p.* 264. *v.* 32. *col.* 2. 346.

SERIES TABVLARVM.

TABVLA		PAGINA
	S.	(1) Prolegomen,
	T.	(19) Prolegomen.
	G.	1.
	H.	5.
	I.	11.
	K.	15.
	L.	39.
	M.	45.
	N.	55.
	O.	71.
	P.	73.
	R.	127.
	E.	149.
	F.	149.
	Q.	171.

Digitized by Google

293

IMPRESS. TYPIS
SEMINARII PATAVINI.

Digitized by Google

Z
1.7 415

Digitized by Google

005644025

Digitized by Google

FIRENZE - BIBLIOTECA NAZIONALE CENTRALE
PROGG - (7) 1.7.415
RESTAURO - 1998
LABORATORIO- RAIMONDO MILIO
RESTAURATORE PROGETTISTA - CLAUDIO MONTFLATICI

SINTESI DELLE OPERAZIONI EFFETTUATE:

controllo della numerazione, pulizia a secco con pennello morbido, restauro con montaggio a scarnire con carta giapponese VANG, di adeguato spessore e colore, velatura con velo giapponese 502 e Tylose MH300P al 2%, rifilatura a mano del restauro eccedente, carta di guardia ingres struttura F, cucitura su n. 4 nervi di spago, indorsatura con carta giapponese e pelle di capra neutra scarnita, incartonatura dei quadranti, nuova legatura in piena pelle di capra al vegetale con dorso attaccato, adesivi Tylose MH300P e Vianvil 59 al 15%.

COLLAUDATORE DATA DEL COLLAUDO

LAB. RESTAURO LIBRI
R. Milio

Digitized by Google